

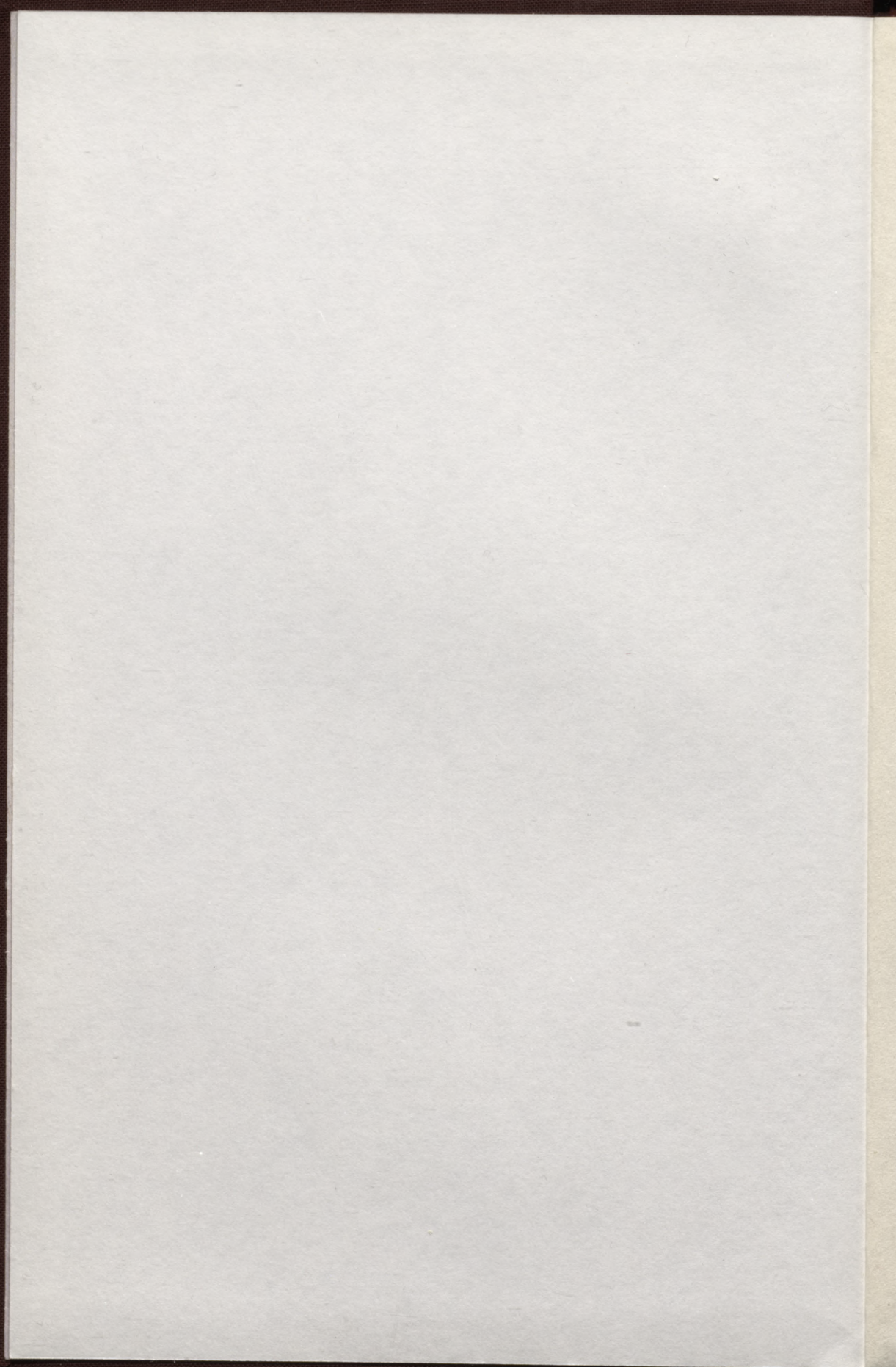
ARNOLDS SPEKKE

a t m i n u b r i ž i

ARNOLDS SPEKKE

atmiņu brīži

ARNOLDS SPEKKE

atmiņu brīži

atmiņu

brīži

atmiņu

JONAVA

ARNOLD'S SPEECH

JANUARY 1877

ARNOLDS SPEKKE

a t m i ņ u b r ī ž i

ainas
epizodes
silueti

JUMAVA

ARNOLDS SPEKKE

Latvian Library

Grāmata izdota ar Kultūrkapitāla
fonda finansiālu atbalstu

Mākslinieks *Juris Petraškevičs*

Literārie konsultanti: *Valdis Bisenieks, Ojārs Bušs, Dagnija Dreika*

Grāmatas mākslinieciskajam noformējumam izmantoti
attēli no *Arnolda Spekkes* ģimenes arhīva

Priekšlapu noformējumam izmantota *Vijas Spekkes* glezna "Labirints"

Liels cilvēks lielā pasaulē

Latvijā pēc Jaunās Atmodas mēdz teikt — ir sākušies jaunie “mērnieku laiki”. Manuprāt, šī metafora nav precīza nedz tekstā, nedz laikā. Gluži citādi: ir sākušies pavisam jauni laiki — “nemērnieku laiki”, “pretrobežu laiki”. Tautu globāla migrācijas kustība, ideju vispasaules ceļošana. Globāls, visu aizsniedzošs informācijas vējš (arī caurvējš). Globālā masu mediju vara.

Šobrīd neviens nepateiks, cik tā ir kosmiskās gribas noteikta attīstības stratēģija, cik tie ir pasaules lielkapitāla veikli taktiskie manevri, lai kāpinātu kapitāla pašpalielināšanās spējas, nojaucot nacionālās, etniskās un valstiskās robežas — brīvai kapitāla kustībai.

Anarhistiskās tendences aug, dehumanizācijas gaitu veicina un pat ierosina masu mediji visaptveroši globāli. Tas rada bailes un apjukumu mūsu planētas cilvēkos un saasina paš aizsardzības instinktus — mazās tautas savas eksistences bailēs ieraujas tautiskuma čaulā, valstis atkal atsvaidzina robežlinijas, bailes par savu eksistenci izraisa mazvalstu taisnības karus ar lielvalstīm.

Šajā šķietamajā haosā ir vērts atcerēties tos cilvēkus iz mūsu tautas, kuriem ir bijis no Dieva lemts pacelties vertikālē un no augstāka, izglītotāka skatu punkta paskatīties uz mūsu tautas vēsturi pasaules vēstures sakarā un cīttautu vēsturiskās līdzībās.

Šādi cilvēki, kas izauguši it kā no Krišjāņa Valdemāra politiskās gribas linijas un “gribēja pasauli” — mums ir. Ar “pasaulplašu skatienu”, tā par to Krišjāņa Barona sakarā teicis akadēmiķis Jānis Stradiņš. Un kā par mūsu globālajiem kinodokumentālistiem Derodu, Podnieku un Slapiņu mēdza teikt — “viņiem pasaule ir apaļa”. Pasaules vēriena cilvēki, kuri tomēr nekad nekautrējās no vārda “patriotisms”.

Pats Arnolds Spekke saka — “dzimtās zemes tēli”. Būtu man gaužām žēl, ka man tik karsti pie sirds nestāvētu mūsu mīlo un lepno, grūti cietušo “zemnieciņu” (Švābe) likteņi un mūsu dzimto krastu īpatnējais un reti interesantais stāvoklis: tie nav vārdi vārdu dēļ, tās ir dziļi pārdzīvotas lietas.

Reiz varēju rakstīt (1956. g.): "Baltijas krastu vēsture meklē dziļumus ir tīri vēsturiskā, ir cilvēciskā pieejā. Tā tas ir, un tādēļ arī mēs, latvieši, piemēra dēļ, esam tik īpatnēji lielajā pasaulē, kā mēs to tikai tagad pareizi saprotam, kad esam izmesti šīs lielās pasaules priekšā. Bez sevišķām rekomendācijām."

Šodien pasaules priekšā "rekomendācijas" ir pašu šo latviešu personību zinātniskā un diplomātiskā stāja, viņu eiropēiskais profesionālisms un spēja Latviju parādīt gudribā, kultūras spēkā un starptautiskā nozīmībā. Par to liecina Arnolda Spekkes publikācijas franču, itāļu, angļu, poļu u. c. valodās un ārvalstu vēsturnieku un politiķu gan atzinīgās, gan citādas starptautiskās atsauksmes to laiku presē. (Sk. bibliogrāfisko rādītāju grāmatas beigās.)

Vēl jo vērtīgākas Arnolda Spekkes "eirodomas" varētu būt šodien, ja tās tiktu no jauna vēlreiz pasaules uzmanībai mūsu vēsturnieku, diplomātu un politiķu uzrādītas un atkal iezīmētas, šodien īstajā diplomātiskajā laikā un vietā. Pats autors savas studijas sauc par pieredzēm. Tie ir zinātnieka un diplomāta vērojumi Balkānu tautās, Maltā, Zviedrijā un Somijā, Bretaņā, Beļģijā, Velsā, pašam savā Baltijā.

"Mani īstenībā sen kaitināja lielvalstisko vēsturnieku nicīgā vai vismaz nevižīgā nostāja pret t. s. mazajām tautām, parasti viņu uzvarētām, viduslaikos vai lielvalstu attīstības posmos jaunākās vēstures laikā. Šīm mazajām vai mazākajām tautām *ipso facto*, reiz jau tās bij uzvarētas, bij jābūt vājām miesā un garā, ar citiem vārdiem pasakot, tādām, kam nav tiesību uz neatkarīgu dzīvi, ir politisku, ir intelektuālu. Tā nu radās spārnotais teiciens "tauta bez vēstures", kas manā diplomāta praksē ir bijis jādzird vai nopietnās, vai parasti ironiskās toņkārtās. Kas to nu var izturēt, lai tas to arī dara, man nu diemžēl miera nebij, jo arī es gribēju būt cilvēku kārtā, nevis nesen atsvabināto izpirkto vergu sociālā slānī."

Tūlīt pēc šīs memuāru grāmatas izdošanas prasīt prasās, lai iznāktu zinātnieka un diplomāta Arnolda Spekkes rakstu izlase, jo raksti, kas publicēti svešvalodās respektablos pasaules žurnālos un rakstu krājumos, latviešu lasītājam latviešu valodā nav bijuši un vēl joprojām nav pieejami. Un, kas ir vēl svarīgāk, lai iznāktu šāda starpnacionāli orientēta rakstu izlase tajās valodās, kurās raksti publicēti ārzemēs. Preses starptautiskās puses atsauksmes rāda, ka Arnolda Spekkes vārds pasaules zinātnieku un diplomātu aprindās ir ticis ievērots — gan apstrīdēts, gan respektēts. Šāda starptautisku personību uzmirdzēšana Latvijai un visai Baltijai šobrīd ir ļoti vajadzīga. Lai pierādītu savu filozofiski politisko briedumu un spēju līdzī

spriest pasaules likteņforumos, likteņpadomēs un likteņkomisijās, kā to spēja Arnolds Spekke, Zigfrīds Anna Meierovics un citi tās paaudzes spēcīgākie intelekta vīri, bet šodien — igaunis Lenards Meri un latviete Vaira Viķe-Freiberga.

Lai šī grāmata, kad iznāk, iet no rokas rokā, no paaudzes paaudzē un, no gudras sirds nākusi, tiek gudrai sirdij.

Imants Ziedonis

Rīgā, 2000. gada 1. februārī

Penetrantes son las ruinas de la vida
[dziļi iespiežas (jāpiedomā: prātā)
dzīves drupas]

Miguel de Unamuno

Preservados son las ruinas de la villa
(los capiteles, pilastras)
de las torres
Miguel de Guzmán

PIRMĀ DAĻA

1

Runāšu par laikiem, kas jau vairāk nekā septiņus gadu desmitus aizgājuši nebūtībā, iekrituši mūžības tumšajā bezdibenī. Toreiz nu gan pasaule izskatījās citāda, pavisam citāda. Modernās tehnikas nepārvarēta un nekalpināta, viņa savos ikviena cilvēka daudz šaurākajos dzīves apvāršņos likās tuvāka, tiešāka un par visām lietām — intīmāka un siltāka. Bet reiz nu ir uzsākts straujais, varētu sacīt, neatgriežamais attīstības ritms, cilvēce — pati savas inerces rauta — dodas pretim jauniem, pavisam jauniem dzīves veidiem, un cik nu viņa vareno dabas spēku, bet auksti nežēlīgo noslēpumu arvien pieaugošā iespaidā uz cilvēka nervu sistēmu un viņa morālo rezistenci iespēs laimīga un pašapmierināta būt, tas būs jāzina viņai pašai. Mēs, pašreiz visvecāko paaudžu locekļi, šim pasaules straujajām kustībām vairs nevaram un laikam arī negribam līdzī tikt. Mūsu skati labprāt vēršas pagātnē, uz mūsu jaunības trauksmju un ilgu laikiem.

Ainas, situācijas, silueti — vizijas. Kā teicis drūmais basks Unamuno, kas tik plaši pazīstams ar savu skaisto spānisko rakstīšanu: vienīgais, kas no cilvēka šai pasaulē paliek pāri, ir vizijas¹.

Atceros kā šodien. Ja būtu gleznotājs, varētu uzgleznot vienu ainu un personu izteiksmīgās sejas tajā. Mūsu ēdamistabā uz gara galda dega lielā lampa ar zaļo abažūru. Istabā bija krēslaina pustumsa, bet lampas balti apspīdētais loks radija spīdīgi gaišu apaļu joslu, kurā iezīmējās ap galdu sēdētāju rokas. Šīs lielās mūsu mājas lampas, tās mana māmiņa pati tīrīja ik

¹ Unamuno abi citāti (moto un 11. lpp.) ņemti no viņa daudzkārt izdotās grāmatas *Andanzas y visiones españolas*. * (Ar * apzīmēti autora tulkojumi)

pārdienas, nevienam šo darbu neuzticot, bet bija viņas tādēļ tik mirdzoši gaišas savu šauru apvāršņu robežās.

Es stāvēju pie galda, atspiedies ar kreiso roku uz tā malas, un klausijos stāstā ar tādu uzmanību, lai neviena zilbe neietu zudumā. Klausijos laikam ar atplestu muti, tā mani reizēm zoboja manas lielās ziņkārības dēļ. Un kā lai es būtu neklausijies? Stāstītājs bija īsts, saku, īsts students, Kļaviņš-Kļavinieks, kas to vairs atmin, kas bija atbraucis ciemos mūsu tālajā nostūrī no pašas Rīgas. Cik nopratu, tēvs viņam šad un tad palīdzēja ar rokas naudām, kuru studentiem, vienalga kādā laikmetā, nekad nav par daudz. Stāstītāja seja bija zaļajā pustumsā, viņa rokas gaišajā lokā, izteiksmīgi savām kustībām papildinot stāstu. Pa kreisi no viņa sēdēja tēvs, un lampas gaisma rotājās viņa jau iesirmajā bārdā. Pa labi sēdēja māte, atvilkusies pustumsā.

Stāstīja viņš manam bērnam prātam gaužām uztraucošu stāstu (būs man toreiz bijuši gadi 7–8) par studentu nemieriem Krievijā, par demonstrācijām, par policijas varasdarbiem pret jaunajiem karstgalvjiem utt. Baisīga bija klausīšanās, un viņa stāsts tik nelabi kontrastēja ar mūsu dzīves mierīgajiem un ļoti lokāliem notikumiem. Nesa viņš kādu smagu elpu no tālās, “lielās” pasaules un padarīja vēl intīmāku un fražilāku to lielās lampas apspīdēto gaismas loku, kas bija mūsu dienu ritums. Atceros, ka tēvs šad un tad pakustināja savu rūpju pilno galvu: ko teikt? ko mēs varam pateikt?

Tai pašā vakarā garš bija visādu pārrunu pavediens. No tā atceros vēl vienu epizodi, kurai tik ērmīgs sakars ar manu vēlāko biogrāfiju. Pārējie pavenieni satrūkuši un iziruši mūžību gaisos. Runa bija, kas to zina, kādā sakarībā un secībā, par Romu. Stāstītājs daudz ko stāstīja par šo leģendu un mistikas gaisotnē tīto pilsētu, un vienā vietā viņš ar uzsvaru teica, ka Romā visu ziemu ziedot rozes, tās varot visu ziemu uz ielām dabūt, resp., pirkt. Manā dziļos sniegos iesnigušajā dzimtenē šis stāsts šķita kā pilnīgi nereāls, pilnīgi fantastisks sveiciens no kādas pasaules, kas varēja eksistēt iedomās, sapņos, bet ne īstenībā. Liktenis man vēlāk bija lēmis šai pilsētā nodzīvot vairāk kā 20 gadus. Tiku redzējis rozes, krāšņās rozes, labos un arī pienācīgi greznu izrīcību gados, tiku arī redzējis, kādas tās izskatās, ar pusbadā nogurušām acīm uzlūkotas, ar skatu, kas bija palicis apātisks smaga darba dienas novakarē. Bet tik skaistas, kādas tās mirdzēja lielās lampas gaismā Vecmuižas skolā bērna fantāzijā, tādas tās laikam nekad vairs nebūs bijušas.

Vecmuižas skolu no mācītāja muižas šķīra neliela, likumaina un atvaraina upīte, kādu daudz ir Zemgales lidzenumā. Viņas gultne bija stipri purvainā, kādēļ aploki, kas bija taisīti abās pusēs, nepiegāja klāt upītes

krastiem, bet atstāja sava veida *no man's land*¹ zonu, kuras pamats bija melnās dūņas, vairāk vai mazāk sacietējušas, uz kurām “auga” liels vaivums cinišu, no kuriem savukārt dzinās saules gaismā gari kārklu puduri.

Viss šis ģeogrāfiskais tēlojums jāiedomājas miniatūrā, jo visa distance no skolas uzkalniņa līdz mācītāja muižas pauguriem bija tikai varbūt $\frac{1}{2}$ – $\frac{1}{3}$ km atstatumā. No skolas puses, no tēva uzbērtā un iekoptā augļu dārziņa piekājes, sākas garš aploks, kurā allaž tika piesiets mūsu vecais zirgs Ansis. No otras, no muižas puses, bija redzamas maz koptu pārpaliku veidā dažas 19. gs. vidus salkanā vācu dabas romantisma stilā krustotu redelišu lapenes un, it īpaši pāri nelielam melnu rāvas ūdeņu dīķim, strauji izlocīts tiltiņš, kura nolūks bija ne jau savienot abus maz vajadzīgos krastus, bet parādīt artistiskās rokas piešķaršanos šai citādi maz pievilcīgajai peizāžai.

Muižā ilgus gadus dzīvoja Vecmuižas draudzes mācītājs Krauss. Neliela auguma, paplukušu bārdiņu, ļoti strauju kustību un neganti asas mēles īpašnieks. Viņš bij precējies trīs reizes un no katras sievas viņam bija bērni, kas to šad un tad apciemoja. Viņa dēls ir pazīstamais vācu gleznotājs T. Krauss, kas Latvijas laikā dzīvoja Rīgā. Manā atmiņā it sevišķi palikusi viņa meita Monika (no otrās sievas?), kas bija lielos draugos ar manu māsu Malvīni, un pa daļai Sallija (no pirmās?). Atminos arī pēdējās sievas bērnus: dēlu un meitu, it sevišķi pēdējo (Ellenu), kas vēlāk aizgāja nāvē, kā ļaudis ar bažām čukstēja (ja atmiņa nevil), tādēļ, ka tēvs nebija ļāvis viņai precēt iecerēto inženieri latvieti.

Viss stāsts par šo patiešām īpatnēji oriģinālo kungu, par viņa nepārtrauktiem tračiem ar visvisādām administrācijām, laikam labu tiesu tādēļ vien, ka tās bija administrācijas, un taisni viņa tiešās priekšniecības, vācu baznīcu u. c. institūciju administrācijas, — šis stāsts varētu izveidot mazu brošūru no tā vien, cik vēl atceros no sava tēva humora pilniem nostāstiem. Ceļš no muižas uz baznīcu gāja garām skolai (tieši leņķī), un labi atceros mana tēva komentārus, kurus viņš izteica it kā pats sev, kad redzēja mācītāju ejam tāda vai citāda straujuma solī vai rokām žestikulējot, vai ejot mierīgi. Pirmajā gadījumā tēvs bažīgi noteica: nu jau atkal kaut kur noticis kāds pamatīgs lērums, — un bija ar'; dažreiz tēvs pie sevis tā paklusām izmeta: ka tik nu nenāk naudu aizlienēt...

Kā teicu, šis tiešām “krāsainās figūras” (itāliešu teiciens) dzīves stāsts pilnā mērā attaisno to mūsu dzimtenes īpašību, ka tā esot dzimtene īpatņiem, strauju temperamentu un asa gribasspēka indivīdiem, kas lielā skaitā

¹ Nevienam nepiederošas zemes. (*Angļu val.*)

iegājuši ne tikvien toreizējās un agrākās Krievijas, bet laba tiesa arī Eiro-
pas vēsturē.

Ar latviešiem Krausu ģimenei sakaru, atskaitot mūs, nebija. Gars ģi-
menē laikam būs bijis asi vācisks, bet ko tai neviens negribēs liegt, tā bija ļoti
inteliģenta baltvācu ģimene, no visinteliģentākām, kādas vēlākos gados, kad
man bija jau zināmas tiesības spriest, esmu dzimtenē sastapis. Vecais mā-
cītājs reiz pieņēma palīgu, Ramoliņu, kas bija pirmais latvietis, ko redzēju
kancelē. Cilvēks ar labām runas dāvanām un ar tīri vai neapvaldītu tem-
peramentu. Viņa svētdienās baznīca vai "lūza" no baznīcēnu pulka, vecā
Krausa svētdienas baznīca bija gandrīz tukša. Protams, līdzīgai koeksistencei
drīz pienāca gals. Par Ramoliņa iespaidu uz baznīcēniem atceros tikai vienu
epizodi, bet tā ir daudzu vērtā. Mūsu vecīgā, diezgan cietas galvas kalpone
Trīne reiz manā klātbūtnē tā raksturoja mātei Ramoliņa sprediķi: "Bet,
kundzīt, tas nu reiz ir mācītājs! Pa viņa sprediķa laiku es raudāju kā suns."
— To sauc par kritiku! Visu to stāstu tādēļ, lai mēģinātu saprast tagad,
toreiz biju par mazu, lai dabūtu jēgu līdzīgās lietās, kā lai būtu izskaidrojama
mācītāja ģimenes lielā laipnība pret mums, pret manu jau toreiz stumjamā
krēslā apkārtbidāmo brāli, pret manu māsu, ar kuru, kā teicu, dažas no
Krausu jaunkundzēm bija tiešām ļoti draudzīgas, pret manu tēvu un māti,
protams, *toute réserve gardée*¹ — neaizmirsīšu pieminēt.

Un nu, pēc šī garā ievada, manu atmiņu sīkā lapaspusīte. Melnais čurk-
slājs aploku un upītes starpā manai puikas fantāzijai likās laikam sevišķi
pievilcīgs. Patikās man lēkāt pa ciņiem, nolocīt kārkļus no viena ciņa uz otru
un iet pāri brīnišķīgiem gaisa tiltiem, veidot "cietokšņus" augstākos ciņos utt.
Vārdu sakot, fantāzijai bija pilnīga vaļa. Neviens mani netraucēja un es va-
rēju izsapņoties pēc patikas, kā citā sakarībā, arī garajā bumbierē pie vecās
skolas durvīm: tās pašā galā uzkāpis un ļāvis sev šūpoties vējā, es iedomājos
kuģojam pa tālām, svešām jūrām.

Reiz savai fantāzijai vaļu dodot melnajā čurkslājā, — var iedomāties, cik
baltas bija manas konsekvēnti basās kājas! — izdzirdu netālu no sevis balsis.
Paskatos: divas elegantas jaunkundzes man māj nākt tuvāk, laukā no vietām,
kas nu nebija viņām radītas. Sarunas, protams, notika vācu valodā. Tas jau
esot *Malwinens kleiner Bruder*², un to nu viņas ņemšot līdzī uz mājām, resp.,
uz muižu. Nesapratu, kas te īsti notiks, bet bija man milzīgs kauns no šīm
dāmām. Pretoties nevarēju. Abas mani paņēma līdzī, ieveda lielajā zālē,
nosēdināja pie klavierēm (ar visām melnajām kājām, kas nesniedzās līdz

¹ Saglabājot pienācīgo atturību. (*Franču val.*)

² Malvīnes mazais brālis. (*Vācu val.*)

pedāļiem) un lūdza, lai es ko nospēlējot. Mana repertuāra “dzelzs inventāra” gabals bija slavenais *Donauwellen Walzer*¹, un tas nu bija jāspēlē. Ko tu cilvēks grūtā brīdī darīsi?! Kad tas nu bija laimīgi cauri, mani veda ēdamistabā un sāka uzcieņāt. Kas man vislabāk garšojot? Sarku un kaunējos, un nevarēju nekā pateikt, līdz kamēr beidzot saņēmu dūšu un pateicu, ka man vislabāk garšo *Schwarzbrot mit Zucker*². Dāmām bija lielā smiešanās, un es dabūju šķēli rupjās maizes ar labu kārtu cukura virsū. Bet par šo savu kulināro izvēli tiku nerrots vēl ilgus gadus pēc notikuma.

Mīļais lasītāj, ja tāds gadās šim atmiņu lapām, lūdzams, nesmejies arī tu, lieta nemaz nav vienkārša.

Mana tālā bērnība noritēja laikos, kad latviešu māja, arī mūsu skola, bija lielu tiesu ekonomiski autonoma, autarhiskā, kā maģisku bija iecerējuši šo terminu itāliešu fašisti. Pārtika no tā, kas bija mājās, it sevišķi no maizes un visādiem piena produktiem, dūšas uztaisīšanai šad un tad šķēle šķiņķa utt., utt. Uz bodi tika braukts, protams, lielākā stilā, nedaudzas reizes gadā. Un tad citu, visādu eksotisku produktu vidū (svētku maizēm u. c. līdzīgām izdarībām), mājās parādījās liela cukura galva baltu galu, zilā papīrā šmaugi ietīta. Tā bija domāta ilgam laikam. Sadauzīšana sikos graudos arī bija vesels rituāls. Pa daļai tas tika uzticēts arī man, un lieta norisinājās šādi.

Istabas vidū tika izklāts liels deķis, uz tā tīrs palags, un tad nu gāja dauzīšana valā. Bija nodibināts nelaužams *gentlemen agreement*³, ka mutē varēja bāzt tikai tos gabaliņus, kas pārskrēja pāri palaga malai, bet tos, kas pārskrēja pāri apakšējai segai, dabūja mans jaunības draugs, dzeltenais Bobītis ar melno purniņu, kas nekustīgi, ausis saspicējis, sēdēja malā un uzmanīja visu norisi, un ir domāt nedomāja ķert tos gabaliņus, kas nebija ielēkuši viņa “iespaيدا sfērā”. Tie bija laiki, dāmas un kungi, kad solījums bija daudz vairāk vērts nekā rakstīts kontrakts.

Tēva 25 gadu dienesta jubilejā pagasts viņam uzdāvināja vienu zāles garnitūru: divānu, divus lielos un sešus mazos krēslus un apaļo galdu. Tas nu mūsu zāli pacēla šī nosaukuma istā augstumā (kādas mēbeles tur agrāk bija, vairs nezinu), un tā šis zāles stūris bija augstāko sabiedrisko izdarību vieta. Atceros šādu scēnu, tā man iegriezusies atmiņā sevišķi spilgti, laikam bērnam kaut kādu nesaprotamu “kompleksu” dēļ.

Mūsu pazīstamo starpā bija divas vecākas Dubinsku jaunkundzes,

¹ Valsis “Donavas vilņi”. (*Vācu val.*)

² Rupjmaize ar cukuru. (*Vācu val.*)

³ Džentlmeņu vienošanās (*angļu val.*) — diplomātijas termins, ar ko apzīmē mutvārdu vienošanos (bez rakstīta līguma).

kurām piederēja lauku mājas dažus kilometrus no Vecmuižas, leišu robežas virzienā. Abas viņas reiz bija ieradusās ciemā pie manas māmiņas uz tēju vai kafiju. Sēdēja viņas, kā pienākas, uz dīvāna, bet māmiņa — lielajā krēslā, uz kura kreisās atzveltnes atspiedies stāvēju es, cītīgi sekodams sarunām. Tās, protams, notika, kā toreiz lauku “augstākās aprindās” bija pieņemts, vācu valodā. Sarunas būs bijušas acīmredzot par aktuāliem nacionāliem jautājumiem, jo vecākā no viešņām kādā brīdī iesaucās: *Aber wir sind doch die lettische Intelligenz!*¹ Vēl redzu veco dāmu šos vārdus izrunājam. Saprast laikam no visas diskusijas nekā nesapratu, prasīt negribēju, jo nebija pieņemts jaukties lielo sarunās, bet frāzes saturs un valodas forma, resp., to pretstats, būs laikam uz mani atstājis tik dziļu un saprotamu iespaidu, ka visa šī scēna palikusi man prātā, it kā es to būtu vai vakar piedzīvojis.

*Die lettische Intelligenz*², kas runā vāciski. Nav jau līdzīgas lietas nekas jauns Eiropas vēsturē, it īpaši sākot ar 19. gs. sākumu, kad cilvēki sāka asāk apzināties nacionālisma jēdziena īsto saturu, bet bez ievadiem nesagatavotam bērna prātam visa tā lieta tomēr būs likusies elementāri spocīga vai pat jocīga.

Notika tas pagājušā gadsimta beigās, kad mūsu stūrī ielauzās nikni domātie pārkrievošanas politikas vēji. Biju par mazu, lai saprastu to mocības un arī traģiku. Jau toreiz — tas man laikam dabā — it sevišķi man uzkrīta vai iespiedās prātā notikumu kuriozā, reizēm komiskā puse. Bet netrūka arī smagu brīžu, cik mans bērna prāts tos spēja aptvert. Reiz, nezinu kurā gadā, manu tēvu aizrāva uz krievu kursiem. Bija jāatstāj palielās pļavas siena laikā un māju darbi un jābrauc skoloties. *A propos*³, lai būtu skaidrs mans stāsts: mana tēva alga bija 325 rubļi gadā un 12 pūrvietas zemes (lauku un pļavu), kuras viņš pats, retam kādu palīgu ņemot, apstrādāja un apkopa, pie kam lielajos darbos, kā mēslu vešanā un rudens talkās viņam nāca palīgā viņu iecienījušie Vecmuižas pagasta saimnieki.

Atbrauca viņš mājās nospiests un ar asarām acīs stāstīja, ka viņš to krievu valodu nevarot iemācīties un visa tā kursu būšana viņu mācot nost utt. Būs bijis smags viņa stāsts, bet es, puikiņš, tikai brīnījos un nekā nesapratu, kas notiek.

¹ Mēs taču esam latviešu inteliģence! (*Vācu val.*)

² Latviešu inteliģence. (*Vācu val.*)

³ Starp citu. (*Franču val.*)

Tā iemesla dēļ, ka staltā Vecmuižas skola bija vislielākā plašā apgabalā — varbūt bija arī citi iemesli, kas to zina —, tika vienu vasaru tādi kursi sarīkoti arī mūsu skolā. Bija man savus laikus arī fotogrāfijas no tiem laikiem. To man vairs nav. Hronikas labad varu pateikt, ka stāvu tēvam blakus uz lieveņa, gaišā uzvalkā ar īsām biksiņām un ka mans augums sniedzas tēvam taisni līdz krūtīm.

Kursantu bija apmēram kāds ducis, skolotāji no kaimiņu pagastiem. Tie gandrīz visi dzīvoja skolas klašu telpās un bija manas mātes pansijā (varu iedomāties tās mocības!). Dzīvoja pie mums arī kursu vadītājs, inspektors Drozdovs, laikam tēva istabā. Bija šis krievu kungs tādas, kā teic, pasmalkas sugas, un ar lielu cienību viņš izturējās pret manu māti, lai gan viņi nevarēja sarunāties ne vārda. Vispārīgi, viņš izrādīja neliekuļotu cieņību pret to garu, to kultūras toni, kuru viņš atrada mūsu mājā, ne pēdējā vietā pret viņas muzikālajām tieksmēm, un tā nu iznāca, ka, kursiem beidzoties, krievu kungs ar dziļu aizgrābtību atvadījās no tēva un mātes (to scēnu atceros tā miglaini), izsakot savu pateicību par laipno uzņemšanu. Labi atceros to, ka viņam iznāca stīvēšanās ar tēvu: viņš gribēja maksāt vairāk nekā citi, resp., dot kādu gratifikāciju vai ko, — bet tēvs no tās kategoriski atteicās.

Bija arī citādi inspektori. Labi atceros Šatalova masīvo figūru ar kuplo, melno bārdi. Tā revīzijas norisinājās pēc zināma šablona. Kad apriņķa vienā malā nāca zināms, ka kungs ieradies “Pobedonosceva misijā”, kurjeri (tie paši saimnieki) gāja no skolas uz skolu: sagatavojieties, apmēram tādā un tādā dienā būs tur un tur. Sagatavošanās darbi gāja pilnās burās. Kas notika klasēs, vairs nezinu, laikam tika “iefuksēti” zināmi galvas gabali vai vēl kas, bet to, kas notika apakšā, t. i., mūsu dzīvoklī, to varu izstāstīt diezgan sīki. Te šie sagatavošanās darbi gāja divos pamatvirzienos. Galvenais, laikam galvenais, norisinājās mūsu ķēķī, kur māmiņa sviedros gatavoja pamatīgas pusdienas, kas bija revīzijas neatņemamā, lai neteiktu, būtiskā daļa. Protams, arī šņabja pudeles tika kārtotas un saldētas, un rīkoti arī tējas trauki. Tos nu revidenta kungs lāgā necieta, un mūsu tējas kannas viņš nicīgi sauca par *eta nemeckaja štuka*¹. Otrais virziens gāja nacionāli politiskajā plāksnē, kā mēs šodien teiktu. Vietējais mācītājs Krauss bija, kā to redzējām citā vietā, lielos draugos ar manu tēvu un tādēļ tēvs, krievu “uzbrukumu” sagaidot, steidzīgi devās uz netālo mācītāja muižu un lūdza vācisko draudzes ganu ierasties uz sagatavotām pusdienām kopā ar krievu inspektoru.

¹Šis vācu daikts.* (Krievu val.)

Vairs nezinu pateikt, bet draudzes ganam uz kādu tur likumu pamata bija sava neliela līdzrunāšana skolas lietās. Skaidrs, ka tēvs nekavējās šīs “rezerves” izlietot. Bet bija visiem zināms, ka cienīgtēvam, kas bijis saviem laikiem labi izglītots kungs, ka arī viņam ar daiļo Puškina valodu bija diezgan lielas grūtības. Varu iedomāties šīs nacionāli pedagoģiskās apspriedes trijatā; reizēm klāt bija arī pagasta vecākie. Mūs, mazākos, aizvāca projām, un mēs ar nesaprašanas pilnu godbijību gudrojām, kas tur tai mūsu zālē (galds bija klāts vienmēr tur) notika. Kad reiz ar brāli prasījām tēvam, kā tad kungam mācītājam iet ar krievu valodu, tēvs īsi noteica: “Tā sekli.”

Kad nu kungi bija pienācīgi ieturējušies, visi kopā gāja klasēs pētīt rusifikācijas progresu nabagu latviešu bērnos. Mani tur iekšā nelaida, saprotamā kārtā, tā kā manas pieredzes ir tikai atstarotā gaisma. Lūk, dažī piemēri.

Lielākā daļa bērnu dzīvoja visu nedēļu skolā, pārtiekot no savām maizes kulītēm un sviesta un biezpiena cibiņām. Sestdienās brauca tēvi un mātes ar lielām krūzēm, kurās bija silta putraimu putra; krūzes bija aizbāztas lieliem siena vīkšķiem, kas bija ietiti tīrās baltās drāniņās. Vienu atmiņu brīdi: redzu mūsu ķēķī sēžam kādu lauku māmiņu un ar bēdīgu seju kaut ko gaidām. Prasu, kādēļ viņa neved savu dēlu mājās. Otrais skolotājs nelaižot, viņas dēliņš vēl neesot labi iemācījies to “velna eimāliņu” (vienreizvienu). Stundas bija rīta un pēcpusdienas cēlienā, vakarā bērni sēdēja gaišajās klašu telpās, lasīja ko vai sarunājās, vai mācījās rītdienai. Kad nāca gulētiešanas laiks, visi noskaitīja vakara lūgšanu un nodziedāja kādu korāli harmonija pavadībā. Man vēl šodien skan ausīs *Nun ruhen alle Wälder* — latviski: “Nu klusas visas vietas, Un mierā visas lietas.”

Tas bija laiks, kad man bija atļauts jaukties viņu vidū, ko arī ar lielāko prieku darīju, pat reizēm vienam otram kādu palīdzību dodams (kur es tās krievu druskas jau toreiz biju galvā iedabūjis, to gan vairs nezinu). Reiz, staigājot pa klasi, redzu, ka pirmajā rindā kāda meitene raud klusi un dziļi. Piegāju klāt: kas vainas? Viņa man ar roku norāda uz grāmatu. Paskatos tajā: ģeogrāfija krievu valodā. Viņa nekā no tās nesaprotot, ko viņa lai darot. — Lielo, “vareno” civilizāciju nesēji, kauču jūs zinātu, kauču jūs reiz saprastu, kādi burlakas jūs esat!

Otrs gadījums. Varētu sacīt, traģikomisks. Bij atnākusi pavēle skolas žurnālā dot ierakstus vienīgi krievu valodā. Bet stundas sākās ar lūgšanu. Arī tas bija jāatzīmē, un latviešu korāļu teksti bija jāraksta krievu burtiem. To tad nu uzdeva manam gudrajam brālim, bet es stāvēju klāt un... amizējos. Korāļu latviešu teksti krievu burtiem rakstīti izskatījās tik neparasti,

man likās mulķīgi, ka man allaž bija sirsnīgi jāsmejas, kas nu, protams, neatbilda stāvokļa nopietnībai. Rusifikācija *sub specie hilaritatis sive stupiditatis*¹.

Daudz mūzikas bija mūsu ģimenē. Tēvs bija diezgan tālā apkārtņē pazīstams kora diriģents, māsa — Jelgavā visādās *Töchterschule*² iedama — bija daudz strādājusi arī klavieru tehnikā, un viņas repertuārā bija pazīstamie klasiķi un neiztrūkstošais Šopēns; brālis vijoles spēlē bija tādu perfekciju ieguvis, ka bez grūtībām veica Sarasates slavenās spāniešu dejas vai Veņavska elegantās mazurkas, par vijolniekiem obligātajiem smagās tehnikas *Spohr*³ u. tml. nerunājot. Toreiz biju daudz par mazu, lai saprastu šo fenomenālo faktu, jo mans slimais, pie bīdāmiem ratiem saistītais brālis, mans pirmais skolotājs (viņš 8 gadus vecāks), bija to ieguvis pilnīgi bez skolotāja palīdzības, — absolūtā pašmācības ceļā. Kad tagad domāju atpakaļ par visu to, dziļas nesaprašanas pilns ir mans prāts: kā tādu lietu vispārīgi varēja veikt? Cik tur būs bijis vajadzīgs gribasspēka un kāda apdāvinātība!

Es nu, tas maziņais, kūlos lielajiem un gudrajiem pakal kā mācēdams. Kad pavadījums bija tāds pavisam elementārs, mani reizēm pielika pie pavadīšanas, bet nekas prātīgs tur neiznāca: līmenis bija man pārāk nesasniedzams. Dzirdē arī man nebija nekāda sliktā, un balss noturēšanā manas spējas gāja tik augstu, ka tēvs mani bez kādām ceremonijām ielika savā korī altos kopā ar vēl četrām garām jaunkundzēm. Bija man liels kauns stāvēt to vidū, bet runāšana nekāda neiznāca: bija jānotur balss. Var būt, ka laikos no manis būtu iznācis lietojams mūzikis, bet dzīves apstākļi un arī manas garīgās dispozīcijas mani no šī ceļa novirzīja. Kad gāju Jelgavas reālskolā, vienu semestri ņēmu klavieru stundas, bet līdzekļu trūkuma dēļ tās bija jāpārtrauc. Vēlāk tika atklāts, ka man esot tīri labskanīgs tenors. Tad nu arī studentu vakaros un visādos koros un kvartetos izdziedājos tiku tikām, bet iet dziedātāja karjerā —, tas it nemaz nebūtu apmierinājis manu nemierīgo garu, un tā nu visu mūžu paliku šai dievišķi tīrās mākslas abstrakciju gaisotnē nenozīmīgs diletants. Bez pretenzijām un bez uzbāzības.

Bet nu dažus atmiņu mirkļus visā šai sakarībā. Vissenākie mirkļi šai ziņā ir bērnības romantikas miglā titie no muzikālajiem vakariem mūsu mājās,

¹ Gan smieklīgā, gan mulķīgā veidā. (*Latīņu val.*)

² Meiteņu skola. (*Vācu val.*)

³ Triks. (*Vācu val.*)

mūsu "lielajā" zālē (cik tā man toreiz likās liela un plaša!). Kas tur vēl notika, to vairs nezinu, atceros tikai kāda vijolnieka Berzinska figūru. Viņš laikam bija krusttēvs mūsu pazīstamajam čellistam. Visa viņu ģimene bija mūzikas pilna. Stalta auguma kungs artistiski kupliem matiem, un spēlēja viņš manā toreizējā jušanā ar liela mākslinieka izjūtu un temperamentu. Bet tā kā muzikālie vakari mēdz notikt vakaros, ļaunais liktenis un labā tradīcija mani, maziņu, bez žēlastības stūrēja guļamistabas virzienā, un tik nu bija tur žēlastības, ka uz manu lūgšanu tika atstātas vaļā diezgan prāvas durvju šķirbas zāles virzienā, pa kurām tad plūda brīnišķo skaņu viļņi, līdz kamēr tie mani aizplūdināja citos gara dzīves apvārsņos. Šis atmiņas man ir sevišķi siltas un mīlas, un dažāda laba melodija man vēl šodien šķiet tik pazīstama un tuva, it kā es ar to kopā būtu piedzimis...

Koru mēģinājumi notika tai pašā mūsu zālē. Parasti svētdienās. Tēvam bija ciets princips, ka viņš savā korī nevēlējās vairāk kā 16 dziedātājus, pa 4 uz balsi. Izņēmums, kā vienmēr un visur, bija tenori, kuru skaits nekad nebija pilnīgs. Galvenais šis balss balsts bija Sodums, vēlākā Bekona eksporta direktora tēvs, kas bija tik muzikāls, ka viņam nekad nebija jāmācās sava partija. Atbraucis uz mēģinājumu, viņš tikai noprasīja, kas jādzied, paņēma savu lapiņu, pie sevis pusbalsī nomurmināja partiju un pateica: varam sākt.

Repertuārs bija laikiem parastais, Bēthovena garīgās dziesmas, piemēram, pazīstamā "Tai debesij būs izteikt", Šepskis un visādi vācu komponistu tulkoti darbi (viens no skaistākiem bija vīru kora "Tā kā ērglis gaisā dziesma paceļas"), daudz tautasdziesmu gandrīz neaprobežotā Cimzes "diktātā". Bija bijis mana tēva skolas biedrs skolotāju seminārā Vīgneru Ernests. Atceros viņu pie mums viesojamies, bet to gan vairs nezinu, vai kāda no viņa dziesmām bija arī tēva repertuārā.

Kora uzstāšanās parasti notika biedrības mājā, kas bija bijusi vecā skolas ēka, kamēr nebija uzcelta jaunā. Patikami bija sarīkojumi, kuros visos man, sevišķas privilēģijas veidā, bija pilnīgi brīva ieeja. Atceros humora pēc, ka šad un tad notika ķibeles ar priekškaru. Garā kārts, ap kuru tam bija jātinās, bija laikam lika, kādēļ priekškarš ritinājās grūdieniem un dažreiz sanīķojies apstājās pusceļā, tā kā tikai redzamas vienīgi dziedātāju kājas. Tas, protams, omulību nebojāja, drīzāk pavairoja. Atceros arī teātra uzvedumus, dažs labs no aktieriem bija liela dramatiska temperamenta. Piemēram, Ā. Alunāna "Kas tie tādi, kas dziedāja".

Sāka jau toreiz rādīties arī pirmie latviešu solisti, kādi īsti, to vairs nezinu, bet to tik atceros, ka visi pēc tam bija viesi mūsu mājās un tur tad bija lielais hallo.

Pēc koncerta un teātra bija, protams, balle. Cik nu varēju, ar miegu kaudamies, noturēties, parasti novietojos balkonā pie muzikantiem un no turienes vēroju pāru riņķošanu. Balle noslēdzās ar galopu. Tas nu bija galops! Temps tika sadzīts uz beigām tādā *allegro allegrissimo*, ka dejotāju — kungu garie melnie svārki (tie toreiz izcilos gadījumos bija augstākais stils), resp., to “astes”, gāja pa gaisu, taisnā leņķī no dejotāju mugurām.

Izmeklējot no manu bērnības atmiņu loka tādus notikumus, kas varētu radīt plašākas kultūrvēsturiskas intereses, gribu pastāstīt par manas mātes (Ciruļu) tuviem radiem leišu zemē. No manas bērnības atmiņām te pirmā vietā krīt svarā mans pirmais ceļojums uz “ārzemēm”, proti, no Vecmuižas leišos iekšā labu gabalu aiz Biržiem. Brauciens notika ar zirgiem, izbraucot agrā rītā no Vecmuižas un lielā naktī ie braucot tajā leišu zemes muižā, kur dzīvoja manas mātes krustmāte, viņas mīļā tante Doris, ar savu vīru (ģimenes vārds — Lambraki).

Bagātie latviešu muižnieki bija atsūtījuši uz Vecmuižu plašus divjūga “galda ratus” ar visu kučieri uz bukas, un tā nu mēs braucām. Māmiņa paņēma mani līdzi, savu “mazo Jožiku”. Māmiņa mani sauca milīgā vārdā.

Tas nu bija ceļojums ar iespaidiem. Pirmais paliekošais bija brauciens pāri Mūsas upei pie Skaistkalnes, resp., Šēnbergas, resp., tautas mutē sauktās Šimbarkas, pa kopā sasietu kāršu tiltu, pa kuru starpām šluka uz augšu ūdens, pie tam tik stipri, ka viens no lepnajiem leišmales zirgiem sāka uztraukties, kas piedeva visam pārbraucienam dramatisku nokrāsu. Man uzkrita asi un paliekoši iespaidu dažādība Kurzemes malas un leišu lidzenuma starpā. Zeme tur laikam bija ļoti laba, jo labība auga, kā teic, griezdamās, bet sādžās! Garās ceļmalu sādžas ar neizbrienami nelabu ceļu to vidū un tumšām ie braucamām vietām, kur tika baroti un pūtināti zirgi. Kad vēl šodien par to domāju, man ceļas pretim kaut kas tumšs un drūms, kaut kas svešs un maz saprotams. Tās varētu nosaukt par bērna iedomām, bet arī lietuviešu kučieris, kas runāja pa daļai latviski, bija tādos pašos ieskatos.

Vairāk arī neko lielu neatceros. Varbūt lielo saimi, kas visa čaloja svešā valodā, un muižas dzīvojamās istabas lielo zāli, kurā notika lielā ciemošanās un runāšanās.

Bet kur radās šie latviešu muižnieki leišu zemē?

Tur, lūk, ir temats, kas visus mūs var interesēt un kas gandrīz nemaz, atskaitot dažus jaunākos latviešu rakstniekus apmēram no manas dzimtās

puses, vēl nav apstrādāts un izvērtēts. Izstāstīšu tikai savu radu būšanu, lai tad tālākos slēdzienus taisa citi.

Bārbeles pagastā bija Surģenieku mājas, kas — palikušas bez tieša saimnieka — nāca beidzot mana tēva īpašumā. Viņš tās nopirka par visā savā mūžā krāto naudu (kaut kas ap 2500–3000 rubļu), lai nodrošinātu savam slimajam dēlam eksistences iespēju, kad viņa paša vairs nebūtu dzīvajos. Surģenieku ziedu laikos, ceturtā paaudzē no manis, atpakaļ skaitot, šīs mājas bija, cik pratu saprast no vecāko stāstiem, bijis acīmredzot liels atrakcijas centrs. Vecais Surģenieks (mana vectēva sievastēvs) laikam bijis jo redzams vīrs savā apkārtnē. Kā par brīnumu, manā rīcībā vēl ir divas mana vecātēva vēstules (adreses vāciski, vēstules latviski), vienā no kurām tas lūdz, gaužām padevīgi un sirsnīgi, savas nākamās sievas, manas vecmātes, roku. Bija Surģeniekiem viens dēls un četras meitas. Dēls bija pagasta skrīveris, — grūti mūsdienu jauniešiem iedomāties, kas toreiz par vīru pagastā bija skrīveris. Viņš apprecēja kādas tuvākās muižas īpašnieka bērnu skolotāju — francūzieti; viņu meita (?) aizprecējusies uz Šveici, un viņu abu mazdēli — vairs nezinu kā? — bija Vācijas pilsoņi. Labi atceros skaisto puiku fotogrāfijas utt., utt. Četru Surģenieku jaunkundžu liktenis nebija mazāk interesants. Trīs no tām tika aizprecētas uz leišiem: Stūra tante, Lambraku tante, Priedes tante (pēdējo neatceros redzējis esam), ceturtā — jaunākā — bija mana vecmāte: Cīruļu, savu laiku lepno Cīruļu saimniece.

Visa šī ģenētiskā kustēšanās karātos gaisā, ja es nepastāstītu galveno. Viss, ko stāstīšu, ir man palicis galvā galvenām kārtām no vecāku un māsas Malvīnes stāstiem (viņai bija 12 gadu vairāk kā man): sakari šķiet konfūzi esam, bet figūras, tās man visas acu priekšā kā dzīvas.

Bija tur toreiz mūsu galā kaut kas līdzīgs kādam sociāli nacionālam “invāzijas” procesam Lietuvas virzienā. Procesa galvenie pārstāvji bija t. s. jaunākie saimnieku dēli, kam bieži vien bija jāaiziet no tēva mājām, kā toreiz mēdza teikt: ar baltu spieķi rokā. Tas nozīmē, bez nekā, ar vienīgu dūšu un uzņēmību. Rezultāti bija pārsteidzoši, pat žilbinoši, un ne tik vien mūsu rados. Bija dzirdami stāsti arī par citām ģimenēm, kas bija augstu kāpušas pa sociālajām trepēm leišu zemē, kur poļu muižniecība acīmredzot bija nonākusi neatturamas putēšanas stadijā. Parasti šo “pionieru” karjera iesākās ar kāda priekšstrādnieka vai pārvaldnieka stāvokli, bet ar laiku spējīgākie no latviešu “saimnieku jaunākiem dēliem” tika par muižu arendatoriem un īpašniekiem. Vecākās Surģenieku jaunkundzes, Stūra tantes, vīrs bija tā pratis cīnīties, ka viņš īsi pirms savas traģiskās nāves (viņu nobeidza saniknots vaislas bullis), bija paspējis iepirkt 2 (vai tik nebija 3?) majorātmuižas

Panevēžas apkārtnē. Stūra tante, palikusi atraitne, neizlaida grožus no rokām: samaksāja parādus un palika par vienas majorātmuižas īpašnieci. Muižai bija 1000 hektāru aramās zemes, paprāvs mežs un liels ezers. Saucās tā Pojeziore (t. i., poļu valodā: pie ezera), kilometrus 20 no Panevēžas.

Tās nu vairs nebūs bērniņas atmiņas, bet laikam atļauts pāris vārdu par manu Stūra tanti. Es pie viņas nodzīvoju, jau Maskavas students būdams, veselu vasaru. Papildinājos grieķu valodā, lai iespētu nolikt universitātes kursu, un lasīju ar aizrautību vecfranču dramatisko poēmu pantos: *La Châtelaine de Vergi*. Svainis un māsiņa (tie bija Stūra tantes “dienestā”) gan stipri brīnījās par manām eksotiskām interesēm, bet tas manu garastāvokli nebojāja. Bieži izbraucu ar laivu paprāvajā ezerā, sildijos saulē un reizēm arī saņēmu dūšu ķert zivis, t. i., sevišķi dumjos liņus, kas ar lišanu lida mazajos klūgu mirdiņos un tad neganti spurkšķēja, kad tos vilka laukā. Allaž gāju, noklausāmo dziedātāju nemanīts, uz lielo laidaru, kur vakaros trīs mergaitas slauca govīs un absolūti bahiski polifoniskā uzbūvē dziedāja savas “tematiskās” tautasdziesmas. Visādi tās mēģināju atdarināt uz klavierēm, bet nekas nesanāca, — vienkārši neskanēja. Acīmredzot tās bija citas, arhaiskas tonalitātes, kurām mūsu “labi noskaņotās” *wohltemperiertes Klavier* (Baha terminoloģijā) klavieres bija daudz par elementārām.

Jauka bija šī vasara. Ik rītu mums bija garāka saruna ar sirmo Stūra tanti. Bija jau viņa pāri 80 gadiem, gandrīz akla, bet viņas gars bija apbrīnojami dzīvs un prāts neparasti ass. Bija man viņai jāstāsta par t. s. lielo politiku, par visādiem notikumiem. Tad viņa reizēm cilāja savas atmiņas, kas gāja atpakaļ līdz t. s. “poļu buntēm”, resp., 1863.–64. gada revolūcijai. Bija man liels respekts pret šo maza auguma, jau saliektā stāva “grostanti” un jutu es arī, ka viņai ir siltas simpātijas pret nabaga Kurzemes skolotāja dēlu, kas bija aizcīnījies līdz toreizējās Ķeizariskās Maskavas universitātes studenta titulam. Kas mūsu dienās tagad nav students? Vai nav bijis vai nebūs? Pusgadsimtu agrāk latviešu jaunekļa priekšā “lielās durvis” tā vis nesprāga vaļā. Nemaz. Bet tas ir cits temats.

Tikai divas atmiņu ainavas no Stūra tantes stāstiem. Kad notikusi sacelšanās 1864. gadā, kādu dienu lielās muižas dzīvojamās ēkas zaļais rundēlis pienācis pilns vīru, ar visādiem šaujamiem un sitamiem rīkiem nobruņojušies. Briesmīgi brēkuši, lai nākot laukā īpašnieks. Viņa bijusi viena mājās. “Es izgāju uz lieveņa un mierīgā balsī noprasiņu, ko tad *Panowie*¹ īsti vēlas. Esmu muižas īpašniece, esmu latviete un ar ko varu pakalpot?”

¹ Kungi. (Poļu val.)

Apmēram tā. Bruņoto vīru bars, ieraudzījis šo mazo, mierīgo sievieti... kļūstams izklīdis.

Otrs. "Pie manis ieradās vizītē grāfs Tiškevičs (*Tiszkewicz*) (tiem savā laikā piederēja tīri vai puse no senās Kauņas guberņas). Atceros, — tā viņa stāstīja, — ka, ienācis priekšistabā, viņš attaisīja vaļā savu lepno kažoku un ļāva tam pāri plecam krist, nemaz nevērojot, vai tur kāds to noķers jeb vai nokritīs zemē." Īsts panu žests, kas iedomājas, ka tiem visapkārt ir kalpojošie leģioni. "Labi, ka tur bij mūsu pārvaldnieks," teica stāstītāja, "kas to kažoku noķēra, lai tas nenokristu zemē," utt.

Un līdz manām vecumdienām man skan ausīs viņas teiciens, kuru tā lietoja reti, proti, sašutuma brīžos: *aber fitu*¹. Manā Rīgas bibliotēkā bija arī albums ar manām slavenajām leišu tantēm, bet kur mana bibliotēka palikusi, to es nezinu. Kungi komunisti jau to daudzo svešo valodu dēļ laikam lietot nevar, labi būtu, ka žurkām arī būtu neiespējama šī lietošana. Bet vispārīgi fotografēšanās manos jaunajos gados bija ekskluzīvi svinīga būšana un mūsu tālajā nostūrī jo sevišķi ekskluzīva. Tā bija kāda reta un izcila ģimenes gadījuma, tā teikt, sankcionējums. Bija jāierodas pienācīgā "štātē" pilsētā, kur bija kāds rets fotogrāfs, kas tad uzstādīja savu burvju rīku uz trim garām kājām, ietinās misteriozās melnās segās, ilgi lūrēja un ķīķerēja uz sastingušajiem upuriem, tad, izlīdis no saviem melnajiem autiem, nokomandēja: *bitte, recht freundlich*² utt. Fotografēt skatus mājās? Kam tas būtu nācis prātā un kā to izdarīt? Tā ir pavisam moderna būšana, kad katram skolniekam ir sava kamera.

Kā visās literatūras vēsturēs, dalīsim arī šo mūsu nodaļu divās daļās: orālajā tautas literatūrā un mākslīgajā literatūrā.

Mutvārdu tradīcija raisījās mūsu ķēķī. Auditorija pastāvēja no mūsu ganu meitenes un manis, bet bardiete-teicēja bija mūsu ķēķša. Laiks: tumšie rudens vakari, kad laukā likās viss tik nepiemīlīgs un svešs, bet iekšā plīti jautri sprēgāja uguns, metot ērmīgas ēnu kontūras uz ķēķa griestiem, sienām un aklās tumsas atspīduma logu. Mūsu ķēķša laikam būs bijusi laba stāstītāja, jo mēs abi ar ganu meiteni, mutes aplētuši un elpu aizturot, centāmies nezaudēt ne vārdu no viņas stāsta. Viņas repertuārs bija vārda pilnā nozīmē drausmīgs. Spoki, liķi, tumši pagrabi, velnu bez gala un bez

¹ Bet ... (netulk.)

² Lūdzu, pa īstam priecīgi. (*Vācu val.*)

skaita utt. Likās, cik atceros, laipnīga sieviete esam, bet viņas fantāzija nu bija neglābjami ievirzīta šāda veida folkloristiskā žanrā. Ko vairs no tā atceros? Efekts pilnā mērā atbilda pasaku saturam. Kad nu bija jāiet gulēt, tad vajadzēja šķirties no plīts mīlīgās uguns, iziet cauri tumšai ēdamistabai (ak, šausmas!) un tad nokļūt gaišajā mātes istabā, kur viņa, kā parasts, strādāja, kaut ko šujot vai lāpot. Attaisīju uzmanīgi ķēķa durvis, ar sirdskrampjiem palūrēju uz zāles vaļējām durvīm, aiz kurām tumsā vajadzēja būt vismaz pusleģionam velnu un spoku, tad metos ar lielu joni mātes istabas virzienā. Ja uzreiz uztrāpīju durvju kliņķi, tad glābiņš bija sasniegts, ja ar pirmo ķērienu šo fatālo kliņķi neiespēju noķert, tad — ak vai — bija jāpārdzīvo baigi izbaiļu briži, jo tad likās, ka viss tumšās zāles “sators” man uzguļas uz pleciem. Mātes istabas rāmā gaisma un mātes mierīgā un nopietnā sejas izteiksme ar rāvienu aizdzina visus nelabumus, un es varēju iet gulēt, nelabu sapņu netraucēts. Allaž vēlāk esmu sev jautājis, kādēļ, kā mēdz sacīt, “nederencētu” psiholoģiju cilvēkos konstatējama tāda īsti slimīga tieksme uz motīviem un sižetiem, kas moka un kas satrauc? Vai mums te nav darišana ar kādiem senu pārdzīvojumu pārpalikušiem slāņiem vai ar kādu senlaiku ievirzi pret apkārtējo pasauli, kas tā saucamam primitīvam cilvēkam liekas visādu ļaunu un bīstamu garu pilna? Pat vēl kristīgajos viduslaikos daži mirakuļu krājumi uzrāda šo tieksmi visur un vienmēr meklēt ļaunā šādus vai tādus paņēmienus apdraudēt un mocīt nabaga grēcinieku.

Kas nu zīmējas uz necenzēto literatūru, tad tur lietas nebija daudz citādākas. Tēvam nekad nebija vaļas, viņa mūžs pagāja vienā darbā, nebija viņam tādēļ arī iespējas “cenzēt” skolas bērnu slepeno literatūru. Ja kas tamlidzīgs nāca viņa rokās, žēlastības nebija. Labi atceros, kā reiz biju tik dziļi iegrimis kādā lubu literatūras izdevumā, ka nemaz nebiju dzirdējis tēva soļus aiz muguras. “Ko tu tur lasi? Kas tas ir par bleķi?” Viņš paņēma grāmatiņu un, ieraudzījis vāka krāsaino bildi, to man atņēma un noteica, ka es to vairs neredzēšot. Un neredzēju ar'. Pie tam šis eksemplārs nebūt nebija no spilgtākiem attiecīgā žanrā. Tīri kā rēta sirdi man palika neatrisinātais literārais spriegums, un cik tas būtu bijis liels, to rāda fakts, ka vēl šodien redzu vāka bildi savu acu priekšā: kāda augsta kariete, satrakota četrjūga rauta, drāžas gar bezdibeņa malu, pie kam cilvēku figūras cītīgi ilustrē sprieguma brīdī. Būs bijis kāds mūsu dienu *Western*¹ priekštecis.

Un vēl vienu raksturīgu ainu, žanra tēlojumu no visa sakara. Kādā gadatirgū — un gadatirgus īsto nozīmi seno laiku dzīvē var iedomāties, saprast

¹ Vesterns. (*Angļu val.*)

tikai tad, kad izņem no mūsu priekšstatu un pieredzes pasaules visus mūsdienu satiksmes līdzekļus zemes virsū, gaisā un ētera viļņu pasaulē — kādā gadatirgū mani sevišķi saistīja kāda žīdu tirgotāja grāmatu “bode”, t. i., telts, kuras priekšā uz garām auklām bija sakārtas, kā nēzdogi žāvēties, bilžaino vāku brošūras. Telts priekšā bija stands ar šo literatūru. Kā tik tur nebija! Bērna fantāzija ladinājās pāri baigo virsrakstu raibumam: “Jātnieks bez galvas”, “Karēlijas asins nakts”, “Bālā grāfiene” utt., utt. Kas vairs atceras pārējo? Cena bija nolikta 5 kapeikas par grāmatiņu. Mans kases stāvoklis uzrādīja 3 kapeikas. Mēģināju tomēr ar žīdu uzsākt sarunas. Kā būtu? Vai nevarētu? utt. Žīds paskaitīja un kategoriski noteica: “Ui, jaune kunge, par 3 kapeikām var nopirkt strike, ko pakārties.” Ko darīt? Un tas lepnaiss jātnieks, kas auļoja, priecīgs savā padusē turot savu galvu, — kā man to būtu gribējies dabūt!

2

Mūsu vecais Ansis.

Tas tik nu reiz bija zirgs! Jau stipri gados, bet, palaists brīvībā, tas prata aulekšot kā no staļļa izlaists “jauneklis”, pacēlis galvu un plivinādams savas krēpes. Viņš bija īsta personība daudz redzēto zirgu starpā, ar lepnu raksturu un dažiem vienreizējiem niķiem. Vienīgais kungs, ko viņš sev atzina par kungu, bija mans tēvs, bet viņš bija kulants arī pret mazāka kalibra divkājiņiem, piemēram, pret mani maziņu; bija man toreiz gadi 7–8–9.

Iesāksim ar šīm īpašībām. Ciest viņš nevarēja veco Lazdu, sausi kaulainu, vecu kalpa vīru, kuru tēvs ņēma sev palīgos apstrādāt tās 12 pūrvietas zemes un pļavas, kas bija daļa no viņa algas. Vecajam Lazdam allaž bija mugurā (citādu viņu nemaz neatceros) jērādas kažociņš ar vilnu, cik nu tās bija palicis, uz iekšu. Krāsā tas stipri “tumši balts” un vienmēr tā sakaltis, ka, īpašniekam straujāk sakustoties, tas vienmēr grabēja, kā grab sakaltušas lapas. Toreiz rudenos kulšanas un citi darbi notika agrā rītā vēl lielā tumsā, un klona telpu apgaismoja pie sienas piekārtā lampa.

Šie nakts darbi Ansim negāja pie sirds, un viņš tos acīmredzot lika uz vecā Lazdas rēķina. Kad varēja, atriebās zirgu stilā. Atceros kādu scēnu. Vecais kaut ko piesēja vai atraisīja pie Anša pakaļējām kājām, tas nu redzēja izdevīgu gadījumu kārtot rēķinus, iespēra Lazdam tik pamatīgi, ka tas aizripuļoja līdz klona otram stūrim, pa ceļam pastiprinātā kārtā grabēdams ar savu kaulu kažociņu. No stūra tad atskanēja baisīga lādēšanās: sā–ātans tāds utt. Tēvs gan centās kā varēdams attiecīgos antagonismus

nolidzināt, mēģināja Lazdam iestāstīt, ka Ansis ir zirgs ar stipru pašcieņu, ka ar viņu nevar apieties, kā ar kuru katru citu lopiņu, bet viss tas laikam līdzēja maz.

Visraksturīgākais Anša niķis bija tas, ka viņš, ganībās piesiets, — viņš mācēja arī veikli mietiņus laukā vilkt — neļāvās svešām personām sagūstīties. Viņa paņēmiens nepieradušam vērotājam no malas likās šausmīgs: viņš pielaida to cilvēku, kas gribēja viņu sagūstīt, ļoti tuvu, tad, pierāvis ausis un noliecis galvu, metās šim vīram taisni virsū un pāris soļu atstatumā saslējās uz pakāļkājām, it kā gribēdams to samīt pišļos ar priekšējām. Vienīgi mans tēvs šo triku prata atrisināt ar grāciju un jautriību. Visi pārējie skrēja un bēga, cik kājas nesa, un Ansis tiem pakāļ. Dažu retu reizi, kad Ansim bija vēlēšanas atkārtot savu paņēmienu ar tēvu (vai kāda satraukuma brīdī vai kā, — kas lai izpēti zirga dvēseli?), tas metās arī viņam virsū, bet tai brīdī, kad tas bargi saslējās uz pakāļkājām, tēvs noņēma savu cepuri un — nezin kādēļ vācu valodā — noteica: *Guten Tag, Herr Hans*¹. Ansis nolaidās uz visām četrām, kaunīgi nokāra galvu, it kā sacīdams: neko darīt, tu esi stiprāks par mani. Kā cirkā. Ļaudis stāvēja apkārt un brīnījās, un klusībā turēja augstu cieņu pret skolotāja kunga niķaino zirgu.

Sakarā ar teikto manu acu priekšā vēl šodien, pēc apmēram 65 gadiem vai vairāk, kā dzīva ir šāda dramatiski komiska scēna, kuras sikumus, jādodomā, neaizmirsīšu līdz savu dienu galam. Ansis mierīgi ganiņās uz mācītāja muižas pusi. Kā bieži bija parasts, viņš bija ticis valā no mietiņa un no pinekļa, tātad jutās kā aploka neapšaubīts kungs un pavēlnieks. Nezi, kam bija nākusi vajadzība kaut kur braukt, tēva nebija mājās. Tika norikotas skolnieku "komandas", ar striķiem apbruņotas, kas lai Ansi dabū iekšā sakās. Tas nu bija rēķins bez saimnieka. Puikas grupās gāja, striķus turēdami, Ansim virsū. Tas mierīgi ganiņās, ar aci mērojot distanci no sevis līdz ķērājiem. Kad nu tie, Anša rēķinā, bija pienākuši pa cirtienam, tas izraudzījās visbiezāko puiku pulku un likās tam tieši virsū. Puikas šķīda kā zaķi uz visām malām, un striķi palika tur, kur tos nometa. Kad tas bija cauri, Ansis mierīgi atgriezās savā vietā.

Tā tas gāja labu laiku. Bija sanākuši skatītāji, it īpaši no ceļa otrās malas, kur bija žīda Joseļa bode un latviešu kalēja smēde. Iznāca scēnu noskatīties pats Josels, viņa cienīgā, vārdā Matle, un arī visi "inģeļi", kuru tiem bija zināms cipars starp pusduci un duci. Puiku nevarību vērojot, Josels iedomājās izspēlēt varoni. Nabags. Viņš paņēma kušķīti zāļu, izlīda cauri kāršu sētai

¹ Labdien, Anša kungs. (*Vācu val.*)

un lepni, savu garo bārdu izslējis, devās Ansim klāt. Es, savu Ansi pazīdams un neko labu neparedzēdams, drošības pēc uzrāpos aploka sētas augstākā staba galā. Tempī risinājās ar apžilbinošu ātrumu. Ansis, kā parasts, pielaida židu pa cirtienam, tad apsviedās un, ausis pieglaudis, metās tam virsū. Kad viņš saslējās pakaļkājās, židu pārņēma paniskas bailes un tas metās bēgt, cik vien viņam bija jaudas. Neesmu savā mūžā redzējis otru cilvēku, kas tik briesmīgi, tik izmisīgi var paskriet. No židu bodnieka figūras man vēl šodien stāv acu priekšā trīs zemes virsai paralēlas linijas: uz priekšu izslietā bārda ar garo cepuri otrā pusē, līdzsvaram, — uz priekšu izbailēs izstieptās rokas, — un viņa garo, melno, vienmēr spīdīgo svārku stērbeles — pretējā virzienā (vietējā dialektā tās sauca par zupeca šēzēm). Matle sacēla briesmīgas gvaltes, iņģeļi blāva un raudāja, skolas puikas no savas puses brēca un svilpoja. Augsta stila jandāliņš. Pieskrējis sētai, žids velšus pārvēlās tai pāri, Ansis arī bija klāt, nicīgi nosprauslājās un mierīgi atgriezās savā vietā.

Stāsta gals pazudis vēstures tumsā.

Man, puikiņam, bija jāuzmana, lai Ansis vakaros tiek pārvests mājās no ganībām, man viņš allaž arī bija jāpabaro. Tos laikus mēdza ūdens silē iekult pāris saujas auzu miltu. Es nu nebiju skops ar saužām, un Ansis, pa siles ūdeni burbuļus taisīdams, zvejoja miltus no siles dibena. Uz šīs un līdzīgām bāzēm mums radās abpusējas simpātijas. Ansis nekad netika vests, bet “vešana” bija šāda: atraisījis zirgu un tam ap kaklu apsējis pinekli, to pievedu pie kāda celma vai pie sētas, jo biju par mazu, lai tam vienkārši tiktu mugurā. Un kad nu biju mugurā un pieķēries pineklam, tā bija zīme Ansim: tas drāzās kā viesuļvētra mājās, vai pakalns, vai leja — vienalga. Vējš svilpoja ap ausīm, un šīs kavalkādes man vienmēr paliks mīļā atmiņā. Ja staļļa durvis bija palikušas gadījuma pēc vaļā, bija jāuzmanās, jo zirgs rēķināja tikai ar savām dimensijām, jātniekam bija jāpieplok pie zirga kakla, lai nenosistos. Reiz, nezinu kādēļ, Ansim bija uznākusi drāžamā kaite pa veļas striķu apakšu. Viņš bija labi izkalkulējis savus apmērus, bet es nu biju lieks, un tādēļ pēdējā brīdī pa zirga dibenu nobraucu zemē. Reiz pie skolas ēkas stūra, laikam pārāk drīvelēdamies pa zirga muguru, nokritu uz cietā celiņa un stipri sadauzijos. Kad kūņojos no Anša vēdera apakšas laukā, redzēju, ka viņš pacietīgi tur augsti paceltu savu lielo, smago pakaļkāju, — lai mani nesamītu.

Nobeigšu šīs man tik tuvās bērnības atmiņas ar kādu stāstu par mana vecā Anša lielo zirga gudrību. Kas bija noticis, vairs nezinu, bet dabūju rīkojumu steidzīgi braukt uz Cīruļiem (atstatums: vecā stilā 12 verstis). Acīmredzot laika rēķins bija bijis aplams, jo tad, kad iebraucu lielajā Stelpes mežā,

sanāca pilnīga tumsa. Tā tumsa pirms mēness lēkšanas, kas mēdz būt tīri vai necaurredzama. Toreiz meža josla, kas šķīra Stelpes muižu no Cīruļiem, bija apmēram 2 kilometri plata un lielu, augstu priežu bagāta, bija arī biezas smalces. Tumsa bija tik dziļa, ka varēja jaust vienīgi gaismas svītru virs galvas, t. i., virs ceļa izcirtuma. Bailes man sametās negantas, un, kad domāju par to sīko ceļu ņudzekli, kas bija meža vidū (malkas, siena u. c. ceļi), mani pārņēma izmisums. Uzsitu ar grožiem Ansim pa slejām un palaidu grožus vaļīgus, sacīdams: "Ansīt, mīlo Ansīt, ved nu mani laukā no šī briesmīgā meža. Es vairs nezinu, ko lai daru." Esmu pilnīgi pārliecināts, ka Ansis manu saucienu saprata. Viņš sāka iet lēnos soļos, it kā ceļu taustīdams, pāris reizes apstājās, un es pret debesu blāvo strīpu varēju redzēt, kā viņš, ausis saspiējis, noskatās uz vienu un tad uz otru pusi. Vārdu sakot, pēc smagi garas pusstundas biju Cīruļu "ezerā" (lejas ganības) un pakalnā jau vārgi iezīmējās Cīruļu augsto koku silueti.

Vecmāte bija pārsteigta un tad sāka sevī bārties: kas tā esot par būšanu, likt bērnam vienam braukāt pa nakti apkārt utt. Es arī nesaprotu, kā tas viss varēja notikt: vecāki mani ļoti uzmanīja, pat stipri lutināja — būs bijis kāds sajukums. Tad nu vecmāte sāka mani uzcienāt, bet, iekams sēdos pie galda, es lūdzu: bet, lūdzu, lūdzu, neaizmirstiet pateikt, lai manam Ansim iedod ekstra porciju auzu. Esot jau izdarīts, nāca atbilde.

No Vecmuižas skolas līdz Cīruļiem bija 12 verstis, to laiku rēķinā. Tiešā gaisa līnijā — labi ja iznāktu puse, jo bija jābrauc apkārt lielajiem purviem, kurus veidoja toreiz vēl neizbagarētā Misas upe. Ziemas laikā varēja braukt tieši tiem pāri, bet tas tika darīts reti, jo Misas upes purvāju akačiem nebija laba slava: tie vietām lāgā neaizsala un tādēļ bija bīstami. Šai lēnai, melnas rāvas ūdeņu upei bija ģeogrāfiskas šķirotājas loma, proti, kad viņas krastos siena laikā sabrauca siena pļāvēji no abām pusēm, tie sajuta sevi viens pret otru abos krastos kā svešinieki, citas "valsts" ļaudis. Arī Cīruļiem piederēja prāva slogsne no krasta malas, un siena laikā tur bija liela kustība un priedīgas dzīvošana.

Reiz nu esmu nonācis veco Cīruļu aprakstā, gribu vēl pakavēties senenās atmiņās par to, kādi tie rādījās manai bērna fantāzijai un novērošanas spējām.

Mājas bija vislielākās visā plašā apkaimē. Tās esot cēlušī septiņi pagasti, par kuriem mans vecaistēvs, Cīruļu Jānis, esot bijis vecākais. Atceros viņu redzējis, kā mazs puika sēdēdams uz mātes rokas. Kad man bija viņš

jāskūpstā uz vaiga, no tā atteicos, jo vaigs esot bijis “ass”. To vēl gan atceros, ka vecaistēvs vienmēr gāja skūtu seju un vienmēr garos, gan pašaustos, svārkos, kas viņa jau vecumā trauslajam stāvam piedeva sevišķas cienības izskatu. Labi atceros arī viņa vislabāko draugu — lielu, sarkanu runci. Tiku brīdināts tam nekasīt aiz auss, kā tas runčiem patīk. Neklausīju, gribēju būt laipnīgs, un dabūju viņa ķepas cirtienus pa pirkstiem. Jā, jā, vecais Čiruļu celms nemilēja, ka tam nāk pārāk tuvu. Laikam vislabāk šai vietā iederas mana vectēva vārdi, kurus atrodu viņa 1843. gada vēstulē, rakstītā viņa vēlākam sievastēvam M. Surģeniekam (nezinu, kāda brīnuma dēļ man ir saglabājusies šī un vēl viena no viņa vēstulēm): “...jo mans Wardts irr wairak, ka es pahts (pats)”.

Mājas bija celtas uz paaugstas rozas muguras, tagad saka — morēniskas, starp divām ielejām, no kurām vienu, Stelpes muižas virzienā, vēl manā laikā sauca par Ezeru. Tā nebija ne lāga ganības, ne lāga pļava ar daudzām dziļām sīku bijušo strautiņu gultņu ieplakām, kurām pāri braucot iznāca pamatīga izlocīšanās uz ratu sēdekļa. Vienai no tām bija pāri tiltiņš, bet tas, nezinu kādēļ, vienmēr bija tāds pajucis.

Kad “ezeram” bija pāri, bija jābrauc stāvus uz augšu pretim lielu, vecu un skaistu koku segtām mājām. Tad bija jākāpj laukā, lai attaisītu vārtus un tad, atstājot pa kreisi dziļo diķi ar milzīgajiem vītoliem ap to, asā leņķī apkārt plašajam augļu dārzam bija jāiegriežas dzīvojamās mājās un vēlreiz asā leņķī, — un tad mēs bijām baltās stikla verandas priekšā, kuru apēnoja plaša kroņa kastaņkoks.

Par šo veco kastani ir jau uzrakstītas sekojošas dzejas rindiņas, kas lai sauktu atmiņā laikus, kad zem tā spēlējās kā bērns, lobīdams laukā brūnos kastaņus no pusatvērtas mizas:

Sīks kociņš, jaunu dienu stādīts,
Sen aug, kur tēva nama logs,
Cik reizes glāsām acīm skatīts,
Tik kastanis, ne rožu koks.

Drīs sudrabēnu tas jau plētis
Pār tiem, kas paēnā zem tā,
Un skaudri smagas bēdas metis,
Tiem dvēslē bargā svešumā.

Pie rūts, rau, klauvē stiprie zari:
Kur palikāt? bet ceļš ir garš,
Prom aizvedis tos laiks un karš,
Ka sapnī vien tos redzēt vari...

Dreb rudens dienās tavi zari,
Tu vecais kastan, drošais draugs,
Vai gaidi vēl, ka lapas plauks,
Kā viņu dienu pavasari?

Sāk pēkšņi lidot zelta lapas,
Kā maijā kāzu sveces mirdz,
Un liksmi viedā koka sirds
Sveic, ko vairs dzīvē nesastapa.

Esmu ģimenē visjaunākais, lielā distancē no māsas un brāļa, un senāko laiku stāstus atceros tikai no citu nostāstiem, bet tomēr cauri šiem satumšušiem laiku stikliem iedomājos kaut ko saredzēt no manu priekšteču dzīvesveida un dzīves radišanas.

Kad savā atmiņā ļauju slidēt sava garīgā skata priekšā tai plašajā pasaulē redzētai un grāmatās lasītai priekšstatu un tēlojumu rindai, kam būtu sakars ar senām latviešu zemnieku "mājām", šī vārda īsti latviskā, ne tik vien sociāli ekonomiskā, bet arī intīmi ģimeniskā izpratnē, nāk man it sevišķi prātā pazīstamā Kola (*Kohl*) tēlojums, rakstīts nu jau vairāk kā simt gadus atpakaļ. Šis svešnieks, lai viņam cik pie sirds pieauguši viņa tālie tautiskie radi — baltvācieši, tomēr daudz ko ir saredzējis arī latviešu dzīvesveidā un dzīves izjūtā. Viņš ir tas, kas stāsta, ka latviešu mājās dzīve ir vērsta uz iekšu, uz pagalmu, parasti kuplu, senāku paaudžu stādītu koku ēnā, kurā satek ikdienas darbu pavedieni, kurā paveras mājas ļaužu sociālie un ģimeniskie pavedieni, kur īsti atrodama atslēga tam īpatnējam priekšstatam, kas ir latviešu māja.

Nāk prātā dienvidnieku pilsētu māju plikās un tukšās fasādes uz ielas pusi un viņu sētsvidi (spāniešu *patio*, seno romiešu *atrium* utt.) ar fontānu vidū, ar puķēm ap to, ar paaudžu gaitām šai svešas acs neapdraudētā un neovazātā intīmā klusumā. Mums, latviešiem, nāca mūsu Virza, kas tā kā neviens prata izlocīt baltos, paaudžu iemītos celiņus uz klēti, uz pagrabu, uz kūtim, uz aku, no kuras spaiņa ūdens pilieni krīt akā ar ritmu, kas atgādina mūžības pulksteni.

Kad Cīruļi nāca manā īpašumā pēc ilgāka bezsaimnieka laika, pēc krusttēva Andreja nāves (tas bija viņš, kas, mani mīlēdams, man bija novēlējis mājas) un pēc Pirmā pasaules kara, resp., vācu okupācijas un tās "pāligu" saimniekošanas, tad šie savus laikus lepnie un varenie Cīruļi bija grūti noturamas dekadences stāvoklī. Un mēs abi ar manu dzīves draugu, no

Konservatorijas koncertzālēm, no romāņu filoloģijas un lingvistikas semināriem nu gluži nebijām tie, kas tādos apstākļos būtu varējuši ekonomiskus vai vēl kādus brīnumus darīt. Ikviens var iedomāties, kā mums sākumā ar visu to saimniekošanu gāja mājā, kas bija, protams, pamatīgi "aptīrīta". Atceros šai sakarā kāda veca kaimiņa no Zaķu mazmājiņām, kas bija redzējis seno Cīruļu godību, teicienu: "Bet kad nu no kapiem paceltos vecais Cīrulis (resp., mans vectēvs, vārdu sakot, tas īstais Cīrulis), ko gan viņš, redzot visu, kas te tagad notiek, teiktu?" Un tad pēc pauzes: "Viņš, redzot, kāda tagad izskatās pasaule, laikam gan tūdaļ listu atpakaļ savā kapā." Klausijos šai monologā un neteicu nekā. Un ko es lai būtu varējis teikt?

Varbūt tikai to: rakstu šīs atmiņas pasaules otrā pusē, Vašingtonā, neskaitāmu jaunu pieredžu un jaunu pārdzīvojumu pilns, un tomēr taisni šovakar, Jāņu vakarā (1958), sajūtu, kā to allaž esmu sajutis svešu ļaužu burzmā, cik tuvi garā un jušanās ir man milzīgo kroņu vītoli ap Cīruļu dīķi, varenā kastaņa pār māju un stikla verandu, uz kuras sliekšņa man tā patika vakaros sēdēt un skatīties pagalmā, kad debess jums pāri mums izdvesa rēno un dzidro Latvijas vasaras mieru. "Kas aizbēgs no sevis?" stoiķu skolas pesimisma garā jautā romiešu dzejnieks. Es vismaz netaisos no sevis bēgt, raisīties vaļā no tiem spēkiem, no tās svētības, kas man ļāvusi pastāvēt tik raibos un tik grūtos laikos.

Esmu, vēl bērns būdams, dzirdējis stāstām, ka manu vecotēvu, vēl zīdaini, māte bēdzinājusi krūmājos aiz klēts, kad bijuši prūšu kari (1812), esmu dzirdējis, ka 19. gadsimta sākumā Cīruļos bijis milzīgs ugunsgrēks un nodegušas gandrīz visas mājas, arī tā dzīvojamā ēka, un tā, kuru pazīstu, toreiz celta jauna. Un te nu es gribētu drusku pafantazēt. Kādi būs izskatījušies mūsu Cīruļi, kad koki būs bijuši vēl jauni, kad paplašināts un izveidots augļu dārzs, kā rakstīts baznīcas grāmatās, kad rakts dīķis, kurā vēl peldināja zirgus, kad es biju mazs puikiņš un šo operāciju vēroju ar lielu izbrīnu?

Kādi būs bijuši cilvēki un kādas viņu dzīves izjūtas, dzīves celtniecības gars? Tik vien esmu dzirdējis, ka mana vectēva vecāki bijuši laipni cilvēki. To varu labi iedomāties, bet man tūdaļ jāliek klāt: laipni gan, bet arī cilvēki ar vērienu, ar vīzijām dzīves celtniecībā un laikam arī ar ienācīgas distances ieturēšanu ir sabiedriskā, ir sociālā ziņā. No tām paliekām, bēdīgām druskām no senās dzīves, kas nāca manās rokās pēc Pirmā pasaules kara, varēju spriest, ka šie mani senči būs bijuši tādi cilvēki, kas ap sevi centās redzēt un priekšstatos un apkārtne radīt dzīvi iespējami bagātu, nevis materiālā, bet drīzāk garīgā ziņā. Dzīvi, kas ierosina un ceļ, nevis tādu, kas viļā Dieva dotās

rotas pa ikdienas garlaicības un nevīžības dubļiem. Šai manai iedomai atbilst arī māju situācija. Vienas no lepnākām, kā skanēja tautas mutē, ne pārāk jūsmīgi, jāsaka, mājām, atstatu nost no lielā ceļa, pieejamas pa meža un taku ceļiem, uz izcila paugura dārzu koku un citu koku ēnā. Mūsdienu antropoģeogrāfi teiktu: humanizētā peizāža atstaro cilvēka radītāja garu.

Bet nu, brauksim taču beidzot uz Cīruļiem svinēt Jāņus. Vecaistēvs sen jau gulēja smilšu kalniņā Bārbeles kapos, bet Jāņi bija un palika Cīruļu tradīcija, gadiem ilga. Tika iejūgts mūsu vecais Ansis dzelzasu ratos, un mēs izbraucām jau samērā agrā pēcpusdienā. Nezinu, kādēļ man atmiņā palikusi šāda braucēju kombinācija: māmiņa, lielā māsa Malvīne un es, mazais knausis. *A propos*¹, par tiem dzelzasu ratiem, mūsu šīsdienas motorizētai jaunatnei par uzjautrinājumu. Tie rati no vienkāršiem darba ratiem atšķīrās tikai ar to, ka koka asu vietā bija dzelzs asis un ka uz kājām tika uzklāts biezas ādas "tambors". Atsperu, protams, nebija, un tādēļ ik mazākā saknīte lielajā Stelpes mežā deva savu atbalsi braucēja mugurai. Biju tā pieradis pie šīs sakņu sērijas, ka pat nakts laikā varēju iepriekš pateikt, kura vieta un cik liels būs attiecīgais palēciens.

Ciemiņu parasti sabrauca prāvs skaits. Nav man vairs priekšstata par to sastāvu. Atceros tikai inteligēntas un cienīgas senlaicīgas uzvedības kaimiņus Kaktiņus, no kuriem viens no brāļiem, Andrejs, bija liels draugs manam tēvam; bija viņi jocīgā kārtā arī līdzīgi viens otram gandrīz kā dvīņu brāļi. Atceros divas jau vidēju gadu Steņģu jaunkundzes, kas bija ļoti atjautīgas un asprātīgas sarunā. Kad nu tās sanāca vārdu duelī ar tanti Anniņu, manas mātes jaunāko māsu, kas arī bija ļoti jautra un sprigana prātā, tad nu bija smiešanas bez gala.

Pievakarē tika sniegta kafija ar speciāli ceptām baltām maizītēm. Tad, pirms krēslas, kad bija jādēdzina raganas, tika iets spēlītēs. Vistrakākā tempā bija slēpšanās (to toreiz sauca par tripatariem), it sevišķi, kad pie koka ar aizsietām acīm bija nolikts mans krusttēvs Andrejs, kas bija straujas dabas cilvēks. Kā tur gāja pa lielajiem jāņogu krūmiem, kāda tur bija uztraucoša skriešana utt.

Tad nāca gājiens uz tuvo Jāņu kalniņu, kur notika visa tradicionālā Jāņu svinēšana. Krēsla lēnām klājās pāri mūsu nomales noriņām un lejām, un bija tik jauki redzēt, ka malu malās iedegās raganas. Apstākļu zinātāji tūdaļ

¹ Starp citu. (*Franču val.*)

novērtēja, kurš kaimiņos čaklāks, kam vairāk raganu, kam mazāk, visu, precīzā kaimiņu būšanas grāmatvedībā. Dziedāšana, apdziedāšana, kroņi utt. Visi bija kopā, te sociālo šķirojumu nebija. Tie nāca vēlāk. Kad nu lāpas bija izdegušas, kad to atliekas bija nokritušas zemē, tad nu visi posās uz mājām vakariņās.

Mūsu lielajā “kungu gala” istabā bija klāti galdi un te nu ciemiņu un arī rentnieku, kas šai gadījumā tika aicināti (bez sievām! *nota bene*¹), izsēdināšana notika pēc visstingrākā protokola likumiem. Pie centrālās sienas — goda viesi, pie ārējās sienas — jau attālākie radi, kaktā pie durvīm — sociālajās pakāpēs drusku zemāk stāvošie. Biju toreiz mazs puikiņš, bet šis “protokols” man stāv cieši atmiņā. Tas laikam nozīmēja kādas sensenās sociālās šķirošanas principus, kas tikai reti tika pārkāpti. Ja gadījās gaužām retas precības saimnieku kārtas un gājēju kārtas pārstāvju starpā, tad ļaudis neapnika šo faktu komentēt gadiem ilgi.

Ēdieni bija bagātīgi. To karti vairs neatceros, to tikai atceros, ka vasaras laikā gaļas “rikte” parasti mēdza būt cepts šķiņķis ar salātiem krējumā. Saldo vidū parasti figurēja dzērveņu sula ar visādiem pudiņiem, resp., otrādi, bija arī ekstrā numuri, piemēram, mūsu mājās lielo rudens talku laikā tika pasniegta risu zupa pienā ar labi daudz rozīņu iekšā. Varu atzīties, ka man vēl šodien šī kompozīcija iet pie sirds. Tos laikus tā tika izjusta kā pavisam īpatnēja eksotika.

Tika dzerts arī degvīns, ir baltais, ir — vēlākā stundā — zāļu, tika patērēts arī zināms alus daudzums, bet neatceros es nevienu gadījumu Cīruļos vai mūsu mājās, kur būtu sakarā ar to konstatējamās ārišķības vai izgāšanās sabiedrības priekšā. Tonis, lai cik jautrs, vienmēr bija piederības un uzvedības līmenī ieturēts.

Reiz tikai atceros, kādā sarīkojumā Vecmuižas skolā mans tēvs ar citiem kungiem, ejot garām kādam vīram, kas dzērumā bija nolīcis galvu uz galda, nicīgi līdzjūtīgi noteica: žēl cilvēka, viņš taču ir no labas kārtas (t. i., saimnieku). Labi atceros, ka lielā dzeršana pāri mēram, ar visām attiecīgām sekām, sāka ieviesties manu vidusskolas gadu pēdējos gados tiešā krievu iespaidā.

Pēc vakariņām atkal gāja spēlītēs. Parasti “vistiņu ķeršanā”, un kad nu ķērājs gadījās mans krusttēvs, tad tempi un smieklī gāja augsti. Es, tāds maziņš, reizēm nolīdu kaktā aiz skapja, lai nejauktos lielajiem pārāk pakājām. Kad nu visi bija apguruši, tad spēlītes tika turpinātas pie galda, ieskaitot visādas “cūciņas” utt. Viena no šīm spēlēm bija gaužām uztraucoša. Uz liela,

¹ Ievēro labi! (*Latīņu val.*)

lēzena šķīvja tika uzbērtā pēc iespējas augsta bīdelētu miltu piramīda, kuras galā uzmanīgi tika novietots laulājamais gredzens. Visiem bija pa rindai jāgriež ar nazi nost gabals no šīs piramīdas, un kam nu gadījās, ka atlikusi piramīda sabruka un gredzens noslidēja lejā, tam tas ar muti (toreiz kungi taču nešķērēja nost ūsas un bārdus) bija jāizņem laukā. Domāju, ka komentāri nav vajadzīgi.

Tā tas gāja līdz dziļai naktij, un es gala "atrisinājums", resp., šķiršanās scēnas, nekad neredzēju, jo biju jau sen novākts kādā kaktā gulēšanai. Jautri bija šie vakari, sirsnīgi jautri un nekad bez mēra. Neatceros it nevienas scēnas, kurā būtu bijusi redzama kāda nepiedienīga ālēšanās vai bļautiššanās. Tas būtu vecajos Cīruļos kaut kas pilnīgi neiedomājams, organiski svešs.

Veci cilvēki jau parasti mēdz idealizēt savu laiku. Nemaz necenšos to darīt, jo katram laikam ir sava jūtu atraisījuma atslēga un ikvienam ir tiesības savējo skatīt par labāko, t. i., viņa temperamentam piederīgāko, bet tas nu gan man jāsaka pavisam bez kādām pretenzijām, ka zināmas sociālas un ja ne sociālas, tad morāliskas uzvedības bremzes cilvēka jūtu dzīvei dara tikai labu, jo jūtu izpaudumiem pašiem par sevi kā tādiem, tādas uzvedības vai noturēšanās slodzes nav, tai jānāk no citām cilvēka īpašībām.

Kad uznāca "brīvie" laiki ap 1905. gadu un kad mums, jaunajiem, Gorkija "Padibenes" bija tīri vai kāda priecības mācība un krievu krekls, tas pats, par kuru Blaumanis bija teicis, ka tas taču būtu jābāž biksēs iekšā, kad, saku, šis krekls bija, tā sacīt, brīvdomības uniforma, kad krievu dziesmas bija jūsmu "kalngali", tad — tagad labi to atceros — mana Māmiņa klusi novērsās un bieži arī pazuda (viņa nekad visā savā mūžā nav nevienam pārmetumus taisījusi). Jau daudz vēlāk tikai sapratu visu dziļo nozīmi viņas vārdiem, kas man no galvas vairs neizies. Tie tika tā klusi teikti un pie tam, izņēmuma kārtā, vācu valodā: *ich liebe nicht das laute Wesen*¹.

Cīruļu jautrie, ziedu pilnie Jāņi ir aizskanējuši uz neatgriešanos. Diezin kādi tagad izskatās lielie ceriņu un jasmīnu krūmi, kas pildīja gaisu ar vasaras burvību. Un lielās liepas pie mājas stūra? Kam tās smaržo, ja vēl tās dzīvas? Laiki nāk un iet. *Mutat terra vices*², dzied Horācijs, un to mēs varam attiecināt arī uz sociālām parādībām. Mūsu latviešu saimnieku kārtā, galvenā latviešu tradīciju audzētāja un kopēja gadu simtu secībā, lai kā un kam šis teiciens nepatīktu, ir izputināta un gandrīz pilnīgi iznīcināta. Tā bija viņa, kas izturēja reizēm bargi smago spiedienu, kas nāca no svešiem kungiem

¹ Es neciešu troksni. (Vācu val.)

² Zeme maina savas kārtas.* (Latīņu val.)

izmantotājiem. Gadu simtiem ilgi. Tā bija viņa, kas ar savām asinīm sajuta, ka zeme nav kungu, bet Dieva, un tas, kas to kopj, tas kalpo Viņa likumiem. Kungu likumi un rikojumi bija visādus brīnumus izmēģinājušies ar šo izjūtu, bet galu galā tie bija tādā vai šādā veidā spiesti kapitulēt šīs latviešu zemnieku instinktīvās dogmas priekšā, lai kādus lēcienus un kūleņus netaisīja kungu kancelejas un augstākās administratīvās iestādes ar saviem nebeidzamiem papīriem.

Nevaru aizmirst dažus gadījumus. Man, vēl jaunam skolniekam esot (toreiz jau lietas tik strauji negāja ar skolām), nācās palīdzēt saprast un iztulkot kādu rentes kontraktu (es skaitījos par lielu vācu valodas pratēju), kuru kādam mūsu pazīstamam saimniekam bija uzspiedis Iecavas grāfs. Pantus, klauzulas un trikus, protams, esmu aizmīrsis, bet to gan atceros, cik nospiedošu iespaidu uz mani atstāja šis papīrs. Tā nu bija izspiešana un izsūkšana šī vārda vispilnīgākā nozīmē. Un otrs piemērs no tā paša novada. Kāds no mūsu radiniekiem tika ar pazīstamo *Gesindeprengen*¹ metodi izspiests no mājām, senām iedzīvotām tēvu mājām. Nebija viņam izejas, bija jāaiziet. Tad viņš pataisīja "tīru" visu "placi", nocirta ābeļdārzu, izjauca sakņu dārzu, nezinu, ko vēl, — vārdu sakot, atstāja "kungam" nodedzinātu zemi.

Tāds bija latviešu zemnieka lāsts. Kungi lielnieki, bijušo baronu muižu garo un drūmo kalpu māju principa "apgarotie" turpinātāji, latviešu zemes darbu darītāju vēl ir daudz! Tie nāk no jūsu, lielnieku kungi, apglaimotiem apakšējiem slāņiem. Tie vēl nav teikuši savu vārdu; tie vārdi, kurus jūs tiem bāžat mutē, tā nav viņu valoda. Latviešu viensētnieku lepna un neatkarīgais gars kādu dienu sāks runāt. Tā būs viņu valoda.

Neceru vairs tos laikus pieredzēt. Nav manī arī nekādas sevišķas vēlēšanās redzēt izspēlētas šīs atriebības scēnas. Esmu jau tā pārāk daudz asiņu redzējis savā mūžā. Bet to tikai gan gribu teikt, ka nevajag iedomāties vēstures rīteni stāvam uz vietas. Pat proletariāta diktatūras princips to nespēs apturēt.

Lai gan manas mātes dzimtās mājas Stelpu pagasta Cīruļi (tie man piekrita pēc neprecētā krusttēva Andreja Cīruļa nāves) atradās tikai 12 verstis no Vecmuižas, tomēr nekādi nevarēju saņemt dūšu kādā vasaras dienā aizbraukt uz savu dzimto Vecmuižas skolu. Vēl jo vairāk, ka ziņas par apstākļiem tur pēc mana tēva aiziešanas (tā notika laikam īsi pirms 1900. gada)

¹ Saimes izjaukšana. (Vācu val.)

nebija tādas, kas mani būtu sevišķi vilinājušas uzmeklēt savas bērnības dienu vietas. Tomēr reiz kādā vasarā divdesmitajos gados saņēmos un aizbraucu. Braucu viens, lai pienācīgi tiktu galā ar saviem pārdzīvojumiem. Biju atstājis Vecmuižas skolu kā nepilnu desmit gadu vecs zēns un atgriezos to aplūkot pēc apmēram 30 gadiem.

Braucu lēnām, lēnām. Pa aleju no Lielā kroga uz baznīcu. Ap baznīcu viss tā kā bija palicis klajāks, tukšāks, lai gan tālāk pa kreisi skaistie kapi ziedēja kuplā zaļumā. Un nu nāca manas bērnības horizonti — ceļš no baznīcas līdz skolai bija īss. Pa labai rokai mūsu šķūnis — rija uz pakalniņa, — tāda kā saplakusi, kā sabozusies. Redzu nogāzi no tās līdz lielceļam: kas tā bija par jāšanu vecā Anša mugurā lejā pa to — pa laucinieku modei: bez iemauktiem, ar pinekli ap kaklu!

Un nu “mani” horizonti. Pirmais iespaids bija smags un nospiedoši bēdīgs. Viss tik bezgalīgi plīks un nabadzīgs visapkārt, vienīgi pati staltā skolas ēka stāvēja kā stāvējusi un bērzi arī vēl bija dzīvi ceļa malā un māmiņas istabas loga pusē. Bet pārējais! Tā, protams, nebija peizāža vaina, ka tas manā plašākā pasaules pieredzē bija palicis ērmīgi mazs un šaurs, bet tā gan bija mana Tētiņa pēcnācēju vaina, ka viss visapkārt bija palicis tik bezjēdzīgi plīks un nabadzīgs. Vecā skola — biedrības māja kara laikā bija nodegusi, mūsu kūts izskatījās kā sētmalē nosviests caurs un saplīsis siets. Skaistās terases aiz vecās skolas, kuras lielā tiesā mans tēvs pašrocīgi bija racis un kas bija pilnas, rindu rindās ērkšķogu un jāņogu krūmāju un ķiršu koku, — viss tas bija kā noslaucīts, un skaistā augļu dārza vietā redzējās sarkani nodegusi zāle un smilšu bedres. Pa kreiso roku no ceļa mana tēva mīlais pašrocīgi iztaisītais augļu koku un puķu dārziņš ar akāciju lapeni galā, — kas no tā bija palicis pāri? Lapene vēl bija dzīva, mežonīgi izspūrusi, neapcirpta, daži kociņi vēl slaistījās šur un tur, no puķēm — ne vēsts, to vietā kādi izmiņģēti smilšu celiņi. Mans Dievs, cik bēdīgs skats! Un šo nelielo dārzu tēvs ar paša spēkiem bija atņēmis mitrai lejai (mācītāja muižas virzienā), pamūrējis akmeņu klāstu un uzdzinis zemi virsū, to stipri paceļot virs minētās lejas. Tā skolas ēkai bija radies dabīgs un glīts noslēgums. Radītājs gars bija aizgājis, tā vietā bija nākuši citi ļaudis, kam acīmredzot bija citi ieskatī par glītumu pasaulē. Negribu nevienu apvainot, bet frančiem ir savāds teiciens: tie līdzīgos gadījumos runā par cilvēkiem ar nabadzīgi apmēbelētu dvēseli...

Manu ilūziju zārkā pēdējo naglu iedzina uzmanīgs skats uz mūsu bijušās zāles logiem. Klusībā biju domājis palūgt atļauju iziet cauri mūsu kādreizējam dzīvoklim, iziet lēnām cauri, lai pārāk nesatrauktu atmiņu ēnas, un tad doties mājup. Kad pētīju zāles logus, tad taisni uz tā loga palodzes, aiz

kuras stāvēja mūsu vecās klavieres, taisni tur rēgojās visā kailumā apdauzīta un apbirusi tējkanna (progresīvajā krievu valodā saukta par “čaiņiku”) un blakus tai nevižīgā salocījumā — saulē izdegusi un ieplisusi avīze.

Man te vairs nebija ko meklēt. Nekur vairs negribēju iet, kā biju iecerējis, griezu savu zirdziņu apkārt un braucu mājās.

Pirms pēdējām Saeimas vēlēšanām — 1931. gadā — vēlreiz biju Vecmuižā. Mani pierunāja turp braukt manas partijas parlamentārais līderis Ādolfs Klīve, arī vecumnieks, kā zināms. Vēlēšanu sapulce notika kādā bijušās muižas ēkā. Uz skolu, protams, nebraucu. Ļaužu bija sanācis labs pulks. Varēju konstatēt, ka vecākās paaudzes pārstāvji mani ļoti uzmanīgi vēroja, pat fiksēja. Man tur vēlāk tika izskaidrots ar laipniem smaidiem: esot atnākuši paskatīties, kāds tad šis izskatās. Bet šis šis, lai gan jau Latvijas Universitātes profesors, viņu acīs neesot nekas vairāk kā tikai “vecā kunga dēls”.

Tādi reiz bija “vecie” skolotāji latviešu zemē.

3

Mans stāsts par bijušo Jelgavu tagadējā gadu simta sākumā daudziem, it īpaši jauniem un jaunākiem latviešu vidū, skanēs ne tikvien kā stāsts no pavisam citiem laikiem, tīri vai no citas pasaules.

Jāiesāk ar to, ka es, pateicoties savu vecāku nekad neaizmirstamām pūlēm un mīlestībai, biju ne tikvien pirmais, bet zināmā mērā vienīgais no samērā plašāka apgabala, kas aizgāja augstākās skolās. Bija vēl viens līdzīgs gadījums no dzimtās Vecmuižas — ērgelnieka dēls (vārdu vairs nezinu), kas gāja Jelgavas ģimnāzijā, bija jau stipri vai pilnīgi pārvācojies, un vecākiem par milzīgām bēdām, noslika peldoties.

Atceros savu braucienu uz Jelgavas skolām. 54 verstis ar zirdziņu, kas tas likās par gaisa gabalu! Atceros arī rokasnaudu, ko man tētiņš iedeva. Parasti tas bija viens sudraba rublis. Kas tas bija par kapitālu toreiz, vismaz man! Citiem jau bija vairāk, bet kas par to? Jelgavā tādi tālumnieki kā es tika novietoti kādā no vācu pansijām. Nezinu pat, vai bija citādas. Un tur nu publika sagadījās kopā raibu raibā. It sevišķi daudz bija poļu, kas, spītēdami cara valdībai, kas tik neganti bija apspiedusi 1863.–64. gada sacelšanos, pēc iespējas negāja Polijas vidējās skolās un Varšavas universitātē, bet klīda vai uz ārzemēm, kas to spēja, vai uz citām caru Krievijas pamalēm. Jelgavas vidusskolām Krievijā bija ļoti labs vārds, kādēļ nebija brīnums, ka skolnieku vidū

bija arī tādi, kas nāca no Kaukāza, Volgas vāciešiem (atminu vienu), arī no Lietuvas un Igaunijas. Kad jau brīvās Latvijas laikos toreizējās latviešu ģimnāzijas direktors sarīkoja svinības, pieminot pēdējā hercoga Pētera nodibināto *Academia Petrina*, resp., bij. Jelgavas ģimnāziju, sabraukušie viesi ar prezidentu Čaksti priekšgalā rādīja jo raibu tautu rindu: latvieši, vācieši, poļi, žīdi, lietuvieši, krievi *etc.*, un runas bija dzirdamas visvisādās valodās, sen-grieķu valodu ieskaitot (pēdējais krievu ģimnāzijas direktors, kas bija palicis Latvijā un dzīvoja kā privātpersona). Bija viņai bijusi interesanta bibliotēka, kuru pieminu kādā no savām grāmatām, to aizvazāja bermontieši un pēc tam, kā tas bija viņu modē, lai slēptu galus, pielika ēkai uguni, kas gan tika laikus nodzēsta, bet ēkas apaļais tornis bija zaudējis savu kupolu. Reālskola, kurā man bija jāiet, slavā tik lepna nebija, bet arī tur tautu sastāvs bija raibs diezgan. Lielākā tiesa bija latviešu, tad nāca krievu ierēdņu dēli, tad dažs labs vācu pilsoņu un baronu ģimenes loceklis, tad savs skaits žīdu utt.

Drusku jāpakavējas pie vācu pansijām, kurās mani ielika uz kādu tur iepriekšēju sarakstīšanos pamata. Pirmā bija fon Doviata (*Dowiatt*), veca vācu jaunkundze (poļu izcelsmes, spriežot pēc vārda) ar ļoti nervozi mazu un niknu taksi, kuru mēs, puikas, nevarējām ciest un viņš mūs vēl mazāk. Bijām tur prāvs skaits, galvenām kārtām latvieši. Bija arī dažas jaunkundzes, kas tika turētas atsevišķā stāvā, bet pie galda bijām visi kopā, un tur nu gāja vaļā visādas asprātības: katrs centās būt ja ne gudrākais, tad vismaz interesantākais. Koste šai cienījamā iestādē bija stipri švaka, un tas ir no tā laika, ka man pazudusi visa cienība uz vācu *Wassersuppen*¹. Mums, mazākiem, kuriem ēst-griba mēdz būt proporcionāli lielāka, šad un tad bija jāķeras pie varasdarbiem: jāiet pazagties pieliekamā kambarī, kad gadījās iespēja, resp., kad durvis nebija hermētiski noslēgtas. Nabaga puikiņi, nav viegls mūžs, kad neapmierinātā apetīte jauc prātus. Sevišķas ālēšanās vai izlaidības nebija, laiki bija mierīgāki un jauniešiem nervu sistēma normālāka. Atceros tikai reiz to kauna pilno scēnu, kad lielie, kas mūs, jaunākos, reizēm diezgan neganti tiranizēja, bija mani kādā sanāksmē piedzirdījuši un man bija pa trepēm uz augšējo stāvu jābrāpjas uz visām četrām. Nospriedu, ka tā ir ķēmošanās un izgāšanās un ka vairāk tā nedarišu. Pietika šīs gudrības. Otrā *Pansionsmutter*² saucās Engelharte (*Engelhardt*). Tur jau biju padsmitnieka gados, ar zināmu cienību. Arī šeit bijām galvenā kārtā latvieši, viens polis un viens — tā pa vidu: ne latvietis, ne vācietis, no Bauskas pilsoniskā krējuma. Ļoti labs kolēģis, ar kuru

¹ Ūdenszupas. (Vācu val.)

² Pansijas saimniece. (Vācu val.)

pa reizēm uzņēmu sakarus, kad sen jau bijām vidusskolai pāri. Pašai kundzei bija meita *Fräulein*¹ Trude, labi muzikāla, kas man vienu semestri deva klavieru stundas; tālāk netikām, jo manu mīlo vecāku rocība tālāk nesniedzās. Pēdējo skolas gadu biju viens, arī pie kādas vecākas atraitnes ar stipri eksotisku, bet arī jau stipri gados meitu, ar kuru reizēm bija interesanti parunāt. Viņa strādāja pastā, ja nemaldos. Tad jau biju īsti jaunkungu kārtā.

Skolā attiecības dažādo tautību pārstāvju starpā pirmajos gados nebija ļaunas. Arī zināmā mērā toreizējās Jelgavas starptautiskā noskaņojuma dēļ. Personīgi atceros, ka esmu bijis vairākkārt klasesbiedra barona Koskulla mājās drusku piepalīdzēt smagajās matemātikas problēmās, par ko tiku barots ar marcipānu, kuru es ciest nevarēju. Bija man arī kāds kolēģis, kāda redzama krievu ierēdņa dēls, bija, protams, arī savs skaits latviešu kolēģu un draugu, bija arī viens no tuvākiem — žīds Heidemanis, kura tēvs irēja pil-sētas lielās ūdensdzirnavas pie tirgus, tur šad un tad gāju izspēlēties preferansu, kas bija toreiz modes spēle, kā tagad bridžs. Latviešu jauniešus pie sevis pulcināja mūsu ticības mācības skolotājs Fr. Milenbahs, slavenā valodnieka jaunākais brālis. Lai gan es ne vienmēr uzvedos kā pienākas un reiz pat dabūju ticības mācībā sliktu numuru, kas toreiz skaitījās par lielu blamāžu, tomēr Milenbahs uz mani ļaunu prātu neturēja un pāris reizes pat uzaicināja uz saviem latviešu jauniešu sanāksmes vakariem, kur tika drusku dejots, kur norisinājās interesantas sarunas utt. Tur arī iepazinās pirmo reizi ar Stērstes jaunkundzēm, pirmā gājienā ar abām vecākajām: Elzu un nu jau citā pasaulē esošo Helēnu. Ar laiku Stērstu māja man izvērtās par otro dzimto māju un pateicība, kādu esmu parādā šai ģimenei, par kuru toreizējā Jelgavā gāja apkārt teiciens, ka *Die Sterstes, die sind stolze Letten*², ir milzīga, grūti izrēķināma. Literārās un muzikālās intereses bija starta bāze.

Lai šai vietā man būtu atļauts izteikt nedaudz vārdos dziļo pateicību manam sievastēvam Stērstu Andrejam, kas toreiz mani, vēl pavisam zaļu skolnieciņu, uzņēma savā ģimenē kā paša bērnu. Bija mums daudz ko runāt, bet es nu gan vairs nemaz neatceros, par ko šīs runas gāja, tikai to gan atminu, ka pāris reizes viņš man pateica, ka, lūk, vajagot to uzrakstīt, kas ticis cilāts un fiksēts šajās sarunās. Ko es būtu varējis tādu teikt un formulēt, es — galīgi nobriedis jaunietis, toreiz visādām estētiskām vēsmām padots, — to nu es pie labākās gribas nemāku atcerēties, bet runās un spalvas darbos rūditais sabiedriskais darbinieks būs laikiem saklausījis manos fantazējumos kādus īpatnējus

¹ Jaunkundze. (*Vācu val.*)

² Stērstes, tie ir lepni latvieši. (*Vācu val.*)

vai vismaz neparastus domu gājienus. Ko nu es skaidri atceros, tās bija izdarības ap Stērstu Andreja politiskajiem rakstiem viņa mūža nogalē. Viņš labprāt mums, jaunākiem, lasīja priekšā savu rakstu uzmetumus, un mēs nu, gudros spēlējot, nācām ar savām piezīmēm un saviem ierosinājumiem. Kādā virzienā šī viņa žurnālistiskā darbība gāja, tas nu redzams izdevumā:

STERSTU ANDREJA KOPOTI RAKSTI

Rediģējusi Elza Sterste

Paju sab. "Zemnieka Domas" izdevums, 1935.

(Tur atrodami attēli, plaša bibliogrāfija un viņa rakstu klāsts, kopskaitā 398 lapaspuses.)

Viņa rakstus latviešu zemnieki cītīgi lasīja, un viņa politiskā stāja bija, mana tēva vārdiem pasakot, īsti skaidra: jūs muižnieki — lielgruntnieki, mēs — latviešu zemnieki. Rakstu tonis bija vienmēr korekts, bet tai pašā laikā pilnīgi atklāts un dziļi taisnīgs, kāda bija šī mūsu ievērojamā godavīra daba. Lai svētīts miers viņa pīšļiem, un lai kādas vētras un pārmaiņas ir nākušas pāri viņa tik karsti mīļotai latviešu tautai, tā viņu, kā vēl nupat dzirdams, nav aizmirsusi, lai gan no viņa nāves pagājis jau gandrīz pusgadsimtenis (viņš mira 1921. gadā).

Vidusskolnieku pašdarbības tik vien bija, kā organizēt un pārvaldīt divas slidotavas uz Driksas upes, katrai vidusskolai savu, pie kam meiteņu ģimnāzijas jaunkundzes bija sadalījušās pēc ģimeņu saistībām vai simpātijām. Bija kādu laiku reālskolā arī neiztrūkstošais balalaiku orķestris, kāda baltiešu vācieša, ļoti simpātiska jauneklā vadībā. Arī es tur cītīgi trinkšķināju līdzī, un dažī vakari t. s. *kružok*¹ krievu kluba zālē bija atminēšanās cienīgi, it sevišķi deju dēļ.

Nereti tur poļi ar lielu eleganci demonstrēja savas mazurkas. Mēs citi vai nu brīnījāmies, vai lecām līdzī, kā nu mācēdami. Nav jātērē daudz vārdu, lai pateiktu, kāda bija un varēja būt toreizējās Jelgaviņas lingvistiskā seja: mēs runājām, tā teikt, visās trijās "vietējās valodās" uzreiz, un ķerties nu nekērās nemaz. Poļi uzsvērti visur runāja poliski.

Bet tas viss jau bija manu vidusskolas gadu pēdējos.

Tādi bija laiki, tādas bija noskaņas, un daudz bija romantikas toreizējo stingro pilsonisko dzīves uzskatu stingrajos rāmjos. It īpaši slidotavu sezonā vai pavasara mēnesī, kad pastaigās uz seno Rastrelli pili koši ziedēja

¹ Pulciņa.* (*Krievu val.*)

kastaņkoki. Labs skaits ir to mūža saistību, kas izauga no šīs romantikas. Lai šai vietā man būtu atļauts iespraust pāris rindas no kāda mums draudzīga itāliešu rakstnieka iespaidiem par šo lepno Rastrelli pili (*Due Italiani a Jelvaga, Popolo di Roma*, 29. jūlijā 1930. gadā): "Lielupes krastā, kreisajā pusē vienai no šīm brīnišķām Latvijas upēm, tik daudz ūdeņu un tirkīzu (krāsas) bagātām (tur viņa ir, šī pils)... Un tagad nu mēs runājam par viņu, par Rastrelli, par šo apbrīnojamo itāliešu meistarū, kas bija atnesis šurpu, šajos lidzenumos, pēdējā itāliešu baroka majestātisko vīziju, pieskaņojot pilnai mistikai". Arī kulturālās, resp., artistiskās, tieksmes bija augstu svērtas. Kā Roberta Šūmaņa laikos dažs labs redzams pasaules mākslinieks ceļā uz ķeizaru Krievijas lielajiem centriem neaizmirs aiegriezties vecajā hercogu galvaspilsētā, un to koncerti bija izpārdoti, protams. Jaunajām paaudzēm jau nezināmie toreizējās pasaules lielie vārdi: Reizenauers, Slivinskis, Sarasate u. c. bija to rindā. Ļoti dzīvas bija arī literārās intereses, arī šo rindiņu autors jo dzīvi pētija, starp citu, jau toreiz dekadento krievu literatūru un spējīgs bija jūsmot par tādām slavenībām kā Pšibiševski, Balmontu un kas visus viņus vairs atmin. Daudzus gadus vēlāk vecos papīros atradu savas sīki pie rakstītas piezīmes par kādu estētikas kursu (autoru vairs neatceros).

Bet šī, ja atļauts teikt, lokāli internacionālā saskaņa izbeidzās diezgan strauji un pie tam stipri nelabi, kad bija pietuvojies 1905. gads. Samērā daudz ir rakstīts par latviešu jaunatnes politisko noskaņojumu, šim lūzuma laikam nākot. Katrs, resp., katra politiska strāvojuma pārstāvis, protams, pat bez sevišķa nolūka, vienīgi savas iekšējās perspektīvas varā, uzsver savas līnijas nozīmīgumu. Ir lasāmi raksti, no kuriem it kā izrietētu, ka gandrīz vai visa toreizējā latviešu jaunākā paaudze bija tīri vai revolucionārā drudzī. Tā tas nebūt nebija, un par sevi varu teikt, ka tajās vidusskolnieku aprindās, kurās man bija jāapgrozās, nekādas spilgtas intereses par marksisma revelācijām nebija novērojamas. Protams, kad nāca slavenie 3 un 5 kapeiku brošūru plūdi, kas lielajā Krievijā gājuši miljonos eksemplāru, ka tad arī citi, ne tik vien organizētie revolucionāri, sāka pirkt un pētīt šīs brošūras, kurās pavisam nedaudzās lapaspusēs viss bija izlikts kā uz delnas: jo sliktāk, jo labāk, utt. Cik lielas bija isti revolucionārās un tātad konspiratīvās grupas, to es nezīnu, to zinās attiecīgie šo grupu vēsturnieki. To tikai atminu, ka dažiem ekstrēmākiem no viņu vidus bija sava veida "uniforma": gari mati, tumšas brilles un liela boze rokā. Tā viņi staigāja pa vāciski krievisko Jelgavu, acīmredzot policijas netraucēti minētās uniformas dēļ vien, un citu priekšā allaž nicīgi izmezdami teicienus par nepieciešamību "kaut spiegu", t. i., lai iebaidītu glēvos utt. Skolā šie organizētie citiem neuzmācās, arī citi

viņus lika mierā. Netrūka arī saskares momentu. Reiz mani aizveda uz mītiņu 2–3 kilometrus no Jelgavas, reiz biju kādā slepenā sēdē, reiz kādu sanāksmi noturējām pat cienīgās Engelhartes mājās, bet, tā kā šī vieta (Pasta ielā) bija pārāk eksponēta, neriskējām to atkārtot. Kas šajās sanāksmēs bija dzirdams, tas apmēram bija tas pats, kas bija lasāms minētajās brošūrās vai līdzīga virziena grāmatās. Varu atzīties, ka visa šī matērija mani personīgi pievilka maz, manā pazemīgā ieskatā par cilvēka garīgās pasaules apvāršņiem viss tas — lai nu man piedod manus grēkus — likās stipri maz pievilcīgs, pat garlaicīgs. Ne man domāts.

Bet bija cita plāksne, kurā bez brošūrām un bez jebkādas sludināšanas kaislības uz rāvienu pieņēma kaisētas dzelzs krāsu. Tā bija nacionālā plāksne. Mierīgā “koeksistence” salūza sīkos gabalos, un atgriešanās uz to vairs nebija. Nekad. Vācieši un krievi it kā instinktīvi nostājās pret tā laika prasībām, latvieši, poļi, židi *etc.* — otrā pusē. Lietas nobeidzās ar kazaku patruļu bombardēšanu ar tintes pudelēm pa skolas logiem, nereti iznāca arī elementāra izkaušanās, un reiz pat mūsu skolas apakšējā koridorā nostājās apmēram 10 soļu atstatumā divas lielākas grupas, vismaz ap 50 katrā, kaujas gatavībā milzīgi eksaltētā noskaņojumā. Nabaga krieviņš, direktors, mētājās pa vidu, rokas plātīdams, un, ja pēdējā brīdī nebūtu nācis kāds neparedzēts atvēršanās, viņš būtu dabūjis pirmais pa savu *prevoshoditelstvo*¹ kaklu. Bet “komplimenti”, kas bira no abām pusēm! Tie nu bija spēcīgi. Bija atvērusies nelaimīgās Baltijas vēstures vecā, nekad neaizdzijusi rēta. Kungam R. Vitramam (R. Wittram) ir dūša pateikt, ka Baltijas vēsturei ir asa nacionāla pieskaņa: *Es war ja das Schicksal dieses Landes, dass jede soziale Frage ihre nationale Seite hatte.*² (*Baltische Geschichte, 1180–1918. 1954, p. 229.*)

Briesmīgos soda ekspedīcijas laikus pieminēju pāris vārdos. Pateikšu tikai to, ka acīmredzot uz kādas denunciācijas pamata mani bija nācis meklēt četru vīru dragūnu pikets, un ko tie darīja, tas man nav jātāsta. Ja es būtu bijis mājās, daudz papīra, šo ieskaitot, būtu palicis neapprakstīts. Atceros, kā šodien, kādā pievakarē piedzērušos dragūnus, savēlušos ragavās un kādas tur “dziesmas” gaudojot, un tālu pa visu apvāršni degošo latviešu zemnieku māju baigos uzliesmojumus.

Vidusskolu beidzu, visus tračus ieskaitot, 1906. gada pavasarī nepilnus 19 gadus vecs — “dūmos un liesmās”, kā skan slavenā poļu brīvības dziesma,

¹ Ekselences*. (*Krievu val.*)

² Tāds nu reiz bija šis zemes liktenis, ka katram sociālajam jautājumam bija savs nacionālais aspekts. (*Vācu val.*)

tajos gados lielā cieņā. Gala eksāmeni, parasti komisijas eksāmenu veidā, bija smagi, it sevišķi, kā tas reālskolās piederās, dažāda veida matemātikās. No Jelgavas reālskolas bija tiešais, preferences ceļš uz Rīgas Politehnikumu, kas uzņēma baltiešus pirmā rindā un tad, cik palika vietu, citus. Kā es laimīgi tiku vaļā no inženiera karjeras un cik grūts un ērkšķains ir bijis ceļš no inženieru gudrībām uz manu ilgu objektu, filoloģiju, to īsumā pieminēšu nākošajās lappusēs.

Nobeigšu īso vecās, mīlās — nu jau nelaiķes — Jelgaviņas pieminēšanu ar siltām ardievām laikiem un maniem tālās jaunības gadiem. Ļoti cienīgs, lai cik provinciāls, bija viņas tonis, un es labi atceros, ka pirmoreiz aizbraucis uz Rīgu (uz operu: to pārdzīvojumu!), nospriedu, ka man šī tirgoņu pilsēta nemaz neiet pie dūšas. Trūka tur klusā un cienīgā provinces miera, piemēram, pastaigāties pa Upes ielas aleju vai Pils dārza apstādījumos, vai laukā pāri plostā tiltam uz Valdekas pili vai vēl kur. Nejuta Rīgā, vismaz pirmajos iepaidos, apgarotos fantāzijas lidojumus, kas nevēra spārnus ielu trokšņos. Vai drīkstu citēt šeit kādas Puškina, no viņa skaistākām, rindiņās:

*Я былъ рожденъ для жизни мирной,
Для деревенской тишины:
Въ глуши звучнее голосъ мирный,
Живее творческіе сны.*

(Es piedzimu mierīgai dzīvei, lauku klusumam; provinces nomaļā kaktā skanīgāka ir liras balss, dzīvāki radītāji sapņi. *Jevgeņijs Oņegins* I nod. LX pants.)

Mīlā Jelgaviņa: lapaspuse, kas aizšķīrusies uz visiem laikiem.

Vecāki mani, labu gribēdami, bija ielikuši kā vienu no pirmajiem no visas mūsu tālās pamales tādā skolā, kas man lai pavērtu konkrētas iespējas dzīvē.

Bet izrādījās, ka mani manas intereses un iespējas “nesa” pavisam citā virzienā. No Jelgavas reālskolas tiešais, sacīsim, baltiskais ceļš veda uz Rīgas Politehnikumu: mēs tikām uzņemti ārpus konkursa, kā jau vietējie. Iestājos mehānikas nodaļā (kas to lai zina, kādēļ), un pirmā grāmata, ko nopirku pašizglītībai (labs krievu grāmatu veikals atradās toreiz tur, kur vēlāk bija Ķuzes fabrikas lielais veikals iepretim Konservatorijai), tā bija pazīstamā Vindelbanda jaunākās filozofijas vēsture divos sējumos. Īsta sagatavošanās inženiera karjerai. Būdams kārtīgi audzināts bērns, noliku to divu nepilnu

semestru laikā, kā sabiju Politehnikumā, divus eksāmenus un nostrādāju divus praktiskos darbus. Institūtam toreiz zinātniskā plāksnē slava bija laba, laikam pat ļoti laba. To man daudzus gadus vēlāk apstiprināja arī Polijas prezidents profesors Moscickis (bijušais institūta audzēknis), kad sakarā ar kādu kongresu biju Varšavā pie viņa audiencē. Bet toties nacionāli politiskā plāksnē sakarības toreizējā Rīgā bija sarežģītas un ļaunas.

Par maniem Rīgas Politehnikumā pavadītiem mēnešiem (1907. gada rudens — 1908. gada aprīlis) varētu pieminēt dažas laikmetīgas ainas, kas tā iederējās toreizējos tik satrauktajos gados. Mācību spēku vidū bija tikai 2 latvieši, ja pareizi atceros, pārējie bija vai nu baltvācieši, vai vācieši ar zināmu nelielu skaitu iemistrotu poļu un dažu citu. Latviešu studentu attiecības ar baltvācu pasniedzējiem bija, cik es tiku pieredzējis, labākā gadījumā ciešami korektas, bet toties ļaunākā — slēpta naida pilnas. Nevaru aizmirst no paša pieredzes, cik saldens bija zinātnē labi pazīstamais profesors K. R. Kupfers ar saviem tautiešiem un cik garlaikoti neieinteresēts viņš steidzās garām latviešu studentu zīmējumiem. Tas notika telpiskās ģeometrijas praktiskajos darbos. (Vai pareizi tulkoju: *načertaķelnaja* ģeometrija¹? A. Sp.) Latviešu studenti bija nobloķējušies divos centros: korporācijās un divās “progresīvās” vienībās (“Zemgaliņa” un “Klints”). Tā saucamie “mežoņi”, tie nu mētājās apkārt, kur kurais. Man tur nebija ko meklēt, bet kur tad? Vai jaunam, nemierīgam garam var pietikt ar tādiem neaizmirstamiem brīžiem kā Alfrēda Kalniņa jauno dziesmu koncerti (“Mans namiņš brīnumjaukais” u. c.)? Un cik galu galā to bija, ja neskaita interesantas “Vasaras sapulces”, kurās tālie tautieši nesa gaismu un jūsmas no tālās pasaules?

Atceros vairākus politiskus tračus, kuriem ar zinātni, protams, nebija nekāda sakara. Atceros to smieklīgo scēnu, kā sirmā mehānikas profesors Henrīgs, augstākā sašutuma pilns, skrēja pa koridoriem un ar savas sauļas visiem pieciem skrāpēja no sienām nost tur salīmētās proklamācijas. Studenti, klusi nīrgādāmie, sekoja sirmajam vīram un noplēsto proklamāciju vietā lipināja citas. Tas viss jau nu bija nacionāli politiskas sklerozes pazīmes, un tieši tādā sakarībā tīri loģiski iznāca prāva skaita studentu izslēgšana no institūta.

Dievs vien to zina, kas ar mani būtu noticis tālāk, t. i., vai nu man būtu pieticis spēka izrauties no mehānikas apkampieniem, ja vecie, bargie, konservatīvie baltvācu kungi, kas bija faktiskie noteicēji institūtā, mani 1908. gada agrā pavasarī neizslēgtu laukā no šīs institūcijas. Iemesls: piedalīšanās neatļautā, resp., nepieteiktā, sapulcē institūta telpās. Visa tā bargā

¹ Tagad: tēlotāja ģeometrija.

akcija bija isti *Baltischdeutsch*¹ plus krievu žandarmērijas garā, bet pēc būtības stipri muļķīga, jo visi tie “dumpinieki”, kas vēlāk parakstīja solījumu neno-
darboties ar politiku, tika atkal uzņemti atpakaļ (apmēram pāri par 200). Tādu, kas līdzīgu solījumu nede-
va, bija gaužām maz; es zinu tikai divus: manu
klases biedru Zubavu (ists latvietis) un pats sevi. Nezinu vairs pateikt, kāda
varonība bija manī toreiz ienākusi. Spiedieni nāca no visām pusēm, mani reiz
pat apmeklēja kāds vecāks vīrs — slepenpolicists, kas centās mani pierunāt
“nemuļķoties”, bet it sevišķi man sāpēja redzēt mana mīļā tēva rūpju un
nelaimju pilno seju: viens dēls uz visu mūžu piekalts bidāmajā krēslā, otrs —
nezina, ko tas nu grib izdarīt, kādu neprātu... Māmiņa, lai cik smagas rūpes
bija redzamas viņas sejā, man neteica ne vārda, tāds bija viņas klusi lepna
raksturs. Žēl man bija mīlo vecāku, gaužām žēl, bet es atkāpties nespēju.

Nē un nē, es uz to sasmakušo (kā man toreiz likās) Rīgas garīgo gaisu
atpakaļ neiešu, neparko neiešu. Bet ko tad es gribot darīt? Mēģināšu tikt
savu garīgo piepildījumu iestādē, mēģināšu iestāties universitātē. Bet man
taču nav latīņu, un, ja gribu iet uz Filoloģijas fakultāti, nav man arī grieķu
valodas. Būtu jāmēģina nolikt kā eksternam abi eksāmeni pilna ģimnāzijas
kursa apmēros. Toreiz, caru laika ģimnāzijās! Viens otrs no prātīgo sugas
mēģināja šo trako jaunekli atrunāt, bet nekas nelīdzēja. Lai man palika cik
bēdīgs prāts pēc visiem šiem labi domātiem padomiem, kaut kas manī mani
dzina iet nodomāto ceļu. Tēvs bija tik jauks pret mani, ka man iedeva ceļa
naudu uz Pēterburgu. Gribēju tur tikt iekšā kā brīvklauvētājs, lai tad vēlāk
varētu kārtot veco valodu lietas. Aizbraucu, iesniedzu lūgumu, mani pie-
ņēma pats rektora vietnieks, pazīstamais ģermānists Fjodors Brauns, bet iz-
prasījis daudzas lietas par mani, man laipni paziņoja, ka viņiem, lūk, neesot
vietas priekš manis. Vai tik nebūs bijis kāds slepens policijas ziņojums viņa
atvilktnē? Nezinu teikt.

Drūmā rudens laikā braucu uz drūmajām mājām. Ko nu darīt? Ienāca
man prātā uzrakstīt vēstuli uz Maskavu Jūlijam Šmitam (vēlāk pazīstamam
Rīgas advokātam). Adrese bija bijusi pa daļai nepareiza, bet vēstule bija
saņemta un man atbildēja viens no viņu “komūnas” locekļiem, Ozoliņš
(vēlāk mistiskā kārtā pazudušais); trešais bija ekonomists Bahmanis
(“komūnas” pavārs), nezinu, kur tas palicis. Divas istabas 5. vai 6. stāvā ar
atplīsušām tapetēm, un mana gulta bija ar salūzušu atsperi pašā vidū, tā ka,
naktī griežoties no vieniem sāniem uz otriem, bija jāmetas rāpus, lai ne-
apskādētu ribas. Ozoliņš rakstīja, lai braucot vien, stundas dabūšot iztikai

¹ Baltvācu. (*Vācu val.*)

vācu valodā un pats es varēšot mācīties latīņu valodu. Cik varēšot, šie palīdzēšot (paši pārtika no stundu došanas). Uz šīs vēstules pamata braucu projām, tēvam vēl noteicu mani neatbalstīt, jo gribu pats tikt uz kājām un, kamēr neesmu ticis, negribu viņu izmantot. Traks, kas traks, man tagad gribas teikt. Vilcienā, trešās klases kupejā, sēdējām čupā ar vairākiem jauniem krievu aktieriem. Tie sāka par mani interesēties, un, kad tiem izstāstīju savu stāstu un vēl pateicu, ka man ir līdzī apmēram 20 rubļu, tie kratīja savas artistiskās galvas un līdzjūtīgi manī noskatījās.

Vissvarīgākais no motīviem — “iespītēties”, kā par mani toreiz sprieda, bija pavisam vienkāršais fakts, ka man toreizējās Rīgas kultūras gaiss nepatika, nemaz nepatika. Politisko cīņu un naida, cik nevajag, bet garīgās pasaules problēmu, pēc kurām tā alka mans prāts, nekādu, tā man toreiz vismaz likās. Nekādu horizontu, nekādu artistisku lidojumu, nekādas degsmes — dzīvo nu. Daudzi paziņas mācījās toreiz tik lepnos centros kā Pēterburgā, Maskavā, bet man jābūt Rīgā, tāda bija toreiz mana “filozofija”.

Tā bija visgrūtāko gadu rinda manā dzīvē. Kad tagad domāju atpakaļ, vairs lāgā nesaprotu, kur man toreiz bija radies tik daudz dūšas un uzņēmības. Tikai tagad noprotu, cik bezgala riskanta bija bijusi visa mana steigšana pa nezināmu dziļumu malām, cik dažu brīdi vajadzējis maz, lai es vai nu izputētu, vai aizietu nīkulības ceļus. Bet vai jauns par to domā? Vai deviņpadsmit gadu “vecs” jauneklis nodarbojas ar dzīves iespēju lielu izrēķināšanu? Metas tikai uz priekšu, kurp viņu nes viņa iedzimtās tieksmes.

4

Es tiešām nevaru izdomāt, kas ar mani būtu tālāk noticis, ja niknie institūta kungi mani jauniņu, kas aiz tīras vientiesības aizskrēja citiem līdzī klausīties revolucionārās pamācības, nebūtu laipnā kārtā izmetuši no politehnikuma laukā. Acīmredzot šis *challengé*¹, kā tagad modē nācis šis A. Toinbija termins, man deva ierosmi un spēku izturēt tās mocības, kurām man bija jāiet cauri apmēram 3 gadus.

Pēc dramatiskās šķiršanās no Rīgas Politehniskā institūta ierados Maskavā kā sava veida “politiskais emigrants”. Mani mīļi saņēma vecākie kolēģi, kas jau taisījās universitāti beigt, un centās man palīdzēt kā varēdami.

Galvenā palīdzība bija privārstundu sagādāšana (parasti vācu valodā,

¹ Izaicinājums.* (Angļu val.)

kuru tekoši runāju jau no bērna dienām). Lai ar sirsnīgu pateicību pieminu viņu vārdus: J. Šmits, ar kuru vairākus gadus nodzīvoju vienā mazā studentu istabiņā, Viktors Lazdiņš, P. Strazdiņš (vēlākais tiesnesis), Kārlis Puriņš (pirmais Latvijas finansu ministrs) u. c. Piepalīdzēja viņi man tikt galā arī ar latīņu gramatiku, kuru mācījos kādā speciālā grupā. Tiešu palīgu manām filoloģiskajām interesēm man nebija.

Latīņu eksāmenu noliku pie Maskavas trešās ģimnāzijas. Visu vasaru un ziemu biju mācījies pa visādiem kursiem un iztikai dodams vācu stundas. Bija bijuši smagi brīži, bija tādi, kad domāju: ja es nenolikšu to latīņu valodas eksāmenu, tad laikam visai manai "spēlei" būs beigas, pavisam vienkārši — beigas. Manā paaudzē ir prāvs skaits tādu, kas ir cauri gājuši šiem elles vārtiem, kā varētu tīri labi nosaukt eksternus eksāmenus pie toreizējām cara laiku ģimnāzijām. Dažs labs ir arī aizgājis diloņa ceļu, bet viena daļa tomēr tika cauri. Līdzīgus stāstus zinās stāstīt arī citi, tādēļ pie tiem nevēšos, stāstīšu tikai par to ekstrā numuru, kas bija mans abitūrijas eksāmens grieķu valodā Maskavas piektā klasiskajā ģimnāzijā, vienīgajā Maskavā, kur grieķu valoda vēl bija obligāta.

Kad latīņu eksāmenam biju laimīgi cauri (niknais eksaminators pirms manis izgāza divus un man sabļāva virsū, ka es neievērojot tulkošanā vārdu kārtību, — vēl šodien zinu to vietu Līvijā, kas man bija jātulko), iesniedzu lūgumu Maskavas universitātē uz Juridisko fakultāti (tur neprasīja grieķu valodu) un tiku arī pieņemts. Nu mūsu klusajā mājā, pāri kurai allaž gulēja brāļa slimības smagā ēna, drusku atspīdēja saulīte. Jaunākais puika bija pierādījis, ka gluži nieks vis nav. Sāk pildīt to, ko solījis. Man pašam arī bija vieglāk un nu beidzot varēju galvā likt zilo universitātes cepuri, kas man agrāk bija likusies tīri vai kādam nerasniedzamam oreolam līdzīga esam.

Pie juristiem sabiju apmēram mēnesi. Lai dzīvo laimīgi juristu kungi. Nāca zināms, ka Izglītības ministrija, laikam padodamies laika garam, bija devusi rīkojumu uzņemt Vēstures un filoloģijas fakultātē (tā viņu sauca) arī studentus bez grieķu valodas atzīmes, bet ar noteikumu to nolikt viena gada laikā. Biju viens no pirmajiem, kas atstāja pandektu un citu likumu pētītāju un — atvainojos — nebeidzamu klaigu pilno fakultāti un beidzot ierados tur, kurp traucos jau trešo gadu. Bet nekādos gara simpozijos piedalīties nevarēju, jo bija jāliek grieķu eksāmens, pilnā ģimnāzijas kursā. Tas nozīmēja: Ksenofontu *à livre ouvert*¹, vienu dziedājumu no Homēra, vienu isāku dialogu no Platona un divsimt rindiņas no kādas Sofokla traģēdijas. Sade-

¹ Burt.: no atvērtas grāmatas (*franču val.*), t. i., bez sagatavošanās.

vāmies kopā 6–7 un atradām kādu vecāku kungu, kas bija gājis cauri klasicisma bargai skolai savā jaunībā, un kas to veco grieķu mēli zināja pavisam labi. Bija interesantas šīs stundas, vēl jo vairāk, ka mūsu skolotājs bija liels mākslas draugs un pazinējs. Mācījāties cītīgi un bez pārtraukuma visu rudeni, ziemu un pavasari. Tad pieteicāmie minētajā — piektajā ģimnāzijā. Pavisam kopā 14 jaunekļi, visi jau dažādu fakultāšu studenti. Bet nu ministrijai Pēterburgā bija atkal uznākušas reakcionāras ilgas. Mūsu eksāmena priekšvakarā bija pienākusi telegramma no pašas augšas ar šādu tekstu: *ne poņižak znanij grečeskogo jazika*¹. Telegramma mums tika nolasīta!

Esmu daudzus eksāmenus licis savā mūžā, bet šis nu laikam bija vis-trakākais. Mūs četrpadsmit eksaminēja pa vienam, no diviem dienā līdz diviem naktī. Mana kārta pienāca pievakarē. Kungs iedeva man Ksenofonta tekstu un ar pirkstu parādīja apmēram puslapaspuses garu rindkopu tulkošanai. Man esot tiesības prasīt divu nezināmu vārdu nozīmi. Pārskrējis acīm tekstu, uzdūros uz verbu *thüein*. Vai drikstu zināt tā nozīmi? Kungs savilka pieri (“nu tad muļķis gadījies”): tas nozīmējot nest upurus (*prinosiķ žertvu*). Ksenofontu notulkoju tīri gludi. Tad mani nodeva otram resnam inkvizitoram: lai lasot Homēru. Heksametrus lasīt protu un Homēra joniskā dialekta formas biju stingri iekalis galvā; ko prasa, tūlīt atbildu un pielieku klāt atiskā dialekta formu. Kungi palika jūtami “mīkstāki”. Pie Platona neuzstājās vairs cieši un Sofoklu lika nolasīt formas pēc. “Varat iet,” 3 (pietiekoši). Palocījos un aizgāju. Eksāmena laiks apmēram 50 minūtes.

Kad biju laukā, tad tikai īsti sapratu, kas bija noticis. Nu es esmu pāri abiem briesmīgajiem pasaku kalniem, nu esmu brīvs pētīt to, kas man rūp, nu esmu pilntiesīgs Filoloģijas fakultātes students. Mani pārņēma nevaldāma prieka sajūta. Uznāca pērkona negaiss, sāka līt, bet jo slapjāks es paliku, jo priecīgāks palika mans prāts. Biju, pats nezinu kā, aizgājis līdz Sadovajas riņķim, un tur pārplūdušās notekas jau bija kā paplatas upītes. Gribēju tikt pāri ielai un tādēļ lēcu pāri vienai no tām. Kaut kas manī sapinās un es līdz ceļiem ielēcu “upītes” pašā vidū. Tas tikai pavairoja manu prieka sajūtu, cauri slapjš, it kā izpeldējies ar visām drēbēm, pārnācu mājās. Cauri. Otrā rītā dabūjām zināt, ka no mums četrpadsmit pārbaudījumus izturējuši seši, no kuriem tikai viens bija dabūjis 4, jo tas eksaminatoram tā bēris priekšā no resnās grieķu gramatikas, ka kungiem beidzot apnīcis klausīties.

Mūsu fakultāte dzīvoja vislielākā iedomājamā akadēmiskā brīvībā. Kā to izskaidrot īsi pēc 1905. gada revolūcijas un reakcijas laikā, kas to pieveica,

¹ Nepazemināt grieķu valodas zināšanu līmeni.* (*Krievu val.*)

es tiešām nezinu. Bija izstrādāts jauns fakultātes organizācijas plāns, kas paredzēja veselu rindu nodaļu (slāviskā, klasiskā, filozofiskā, ģermānistikas, romānistiskā, mākslas vēsture) un, protams, arī lielu finansiālu slodzi attiecīgo pasniedzēju atalgošanā. Pamatprincips nodaļas un attiecīgo priekšmetu, bez nodaļā paredzētiem, bija pilnīga brīvība, tā saucamā priekšmetu sistēma, un tā varēja gadīties, ka vienam otram studentīnam dažāda laba kombinācija sanāca no jumta uz leju. Atceros, ka pāris reizes centos sekot vēstures filozofijas kursam: kungs jau lasīja godīgā krievu valodā, bet saprast es nekā nesapratu. Bija lietas jāsāk no pareizā gala. Vēl jo vairāk, ka Maskavas tradīcijai bija noteikta slava uz precizitātes un filoloģiskas skaidrības pusi. Šo tradīciju bija nodibinājuši klasiķi.

Šis mans stāsts būs īstenībā personīgas piezīmes par laikiem un cilvēkiem, kam sakars ar Maskavas universitāti gados no 1908. līdz 1918., kad steidzos atgriezties mājās. Tas ir šaurs atmiņu loks, bet man pašam tomēr mīļš un tuvs, jo saistās ar to posmu cilvēka dzīvē, kad viņa gars ir maksimālas uzņemšanas stadijā, kad šis gara stāds lapo un zied atkarībā no tās saules un lietus, kas to audzē. Brīnīšķā kārtā man saglabājusies mana studiju grāmatiņa ar visiem profesoru ierakstiem un vāku malās uzrakstītiem citātiem, kas man toreiz būs ļoti gājuši pie sirds. Tur ir pāris trubadūru pantiņu. Mikelandželo neoplatoniskais dzejolītis, daži īpašvārdi no sengrieķu kultūras vēstures (kā Madonnas kulta attīstīties taisni tajās pašās vietās, kur agrāk plaukuši seno grieķu dieviešu kultūras). Raksturīgi diezgan ir pašam cilvēkam, ir viņa laikmetam. Romānistu Maskavas universitātē toreiz bij pavisam neliels pulciņš. Pārējo nodaļu studenti, it sevišķi lielais slāvistu pulks, skatījās uz mums ar neuzticību, kurai tomēr klāt bija piejaukta zināma cienība. Bija tas skaidri manāms, kad, piemēram, mums blakus gadījās kāds no tiem, kad mēs apspriedām savus "noslēpumainos" tematus. Manas studijas bija zināms izbrīnas objekts arī daudzajiem latviešu studentiem, kas toreiz studēja Maskavā un kuru pulciņu vakaros es labprāt piedalījos, it sevišķi koros.

Nevaru aizmirst šādu scēnu. Sēžu uz beņķīša Prečistenskija bulvāra likumā un kaut ko smagi pārdomāju. Man nemanot pienācis klāt Komerccinstitūta students, bijušais skolotājs Osis, vēlākais Rīgas IV ģimnāzijas inspektors, un draudzīgi man noprasa, ko tad es īsti pētīt. Atbildu: Dantes "Purgatoriju". Redzu viņa acis nesaprašanas atblāzmu. Sāku skaidrot. Osis domā, domā un tad neticīgi noprasa: bet kā es varot uz Danti attiecināt Marksa mācību. Bija jāsaprot: ja lāgā nevar attiecināt, kādēļ tad tāds Dante vispārīgi jāpēta. Tādi bija toreiz lielās pasaules elku dievu laiki, kas tagad izvērtušies par inkvizitoriskas dogmas teroru komunistu impērijā.

Bija mums maza, laikam Nr. 14, auditorija, un tur mēs mūsu mīļā do-centa Brauna vadībā pētījām senos tekstus, no kuriem acu priekšā izauga aiz-gājušās pasaules kaislās un mirdzošās vīzijas. Sestdienas vakaros pulksten 6 mēs, nedaudzie viņa tuvākie skolēni, ieradāmies viņa mājās, grāmatu pār-krātajā kabinetā, un tur tad gāja vaļā neoficiālās “lekcijas”. Tikai vēlāk sa-pratu, kad biju palicis viens ar savām romānistiskām simpātijām (un mūsu Rīgā es nu biju savas darbības sākumā *splendid isolation*¹ situācijā, kamēr uz-auga skolēni un saradās interesenti), cik daudz viss tas bija mani garīgi vei-dojis. Visam mūžam.

Mana dedzīgā interese par pētāmiem priekšmetiem laikam būs sākusi uzkrīst citiem, un, kad es vienu semestri pierakstījos par brīvklaušitāju Aus-trumu valodu (t. s. Lazareva) institūtā uz arābu valodu, krievu studentiem laikam būs radies zināms respekts pret mani. No arābu valodas nekas neiz-nāca, jo stundu došana prasīja pārāk daudz laika. Biju iecerējis padziļināt savas zināšanas senās spāniešu valodas un kultūras posmos ar arābu kultūras pazīšanu. Bija labi domāts, bet tur viss arī palika. Žēl man, vēl šodien man žēl “manu arābu”, kurus iespēju pazīt tikai tulkojumos. Agrāk tie bija dzejnieki, tagad ģeogrāfi, kam darišanas ar Austrumeiropas seno vēsturi.

Bija man laime studēt vecajā Maskavas universitātē taisni tajos laikos, kad tur bija izveidojusies visliberālākā priekšmetu pasniegšanas kārtība. Proti, simtprocentīgā priekšmetu sistēma, kas gan no sākuma spēja mulsināt iesācēju, bet kas toties vēlāk deva pilnīgu darbības un gara brīvību. Universitātes programmas bija izstrādātas ar plašu vērīenu un bija arī atbilstošais pasniedzēju skaits, kas labā daļā spēja pildīt tik plašas prog-rammas prasības. Mums, studentiem-nekrieviem, bija izveidojusies — lai-kam tīri spontāni — redzama vieta fakultātē, un cienība pret latviešiem bija tāda, ka, piemēram, Edgars Krieviņš dabūja uzdevumu aizvietot pensijā aiz-gājušo J. Velmi (vācu valodas lektorātā), vēl pirms viņš bija paspējis nolikt valsts eksāmenus. Arī mani — ja atļauts pieminēt — atstāja pie universitātes apmēram gadus pusotra pirms beigšanas. Lai sirsnīgs paldies humānās un augsti inteligentās dabas profesoru kungiem, kas mūs, nomaļniekus (*in-orodci*), apveltīja ar tādu cilvēcīgu laipnību un neliekuļotu sirsnību. Jāsaka dzejnieka vārdiem: “Reiz bija arī tādi krievi.”

Un nu pie “lietas”. Daudz bija studentu mūsu fakultātes slāvistikas no-daļā. Tie visi taisījās par krievu valodas skolotājiem viņu plašās dzimtenes

¹ Lepna vientulība. (*Angļu val.*)

vidusskolās. Bez literatūras un kultūras vēstures kursiem un semināriem, dabīgā kārtā, bija paredzēti arī visādi darbi krievu valodas vēsturē, tāad lingvistiskā plāksnē, un par šiem kursiem nekādas sevišķas valodas necirkulēja; jādomā, ka lietas risinājās normāli, kā tam arī vajadzēja būt. Bet programmas sastādītājiem bija radusies, manuprāt, pilnīgi dabīga vēlēšanās nostādīt krievu valodas vēsturi indoeiropiešu valodu vēstures fonā, resp., perspektīvā. Tā bija radies šis nodaļas studentiem obligātais kurss salīdzināmā indoeiropiešu valodu gramatikā. Kurss bija uzbūvēts pēc iespējas elementārs, un visa salīdzināmā gramatika reducējās uz nedaudzu atsevišķu sanskrita, grieķu, latīņu, ģermāņu un slāvu formu kopējo ainu, bez sīkumiem, ar nedaudziem piemēriem. Lekciju konspekta apmēri nebija lielāki par 50–60 lapaspusēm hektografēta teksta, kas nu studentiem bija jāiemācās.

Te nu sākās traģēdijas, kas reizēm bija tik komiskas, ka grūti bija valdīt smieklus. Nezinu teikt, kur meklējams cēlonis, bet labai daļai studentu slāvistu šis kurss bija kādam nelabam murgam līdzīgs. Vai nu vaina meklējama toreizējo krievu skolu limenī, vai krievu jauniešu “maz diferencētā” domāšanā, vai vēl kur, bet stāsti un valodas ap šo kursu, tāpat kā ap grieķu autora eksāmeniem (arī obligāts kurss), pildīja mūsu lekciju starpbrīžus, un, tā kā jauni cilvēki nemēdz būt pārāk sentimentāli līdzjūtīgi, tad šīs valodas bija parasti asas zobošanās un smieklų cēlonis. Grieķu valodas profesors bija pazīstamais S. I. Soboļevskis (slāvista A. I. Soboļevska brālis). Tas studentu “vaimanas” nemaz neņēma pie sirds, un nebija reti gadījumi, kad studenti gāja pie viņa pat desmit reizes, kamēr dabūja ierakstu studiju grāmatiņā par kursa nobeigšanu. Toties salīdzināmās valodniecības profesors Poržezinskis, pazīstams ar saviem darbiem par leišu valodu, bija palicis tīri vai histērisks, kaudamies ar krievu studentu lingvistisko stulbumu. Tie savukārt par viņu stāstīja visdramatiskākās anekdotes, un tā bieži smiekliem nebija gala pie mūsu koridora rozā kolonnām. Atceros, kā viens no “upuriem” šādi raksturoja savu “stāju” pret nabaga profesoru: “Es jūtu pret viņu visdziļāko cīnību, kurai piejauktas “vieglas šausmu piedevas” (*s primesju legkago užasa*).

Tā tas nu gāja, un bilžainības pēc še klāt pāris traģikomisku gadījumu no šīs sakarības. Bija mums laikabiedrs, students slāvists, ļoti bagāta tirgotāja dēls ar liktenīgu uzvārdu Baranovs. Viņš staigāja redingtonā, bija jau precējies, protams, arī ar ļoti bagātas ģimenes atvasi un vispārīgi izturējās, kā jau bagātam un lepnam vīram pienākas. Bet viņa dvēselē vai sirdī, īsti nezinu kurā vietā, bija iedūries neganti ass dureklis, proti, salīdzināmā lingvistika. Viss cits jau sen bija nolikts, bet salīdzināmās valodniecības kursā viņš

valsts eksāmenos jau bija divas reizes izgāzies, un, ja nelaime gadās, ka izgāžas vēl trešo reizi, tad ardievu, slāvistika. Krievijas toreizējie likumi neatļāva tādā gadījumā izdot atestātu par augstskolas beigšanu šai nozarē.

Atceros kā šodien. Eksāmena zālē aiz lielajām dubultdurvīm sēž eksaminatoru komisija, koridorā stāvam mēs, prāvs pulciņš, ap nelaimīgo Baranovu un klausāmiem viņa traģēdijas stāstu. Viņa jaunā sieva esot apstaigājusi visas Maskavas baznīcas (vai nu gluži visas, to jau vecajā Maskavā esot bijis 40 reiz 40, kā skanēja pazīstamais teiciens), salikusi sveces visiem svētajiem, viņš pats esot galīgi izpumpējies, to trako lingvistiku “zubrīdams”, utt., utt. Stāsts bija naivi smags, bet klausītāji neko pārāk līdzjūtīgi nebija, drīzāk viens otrs piespicēja pa zobgalībai. Atveras durvis, tiek saukts iekšā mūsu melodramas varonis. Pametis mūsu virzienā izmisigus skatus, krustus mezdams, viņš aiziet. Spriegums tomēr bija tāds, ka mēs visi, savu laiku kavēdami, palikām gaidot, kas tur iznāks. Pāiet minūtes 15, tad 20. Nu laikam tik traki vairs nav, reiz tik ilgi tur. Te pēc brīža atsprāgst vaļā lielās durvis, likās, ka tās izlēks no eņģēm, tajās sarkans sejā, rokas izplētis, ar balsi, līdzīgu Jerikas bazūnei, parādās Baranovs: *u-do-vle-tvo-ri-keļ-no*¹. Gaidītāju pulciņš šo trako ziņu saņēma nevaldāmiem smiekliem.

Tādi jau nu reiz ir tie cilvēk bērni. Baranovs par smiekliem un zobosanos nelikās ne zinis, sprāga pušu no laimes un, mums visas savas ciešanas izstāstījis, aizdrāzās uz mājām. Varam iedomāties tās dzīres, kas tur notika! Un viss tas lērums 50–60 hektografēto lapaspušu dēļ.

Bija arī gadījumi ar mazāk priecīgu iznākumu. Kāds kaukāzietis bija trīs reizes izgāzies valsts eksāmenos šai priekšmetā, un visa slāvistikas studēšana bija vējā. Bija viņš reti skaisti noaudzis un vispārīgi vīrietis ar siržu laušanas tendencēm. Slavenais Dailes teātris viņu bija uzņēmis gaužām nedaudzo statistu skaitā, kas toreiz skaitījās neparasts gods. Bija arī viņš laikam no ļoti turīgas cilts, cik varēja spriest. Ar stoisku mieru viņš noformulēja šo gadījumu savā kaukāzieša izrunā, t. i., nemīkstinot līdzskaņus un runājot stipri kaklā: *ja etu nauku ne mogu*². Ir laikam gan traki ar tādu zinību.

Un reiz nu esam pie temata par kaukāziešiem (mēs viņus vienkāršības labad visus saucām par kņaziem), pastāstišu vēl kādu gadījumu pazīstamā senkrievu literatūras profesora M. Speranska seminārā. Šis profesors, viens no krievu zinātnes redzamiem vārdiem, bija ļoti laipns un mīlīgs cilvēks, allaž tērēja ar studentiem koridoros, un studenti viņu cienīja, viņa semināri

¹ Pietiekami.* (*Krievu val.*)

² Es šito zinātni nespēju. (*Krievu val.*)

bija parasti līdzdalībnieku bagāti. Te kādu dienu mācību gada pašā vidū pieceļas viens no viņa klausītājiem (kaukāzietis) un savā cietajā izrunā no-deklarē: *Mihail Nestorovič, ja u vas boļše rabotaķ ne budu*¹. Auditorijā atskan klusi smieklī. Profesors ņem lietu no humora puses un jautā: “Kā tā, pašā semestra vidū?” — Atbilde skan: “Es braucu mājās, *nemnoško turku rezat*².” Auditorija nošalc smieklos, profesors, cenzdamies palikt nopietns, novēl labu ceļavēju. Kaukāzietis lepni atstāj auditoriju.

Tie bija baigi vīri, šie melnie bārdainie (lielāko tiesu bārdainie) kalnu bruņinieki. Lielinieku revolūcijas laikā daža laba baisīga lapaspuse ir viņu rakstīta. Ļaudis no tiem neviļus trūkās, un mūsu fakultātes bibliotekārs man reiz vaļsirdīgi atzinās: “Es tiem dodu grāmatas ārpus kārtas, man no tiem bailes.”

Kad dzīvojām kopā mazā istabiņā ar Jūliju Šmitu “slavenajā” Mazajā Bronnajas ielā, tipiskā istabu izīrējamā dzīvoklī, koridora otrā galā bija arī pāris šo “melno”. Tēju viņi dzēra bez jēgas, un dažu vakaru diskusijas ieilga līdz vēlām stundām; tabakas dūmu mutuļi nāca pa durvīm laukā, kad tās atvēra. Reizēm ieprasījāties, ko šie tik bargi diskutē. Parasti tās bija revolucionāras tēmas, bet vienu vakaru, ar sevišķi bieziem tabakas mutuļiem, — viņi, lūk, esot diskutējuši, kāds būšot vispasaules līdzinājums (*mirovoje uravņeniye*). Nu tā: pasaule ir viens X, un šis X tiek izrēķināts materiālisma “augstās dziesmas” formulās. Skaidrs?!

Laikam tikpat skaidrs kā Dostojevska briesmīgā formula (viņa “Velnos”): Krievija ir tā zeme, kur idejas vāļājas uz lielceļiem. Sargies, cienījamā pasaule! Ne par velti tai pašā romānā lasāms, tikai vēlāk publicētos pielikumos, ka Rietumi ir par mīkstiem, lai tiktu ar šo Krieviju galā. Šis revelāciju pilnais pielikums atrodas Biesi 1921. gada izdevumā, Berlīnē, Ladižnikova izdevniecībā. Tas saucas “Stavrogina saruna ar anahoretu Tihonu”. Stavrogins saka: “Rietumi tos neuzvarēs, jūs redzēsiet, viss viņu priekšā aizies bojā.” — “Un kas būs tad?” — “Nedzīva mašīna, kuru īstenot, protams, nav iespējams... bet varbūt arī ir iespējams īstenot; tad pasaule būs padarīta liķim līdzīga, ka viņa pati gribēs iet bojā savā izmisumā.” — “Pasaules līdzinājums.”

Nezinu, tiešām nezinu, kā tas bija un kādēļ, bet manu studiju centrā kādu laiku bija viduslaiku lirikas ziedu laiki ar provansaliešu trubadūriem galvenā vietā, kā jau žanra ciltsmātei pienākas. Tam sekoja ciešā un organiskā

¹ Es pie jums vairāk nestrādāšu.* (*Krievu val.*)

² Drusku pamušīt turku.* (*Krievu val.*)

sakarībā vecfranču bruņinieku romāni, par kuriem man vēl saglabājies apcerējums Anša Gulbja izdotajā "Vispārējās literatūras vēsturē" II, Rīgā, 1925. Šīs manas gaužām tālās jaunības mirdzošās jūsmas vēl pa retai reizei spēj iesildīt manu veco sirdi:

Ar elpu sevī uztveru vēsmas,
Kuras jūtu nākam no Provansas.
Viss, kas no viņas nāk, man dara prieku,
Tā, ka dzirdot labi stāstot par to,
Es klausos (stāstos) smaidīdams,
Un viena vārda vietā lūdzu (teikt man) simtu.

...

Un ja es ko protu labi pateikt vai izdarīt,
Man jāpateicas viņai, jo zināšanas
Man tā devusi un saprašanu,
Lai es taptu prieka pilns dziesminieks.

Peirs Vidals (*Peire Vidal*)

Man ir grūti pašam sev izstāstīt šo estētisko pārdzīvojumu kompleksu, vēl grūtāk saprast, kur es un kā, tālās Latvijas provinces nomales jauneklīs, to būtu ņēmis, to būtu guvis. Līdzīgā sižetu izvēlē allaž esmu bijis un esmu palicis vientuļš. Un tomēr senās Provansas dzejnieku glāstošie ritmi, viņu pantmēru dabīgā, vēlāk rafinētā plūšanā atdzejotā dabas uzplaukšana blakus siržu jūsmu atraisīšanai mani nebeidza valdzināt.

Savāda ir šī senā provansiešu valoda, īpatnēja citu māsu, romāņu valodu starpā. Nav viņai franču valodas straujuma, kas internāli pārveido latīņu valodas fonētisko mantojumu elegantā valdonīgumā; nav viņā it kā šķietamā latīņu valodas turpinājuma kā itāliešu valodā, pareizāk, Toskānas dialektā, kur zem šī ārējā paskata slēpjas milzums interno kadenču, gaužām sarežģītu ritmisku kustību, kas atbilst sīki dzejnieka — gandrīz jāsaka — elpas kustībām; nav viņā spāniešu valodas zināmā mērā vienmuļīgā plūduma, kas viņas labāko dzejnieku darbos plūst un plūst kā ūdens kaskādes, bez gala un bez laika; nav viņai arī senās portugāliešu lirikas delikātās fonētiskās sensibilitātes utt. Jā, bet kas tad isti ir viņai raksturīgs, šai valodai, kuras dzejas darbus toreizējā pasaule pielūdza vairākus gadsimtus no vietas, cenzdamās radīt dzejas skolas ar dažādiem nosaukumiem citās Eiropas zemēs? Viņas ritmika nav, kā teicu, tik patvaļīga, gandrīz gribētos teikt, varmācīga kā franču valodā, viņa, mainot laiku tecējumā latīņu mantojumu, necenšas sagraut vārda celma fonētisko konsistenci, tikai parasti apdrupina vārda nogales, tā izveidojot

fonētiski īsu vārdu sekvenci, kas dzejnieka pārdzīvojumu veidojumos rada īpatnējas ritmikas efektus. Šie efekti viņas lielo meistarū rokās ir ar neatvairāmu akustisku spēku, paaudzū paaudzēm obligāto. Ir viņai arī daži pilnīgi īpatnēji fonētiski triki, kā, piemēram, t. s. saistītā diftongizācija, kas noteikti atdala viņu no pārējām viņas māsām (acs — *uelh*) utt.

Ne mazāk komplicēts ir tas vēsturisko faktu un vērojumu komplekss, kam būtu jāizskaidro trubadūru dzejas izcelšanās un izveidošanās. 12. un 13. gadsimts ir visbagātāko un viskošāko skaitā, kādus pazīst mūsu sarežģīto likteņu bagātā Eiropa ir celtniecībā, ir skulptūrā, un it sevišķi dzejā un literatūrā vispārīgi. Un visās pēdējās sakarībās provansiešu trubadūri sākumā un vispārīgi līdz briesmīgajiem albiģiešu kariem bija toņa, teiksim, galveno izdomu līniju devēji. Aso šķautņu un baznīcu gaisīgo arku laikmetā feodālās iekārtas neganti asiņainās ekspansijas laikos šie provansiešu dzejoļi, vecākie, protams, t. i., žanra ievadītāji, bija tie, kas uzplauka visās sociālās konvencijās kā pavasara zieds, kā mīla bērna smaids. No tiem, kā senos laikos Aleksandrijas skola no Homēra epiem, radās gudras pamācības, kā izveidot šo īpatnējo dzejas mākslu, t. s. *leys d'amour*. Psiholoģiski un artistiski uz to pašu pusi šķiet vēršamies pēc negantām un ilgām interpretācijas mokām senajos greznajos rokkrastos ievietotās trubadūru dzeju melodijas, it īpaši pavasara melodijas, kas laikam nāk no neizsīkstošās tautas fantāzijas. Un kad slavenais Bernards Ventadorns elegantā vērienā nesa jauno modi uz Ziemeļfrancijas jau rafinētajiem galmiem, var saprast to oreolu, kas viņu apspīdēja.

Nupat sniegtās dažas vispārīgās piezīmes ir tikai kā virsraksti tiem problēmu lokiem, kas vijās ap dzejas pavasari Eiropā. Šīm problēmām ir arī dažas tiem laikiem īpatnējas un gaužās interesantas eksotiskas ieskaņas, kā, piemēram, iespējamais Dienvidspānijas arābu galma dzejas iespaids uz provansiešu trubadūru standarta motīviem, kā ķeltu folkloras iespaids, gan apstrīdētais, gan glificētais, uz franču bruņinieku romānu sākumiem. Toreiz, kad man bija izdevība un akadēmiskie pienākumi tos pētīt, tie bija lielā modē un inteliģento lasītāju aprindu piekrišanā. Lieli vārdi pasaulē saistījās ar šo literāro zinātņi. Tagad nu laiki ir pavisam citi, apauguši citām problēmām, kas citos virzienos, citās gara darbības plāksnēs cenšas lauzties laukā no cilvēku eksistencei dotajām robežām un tā nu priekšpasaules karu *fin de siècle*¹ ar saviem krēslainiem vai mirdzošas romantikas strāvojumiem šķiet it kā nez cik tāla senatne esam. Kas to zina, pēc cik ilga laika, kad pasaulei

¹ Gadsimta beigās. (Franču val.)

būs apnicis Marksa un sekotāju ekonomiskā evaņģēlija utilitārais kailums, kad daudzām “mazāk attīstītām” tautām, kā skan smalkjūtīgi bezkaunīgais apzīmējums, bieži mūsu dienās lietotais, būs pārgājis nacionālisma drudzis, kas tām tagad jauns, kad zvērīga naida liesmiņas cilvēku acīs būs padzisušas vai palikušas bālākas, tad gan, jau, protams, citās perspektīvās, citā pārdzīvojumu staru lūzumā atkal uzplauks interese un mīlība par pirmiem liriskās elevācijas saucējiem, jo viņu skaidrajās balsīs ir kaut kas nepārejošs, vienalga, kādās distancēs cilvēku būs aiznesusi modernā tehnika.

Daudzas literārās skolas ir dzimušas un zudušas cilvēces kristīgās ēras laikos, bet reti kāda turējusi savos valgos cilvēku labākās jūsmas un ilgas kā tā, par kuru runājam. Varbūt taisni tādēļ, ka tā dzimusi niknā un nežēlīgā feodālisma cietajās mūra pilīs, tērauda šķēpu, pīķu un bruņu baigi zilganaajā atspīdumā krusta karu eksotiskajos un reizēm necilvēcīgajos aspektos. *La France féodale en marche*¹, bija formulējis savus laikus tik pazīstamais Ž. Bedjē (*J. Bédier*) šīs baigās realitātes, tas pats kungs, kas bija bijis spējīgs uzrakstīt mazo grāmatiņu, delikāto siržu apjūsmoto, par Tristana un Izoldes leģendu (*Izolda* ir vācu forma, franciski šo leģendāro dāmu sauc *Izeut*, bet ķeltu folklorā, no kurienes viņa nāk, *Isselt*). Šīs feodālās dzīves cietais korsāžs būs laikam vairojis to smeldzi, kas raksturo kurtuāzās mīlestības etapus, kas savus laikus dabīgi izauguši no provansiešu pavasara dziesmiņām. Šī smeldze bija spējīga pacelt dzejnieku radītāju fantāziju līdz Dantes Beatricei, viņa inspirācijas vadonei Purgatorijā un Paradīzes gaismu jūras apvāršņos, tā dogmatisma apgaismota uzauga līdz novārgušo siržu valdzinātajam Dievmātes kultam.

Lai nu neviens nedomā, ka es te kaut ko gribu pārspīlēt. Fakti, vēstures fakti runā nepārprotamu valodu. Provansas lirika koši uzplauka 11. un 12. gs., to sagrāva Ziemeļfrancijas feodāli bēdīgi slavenā Simona de Montforta vadībā, fiziski cietās bruņās kaltie, garīgi dominikāņu ordeņa inspirētie. Tulūzas Kapitola (pilsētas administrācijas mājas) svētku zāles sienas apgleznotas attiecīgām ilustrācijām un senprovansiešu valodas uzrakstiem. Trubadūri izklīda toreizējā Eiropā un “viņu” skolas radās visur. 12. gs. nogalē Ziemeļfrancijā dzimst tā saucamais bruņinieku romānu žanrs, kura vislabākais pārstāvis, viens no visredzamākiem Francijas rakstniekiem, pārnēs Brīvās Provansas liriku jau rafinētos Ziemeļfrancijas galmos. Un tā nu gara secībā, paaudzi pēc paaudzes, feodālo piļu vientulībā rēgaini uzplaukst šīs ilgu puķes, lai izaugtu Eiropas toreiz izglītotajos galmos par arvien plašāku

¹ Feodālā Francija (savā) darbībā. (*Franču val.*)

un arī arvien sklerotiskāku bruņinieku romānu tekstiem, kuros 12. gs. radītās tematikas, figūras un vārdi cenšas pildīt cilvēku sapņus pēc cēlākas eksistences, pēc apfantazētas pelēkās ikdienas. Līdz kamēr lielā distancē melanholiskais un arī asi ironiskais Servantesa smaids liek sajust viņa romāna varonim jau nepārejamo atstatumu no viņa vīzijām uz viņa realitātēm. Romāns noslēdzas, kā zināms, ar spāniešu tautas sakāmvārdu: pērngadējās ligzdās šogad nav putnu (*en los nidos de antaño no hay pajaros ogaño*).

Cik vienkārši un cik bezgala traģiski!

Lai nespriežam no eksaltācijas trepju augstākām pakāpēm par sīkumiem. Ja pēc būtības, piemēram, Ventadorna vārsmas salīdzināmas ar Dantes "Jauno dzīvi" un Petrarkas *Canzoniere*, tad lai neaizmirstam, ka Provan-sas dzejas pasaule, it sevišķi savā sākumā un vidējā posmā, t. i., līdz straujam norietam iekšējā formālā pārsmalcinājumā un tad drīz arī rupjo ārējo triecienu dēļ ir dabīgas, ja gribat, primitīvi darbīgas dzīves pilna, ar lirisko paveidu raibumu, kas sedz jo dažādās plaukstošās feodālās dzīves nozares: tautas motīvus rītausmas (*alba*) un pavasara dejas dziesmiņas, politiskas satīras, lepni niknās Bertrāna de Bornas kaujas vārsmas, reliģiskā poēzija utt., utt. Tas viss aizgāja un saira, kad Dienvidfrancijas "renesansei", kā to sauc daži pētnieki, tika uzspiesti citi dzīves ritmi, lepno katedrāļu būvēšanas frenēzija, triumfējošās baznīcas dogmu sloga pamācošais tonis traktātos u. c., bet laika gaitā tomēr palika, skanēdama laikiem cauri, tā stīga, kas skanēja Ventadorna dzejoli kā simbols, kā paraugs:

Kad es redzu cīrulīti plivinām
Prieka pilnu savus spārnus pretim (saules) stariem,
Kad redzu, ka viņš it kā aizmirsdamies ļauj sev krist
Tās milibas dēļ, kas tam ir sirdī,
Ai vai, liela skaudība nāk manī
No viņa (jūsma) pilnās krišanas, kas man jāredz

utt. (Tulkojums jau ir tuvs un precīzs, bet cik kokaini tas skan.)

Un Ziemeļfrancijā to pantu meistars, kas "sprēgā kā dzīva liesma", kurtuāzās dzejas lielmeistars Kretjēns, spiests atstāt nepabeigtu to romānu, kurā viņš gribēja dot augstāko piepildījumu šai eksaltētai, savā ziņā asociālai pārdzīvojumu estētiskai abstrakcijai (*Roman de la Charette*). Ja vēlaties, tālu paralēli filozofijas pieredzē. Platons bija lielas vīzijas radītājs, kas ietekmēja

daudzas paaudzes, viņa teoriju vēlais atdarinātājs Plotīns bija mistiskas elevācijas meistars, kam bija lemts sabrukušas pasaules apkārtņē aizraut nelielas grupas jūsmotāju. Lai pieminam mūsu temata sakarībās kādas estētisku komplikāciju jūsmas spēja radīt Dzaufrē Rudela slavenais dzejolis par *amor de lonh*¹, kas savos grūti izprotamos norādījumos piemin saracēņu zemi, t. i., saistās ar krusta kariem:

*Lanquand li iorn son lonc en mai...*²

Diskusijas un imitācijas, it īpaši ar leģendāro trubadūru biogrāfiju (13. gs.) palīdzību, sasniedza savu augstāko vērienu Džozue Karduči dzejolī, kas tiešām ir viens no šī vienreizējā talanta labākiem. Kāda distance no mūsu dzīves uz laiku laikiem pirms abiem 20. gs. kariem! Tāda viņa toreiz bija, šo tālo ilgu pasaule, un tādas viņai likās primārās vērtības esam jauniešu garīgajā augšanā. Vēl tīri labi atceros, kādu saviļņojumu radija Maskavas universitātes nelielajā klasiķu un romānistu pulciņā ziņa, kad kādā jaunatrastā rokrakstā tika identificēts neliels skaits dzejas rindiņu, kas tieši nāca no grieķu mūzu mīlules Sapfo spalvas. Līdzīgs gadījums tagad izraisītu vērotājos ironiski līdzjūtīgus smaidus. Smīniet vien, smīnētāji, gan jau laika tecējumā pienāks reize, kad kāda no nākamām paaudzēm smīnēs arī par jums. Varbūt vēl ļaunāk: jutīs līdzjūtību dažam labam no jūsu dzīves posmiem un tā garīgam saturam.

Šis īsās, gaužām nelaikmetīgās piezīmes domātas galvenām kārtām — es nebrīnītos, ja man būtu jāsaka: vienīgi man pašam, kā skats uz iekšieni, uz mana mūža tāliem atspulgiem, kā tāla vīzija citu gadu gados uzkrātu pienākumu, svētu pienākumu un uzdevumu, citu paveikto cīņu un smago zaudējumu pieblīvētās atmiņas ailēs. Parafrāzējot Petrarku, es varētu teikt, ka kļīstu pa vientuļiem laukiem, rezonēdams ar savu dzīves jēgu.

Vēl beigās pirmā, mums zināmā pirmā, trubadūra Puatū Vilhelma pantiņu:

Jaunatnākušā gadalaika mīlīgumā
Uzplaukst meži, un putni dzied
Katrs savā gudribā (burtiski latīņu mēlē),
Un dzied tie jaunas dziesmas.

¹ Tālā mīlestība*. (*Itāliešu val.*)

² Kad dienas ir garas maija mēnesī...* (*Itāliešu val.*)

Mūsu fakultātē latviešu bija maz. K. Ducens (vēlākais Kara tiesas prokurors) studēja vēsturi, P. Dāle, filozofs (vēlākais profesors), Edgars Krieviņš, ģermānists, vēlākais sūtnis Vācijā, K. Straubergs, klasiķis, vēlākais profesors un izglītības ministrs, un es, romānists. Pašos pēdējos gados nāca klāt vēl daži, bet kontakti ar tiem bija stipri vaļēji. Kontaktu ar A. Bilmāni mums nevienam nebija, kādēļ, nezinu. Nepazinu arī juristu Feldmani, kas studēja Maskavā taisni tai pašā laikā. Studenti latvieši grupējās vai nu ap veco Latviešu biedrību, Māmuļu, un tie bija tā saucamie Frateri, vai turējās savrup kā Austrumnieki, kur piederēja Feldmanis, vai beidzot ap plašāku studentu biedrību (kā to sauca, to gan vairs neatceros), kas nu bija stipri kustīga un arī, protams, laikiem piemērota, stipri, kā skanēja maģiskais vārds, progresīva. No universitātes studentiem pirmajos gados tur turējāmie klāt Šmits un es, daži citi daudz retāk. Bet, tā kā mums abiem tādas pienācīgas marksistu smaržas nebija, tad iznāca bieža strīdēšanās par augstām lietām, un rezultātā mēs abi tikām nokristīti par lielo (viņš bija par mani garāks un arī vecāks) un mazo estētu. Bet visi šie strīdi nebūt netraucēja draudzīgi koleģiālas attiecības visu mūsu starpā. Pilnīga sadarbība, protams, notika teātra uzvedumu un kora koncertu frontē, it īpaši pēdējā, kuru ar savu lielo laipnību un mīlību prata apvienot G. Kļaušīns (vēlākais profesors inženieru zinātnēs). Šīs koleģiālās attiecības izpaudās arī vēlāk Rīgā, kur ik gadus tika rīkots t. s. maskaviešu vakars, kurā sanācām kopā bez krāsas un ideoloģiskās izšķirības visi bijušie maskavieši.

Keizarkās policijas kungi uz šo studentu biedrību laikam sevišķi labu prātu neturēja. Bija iesēdinājuši par biedrības kasieri kādu šaubīgu vīru — ziņotāju, kura lomu galvenie rīkotāji apjēdza tikai tad, kad bija nācis pirmais brīdinājums. Kādā no referātu vakariem ieradās vairāki policijas kungi, to vidū gaužām elegantais kungs Zakkīt's, lai noklausītos referātu. Runātājs, vairs neatceros, kas tas bija, varonīgi turpināja savu stāstu, arī no klausītājiem retais pamuka, un tā, cik atceros, vairāk par baidīšanu nekas liels nesānāja.

Bija trācis vēl vienu reizi, bet par to sīkumos neatceros, jo taisni tad ar kādu studentu ekskursiju biju aizbraucis uz Krimu. Studentu biedrības lielais vairums nāca no Komercestitūta, un tur nu studentu noskaņojums bija stipri kreiss. Kā vēlāk mans draugs Šmits mēdza teikt, es toreiz nemaz neesot interesējies par politiku un tos laikus visus prātus apņēmušo ekonomiku. Ja studentu sanāksmēs vai mītiņos, kā toreiz teica, kāds iedrošinājās teikt, ka

viņš tā gluži nevarētu zvērēt pie Marksa tēzēm, tad no auditorijas viņam pretim šņāca naidis un nicināšana. Tāds gars sevišķi valdīja lielā studentu skaita Juridiskajā fakultātē. Atceros kādu kuriozu scēnu no Pirmā pasaules kara sākuma. Bija atbraukusi angļu parlamentāriešu delegācija, un tā pēc visiem kaviāra pārpilniem rautiem, par to tie esot bijuši izbrīnas pilni, bija atradusi par vajadzīgu meklēt sakarus arī ar universitāti. Bet, tā kā juristu fakultātē angļu valodas pratēju laikam nebija, sanāksme notika pie mums. Pirmā auditorija bija stāvgrūdām pilna. Uzrunas iesāka kāds angļu lords, kas baigi laužītā krievu valodā kaut ko stāstīja un novēlēja; viņš bija asprātīgs diezgan, citēdams pazīstamo parunu: *ķerpī kazāk, atamanom buģeš*¹. Tas nu sacēla milzīgu hallo, — krievu studenti jau māk kliegt. Bet kad kungs lords, kā jau lordam pienākas, uzaicināja auditoriju nodziedāt “Dievs, sargi ķeizaru!”, tad nu lērums bija tāds, ka profesoram Savinam (jaunlaiku vēsturiekam), kas visu manifestāciju vadīja, ilgi nācās mierināt uztrauktos studentus. Varam iedomāties, kāds iespaids par krievu patriotismu palika ciemiņiem. Angļu kungiem angļu valodā atbildēja kāds no mūsu ģermānistiem, vārdā Vikentjevs.

Jāpiemin, godam jāpiemin tās latviešu ģimenes Maskavā, kas mūs, studentus, pieņēma. Tāda bija sākumā Viļņu ģimene, kas pa reizei rīkoja jautras sanāksmes. Labi atceros kādu vakaru, kad priecīgi dejojām valsi ar tūrēm, kuras lepni vadīja staltais, vienmēr garā studentu uniformā tērpiess matemātiķis Pulpe. Tai pašā vakarā Dambekalns, toreizējais pagrīdnieks, vēlākais Rīgas prefekts, niknā balsi mani, jauniņu, pamācīja, cik lielu postu pasaulē nesis nacionālisms. Tāda bija Tumševica māja, kur pie sava krusttēva dzīvoja jautrais Arnolds Bērziņš, *a fine boy*². Tāda bija bagātā Trauberga māja, kur gājām abi ar Mačiņu Jāni preferansu spēlēt kopā ar mīlo R. Alksni (viņš allaž mēdza lietot vārdu “misījums”, un lieta beidzās ar to, ka viņu pašu iesauca par Misījumu). Atmiņā jaukie izbraukumi nelielā “kompānijā” uz Petrovo-Razumovskoje, kur grāfa pilī bija iekārtota Lauksaimniecības akadēmija. Tur bija latviešu studenti Blumbergs, vēlākais apgādes ministrs, Kreišmanis, vēlākais profesors Kalve. To bija viegli atrast lielajā parkā: visi krieviņi viņu pazina: *dļinnij ņemec, pojot basom*³ u. c. Neaizmirstamā atmiņā palikusi galvenās internāta ēkas lielā ēdamzāle, kurā bija labs flīgelis; uz tā dzejiskās krēslas stundās bija reizēm piedabūjams

¹ Paciet, kazak, tiksi par vadoni.* (*Krievu val.*)

² Jauks puisis. (*Angļu val.*)

³ Garais vācietis, dzied basā.* (*Krievu val.*)

spēlēt mans dzīves draugs. Tad arī krievu studenti klusām salīda klausīties. *Tempi passati*¹. Mājās braucot mazā “bānītī”, dziedājām tautasdziesmas.

Pirmajos gados vēl stipri jaucos pa studentu biedrības lietām un notikumiem, it sevišķi tās muzikālajā izpausmē, bet arvien vairāk ievēloties filoloģiskās un lingvistiskās studijās (viduslaiki un renesanse) palika maz laika sabiedriskām būšanām, bez tam idejiskā un artistiskā laukā tur jau nekas jauns bez nebeidzamām Marksa revelācijām klāt arī nenāca, un bez tam vēl iesākās karš, kas sajauca daudz ko. Bija jābeidz studijas, kuras jau tā bija vilkušās pāri par 6 gadiem; biju dažas lietas ņēmis par dziļu. Nu, piemēram, iesāku grieķu filozofiju ar E. Cellera 5 biezajiem sējumiem, bet, kad biju ticis cauri otrajam, redzēju, ka, tādā tempā turpinot, sajuku visi praktiskās dzīves rēķini. Tā iet jauniem: kamēr iemācās saskaņot savas tieksmes ar dzīvi, teiksim, normālo ritmu, paiet laiks. Bija vēl motīvs, kas mani spieda ievilkties sevī un cieši nodoties studijām. Mans katedras vadītājs man jau bija paziņojis, kad man bija vēl palicis skaits kursa eksāmenu nenolikt, ka atstās mani pie universitātes. Tad nu bija jācenšas “nezaudēt gīmi”. Bija jāraksta arī kandidāta darbs, kas man aizņēma jo daudzus mēnešus. Visu to iespēju veikt, jo manas māmiņas dzimtās mājas Cīruļi bija norakstītas man, un es nu varēju bez stundu došanas pilnīgi nodoties studijām.

Noslēgumā derēs maza piezīme par latviešu studentu sakariem ar šo priekš kara gadu krievu inteliģentām, mākslinieku un dzejnieku aprindām. Lietuviešiem bija šai ziņā divas, tajos laikos ļoti redzamas figūras: gleznotājs un mūziķis Čurļonis un dzejnieks Baltrušaitis. Pirmā slava bija tik redzama, ka viņa muzikāli abstraktajām vīzijām rīkoja atsevišķas izstādes. Tādu pats apmeklēju Maskavā, un bija man jādzird no pazīstamiem krieviem sevišķi jūsmīgas atsauksmes par šī jau garīgi slimā, bet vietām neapšaubāmi ģeniālā meistara darbiem. Piemēram, par viņa *Rex* vai viņa *Sonātēm* u. tml. Nav ko liegt, viņa “Pavasaris” vai viņa “Zodiaka zīmes” man mīlas vēl šodien. Baltrušaitis, vēlāk pirmais Lietuvas sūtnis Maskavā, piederēja nelielai rakstnieku grupai, kas sevi sauca zīmīgi un, ja gribam, traģiski — par dekadentiem. Dažs labs viņu vidū bija gaužām mācīts vīrs, kā, piemēram, Valērijs Brjusovs vai Vjačeslavs Ivanovs. Šai dzejnieku grupā “vienmēr nopietnais un drūmais” lietuvietis baudīja augstu atzinību. Viņa attiecīgos darbus nepazīnu, tādēļ par šo tematu nerunāšu. Tikai to esmu

¹ Pagājušie laiki. (*Itāliešu val.*)

dzirdējis no lietuviešiem, ka viņa ziņojumi valdībai Kauņā esot bijuši ļoti vērtīgi un zīmīgi. *A propos*¹, viņa dēls ir profesors Sorbonnā ar labu vārdu senāko laiku mākslas vēsturē.

Mums, latviešiem, tādu vīru nebija. Mūsējie bija ar visu savu temperamentu metušies aktivitātē, kas tajos gados labā daļā paudās neatvairāmajā marksismā, it sevišķi maskaviešu grupā. Teorētiskajā plāksnē nekādi sevišķi iznākumi nav redzami, toties praktiskajā politikā no daudzajiem to laiku Maskavas latviešu studentiem ir izveidojušies redzami brīvās Latvijas politiķi ar vārdiem, kurus atcerēsies arī nākamās paaudzes.

Šķiet man, ka konstatējamais fakts zināmā mērā izskaidrojas ar "latviešu aktivāko dabu", kā par mums teicis slavenais franču lingvists Meijē (*Meillet*): viņš šo īpašību atrod mūsu valodā, ja to salīdzina ar arhaiskāko lietuviešu valodu.

Mūsu dienu pasaulei bija lielā sensācija un arī lielle brīnumi, kad tās rokās nāca Pasternaka godalgotais romāns. Mūsu latviešu gudrais literatūras kritiķis J. Grīns šo romānu nosaucis par slavenās krievu inteliģences bojāejas aprakstu (*Laiks*, 19.8.1959). Pasaules veidi tā pārmainījušies, ka daudziem mūsu dienās tiešām grūti saprast, kur nu vēl garīgi pārdzīvot, laikus, kad tādi cilvēki kā Pasternaks auga un veidojās. Grūti ir saprast apstākļus, kādos varēja uzplaukt šis vārgais, bet smalkais kultūras zieds lielajos caru Krievijas garīgos centros, kādi īstenībā bija tikai divi: Maskava un Pēterburga. Pirmais, uz ārieni varbūt mazāk briljantais, manuprāt, tomēr bija intīmāks, siltāks un savā metodiskā skolojumā nereti precīzāks.

Esmu savos studentu gados Maskavā (1908. resp. 1909. līdz 1915.) pa daļai uzaudzis šai atmosfērā, un, tā kā manis izvēlētā filoloģijas nozare (romānistika) bija reta parādība Krievijas universitātēs, tad nav jābrīnās, ka tā mani vilktin ievilkā dažos "zelta jaunatnes" vai garīgās aristokrātijas lokos, cik nu man to atļāva manas studijas un maizes pelnīšanas pienākumi (pēdējie it sevišķi studiju pirmajos gados). No latviešiem par līdzīgām lietām zina stāstīt vēl profesors K. Straubergs un pa daļai arī bijušais sūtnis Berlīnē E. Krieviņš).

Tā tas nu gāja, un pienāca man laiks gatavoties t. s. kandidāta darba rakstīšanai. Vācu zemē tos sauca par *Inaugural Dissertation*, par kurām pienācās lepna *Herr Doktor* tituls. Mans Brauns man bija izmeklējis tematu, un katedras vadītājs profesors Rozanovs tam piekrita: spāniešu sabiedrība *Servantes* novelēs. To ir 12 resp. 13 (pieskaitot vienu šaubīgu) un teksta tur

¹ Starp citu. (*Franču val.*)

sanāk daži simti lapaspušu. Pats Brauns reiz bija par mani nobažījies: vai jūs neizputēsiet? (*ne propažoke?*). Teicu, lai nebēdā. Bet nomocijos gan turpat veselu gadu. Kad vēlāk Rīgā vadīju semināru par spāniešu tekstiem un reiz lasījām vienu no visasprātīgākām Servantesa novelēm — “Dižciltīgā kalpone”, man daudzas stundas bija pašam jāpiestrādā, lai studentiem varētu pēc iespējas izskaidrot visas vietas. Gaužām niķīgs teksts.

Kad tiku atstāts pie universitātes, man tika paziņots, ka man jāgatavojas kursiem par Ibērijas pussalas valodām un literatūru (ieskaitot portugāļu un katalāņu). Blazētie aristokrātiņi no universitātes aprindām — bija arī tādi — man draudzīgās vakaru sanāksmēs allaž prasīja, kā ejot manas studijas spāniešu demonoloģijā. Skanēja baisīgi un pie tam vēl klāt eksotiski. Lieta tā, ka divās novelēs Servantess ar viņam raksturīgo īpatnējo zobgalību un smalko vārdu spēli pieskaras arī šim tematam (it sevišķi slavenajā “Divu suņu sarunā”), un, lai visu šo talanta spēli saprastu, bija šis un tas jāpalasa par šīm tumšajām zinībām, briesmīgo “Raganu āmuru” (*Malleus maleficarum*) ieskaitot.

Bija mūsu pulciņā arī kāds ļoti bagāts biedrs, N. Ļamins, viens no milzīgās Prohorovu manufaktūras līdzīpašniekiem. Ļoti lāga *boy*¹, sirsnīgs un vienkāršs. Paretam viņš rikoja šampanieša vakarus (toreiz!), un tur tad nu salasījās Maskavas universitātes izmeklētā grupa no to laiku “zelta jaunatnes”: romānistu, pāris klasiķu, pāris ģermānistu un izņēmuma kārtā arī kāds rets slāvis. Jautri un mīlīgi tur gāja, labā stilā, bez ārišķībām. Un ja bija tur arī sava daļa snobisma, tad tas augstu netika, jo tā pārstāvjus citi nervoja nost, un pie tam diezgan neganti. Atceros arī vairākas citas mājas (manu kolēģu vecāki bija parasti vai nu augstāki ierēdņi, vai brīvo profesiju locekļi), kā klausījāties jaunradītos tulkojumus, parasti dzejas formā, kā svinējām ļoti modestos jau uznākušos kara laikos kāda mūsu kolēģa sasniegumus, piemēram, maģistra eksāmenu nolikšanu (bargi bija šie eksāmeni, ai vai!). Atceros, ka reiz kāds no mūsējiem bija uzmocījis dzejoli ar krievu valodai tik neparastām atskaņām nu tā — lai iznāktu galēja rinda!... *mi čestvujem privat docenta*² utt., utt.

No šī pulciņa, kuru bija iespējusi izaudzināt Maskavas universitāte savas relatīvās garīgās brīvības laikos, katrā ziņā tai bija sava satversme un vēlēti amata vīri, un pilnīga brīvība iekšējo mācību plānu izstrādāšanā, — no šī pulciņa būtu ar laiku izveidojusies grupa augsti izglītotu darbinieku,

¹ Puisis. (*Angļu val.*)

² Mēs godinām privātdocentu. (*Krievu val.*)

kas universitāti būtu padarījuši par redzamu kultūras centru, kam lai būtu bijuši teicami un plaši sakari ar universitāšu aprindām ārzemēs. Manā laikā jau cītīgi gatavojās speciālisti (valodās un literatūrā galvenām kārtām) Francijai, Anglijai, Vācijai, Spānijai, Itālijai u. c. Nebija mums vēl pārstāvja Skandināvijai, bet tādi bija jo teicami Pēterburgā. Un kas nu zīmējās uz klasiskajām zinībām, tad Maskavas skolai jau labu laiku bija sevišķas bardzības slava. Netrūka arī krievu senatnes labu pazinēju. Lai man būtu atļauta maza piezīme pie pēdējā konstatējuma. Baltu tautu senvēsturi pirmie pacēla krievu, it sevišķi Maskavas zinātnieki (par to esmu vairākkārt rakstījis), kurpretim baltvācu un lielā daļa vispārīgi vācu vēsturnieku nebija lāga runājami par laikiem mūsu zemē pirms sakšu nākšanas. Katrā ziņā attiecīgās problēmas bija tiem viss kas cits, tikai ne vēsture.

Liktenis bija lēmis citādi. Līdzīga kultūras siltumnīca nevarēja — cerēsim, ka būtu labāk jāsaka: *vēl* nevarēja — pastāvēt zemē, kurā visu, kas nebija simtprocentīgi marksistisks, nopēla un noņirgāja toreiz t. s. inteliģences aprindās visvarenais Pļehanovs, zemē, kas bija radijusi modernos laikos laikam visfantastiskāko *one track mind*¹ vīru Ļeņina personā, zemē, kur varēja no sirds vaidēt Čehova trīs māsas: uz Maskavu, uz Maskavu, t. i., par katru cenu laukā no smacējošā provinciālisma. Slavenajai krievu inteliģencei bija bojā jāiet, un laikam vienīgais, kuru plašā pasaule sakās pazīstam no tās, Pasternaks, ir iespējis atstāt tai savas vairs tikai pa daļai saprotamās nopūtas. Neesmu “slaveno romānu” lasījis un pagaidām arī netaisos to darīt.

Savus laikus satiku arī pašu Pasternaku. Atceros, ka mēs, kāda neliela grupiņa kolēģu, sēdējām uz jaunatvērtā Klasisko mākslu muzeja trepju telpas margām un spriedām par visādām lietām. Daudz bija ko pārspriest. Pieņāca garš, tumšu matu jauneklis un stādījās priekšā tiem, kas viņu nepazinām: Boriss Pasternaks. Valodas tūdaļ iesila. Arī mēs abi apmainījāmies tematiem un iespaidiem. Viņš pašreiz cītīgi pētot vācu *Minnesänger*², es varēju pakalpot ar provansiešu trubadūriem. Viņš reizēm tulkojot arī šo un to no angļu 19. gs. mistiķiem (man atmiņā palicis, nezinu kādēļ, Bleika vārds); tika runāts arī par metrikas problēmām u. c. Laipnas un interesantas valodas.

Atceros no šīm “margu sarunām” vēl šādu scēnu. Bija mums piekūlies kāds jauns, neganti izspūris dzejnieks no t. s. dekadentu grupas un apnicīgi

¹ Vienvirziena domāšana. (*Angļu val.*)

² Minnezengeri (dzejnieki un dziesminieki 12.–14. gs. Vācijā).

mums "vilēja", cik bezgala ģeniāls esot Balmonts, kas toreiz bija pavisam lielā modē. Klausījāties, klausījāties... Cik ilgi nu var izturēt līdzīgas oziannas? Dzejnieks beidzot uzkāpināja savu sajūsmu līdz teikumam: viņa bērni zināšot no galvas ikvienu Balmonta dzejas rindiņu. Man nu bija par daudz, un es atteicu: nē, kungs, jūsu bērni lasīs Pisemski. Sacēlās liela smiešanās un mazais, izspūrušais Mūzas dēls, skaļu smieklu pavadīts, staigāja riņķī un atkārtoja: *eto buġet užasno, eto buġet užasno*¹.

Kur viņi tagad ir, ja vēl dzīvi, mani seno gadu studiju biedri? Zinu tikai dažus, kas paspējuši izlauzties līdz lielās pasaules atzīšanai. Kņazs Trubeckojs (pirmā Maskavas universitātes vēlētā rektora dēls) — to gan pazinu maz — bija viens no pavisam retajiem pasaulē, kas pienācīgi prata Kaukāza tautu senās "misteriozās" valodas. Viņš bija profesors Vīnē, tagad jau miris. N. Sokolova grāmatu par seno krievu folkloru esmu redzējis iespiestu Parīzes *Payot* sērijā. V. Ļedņiks (draudzībā sauktais Vaceks, no Vaclavs) esot Losandželosas universitātē, ir pazīstamas dažas viņa grāmatas par Mickeviču un Puškinu. Viņš mani bija meklējis Romā, satikušies nesam. Dzirdu valodas, ka viņš esot cieši saistījies ar Kerenska grupu, nezinu, kā mums ietu ar valodām, ja mēs satiktos. Un mans mīlais, brīnišķīgi apdāvinātais Sergijevskis, sauktais Maksimka? Tik vien zinu, ka viņš rakstījis pāris rakstīņus vienā no lielinieku enciklopēdijām un sastādījis nelielu itāliešu-krievu vārdnīcu. Pārējos viņa spēkus laikam būs noēdušas "idejas, kas vāļājas pa lielceļiem" (Dostojevskas formula viņa "Velnos").

Bēdīgs rēķins. Kultūras siltumnīca sabruka skaudrajos "sociālistiskās celtniecības" vējos. Tāls, vēl ļoti tāls ir krieviem ceļš līdz viņu Tiperērijai² (*Tipperery*). Vismaz gara zinību laukos.

Un kā viņa sabruka, šī celtnē! — Kā kāršu mājiņa. Mans draugs Koļa Ļamins esot badā nomiris uz ielas. Tādu esmu dzirdējis šo stāstu, vēl citu smagu detaļu izpušķotu. Vispārīgi, krievu t. s. lielburžuāzija bija pirmā, kas nolikās rāpus lielinieku priekšā. Visilgāk un vissīkstāk esot turējušies "mazie ļautiņi", skolotāji, brīvo profesiju ļaudis u. c. Pieminot vēlreiz Ļaminu, lai aprakstu vēl šādu scēnu. Bija viņam seminārā kāds tur vecs teksts pētāms, es jau biju universitāti beidzis. Viņš bija mani lūdzis viņam drusku piepalīdzēt. Ierados pie viņa ap pulksten 11. Iznāk istabene oficiālā "uniformā" un paziņo, ka kungs vēl guļot. Es viņai: "Ejiet, lūdzu, un modiniet viņu augšā,

¹ Tas būs briesmīgi.* (*Krievu val.*)

² Tiperērija — grāfiste un pilsēta Irījā, plaši pazīstama no populārās angļu kareivju dziesmiņas *It's a long long way to Tipperary* (Ir tāls, tāls ceļš līdz Tiperērijai).

jo man, tādām un tādām, ir ļoti maz laika.” Noskatās uz mani gaužām šaubīgi un aiziet. Drīz iznāk pats kungs. Bāls, ar melnumiem zem acīm, mirdzošā zīda rītasvārkā. “Kāds tu izskaties, mans draugs!” — viņam saku. “Esmu jau nodevis divas stundas ģimnāzijā un drīz jāskrien uz trešo vietu, bet, izpildot tavu lūgumu, pienācu.” Viņš, ilgi un bēdīgi manī noskatījies, beidzot saka: “Arnold, es tevi apskaužu.” Visu nakti esot spēlējis kārtis, tagad nākot miegs un visa diena nebūšot nekam derīga. Ņēmu vērā viņa rezonus un viņam atbildēju: “Manas dienas nav vieglas, jāstrādā no rīta līdz vakaram, bet vakarā vēl jāgatavojas maģistra eksāmeniem. Bet, pavisam atklāti sakot, es savu dzīvi ar tavējo nemainītu!” Nabaga Koļa, žēl man viņa!

Premises mūsu grupīnai nebija sliktas. Apdāvinātības, pat talantu, nebija trūkums, un tomēr no visas šīs varbūtību grupas jaunu zinātnieku iznāca maz. Pārāk zaļus tos nokoda salna, vēl kad tie bija tikai varbūtību fāzē. Mēs — *inorodci* (t. i., citādi, ne krieviski, dzimušie) — pirmā iespējā visi aizlaidāmies uz mājām, kur mūs gaidīja mūsu uzdevumi, iespēja pamukt arī dažs labs no krieviem, bet tie, kas tur palika, tur arī palika — bez rītdienas. Kaut kas līdzīgs bija noticis arī ar toreiz pazīstamiem krievu dzejniekiem. Vienīgi Brjusovs, kas jau bija paspējis iekrist dekadentu erotikā, varonīgi izcēlās liktenīgos brīžos un iespēja nostāvēt laiku priekšā. Viņš tik ilgi bija staigājis pa piedzērušu matrožu un attiecīgo “dāmu” spelunkām, lekcijas lasot, kamēr viņi tam — varbūt viņa izturības apnikuši — uzticēja mākslas priekšmetu glabātāja augsto amatu. Un bija tur Pēterburgā, ko glabāt, — Brjusova nopelni esot lieli. Sirmo Vjačeslavu Ivanovu tiku redzējis Romā, citi bija apmiruši, ar vai bez varonības. Baltrušaitis bija pastāvējis ar savu baltisko sīkstumu, bet jau kā neatkarīgās Lietuvas sūtnis. Sirdi aizgrābjošu scēnu man atstāstīja aculiecinieks. Viņš esot redzējis guļam zārkā profesoru Lopatinu, slavenā Vladimira Solovjova skolēnu, neaizmirstamo mistisko stāstu stāstītāju un jaunkanteānisma pētnieku (taisni par šo tematu viņš mani eksaminēja valsts eksāmenu sesijā), kādā pavisam lētas markas mēbelēto istabu koridorā. Seja viņam bijusi platoniskā apskaidrotībā, un tā briņšķi harmonējusi ar nelielo rožu pušķīti uz krūtīm, kuru tur bija nolikusi nezināma roka. Par slaveno akadēmiķi Šahmatovu, sīkas ķermeņa būves vīru, bija dzirdams, ka tas esot kritis pa trepēm, malku nesot, kritis uz palikšanu. “Uz priekšu, sen gaidītā revolūcija...”, kā lasāms Jaunās Krievijas 1862. g. manifestā.

Slavenā humanitāro un augsti kulturālo ideologu un darbinieku grupa saira nesalasāmos gabalos krievu realitātes priekšā. Krievu tauta pārvērtās par pasaules revolūcijas izredzēto tautu (Staļina vārdi), bet viņas labākiem

dēliem reiz, manuprāt, būs neērti skatīties spogulī to briesmīgo pārestību dēļ, kuras viņu tautas locekļi nodarījuši un nodara citiem, kas izmisīgi raujas nost no viņiem un viņu lielkrieviski ļeņinskās paradīzes. Dažu retu reizi esmu izteicis līdzīgas domas vienam otram sarunu partnerim, bet vienmēr esmu atradis priekšā neticīgus un ironiskus smīnus. Es, lūk, pārspīlējot, es vienpusīgi uztverot krievu tautas nākotni. Lai nu paliek, kā katram lietas rādās. Man par tām stāsta daži lieli krievu mākslinieki, nu, piemēram, Dostojevskis "Velni", šo "briesmīgo" grāmatu taču visi pazīst, jo Dostojevskis ir bijis un ir vēl modē. Man daudz ko stāsta arī manā sajūtā viskrieviskākais no viņu mūziķiem, M. Musorgskis. Vai pazīstat viņa ciklu "Nāves dziesmas un dejas"? To ļoti reti dzied. Nav brīnums. Un vai esat ieskatījušies pašnāvnieka Jeseņina, ģeniālās Aisedoras Dункanes "vīra", sirdi nomocošos dzejiskos vaidos par savu zemi un par savu tautu? Visu rindu varētu iztaisīt daudz garāku. Līdzīgi asas juteklības mākslinieki ir mani — vismaz mani — liecinieki, un tie stāsta, paši lēnām sadegot, par to baigo un traģisko, kas allaž slēpies un allaž arī izpaudies "Krievijas vulkāniskajos lidzenumos", kā to savā laikā rakstīja pazīstamais itāliešu futūrists Marineti.

Īsi pasakot: šis baigais un traģiskais krievu zemē un krievu dabā pārdzīvoja un pārdzīvo ne tikvien savu vakardienu un savu šodienu, bet gaida arī savu rītdienu.

Pietiks! Tā Kunga 1959. gada pēdējās dienās.

1917. gadā dzīvojām mēs abi, mūsu mazais puikiņš, 2–3 gadus vecs, un mūsu kalpone Milda, sauhta — ņaņuka, Maskavas priekšpilsētas, saucamās Tagankas šķērsielas trīsistabu dzīvoklī. Divas ieņēmām paši, trešo allaž atdevām kādam radam vai pazīstamam (krusttēvs Pēteris, svainis Birznieku Paulis, kolēģis K. Straubergs). Skrēju cauru dienu pa stundām, vakaros gatavojos maģistra eksāmeniem.

Šeit nu būs dažas scēnas, kādas es pats tās redzēju lielinieku revolūcijas sākumā, 1917. gada rudenī, Maskavā. Dažas citas būs pilnīgi ticamu aculiecinieku atstāstījums.

Maskavā lielinieku varas sākumam gāja pa priekšu sešu dienu un sešu nakšu šaudišanās ar Kremli izmisīgi ieslēgtiem karaskolu audzēkņiem, pāri kuru mugurām Kremļa eseri it kā esot tirgojušies ar aplencējiem lieliniekiem. Tādas valodas gāja. Nabaga jaunieši beidzot sabruka, kā jau bija gaidāms, bet šis sešas diennaktis ar nepārtrauktu šaudišanos ir dienā, ir naktī, ir grūti aizmirstams posms mūsu raibajā biogrāfijā. Pie tam lieliniekiem, kā jau

iesācējiem, ar to šaudišanos gāja visādi, it sevišķi ar tādiem rīkiem kā lielgabali. Tīri prātā nāca ar visām briesmām Blaumaņa Ābrams, kas, šauteni ieraudzījis, nebija skaidrībā, pa kuru galu tas daikts ies vaļā. Humora netrūka, bet bija arī tā, ka ik brīdī varējām izputēt līdz ar visu humoru. Ar ēšanu arī bija, tā teikt, čigāniski (vai neēda, kad bija, vai neēdis, kad būs). Bet cilvēka daba ir nesatricināma savā būtībā. Ar visu šaudišanos un pasaules revolūcijas taisīšanu daži "biedri" klusībā pārdeva izlaupītās muižās likvidēto lopiņu gaļu, un tā mums bija laime nopirkt prāvu porciju aitas gaļas un dzīvot varēja laimīgi uz priekšu. Kad nu pienāca gals lielajai bombardēšanai (pārdzīvojumu kāpināšanai taisni aiz mūsu mājas bija viena no lielinieku pozīcijām), izgāju no mājām un devos centra virzienā, lai redzētu, kāda tad izskatās tā "baltakmeņu Maskava". Ārēji nekas sevišķs nebija redzams, tikai karstākās vietās bija jābrien pa vairāku collu biezu stikla šķembu kārtu. Netrūka arī saplēstu un samirkušu papīru kaudžu. Tās laikam ir modernās civilizācijas neatņemama sastāvdaļa.

Tad nu sākās "paradīzes iekārtas" dibināšana. Lietas Maskavā gāja šai ziņā tik lēni, ka beidzot pēc vairāku mēnešu "buržuāzisko pārpaliku" laimīgas dzīvošanas no Pēterpils tika sūtīti paligspēki — daudzi simti Kronštates matrožu, tā saucamais revolūcijas zieds. Savā mūžā neaizmirsīšu to scēnu, kuru tūdaļ aprakstīšu. Kas pazīst Maskavu, zina, ka Nikolaja dzelzceļa pietāte atrodas ielejā pret pakalnu, uz kura stāv Sarkanie vārti (tie jau bija sarkanī pirms revolūcijas). Kā tas bija, kā nebija, vairs nezinu, bet redzu sevi kā vakar stāvam netālu no šiem vārtiem un vērojam milzīgo melni tērpto matrožu čūsku lokāmiēs no minētā vokzala mūsu virzienā. Man blakus stāvēja liela auguma tipisks Maskavas kupcis ar garu, iesirmu bārdi. Mēs abi kļūsim. Bet kad "čūska" stiepās arvien garumā un nāca arvien tuvāk, kupcis ar roku noglaudīja savu cildeno bārdi un noteica balsi, kas man vēl skan ausīs: *Nu Moskva, ģēržis!*¹ Turies nu, turies, kur un kad vēl būs gals!

Pirmās Sarkanās armijas daļas šad un tad munsturēja uz minētā Tagankas laukuma. Skats bija ir baigs, ir smieklīgs. Salašņu banda, kuru dīdīja kāds sarkanās jūsmas pārņemts seržants. Un tagad? Šai sakarā nāk man prātā kāda saruna ar mūsu pirmo bīskapu K. Irbi. Mēs abi ar manu dzīves draugu, jauni un romantiski jūsmīgi, stāstījām Irbem par iespaidu, kādu uz mums bija atstājusi Kerenska runa (pirms viņa krišanas, protams). Bīskaps klausījās un tad nikni uzsita ar savu spieķi uz grīdas (viņš, pa trepēm malku nesot, bija lauzis kāju, kas viņam nebija labi sadzījusī) un dusmīgā balsī

¹ Saturies nu, Maskava!* (Krievu val.)

noteica: "Kerenskis, skolas puika, ģimnāzists, kas no politikas nekā nesaprot, lielinieki, tie zina, kā radīt un turēt varu, tie var novaldīt 40 gadus!" Nu jau ir vairāk, bet bija, kā redzams, vīri, kas saprata, kas ir politika. Un vēl sakarā ar mūsu pirmo bīskapu. Pie mums dzīvoja kādu laiku mūsu Pēteris (vēlākais senators). Viņš ārstējās, jo Juglas kaujā viņam bija pāršauts labās rokas elkonis un bīstami ievainots galvenais nervs. Bija viņam garlaicīgi sēdēt pa vakariem mājās un viņš gāja pie Bokalderiem, kur dzīvoja arī Irbe, spēlēt cūciņas. Virsnieka uniformu ar visām zīmēm viņš nekādā runāšanā nost nevilka, un tādēļ, lai pa nakti viņu nearestētu vai nepiekaitu kāda lielinieku patruļa, viņa miesīgā māšiņa to centās pārvērst par "miškulīti". Tas nozīmē, ka pāri spožai virsnieka uniformai tika pārvilkts labi saburzīts zaldātu šinelis bez jebkādam goda zīmēm. Viņam laimējās un viņš ne reizi neiekūlās nelaimē, tikai vienu nakti, nākot mājās, ieraudzījis kāda laukuma malā "melnos" matrožus sēžam ap ugunsgrāvi. To izskats bijis tik baigs, ka viņš nevilus padevis mājas sienas virzienā. To manījis kāds no melnajiem un tam uzsaucis: *Što ti, buržuji nerezanij, k škenke lepišsja?*¹ Bet nebija viņu apturējis. Atstāju šo revolūcijas retorikas ziedu netulkotu, tas ir stilistiski pārāk krāšņs. — Un vēl vienu lielinieku izteiksmīgā stila paraugu. Trakajā 1917. gada vasarā, atkal vairs nezinu, kādā sakarībā stāvēju uz perona Pleskavas stacijā. Gaidītāju bija daudz, ir karavīru, ir neskaitāmo dezertieru, kurus mēs saucām par miškulišiem (brīvs atvasinājums no krievu *mešočnik* — maisinieks). Lēnām pienāk milzīgi garš preču vilciens ar dažiem pasažieru vagoniem pa vidu. No kāda no tiem izstiep rokās kāds virsnieks vai ārsts un, ieraudzījis paziņu uz perona, sauc skaļā balsī sveiciena vārdus. Man blakām stāv viens no adīto "vamžu" īpašniekiem (šo vamžu vilēs bija priecīga dzīvošana visāda veida rūpļiem). Viņš, noklausījies lielā distancē veikto sa-sveicināšanos, rezignēti noteica: *Buržuji buržuja izdaļi čujet*². — Vai nav bilde?

Tai pašā vasarā mūsu Tagankas laukums bija pārvērst par plašu mītiņa arēnu. Viens no parastajiem tramvaja vagoniem bija izgriezts no sliedēm un tā jumts nu bija runātāju tribīne. Runāt varēja ikkatrs, kas to vēlējās un kuru "auditorija" bija ar mieru klausīties. Runātāji, protams, gandrīz vienīgi nāca no revolucionārām partijām vai aprindām: sociāldemokrāti, sociālrevolucionāri, lielinieki, kuriem sākumā tomēr bija jākamuflē viņu asā programma, pa ļoti retam "kadetam", kas tika uzklauts labākajā gadījumā ar

¹ Ko tu, buržuji nolādētais, slapsties pa kaktiem? (*Krievu val.*)

² Buržujs buržuja sajūt no tālienes.* (*Krievu val.*)

klusumu un ironiskām piezīmēm, un labs skaits labi trenētu provokatoru, kuru vientiesīgais pūlis katrā ziņā uzņēma par īstiem ideālistiem. Pūļa noskaņojums bija neglābjami revolucionārs vai, teikšu, instinktīvi kreiss, un vislielākā piekrišana bija tēzēm, kas kulminējās vārdā “nost” (*doloj*), vien-alga, vai viens *doloj* varonis runāja pretim otram vai ne. *Praviļno tovarišč*¹, lai tik būtu *doloj*. Lielās revolūcijas izredzētā tauta (Staļina vārdi) vēlās kā plaši ūdeņu viļņi Dostojevskā “paradīzes” virzienā. Vēl kādu scēnu ar kādu veiklu provokatoru. Šmaugs tekošas valodas jaunietis, uzrāpies uz tramvaja vāģa jumta, sāka aprakstīt ainu, kādu viņš, lūk, nupat esot redzējis, lai taču tauta uzmanot, kas notiekot ar viņas dēliem. Lūk, tur, mājiens ar roku, viņš redzējis ejam milzīgi resnu virsnieku, tik resnu, ka viņš tā vēderā pa iekšu varētu izdancoties — skaļa piekrišana —, tam pretim nācis vārgs, ievainots karavīrs. Tas neesot sveicinājis, laikam bijis tik vārgs, ka neesot varējis to izdarīt, un resnais viņam sabļāvis virsū un piedevām iesitis tik smagu plauku, ka zaldātiņš pakritis. Vajadzēja dzirdēt to sašutuma vētru, kas pāršalca laukumam: sist slimam kareivim! Kad sašutums drusku aprima, biju netālu no runātāju “tribīnes”, bija dzirdama nikna protesta balss. Saucējs kļiedza runātājam, ka viņa stāsts esot neganti meli — viņš, runātājs, esot atvaļināts virsnieks, kas nupat pēc ārstēšanās izlaists no slimnīcas, kuru minējis runātājs. Tur tādu tipu neesot, lai nosaucot vārdus, lai pasakot dienu. Pūlis sāka ausīties. Ne tik daudz faktu loģikas (buržuāzisks aizspriedums!), bet gan virsnieka niknās balss dēļ. Runātājs, juzdams, ka vējš var sākt mainīt virzienu, kaut kā nobeidza savu apsūdzības aktu un, veikli žonglējot no vagona jumta zemē, pazuda pūlī. Viņš savu sēklu bija izkaisījis, un tā dīga, un kā vēl dīga! Pats savām acīm tiku redzējis, kā matroži rāva virsniekiem uzplečus nost un aizveda tos, kas to zina, uz kurieni. Vingrais jaunietis bija arī “godīgi” nopelnījis savu algu. Kas viņam to maksāja, nezinu, iespējas bija divas, un tās lasītājs var atrast bijušā Vācijas sūtņa Zehlina rakstā *Friedensbestrebungen und Revolutionierungsversuche. Das Parlament, Beilage, Juni 1961 (Wochenzeitung)*.

Lielais krievu lācis bija cēlies “uz jaunu, jauku dzīvi”, nopurinājis kā svešu vēju uznestos putekļus traģiski sīko virskārtni (intelektuālās un pilsonības pazīmes) un gāja savas dabas ceļu. Mēģināt to savaldīt ar “kundziņu” metodēm, tā bija traģiska ilūzija. Lāču diditājiem nav jāklausa ienīstās ideālistiskās filozofijas kursi, tiem ir jāiet citā skolā, un tādu, laikiem gatavodamies, Ļeņins kopā ar Maksimu Gorkiju bija nodibinājis skaistajā

¹ Pareizi, biedri! (*Krievu val.*)

Kapri salā vēl labu laiku pirms Pirmā pasaules kara. Trīspadsmit gadus pēc aprakstāmiem notikumiem, par kuriem uzņemtos pilnīgu atbildību (varbūt kāds sikums ir aizmirsis), iznāca spānieša R. Ortegas i Gasetā grāmata *La Rebellion de las masas*, 1930. Tā nu nepatik ne lāču dīdītājiem, ne “masai”. Pirmais, kas aizliedza tās cirkulāciju savā valstībā, bija Musolīni (laikam pirmais). Bet autors ir ļoti mācīts vīrs, un raksta viņš briljanti, tas tiesa, bet dikti gudri, un tādēļ tas galu galā nemaz nav bīstams tā saucamai lielai pasaulei. “Pūlis organiski ienīst visu to, kas nav viņš pats,” apmēram tā viņš raksta, no galvas neatceros, kurā lapaspusē.

Nobeigšu šo stāstu ar kādu smieklīgu anekdoti. Kāds naivi primitīva prātiņa krievu garīdznieks pēc lielinieku nākšanas pie varas esot situāciju raksturojis ar šādu rezignētu nopūtu: “Es gadiem ilgi gāju apkārt sludinādams, ka svēto Krieviju izputinās žīdi un masoni. Nu izputināja ar', bet kas man par to?” (*nu i pogubiļi, a mņe to što?*)

Un kā postskriptu ainu, kā uz tā paša minētā laukuma pūlis izrēķinājās ar kādu kabatzagli. Scēna notika 5–6 soļu atstatumā no manis. Kāds no apzogamiem bija zagli noķēris pie rokas un sacēlis lielu brēku. Apkārtstāvošie tam tūdaļ nāca palīgā un ar dūrēm tik ilgi apstrādāja zagli taisni pa galvu, kamēr tas palika guļot uz necelšanos. *Ļežit*¹. Cauri.

Un, lai noslēgums neiznāktu tik asiņains, vēl pastāstišu, kā liktenis bija žēlīgs, lai es netiktu aizvadīts uz Sibīriju, gan ne deportācijas, bet promocijas kārtībā. 1917. gada pavasarī biju paspējis nolikt četrus galvenos maģistra eksāmenus (datumi man visi sajukuši galvā). Tie bija gaužām smagi eksāmeni. Galvenie priekšmeti bija divpadsmit jautājumi Vakareiropas literatūras (manā specialitātē piecās romāņu valodās), pie kam tā saucamais “jautājums” bija zināmu literāru problēmu cikls, kura apzināšanai bija jāveic grāmatu strēķis, kuru virsraksti ieņēma apmēram lapaspusi lielu formātu. Tie bija divi eksāmeni un pārējie divi bija divu veco romāņu valodu tekstu analīzes (vairs neatceros, cik rindiņu garu). Kad nu to biju veicis, mūsu katedras profesors man vaicāja, vai es varot visā drīzumā nolikt arī tos pāris palīgpriekšmetu eksāmenus (viena sena ģermāņu valoda, vēstures “jautājums” un vēl kas). “Ja jūs to varētu,” viņš turpināja, tad “mēs jūs sūtīsim uz Irkutsku, lai jūs tur noorganizētu Rietumeiropas literatūras nodaļu” (tā oficiāli toreiz saucās mūsu katedra). Bija dzirdētas valodas, ka Irkutskā tiekot dibināta universitāte vai mūsu fakultāte, neatceros, un piedāvājums man varēja būt izdarīts tikai saskaņā ar Izglītības ministriju.

¹ Gul.* (Krievu val.)

Nokritu, kā teic, kā no debesīm. Teicu, ka jūtos gaužām pagodināts, ka sirsnīgi pateicos par uzticību, kas man tiek dāvāta, bet ka diemžēl pāris nedēļas nu tos pāris papildu priekšmetus nolikt nevaru, jo vasara nāk virsū un bez tam esmu, kā kungs zina, precējies un man ir daudz jāskrien pa stundām, lai varētu uzturēt ģimeni. Kungs noteica: "Ļoti žēl", un ar to šī lieta bija cauri. Kas to zina, kā man tur pa tiem Sibīrijas džungļiem būtu gājis un kādu Rietumeiropas kultūru es taigas horizontos būtu varējis ievadīt un izplatīt!

Kā mana ģimene, mans draugs ar mazo Andreju, kam bija 3 gadi, bija dzīvojuši vācu okupētajā Pleskavā pie vecvecākiem, kā man gāja pa Maskavu, kamēr dabūju atļauju braukt uz Kurzemi, tas ir cits stāsts; it sevišķi dramatiski iezīmēts mans brauciens uz Pleskavu un no turienes cauri bezvalsts joslai (30 kilometri).

6

Tāli jau ir tie gadi, bet atmiņas vēl dzīvas par to laiku, kad man nācās atstāt Maskavu, kurā biju pavadījis daudzus cildenus brīžus manu studiju laikā. Šai 1918. gada pavasarī, vasaras sākumā, viss universitātē jau juka un bruka, un gandrīz jau taustāmi bija laiki, kas nāks. Tiem, kam viss tas svešs, lai būtu pieminēts tikai viens vārds, proti, vēstures interpretācijas diktatora M. N. Pokrovska vārds, kura supermarksistiskās metodes (tās man šodien savā ziņā atgādina Mao Dzeduna "kultūras revolūcijas" revelācijas) drīz noveda pie tādu redzamu mūsu vēstures skolotāju un viņu metožu iznīcināšanas, kādi bija, piemēram, rektors Ļubavskis vai profesors Petraševskis un daudzi citi. Tiesa, briesmīgās revolūcijas sudmalas diezgan drīz pēc tam samala arī pašu Pokrovski līdz ar viņa akadēmisko kolēģi Buharinu, komunistiskā katehisma autoru.

Bija pienācis laiks visiem, kam prāts vēl nebija bezcerīgi aizmiglots, taisīties mājup, protams, tiem, kam bija mājas ārpus lielās revolūcijas tēvijas. Tur nu gan, mūsu mājās, vēl valdīja vācu ķeizara administrācija, bet citas izvēles nebija. Bez tam Pleskavā atradās Stērstu ģimene, un advokāts Stērste savus laikus, vēl pirms Pleskavas krišanas vācu rokās, bija bijis, neraugoties uz savu iedragāto veselību, augsts ierēdnis bēgļu organizācijā, kas saucās *Severopomošč* (resp., Ziemeļu palīdzība). Bija jātiek kopā, lai notiek, kas notikdams, un lai tad nāk, kas nākdams.

Vairs neatceros, pa kādiem grūti izprotamiem ceļiem mans dzīves draugs no Pleskavas uz Maskavu bija atsūtījis vēstuli līdz ar kādu gaužām

svarīgu, gan maz izskatīgu papīru. Cik atceros, apmēram šādu. Augšā vācu armijas zīmoga ērglis, zem tā teksts: *Der Kurländer* tāds un tāds *darf die Grenzsperr bei ...?* (kāda vieta ārpus Pleskavas) *passieren*; paraksts: *von Stangen, General der Infanterie*¹, datums. Šis dokuments bija ar roku rakstīts, nelielas strēmeles izskatā.

Kā man tika vēlāk skaidrots, šī dokumenta dabūšana notikusi diezgan neparastā veidā. Mans draugs ar kādu brīnumainu sakarību palīdzību bija dabūjis audienci pie komandējošā ģenerāļa, veca, gaužām laipnīga kunga, un paņēmis līdzī mazo Andrejiņu (apmēram 3 gadi), to pienācīgi uzpošot, un bija lūdzis, lai taču ģenerāļa kungs žēlo mazo bērnu un atdod viņam pāri fronteī viņa tēvu, Maskavas universitātes maģistrantu. Sīkumus nezinu, bet viss gājiens bija dibināts uz vecā ģenerāļa tiešām romantiski vecmodīgu mīlestību pret bērniem. Tā nu radās šis papīrs un no tā gara rinda seku.

Mēs bijām palikuši Maskavā, pēc tam kad vācu armija bija strauji ieņēmusi Vidzemi un Pleskavu, atgriezti no tuviniekiem, divi vien — mūsu ziticamā Milda, Andrejiņa aukle, saukta ņaņuka, un es. Nu mēs sākām taisīties ceļā, jo arī viņa nevēlējās palikt krievu pusē. Pieprasīju universitātē, lai man izdod kādu apliecību. Universitātes kanceleja izskatījās nepazīstama, bet tas mani neatbaidīja, un es neatlaidos, līdz beidzot dabūju rokā kādu lielāka formāta stipri nosmulētu lapu, uz kuras bija mašīnrakstīts, ka es esmu atstāts pie universitātes un iesaistīts maģistra eksāmenos (kas bija skaidra patiesība). Dokumentu man izdeva kāda spēcīgi pinkaina sieviete, kas, starp citu, universitātes jauno štampu bija uzspiedusi otrādi, ar kājām uz augšu, bet to tomēr bija parakstījusi. Tā apbruņots devos uz sarkano štābu, kas atradās aristokrātiskajā sieviešu institūtā pie Sarkaniem vārtiem (nezinu, kas lieliniekiem par predilekciju iekortelēties līdzīgos institūtos, sal. ar Pēterburgas slaveno *Smoļnij!*). Pie durvīm mani apturēja sarkanarmietis un asi noprasīja: *Kuda?*² Es atbildes vietā pagriezu viņa virzienā vācu apliecības ērgli. Iespaidis bija negaidīti straujš: lai es ejot tādā un tādā stāvā. Tur atkal strupais *kuda?* un atkal tās pašas, gandrīz jāsaka, maģiskās izdarības. Nerauties uz stāvokļa nopietnību, mani visa šī procedūra sāka amizēt. Dabūju braukšanas apliecību, kurā kopējiem spēkiem ierakstījām arī Mildu, un, mājās pārnācis, sāku gatavoties ceļam.

Nedomāju, ka būtu sevišķa vajadzība aprakstīt ceļošanas priekus Krievijā revolūcijas pirmajos gados. Kupejā, kur godīgi bija vietas 8 personām,

¹ Kurzemnieks (..) drīkst robežposteni pie (..) šķērsot (..) fon Štangens, kājnieku armijas ģenerālis. (*Vācu val.*)

² Kurp?* (*Krievu val.*)

mēs bijām nepilni 20. Toties nebija auksti. Sildīja arī diskusijas, kā jau tādos laikos pienākas. Tiku ierauts arī es kādā no tām, lai gan centos klusēt, cik vien iespējams. Kāda gaužām uzfrizēta *gaspaža*¹ bija briesmīgi nemierā ar sarkanajiem latviešu strēlniekiem. Bira viens vokābuls niknāks par otru un slēdziens bija skaidrs: ja nebūtu to utt., tad Krievijā lietas jau būtu kārtībā. Es nu vairs lāga nevarēju saturēties un nevainīgā balsī noprasīju, cik tad viņu, šo utt., īsti ir? Vai es zinu, atcirta frizētā cienīgāte, divdesmit trīsdesmit tūkstoši. Es tad nu vēl pavaicāju: un cik tad ir krievu Krievijā? Efekts bija spēcīgs. Kupejas karavīri sāka smieties, bet dāma man uzmeta virsū tādus skatus, kas normālos apstākļos mani būtu uz vietas iznīcinājuši.

Tā vai šā visu nakti cauri beidzot aizgriļojāmies līdz pēdējai robežstacijai (vai tai nebija nosaukums Porhova?). Visi laukā, kontrolēs. Biju sagatavojies visādām varbūtībām un sabāzis savu *cash*², — nekas liels jau nebija — neatgrieztu spāniešu grāmatu lapaspušu iekšienē. Bija tie četri sējumiņi par Kortesa varoņdarbiem acteku valstī. Izvilkumus vēlāk uz Cīruļu verandas tulkojām kopā ar manu draugu un iespiedām "Latvijas Kareivja" literārajā pielikumā. Citu mantu mums nu bija tik, cik paši veikli varējām panest.

Kontrolējošais sarkanarmietis, atkal ar milzīgu matu cekulu, kas lida laukā no viņa *furažkas*³ apakšas, bija stipri nedūšā un bargiem vārdiem lamājās par vāciešiem. Kas tās par grāmatām? (Bija jau man vēl dažas.) Es laipnīgi viņam pasniedzu savu universitātes apliecību. Kas tā par valodu? Spāniešu. Tas viss nu viņu it nemaz neinteresēja. Rokas mājien: aizrodies, un piedevām — vēl pāris lamuvārdu par vāciešiem.

Tas nu bija cauri, daudz vieglāk, nekā biju gaidījis. Ārpusē lauku stacijai bija redzams viens bēdīga izskata zemnieciņš ar savu noplukušo zirgeli. Mēs ar Mildu bijām vienīgie, kas taisījās uz Pleskavu. Pametu skatu viņas virzienā: nu, Milda, vai pietiks dūšas? Trīsdesmit verstis pa nevienam nepiederošu joslu? Viņa dūšīgi atbildēja: es jums, kungs, braukšu līdz! Vedējs nebija sevišķi dārgs un izskats viņam bija tāds, kādu to vislabāk aprakstītu Čehovs, smalka smīna traģiskais krievu meistars.

Cik atceros, sevišķi uztraucies nebiju, revolūcijas skola jau ir iedarbīga, bet kad sīkais krieviņš ar senā hronista precizitāti saka aprakstīt vietas un notikumus, varu atzīties — dūša man slavena nebija. Te, lūk, pirms nedaudz dienām bija notikusi sirsnīga sašaudīšanās vācu un krievu starpā (abi, protams, bija nākuši laupīt), te vakar-aizvakar atrasti vairāki liķi, tur vesela

¹ Kundze. (*Krievu val.*)

² Naudu.* (*Angļu val.*)

³ Naga cepures. (*Krievu val.*)

laupītāju banda putinājusi nabaga zemniekus, un tādā garā uz priekšu bez pārtraukuma... Visi labie gari bija mums žēlīgi. Braukšana notika ap pusdienas-pēcpusdienas laiku, un ieinteresētās "puses" bija laikam vairāk ieinteresētas pusdienu ieturēšanā. Visā garajā ceļā ne redzējām, nedz satikām kādu dzīvu radību. *No man's land...*¹

Kad nu beidzot uzbraucām uz platas šosejas, kur pāris verstu tālumā esot vācu robežas postenis, kā stāstīja vedējs, tāds kā akmens novēlās no krūtīm. Šis bargais likteņa eksāmens nu bija izturēts.

Dežurējušais vācu leitnants nosveicināja, ieraudzījis sava ģenerāļa parakstu. Tikai ievaicājās: bet Mildas taču neesot papīrā. Teicu, ka tā ir mana bērna aukle un ka es viņu taču nevarēju atstāt svešā zemē. *Gut*², lai braucot tālāk.

Ir daudzos pēckara rakstos un grāmatās, gan ar līdzjūtību, gan šausmām runāts par traģiskiem notikumiem Beļģijā un Serbijā, ir daudzi bagātnieki ar mīkstu sirdi palīdzējuši atjaunot it īpaši Beļģiju, bet par latviešu lietām turpretim lielā pasaule interesējusies pavisam maz, un kad viņi bez palīdzības un bez ārējiem aizdevumiem, sākot ar 1919. gadu, sāka vieni paši atjaunot savu izpostīto zemi, pierādot stingru gribu darīt to pašu politiski, tad to uzņēma ar lielu izbrīnu un neziņu, kas latvieši īsti ir, kāda viņu pagātne, kāda viņu civilizācijas pakāpe utt. Ja pašķīrstām pēckara izdevumus tik daudzās valodās, tad, zinot patiesos apstākļus, varam tikai skumji pasmaidīt. Pirmais pasaules karš maksājis latviešiem *vismaz* ceturto daļu no visas tautas sastāva. Tas ir baigs upuris uz kara dieva Marsa altāra, un jāņem vērā bēdīgā priekšrocība, kas piešķir mūsu tautai šajā ziņā pirmo vietu. Tikai tālu pēc tam nāk Serbija, kas bija zaudējusi mazāk nekā pusi no tā, kas bija jāapraud Latvijai. No katriem četriem latviešiem viens ir gājis bojā vai nu kaujas laukā, vai nebeidzamos tuksnesīgos Krievijas līdzenumos.

Un kāda bija mūsu zeme vērotāja acīm? Fronte kā vaļēja un asiņaina brūce ķermeņa vidū vairākus gadus sašķēla Latviju divās daļās. Ierakumi ar dzeloņstieplēm, mājas noslaucītas no zemes virsas, nodeguši vai granātu nopļauti meži un viscaur mēms izmisums kā pēc varena ciklona. Un pārējais? Šo rindu rakstītājam vēl 1918. g. vasarā vajadzēja noieta kājām kādu gabalu auglīgajā Zemgales līdzenumā — nekādu satiksmes līdzekļu,

¹ Nevienam nepiederoša zeme. (*Angļu val.*)

² Labi. (*Vācu val.*)

izņemot pa retam gausam vilcienam, nebija — mēmas un skumjas rēgojās bagāta apgabala skaistās saimniecības, neredzēja ne ganāmpulka, ne arī kāda cilvēka dvēseles, neatskanēja ne suņa rējiens, un treknā, gadiem neapstrādātā zeme skanēja zem kājām, kā kad kāds staigātu pa akmens klonu.

Bet reiz nu man atmiņas staru gaismā ienākusi šī epizode, varbūt nebūs neinteresanti dot vispārīgas piezīmes par to, kā mums gāja lielinieku valdīšanas laikā Jelgavā no 1919. gada janvāra līdz pavasarim (vairs īsti neatceros, kādiem datumiem).

Kad viss ap mums sabruka un lielinieki ienāca Jelgavā, bijām kopā Stērstes ģimenes dzīvokli visa viņu ģimene ar jau paralizēto un valodu zaudējušo advokātu Stērsti priekšgalā. Klāt nācām mēs trīs, un tā nu dzīvojām, kā varējām. Kad Latvijas valdība atkāpās uz Liepāju, mēs palikām Jelgavā. Kur lai skrien bez naudas, ar grūti smagu slimnieku un mazo Andreju? Bēgt vienam? To es nemilu, jo neiedomājos savu ādu dārgāku esam par manu mīļo eksistenci. Būs, kas būs.

Pirmais iespaids, sarkanajiem ienākot, no zāles loga skatoties, bija tāds, ka kāds sarkanais jātnieks bija tik smagi piedzēries, ka uz galvas novēlās no zirga ielas malā. Beigts? Ne prātā tam nenāca būt beigtam. Kārtīgi izlamājies izteiksmīgajā krievu valodā, viņš kaut kā uzkuņojās atkal zirgam mugurā un aizauklešoja glābt pasauli no kapitālisma žņaugiem. Uzģērbos laikmetīgā “uniformā”, tēva ūdens zābakos, pusgarā jupķī un izspūrušu cepuri galvā šad tad izgāju pētīt apvāršņus. Uz tirgus laukuma bija allaž mītiņi, runātāji runāja no Cera viesnīcas balkona. Aiz muguras sev dzirdu kaislīgu sievietes balsi dziedam “Ar kaujas saucieniem uz lūpām”. Atskatos: kāda vecāka sieviete smagām rūpēm izvagotu seju. Mana mīļā latviešu tauta, cik sūrs gan tavs mūžs. Pie viesnīcas drūzmēšanās. Es klāt: iebraukuši lielāki biedri no Rīgas, auto vada kāds iznesīgs šoferis (sk. tālāk). Runas, aplausi: nost, lai dzīvo. No kalna lejā un atkal kalnā augšā... Un tādā garā uz priekšu.

Paredzēdams grūtas dienas nākam un cenšoties aizsteigties priekšā Ļeņina Sv. Pāvilam nozagtai formulai: kas nestrādā, tam arī nebūs ēst, iestājos dzelzceļā par strādnieku darba reģistrētāju, pasaules revolūcijas valodā: *tabeļščik*. Staigāju pa līniju abās pusēs dzelzs tiltam un skaitīju strādniekus un viņu darba laiku. Lietas gāja tiri mierīgi, te vienu dienu pavēle klāt: nav nekāda strādnieku skaitīšana, jābūt jaundibināmā vidusskolā par skolotāju. Jāierodas bijušās muižniecības mājas kādā tur istabā, kur notikšot pirmā sanāksme un kur mūs visus apgaismošot mums jau zināmais biedrs Linde.

Bet nepametu savu darbu nepabeidzis, nodevu grāmatu kādam tur citam un tad gāju uz sapulci. Tā jau bija pilnā gaitā, visas vietas aizņemtas, tikai brīva pirmā rinda (laikam nevienam nebija bijis dūšas sēdēt tik tuvu jaunajam situācijas kungam). Redzu, ka citas vietas nav, aizgāju ar saviem smagajiem zābakiem uz bīstamo pirmo rindu un nosēdos kungam taisni pretim: atvainojiet nokavēšanos, nāku no darba. Jaunkungs pamāja ar galvu piekrizdams. Bija viņš jauns gados, ar saldeni cinisku smīnu uz lūpām: pagaidiet vien, buržuliši, nu es jūs tā kārtīgi izdancināšu. Vēlāk man tika stāstīts, viņš savu pamācību sākumā bija staigājis pa zāli un, rokas žņaudzīdams, atkārtojis, kā lielinieki to buržuāziju didīšot. Klausījies radusies stipri smaga noskaņa un to jau komisārs tikai gaidīja.

Skolnieku bija daudz, skolotāju pietika. Lai notiek. Ko es gribot pasniegt? Nu, protams, latīņu valodu, kā to biju darījis Maskavā. Bet ja nu šo valodu izmetīšot laukā, vaicāja rīkotājs, kāds no vecākiem skolotājiem, ko tad es iesāksot? Gan jau kungi zinās kārtot mācību plānus, atteicu, lai met ārā, ja grib. Pie sevis nedomāju: tas vīrs nu gan tālāk par rītdienu neprot aizdomāties.

Tā nu tas gāja. Samērā tīri mierīgi. Kauliņš izmisīgi visus bērnus mācīja dziedāt "Internacionāli". Tās pūles viņam maz līdzēja, jo todien, kad lieliniekiem bija jānūk no Jelgavas, viņš tikko nepaspēja savu muzikālo galvu. Tāpat kā mēs abi ar manu draugu. *A propos*¹, mazu *intermezzo*² attiecībā uz manu bezbailīgo draugu. Pienāca pavēle: tiek atklāts komunistu klubs, biedrenei Spekke-Stērstei jāuzstājas kā klavierniecei un kā pavadītājai. Pamēģini nu neuzstāties. Dziedātāja bija Maldutis, vēlākā Reitera kundze. Vakarā zālē izrādās, ka dziedātājai jādzied uz skatuves, bet klavieres stāv apakšā, zālē. Mans draugs protestē: kā es lai pavadu, kad es nedzirdu, ko viņa tur dzied. Ko lai darot? — Uzceliet klavieres uz skatuves. — Tās esot ļoti smagas. — Un te nu nāk mana drauga skaistā replika: "Jūs tādi vīri, kas kalnus gāžat, un nevarat uzcelt klavieres!" Biedrs Markus (ar to notika saruna) palicis sarkans sejā un piegājis māksliniecei tuvu klāt, paceltā balsī noprasījis: "Ko jūs teicāt?" — Atbilde tikpat mierīgā balsī, kā agrāk: "Es teicu, ka jūs tādi vīri, kas kalnus gāžat, nu nevarat vien pacelt klavieres." — Diezin, vai vīrietis būtu ticis ar veselu ādu cauri, bet dāmām jau ir savas privilēģijas, arī tāda: maz patīkamas lietas runānot.

Bet daudz netrūka, pareizāk: trūka pavisam maz, lai arī mēs abi aizce-

¹ Starp citu. (*Franču val.*)

² Starpspēle. (*Itāliešu val.*)

lotu nezināmā virzienā, vai tieši, ar lodi pierē vai pakausī, vai pa ceļam, ar to pašu lodi tai pašā vietā, bet pāris kilometrus atstatus no Jelgavas. Kā redzat, tepat vien vēl esam, šai gaužām progresīvajā pasaulē. Bet jušanas palika ik dienas smagākas un riebīgākas. Dažu labu reizi, pārnācis no progresīvās skolas, nosēdos galda galā un, galvu rokās saņēmis, teicu (atceros pavisam skaidri): ja tā paradīze turpināsies vēl vairākus mēnešus, es tepat nomiršu, šī galda galā. Diagnoze: morālais izmisums. Arī pārtika palika ik dienas vājāka. — Nezinu, kam bija ienākusi ģeniālā ideja vēl iepriekšējo rudeni ievārīt vairākus podus ābolu un brūkleņu ievārījuma, bet gan bez cukura, pilnīgi, jo to dabūt, resp. nopirkt, nevarēja. Šī manta kopā ar rupjo maizi, kāda nu tā bija, bija daudzkārt mūsu uztura standarts. Dzīvo nu. — Arvien biežāk nāca apcietināšanas arī mūsu mājā (4 stāvu). Bija jāklausa, pie kurām durvīm “pestīšanas armijas” vīri apstāsies... Ai, šie smagie zābaki, tos varu vēl šad un tad sadzirdēt. Dramatiski viduslaicīgu efektu radija apcietināto vešana pa mūsu ielu vakaros, lāpu gaismā, sarkanarmiešu ielenktus. Skaista bilde. No rītiem tik vien dzirdēja, paņemts tas, nošauts tas utt.

Vāciešiem atkāpjoties, pie stacijas tika saspridzināta kāda munīcijas noliktava un tur nu labā apkārtne mazās Jelgavas mājeles bija visas nolikušās gar zemi.

Mūsu mūra māja (Katrīnas ielā) ligojās kā spēļu mantiņa vējā, bet palika stāvam. Labi mūrnieki bijuši, tikai krāsnis gan atsprāga vaļā un pelni juka pa istabu, kā no lielgabala izšauti. Jelgavas ģimnāzijas durvis bija vaļā, un es iegāju (tas bija pašā lielinieku ienākšanas sākumā) bibliotēkā, lai redzētu, kāda tā izskatās. Papīru un lupatu visapkārt liels vairums, bet bibliotēka stāvēja kā bijusi. Kāds es toreiz biju naivs mulķis un nepaņēmu sev līdzīgu dažu labu 16. gs. izdevumu, tā to paglābdams no bermontiešu *furor germanicus*¹. Tie būtu, šie izdevumi, palikuši dzīvi. Vairs neatceros, kā tas iznāca, resp., kas bija iniciators, bet dabūju pavēli iet apskatīt muižniecības pils bibliotēku. Grāmatas bija sasviestas lielās zāles vidū lielā strēķī. Daudz man nebija tur jāmeklē, resp., pārāk dziļi jārakņājas šīs cienījamās sabiedrības bibliotēkā, kas taču skaitoties zināmā mērā par katras cilvēku apvienības garīgo spoguļi. Mans iespaids bija graužošs, *vernichtend*², kā teic. Meklē, kurā pusē kaudzei gribi, rocies, cik dziļi gribēdams, vienīgi divu kategoriju grāmatas, pie tam, cik atceros, laikam vienīgi vācu valodā: 1) bruņniecības cilšu raduraksti un 2) ceļojumu apraksti (ne jau T. Gotjē (*Th. Gautier*) vai Stendāla stilā). Tāda

¹ Vācu plosīšanās. (*Latīņu val.*)

² Iznīcinošs. (*Vācu val.*)

bija 19. gs. Baltijas "izlase", vismaz, cik tā atspoguļojās pieminētajā kaudzē. Bēdīgi, ļoti bēdīgi. Bet būs jau bijuši ar daži pavisam cienijami izņēmumi, kā, piemēram, Iecavas grāfa Pālena (tieši no tās cilts, kas aizlaida uz viņu sauli imperatoru Paulu). Tā nu bija reta un vērtīga manta, kas, jādomā, iegādāta par lielu naudu. Tai vēl šodien vajadzētu būt Rīgas Publiskajā bibliotēkā (vai kā nu tā saucas), jo Latvijas valdība šo reto mantu grāfiem Pāleniem neatdeva, neskatoties uz visādām sūdzībām. — Savu stāstu par bruņniecības bibliotēkas "vērtību" uzrakstīju un nodevu kādam vīram, kas toreiz bija izglītības nodaļas vadītāja biedrs, bet vēlāk, jau brīvās Latvijas laikos, veikls darbinieks skolotāju aprindās. Pasaulei patik veikli cilvēki.

Komunistu pasaulē jau nekad nevar dabūt cik necik jēdzīgas ziņas par notikumiem pasaulē. Neatceros, kāda bija tā viņu lapele Jelgavā tai laikā, un vai vispārīgi kāda bija. Pārtikām attiecībā uz notikumiem ārpusē, t. i., lielā mērā no baumām. Cik tās ir vērtas, it īpaši, kad dzīve ir grūta un nervi slikti, to visi zina. Vai nu tā vai šā, kādā saulainā rīta pusē eju pa bijušo Palejas ielu un pie kāda no lielinieku birojiem redzu kādu vīru, kas krāmē čemodānus automobili. Jociģi, pēcpusdienā atkārtēju savu gājienu. Lielā iela pilna cilvēkiem, kāda neparasta kustība. Nu kaut kas nav vairs kārtībā. Aizeju uz Palejas ielu, tur pie tā paša biroja durvīm biedri iet iekšā un nāk laukā ar zināmu steigu. Atgriežos Lielajā ielā. Tur pūlis vēl biezāks un jau ar zināmām nervozitātes iezīmēm. Te pēkšņi saviļņojums. Redzu jājam Dobeles vārtu virzienā vairākus desmitus smagu nobruņotu, ļoti pinkainu jātnieku. Tie došot baltajiem, kas jau esot tuvu, spēcīgu sitienu, dzird komentārus no līdzjutēju puses. Pūlis paliek vēl biezāks. Es spiežos tam klāt, savas "uniformas" (sk. augšā) apsargāts. Te pēc kādas stundas, apmēram, redz jājam atpakaļ drūmos un pinkainos revolūcijas sargus. Nedzird arī vairs komentārus. Nu lieta ir nopietna. Dodos mājup, lai brīdinātu savējos vairs nerādīties uz ielas. Vēlā vakarā baltie, kāda vācu nodaļa, bez jebkādas lielākas šaudīšanas bija Jelgavā. Tā bija izdarījusi ļoti pārdrošu izrāvienu frontē, lai glābtu Jelgavā tos, kas bija jāglābj. Nodaļas spēki bija tik vāji, ka tālāk par Lielupes krastiem netika.

Un tā nu mēs palikām "karājoties" upes kreisajā krastā, sarkanie — otrā. Diezgan bieži iznāca apšaudīšanās. Vārīgākie brīži bija, kad sarkano bruņotais vilciens mūs aplācīja ar savām šrapneļu zalvēm. Tad nu bija jāliekas vai nu rāpus, vai jāspiežas pie māju sienām, ja iespējams, kādos iedomumos.

Beigās varbūt vēl dažas īsas scēnas no Jelgavas Pirmā pasaules kara nogalē, kad baltās vācu daļas bija atkarojušas diezgan drebulīgos apstākļos

Jelgavu no sarkanajiem, bet tālāk par Lielupes otro krastu lietas pagaidām negāja, arī augstās politikas dēļ Liepājā, kurā izperinājās fon Stricka pučs un vēlāk zināmā mērā Bermonta afēra. Par visiem šiem notikumiem dzīvi stāsta, protams, no stingri vāciskā viedokļa, Kausa Grimma grāmata *Vor der Toren Europas, 1918–1920, Geschichte der Baltischen Landeswehr*, Hamburg 1963. Tā kā man bija apšaubāma laime atrasties šo notikumu vidū, varu apliecināt, dažus autora raksturīgos izlaidumus neieskaitot, viņa stāsta precizitāti. Pat līdz tādiem viņa ideoloģijas sikumiem kā amizantos *Ulmanis–Letten* un *Zemitans–Letten*, kas, protams, viņa acīs nozīmēja, ka latvieši ir viss kas cits, tikai ne tauta.

Bijām nodibinājuši kaut ko līdzīgu vidusskolai, lai varētu kaut kā eksistēt un lai arī skolu jaunatne nemētātos apkārt. Man bija uzdots pasniegt latīņu valodu un vēsturi. Pēdējo es nu ņēmu, tā sacīt, no literārā viedokļa, bet bija man interesanti dzirdēt daudzus gadus vēlāk, ka mani stāsti, piemēram, par senajām Amerikas civilizācijām, bija iespiedušies manu toreizējo islaicīgo skolēnu prātā. Slavenus vīrus man bija bijis gods mācīt toreiz pāris mēnešus: profesoru Straumani, profesoru Jirgenonu u. c. — Kad stundu laikā sākās dzīvāka apšaudišanās Lielupes abu krastu sargātājos un mūsu skolas rūtis sāka nelabi dārdēt, tad centos stāstīt kaut ko priecīgu vai amizantu: “Neuztraucieties, jaunieši, pāries.” Un pārgāja arī, kad šrapnelu lodes bija izgrabējušās un izdancojušās pa vecās Jelgavas dakstiņu jumtiem.

Tā bija tā pati jauniešu grupa, kas tai laikā, kad Jelgava vēl bija lielinieku varā un slavenais, vismaz Jelgavā slavenais, biedrs Linde uzraudzīja ar lielu nepatiku šo kontrevolūcijas midzeni, resp., mūsu skolu, kas izdarīja kaut ko tādu, kas mums visiem būtu varējis dārgi maksāt. Komisāra lielbiedrs reiz bija atbraucis pie mums, pavēlējis sasaukt visas skolas mītiņu un garākā runā mūs visus, ir vecos, ir jaunos apgaismoja marksisma–ļeņinisma priecas mācībā. Norunājis savu runu, viņš nolasīja rezolūciju (tā viņam laikam bija vajadzīga paša karjerai) un noprasīja, vai kāds ir pret to. Tāda, protams, nebija. Vai kāds atturas? Te visa grupa jauniešu, galvenām kārtām no vecākām klasēm, vienprātīgi pacēla rokas. Komisārs nobālēja, bet tad attapās un sāka kliegt. Manu mūža dieniņu, kā tas cilvēks brēca, kā ālējās, varēja domāt, ka iesāks Sv. Vita kritamās kaites danci. Viņš izputināšot visu šo midzeni, viņš rēca, izraušot pretrevolūciju ar visām saknēm. Viņš parādišot, ko nozīmē nerespektēt lielinieku revolūciju utt. Bija diezgan spriegs brīdis, un mums nu nevienam skaidrības vairs nebija, kur mēs būsim rīt vai parīt. Bet biedram ar to ravēšanu nekas nesanāca, jo bija drīz jālaižas “uzlecošās saules

virzienā”, kā savukārt deklamēja Rīgā Višinskis. Un, tikko tas bija noticis, minētie jaunekļi kā brīvprātīgie iestājās Latvijas armijā.

Mēs dzīvojot lielas zinātniskas gaismas laikmetā? Bet cik gan vēl tīri mežonīgu tumsas svītru ir mūsdienu cilvēces dvēselēs!

Reiz eju pa Pasta ielu uz augšu. Nāk man pretim kāds vācu leitnants. Seja gaužām pazīstama, to cieši nofiksēju, viņš man uzmet nevērīgu skatu. Bet es taču to cilvēku pazīstu. Apmetu likumu pa Katrīnas ielu un nāku tam vēlreiz pretim. Varu galvot, ka to vīru pazīstu. Viņš man uzmet jau aizdomīgus skatus: kā, sak, tam no manis vajag? Esmu pilnīgi drošs, ka viņu pazīstu. Iztaisu vēl lielāku riņķi, ātri iedams, un sastopu viņu vēlreiz apmēram Pasta augstumā. Viņam nu šī mana uzstāšanās noteikti nepatīk, skatās uz mani nikni, bet ir viņa skatā arī kaut kas tāds, kas liecina par bažām; vai es zinu, kādām. Gudroju un domāju labu laiku, līdz beidzot tiku pie atrisinājuma. Vācu virsnieks bija tas pats vīrs — *totsicher*¹, vai uz galvošanu —, kas, lieliniekiem ienākot Jelgavā, spēlēja augsto Rīgas biedru šofera lomu pie Cera viesnīcas. Tā tās lietas tika darītas.

Bija arī cita veida jautrība, bet vai tad visu var izstāstīt?

Bet varbūt nebūs lieki daži vārdi par Bermonta uzbrukumu Rīgai. Tikai dažas scēnas. Dzīvojām uz laukiem, kā nu mācēdami, nereti “karodami” ar vācu marodieriem, slavenās dzelzs divīzijas vīriem. Bija pa vidu arī milīgi vācu puikas, kuriem fāterlandē nebija kur palikt un ko ēst, bet bija pa vidu īsti kramplauži tipi, kā tas, piemēram, kas zem mana loga nošāva mājas suni, kam arī šis džentlmenis nepatika. Ko lai es varēju darīt? Viņam rokās kūpošā stobra šautene, man nekā. Tik vien noteicu: “Esat gan jūs varonis.” Viņš nikni manī noskatījās: *der Hund hat mich angefallen*². Biju saistījies ar solījumiem būt Liepājā par Reālģimnāzijas direktoru, bija jābrauc uz darbu. Kā par pašu nelaimi izbraucu taisni tai dienā, kad Bermonts gāja uz Rīgu uzbrukumā. Mani veda uz Bausku mūsu Cīruļu rentnieks, vecais Zakmanis. Ko mēs zinājām no pasaules, dzīvojām “patriarhāli”. Braucām, braucām, viss mierīgi. Te, uzbraukuši kādā pakalnā, apmēram 7–8 kilometrus no Bauskas, redzam: visa ieleja pilna vācu kareivju ne vairs maršējot, ierindā, bet uzbrukumam gatava formācija (ar šautenēm uz rokas), vidū trīs

¹ Pilnīgi droši. (*Vācu val.*)

² Suns man uzbruka. (*Vācu val.*)

komandieri zirgos. Zakmanis sabistas, grib griezties no ceļa nost. Tam iečukstu: "Vai jūs traks, mūs nošaus kā cāļus, brauciet pašā biezumā." Viņš paklausa, braucam cieši garām trim jājējiem, karavīri padod ceļu.

Es cieši un ar interesi viņos noskatos. Kas būs, būs. Viņu skati sevišķi laipni nebija, bija dzirdami notālēm arī daži komplimenti: *Was wollen die Kerle?*¹ u. tml. — Bet cauri nu bijām. Uff. Pabraucam garām krogam, kur ceļš 90° griežas pa labi. Kā griežam ap stūri, atkal pāris simtu vāciešu. Tie stāvēja un čaloja. Tur tikām cauri ar jociņiem un smaidiem. Nu vairs labi nav. Atpakaļ arī vairs netieku. Ieteicu Zakmanim braukt pa sānu ceļiem un sirsnīgi lūdzu sargāt, cik nu var, manu dzīves draugu un mazo Andreju. Tie bija veco laiku ļaudis, Zakmaņi, un es zināju, ka varu uz tiem droši paļauties. Bez tam Cīruļos vēl bija otrs rentnieks un tā kopā ņemot vairāki vīrieši, jauni un veci. Tādas vietas vācu "staigātāji" nemilēja.

Neatceros, kā tiku no Bauskas līdz Vaiņodei. Kādu pārdzīvojumu bagāts. Tur nu atkal iebraucu, tauta saka, kā ellē. Karaspēka tā, ka apgriezties nevar. Drīz arī es biju uzkritis: mani sauc, lai nākot uz štābu, pie slavenā kunga Meijera (liepājnieki jau zinās, kas tas tāds). Kāds bārdains vīrs, laikam uzticības spiegs, norāda uz mani: *dieser Mann ist bei der Lettischen Regierung*². Saku, ka nekādā valdībā neesmu, ka esmu tas un tas un ka te ir mani papīri, kas apliecina manus vārdus. Kungam Meijeram mani paskaidrojumi bija pietiekoši, viņš man atdeva papīrus un teica, ka es varot iet. Eju laukā, redzu mūsu puikas, Vaiņodes komandantūru, arestētu; ložmetēji apkārt, puikas sēž uz palievena un ņirgājas par sargiem, kas arī neizskatās pārāk bargi. Jā, nākot laukā no pratināšanas, sastopu kdu jaunāku vācu virsnieku, tas noskatās uz mani un nicīgi izmet: *wie wird denn dieses Kino (vai Theater) enden?*³ Saku, ka viņam tas jāzina. Eju uz staciju paēst vakariņas, jo nakti gribu doties mājup. Stacija pilna gandrīz līdz neiespējamībai. Kaktā pie kāda galdiņa sēž vecāks vācu virsnieks un jauns baroniņš no "zilajiem" (*Landeswehr*), viens krēsls tukšs. Prasu vāciski, vai drīkstu piesēsties: lūdzu, atteic vecākais kungs. Kad pie manis piespraucas sulainis, es viņam noprasu latviešu valodā ēdienkarti, tas pārbaidījies sāk man ko muldēt lauzītā vācu valodā. Es atkārtēju latviski, ka vēlos to un to. Vecais virsnieks manī vērīgi noskatās. Kamēr nāk ēdiens, jāklausa abu sarunā, lai gan pieklājības pēc skatos uz citu pusi, jaunais baroniņš aizrautīgi atstāsta no slavenās "Trommel" (bermontiešu—Golca

¹ Ko tie zeļļi grib? (*Vācu val.*)

² Šis vīrs ir latviešu valdībā. (*Vācu val.*)

³ Kā gan šis kino (vai teātris) beigsies? (*Vācu val.*)

frontes lapele), ka nodevējs Goldfelds, vēlākais Zeltiņš, kas bija ar savu puseskadronu pārgājis latviešu pusē, tikšot pakārts *am Hosenträger*¹. Vecais kungs klausās, klausās, bet var redzēt, ka baroniša retorika viņam nemaz neķeras klāt: *aber warum hat denn der Mann* (t. i., Goldfelds) *diesen Schritt getan?*² — Vairs neatceros, ar kādiem pārdzīvojumiem tiku atpakaļ līdz Bauskai. No turienes līdz Cīruļiem vairāk kā 20 kilometru, citas satiksmes nebija kā paša kājas. Pievakarē biju mājās. Tur nu bija visādi satraukuma pilni notikumi bijuši, bet bez traģiskām sekām. Mazais Andrejiņš esot glabājis zem savas gultiņas lielu runkuli ar garu lakstu. Priekš kam tas tev, bērns, prasījusi māte. Es tevi aizstāvēšu, atteicis 4-gadīgais bruņinieks, kad vācieši atkal nāks pie mums.

Pēc pārbraukšanas no Krievijas, 1918. gada vasarā, man Latvijā bija jānodibina divas vidusskolas, pirmā Liepājā, otra Rīgā, pie tam apstākļos, kas zināmā mērā bija vienreizēji. Varbūt nebūs lieki daži teikumi par abām šīm vidusskolām, kuras izveidot man uzdeva toreizējie varasvīri.

Liepājas Pilsētas Reālģimnāzija pieder eksotiskākiem manas raibās biogrāfijas “numuriem”. Pilsēta bija savā politiskā noskaņojumā spēcīgi sarkana un to vadīja un rikoja, kā toreiz teica, trīs ic'i — Buševics (pilsētas galva), Rudevics (neatceros tā funkcijas) un Petrevics Andrejs (Izglītības nodaļa). Ar pēdējo mēs bijām labi draugi no studentu gadiem un Klaustiņa korī bez tam vēl kopīgi dziedājām tenoru partijas.

Saņēmu no viņa Cīruļos vēstuli, lai es braucot organizēt un vadīt pilsētas jaunatveramo ģimnāziju; tas būs bijis kaut kad 1919. gadā. Es atbildēju, ka būtu ar mieru to darīt, bet ka savos pedagoģiskos uzskatos esmu nelabojami vecmodīgs un arī ciets un ka nemaz nevēlos būt citāds viņu vadītā pilsētā. Domāju, ka pietiks. Nekā, atbilde nāca: viņi to labi zinot un viņi mani taisni vēloties tādu, kāds es esot. Ja tā, pieņemu, atbildēju, un nobraucis agrā rudenī Liepājā, sāku rīkoties uz politiskā blanko veksleļa pamata.

Tas, ko es atradu priekšā, gandrīz vai pārspēja manas iedomas. Bezjēdzīga izlaidība, pat kukuļošana, izglītības zemais limenis un viss kas, kas tādos sakaros nāca līdzī kā morāliskie papildu “produkti” skolotāju un skolnieku starpā, bija tā pārņēmis šo cienījamo pilsētu, ka reizēm bija riebi

¹ Aiz bikšturiem. (*Vācu val.*)

² Bet kādēļ gan viņš tā izdarīja? (*Vācu val.*)

klausīties. Tā kā man bija Pilsētas valdes pilnīgs segums, es šai situācijā braucu iekšā ar cietu, ja bija vajadzīgs: pilnīgi bezceremoniju roku, un rezultāts galu galā iznāca tāds, ka šī skola izvērtās par pienācīgi cienīgu izglītības iestādi, es dabūju saukli *Strogij gospodin*¹, un, kad man bija no tās iestādes jāaiziet, saņēmu no kolēģiem, kas politiskā noskaņojumā pildīja plašo gammu no kreisiem sociālistiem līdz izbijušiem monarhistiem, sudraba cigarešu etviju (tā man vēl ir), kuras ārpusē ir mana monogramma un skolas emblēma, bet iekšpusē ieraksts krievu valodā: "Dziļi cienījamam skolas vadītājam" (direktoram — nevarēja rakstīt, jo tas tajos laikos nebūtu diezgan progresīvi). Kuriozitātes pēc vēl pieminēšu, ka skolā, kas bija radīta, tā sacīt, uz laikmetu sliekšņa, bija etniski gaužām raiba iedzīvotāju sastāva dēļ, laikam 13 klases, no kurām 10 krieviskas, laikam 2 vācu un 1 latviešu, jaunus laikus iezvanot. Lai brīnās, kam vēlēšanās.

Viegls tas amats nebija: man gandrīz visur bija jābūt klāt, lai noturētu disciplīnu un pēc stundām tā biju pa koridoriem noskrējies, ka tīri vai tirpa kājas.

Rīgā klasiskās ģimnāzijas (vienīgās Latvijā, kurā pasniedza arī grieķu valodu) organizēšana nebūt nebija dramatiska, bet tomēr oriģināla diezgan. Mani aicināja uzņemties šo darbu toreizējais direktors ministrijā L. Ausējs. Atbildēju, ka labprāt to darišu, kamēr universitāte nepaņems pilnīgi manus spēkus, bet gan ar vienu noteikumu: skolotāju izvēlei jāpaliek vienīgi manā zināšanā un atbildībā. Kungs to akceptēja, un es tad nu dabūju pamatīgi izskraidīties pa Rīgu, meklējot pēc iespējas izcilus latviešu kungus un dāmas, kas varētu uzņemties šīs tajos laikos diezgan īpatnējās skolas pasniedzēju pienākumus. Lielās skraidīšanas rezultāts man pašam likās labs, lai citi spriež, kādi viņu iespaidi. Pats sev paturēju vienu latīņu valodas klasi, kuru vadīju piecus gadus, no sākumiem līdz abitūrijai (arī vēl tad, kad jau biju atsacījies no direktora pienākumiem).

Mēs labi satikām, un man bija dziļš gandarījums dzirdēt gadus vēlāk, ka arī maniem skolniekiem bijušas labas atmiņas no laikiem, kad kopīgi mocījāmies cauri Ovidija, Vergīlija, Horācija u. c. tekstiem. Redzami vīri nākuši laukā no šīs klases, bet tas jau ir viņu garīgo spēju nopelns: profesors Vītums, komponists Žilinskis, diriģents Bištēviņš, diriģents Lapiņš, ķirurgs Aizkrauklis, tiesnesis Smilga, viņa vēlākā kundze Mirdza Grasis u. c. (lai atvairītu necitētie manas vecās galvas aizmāršību).

¹ Stingrs kungs.* (*Krievu val.*)

Dabīgais cilvēka mūžs iet lokā: ar jaunības trauksmainām centrālām līnijām, ar vīra gadu lielo liknes spraigumu un beidzot ar sintētisko gadu atgriešanos savas izejas vietā. It sevišķi gaiši tas redzams tautu dzīvē: lai kādi iespaidi un jaunas dažkārt liktos viņas garam pretrunīgās strāvas un brāzieni, kas nāk pār viņu, tikpat ar laiku veselīgais tautas organisms tos sevi pārkausē un asimilē, pats varbūt reizēm pat jaunus impulsus saņemot. Un arī latviešu garīgo darbinieku, mūsu paaudzes liktenis to skaidri rāda: kurā vietā un zemē gan varēja iedomāties vissarežģītākās gaitas, svešās asinis, svešu ieskatu, svešu spēku un vilināšanu nozīmi lielāku, kā tajā ļaužu grupā, uz kuras pleciem nesen atpakaļ uzcēlās Latvijas valsts, materiālā un garīgā. Un vai šis notikums nav it kā brīnums un vai viņš nav atkal jauns pierādījums tam, cik liels spēks ir tautas garam un cik brīnišķa izturība ir latviešu zemniekam, un vai beidzot nav priecīgi dzīvot laikmetā, kuru kāds ārzemnieks man jauki nosauca par tautu pavasari?

7

1960. gada oktobrī nosūtīju Britu Enciklopēdijas redakcijai Čikāgā savus trīs rakstus par latviešu tautas latviski skatīto vēsturi: *Courland, Livonia* un *Latvia*, kopskaitā labu tiesu pāri 3000 vārdiem.¹ Vai nu labi vai slikti, vai īsa vai garāka laika spriža derīgumam, bet ar šiem nelielajiem rakstiem noslēdzās kāds posms mūsu senatnes pētīšanas laukā, un katrā ziņā noslēdzās kāds liels, ilgu mocību un cīņu posms manā mūžā. Tas nozīmē, ka nu latviešu tautas vēsture latviskā skatījumā ir iznesta lielās pasaules priekšā, bez svešu ļaužu aizbildniecības un viņu vērtēšanas grimasēm. Kādas būs reakcijas, it sevišķi mūsdienu apstākļos, kad mūsu tautai atkal reiz jāpārdzīvo tik smagas dienas, pazemojoties negantā un kulturāli vietām tik primitīva iekarotāja priekšā, to jau redzēs nākamās paaudzes un būs viņām izdevības diezgan, cerēsim, ne pārāk traģiskas, vērtēt un pārvērtēt. Kritizēt un papildināt to darbu, kuru veikusi mana paaudze. Katrai vēsturei, pareizāk sakot, vēsturiskai skolai, ir arī sava īpatnējā vēsture, un reiz nu manas tautas

¹ Kad rakstīju šīs rindas, vēl nezināju, ka Enciklopēdijas augstā redakcija bija pēdējā brīdī diezgan patvarīgi pārkārtojusi manu tekstu; bija pazudusi, resp., iekļauta citur, arī daļa no artiķļa *Livonia* utt.*

likteņa gaitas ir *one exciting experience*¹, kā man nupat nesen teica kāds amerikāņu kungs, tad nemaz nebūs jābrīnās, kā šī vēstures vēsture mūsdienu pasaules pieredzē varēs arī pati iznākt ne mazāk *exciting*² kā tā māterija, kas bijusi viņa pētišanas objekts.

Kad pirms vairāk kā 40 gadiem mēs, toreizējie latviešu zinātnieki, salāsijāmos Rīgā, paklausīdami mūsu jaundibinātās universitātes aicinājumam, tad latviešu tautas vēsturnieka, vārda īstā un, sacīsim, akadēmiski pamatotā nozīmē, mūsu starpā nebija. Nevarēja arī būt, jo paša objekta, t. i., latviešu tautas vēstures kā tādas, pasaulē vēl nebija. Viegļāk bija valodniekiem, jo ņemot vērā baltu valodu, it sevišķi lietuviešu valodas, daudzās arhaiskās iezīmes, tās jau bija bijušas valodnieku uzmanības laukā agrā 19. gadsimtā. Pa daļai tas attiecas arī uz folkloru, resp., uz mūsu Dainām. Baltijas vēstures lauks bija neierobežotā baltvācu vēsturnieku pārziņā, un, lai gan pati koloniālā iekārta bija laiku vētrās sagrūvusi, garīgajā laukā visvarena koloniālā domāšana un jušana vēl turējās aiz augstiem un cietiem aizspriedumu cietokšņu mūriem, un nebija vienas dienas, pat vienas paaudzes spēkos tos gāzt un iekarot. Un ne tikai baltvācu galvās un sirdīs.

Nebija mazums to laiku tā saucamo izglītoto latviešu, kam mūsu senči pirms vācu-sakšu iekarošanas bija un palika nekulturāli mežoņi bez vakardienas, kuru rītdienu tiem bija atnesuši svešie iekarotāji ar saviem krustiem un šķēpiem. Vārdu sakot, bez šīs "glābšanas armijas" mūsu tautiskā eksistence bija *Null und Nichts*³.

Ārpus mūsu toreizējās vēl provinciālās dzimtenes augstajiem mazvērtības mūriem mums glābiņa bija maz, pavisam maz. Retais tālas redzēšanas zinātnieks, nu, piemēram, kā kāds Elizē Reklī (*Élisée Reclus*), kā kāds Becenbergers, kāds Šahmatovs utt. juta un nojauta, ka baltvācu grāmatās nav viss pateikts par šo īpatnējo Baltijas jūras austrumu krastu. Tie bija reti izņēmumi, lielais vairums "imperiālistiskās vēsturiskās domāšanas" laikos (lai man būtu atļauts lietot marksistisko terminoloģiju šai vietā) paklausīgi sekoja baltvācu vēstures skolas postulātiem, pat tādu tautu zinātnieki, kā, piemēram, poļu, kuriem pašiem bija jāizcīna grūtas cīņas ar vācu vēsturniekiem. Tas pats notika arī ar krieviem, no kuriem tikai retais diezgan neseismīgi centās sacelties pret minētiem postulātiem.

¹ Aizraujoša pieredze. (*Angļu val.*)

² Saistoša. (*Angļu val.*)

³ Pilnīga nulle. (*Vācu val.*)

Dzimtenē, latviešu starpā, vietvietām uzliesmoja nemiers, dziļi izjūsts, bet gaužām grūti zinātniskās formulās ietveramais nemiers par tādu "apiešanos" ar latviešu tautu, kāda tā bija vērojama visvarenās baltvācu vēstures skolas rakstos. Principiālā naidā nostājās kreiso rakstītāju darbi (Roziņš, Landers u. c.), bet tā bija — cik raksturīgi — opozīcija baltvācu vēsturnieku nospraustajos ietvaros, resp., sākot ar 13. gs. un ne pēdas agrāk. Tātad opozīcija savā ziņā pozīcijai par godu: gribu teikt, ka pašus ietvarus vēl tie nebija iedomājušies, vienkārši nebija iedomājušies lauzt, ar citiem vārdiem, uzskatīt vācu-sakšu iekarošanu kā garu un grūtu epizodi latviešu tautas gaitās. Tikai epizodi. Arī Krodznieks, sekojot pa daļai Atmodas laika darbinieku iedvesmai, bija arī šo pašu ietvaru varā, garīgā slodzē, un viņa famozais salīdzinājums par drēbes ārējo un iekšējo pusi tikai pastiprina teikto. Vienīgi F. Veinbergs savā Aistu vēsturē meklēja glābiņu no vācu "periodizācijas" žņaugiem lietuviešu vēsturē, tai kaut kā cenzdamies piekabināt arī mūsējo. Esmu bez tam kaut kur lasījis, ka Valdemārs esot reiz iedrošinājies rakstīt par baltu (kuršu un senprūšu) senām jūrnieku gaitām, bet ticis par līdzīgu ķecerību galīgi nosmiets. Būtu vērtīgi celt gaismā visu šo. — Tā saucamais caurmēra latvietis, instinktīvi juzdams, ka viņa pagātnei nodarīta liela pārestība, nezināja citādi līdzēties, kā izrunāties par sanskritu, seno Indiju un nezin vēl ko, par visu ko viņam, protams, bija gaužām bāla jēga, vai arī nedroši balansēt uz toreiz vēl tik neizprotamās daudzu hronoloģijas. Kad reiz mūsu fakultātes profesoru istabā izteicos netaisnīgi profesoram Arbuzovam, ar kuru vēl nebijām liktenīgi un uz visiem laikiem polemikās saplēsušies (vārda pārnestā nozīmē), ka taisos rakstīt latviešu tautas vēsturi, viņš domīgi man atteica: tad jums būs jāmeklē rieksta kodols zem daudzām čaulām. Bilžaini teikts.

Un beidzot vēl vienu piezīmi. Garīgā koloniālās domāšanas slodze, arī elementārās informēšanas trūkums bija tik visvarena, ka nevienam toreiz neienāca prātā paskatīties apkārt lielajā pasaulē, kā gājis vēstures kritiskajos brīžos, nu, piemēram, 12.–13. vai 16. gs. arī citām mazākām Eiropas tautām, nu, piemēram, iriēm un velsiešiem vai baskiem un albāņiem, vai pat mūsu Eiropas civilizācijas "kūmiem" — grieķiem ilgo gadu simtu turku uzkundzības laikos. Šie paralēlie skatījumi būtu daudz ko noskaidrojuši un būtu devuši zināmu morālisku veldzi. Nekas tamlīdzīgs nenotika, cik zinu, un Latvijas Universitātē iesāka savas gaitas bez savas tautas vēstures. Vai, teikšu precīzāk: ar svešu ļaužu vēsturiskām koncepcijām latviešu galvās, bet dziļi, vēl neformulētu nemieru to sirdīs.

Tā nu palikt nevarēja un nepalika. Tai paaudzei, kurā liktenis ierindojis arī mani, bija "jāpārseglo". Laiku sauciens bija pārāk spēcīgs un varens,

nevarēja būt runas par to, ka varētu tam nepaklausīt. Un tā nu diezgan daudzie akadēmiskie latviešu filologi ar laiku “pārnāca” savas tautas vēstures neizkoptajā druvā. Ēģiptologs un tatāru arheoloģijas pētnieks F. Balodis pārvērtās latviešu arheoloģijas skolas nodibinātājā, klasiķis K. Straubergs — par latviešu folkloristu, agro viduslaiku pētnieks Tentelis par Ordeņa laiku pētītāju, šo rindu rakstītājs — par dažādu livonisku sakaru grāmatu autoru, kurām gaužām maz sakara ar romānistiku; klāt nāca dzejnieks un jurists Švābe, kura lielie veikumi rēgosies laikos uz priekšu kā pieminēkli “laikam šim”. Utt., pieminu tikai savas paaudzes vīrus, kas visi jau zem velēnām.

Bet arī šī “pārseglošanās” nebija un nevarēja būt vienas dienas darbs. Cik daudz nemiera, ilgu, ilūziju, mocību un garīgu ciešanu ir pārdzīvots un pārlaists, to zina tikai tie, kam šī vēstures “loze” bija kritusi. Daudz mums bija ienaidnieku visās malās. Kas tik viss nebija jādzird, pie kam sašutums (*Entrüstung*¹ — cik skaists vokābuls) nebija galvenais moto, daudzkārt dominēja žēlīga vai kodīga, kā nu kuro reizi, ironija par latviešu vēsturnieku nelielo “diletantu pulciņu”, kas grābstās pēc kādiem tur iedomu tēliem un kam no īstās vēsturnieku metodes ir pavisam maz jēgas.

Nebija mums lemts ilgs laiks, bet ar visu to un ar neskaitāmiem šķēršļiem, kas, kā pasaulē parasts, stājās pretim katrai radikāla vērīena koncepcijai, tomēr padarīts ir prāvs darbs, un, lai kā mūs cenšas noklusēt Padomju Krievijas rakstītāji un lai ar cik maz sajūsmas mūs šad un tad piemin vācu historiogrāfi, nacionāli latviskās historiogrāfijas sasniegumi nav vairs nodabūjami nost no zemes virsas.

Mani personīgie ciņu apvāršņi iezīmējas ar grāmatu “Latvieši un Līvoni 16. gs.” (1935), ja neskaita agrākos atsevišķos rakstus. To nemil ne vācu, ne krievu kungi. To cenšas noklusēt, kas viņiem viegli izdarāms, jo grāmata taču sarakstīta latviešu valodā. Tik vien tās slavas man tika, kā kāda pazīstama vācu kunga man žēlīgi dotais apzīmējums: *Materialiensammler*². Jāpiedomā klāt: kam līdz konstruktīvai vēstures rakstīšanai vēl tāls ceļš.

Rīgai ar savas universitātes lietām ir sarežģīts liktenis. Jau universitāšu dibināšanas gadi viņas tuvākā vai tālākā apkaimē norāda uz stipri īpatnējiem atrisinājumiem: Upsalā 1477., Kēnigsbergā 1544., Viļņā 1578., Abo 1640. (to pārnēs uz Helsinkiem 1827. gadā), Tērbatā 1632., Maskavā 1755;

¹ Sašutums. (*Vācu val.*)

² Materiālu vācējs. (*Vācu val.*)

un tikai 20. gs. pirmajā pusē Rīgā u. c. Galvenais iemesls ir Livonijas un tās tuvākās apkaimes koloniālās vēstures gājieni un lēcieni uz augšu, uz leju, kā nu kuro reizi attiecīgajam koloniālam kungam veicies vai paticis. Šī koloniālā vēsture izslēdz tiešu augstākās izglītības pasniegšanu attiecīgai tautai, pareizāk — dabīgu izaugšanu no tās, izslēdz tā arī kontinuitāti, kas ir tik svarīga zinātniskai tradīcijai.

Kad Rietumeiropu pārņēma universitāšu dibināšanas posms, mūsu zemē valdīja Ordenis. Tam bija daudz jākaro gan ar ārējiem ienaidniekiem, gan ar pašmāju ļaudīm, kādēļ taisnība bija rakstīt poļu diplomātam un bīskapam I. D. Solikovskim savā *Paraenesis ad Livones* (Draudzīgā pamācība Livoņiem) 1600. gadā:

“Cik gaužām slaveni jūsu (t. i., Livonijas) agrākie kungi, arhibīskapi, bīskapi, mestri derīgus darbus darīja, sabūvēdami tik daudzas baznīcas, klosterus un pilis, tikpat neprātīgi un pierādot laba sprieduma trūkumu, ka nevienas ģimnāzijas skolas vai akadēmijas neuzcēla un nenodibināja. Bet ja to nav un viņi visas savas laimes, cerību un savu ļaužu greznumu bija likuši vienīgi ieroču varā, ja zemē nav nekādu sapratēju, tad visa šī milzīgā vara bez saprāta vadīšanas savā smagumā sabrūk.” (Šī teksta turpinājumu lasītājs var atrast žurnālā “Daugava”, Rīga, 1930, 713. lpp. utt.)

Lai nu ko un kā uz to atbild Livonijas vācu koloniālās vēstures rakstītāji, fakts paliek fakts, un labi būvētie slavenā poļu kunga latīņu teikumi parāda koloniālās varas seju bez maskas. Humānisma laikmetam bija atrisināt šo problēmu. Karaļaučos (Kēnigsbergā) tas tika atrisināts ar toreiz tālajām sakarēm ar Itāliju (Padovu), Rīgā netika tālāk par savas Humānistiskās skolas organizēšanu 1594. gadā. Ja zinām notikumus mūsu zemē un ap to 16. gs. nogalē un 17. gs. pašā sākumā, labi jau, ka tā. Un godam jāsaka: šai humānistiskā laika garā radītai iestādei bija tendence uz labu stilu. Esmu savas grāmatas *Alt-Riga* sarakstīšanai lasījis iespējami daudzus šīs sakarības latīņu tekstus, ir pašu rīdzinieku, ir viņu izmantoto tālaika autoritāšu, un varu pilnā mērā to apgalvot.

Zviedru ķēniņš Gustavs Ādolfs nodibināja ar gudru ziņu Austrumbaltijas krasta universitāti, kā zināms, Licenes (*Lützen*) kaujas priekšvakarā 1632. gadā Tērbatā, zviedru Livonijā parocīgākai savas zemes iekarošanas politikai, t. i., tālāk no mūžīgi negantu un bīstamu starptautisku ambīciju apdraudētās Rīgas.

Kad zviedru varas iespaids panīka, atskaitot Somiju, no Tērbatas universitātes bija palicis gandrīz vienīgi vārds. Universitāti atjaunoja jaunais koloniālais kungs, cars Aleksandrs I, 1902. gadā. Pārējais, resp., jaunākais,

visiem labi zināms. Praktiskie Rīgas vadītāji nodibināja 1862. gadā Rīgas Politehnisko institūtu, kam bija laba slava un kas pievilka jaunatni no plašākas apkārtnes, Poliju ieskaitot. Šis institūts iegāja Latvijas Universitātē kā tās sastāvdaļa.

Par Rīgas universitātes gaitām mums ir divi kopskata izdevumi: "P. Stučkas Latvijas Valsts Universitāte 40 gados (1919–1959) Rīgā, 1958 un A. Raitera "Latvijas Universitāte", Vaidava, 1965. Laika gara vēlējumus bija pasteigušies izmantot lielinieki (1919. gadā), neraugoties uz visām savas īsās valdīšanas asiņainajām nodarbībām. "Latvijas Augstskolas" dibināšanas noteikumi iespiesti pirmajā no citētām grāmatām, 11. lpp., sk. arī tālāk. Tas tā, bet, kad radās Brīvās Latvijas universitāte, maz kas no visa tā bija manāms. Katrā ziņā Filoloģijas fakultātē, tur nu gan nekas nebija ne dzirdams, ne jūtams no lielinieku priekšdarbiem. Sevišķi vērtīgs profesora Raistera grāmatā ir vēsturiskais ievads.

Manai paaudzei nu ir piekritusi vienreizēja izdevība un gods celt un veidot to augstāko mācību iestādi — samērā ilgi to vēl sauca par Augstskolu —, pēc kuras latvieši bja alkuši jau paaudzes agrāk. Tām šis mērķis — ideāls bija daudzkārt licies nerasniedzamam sapnim līdzīgs. Es nu, protams, varu runāt tikai par to fakultāti, kurā man bija gods un pienākums strādāt, kā arī dažu labu organizatorisku darbu veikt. Esmu par visu to arī jau iespiedis garāku rakstu žurnālā *Universitas*¹. Bet mūsu fakultātei bija kāda sevišķa privilēģija. Latviešu tautas radošais gars, atspiests vai atgrūsts agrākos gados no daudzām praktiskās dabas zinātniskajām nozarēm, bija koncentrējis savu uzņēmību savas tautas abstraktāko manifestāciju laukā: valodā, tautas dzejā, folklorā, ar to arī cenšoties apgūt un izskaidrot savu, tā teikt, īpatnējo nacionālo svaru, oriģinalitāti, līdz ar to arī ceļot paša latvieša pašapziņu un pašcieņu.

Tā nu dabīgi bija radies īpatnējs stāvoklis, ka filoloģijā un nebūt ne baltiešu disciplīnu pētišanā vien, mūsu fakultātes no visām pasaules malām savācamo locekļu vidū bija gandrīz pilnīgs skaits gan vecāku, gan jaunāku akadēmiski sagatavotu un skolotu "macību spēku", kā toreiz runāja, fakultātes daudzo uzdevumu veikšanai.

Tā bija privilēģija, bet tai pašā laikā arī iemesls ilgstošām un reizēm diezgan asām nesaskaņām, it īpaši universitātes tapšanas laikā. Lieta tā, ka tehnisko zinātņu fakultātēs, ar kurām universitātes fakultātes tika saistītas kādas nacionāli augstākas nepieciešamības dēļ, akadēmiski sagatavoto latviešu pasniedzēju nebija daudz. Tie radās vēlāk, un tā nu vērtēšanas un

¹ *Universitas*, 1966, Nr. 17.

personisko ambīciju konfliktu nebija mazums, bez tam pasniegšanas metodes ir tik dažādas, ka tās apvienot vienā shēmā reizēm bija vairāk kā grūti. Ja nu šajos konfliktos vēl "ielej" zināmu porciju arogances un naida, tad jau vielas pietiek...

Sabiju laikam astoņus gadus par vienu no trim fakultātes delegātiem universitātes padomē, un tur nu nereti lietas gāja diezgan augsti. Netrūka tur arī diezgan lētu — atvainojos par tāda apzīmējuma lietošanu — politisku sadursmju, un mums, filologiem, piemēram, iznāca gandrīz nepārtrauktas sadursmes, it sevišķi ar Lauksaimniecības fakultātes delegātu kungiem, kuru vidū izcēlās jau toreiz šai ziņā pazīstamais profesors Kirhenšteins. Bāze bija politiska antipātija, iemesli radās no visvisādiem faktiem, pat sīkumiem.

Esmu palicis vienīgais dzīvajos no tās mūsu fakultātes grupas, lielinieki teiktu: "nacionālo kaujinieku" pulciņa, — nezinu, kādēļ tāda likteņa žēlastība — un man nu tiešām nav viegli runāt par maniem aizgājušiem kolēģiem. Bet mēģināšu uzvest dažas ainas problēmu risinājumus nākamām paaudzēm par informēšanos. Mūsu fakultātes ilggadējs sekretārs bija nesen mirušais profesors E. Blese. Kā jau lingvists, viņš bija ļoti precīzs savā rakstīšanā un pie tam, izņēmuma kārtā, diezgan daudzrunīgs. Mūsu sēžu biežā protokolu grāmata lasās, it sevišķi sākumu organizēšanas posmā, kā īsts piedzīvojumu romāns. Būtu žēl, ja tā juku un pārmaiņu laikos būtu gājusi zudumā.

Mums fakultātē nāca mantojums no Tērbatas universitātes laikiem; smags un nepatīkams tas bija: mūsu divu senioru savstarpējās nesaskaņas, Endzelīna un Felsberga. Nupat kolēģis E. Krieviņš savas grāmatas "Viņās dienās" pielikumā ir šo tematu apskatījis no personīgās pieredzes viedokļa. Mums citiem, kas sabraucām 1919./20. gadā Rīgā no dažādām malām, nekādi sīkumi zināmi nebija, tikai tas bija jūtams, ka gaiss, neraugoties uz oficiālo korektumu, nebija labs. Sākumā mūs tas galu galā maz interesēja, un mums, piemēram, mūsu "Maskavas stūrīti" (Krieviņš, Straubergs, es) gāja jautri diezgan, kamēr vecie kungi pie galda istabas vidū gudri sprieda un dažreiz ne sevišķi smalki "piķierējās". Bet no šiem pretstatiem izauga tīri vai politiski sastrēgumi. Vairums padomes kungu, pretstatā Endzelīna visumā neapšaubāmi akadēmiskai līnijai, kuru viņš centās izvest dzīvē ar grūti imitējamu neiecietību un aroganci, ievēlēja Felsbergu par rektoru un vēlāk viņa līnija tika pārnesta uz Saeimu, kur viņš iegāja kā deputāts no Demokrātiskā centra. Politika nebija viņa labā mūza, un lieta beidzās ar to, ka viņš tai pameta ar roku. Neatvairāmi nāca virsū viņa jaunā slimība, kas viņu aizveda kapā.

Daudzu sēžu laikā tika disputētas, reizēm ar “uguni”, kā franči teic, mūsu latviešu jaunās ortogrāfijas problēmas. Tas nu nebūtu nekas jauns tādu tautu dzīvē, kas pārdzīvo lielākas pārmaiņas vai nonāk kādā smagā ārējā spiedienā; to varam vērot Balkānu slāvu tautu jaunākajā vēsturē, Portugālē, pat Padomju Krievijā, kur akadēmiķa Šahmatova, nezinu cik pilnīgi lielinieku pārņemtais projekts, sakarā ar šo lielinieku “svētību” piedzīvoja vienu otru konflikta gadījumu. Sakarā ar latviešu valodas tīrīšanu no vācu un krievu uznessiem slāņojumiem, kur nelaiķim Endzelinam ir nekad par zemu nenovērtējami nopelni, radās vesels pulks atrisināmu jautājumu ortogrāfijā. Lietas liktos vienkāršas, bet tās bija viss cits, tikai ne tādas, it īpaši svešvārdu rakstībā. “Cīņā gāja” tautas mutē pārņemtās formas, kas atspoguļoja koruptos vācu un krievu slāņojumus, un tīrās no antikās tradīcijas pārņemamās, kas, līdz loģiskam galam novestas, reizēm mūsu jaunajā ikdienā varēja gūt pat grotesku pieskaņu, kādēļ arī daudzie jauninājumi vienkārši nespēja noturēties praksē.

Šodien var smieties vai pat zoboties, ja grib, par to, kā gudri kungi varēja daudz diskutēt un strīdēties, vai mūsu fakultātei būtu jāsaucas par filozofijas vai filosofijas fakultāti. Šeit, šai viena burta diferencē, spilgti rādās abu minēto teoriju gadu simtu ilgā aizmugure. Kā jau visas jaunās “teorijas”, arī ievēdamie jauninājumi nāca ar karstu kvēli un daudzkārt mums citiem, kam nu šīs lietas tik traki nedega, nereti bija sajūta, ka labas lietas ir labas tik ilgi, kamēr tās netiek pārspilētas. Kad Helsinkos lasīju savus referātus, mīļlais vecais Mikkola man laipnīgi smaidīdams izmeta, ka mūsu ortogrāfijas labošanas lietas ejot drusku par karstu.

Un te nu, eventuālo lasītāju amizēšanai pāris vārdos pastāstīšu, kā man toreiz gāja ar mana uzvārda diviem *k*. Būs ko pasmieties. Rakstības pūristi Endzelīns un Plāķis mani laipnā kārtā aicināja vismaz mest laukā vienu *k*, pirmais īsi un noteikti, otrais — ar diskusijām. Es atbildēju, ka visi mani ģimenes un īpašumu papīri, cik ilgi vien atceros, rakstīti ar diviem *k*, tāpat manas personīgās karjeras papīri, un ka man pārkristīšanās nepatīk, it kā varētu pārkristīt vai pārmainīt pagātņi; ka, otrām kārtām, īpašvārdiem ir sava, vēsturiskās rakstības loģika un tradīcija visur pasaulē; ka, treškārt, es nejaukšu rēķinus ar saviem korespondentiem ārpus Latvijas, un beidzot, es nevienam ļauna nedaru, savas ģimenes tradīcijas veidojot, kā man tas patīk, un ka man atļauja nevienam nav jāprasa. Gadījumā, ja tas dubultais *k* ir tik nepatīkams, lai viņi raksta ar vienu, bet es tad iekavās, kā to darām ar citu tautu vārdiem, likšu abus, rādīdams, ka tā ir viena un tā pati persona. Dogmatiski paliek dogmatiski, sarunas neveda ne pie kā, un es paliku ar savu

vārdu kā bijis. Bet acīmredzot es kā baltais zvirbulis reformatoru vidū biju laikam nācis ļaužu valodās un tagad tik nacionālas, bet toreiz drīzāk internacionāli noskaņotas sociāldemokrātu partijas orgāns, kura rakstītājus es biju nokaitinājis ar savām runām un rakstiem par mūsu toreizējo skolu politiku, iztaisīja glaunu feļetonu uz mana rēķina. Vācijas sievietes, tur bija lasāms, esot tik vecmodīgas un reakcionāras, ka viņas atzīstot vienīgi šādu *k* trijotni: *Kaiser, Kinder, Küche*¹. Es nu laikam ar saviem diviem *k* virzoties uz to pašu pusi. Varenī vilkts: ar vienu sitienu divas mušas — padarīts smieklīgs pretinieks un vientiesīgi progresīvajām dvēselēm parādīts, kādi baigi reakcijas spēki mitinās nepieņemamajā Filoloģijas fakultātē. Esot smējušies Rīgā, kā man stāstīja, bet es nekādas sevišķas kaites nesajutu.

Samērā smagā vērienā gāja lietas ar mūsu vēstures un it īpaši senvēstures celšanu, resp., atpestīšanu no baltvācu vēsturnieku koloniālajām važām. Šīs lietas, kā to stāstu arī jau citā vietā, lielā daļā norisinās mūsu fakultātē, arī tās sēdēs, vai arī Filologu biedrības sapulcēs, vai vēlāk presē u. c. Pirmais mūsu fakultātē atklāja uguni profesors F. Balodis, pamatīgi nostrostēdams kādu profesora Arbuzova rakstu ar tematu par baltiešiem — primitīviem mežonīem, kas drošības pēc mitinājušies plašo purvu salās (apmēram tā). Viņam bija pirmās šķiras organizatora talants, un viņa rīkotie Baltijas arheologu un Baltijas vēsturnieku kongresi 1930. un 1937. gadā bija paliekams notikums mūsu krastos, par ko vēl šodien liecina abi lielie referātu sējumi.

Raibi mums gāja ar fakultātes pedagoģisko nodaļu. Tai bija pievienota saīsinātā divgadējā nodaļa, laikam kādu skolotāju aprindu spiediena dēļ, tiem klausītājiem, kam nebija pilnīgas vidusskolas izglītības. Jau bez ievadiem un skaidrojumiem var redzēt, ka visai tai būšanai nebija jēgas, bet acīmredzot daudziem tā rūpēja kaut pa daļai pabūt *savas* augstskolas sienās, ka nevienam no mums nebija dūšas tos noraidīt. Nabaga Dauge, toreiz vēl docents, aizstāvēja kā mācēja savus likteņa pabērnus (un ko citu lai viņš būtu varējis darīt?), bet no skolu administrācijas puses sāka rasties tādi sajukumi un pārpratumi, ka vienīgais līdzeklis izbeigt šo haosu bija slēgt nodaļu. Daudz daiļrunības, ar politisku ieskaņu tika tērēts, kamēr lietu nokārtoja.

Varbūt vēl jāpiemin manas personas iesaistīšana kādā plašāk domātā pasākumā ar internacionālu vērienu. Pašas mūsu fakultātes sākumos, kad akadēmiskais izkristalizēšanās process vēl bija pilnā gaitā, iekrita Dantes nāves dienas (1321–1921) pieminēšana daudzos pasaules centros. Radās

¹ Ķeizars, bērni, virtuve. (*Vācu val.*)

ideja, neatceros, kam, tādu sarīkot arī Rīgā. Tas arī tika izdarīts, un tika arī izdots sevišķs piemiņas sējums ar visu to personu runām un referātiem, kas svinīgajā sanāksmē piedalījās. Man vairs šī izdevuma nav, tādēļ nevaru vairāk par to pastāstīt. Tika sasaukta organizēšanas komitejas sēde, kuru vadīja Dr. Butuls, un tajā nu gāja diezgan raibi nupat minētā izkristalizēšanās procesa virzienā.

Gribētāju uzstāties un runāt bija diezgan daudz, bet viņu zināšanas par šo idejiski un literāri tik grūto tematu bija, sacīsim, diezgan improvizētas, bez tam itāliešu valodas, un it sevišķi Dantes laikmeta senākās itāliskās valodas pratēju šajā aspirantu pulkā laikam nebija. Te nu nāca talkā profesors Endzelīns, kas ar savu autoritatīvo uzstāšanos panāca, ka galvenais referāts esot jālasa speciālistam, t. i., man.

Lasīju par Danti un viņa priekštečiem viņpasaules "ceļojumos". Tā bija mana pirmā publiskā lekcija latviešu valodā, un nevaru es apgalvot, ka jutos sevišķi drošs, to lasot. Tā mums toreiz gāja, kam bija jāmacās un jāstrādā svešās skolās. Neaizmirstams man acu priekšā bija palicis sirmā Barona tēva tēls; viņš, kā Universitātes goda biedrs, sēdēja kā baltais dieviņš visiem priekšā. Ko viņš par manu lasīšanu domāja, nezinu, tikai varēju konstatēt, ka viņš mani cieši vēroja.

Un tā tālāk. Kas lai atmin daudzos tematus un diskusijas, kas viss toreiz likās tik gaužām svarīgs. Tagad nu mūsu nākamām latviešu paaudzēm ir dzimtenē, ir svešumā ir citas, pavisam citas problēmas, un to skaits ir un arī turpmāk būs liels.

Pavisam objektīvi sakot, mūsu fakultātei bija sava misija — izvest pasaulē mūsu tautas personību, mūsu eksistences jēgu. Lai pieminam tikai jau 1930. gadā izdoto *Die Letten. Aufsätze über Geschichte, Sprache und Kultur der alten Letten* (472 lpp.), kas atrada ir piekrišanu, ir kritiku, kā tas citādi arī nemaz nevar būt. Baltoloģija, arheoloģija, folklorā, nedaudz vēlāk vēsture pārņēma vadītājas lomu pasaules priekšā, un ja nu arī atkal mums bija jākrit līdz ar mūsu dzimteni — valsti svešu iekarotāju priekšā, kas cenšas mums uzbāzt, vai nu varmācīgi, vai ar viltu, kā nu kurā okupācijas posmā, savus uzskatus garīgās pakļautības veidos, bet reiz sasniegtais un veiktais tomēr vairs izdzēšams nav. Tas tādā un šādā veidā un izdevumā nāks atpakaļ. Kad? To zina tikai trīs dzīves pavediena turētājas Parkas.

Nupat teikto varētu apstiprināt un izpušķot ar bibliogrāfiskiem citējumiem, bet tad attiecīgais lapaspusšu skaits pieņemtu biezas grāmatas apmērus.

Kāds dzīvības pulss bija vērojams mūsu fakultātē, redzams Raistera grāmatas pārskatāmajās shēmās (135.–139. lpp.).

Attiecības mūsu starpā bija koleģiālas, daudzkārt ar siltas draudzības iezīmēm, atskaitot sadursmes ar mūsu gaužām smaga rakstura slavenību. Bet arī to bija ļoti maz. Ja nevarējām dažos punktos tikt galā, gājām izvai-
rīšanās ceļu. Tā bija vispārīgi reta parādība universitātes pasniedzēju asāk iezīmēto personību starpā, kur tādi nu reiz tie profesoru kungi mēdz būt. Lai kāds nedomātu, ka runāju rožainā gaismā, pagātni pieminot, citēšu šādu piemēru. Kāda Varšavas kongresa laikā toreizējais ārministrs Zaļeskijs deva viesiem par godu vakariņas. Tajās iepazinos ar tagad visredzamāko slāvistu M. Fasmeru (*Max Vasmer*). Laikam sajutuši kopējās dzimtenes grūti noformulējamās saistības (Fasmers ir dzimis tērbatnieks, baltvācietis), aizgājām abi pēc dinejas uz kādu kafejnīcu un tur nosēdējām kopā vismaz stundas pusotras. Viņš man tur stāstīja nebeidzamus stāstus par profesoru kungu savstarpējām cīņām un intrigām Berlīnes universitātē, kur viņš strādāja, un man bija jānāk pie slēdziena, ka tā rīvēšanās un berzēšanās, kas neatvairāmā kārtā bija konstatējama arī mūsu Rīgā, ir tīrā bērnu spēle. Nevarēju beigt brīnīties.

Lai nu kā, bet manās tīri personīgās piezīmēs nedrīkst trūkt atzinības un pateicības visiem maniem kolēģiem par to dzīvinošo starptautisko sakaru nestām vēsmām, kas mūsu fakultāti pacēla jo īsos gados redzama kultūras centra vērtībā. Esmu uzskaitījis daļu svešo viesu, kas mūs apmeklēja vēl tajos gados, kad biju Rīgā, un ikvienam savas zinātniskās nozares pazinējam ir vairāk kā skaidrs, ko nozīmē vārdi Meijē (*Meillet*), Eberts, Mikkola, Devoto un daudzi citi, un reiz nu visi šie slavenie zinātnieki pie mums brauca ar prieku, bija skaidrs diezgan, ko viņi iedomājās mums atnest un ko jau atrast priekšā. Tiešām būtu jau laiks rakstīt šādu pilnīgu mūsu fakultātes vēsturi. Ne velti savā agrāk jau pieminētā rakstā *Universitas* saku: "Tagad, pēc tik daudz gadiem, laižot slidēt acu priekšā šīs redzamo vīru figūras un brīžus, kas ar tiem kopā pavadīti, gribētos teikt, ka esam darijuši, kas bijis mūsu spēkos, lai celtu mūsu tautas un mūsu Rīgas ... nozīmi un prestižu. Skaistas atmiņas, šodien sāpīgi skaistas, domājot par to dogmatisko gara nabadzību, kas tur tagad žņaudz latviešu prātus. Visām šīm zinātnieku vizītēm bija ne tik vien vērtīgu sakaru nodibināšanas nozīme, tām bija arī noteikts pedagoģiskais svars, mūsu studenti ne tik vien varēja spriest, kāda izskatās attiecīgā zinātnes nozare ārzemēs, viņiem bija dota arī iespēja vērtēt savus pasniedzējus, cik tie ir kvalificēti un cik lielā mērā atbilst viņu pasniegšana ārzemju limenim."

Nobeigšu ar savu klausītāju pieminēšanu. Sevišķi daudz man to nebija, jo manis lasītie kursi arī bija tikai nelielai grupai domāti, bet bijām mēs garīgi kaut kā saraduši un tīri vai saauguši. Kad tagad, pa pasauli braukājot, satieku kādu no tiem vai tām, rodas sajūta, ka esam satikušies kādu senu saistību tuvinieki, tīri vai plašākas ģimenes locekļi. Paldies par to laipnību, kas man tika dāvāta. Paldies man jāsaka citās sakarībās arī studentu korporācijai Beveronijai, kuras konvents mani ievēlēja par savu goda filistru.

Garīgo interešu ziņā mēs nekādi sevišķi tuvinieki neesam, jo korporācijas locekļu vidū nav manas specialitātes pārstāvju un iztaisīt no manis vienu, tā sacīt, kārtīgu buršu arī būtu gaužām grūta, ja vispārīgi veicama lieta, bet vieno mūs tomēr kopējā līnija un kopēji mērķi mūsu tautas garīgo likteņu nospraušanā, tās elementārās pašcieņas ieaudzinašana jauniešos. Kad tiekamies, cik nu tas iespējams šajos svešajos krastos, atplaukst laipnas draudzības saites. Vēlreiz paldies.

8

Tas būs bijis ap 1924. gadu, apmēram, kad savā universitātes atbalstītā komandējumā Primo de Riveras diktatūras laikā es biju Alhambrā — Spānijas mauru Sarkanajā pilī. Vēl kā šodien atceros Seviljas stacijā drūmās, tipiskajos spāniešu mēteļos tītās figūras un kā pie sevis toreiz nodomāju: ja nu te ies vaļā kāda revolūcija, es tad gan te nevēlētos būt.

Kā zināms, Spānija, īstenībā jau no viduslaikiem, resp., no mauru valdīšanas gadu simtiem, ir tūristu visvairāk apceļotā un apjūsmotā zeme Eiropā: Grieķija turku valdīšanas gadu simteņos bija viss kas cits, tikai ne atrakcija. Kāds pazīstams hispanists ir sastādījis Spānijas apceļojumu bibliogrāfiju un viņam iznācis prāvs sējums, kurā uzskaitīti vienīgi attiecīgo izdevumu autori un virsraksti.

Šeit ievadam izrakstus no divu slavenu autoru grāmatām, lai mēs iespētu izjust šīs eksotiskās zemes iespaidus uz ārzemniekiem. Slavenais amerikānis Vašingtons Irvings (*Washington Irving*) 1832. gadā publicējis savu vēlāk vairākkārt jaunizdoto *The Alhambra*. Šis cildeni un interesanti sarakstītās grāmatas pēdējais teikums skan šādi: "...un tā izbeidzās kādas dzīves vistīkamākais sapnis, par kuru lasītājs varbūt domās, ka tā ir pārāk lielā mērā izveidota no sapņiem". Nedaudz vēlāk militanta franču romantiķis Teofilis Gotjē (*Théophile Gautier*) atstājis pasaulei savu spriganās ironijas un dziļo izjūtu *Voyage en Espagne* (1845), kuras pēdējās rindiņas

savukārt skan šādi: "Vai es jums to lai saku? Kad es atkal spēru kāju uz savas dzimtās zemes, es jutu, ka manās acis saskrēja asaras, ne prieka, bet nožēlas asaras. Sarkanie (Alhambras) torņi, Sjerranevadas kalnu galotnes, Heneralfes ziedošie lauru koki... viss tas tik dzīvi nāca man atmiņā, ka man likās, it kā šī Francija, kurā es atradišu savu māti, ir trimdas zeme. Sapnis bija izsapņots."

Šādu augsta stila vērtējumu ir daudz: "pusromāniskā un pusorientālā" Spānija (*Irving*) acīmredzot prot valdzināt savus apmeklētājus, un to jau no laikiem, kā teicu, kad vēl maz izsmalcinātās viduslaiku Eiropas sūtņi nespēja savu izbrīnu slēpt mirdzošās artistiskās fantāzijas bagātajos arābu valdnieku galmos Kordovā, Granadā u. c.

Jau minētais Irvings varēs atzīties: [kad viņš ieradies Alhambrā] "Es staigāju pa apburtu zemi un mani apņēma romāniskas asociācijas. Jau sākot ar maniem agriem zēna gadiem, kad es Hūronas upes krastos iegrīmu pirmo reizi senā Hinesa Peresa de Itas (*Gines Perez de Hita*) romāna apokrifajās, bet tomēr bruņnieciskajās lapaspusēs par brāļu kariem Granadā un par viņas varonīgo Segrīsu (*Zegris*) un Avenserrahesu (*Abencerrages*) strīdiem un cīņām, šī pilsēta bija manu vaļējo acu sapņu (objekts), un es bieži savā fantāzijā klejoju pa Alhambras romantiskajām telpām."

Vairākas paaudzes vēlāk, kāds reizēm ikdienai svešs jauneklis tālajā Latvijas nostūrī šad un tad redzēja sapņos šo arābu pili, laikam jau skolnieka gados, iekams viņš vēl nemaz nezināja, kāda tā īstenībā izskatījās. Viņš vēl neprata spāniešu valodu, Itas romānu viņš lasīja tikai daudzus gadus vēlāk, jau tad, kad šis vēlāis jūsmojums (I daļa 1595, II 1619) vairs nespēja aizvietot oriģināla liniju svaigumu, un kad pārāk gleznaini uzmontētie apraksti sāka atgādināt citus bruņinieku romānu paraugus (piemēram, itālieša Ariosto), bet pašas Alhambras brīnišķā situācija, tās arabesku, pils logu pakavu griezuma formas un gaisotne ap šo vientulīgo skaistumu to neatstāja, līdz kamēr viņš varēja, arī viņš, "klejot pa pils romantiskajām telpām", un likās man, it kā klistot pa šīs brīnišķās celtnes telpām kaut kas mani ir piepildīts. Varēja tas notikt tikai tad, kad es jau biju Latvijas Universitātes pasniedzējs, kurā man citu starpā bija jālasa arī kurss par seno spāniešu valodu.

Pils "māsu zāles" uzraksts skan:

Zvaigznes labprāt nolaistos no saviem gaismas laukiem,
Un gribētu tās dzīvot šajā telpā debesu vietā.

Acīmredzot savādu jūsmu bagāti bijuši arī pils veidotāji un izdaiļotāji.

Bet savus laikus slavenais viduslaiku žīdu dzejnieks Ibn Gebirols (11. gs.) jau pieminot Granadas pili šādiem vārdiem:

Es viņu redzēju un aizmirsu savas (dzīves)
nastu, un mana sirds kļuva
brīva no savām mocībām.

Patiešām (man liekas), ka mans ķermenis
tiek pacelts manu acu prieku sajūtā
it kā uz ērgļa spārniem.

Un pēc astoņiem gadu simtiem estētiskie pārdzīvojumi citā, modernā toņkārtā skanēs T. Gotjē: "Cik daudzas stundas es tur tiku pavadījis, šajā gaišās melanholijas (gaisotnē), kas ir tik atšķirīga no ziemeļu zemju melanholijas..., ieteicot savām acīm uztvert ikvienu formu, ikvienu kontūru... Nekāds apraksts, nekāda glezna neiespētu tuvoties šim mirdzumam, šai gaismai, šai nianšu dažādībai."

Un pats es visā pazemībā reiz rakstīju, senas atmiņas cilādams: "Tā nu stāv šī pils, spilgti brūnsārti atmirdzēdama vakara saulē, stāv "no laikiem, kas pagalam", daudzu aizgājušu paaudžu nesadzirdamu valodu pilna, zeltītu un asiņainu tvaiku leģendu ēnu pārstaigāta... Dažās viņas zālēs sīki plauka oranžu ziedu kociņi, smalku mūžības dziesmiņu dziedāja strūklakas, bet vienreizēju cilvēciņu atbildi deva arhitektonisko stalaktītu mežģīnes neatrisināma smalkuma zīmējumos... Šo stalaktītu radītājiem bija pilnīgi pieticis viņu dzīvei un viņu ikdienai ar tām interno vīziju citiem neapjaušamo pulku, kas viņus vadīja un iedvesmoja, neatdarināmus, cauri gadu simtu cilvēku plastiskās redzēšanas veidiem, parasti sauktiem par stilu."

Tiešām, tur var pavadīt dažu labu *heure exquise*¹, kā raksta Verlēns. Pašu arabesku krāsu gammas spēj dot retus pārdzīvojumus: šie *azulejos* (ázul — gaiši zils) ir parasti gaišzili zaļi balti zeltītā kombinējumā, vietām ir arī gaiši sārtas un dzeltenas ieskaņas. Un pats zīmējums! Nezinu, ko saka gudrie mākslas vēsturnieki, man šis komplicēti piesātinātais liniju un visādu ģeometrisku zīmējumu un kompozīciju nepārtraukts plūdums, kāds tas sedz gries-tus, sienas un logu izgriezumus, rādās kā dziļi koncentrēts liniju prieks (*broderies de stuc*), kam tiešām nav daļas, kas notiek ārpus tā, kas ir pašvērtīgs sevi un savā radīšanas pašapmierinājumā un pašpiepildījumā. Arābu, parasti no Korāna ņemtie uzraksti noslēdz vai emocionāli sintezē šo gara spēli: arābu alfabēta burti jau šai ziņā ir visplastiskākie, visgleznieciskākie, ne velti arābu

¹ Jauku stundu.* (*Franču val.*)

kaligrāfija ir īsta mākslas nozare. Tāda nu viņa ir, šī īpatnējā arābu psiholoģija, tāda ir lielā tiesā viņu literatūra, kas neatlaidīgi turpina iznest savas pagātnes tuksnešu motīvus, savās lepnajās pilīs un galmos, kuriem tajos senajos gadu simtos nebija līdzīgu Eiropā. Kaut kas nesajaucami īpatnējs, motīvos šaurs, nejutīgs pret svešiem iespaidiem un daudzkārt nepārspējams miniatūrā izveidojumā kā dzejnieka radītāja rēgi tuksneša apvāšņos (“es esmu tikai gaisā izšauta bulta”, raksta kāds viņu dzejnieks) kā filigrānas cilvēku fantāzijas audi pasaules kailajos klajumos.

Nu jau ilgu gadu Granada ir provinces pilsēta, klusa un cienīga. Redzams arābistikas centrs (viņas universitātē), bet tūrisma sezonās arvien pieaugošam tūristu plūdumam padota. Klusa un īpatnēja. Jaunākos laikos divi viņas dēli, ļoti redzamas figūras spāniešu literatūras laukā, ir lielā mērā komplicējušas šīs pilsētas priekšstatu svešu vērotāju acīs. Un savādi: abas šīs figūras ir dziļi traģiskas. A. Ganivets (*A. Ganivet*) (1865–1898) izvērtās par toreizējās *fin de siècle*¹ paaudzes pesimistisko izjūtu paudēju, Spānijas pasaules lielvalsts pēdējā norieta apstarotais, sakarā ar zaudēto karu pret Ziemeļamerikas Savienotām Valstīm (1898). Viņš, Spānijas konsuls toreizējā Helsingforsā, pazīstamo *Cartas Finlandesses* autors, traģiski noslēdza savu dzīvi Daugavas vilņos pie Rīgas (1898). Otrais, F. Garsija Lorka (1899–1936), pa īpatnējiem ceļiem pienāk mūsu dienu jušanām vēl tuvāk. Viņa Alhambras apraksti ir dziļi lokāli, tā teikt, no iekšas skatīti. Granadas balss esot, viņš raksta, it kā “bezipersonīga, asa, pilna neizsakāmas aristokrātiskas melanholijas”. Bet it sevišķi viņam ir pie sirds Alvaisinas (*Albaicín*) klinšaino alu iedzīvotāji — čigāni, kuru mūziku bija ilgi un sirsnīgi pētījis Lorkas skolotājs un draugs, lielais spāniešu komponists M. de Faļa (*De Falla*). Ne velti dažā labā no viņa tik īpatnējiem motīviem mēs it kā dzirdam kādu aizlaicīgu “bezdiķu balsi” (*voz abismal*), kā teicis kāds kritiķis. Lorka krita Spānijas asiņainās revolūcijas laikā: viņu nošāva fanātiskie teroristi iemeslu dēļ, kas skaidri laikam vienīgi viņiem pašiem.

Un vēl kādu izrakstu no šī smalkā un nelaimīgā rakstnieka lapaspusēm: “(Granada) ar saviem apbrīnojami kontemplatīviem cilvēkiem, kas ir vienreizēja dabīga skaistuma apņēmī, neko vairs negaida (no pasaules) un prot tikai smaidīt... (Granadas) cilvēki, kuriem vairs nav ilgi pēc avantūrām,

¹ Gadsimta beigu. (*Franču val.*)

salokās (ieslīgst) sevī un lieto vienīgi deminutīvus (pamazinājuma vārdus), lai uztvertu savas fantāzijas (veidus).”

Alhambras vēstures skici, no augstu valdnieku līdz kontrabandistu miteklim, un atkal no jauna iespējami augstā vērīenā, uzmetis V. Irvings (*W. Irving*) savā grāmatā, pēdējā viņa paša rediģētā izdevumā (1868).

Priekšlasījumu lasīšana ārzemju universitātēs un mācītās biedrībās man iesākās 20. gadu pašās beigās. Vairs neatminu, vai tas bija 1928. vai 1929. gads, kad dabūju ielūgumu braukt uz bijušo Kēnigsbergu un nolasīt kādu lekciju no manu jaunāko pētījumu lauka. Lai saprastu visu sakarību, vajadzīgas vismaz divējāda satura piezīmes pie teiktā. Pirmā lai būtu zinātniskā. 1927. gadā biju publicējis savu pirmo lielāka apmēra grāmatu *Alt-Riga...*, kurā es esot, kā kolēži runāja, “atradis” vai “atklājis” humānismu senajā Livonijā 16. gs. beigās un 17. gs. pašā sākumā. Livonijas vēsturnieki bija visumā bijuši galvenām kārtām tiesību un privilēģiju vēsturnieki, politisko notikumu apcerētāji, avotu izdevēji utt. Mazāk viņus interesēja kultūrvēsture un par estētiskām un literārām lietām, cik tās vispārīgi bija pārstāvētas šajā koloniālajā robežu zemē, kas ir mūsu dzimtene, šiem baltvācu vēsturniekiem interese bija pavisam maza. Tā es, savu grāmatu rakstot, varēju atsaukties tikai uz vienu vienīgu priekšdarbu, ļoti vispārīgas dabas skici, kas piederēja T. Šimaņa spalvai. Bieži aizstaigāju uz nelielā Rīgas pilsētas bibliotēku, kur man arvien bija prieks satikt toreizējo tās direktoru Dr. N. Bušu, gaužām izglītotu un smalkas dabas kungu, un reiz sāku ar viņu sarunu: vai tad jums Livonijā, toreizējo lielo starptautisko sakaru laikos, nav nekādu latīņu tekstu, kas atspoguļotu, kaut arī ar pienācīgo novēlojumu, lielo humānisma kustību Eiropā, kas tiem laikiem bija ne tik vien literāras modes, bet arī vesela jaunlaiku pasaules uzskata izpaudums? Esot gan šis un tas, bet neviens tam nepiegrīžot vērību, skanēja atbilde. Lai kungs man dod ieskatam, lūdzu. Viņš novietoja mani klusā vietā blakus savam kabinetam, un, tikko es biju sācis šķirstīt šos vecos tekstus (tie nu visi sadeguši!), bija man uzreiz skaidrs, ka manā priekšā ir tipiski humānisma dzeju un runu paraugi, kuru pirmierosinājumi nāk no Itālijas, 16. gs. tā sauktās neolatiņu literatūras.

Tā tas sākās. Pārējo interesents var atrast manos rakstos par šo mūsu seno literāro kustību. Karaļauču kungus viss tas, protams, ieinteresēja, jo to laiku Prūsijas hercogistē, ordeņa politiskajā mantiniecē, arī bija konstatējami līdzīgi literāri fakti. Pat Karaļauču universitātes dibināšana stāv tiešos

sakaros ar lielo humanitāro zinātņu centru Padovā, toreizējās Viduseiropas iespaidīgajā centrā.

Otrā piezīme, politiski nacionāla, lai būtu īsāka, jo citādi rakstīšanas gals aizies par tālu. Attiecības latviešu un vāciešu starpā tajos gados bija viss kas cits, tikai ne spīdošas. Vēl gan nebija nācis lielais krahs sakarā ar Doma baznīcu, kurā mēs arī ar profesoru Švābi bijām izraudzīti (izraudzītājs bija ne-laīķis Skujenieks, attiecīgās Saeimas komisijas priekšsēdētājs) liela stila publiskiem disputiem ar vācu aprindām. Pēc šī kraha mani, protams, neviens vairs uz Karaļaučiem nesauktu. Biju tajos gados arī aktīvs Franču-latviešu tuvināšanās biedrības priekšnieks, fakts, kas nevairoja draudzības jūtas zināšanās aprindās pret mani. Bet tomēr radās centieni mest vismaz kulturālas saprašanās tiltus no abām pusēm, un tā radās šī viesu lekciju apmaiņa. Iniciatīva nāca no Karaļauču kungu puses. No latviešu profesoriem bijām aicināti trīs: profesors M. Zīle, profesors P. Šmits un es. No otras puses nāca pretim trīs kungi. Atceros savu "pretpēlētāju". Tas bija profesors Cizemers (*Ziesemer*). Austrumprūsijas dialektu un literatūras pētnieks, labs zinātnieks un ļoti laipnas dabas kungs, ar kuru bija patīkami kārtot lietas. Mans aicinājums laikam bija bijis plašāku diskusiju objekts, jo tad, kad Cizemers mani izvadīja uz staciju, viņš man roku spiezdams noteica: *Ich danke Ihnen, dass Sie doch gekommen sind!*¹ Akcents bija likts uz vārdiņa *doch*².

Karaļaučos iepazīnos ar dažiem ļoti patīkamiem kolēģiem (vienu no tiem nupat nesen sastapu Amerikā pēc 30 gadiem!). Sevišķi iedraudzējos ar mūzikas vēstures profesoru Milleru-Blatavu (*Müller-Blattau*), ar kuru vēlākos gados sastapos Romā. Kad bija pienākusi viņa reize braukt uz Rīgu, mēs viņu kopā ar kundzi uzņēmām savā mājā, un sarunas ritēja spriegi. Kundze uzreiz pateica: "Jūsu Rīga ir pavisam savāda pilsēta, es pirmo reizi iebraukusi, tūdaļ varu izšķirt, kas te ir latvietis, kas vācietis utt. Ap latviešiem ir īpatnēja personības gaisotne!" Uz jautājumu, kā viņa spriež par baltvāciešiem, viņa vaļširdīgi pateica: *Es scheint mir, dass sie alle ein Brett vor den Augen haben!*³ Atceros, kā šodien. — Laipnie kolēģi mani Karaļaučos vadāja pa kafejnīcām, operām u. c., visur mani stādīja priekšā. Šīm pieklājības aktam sekoja konvencionālie smaidi, bet pāris reizes vācu kungu acīs jutu iezībamies uz īsu mirkli asu naida dzirksteli. Varu saprast: mēs taču bijām Karaļaučos, kas jau īsi pirms Pirmā pasaules kara bija izvērtušies par

¹ Es pateicos jums, ka jūs tomēr ieradāties. (*Vācu val.*)

² Tomēr. (*Vācu val.*)

³ Man šķiet, ka viņi ir aprobežoti. (*Vācu val.*)

lielvācietības centrāli, resp., par *Drang nach Osten* modernizēto cietoksni. Mēs, latvieši, bijām pirmajā “uzmanīšanas” rindā, igaunī bija mazāk pretvāciski un lietuvieši maz spēlēja mums līdzīgai frontē. Te nu garais stāsts stāstāms, bet, ja to iesāktu, kur tad iznāktu rakstīšanai gals? Teikšu tikai to, ka man ar šiem lielvāciešu cietokšņa sargiem iznāca personīga skaidrošanās lielas publikas priekšā Varšavas vispasaules vēsturnieku kongresā 1933. gadā. Kad savā pretrunā citēju Merķeļa skaisto teicienu kā atbildi uz Herdera jau-tājumu, ko tad viņš īsti gribot gūt un panākt: *liberté et pain bis*¹, tad man nāca klāt daži franču kungi (es runāju franciski), spieda roku un teica: “Nu mēs sapratām zināmas lietas!”

Tas vācu vēsturnieks, ar kuru man šī saraustīšanās iznāca, saucās H. Rotfelss. Pieminu viņu šeit, jo nupat (1966) lasu par viņu vācu izdevumos slavinājumu rakstus stipri augstā stilā (sakarā ar viņa 75 gadiem). Viņam bijusi veiklība laikus uzņemt rezistences toni pret naciņiem, un tā nu viņš ticis atiecīgajos gados. Tai laikā, par kuru runāju, viņš bija viens no neiecietīgākiem Karaļauču profesoriem, kas centās apkarot nabaga latviešus no sava augstā koloniālā viedokļa, kā vien mācēdams.

Pirms lekcijas bija jāiet brokastīs pie universitātes kuratora (kaut kas līdzīgs Amerikas universitāšu prezidentiem). Mierīga rakstura un ļoti gudra skata administrators, kas ar interesi vēroja, kāds tad īsti izskatās tas šis “*Junglette*”² un kas no viņa ir. Pēc lekcijas viņš bija pirmais, kas man nāca spiest roku un teikt ļoti izmeklētus pieklājības vārdus. Acīmredzot biju viņa acīs “nolicis eksāmenu”. Mana lekcija notika universitātes aulā, kas bija pilna publikas, ļoti korektas, atturīgas un diezgan izlasītas, cik varēju nojaust no sejām un stājas. Lekcija ievilkās gandrīz stundas garumā un visu laiku zālē valdīja tāds disciplinēts klusums, ka laikam būtu bijusi sadzirdama mušas staigāšana, ja tur kāda būtu bijusi. Tāds klusums reizēm nospiež runātāju, un bija man pāris reizes tāda kā neomulības sajūta, bet to pārvarēju, jo apzinājos, par ko visa šī spēle tiek spēlēta. Lasīju, kā kungi bija vēlējušies, par Livonijas humānismu, tur iepinot pēc iespējas arī nacionālus tematus. Šo lekciju, apstākļiem piemērotu, man nācās lasīt citās vietās (sk. tālāk), bet tāda, kā tā tika nolasīta Kēnigsbergas universitātē, tā ir iespiesta Krakovā 1933. gadā (sk. pielikumu).

Viens no augstāk pieminētiem agrākiem rakstiem — “Kēniņa Stefana ienākšana Rīgā un ciņas par Doma baznīcu”, kuru apgāds “Pilskalns” izdevis

¹ Brīvību un pelavu maizi*. (Franču val.)

² Jaunlatvietis. (Vācu val.)

tagad trimdā 1965. gadā atsevišķā grāmatiņā, — ir pirmo reizi iespiests žurnālā “Daugava” 1932. gada numuros. Tā kā pagājuši jau apmēram 35 gadi no tā parādīšanās, nebūs lieki daži paskaidrojumi par šī raksta tapšanu, un tie būtu it sevišķi noderīgi to paaudžu locekļiem, kas nupat pieminamos notikumus nevar atcerēties no personīgās pieredzes.

Cīņas par Doma baznīcas piešķiršanu Latvijas arhibīskapam par viņa katedrāli iedegās jo karsti, kad diskusijas un polemikas nonāca toreizējās Saeimas Publisko tiesību komisijā. Tās priekšsēdētājs bija nelaiķis Marģers Skujenieks. Apspriedēs tika pieaicināti eksperti no latviešu un vācu puses. Latviešu eksperti bija nelaiķis A. Švābe un es. No vācu puses bija aicināti Rīgas pilsētas arhīva direktors mag. A. Feiereizens (*A. Feureisen*) un vēl kāds kungs, kura vārdu neatceros. Debates bija dzīvas, un ekspertu liecības Saeimas kungi uzklausa ar pienācīgu uzmanību.

Ir sevišķi pēdējā sēde bija dramatiska diezgan, jo no vācu puses bija sabraukuši vairāki zinātnieki, arī no ārzemēm, cik atceros. Mana daļa bija tulkot un skaidrot galvenām kārtām ķēniņa Stefana attiecīgos dekrētus, profesors Švābe, kā jau jurists, nonāca diezgan dzīvās diskusijās (piemēram, ar vācu deputātu Pusulu) par tiesiskas dabas jautājumiem. Sēdes iznākums bija paredzams, jo visas latviešu frakcijas, atskaitot Arveda Berga frakciju, kas šajās sēdēs nepiedalījās, bija par Doma baznīcas piešķiršanu Latvijas Ev. luteriskam arhibīskapam.

No vācu puses reakcija bija, starp citu, arī tāda, ka laikraksts *Rigasche Rundschau* veltīja notikumam, cik atceros, veselu lapaspusi, kurā visādos variantos bija izstāstīts un pierādīts, kādi neprāšas un diletanti Livonijas vēstures laukā ir abi latviešu eksperti, Švābe un es. Nebiju domājis, ka tik dziļu efektu radīs mūsu uzstāšanās, bet tik daudz vēl esmu dzirdējis, daudzus gadus vēlāk, ka baltvācieši man “nekad nepiedošot” manu uzstāšanos šai lietā. Jādomā, ka vēl niknāki vārdi būs bijuši veltīti kolēģim Švābem, jo viņam jau bija vietām jālieto asāka valoda hronoloģiski daudz tuvāko notikumu dēļ nekā man.

Kad nu viss politiskais trācis bija cauri, lieta kā vēstures objekts mani turpināja interesēt. Nolasīju dažas publiskas lekcijas šai sakarībā un Rīgas pilsētas arhīvā ar tā paša minētā Feiereizena kunga palīdzību sāku rakņāties attiecīgo gadu dokumentos. To tur bija, un laikam vēl tagad ir, prāvs skaits, pat sindika Hilhena bruljonus ieskaitot, ar viņa rokas labojumiem un papildinājumiem. *A propos*¹, ļoti labs un vingrs ir viņa latīņu valodas stils. Šos dokumentus izšķirstīju un izrakstīju visu, kas man likās vērtīgs. Tā radās

¹ Starp citu. (*Franču val.*)

nupat izdotās grāmatiņas otrā daļa. Lai nu lasītājam būtu dzīvākas visas šī tālā un maz pazīstamā gadu simteņa ainas un norises, nolēmu tai pievienot, pareizāk sakot, otro daļu ievadīt ar aprakstiem par ķēniņa Stefana ceļojumu uz Rīgu 1582. gada agrajā pavasarī. Viņš bija pirmā kronētā galva, kas apmeklēja brīvo tirgoņu Rīgu. Materiāli šī ceļojuma aprakstam arī ir gandrīz visi vēl tikai rokrakstos. Domāju, ka attiecīgie plašākie izvilkumi spēs saistīt arī mūsdienu lasītāju.

Pirmā rindā drīz pēc Kēnigsbergas nāca Polija. Biju saukts uz Varšavu, Krakovu un Poznaņu. Varšavā tos laikus atradās Austrumeiropas vēsturnieku studiju centrs, kura *spiritus rector*¹ bija profesors Handelsmans. Viņš, kā tiku dzirdējis, miris naciķu nomocīts kādā no viņu Otrā pasaules kara radītiem “nāves lēģeriem”. Šis centrs bija stipri aktīvs un interesants savā darba plānā apvienot to tautu vēsturniekus, kas nāca no tautām Vācijas un Krievijas starpā. Kādās sanāksmēs, kas bija domātas plašākam vērienam, piedalījās arī vācu un lielinieku vēsturnieki. Ar pirmajiem poļi visādi izmēģinājās kādu sadarbību gūt, un tas palaikam arī izdevās. Otrie, kā labi atceros, savā pirmajā debijā atstāja ļoti kuriozu iespaidu, un ļaudis tos pētīja ar lielu interesi. Atceros, ka kādā publiskā sēdē izcēlās nebeidzamas debātes par to, kur Eiropā īsti iesākas Austrumi un kur beidzas Rietumu civilizācija.

Izrādījās, ka lielinieki, toreiz vismaz, sevi skaitīja ar visu savu Maskavu pie Rietumiem un ka tādā kārtā “Austrumi” stūrēja austrumu virzienā, kaut kur aiz Urāliem. Atceros arī, ka no Minskas akadēmijas, kā viņa jau toreiz saucās, bija ieradies kāds latvietis (vārdu neatceros). Ar to apmainījāmies ļoti šaubīgiem skatiem, it sevišķi viņš rādījās nepieejams, un tā mēs arī netikām pie sarunāšanās, jo man arī nebija nekādas vēlēšanās dzīties pēc viņa labvēlības.

Lasīju Varšavas universitātes aulā, cilvēku bija diezgan prāvs skaits. Poļu zinātniekus interesēja manas studijas par 16. gs., un tie sarunās vēlāk mani iztaujāja daudzus punktus. Lieta tā, ka mūsu Livonijas 16. gs. latīņu tekstos man bija izdevies uztāustīt arī kādus sakarus ar šolaiku poļu autoriem, ir prozā, ir dzejā, un tas pāvedināja uz dažāda veida hipotēzēm, kas bija jānoskaidro vai jāpierāda. Tikai vienu piemēru ilustrācijas labad. Labi pazīstamo Salaspils kauju 1605. gadā, kurā aktīvu un pie tam varonīgu

¹ Vadošais gars. (Latīņu val.)

dalību bija ņēmuši Kurzemes bruņinieki poļu-leišu pusē pret zviedriem, bija atsevišķā latīņu poēmā aprakstījis Viļņas Zaviša (*Zawisza*) (ģimene, kas vēl šodien ņem aktīvu dalību politiskā ciņā). Prinču Radzivilu arhīvā Varšavā (nezin, kur tas tagad, ja vispārīgi vēl dzīvs?) ir laba tiesa dokumentu, kur iet runa par Livonijas lietām utt. Varšavā man bija prāvs skaits pazīstamu, un es biju viesis vienā otrā poļu mājā. Sevišķi man atmiņā palikusi mana labā un mīļā kolēģa Handelsmaņa māja, kurā reizēm salasījās jo redzami vīri no poļu intelektuālās pasaules. Satiku tur, piemēram, vēl no studentu laikiem apjūsmoto Pēterburgas profesoru Zeļinski, satiku tur vienu no krievu kadetu partijas līderiem Ļedņicki, kas bija pametis ar roku krievu lietām un atgriezies pie saviem poļu senčiem. Bija šis kungs, kura gals diemžēl bija traģisks, viens no vislabākiem runātājiem, kādus savā mūžā esmu dzirdējis. Bija tur Bulduru konferences dalībnieks Sokolovskis, liels bridžists, kā man viņš tika ieteikts, utt. Var iedomāties, ka sarunu tematiem netrūka vielas līdz vēlai nakts stundai, kad pēc poļu paraduma tika pasniegts t. s. bigošs, kaut kas līdzīgs mūsu skābo kāpostu zupai. Tā manta, ap pusnakti ēsta, varenī gāja pie sirds!

No Varšavas mans ceļš veda uz Krakovu. Šī skaistā itāļiski poliskā renesanses apdvēstā pilsēta man allaž gaužām patikusi. Un tās augstās un smalkās kultūras tonis, kas tai īpatnējs. Lasīju akadēmijas vēsturiskā biedrībā, un tur uzmanība bija tikpat liela kā Kēnigsbergā. Ja nu kur bija vieta runāt par šīs varenās kustības plašo vērienu Eiropā, tad Krakova bija tā.

Mans priekšlasījums tika nokristīts par *bardzo żrodlowi*¹ un to, kā jau teicu, Krakovas kungi arī iespieda. Vēlāk man no šīs pilsētas un viņas akadēmijas nāca gods piederēt par korespondējošo locekli šai akadēmijā; "sarkanī kungi" manu vārdu esot izsvītrojuši no sarakstiem, bet, atklāti sakot, man tas maz ķeras klāt.

Arī Krakovā drīz jutos kā mājās. Strādāju universitātes bibliotēkā, kur bija atrodams dažs labs manuskripts par Livonijas lietām, biju viesis kolēģu mājās, kur sarunas ritēja interesanti un raiti. Aizmirsu pateikt, ka akadēmijas kungi kādu vakaru pēc manas lekcijas man par godu deva vakariņas, kas arī izvērtās par patīkamu sanāksmi. Vienmēr atceros šādu scēnu. Pirms vakariņām pie manis pienāca kāds stalts, vecs kungs, stādījās priekšā (kāds pazīstams poļu ģeogrāfs, vārdu esmu aizmirsis) un teica, ka viņš uz vakariņām palikt nevarot, jo esot jau par vecu, resp., pāri 80 gadiem, bet ka viņš

¹ Ļoti stingri uz avotiem dibināts.* (*Poļu val.*)

nevarējis neatnākt, lai man spiestu roku, jo es, lūk, esot *pierwszy lotysz*¹, kas šeit lasot un apgrozoties. Viņa rokasspiediens man gāja pie sirds. Atceros patīkamo vakaru pie akadēmijas prezidenta (man vēl, kā par brīnumu, ir viņa rakstītais paziņojums par manu ievēlēšanu); viņa personīgajā īpašumā bija slavenā Matejko glezna "Jānis Briesmīgais". Šis audekls, kas aizņēma labu daļu sienas, pilnīgi attaisno Jāņa IV "greznojošo epitetu". Laiku vēji izdzenājuši nebūtības debesīs siltos draudzības mākoņus. Daudzi no toreizējiem paziņām jau būs viņā saulē, dažs labs, kā tiku dzirdējis, cietis no naciķu un lielinieku puses, sakari man palikuši šeit Amerikā ar profesoru Haļeckī, kas strādā Ņujorkā. Kad tiekamies, allaž nāk prātā vecie laiki, jo esam jau abi arī veci.

Poznaņā par manas lekcijas sarīkošanu bija rūpējies pazīstamais poļu literatūras vēsturnieks Grabskis. Mani publikai priekšā stādot, viņš neaizmirstami skaistiem vārdiem aprakstīja mūsu Daugavu, tās ceļu vairāku tautu robežu starpā. Uz Vācijas notikumu pusi orientētai auditorijai likās pasveši manis skartie temati, bet izrādījās, ka man tikai tā bija licies. Drīz radās interesantas saistības, un arī šī lekcija, cik vairs atceros no visa enturāža pēc turpat 30 gadiem, man simpātiski iespiedusies atmiņā. Bet sakarā ar braucienu uz Rietumpoliju man jāpiemin arī kāda cita epizode, kas iesākās ar humora pilnām situācijām. Netālu no Poznaņas atrodas Kornikas pilsētiņa, īstenībā miests, kurā ir grāfu Zamoisku pils un tajā viena no vērtīgākām Polijas 16. gs. pirmiespiedumu bibliotēkām. Neaizbraukt turp un vismaz iemest aci šai krātuvē, tā, manuprāt, būtu bijusi apgrēcība pret latviešu tautas vēsturi. Iesēdos vilcienā pievakarē un pēc pusotras vai divu stundu brauciena lielā tumsā ierados Kornikas stacijā. Vēl šodien nezinu, kādēļ biju tik dumjš braukt uz pavisam svešu vietu tik vēlā stundā. Kornikas stacija bija īsta lauku stacija: divu istabiņu celtne ar priekšnieka darba istabiņu un uzgaidāmo "zāli", kurā vienīgās mēbeles bija divi koka soli. Izkāpis ar savu čumedanu no vilciena, iekritu lielā tumsā un dzelzceļa uzbēruma grāvī, jo tai vietā nebija perona. Aizkūlos līdz liela luktura iezīmētai stacijai un prasīju priekšniekam (viņš arī bija viss personāls vienā personā), kā tikt uz Korniku. Līdz turieni esot 5–6 kilometri, viņš atteica, šaubīgi mani aplūkodams. Vaicāju, kā turp tikt. "Ar zirgiem, ja kāds braucot," skanēja atbilde. Redzēju, ka te nekas nebūs, un vaicāju, vai drikstu stiept savus kaulus uz viena no soliem, ja šonakt projām netiktu. Viņam iebildumu nebija. Kamēr runājām, atskanēja ratu rīboņa. "Kur tas brauc?" prasīju. "Uz

¹ Pirmais latvietis. (*Poļu val.*)

Korniku,” bet esot jau projām. Sāku ar acīm mērīt sola garumu un fantazēt, cik paliekami jauka nakts mani gaida. Kad biju ar šo “lēsi” galā, pēc kāda laika atkal dzirdu ratu rīboņu. Šoreiz nu gan neļaušu liktenim izmukt. Metos laukā un ar visu savu polisko buldurēšanu centos iestāstīt jaunajam braucējam, lai taču viņš mani nepamet ļaunā likteņa varā. *Dobrze*¹, lai sēžoties iekšā. Tā bija diezgan ērta divzīgu orīte, kādas lieto arī Austrumprūsijā. Un prom mēs bijām. Tumsa bija tīri vai necaurredzama, jo mēness vēl nebija uzlēcis. Braucām pa kādām tur lejām un pakalniem, visādus likumus taisot, līdz beidzot iebraucām simtprocentīgā vai, kā mēs sakām, aklā tumsā lielo koku dēļ. Te nu esot Kornika, ko es gribot tālāk darīt? Sacīju, ka gribu klauvēt pie pārvaldnieka durvīm, jo esmu profesors, kas nācis pētīt viņa bibliotēku un esmu dzirdējis, ka te varot kādu istabu dabūt palikšanai. Mans laipnais gids aizgāja, dzirdēju kaut kur zvanām un labu laiku bubinām ar kādu tur citu cilvēku. Beidzot ieradās vīrs ar vējlukturi, apskatīja mani un noteica *proszę pana*². Aizveda viņš mani uz kādu patālāku māju, uzveda pa trepēm otrajā stāvā, ieveda lielā istabā, kur bija kaktā gulta, un teica, ka tā būšot mana paliekamā vieta, kamēr te strādāšot. Ko vēl gribēt? Apskatīju sveces gaismā istabu, kur pie sienām rēgojās pustumsā lepnie poļu ķēniņi, un gāju gulēt. Kad otrā dienā pētīju apkārtni, redzēju, ka šī muiža ir kā visas muižas, ka esmu ievietots kādā ēkā, kas varētu būt bijusi pārvaldnieka māja, ka atstatus no muižas ir miests, kura vienīgā krodiņā man bija jāiet ēst pusdienas un vakariņas utt. Bibliotēkas pārzinis, kāda mana Krakovas paziņas skolēns, bija laipns un izpalīdzīgs, un, kad es braucu projām, viņš man ar eleganti polisku žestu iedāvāja to sējumu, kurā ir par jaunu izdotas pazīstamās septiņas Livonijas gravīras, kuras Romā bija pagatavojis griezējs Dž. Lauro uz lielkanclera Zamoiska pasūtījumu. Lai nu gan mana gadiem krātā bibliotēka ir aizgājusi tālu ceļu, šis ļoti retais sējums vēl ir manā īpašumā. Zamoisku arhīvā Varšavā (arī tas esot gājis bojā) man izdevās atrast pat daļu no attiecīgās korespondences, resp., attiecībā uz pasūtīšanu.

9

Tas notika 20. gadu beigās, kad man bieži bija jābrauc uz Poliju. Bija nodibināta Austrumeiropas vēsturnieku biedrība, kurā ņēmu aktīvu dalību un biju ievēlēts arī tās valdē. Vienā no šīm reizēm man iznāca gaužām raksturīga

¹ Labi. (*Poļu val.*)

² Lūdzu, kungs. (*Poļu val.*)

saduršanās ar mūsu zemes senāko un jaunāko vēsturi dzīvas personīgas saskares, lai neteiktu tīri cilvēcīgas berzes, veidā. Slavenās Livonijas aristokrātijas ģimenes — fon Tīzenhauzenu zars bija emigrējis uz Poliju, kad Livoniju 17. gadsimta sākumā iekaroja zviedri. Šīs ģimenes daļas simpātijas pret Poliju un saistības ar tās varasvīriem bija bijušas tik dziļas, ka, zviedriem nākot, tai nebija palikšanas dzimtenē. Tīzenhauzeni nav vienīgie šai ziņā. Ir Polijā atrodami arī Hilheni, acīmredzot pazīstamā Rīgas pilsētas sindika (juriskonsulta) D. Hilhena (16. gs. beigās) pēcnācēji, varbūt arī vēl citi, piemēram, Manteifeli (Latgalē un arī Varšavā).

Lai nu kā, bet Tīzenhauzi (*Tyzenhauzi*) (kā tie Polijā saucās) spēlējuši tur zināmu lomu un manas dzīves laikā trīs brāļi grāfi Pšezdžecki-Tīzenhauzi (*Przedziecki-Tyzenhauzi*) ieņēma redzamas vietas Polijas Republikas diplomātiskajā dienestā.

Viens brālis bija vēstnieks pie Svētā krēsla. To nepazīnu, bet par viņu gāja runas, ka tas esot zvērināts ienaidnieks latviešiem. Otrais brālis bija protokola šefs Ārlietu ministrijā, par trešo nezinu teikt neko tuvāku. Der piezīmēt, ka minētais protokola šefs vēlākos gados publicējis speciālu pētījumu par Polijas diplomātijas vēsturi, par kuru tiku lasījis atzinīgas atsauksmes (pašu grāmatu nepazīstu).

Ar šo pēdējo kungu man nu iznāca savādas darišanas. Viņam piederēja netālu no Varšavas centra neliela pils vai savrupmāja, un tajā atradās viņa ģimenes arhīvs un bibliotēka. Mūsu vēstures pēdas meklējot, nevarēju, protams, neuzmeklēt šo privāto krātuvi, lai redzētu, vai tur mums, latviešiem, būtu kas interesants atrodams. Arhīvs bija atvērts divas reizes nedēļā dažas stundas pēcpusdienās, un tur tad ieradās neliela auguma poļu kungs, kas mierīgi sēdēja ne pārāk lielās telpas kaktā, ļaujot putekļiem un "laika zobam" darboties ap apsūbējušiem sējumiem un aktu konvolūtiem. Bija arī kāds rādītājs kartotēkas veidā, bet, lai tur tiktu pie kādas gudrības, būtu bijis jāpatērē prāvs laiks, kāda manā rīcībā nebija.

Kādā no maniem braucieniem uz Varšavu kāda vēsturnieku kongresa gadījumā aizstaigāju uz minēto privāto krātuvi, stādījos priekšā poļu kungam un, pāršķīstījis kartotēkas manuskriptu nodaļas lapas, redzēju, ka tur atrodams liels, lai neteiktu milzīgs, skaits visādu inventāru un kontraktu no baroniem Tīzenhauzeniem piederošām muižām Vidzemē. Dokumenti bija mūsu zemes ekonomiskās vēstures, īstenībā zemnieku vēstures faktiskie liecinieki 16. gs. un to vērtību no pirmā acu uzmetiena varēja vērtēt jo augsti. Tā nu nebija manu interešu manta, un to, ko es tur meklēju, it sevišķi senas ilustrācijas, kartes u. c., vai attiecīgus aprakstus (tādus es vēlāk atradu grāfu

Zamoisku arhīvā), to es ne kartotēkā, nedz putekļainajos plauktos atrast nevarēju. Arī poļu kungs man nemācēja līdzēt, un, kad viņam prasīju, vai tad tiešām tik vērtīgā vietā šādu mantu nemaz nav, viņš atteica, ka prasiņot grāfam, tas zināšot labāk. Nākamajā reizē viņš man došot atbildi.

Dabūju arī šo atbildi, bet tā nu — dzejiski runājot — bija īsti grāfiska. Grāfa kungs līcis man pateikt, ka visas līdzīgas mantas esot sadegušas Vidzemē 1905. gada revolūcijas laikā. Labi, labi, nodomāju, šo atbildi “ieka-sēdams”, varbūt, ka iznāks vēl kāda satikšanās uz dzīves laipām kādā citā vietā, tad nu mēs risinātu tālāk šo tematu.

Satikšanās iznāca ātrāk, nekā to biju gaidījis. Kongresam par godu valsts prezidents Moscickis rīkoja plašu pieņemšanu skaistajā Polijas ķēniņu pili (to Otrā pasaules kara laikā nobombardēja vācieši) ar svinīgām runām un visu, kas tādās reizēs piederas. Biju Latvijas valdības oficiālais delegāts, tātad prezidenta viesis. Nostādīja mani citu delegātu rindā pašā priekšā, taisni pretim prezidentam. Tam blakus stāvēja viņa protokola šefs, grāfs Tīzenhauzens-Pšezdžeckis, tas pats, kas man bija līcis atgādināt, ka nevēlas ielais-ties ar “dumpīgiem bauriem”. Mūsu skati krustojās vairākas reizes — daudz vēstures bija šajos skatos! Man nenāca ne prātā kustēties vai sveicināt, gri-bēju redzēt, kas uzvarēs manā *vis-a-vis*¹ dvēselē: pieklājība pret svešo viesi vai vecais naidis.

Kungs pāris reizes sakustējās, tad, apvilcis laipnības masku, pienāca man klāt un man novēlēja skaistā franču valodā visādas labas lietas viņu pilsētā, es, protams, nepaliku parādā un — nezinu, cik skaistā, — franču valodā patei-cos par poļu viesmilibu utt.

Vēsturiskās drāmas pirmais akts nu bija cauri. Bet pirmajam sekoja tā-lākie. Pārbraucis mājās, nekavējoties izstāstīju draugam Švābem par atra-dumu un apstākļiem, kas jāpārvar, lai tam tiktu klāt. Švābem līdzīgas lietas nebija jāstāsta divas reizes. Pirmā izdevībā viņš solījās taisīt arī savu uzbru-kumu grāfu Pšezdžecku-Tīzenhauzu privātam arhīvam.

Viņam veicās daudz labāk nekā man. Es tiku tikai “līdz porūzim” (tā manā dzimtenē sauca priekšistabu), Švābe — pat grāfa salonā. Viņa stāsts ir šāds. Ieraudzījis sava dzimtā novada senos dokumentus, viņš sajūsmā gri-bējis tūdaļ visus tos nofotografēt, bet arhīva pārzinis kategoriski tam preto-jies. Esot aizliegts nest dokumentus laukā no viņu krātuves. Ko darīt? Visādi izmēģinājies, Švābe beidzot uztāustījis vienu no poļu kunga vārigām vietām. Viņš ļoti milējis šokolādi, bet pats to nopirkt nevarējis. Tad nu Švābe sācis

¹ Burtiskais tulk.: “Viens otram pretī”, šajā gadījumā — pretrunīgs. (*Franču val.*)

viņu neuzkrītoši “bombardēt” ar šīs mantas kastītēm, līdz kamēr polim sirds palikusi mīksta un tas aizmiedzis acis, ļāvis nest dokumentus laukā pa vienam, lai tos nofotografētu. Tā radās A. Švābes grāmata *Quellen zur Rechtsgeschichte Livlands* (1366–1551), Rīga, 1940.

Arhīva pārzinis laikam vairākkārt stāstījis savam grāfam par centīgo un gudro latvieti, kas 16. gs. manuskriptos jutās kā savās mājās, līdz beidzot grāfs tik tālu ieinteresējies par Švābi, ka to uzlūdzis pie sevis uz tēju. “Jums vajadzēja redzēt,” Švābe man smiedamies stāstīja, “kā viņš mani pētīja: vai mācēšu cukuru ielikt tējā, vai pratišu paņemt cepumus utt., ir sevišķi viņš vēroja manas rokas, cik tās veikli pratis rīkoties ar tik sarežģītām matērijām kā tēja un cepumi utt.”

Vai nav dzīva vēsture, mīļo lasītāj?

Somijā tiku bijis divas reizes. Par mani daudz rūpējās mūsu sūtņi A. Balodis un O. Grosvalds. No pirmā brauciena man neaizmirstamā atmiņā palicis vakars pie profesora Mikolas un viņa kundzes — dzejnieces. Bija jaukas runas, bija daudz mūzikas, jo somu komponists Kilpinens pats sāka demonstrēt atsevišķas dziesmas no sava polārā cikla dziesmām (ļoti izteiksmīgās un īpatnējās kompozīcijās). Lai gan profesors Mikola pieder, varētu teikt, manu skolotāju paaudzei, viņš ar mani bija ļoti mīļš, un vēl ilgi pēc tam mēs šad un tad apmainījāmies laipniem vēstuļu vārdiem. Bija viņš no tās “klasiskās” valodnieku paaudzes, kas uzplauka 19. gs. otrā pusē un 20. gs. sākumā un kuru iespēšana bijusi apbrīnojama, lai neteiktu fenomenāla. Mikola, piemēra dēļ, sīka praktiska piemēra dēļ, spēja lasīt lekcijas Latvijā latviski, Polijā poliski, Balkānu valstīs — laikam ikkatrā viņu valodā. Tie bija tādi laiki un tādas intereses. Kā, piemēram, mana studiju biedra, profesora Strauberga skolotājs akadēmiķis Koršs, kas esot brīvi apgrozījies apmēram 50 valodu džungļos. Klasiskajās valodās, slāvistikā, Tuvo Austrumu valodās u. c. nebija ieteicams ar viņu polemikā ielaisties.

Kad otro reizi braucu uz Helsinkiem, tur mūsu sūtņi jau bija kolēģis Grosvalds. Bija man jālasa kādā tur tuvināšanās biedrībā. Ko tur stāstīju, vairs neatceros. Otrā lekcija bija somu vēsturnieku biedrībā, kuru toreiz vadīja pazīstamais viņu vēsturnieks Suolahti.

Tur runāju par humānismu, pie kam te bija jāpasvīturo specifiski ziemeļnieciskie momenti. Humānisms Zviedrijā bija nācis vēlū, ja neskaita viņu agro lielā vēriena Olavu Magnu. Tā, pasvītrojot diferences, varēja raksturīgi

iezīmēt ikvienas zemes garīgās īpatnības, un te nu jāsaka, ka mūsu zemes attiecīgās kustības bija ne tikvien no hronoloģiski agrākām, bet arī — lai nu neviens neapvainojas, — bagātākām saturā.

Helsinkos nācu arī uz barona Nordenšelda (*Nordenskjöld*) garīgajām pēdām, — viņa lepnā, zināmā mērā vienreizējā seno karšu bibliotēka taču beidzot nonākusi Helsinku universitātes īpašumā. Cilvēkam, kam nav līdzīgu hobiju, nav viegli pateikt, ko īsti nozīmē līdzīgu retu mantu krājums vienā vietā, kādas ierosmes viss tas dod un kādu lidojumu fantāzijai. Bet nav jau arī daudz tādu vīru pasaulē kā lielais ceļotājs, Ziemeļpola pētnieks un ģeogrāfs — barons Nordenšelds.

Daudzus patīkamus vakarus pavadīju kolēģa Grosvalda un viņa kundzes mājās vai ar viņu starpniecību citur ievadīts. Patik man Grosvaldaisie, drusku sarkastiskie cilvēku un situāciju raksturojumi. Un, tā kā sarunas parasti gāja franču valodā, tad viņā, kas veidojusies tribīnē un salonos, raksturojumu nianse iznāk sevišķi finas un tai pašā laikā arī kodīgas, ja attiecīgais raksturojums to prasa.

Mūsu brauciens uz Zviedriju (braucām kopā ar manu dzīves draugu) tika piekārtis pie t. s. kulturālo relāciju lielā zvana. Ielūgums nāca no Latviešu-zviedru tuvināšanās biedrības Stokholmā, kas arī uzņēmās visus ceļa un uzturēšanās izdevumus; galvenais rīkotājs bija toreizējais vicekonsuls Zviedrijā — Andersons (Zviedrijas pavalstnieks). Tikām novietoti viesnīcā *Grand Hotel*, t. i., pāri licim ieņemim ķēniņa pilij. Brokastis sekoja brokastīm, dinejas dinejām. Zviedriem ir tāda savāda paraža uzrunāt svešos viesus pēc ēdiena, bet tam viesim, kas sēž pa labai rokai no namamātes, tam jāatbild. Tā nu man sanāca, viegli rēķinot, kādas desmit galda runas sakāmas, pie kam nevarēju atkārtoties un bija katru reizi jāmēģina iekrist pirmā runātāja tonī. Tas nu bija smags pārbaudījums. Tiku tam pāri, bet kā, par to spriež citi.

Tā kā mūsu brauciens pāri jūrai notika vairāk kā desmit gadus agrāk par to latviešu *Exodus*¹, kas vienreizēji dramatiskos apstākļos norisinājās Otrā pasaules kara nogalē, tad es esmu varējis konstatēt, cik esmu dzirdējis, kā tagadējai emigrācijai par nupat atstāstāmām manifestācijām ir visumā gaužām maz ziņu. Bez tam zviedru psiholoģijā, un ne tikvien zviedru, lūgti viesi un nelūgti bēgļi ir divas pavisam dažādas lietas.

¹ Došanās trimdā. (*Latīņu val.*)

Kā teicu, viens sarīkojums sekoja otram, un, tā kā Stokholmā bija pakļīdušas valodas par Spekkes kundzes spēles kvalitātēm, nācās viņai paveikt labu daļu no propagandas darba. Man tas varēja būt tikai divkārši patikami. Neskaitīšu tās zviedru mājas, kurās bijām lūgti, nevarētu arī visas atcerēties, teikšu tikai to, ka dažās vietās bijām kopā ar sūtni Kārli Zariņu, kam tad nācās runas turēt un es mierīgu prātu varēju klausīties, nelauzot pie deserta galvu, kas nu šoreiz būtu sakāms. Tā kā Zariņa kundze bija Francijā slimības gadījumā, tad kolēģis K. Zariņš lūdza Spekkes kundzi savā mājā uzņemties namamātes lomu. Tā nu Zviedrijā nav vienkārša lieta, tikt ar visiem tiem skolliem¹ galā pēc sabiedriskā stāvokļa gradācijām. Bet esot visa tā skol-lāšana bijusi "allright"².

Mana tuvināšanās biedrībā domātā runa bija rīkota *Grand Hotel* lielajā zālē. Lūgti bija viesi ar tendenci iet pēc iespējas augstu. Tur bija, piemēram, ķēniņa personīgais sekretārs, izglītības ministrs, vairāki kambarkungi un vispārīgi "high level"³ publika, kā latīņu dzejnieks bija teicis: *dextra laevaue potentes*⁴. Visi frakās, dāmas vakara tualetēs, pēc lekcijas nāca dineja ar visām uzrunām.

Kad nostājos pie runātāju pults, noskatīju pirmā rindā sēdošos un to vidū kādu ērgļa profila ļoti cienīgu kungu, kas mani cieši fiksēja. Vēlāk dabūju zināt, ka tas esot ķēniņienes kambarkungs (lai paliek vārds), kas esot pavisam tuvos rados ar kādu no redzamākām Livonijas muižniecības ģimenēm, visiem zināmām. Pirms manas runas zāles balkoniņā novietotais vīru koris nodziedāja ļoti labā latviešu izrunā mūsu himnu. Jutu sevī saslienamies kādu sensenu latviešu lepnumu, un es sev noteicu: nu tad, dāmas un kungi, paklausieties, lūdzu, kas latvietim sakāms! Šī runa nav nekur iespiesta, bet reiz, rakņādamies vēl man palikušās vēstulēs, to sev par brīnumu atradu un, to pārlasot, centos atdzīvināt savā prātā atmiņas no tiem laikiem, kad vēl mūsu karogs plīvoja Rīgas pils tornī un mēs svešās zemēs pašapzinīgi sacījām: "Vai nu jums patīk vai nepatīk, bet tie esam mēs, par kuriem jūs nevarat vien nobrīnīties, no kurienes mēs tādi radušies!"

Gadu vai pusotru iepriekš (datumus, kā teicu, esmu visus sajaucis un aizmirsis) Rīgā viesojās Zviedrijas ķēniņš Gustavs V. Mūsu rektors bija smagi saslimis un man kā prorektoram bija jālasa latīņu runa, kas

¹ Tosti. (*No zviedru val.*)

² Labi. (*Angļu val.*)

³ Augsta limeņa. (*Angļu val.*)

⁴ No labās malas līdz kreisajai varenie. (*Latīņu val.*)

motivēja viņa ievēlēšanu par *Dr. hon. causa*. Tā bija arī piemiņas cienīga scēna ar dažiem kurioziem, interniem gadījumiem, kas publikai nav zināmi, bet tās nebija ārzemes, tādēļ par to šeit vairāk nestāstīšu. Sūtnis Zariņš ar viņam parasto veiklību bija pateicis pienācīgā vietā, ka, ņemot vērā, ka atbraucējs profesors ir taisni tas pats, kas nodevis svinīgā aktā Viņa Majestātei oficiālo diplomu, sūtnim liktos, ka būtu pienācīgi, ka šis profesors gūtu audienci pie ķēniņa. Nevainojamam domu gājienam bija pienācīgais efekts. Ķēniņš mani pieņēma desmit minūšu garā audiencē pēc kādas tur svinīgas sanāksmes. Bija viņš greznots daudziem ordeņiem, bet izskats viņam bija noguris. Runāja viņš par atmiņām no sava brauciena uz mūsu zemi u. tml.

Bez minētās lekcijas viesnīcā *Grand Hotel* Zviedrijā nolasīju vēl divas citas: vienu Stokholmas un vienu Upsalas universitātē. Pirmā noritēja, varētu teikt, parastajā universitāšu stilā, otrā bija gandrīz pilnīgi nesagatavota no zviedru puses, un tur bija redzami nedaudzi klausītāji. Acimredzot Livonijas lietas Upsalas kungiem nemaz nerūpēja. Toties varēja apskatīt slaveno Upsalas universitātes bibliotēku. Uzkrīta man, tā teikt, no antropoloģiski vēsturiskā viedokļa pašreizējās dinastijas ķēniņu rinda no Ž. Bernado (*J. Bernadot*) līdz Gustavam V. Tiešām brīnišķīgs piemērs tam, ko asins jaukšanās un ģeogrāfiskās apkārtnes iespaids spēj darīt cilvēku "stādiem". No Dienvidfrancijas sīka auguma melnacainā advokāta līdz tipiskam ziemeļniekam augumā un citās somatiskās pazīmēs, kāds bija Gustavs V, un pie tam simt piecdesmit gadu laikā.

Mājās brauciens bija dramatisks. Jūrā esot desmit balles (pavisam jūrniekiem to esot tikai divpadsmit). Pa šērām gāja līdzeni, bet, kad izbraucām klajā jūrā, krēpainie vilņi sāka mētāt nelielā apmēra kuģi. Mans draugs nolikās gultā un tā ir necēlās augšā līdz pašam Rīgas jūras līcim. Es, kādu brīdi pabijis kabīnē, jutu, ka šai gāzelīgajā būdā nekāda dzīvošana nebūs. Iegāju bufetes telpās, bet tur sēdēja viens pats varena stāva un platu plecu kapteinis un mielojās ar zviedru siļķēm. Arī tur man nebija palikšanas. Gāju augšā un novietojos, ar viņa atļauju, pie vēlāk uznākušā kapteiņa, t. i., uz viņa komandas tilta. Jūra bija klāta sanīknotu vilņu krēpēm, un mūsu kuģis vai nu šūpojās vilņu galos, vai krita "ieleju" dziļumos, ka putas un šlakatas vien juka. Dieva laime bija tā, ka vējš bija taisni pretim, tā ka izpalika nelabā "rullēšanās". Kapteinim lietas bija parastas, laikam pat priecīgas. Viņš noteica: *Das Schiff geht wie eine junge Braut!*¹ — Centos smaidīt par šo

¹ Kuģis iet kā jauna ligava! (*Vācu val.*)

asprātību, bet neskaidrs man palika, vai tad tiešām zviedru ligavas iet pie altāra, tik spēcīgi palēkdamās. Vēlāk pēc pusnakts jūra drusku rimās un es atgriezos kabīnē.

Kādēļ es pārgāju diplomātiskajā dienestā? — Esmu par šo lietu dzirdējis jo daudzus spriedumus un ieskatus, būtu laiks arī man pašam pastāstīt par šīs manas karjeras maiņas iemesliem, kādus es pats tos saredzu un vērtēju. Parastais izskaidrojums, cik man tas ausīs nācis, ir tāds, ka mani esot dzinis spilgti izpausts karjerisms manā dabā, apvienots, kā tas citādi arī nevarot būt, ar stipru vai pat negantu godkāribu. Tāds ir vismaz tas izskaidrojums, kāds man tas atstāstīts, kuru esot visādi iztulkojuši un izpušķojuši daži mani kolēģi Ārlietu ministrijā un dažu šo kolēģu kundzes, kas bijušas uz mani sevišķi niknas. Tās personas, par kurām man te būtu jārunā it sevišķi, jau guļ dzimtenes smiltīs, tādēļ šo tematu tālāk nerisināšu, neminēšu arī viņu vārdus. Varbūt pateikšu tikai to, ka tā nu gluži nav, it kā man šai gadījumā trūktu pretargumentu, bet, kā teicu, lai viss paliek, kur tas pašreiz ir, t. i., aizmirstībā.

Jāsāk ar manu iestāšanos Zemnieku savienībā, kas notika, ja atceros, 1928. gadā. Stūmējs un ierosinātājs bija Virza, un, tā kā es agrāk biju radījis zināmu interesi berģistu aprindās (dažas lekcijas, daži raksti "Latvī", no kuriem it sevišķi jāmin raksts par mūsu jaunās skolas sistēmas lielajiem trūkumiem, — šo rakstu "Latvja" redakcija bija nodrukājusi atsevišķā brošūrā, saceļot dusmīgus komentārus toreiz visvarenajā Skolotāju savienībā), tad mana uzņemšana Zemnieku savienībā ievilkās dažus mēnešus. Kā vēlāk dabūju dzirdēt, tad daži redzami partijas darbinieki bijuši pret manu uzņemšanu, jo domājuši, ka es tiem taisīšot konkurenci. Šis bažas gluži veltīgas laikam nebija, jo, vienā otrā vietā lauku sabiedrībā uzstājoties, biju varējis konstatēt, ka tā sauktiem lauku "večiem" mana runāšana gājusi pie sirds. Te nav nevietā jautājums, kādēļ nepaliku pie Berga grupas un izšķīros par Zemnieku savienību, kurai taisni tajos laikos sakarā ar visādām ne pārāk spīdošām banku lietām, bija radusies palama "koruptantu partija"? Nepaliku tādēļ, ka šai grupai aiz muguras stāvēja stipri vāciskotā Rīgas lielpilsonība, un ar to nu man nebija pa ceļam.

Kad nāca zināmas manas jaunās politiskās saistības, mani universitātes kolēģi nevarēja vien beigt mani zobot, un dažs labs politikā vairāk piedzīvojis no tiem mani tēvišķi pamācīja, ka velti es laužoties, visas "labās vietas" jau esot aizņemtas. Pašas partijas aprindās arī lietas likās skaidras

esam: kungs Spekke tieši stūrē uz izglītības ministra posteni. Un, tā kā šis pats kungs Spekke bija jau paspējis zināmu iespaidu gūt studentu starpā un arī lauku "večos", kā teicu, tad lietas sāka palikt dažiem politiķu kungiem nepatīkamas. Rīgas pilsētas vēlēšanās biju "aizstrīpots" līdz ceturtai vietai no augšas. Mani no sākuma apturēja ģenerālis Balodis, bet, tā kā viņam tā Rīgas domnieka būšana drīz apnika, tad nu man iznāca būt par šo domnieku gadu vai vairāk (līdz manai aizbraukšanai Rokfelleras stipendijas komandējumā). Arī pēdējās Saeimas vēlēšanās biju uzpilotēts stipri augstu, bet, deputātus izlasot pēc visādām kombinācijām, es tomēr paliku laukā.

Viens no motīviem, kādēļ meklēju paspārni Zemnieku savienībā, bija tas, ka savā atklātajā ciņā ar sarkanām vai "rozā" aprindām skolotāju starpā — un bija šīs aprindas toreiz nesasniedzamā majoritātē mūsu zemē — biju palicis stipri vientuļš un reizēm sajutos neomulīgi visas šīs "krāsainās" jūras priekšā. Mīļās patiesības labā man jāpasaka maz pazīstamais fakts, ka zināmās aprindās, attiecīgu politisku kombināciju laikos, ir nopietni cīlās jautājums nostrīpot manas katedras summas universitātes budžetā, ar citiem, vienkāršākiem vārdiem pasakot, izmest mani laukā no universitātes pasniedzēju skaita. Laiki sen jau aizgājuši, neminēšu vārdus, diemžēl ļoti pazīstamus vārdus. Ar to faktu, ka nu tapu par lielas partijas biedru, manām ciņām un maniēm projektiem uzreiz radās ļoti solīds segums. Taisni tā to man acīs pateica kāds sociāldemokrātu deputāts.

Bet galvenais motīvs bija citur. Kad turpreti minēju tos laikus, ļaudis pieklājīgi un laipnīgi smaidīja, laikam domāja: bet māc gan tas profesors izrunāties. Vārdu sakot, maz bija toreiz — nezinu, cik tagad? —, kas ticēja šī motīva īstenībai. Bet bija savs skaits cilvēku, ar kuriem sapratāties uz pusvārda, un tie bija tie, kas mani "nesa". Šis motīvs skanēja: nākt tiešā un dzīvā kontaktā ar to latviešu daļu, kas gadu simtiem cauri iznesusi latvieša jēgu un latviešu tautas cieņu. Kā netaisnīgs Švābe man reiz teica: mani mīļie latviešu zemnieciņi, kuru pēdas es meklēju, cik vien sen tās varu atrast (apmēram tā). Šādu iespēju vienīgā varēja dot Zemnieku savienība, kuras Zemnieku dienās, kongresos u. c. sanāksmēs izskanēja visatbildīgākās un nacionāli visdziļākās runas, solījumi un paredzējumi. Te bija vieta, kur latviešu zinātnieks varēja īstās distancēs nojaust un saprast, cik tālu viņa iespējas sniedzas un kāda lai būtu viņa rīcība šīs iespējas veidot. It sevišķi tas nu zīmējās uz mūsu tautas grūto un svešu ļaužu tik bezgalīgi sakropļoto vēsturi. Lai nu kas par mani zobošanās vai nicīgi smīnēja, bet toreiz, kad pēdējās vakariņās Romas viesnīcā, mani uz Romu izvadot, daži no kolēģiem man nesa siltus sveicienus no "lauku večiem" un pateicību, ka allaž es

tos esot apmeklējis, manas acis tapa valgas... Atplauka mana skata priekšā priedīgā braukšana uz zemnieku dienām vai nu smagajā auto vai orītēs, jaukās sarunas, lielā cienāšana, negulētās nakts, braucot turpu un šurpu (parasti divas), un visas lietas, kas politiskajā žargonā saucas par "partijas melno darbu". Tā nokalpoju partijai 6 gadus, un, tā kā biežajās valdību krīzēs nekad nebāzos priekšā, vienam otram sāka rasties laikam savādāks iespaids par savādnieku profesoru, kas acīmredzot nevar nosēdēt uz vietas.

Manas akcijas partijas vadībā no sākuma neko augstas nebija un, taisnību sakot, arī nevarēja būt, bet, kad bija pa daļai pārgājušas aizdomas par manu tiešo stūrēšanu uz ministra posteni, attiecības palika korektas diezgan. Kad nāca lielā plaista partijā studentu korporācijām piederīgo un rustikāņu starpā, resp., partijas dižvīru starpā, aiz kuriem grupējās šie jaunie "karapulki", es biju partijas akadēmiskās sekcijas vadītājs. Mēģināju naivā kārtā cik necik samierināt abus spārnus, lai taču visa partija neciestu, un varēja tā smagi ciest. Tā nu bija mana mulķība, un es dabūju pamatīgas dunkas pa abiem sāniem. Apskaitos un atteicos no sekcijas vadītāja amata, kuru tad pārņēma korporāciju redzamais kandidāts. Bija man, taisnību sakot, arī pa daļai aprieibušās partijas iekšējās cīņas, kas ne vienmēr bija pārāk glītas, un es taisijos visam pagriezt muguru, atstāt Rīgu un pāriet dzīvot uz veco, mīļo Jelgavu, no kurienes tad es varētu pildīt savus akadēmiskos pienākumus, ticis vaļā no visiem sabiedriskiem pienākumiem, kas mani nodzenāja un kurus pildot man bija jāsāk taisīt nelieli parādi uz veco Cīruļu konta. Klāt vēl nāca tas apstāklis, ka Latviešu-franču biedrība no manis sāka prasīt arvien vairāk reprezentācijas. Bija jāuzņem franču viesi paša mājās; šo viesu skaits arvien auga, mana profesora alga neauga, un ne no kurienes nekāds atbalsts nenāca; jutu laikus nākam, kad man būs pašam sev jāprasa: kam tu, cilvēks, īsti dzīvo? Vai pasaulei, kas tev nekad paldies neteiks, jeb vai tev nebūtu laiks pienācis visus spēkus veltīt paša ģimenei? Bijām pavisam nopietni nolēmuši abi ar manu dzīves draugu vilkt pāri strīpu visai tai Rīgas būšanai un sākt reiz dzīvot paši sev. Mēs arī to būtu izdarījuši, pavisam nopietni. Bet izrādījās, ka kungam liktenim ir citi plāni attiecībā uz mums.

Gados no 1928./29. līdz 1932., t. i., gadam, kad aizbraucu zinātniskā komandējumā gandrīz uz veselu gadu (Rokfeller stipendija) uz Itāliju, paspēju apceļot, lekcijas lasīdams par Latviju un tās priekšteci seno Livoniju, šādas zemes: Poliju, Somiju un Zviedriju.

OTRĀ DAĻA

10

Pienāca 1932. gada vasara. Dzīvojām uz laukiem, mūsu Cīruļos. Reiz iebraukuši pilsētā, atradām vēstuļu kastītē visādas ziņas no dažādām vietām. Vēstuļu starpā bija divas, kas zināmā mērā ietekmēja mūsu tālāko dzīvi. Pirmā bija no Rokfellerā centra Parīzē: man esot piespriesta stipendija studijām Itālijā. Stipendijas lielums — \$ 2000. Toreiz! Otrā bija no Parīzes universitātes (Sorbonnas) Filoloģijas fakultātes, kas mani aicināja 1932./33. mācību gada laikā ierasties Parīzē un nolasīt tur divas lekcijas Mišlē (*Jules Michelet*) aulā. Kad parādīju vēstules savam dzīves draugam, viņa mierīgi noteica: “Beidzot tava pūlēšanās tiek arī atzīta!” Paldies, mīļš paldies!

Pirmā vēstule nozīmēja, ka būs jālūdz universitātes vadība mani atbrīvot no darba abus nākamā mācību gada semestrus. Nozīmēja arī amerikāņu kungu lepnaiss žests, ka varēšu ņemt līdzi abas savas dāmas, no kurām jaunākai bija tikai 9 gadi. Tā manai Violetai Itālija iznāca par otro dzimteni, t. i., vietu, kurā viņa uzaugusi. Otrā nozīmēja, ka nu ir pienācis brīdis, gaužām atbildīgais brīdis, celt priekšā t. s. lielai pasaulei mūsu, latvisko, viedokli par mūsu vēsturi. Ar citiem vārdiem, brīdis iznest laukā latviešu tautas likteņus un to vērtējumus no tiem šaurajiem koloniālajiem ietvariem, kuros tie vienīgi līdz šim bija varējuši kustēties. Atbildīgs uzdevums. Bet nebija tas vienīgais. Lekcijas būs jālasa franču un ar laiku arī itāliešu valodā un jādara tas zemēs, kur runas māksla senos gadu simtos bijusi visaugstākā. Lieta bija nopietna, pavisam nopietna, un tā Mišlē aulā (*Salle Michelet*) man darija rūpes. Šis kungs taču ir viens no visbrīlžantākiem 19. gs. franču stilistiem. Un vēl viena nelaime: nepatik man, ja citi maisās pa manu tekstu rindām, nemīlu es, ka man dod stilistiskus padomus. Nolēmu: būs kas būs, bet rakstišu lekcijas oriģinālā pats, un, ja nu gluži netikšu ar kādu konstrukciju galā, paprasišu kādam gudrākam, ko darīt tai vietā. Tā arī notika. Cilvēka rakstišanas veids,

viņa stils, taču ir no cilvēka visīpatnāko īpašību rindas, kā staigāšana, runāšana utt., un tādēļ stilistiskie labojumi otra cilvēka tekstā var ļaunā brīdī līdzināties gaišiem ielāpiem uz tumšas drēbes.

1932./33. mācību gadā man nācās noturēt ļoti atbildīgas lekcijas Romas akadēmijā, Voltas kongresa gadījumā, Parīzē un Strasburgā, ikkatrā pa divām. Nezinu, kādēļ tam tā vajadzējis būt, bet visās šajās vietās man bija bijis jābūt pirmajam latvietim, kas parādās minētos apvāršņos, kādēļ ir uzdevuma smagums, ir pirmo iespaidu svaigums varētu interesēt arī citus.

Venēcijā ieradās jau agri, t. i., augustā, kas tur ir viskarstākais mēnesis. Toreiz nebiju pieradis un stingri mocijos ar slaveno "širokko". Gulēju zem malārijas odu tīkliem, kas reizēm smacēja nost, bet bez tiem iztikt nevarēja, un, ja gadījās tajos kāds caurums, tad otrā dienā seja bija no kodumiem raiba. Tagad, kad 1958. g. vasarā atkal apmeklēju savu mīlo Venēciju, redzēju, ka visi odi nobeigti un kanāli iztīrīti. Manas dāmas ar gudru ziņu ieradās mēnesi vēlāk. No Venēcijas braucām uz Florenci un no turienes, pēc sešām nedēļām, uz Romu, kur palikām līdz nākamajam pavasarim, kad devāmies mājās.

Toreizējās Itālijas diktators Musolini bija sadomājis organizēt liela stila kongresu, *Convegno Volta*, sasaukt uz to redzamas figūras no dažādām Eiropas valstīm un ļaut tām izteikties par pasaules uzdevumiem un iespējām saprasties. Ielūgums bija nācis arī Latvijas valdībai, un, tā kā mana gaužām mazredzamā persona toreiz atradās Romā, man tika uzticēts uzdevums pārstāvēt mūsu zemi. Kas toreiz bija pilnīgi jauns, tie bija nacionālsociālisti, kas tiešā līnijā stūrēja uz varas pārņemšanu. Tos runāšanā pārstāvēja Rozenbergs, bet tā kā viņš, nabags, citādi nevarēja parunāt kā vāciski, un tā kā viņa teorijas lielai daļai likās stipri primitīvas, gāja viņam grūti, jo jautājumi bira viņam virsū lielā skaitā un daudz no tiem bija neliekuļotas ironijas pilni. Bet tas ir cits stāsts, un interesents to visu, lai cik konspektīvi, var atrast Itālijas akadēmijas abos sējumos, kas veltīti šim kongresam. Protams, ka izrunāšanās bija plaša, ka saskaņas nebija it nekādas, un no kongresa palika iespaids, ka pasaule iet pretim garīgam haosam vai garīgam šķīdonim, kas parasti iezīmē lielāku katastrofu nākšanu.

Minētos sējumos atrodams arī mans vārds, tur ir arī manas runas konspekts, bet tās jau visas ir laiku ūdeņos aizpeldējušas lietas. Drusku pastāstīšu par oficiālo dineju, kas mums tika dota lielākā Romas viesnīcā ar pirmo ministru priekšgalā. Daži momenti ir raksturīgi un zīmīgi. Musolini bija toreiz slavas augstumos, viņa priekšā saldi smaidīja un

locījās dažs labs no tiem vīriem, kas vēlāk prata par viņu ironizēt. Pats savām acīm visu to vēroju un nedzima manī sevišķas cienības jušanas pret cilvēces augsto morāli. Lai paliek vārdi, neesmu nekāds tiesnesis. Kas zīmējas uz dāmām, tad laba daļa to bija "liesmās" par savu "duči", it īpaši itālietes. Ar lielu jūsmu ap Musolini drūzmējās naciķi. Atceros Gēringu, Štālhelma vadoni Selti u. c. Musolini stāvēja kā dieviņš, un, kad, piemēram, minētais Selte jo karsti to aicināja braukt uz Vāciju (*wo Sie, Excellenz, der erste Stahlhelm sein werden*¹), viņš draudzīgi uzsita Seltem uz pleca, it kā teikdams: "Būs jau labi!" Bija man tovarakar gods būt stādītam priekšā kungam. To izdarīja akadēmiķis Paribeni, viens no mūsdienu visredzamākiem senās pasaules vēsturniekiem, kuru pazinu jau agrāk. Es iesāku ar pateicību, ka man dota izdevība ņemt dalību šai sanāksmē. Runāju franciski, jo itāliski vēl neriskēju to darīt. Kungs noplikšķināja savas lielās, melnās pūces acis un atbildēja man vāciski (sak, šoreiz esmu *so eingestellt*²). Viņa vācu valoda bija, lai gan no itāliski izdomātiem teikumiem, tomēr ļoti pienācīga, zināmā mērā arī izruna. Sarunas galvenais temats bija viņa jautājumi par mūsu jaunatni (gudrs vīrs), pārējo esmu aizmirsis. Man pēc tam nācies bieži satikt Musolini, bet īsta gara runāšana ar viņu man iznāca 1936. g., arī par politiskām lietām (viņš, starp citu, mani brīdināja uzmanīties, jo laiki paliekot draudīgi mums, "mazajiem" utt.), un šai vietā gribu pāris vārdos pateikt savus personīgos iespaidus par šo neapšaubāmi lielo personību, lai kāds bija viņa gals. Viņš runāja ļoti mierīgā ritmā, asi vērojot savu partneri, tad reizēm viņa lielās acis iedegās kādā savādā, hipnotizējošā liesmā, kā zvērojošas ogles, un šis skats nu partnerim bija jāiztur. Varu iedomāties, kas notika ar tiem, kas kaunīgi nolaida acis. Tie diktatora acis bija "pagalam". Neviens man to nebija teicis, bet pats jutu šo hipnotizēšanas spēli. Vai viņš to bija mācījies, vai tie bija dabīgi uzliesmojumi, to es nezinu, zinu tikai to, ka centos noturēt viņa skatu un ka tad sarunas laipnīgi turpinājās. Nebūs gājis viegli tiem, kas tieši bija viņam padoti. Lielā lišķēšana un jūsmošana šo vīru beidzot galīgi sabojāja, un viņš — ai, vai, — zaudēja kontaktu ar īstenību. Gala sākums. Nevaru aizmirst sarunu, kas man šai sakarībā bija ar netaiķi Vācijas vēstnieku fon Haselu (viņam tika nocirsta galva, jo viņš esot bijis sazvērnieku — pret Hitleru — izraudzītais ārlietu ministrs): *Mussolini verachtet jetzt* (t. i., apmēram 1937. g.) *alle Männer, nur einige Damen*

¹ Kur jūs, augstība, būtu pirmais starp Štālheima biedriem. (Vācu val.)

² Tā orientēts. (Vācu val.)

*finden noch Gnade in seinen Augen*¹. — Kad šo sarunu atstāstīju mūsu prezidentam, viņš īsi noteica: “Ak tad ir gan jau tik tālu!”

Pēdējos gados publicētas diezgan daudzas grāmatas par fašismu Itālijā, gan ārzemnieku, gan pašu itāliešu darbi. Esmu ieskatījies vienā otrā, vai vismaz lasījis recenzijas par tām. Man tās vairumā nepatīk. Vai tajās par daudz naida vai par daudz nicināšanas; pasakot īsos vārdos — itāliešu tautas nesaprašana vai pat nevēlēšanās to saprast. Kā no šādas bāzes var izveidoties nākamā starptautiskā sadarbība, to jau redzēs nākamībā. Bet nesen parādījās kāda itāliešu literāta-žurnālista grāmata, kas pieredzējusi lielu atzinību: vienā pašā 1964. gadā iznākuši deviņi izdevumi. Oriģināls ir angļu valodā; pašā Itālijā bijusi diezgan neganta polemika par to, vai to vispār tulkot vai ne. Autora vārds ir Luidži Bardzini (*Luigi Barzini*), kas jau daudzus gadus pazīstams ar saviem darbiem (piemēram, par Tālajiem Austrumiem), slavenā tēva, pirmā Sibīrijas apceļotāja toreiz mazpazīstamā mašīnā — automobili — dēls. Bardzini grāmata, manuprāt, ir īsts mākslas darbs kādas tautas raksturošanā, zināmā mērā paraugs. Reiz autors ir tīrasiņu itālietis, viņam neviens nevar liegt spriest par savu tautu bez kādas žēlastības, ko viņš dara augstākai taisnībai par godu. Ja viņa nodaļu, teikšu, nežēlīgās atklātības nodaļu, par Musolini karjeras sākumu, sasniegumiem un galu būtu lasījuši viens otrs no augšā minētiem autoriem, tiem dažāda laba nodaļa viņu grāmatās būtu jāraksta par jaunu.

Nedomāju te nekādus kritizējumus un tiesājumus dot, bet 22 gadu ilgā dzīvē Itālijā mani mācījusi šo un to saprast. Tikai dažas piezīmes. Var jau par Musolini spriest, kā nu kuram patīk, bet viņa slava itāliešu tautā lielā mērā izskaidrojama ar to, ka viņš savai tautai bija gribējis atņemt gadsimteņus ilgās politiskās mazvērtības jūtas, ar kurām tā slimojusi un nebeidz slimot vēl šodien, un pa daļai arī to iespējis. Itālijas vēsture ir nepārtraukta svešu domināciju ķēde. Apenīnu pussala ir viena no svešu karaspēku visvairāk izbradātām zemēm Eiropā; Itālijas sociālā struktūra — vēl pavisam nesen — ar ērmīgām anahroniskām, resp., viduslaiku, iezīmēm. Kur lai būtu vienotas tautas un valsts ideologiem — sapņotājiem vieta? Ja lasām slavenā Petrarkas ar asarām rakstīto *Italia mia*, ja klausāmies *Risorgimento* himnas “Atveras kapi, ceļas augšā mirušie, ar mums ir visi mūsu tautas mocekļi”, reta acs nekļūš valga. Un, jo nicīgāka ir svešu, arī pašu kungu uzpūtība, jo rēta dziļāka, jo vairāk kaist dzīvās rētas asinis. Kā lai nepieķeras

¹ Musolini tagad nicina visus cilvēkus [resp. vīriešus], tikai dažas dāmas vēl atrod žēlastību viņa acīs. (*Vācu val.*)

vīram, kas sludināja pašcieņu, pašlepnumu? Bet kādēļ tad viņam pienāca tik mizerabls, tik bestiāls gals, man vaicās. Iemeslu nav trūkums, un tie ir smagi. Minēšu dažus.

Uz emocijām un sociāliem “kunstiķiem” dibinātas diktatūras nevar ilgt, ja diktatoram, vienmēr nevaldāmas patmilības dzītam, bez pārtraukuma vajadzīgi panākumi, slava, gods. Samērā nabagā Itālija visu to nespēja nest. Vidusšķira, tautas mugurkauls, tika finansiāli nopostīta, un tā nu kungam diktatoram neatlika nekas cits, kā meklēt dēkas starptautiskā laukā. Atmiņu piemērs lasītāju uzjautrināšanai: Musolini, redzēdams, ka viņa varasvīri — itālieši tos sauca par hierarhiem — kļūst resni, aptaukojas, ērtas dzīves dēļ zaudē disciplīnu, izdeva pavēli visiem kungiem piedalīties speciāli rīkotās sporta sacīkstēs, lai parādītu tautai, cik daudz vēl viņos revolucionārās elasticitātes. Asprātīgie itālieši tūlīt nokristīja šo izrādi par *circo equestre*¹. Reiz sēdēju kino ar kādu paziņu, ļoti simpātisku jaunu advokātu.

Ainas bija jocīgas un vietām tieši mulķīgas, tā ka mans kaimiņš gaužām nokaunējās no manis, lai kā atturējos no piezīmēm. Viņš beidzot sevi sedza ar slavenajiem Vergīlija vārdiem: *Sunt lacrimae rerum*². Valdošo aprindu izvirtība uz beigām pieņēma gaužām nepievilcīgu veidu, un es nekautrējos par to sīki ziņot uz Rīgu.

Ar starptautiskām avantūrām Itālijas diktatoram neko spīdoši negāja, bet bēdīgi slavenā Romas–Berlīnes ass iedzina pēdējo lielo naglu viņa slavas zārkā. Kad Rīgā 1935. gadā notika mūsu sūtņu konference, Itālijas uzbrukums Abesīnijai vēl nebija sācies, bet atmosfēra Romā sāka kaist. Atceros, ka sava referāta laikā teicu: “Prezidenta kungs, uzmanieties, ka Āfrikas tumšie mums nepienāk par tuvu.” Prezidents man uzmeta asu, pētošu skatienu un sēdes starplaikā man vaicāja, ko es ar to gribējis teikt. Norādīju uz sabiezināto atmosfēru. Rudenī karš sākās, un man nācās taisīt visādus gājienus, kūleņus neizslēdzot, lai mēs netiktu ierauti t. s. sankciju bīstamajās izdarībās. Dariju, ko spēju, un mani attiecīgie ziņojumi jau laikam ir dzīvi Rīgā, cik var nojaust no V. Sīpola grāmatas “Dzimtenes nodevība” (Rīga, 1963), kurā pēc labākajām čekas metodēm tiek apstrādāta “Ulmaņa kliķe”. Vislielākā Musolini kļūda starptautiskajā laukā bija viņa saistīšanās uz dzīvību un nāvi ar Hitlera nacistiem, kas sākumā izauga tiešā Musolini iespaidā. Arī to esmu redzējis savām acīm, kā iesācēji — nacistu vadoņi sasita papēžus Musolini priekšā. Bet tad nāca pats “firers”, un tas nu savu skolotāju un

¹ Cirku ar zirgu piedalīšanos.* (Itāliešu val.)

² Tās ir lietu asaras.* (Latīņu val.)

draugu aptina ap pirkstu kā cimdu. Ar varu forsējot itāliešiem nesimpātiskos vāciešus, pret kuriem viņi bija cīnījušies gadsimtiem ilgi, Musolini pazaudēja pēdējās simpātijas savā tautā, kas reiz bija bijušas tik lielas un dziļas.

Un reiz nu esmu, kā teic, iekritis atmiņās, vēl vienu īsu scēnu par iepriekš minēto Paribeni. Reiz satikāmies kādā šaurā ieliņā pie Spānijas vēstniecības, kur labos laikos biju biežs viesis bijis, vienā no tiem gadiem tūdaļ pēc kara, kad Romā nekurināja dzīvokļus, kad pirkt varēja dabūt visādus zaļumus, bet cita gandrīz nekā, kad nauda vienīgi bija dažiem spekulantiem. Satikāmies, un viņš, uz mani noskatījies, noprošāja: *Come va?*¹ — Kā nu iet, švaki, ko vairāk teikt. Arī viņš noplātīja rokas un noteica: “Arī man iet pavisam vārgi, es jau būtu ar mieru darboties melnajā tirgū, bet es to neprotu.” Noslēdzāmies un šķīrāmies. Tāda ir dzīve: kā viņi, ar krēpainiem galiem, ar sirdi žņaudzošām “lejām”.

1933. gada pašā sākumā devos uz Parīzi. Tur man tos laikus bija priekšā labs skaits labvēļu un draugu. Mans kādreizējais Rīgas kolēģis romānistikā, mans mīlais Žonvals, man jau bija piedraudējis, ka nu būšot viņa reize man “atriebties” par visu to laipnību, kuru viņš Rīgā esot baudījis mūsu mājās. Un jāsaka, ka viņa “atriebšanās” bija pilnīga. Un ne tikvien viņa. No visām tām dienām desmit, kuras sabiju Parīzē, es savā hotelī dabūju ēst no pusdienām un vakariņām tikai trīs reizes, visas pārējās biju ielūgts. Bija jauki šie ielūgumi: daudz patīkamu runu, daudz sirsnības, daudz garīgas pacilātības. Sarunas nevis kā plāpas un hronikas, bet kā māksla, kā radišana. Īstais saturs Horācija pantam: aizdzīt dzīves rūgtumus *dulcibus alloquiis*². Tie vēl bija labi laiki Francijai, tie, kas nāca pēc Otrā pasaules kara, tie bija padarījuši francūžus citādus, un man viņu vidū draugu palicis pavisam maz. Ne vienreiz vien skaitos un taisījos sūtīt projām visas tās franču goda zīmes, kas man ir, bet, kā teicu reiz kādam amerikāņu diplomātam Vašingtonā, nezinu, kam to paku adresēt. Viņš nosminēja un noteica: *Wait a little*.³ Es gaidu.

Pirmā mana vizīte pēc visiem dabas likumiem bija fakultātes dekānam. Šis pazīstamais psihologs, kungs ar diezgan arogantu izskatu, vēroja mani ar neapšaubāmu interesi. Viņš acīmredzot tādu “kukaini” kā dzīvu latviešu

¹ Kā iet?* (*Itāliešu val.*)

² Ar saldām sarunām. (*Latīņu val.*)

³ Pagaidi mazliet. (*Angļu val.*)

profesoru redzēja pirmo reizi savā mūžā. Bija laipns, visā ātrumā izrikoja izziņošanu un man pateica, ka man pienāksoties arī honorārs. Tas bija kas jauns, jo biju domājis baroties no goda vien. Izziņošana notika ar izlīmētām afišām Latīņu kvartāla ielās — stūros (kā kādai primadonnai) un ar speciālām iespiestām, resp., izsūtāmām, kartiņām. Nākamā vizīte bija pie rektora Šarleti (*Charlety*), viena no visdaiļrunīgākiem oratoriem, liela vēriena viduslaiku vēsturnieka. Arī viņš bija ļoti laipns un man vēl noprošīja, ko viņš varot darīt manis labā. Teicu, ka pateicos un ka gribēju viņam parādīt savu cienību.

Manas lekcijas bija noliiktas 19. un 21. janvārī 10 no rīta. Pirmā bija par Latvijas vēstures principiem, otrā — ar projekcijām — par Livonijas garīgo kultūru, ieslēdzot kartogrāfiju, salīdzināmā Francijas un Itālijas renesanses skatījumā. Pirmā ir iespiesta: *Le Monde Slave*, Mai 1933.

Lekcijas priekšvakarā uzmanīgi un rūpīgi izstudēju vēlreiz cauri savu manuskriptu (man viņš vēl ir ar visām pēdējā mirkļa piezīmēm) un, pavisam atklāti sakot, jutu, ka man ir “lampu drudzis”. Sorbonnas vārda *impact*¹ darija savu. Nav ko liegties. Bet jocīgi diezgan, kad otrā rītā man bija jākāpj katedrā, fatālajā *Salle Michelet*, tad šis “lampu drudzis” bija aizradies un es jutos tīri ciešami labi. Kamēr iesilu, kā teic. Kungiem mana stāstīšana bija patikusi, tie man tūdaļ noprošīja, lai viņiem dodot manuskriptu iespiešanai. Pēc lekcijas neliela grupa iebīrām tuvējā *café*, un tur nu redzēju, ka arī šoreiz ar Dieva palīgu biju eksāmenu nolicis. Sevišķi jauks ar mani bija mans priekšā stādītājs, profesors Ozers (*H. Hauser*), ar kuru palikām vēstuļu draudzībā vēl ilgi. Bija tur arī sūtnis Šūmanis un dažs no manu tuvāko draugu pulciņa.

Par kāda tautieša iespaidiem par šo pirmo latviešu lekciju Sorbonnā atrodamas viņa personīgās piezīmes žurnālā *Universitas*². Savu lekciju biju iesācis ar kādu mūsu senā drauga profesora Senjobosa (*Seignobos*) pareģojumu attiecībā uz drīzo neatkarīgās Latvijas nodibināšanos, teiktu vēl 1910. vai 1911. gadā. Otrā savā lekcijā vēroju pirmā rindā kādu ļoti vecu kungu ar melnu zīda micīti galvā, kas mani cieši fiksēja. Vēlāk dabūju zināt, ka tas bijis “pats” Senjoboss, kas atnācis mani klausīties. Šie garīgās vērtēšanas eksāmeni, tie ir, dāmas un kungi, smagi un bīstami, lai cik glauni tie no ārienes izskatītos.

Tiku pagodināts no fakultātes puses ar tā saucamo franču *vin d'honneur*³. Bija atnācis kāds desmits kungu, tika teiktas īsas uzrunas un pasniegta glāze vīna. Nezin, vai grieķu dieviem Olimpa dzīrēs tik labu ik dienas

¹ Iespaidis. (*Angļu val.*)

² 1933 Nr. 2; autors: Hugo Vītols, toreiz studēja Sorbonnā.*

³ Burt.: goda vīns. (*Franču val.*)

dod. Tiku pagodināts arī ar brokastīm pie rektora viņa 17. gadsimta tepiķiem un gobelēniem rotātajā pieņemšanas telpā. Viesi bijām divi: kāds amerikāņu kungs, kas ar saviem līdzekļiem bija uzbūvējis divas karā nopostītas sādžas, un es. Rektors izrādījās ne tik vien ievērojams zinātnieks, bet arī ļoti asprātīgs un šarmants *causeur*¹. Parīzē toreiz strādāja liela vai pasaules vēriena zinātnieki filoloģijas laukā: Meijē (*Meillet*), Ernū (*Ernoult*), Karopino (*Carcopino*), Ozers (*Hauser*), Levī-Brils (*Levy-Brühl*) u. c., ar ikvienu no tiem man bija savas sakarības pat vēl no seniem studentu laikiem. Redzēt viņus, tā teikt, dzīvus, tas arī bija pārdzīvojums. Biju vizītēs pie Meijē un Levī-Brila, kas abi jau bija stipri veci un no mājām vairs laukā negāja. Meijē bija jau ar vienu paralizētu kāju un viņam mana ierašanās bija kā sveiciens no dzīves, kas aiziet. *Restez, restez*², — un tā paliku labu laiku, runājot par lietām, kas mums abiem bija tuvas. Otrais kungs man sērīgi uzsmaidīja: viņš slimojot ar nedziedināmu slimību — *la vieillesse*³. Nevaru necitēt gadījumu no viņa vizītes Latvijā. Bija svētdiena Cēsīs. Apstājamies pie baznīcas, no kurienes nāca laukā iesvētāmie bērni. Aizmirst nevaru lielo zinātnieku, visu pasauli apceļojušo, dziļas godprātības un simpātijas skatu, ar kādu viņš vēroja mūsu jauniešus, meitenes baltās kleitīnās, jaunekļus ar savām dziesmu grāmatām rokās (ne jau nokroņotus puķēm kā Jāņu ballē, kāds tagad ir diemžēl paradums Amerikā mūsējo starpā), viņš man teica: *I'aime votre jeunesse*⁴.

Sūtniecībā bija rīkota plaša pēcpusdiena, kurā ieradās labs skaits viesu, izlasi, protams, bija taisījis sūtnis ar kundzi. Tie jau abi viņā saulē. Pieņemšanā satiku un sarunājos ar slaveno juristu Lapradels (*La Pradelle*), kas mūsu tautas visgrūtākos laikos centies sniegt mums palīdzīgu roku. Tie laiki nu ir aizgājuši. To laiku politiskais spēku samērs un šaubīgais līdzsvars ir iziris lielākam vispasaules spēku samēram par godu. Bet cilvēki, lai cik vareni dažkārt savos politiskos sasniegumos un cik iedomīgi, tomēr no ģeogrāfijas ietvariem laukā tikt nevar, it sevišķi Eiropā, kuras ģeogrāfiskās dispozīcijas šķiet tik raibas esam, un tomēr galu galā ir tik bagātas atkārtojumiem, ja vērojam politiskās diagrammas gadu simtus cauri. Dinamiskā Vācija ir un paliek pašā Eiropas vidū, un tas fakts, ka viņa ne tikvien neizbeidz savu divos pasaules karos satriekto dinamismu, bet to pašreiz

¹ Sarunu biedrs. (*Franču val.*)

² Pagaidiet, pagaidiet. (*Franču val.*)

³ Vecums. (*Franču val.*)

⁴ Es milu jūsu jaunatni. (*Franču val.*)

šķiet vēl kāpinām, šis fakts var radīt visādas jaunas kombinācijas vecajos ģeogrāfiskajos ietvaros.

No Parizes braucu uz Strasburgu. Tā franču kungi bija izkalkulējuši manu programmu. Arī tur man nācās nolasīt divas lekcijas. Atsaucība bija konstatējama pat vietējā presē. Pieminēju tikai vienu faktu. Pirmā, vispārīgas dabas lekcija man bija jālasa lielajā aulā, nosauktā liela franču vēsturnieka vārdā (*Fustel de Coulange*). Mana lekcija iekrita taisni tai vakarā, kad Vācijā pie varas nāca naciķi un kad pāri Reinai, otrā krastā, Kehlas pilsētā, bija redzama krāšņa ugunošana un plandījās milzīgie viduslaicīgie uguns-kuri. Lielā zāle bija ļaužu pilna un pirmā rindā redzēju kādus sirmus franču ģenerāļus sēžam. Te nu bija jāsaka kaut kas brīdīm piemērots. Es iesāku savu stāstu vārdiem: "Stāstīšu jums par tālu zemi, īstenībā tuvu, jo tā atrodas tikai otrā pusē Vācijai, kas šovakar ir lielās gavilēs" (*seulement de l'autre côté de l'Allemagne, en plaine joie ce soir*). Kad man nākamo vakaru bija jāiet uz dineju pie universitātes rektora, dineju par godu Elzasas un Lotringas augstajam komisāram, kurā biju iekombinēts arī es, es jutu, ka manas lekcijas sākums "bija vilcis". Neiziet man no acīm laukā vēl pēc tik ilgiem gadiem ne Reinas liesmojošais vācu krasts, ne skats uz publiku lielajā zālē ar sirmajiem ģenerāļiem pirmajā rindā.

No Strasburgas braucu atpakaļ uz Itāliju gar Reinu. Bija vakars un es vilciena koridoros redzēju kustamies nemierīgus stāvus. Tie bija žīdi, kas bēga no Vācijas. Sarunājos ar kādu itāliešu kungu, kas arī brauca mājās no tās pašas Vācijas. Kaut es zinātu, kā tur iet, viņš man teica. Komunisti un vispārīgi kreisie ļaudis esot salīduši kaktos un turoties klusi kā pelītes. Viens otrs laižoties projām, kā es redzot, utt. Pāri Eiropai vilkās kārtējais negaiss, un mēs vēl šodien esam lielā gabalā no tām jušanām, kas labu skaitu gadu pēc briesmīgā Ziemeļu kara lika dziedāt Livonijas dzejniekam vācu odu stilā:

Rāms laiks pēc negaisa briesmas!

Arī šis priekšlasījums, kas nu bija jālasa itāliešu valodā, kā arī pārējie citi, mani nervozēja, atklāti runājot. Romiešu publika nav tik asi kritiska kā franču, bet tikt tai klāt, t. i., izstāstīt tai kaut ko, kas to varētu interesēt, tā nu ir gaužām sarežģīta lieta. Par daudz šī publika ir pieradusi pie ārzemnieku stāstiem un komplimentiem, un tie viņai ķērās klāt tikai pavisam retos gadījumos. Ķeras klāt — nozīmē atstāj cik necik paliekamu iespaidu. Reiz

kādam Romas draugam teicu: "Jūs protat bārstities ar saldiem vokābuļiem, bet lai kāds ārzemnieks iespētu iegūt jūsu acīs cienību, ir vajadzīgs ļoti daudz kas!" Viņš man atbildēja klusinātā balsī: *Ci vuole molto...*¹

Otro lekciju turpat man bija lasīt, kad mūsu zemei jau bija uzgūlusies baigā sarkanā ēna (1940. gada 18. janvārī). Reiz tiku saukts, nevarēju atteikties taisni tādā brīdī, bet uzrakstīt lekciju, tas nu bija augstas ekvilibristikas paraugs. Aizstāvēt mūsu lietu kaut vēsturiskā skatījumā, siki un uzmanīgi vērtēt Romas–Berlīnes ass svārstības un kustības un par visām lietām vispārīgi ko pateikt, kam būtu vērtība. Atceros, ka burtiski katru teikumu svēru un cilāju no dažādiem, tikai pa daļai iepriekš minētiem viedokļiem. Vai tā pa daļai nebūs gājis arī seno aistu sūtņiem, kas meklēja kādu pieturas punktu, kaut tālajā Ravennā?

Līdz 1940. gadam, kad lielinieki mani izmeta no sūtniecības, tiku Itālijā nolasījis vairākus publiskus priekšlasījumus, no kuriem visvērtīgākie manā redzēšanā ir tie, kurus lasīju lielajā *Studi Romani* ciklā. Pirmais tulkojumā iespiests profesora Švābes 50 gadu jubilejas izdevumā, otrais, par aistiem un gotu ķēniņu Teodoriku, Ravennas mēnešrakstā *Ravenna Felix* (galvenos izvilumos) 1940. gadā. Pirmais, kuru liku iespiest atsevišķā brošūrā, esot sagādājis patikšanu mūsu prezidentam, kā man stāstīja daži kabineta locekļi, un tas man bija liels gandarijums, jo es esmu mūsu prezidentam daudz pateicības parādā.

Tāds nu būtu pavisam īsos, konspektīvos vilcienos stāsts par to, kā mēs, manas paaudzes locekļi, šai konkrētā sektorā gājām pasaulē, lai cīnītos par mūsu tautas brīvību un godu. Visu to "storiju" varētu jau izstāstīt daudz puķaināk un plašāk, bet pietiks arī tā. Tā saucamā lielā pasaule par mums ziņāja apmēram to, ka mūsu zemē reiz ienācis ordenis un ka jaunākos gadu simtos tur valdījuši krievu cāri. Tādas visumā bija ziņas par latviešiem! Tagad nu jau paspējušas plaši darboties paaudzes, kas nobrieda vai dzima un veidojās brīvās Latvijas gaisos. Tām daudz kas no mūsu cīņām varbūt liksies elementārs vai pat ērmīgs. Bet nebūs ļauns šis retrospektīvais skatījums, tas dos ieskatu par lietu tapšanu. Tagad ir jauni apstākļi un jaunas cīņas, un nebūtu brīnums, ka šajās jaunākajās cīņās varētu noderēt arī kāds no mūsu laiku gara ieročiem. Cilvēkus un notikumus aizpūš vēji, bet tai tautai, kas

¹ Daudz vajag... (*Itāliešu val.*)

grib dzīvot, paliek garīgo sakarību, garīgā mantojuma spēks, — cilvēku sirdīs mūžam atraisītais tautas karogs, kā reiz bija teicis iepriekš pieminētais Lapradels (*La Pradelle*).

Visas hronoloģiskās sakarības vairs tik smalki neatceros, bet izcilie fakti bija šādi. Manas lekcijas ārzemēs bija atstājušas zināmu iespaidu arī dzimtenē, un, kad tam pievienojās lekcijas Romā, Parīzē un Strasburgā pa manu Rokfelleras stipendijas laiku, resp., 1932.–33. gada ziemas semestrī, minētais iespaids varēja tikai pieaugt.

Tā nu sanāca, ka, atgriezies mājās 1933. gada pavasarī, biju — varbūt varētu teikt — palicis karājamies gaisā. Bet mājās mani gaidīja cita vēriena pārmaiņas. Prezidents Ulmanis (toreiz gan tikai savas partijas prezidents) bija acīmredzot pieņēmis lēmumu (kad īsti, to nezinu) dabūt mani par sūtni uz Romu. Lai es tur varētu turpināt ir zinātnisko pētniecību, ir veikt diplomātiskās pārstāvības darbu. Šī iecelšana paredzēja zināmu pārkārtošanos mūsu pārstāvībās, un tas nu negāja cauri bez plašākas politiskas koalīcijas. Šī pārkārtošana nu bija tā, kas sacēla pret mani stipru naidu zināmās, gan ne plašās aprindās. Politikiem līdzīgas lietas nav nekas sevišķs, viņi taču visu rēķina, izejot no spēku samēriem. Ar to gribu teikt, ka bez tiešās un visspēcīgās prezidenta iestāšanās es nekad nebūtu ticis diplomāta kārtā. Jau tā viņam esot gājis grūti diezgan, kā viņš man pats to stāstīja. Beidzot tiku iecelts ar Valsts prezidenta Kvieša un toreizējā ministru prezidenta Bļodnieka rēskriptu, un uz rudens pusi (t. s. *agrément*¹ vasaras laikā ir “lēni”) bija jātaisās atpakaļ uz Romu, un šoreiz uz ilgāku palikšanu.

Bet nu radies dabīgais jautājums: mana zinātniskā darbība, it sevišķi romānistiskā, kas notika ar to? Mana aiziešana uz Romu manu zinātnisko darbu rakstīšanu nevis pamazināja, bet gan pastiprināja un veicināja. Ne velti savu jau Romā galīgā redakcijā veiktās grāmatas “Latvieši un Livonija 16. gs.” (rezultāts Rokfelleras stipendijai) priekšvārdu noslēdzu ar pateicību prezidentam Ulmanim. Dabūju no viņa atbildi — tā man vēl ir — karsta latviešu patriota vēstule! — Ar šo grāmatu rakstīšana nebeidzās, un dažādos itāliešu izdevumos atrodams zināms skaits manu rakstu. Biju jau tik tālu ticis, ka varēju tos tieši rakstīt itāliešu valodā. Nav še vietas bibliogrāfijai, bet to tik vēl pateikšu, ka mana “Latvijas Vēsture” un tās angļu izdevumi (1948., 1951. un 1957. gads) ir visas šīs iesāktās līnijas turpinājums, noslēgums, sauciet, kā gribat.

¹ *Agrément* — piekrišana (šai gadījumā akreditācija). (*Franču val.*)

Kur palika “mans mīļais Ariosto”, kā mans dzīves draugs mēdza teikt? Kur palika Servantess, kur palika trubadūri, kur smeldzošo sentimentu vecfranču bruņinieku romāni? Tos visus mazpamazām aizēnoja dzimtās zemes tēli, tie aizskanēja savas tautas balsīs un atbalsīs. Būtu man viņu gaužām žēl, ja man tik karsti pie sirds nestāvētu mūsu mīļo un lepno, grūti cietušo “zemnieciņu” (Švābe) likteņi un mūsu dzimto krastu īpatnējais un reti interesantais stāvoklis: tie nav vārdi vārdu dēļ, tās ir dziļi pārdzīvotas lietas, reiz varēju rakstīt (1956): Baltijas krastu vēsture meklē dziļumus ir tīri vēsturiskā, ir cilvēcīgā pieejā. — Tā tas ir, un tādēļ arī mēs, latvieši, piemēra dēļ, esam tik īpatnēji lielajā pasaulē, kā mēs to tikai tagad pareizi saprotam, kad esam izmesti šīs lielās pasaules priekšā. Bez sevišķām rekomendācijām.

Romānistikas tradīcijas pa iesākto ceļu turpināja mans Francijā skolotais skolēns Ratermanis un arī draugs Žonvals. Būtu ar laiku izauguši citi tālākā darba darītāji, cik tas nu vispār iespējams mūsu krastos. Nebūs beigās lieks mazs ekskurss vispārīgi par romānistiku Baltijas jūras austrumu krastos. Kad biju lekciju lasīt Kēnigsbergā (1928. gadā laikam), turienes romānists — kolēģis man, savu semināru telpu un bibliotēku rādīdams, teica, ka viņš te tomēr jūtoties kā tālā priekšpostenī, prāvā atstatumā no īstās bāzes, resp., no romāņu tautu civilizācijām. Baltijas valstīs, resp., to universitātēs, tika kopta romānistika, bet būtu aplam teikt, ka viņas šo valstu eksistences laikā būtu sevišķi dziļas saknes laidusi. Laiks bija par īsu, un bāze, uz kuras vajadzēja šim kultūras stādam lapot un ziedēt, pārāk sveša, nepierasta. Sevišķu stāvokli domājās ieņēmam somi savā Helsinku universitātē. Pazinu abus redzamākos katedrantus tur, pazīstu arī vienu otru viņu darbu. It sevišķi man tagad rūp Talgrēna Tulio (slavenā arheologa vecākais brālis) raksti par arābu kartogrāfu Idrīsī. Talgrēns Tulio bija iemācījies arābu valodu, lai papildinātu savas studijas vecspāniešu kultūras attīstībā. Tur zināmā mērā var runāt par jau pienācīgi iesakņojušos romānistikas stādu, bet visa bāze šim stādam ir tikpat mākslota, kāda tā bija Tērbatā, Rīgā un Kauņā, kur tas tika iedēstīts vēlāk un kopts, cik nu bija iespējas. Kā jau par to rakstīju, esmu šo savu cīnīšanos “pret ģeogrāfiju” sajutis visā savā darbības laikā diezgan asi, esmu bieži juties stipri vientuļš. Ar laiku tas būtu bijis citādi, latviešu jaunatnes dzīvais gars būtu nesis jaunus elementus mūsu vietējās kultūras kopainā, bet iesākums nebija viegls. Patiešām. Ja nu kādam būtu laipns prāts nosaukt mani par dezertieri attiecībā uz romānistiku, es sevišķi sagrauzts nejostos. Romānistika aizveda mani un mūsu tautas vēsturi un personību līdz ar mani — vai nu labi vai slikti — uz Romu, uz Parīzi u. c., un liekas man, ka manu iespēju robežās, viena cilvēka mūža laikā,

gluži maz tas nav. Citiem, kas nāks vēlāk, ceļš būs gludāks, būs dabīgāks, būs starptautiski nepieciešamāks, nekā tas bija mums, kam bija — kā nesen rakstīju kādam paziņam — no neievērotas (nevar pat teikt: aizmirstas) provinces jātiek līdz lielās pasaules lielajām durvīm.

Lepnas durvis, bet vērās smagi.

11

1933. g. 27. oktobrī man bija jāstādās priekšā Itālijas ķēniņam Viktoram Emanuelam III.

Ārzemju vēstnieku un sūtņu akreditēšanās ceremonija bijušajā Itālijas karalistes galmā bija svinīga un vecmodīgi iespaidīga. Noliktajā dienā un stundā ieradās pie attiecīgās diplomātiskās pārstāvības galma karietes ar sulaiņiem 18. gs. livrejās. Tās bija atvedušas arī to karaļa galma kungu, kam bija uzdots nogādāt diplomātu ar viņa pavadoniem pie Viņa Majestātes. Misijas šefam bija viena kariete, katram no pārstāvības atbildīgajiem darbiniekiem sava. Jo lielāks bija attiecīgās pārstāvības diplomātiskais personāls, jo garāka bija kariešu rinda. Pie mūsu vārtiem piebrauca divas karietes, viena man, viena sūtniecības sekretāram Kampusam. Kambarkungs, kas bija atbraucis mūs "paņemt", saucās grāfs Suardi.

Karietes lēnos tecīnos brauca pa lielākām ielām. Ļaudis ielu malās apstājās un sveicināja. Pils pagalmā (Kvirināla pils) mūs sagaidīja goda sardze apmēram rotas lielumā un orķestris spēlēja kādu svinīgu maršu. Kāpjot pa trepēm uz otro stāvu, kurā atradās troņa zāle, katrā koridoru pagriezienā stāvēja goda sardzes, vai nu rozā un zilās livrejās tērptie sulaiņi, vai arī ķēniņa miesassargi, tā sauktie *corazzieri*. Zāles priekštelpās mūs sagaidīja ķēniņa galvenais kambarkungs, toreiz tas bija Sardinijas grāfs St. Elia, ar kuru bija jāapmainās konvencionālām pieklājības frāzēm.

Minētajā dienā akreditējās divi. Pirmais bija Dienvidslāvijas sūtnis Dučičs. Kamēr tas kungs bija troņa zālē, grāfs St. Elia mani laipnā kārtā informēja, kāda būšot oficiālā protokola, tā teikt, personīgā puse. "Jūs, protams," teica viņš, "gribēsiet izdarīt trīs reveransus (kronētām galvām domātos *trois saluts*), bet jūs laikam tālāk par 1 ar 1/2 netiksiet, jo Viņa Majestāte nāks jums pretim un tā saīsinās oficiālo pusi." Tā arī bija, jo ķēniņš, kad bija pienākusi mana kārta, bija atnācis līdz lielās zāles vidum un sniedza man pretim savu roku. Tad viņš mani aizveda pie sava troņa sēdekļa, mēs nosēdāmies pie loga, no kura atvērās brīnišķīgs skats uz Romu, un sāka

mani izprašņāt par Latviju. Audiencēs pie kronētām galvām viesim, resp., diplomātam, nav brīv uzsākt sarunu, nav brīv uzstādīt jautājumus. Ir vienīgi brīv atbildēt uz tādiem. Ķēniņam laikam bija interesanti parunāt ar jaunas valsts pārstāvi, kas bez tam vēl bija zinātnieks, kā viņš pats, un tā nu mūsu saruna ievilkās gandrīz stundu. Pa to laiku kambarkungiem un manam kolēģim, iekams tas tika priekšā stādīts, bija jāstāv troņa zāles priekšelpās un... jāgaida.

Par ko tik visu ķēniņš mani neiztaujāja: par mūsu tautas brīvības cīņām, par ekonomisko stāvokli, par attiecībām atsevišķo tautību starpā, piemēram, par židu jautājumu zemē, un beidzot arī par maniem zinātniskajiem darbiem. Taisni tai laikā gatavoju iespiešanai savu "Latvieši un Livonija 16. gs." un man bija, kā teic, pilna mute, ko stāstīt. Varēju nobrinīties par mana augstā sarunu biedra interesi par visu to un arī par viņa lietpratīgajām un gudrajām piezīmēm. Tam, kas to nezinātu, lai būtu pateikts, ka Viktors Emanuels III bija ļoti pazīstams zinātnieks — numismāts, kas izdevis klasisko daudzskējumu *Corpus Nummorum Italicorum* (Itālijas naudas krājumu). Kara laikā, kad sabruka Itālijas monarhija, viņa vienreizējais monētu krājums tika glābts, bet pa dažu naciķu rokām ejot, no tā esot pazudis zināms skaits senās zelta naudas.

Ķēniņa atmiņa bija fenomenāla. Viņa tiešās apkārtnes kungiem no tās bija nāvīgs respekts, un, kā vēlāk dzirdēju no kāda no tiem, kas dažkārt bija mīļš viesis mūsu mājās, ķēniņš savā pili laikam gan jutās garīgi stipri vientuļš. Varu saprast, ja cilvēks dzīvas diskusijas vietā saņem vienīgi padevēģas piekrišanas demonstrējumus (sk. tālāk).

Tā nu tas beidzās, un kambarkungi man spieda roku un vēlēja manā darbā labus panākumus. Acīmredzot ilgā saruna bija atstājusi pienācīgu iespaidu. Ceremoniāls, akreditēšanās vizīti beidzot, bija tāds pats, tikai apgrieztā kārtībā.

Biju pārgājis citā dienestā, pateicoties mūsu prezidenta noteiktai rīcībai. No tiešās vai vēlāk netiešās (t. i., ar sekretāra palīdzību) korespondences ar prezidentu Ulmani sāka maz pamazām izraisīties plaši plāni, un tie arī būtu realizējušies, jo dažs labs no tiem jau bija labā gabalā attīstīts un priekšdarbos veikts, ja nebūtu uzsācis Otrais pasaules karš.

Minēšu tikai plānus par Baltijas akadēmijas dibināšanu Romā pēc citu valstu parauga, par atsevišķu paviljonu Venēcijas *Biennale* (vispasaules mākslas izstādei ikkatru otro gadu), par plašu masu tūrisma (centru) tiklu Latvijā pēc klasiskās tūrisma zemes — Itālijas parauga u. c. Negribu sīkumos minēt daudzas pirmavotu infrastruktūras, kuras prezidents Ulmanis vēlējās

no manis saņemt par Itālijas lietām. Lai pieminams tikai lielais darbs Itālijas Senātā un Parlamentā, un tad Fašistiskā Senāta un Kameras organizācijas statūtu un kārtības "ruļļa" tulkošana (tas bija smags numurs, bet mēs visi trīs sūtniecībā, cik mēs tur bijām, sapratām, cik tas prezidentam vajadzīgs viņa nākotnes plāniem attiecībā uz jauno Latvijas valdības uzbūvi), apdrošināšanas sistēmas raksturojums (tā esot viena no perfektākām Eiropā) utt., utt. Tādi bija diplomātiskie darbi Romā, un tur es savu algu, kā var redzēt, par velti vis nesaņēmu.

Nu esmu diplomātiskajā dienestā jau daudzus gadus: Romā apmēram 7 gadus, Vašingtonā pāri par divpadsmit, un ja nu zināmā mērā skaita manus bēgļu gadus Romā (nepilnus 14 gadus), kas arī nemaz nebija sevišķi brīvi no varbūtībām tā vai šā nākt sakaros ar lielinieku lietām, ja ne citādi, kā ar viņu šad un tad uzsūtītiem spiegiem, it kā formālās grūtībās nonākušiem Latvijas pilsoņiem, tad jau sanāk prāvs gadu skaits. Domāju, ka manas pieredzes varētu būt noderīgas arī citiem, nav vajadzības tās aizmirst, resp., noklusēt.

Kad netaisnais prezidents K. Ulmanis bija mani izdabūjis cauri mani nikni apkarojošām tā saucamā demokrātiskā centra grupām un it sevišķi toreiz visvareno "Jaunāko Ziņu" vadībai (runa ir par 1932. gadu), viņš mani atsauc pie sevis savā privātajā dzīvoklī Tērbatas ielā, un ilgi man skaidroja lietas un faktus, kas man būs svarīgas manā nākamajā darbā toreiz stingri fašistiskajā Itālijā. To nu gandrīz visu esmu aizmirsis, bet mūsu sarunas noslēgumu netaisos aizmirst līdz manu dienu beigām: vēl durvīs stāvot, jau atvadoties, viņš noteica: uzmaniet krievus!

Nonācis Romā, es šai sakarībā iebraucu tādā krievu draudzībā, ka nezināju, kā tikt no tās laukā. Mani reiz jau sāka tā viegli jokot Rietumeiropas nodaļas vadītājs P. Kvaroni (*P. Quaroni*)¹ — vēlākais itāliešu vēstnieks Parīzē, jau pēc kara — par manām attiecībām ar lielinieku vēstniecību. Lieta nebija vienkārša, un bija tā pie tam vēl pietiekoši bīstama. Vēstnieks Potjomkins, tagad jau mirušais, pazīstams arī kā lielinieku diplomātijas vēstures sarakstītājs, bija izglītots un daiļrunīgs kungs, un, kad sākām cilāt savas biogrāfijas, tad izrādījās, ka mūsu pētījumi sāk pieņemt savā veidā vienreizēju virzienu. Izrādījās, ka viņš bijis vairākus gadus vēstures skolotājs 7. Maskavas (muižniecības) ģimnāzijā, bet no tās aizgājis savu kreiso uzskatu dēļ. Tai pašā ģimnāzijā dažus gadus vēlāk pasniedzu es latīņu un vācu valodu, un vienu semestri arī grieķu valodu. Es aizgāju, ja atmiņa mani

¹ Viņš nupat izdevis gaužām labi uzrakstītu atmiņu grāmatu "*Diplomatic Bags. An Ambassador Memoirs*". London, 1966.*

neviļ, 1918. gada pavasarī, jo tā sarkanā putra vairs nebija panesama. Tad nu Romā šie abi "vecie maskavieši" satikās kā savu valstu diplomātiskie pārstāvji. Interesanti, vai ne? Bet ne mazāk bīstami zem fašistu slepenā dienesta acīm. Un gods, kam gods, itāliešu policija bija savu uzdevumu augstumos. Kopējas atmiņas cilājot, ar uzmanību sekoju, ko Potjomkins jau zināja par mani no sava slepenā dienesta papīriem un kas viņam rādījās jauns, resp., nedzirdēts. No dažiem izsaucieniem un sejas vaibstiem iedomājos spriest, ka viņa ziņas sevišķi bagātas nebija, kas arī ir labi saprotams, ņemot vērā manas Maskavas karjeras pārāk akadēmisko novirzienu, resp., spiegu kungiem maz interesanto.

Potjomkina draudzība bija reizēm tik uzmācīga, ka tiešām nezināju, kā tikt no tās vaļā. Bez tam Romas sūtniecībai nebija automobiļa. Saeimas kungi taupīja tos nedaudzos nelaimīgos grašus, laikam domādami, ka aristokrātiskajā Romā Latvijas pārstāvja kājām skriešana vai braukāšana ar taksīšiem lielā mērā veicina Latvijas prestižu. Vairākas vēstniecības atradās dārzu ēkās, gabalu nost no ielas, un šis gabals nu bija jāskrien kājām, jo tur taksīšus iekšā nelaida. Tad nu allaž bija jāizdomā neiespējamais, lai atteiktos no lielinieku piedāvātās pavešanas. Mūsu slavenais Vītolu Jāzeps tādas lietas mēdza saukt par demokrātiskām bērna slimībām. Sarunas ar Potjomkinu bija tiešām interesantas, nav ko liegt, un varbūt maniem kungiem Rīgā visa mana draudzība nemaz nederdzās, jo netiku saņēmis nevienu mājienu šai virzienā. Visnīcīgākais par šiem sakariem bija mans Igaunijas kolēģis Šmits, kas tagad saucas Torma un ir jau ilgus gadus Londonā kā Igaunijas pārstāvis. Viņam nebija grūti savu superioritāti rādīt, jo viņu visur vadāja Somijas kolēģis Arti (pašam Šmitam arī nebija auto). Cik atceros, tad bīstamākais no numuriem bija Padomju Krievijas neviena neprasītā garantijas piedāvāšana mums, no kuras vairījāmies kā velns no krusta. Politiskās sarunas ar Potjomkinu nebija vieglas. Viņam bija laba rutīna, un, atbildot viņam vajadzēja uzmanīt ikkatru vārdu, lai viņš mani vēlāk nevarētu, kā teic, "piesiet". Atceros, ka pirmā oficiālā vizīte ievilkās turpat stundu, netiku projām, un atceros, ka viņš man sāka pārmet manas valdības kādu tur misteriozu sakaru uzņemšanu ar Vāciju, es viņam atbildēju, ka tās ir pavisam normālas kaimiņu valstu lietas un ka viņi, lielinieki, taču daudz dziļāk saistās ar vāciešiem. Tas bija mājiens uz vācu ģenerāļu darbiem Padomju Krievijā uzbūvēt Sarkano armiju. Minēju ģenerāļa Blomberga vārdu, tā garāmejot. Potjomkins noteica: *Da, on byl u nas*¹, un mainīja sarunas tematu. Kad atbraucu

¹ Jā, viņš ir pie mums bijis.* (Krievu val.)

mājās no šīs vizītes (vizītēm irēju speciālu vāgi, kas diezgan smagi cirta kabatā), man sāpēja galva.

Kas nu vairs var atcerēties daudzās reizes, kad bija runa par šo un par to, vēl jau pasaules mājai jumts nedega, tikai notikumi Vācijā sāka arvien vairāk darīt nemierīgus vērotāju nervus. Un arī notikumi pašā Itālijā. Īstās būšanas krievu un itāliešu starpā sāka nākt tikai krievu vēstnieka Šteina laikos (sk. tālāk). Tikai pāris scēnas vēl. Reiz, nākot laikā no Potjomkina kabineta otrā stāvā, trepju telpā noskanēja kāds savāds troksnis, it kā aizcirstu kādas lielas, automātiskas durvis. Paskatījos uz Potjomkinu, tas saldi nosmaidīja. Tas toreiz bija viss. Vēlāk, kad sākās karš un Padomju vēstniecības ēku pārņēma mūžam neitrālie zviedri, man tika kā "briesmīgs" noslēpums izstāstīts fakts (lai nu paliek stāstītāju vārdi), ka krieviem viņu vēstniecībā esot pašiem sava krematorija. Toreiz ļaudis šausminājās par līdzīgiem nostāstiem, tagad cilvēkiem laikam ir daudz stiprāki nervi. Otrs atmiņu stāsts, ne tik baigs, bet gaužām interesants savā veidā, notika manās mājās. Man mana bērna istabā, blakus kabinetam, karājās E. Vītola akvarelis, laikam Aizpute. Skaists akvarelis. Potjomkins gribēja redzēt. Bet lūdzu. Potjomkins skatījās un skatījās, un palika sentimentāls: ūdens sudmalas, baznīca ("Kirka," viņš teica) un vēl tas un tas, un tad pēkšņi nāca izsauciens: *Veģ eto moja roģina!*¹ Tad tūlīt iestājās kāds spriegs klusums, un tad nāca citas sarunas. Netiku pētījis tālāk, var jau būt, ka Potjomkina māte, piemēram, nāca no Baltijas, no vāciešiem vai latviešiem. Lai nu šis klusais brīdis lielnieka karjerā paliek viņa paša noslēpums. Un vēl vienu. Potjomkins acīmredzot bija uzdienējis savās mājās: viņu pārcēla uz Parīzi un tad uz Maskavu par viceministru. Viņu tur bija saticis Munters, niknajos "bāzu sarunu" brīžos, un par viņu bija izteicies diezgan nicīgi. Lai nu, lai. Potjomkins pirms braukšanas uz Parīzi atnāca atvadīties. Noteica, lai es viņam dodot kādu derīgu padomu dzīvošanai Parīzē, jo es jau, lūk, frančus pazīstot labi. Tas nu bija no viņa policijas reģistriem: mana darbība Latvju–franču biedrībā Rīgā un manas lekcijas Sorbonnā (kungs iespiesto bija lasījis). Es nu viņam joka pēc ieteicu frančus labi pabarot, to viņi mīl, un labu restorānu Parīzē nav trūkums. Potjomkins piekrita, jo līdzīgus aizrādījumus viņš esot dzirdējis arī no citiem. Un, galu galā, viņu, t. i., lielnieku, izredzes tur jau neesot sliktas: mums tur ir Erio (*Herriot*), kungs noslēdza.

¹ Tā taču mana dzimtene!* (*Krievu val.*)

Aprakstāmā scēna norisinājās Japānas vēstniecības Romā mazajā salonā. Scēnas aktieri: Japānas vēstnieks un es. Laiks: apmēram trīsdesmito gadu vidus.

Būs derīgs, pat vajadzīgs, neliels ievads. Minētais kungs tajos gados skatījās par vienu no Japānas imperatora visspējīgākiem diplomātiem. Viņš bija nolikts Romā, lai pētitu fašisma dinamiku ārpolitikā, kas draudēja izraisīt arvien grūtāk likvidējamus starptautiskus konfliktus (Etiopijas karš, Itālijas piedalīšanās Spānijas pretrevolūcijā utt.). Kad lietas palika arvien šaubīgākas, viņu pārcēla uz Parīzi. Drīz pēc tam viņš mira un, jāteic, ka liktenis bija žēlīgs pret viņu nesaistīt ar to Japānas militāristu agresīvo grupu, kas iegājusi vēsturē ar bēdīgi slaveno uzbrukumu Pīrlharborai. Bija viņam trīs meitas, Parīzē dzimušas un augušas, un, ņemot vērā visas ģimenes augsto garīgo līmeni, šīm trim jaunkundzēm, resp., viņu šarmam, Romā bija dzirdamas augstas slavas dziesmas. Vecākā bija tēva mīlule (tie ir paša vēstnieka vārdi), otrā bija, viņš teica, vairāk nākamās namamātes interesēs saistīta, un mazākā esot *un petit diable*¹. Bija viņiem arī mazs puika, kas uzkrita ar savu nelielo augumu un ārkārtīgi nopietno seju.

Sugimuru pārim bija, nezinu kādēļ, lielas simpātijas, tiešām sirsnīgas simpātijas, pret mums abiem. Viens iemesls bija labi saredzams: vēstniekam ļoti gāja pie sirds Spekkes kundzes klavieru spēle, un viņš atkārtoti lūdza sniegt viņam šo baudījumu.

Skaids, ka, uz līdzīgas "bāzes" stāvot, bija iespēja grūtos vai sarežģītos brīžos meklēt padomu vai vismaz norādījumus uz ieturamo virzienu, kāds tas lai būtu ieturams, kad notikumi likās juku jukām riņķojam ap mūsu sūtniecību.

Sugimuras stāja pret fašismu bija, teiksim, objektīva, drīzāk kritiska. Reiz, kādu publisku lekciju lasot, viņš ar smalko austrumnieku ironiju tā uzvilka šīs politiskās sistēmas trūkumus, ka fašistu uniformās sanākušie partijas dižvīri, un pie tam prāvā skaitā, nezināja, kur acis likt, jo auditorija, labā daļā ārzemnieku un diplomātu sastādīta, sminēja un paklusām — aiz pieklājības, protams, — reizēm arī iesmējās.

Kādā skaistā pavasara dienā pieteicos pie vēstnieka; gribēju dzirdēt viņa uzskatus, cik viņš tos nu drikstēja man izteikt, laikam tās pašas fašisma dinamikas problēmās. Sēdējām viņa mazajā salonā, kuru rotāja skaisti tepiki un

¹ Mazs velnēns. (*Franču val.*)

japāņu zīmējumi pie sienām. Laukā pa logu skatoties, vēstniecības dārzs grima ziedu kupenās. Nekad neaizmirsīšu viņa formulējumus par Musolini un tā sistēmu. Musolini jau esot labs jājējs, dažu labu reizi vēstnieks nezinot, vai Napoleons bijis labāks, bet zirgs! Franču tauta Napoleona laikos bijusi pirmā tauta Eiropā, bet nabaga itālieši pēc tik ilgiem svešas uzkundzības gadiem, tie nu, lūk, neesot nekāds skriešanās sacikšu zirgs. Negants spriedums, vai ne? Un tad nāca slavenais diktatoru raksturojums. Daudz netrūka, ka tā dēļ būtu iekritis: es to izstāstīju tikai vienam labam draugam, tas nebija nocieties, un nupat tālāk atstāstāmais raksturojums gāja pa Romu kā uguns pa sausu zāli. Diktators Musolini, lūk, esot, teica Sugimura, kā cilvēks, kas brauc uz velosipēda. Taisni tai bridī, kad viņš beidz ar kājām mīties, viņam jākrīt nost no riteņa. Ja nu gadoties kāds nokalnitis, tad jau varot vēl kādu mazu gabaliņu paskriet. Un tā tālāk tādā pašā garā. Un tad nāca tas, ko pirmā sākumā neiespēju apgūt.

Vēstnieks aizkūpināja cigāru un noturēja garu monologu tik izsmalcinātā austrumnieku stilistikā, ka es, nabags, sapinos viņa gleznainajos priekšstatos un īsti neapjēdzu, ko visa šī puķu romantika nozīmēja un kādu iemeslu dēļ man šī improvizētā poēma tika priekšā celta. Lai es taču paskatoties pa logu laukā: Itālija, apburošā Itālija taču esot kā viens ziedošs dārzs (ko vairs atminu no ziedu metaforām?), tā aizgrābjot, tā saistot..., bet ja nu es gadījuma pēc mestu savus skatus uz Vāciju, es ieraudzītu viņas mežu *les bois très solides*¹ utt.

Kad beidzot atšifrēju šo puķaino stāstu, slēdziens bija skaidrs: Itālija viena pati ar visu savu dinamismu nekādas lielas nelaimes pasaulē neizdaris, bet, kad metisies darbā Vācijas “cietais koks”, tad vairs nebūs runa par puķītēm. Viss notika kā pēc grāmatas, ne velti vēstnieks man reiz vaļsirdīgi pateica, ka nupat nesen esot aizsūtījis uz Tokiju šifrētu telegrammu, kas maksājusi “tikai” 30 000 liras (pēc to laiku kursa \$ 2000. Toreiz!).

Mīļais Sugimura! Vēl no Parīzes viņš mums sūtīja greznu zīmējumu apsvēikumus.

Noslēgumam šādu scēnu. Kāda liela sarīkojuma gadījumā ienācu zālē, kad lūgto viesu pirmajā krēslu rindā jau sēdēja Sugimura un vēl kāds vēstnieks. Lai es sēžoties viņam blakus. Nosēdos ar. Bet tad sāka nākt citi pirmās rindas kungi — vēstnieki (mums, ministriem, bija jāsež otrā rindā). Gribēju celties. Viņš mani novilkā pie rokas zemē un noteica: “Aiztaisiet acis, izliekaties, it kā jūs būtu aizmidzis” (*faites comme si vous dormiez*).

¹ Ļoti veselīgos kokus. (*Franču val.*)

Ja nu mūsu dienu sajukušajos laikos neņemos apgalvot, ka esmu vienīgais latvietis, kam bijuši diezgan plaši sakari ar albāņu politiķiem un dažiem zinātniekiem, kuru viņiem gan vēl ir gaužām maz, tad to nu gan varu pateikt, ka esmu brīvās Latvijas vienīgais diplomāts, kam bija oficiāla un daļai privāta pazišanās ar brīvās Albānijas valdības vīriem un diplomātiem. Esmu divas reizes bijis Albānijā un saticis daudzus viņas darbiniekus: pirmo reizi, kad braucu akreditēties pie viņu toreizējā ķēniņa Zogu (pirms pāris gadiem mirušā), un otru reizi, kad biju oficiālais viesis viņa kāzu gadījumā ar Ungārijas grāfieni Apoņi. Tas ir 1934. un 1938. gads. Jāpiezīmē, ka vienīgi Latvijai no Baltijas valstīm bija oficiāls pārstāvis Albānijā un ar to stāv ciešā sakarā fakts, ka Itālijas iebrukuma gadījumā 1939. gada aprīlī ķēniņš Zogu ar visu ģimeni meklēja kādu laiku patvērumu Latvijā (Rīgā un Siguldā), kur viņš tika uzņemts ar visu pienācīgo uzmanību, kādu paredz starptautiskā prakse politiskiem emigrantiem.

Domāju, ka dažas manas atmiņas par pieredzējumiem Albānijā varēs interesēt latviešu lasītājus, vēl jo vairāk sakarā ar to pavisam īpatnējo lomu, ko tagadējā sarkanā Albānija spēlē vispasaules komunisma iekšējo polemiku un strīdu risinājumā.

Albāņu tautas vēsture senatnē ir viena no mūsdienu senvēsturnieku mīklām vai, teiksim, controversās pētīšanas objektiem. Šā vai tā, šī neatkarīgi lepnā un vecmodīgā ļaužu grupa, kas vēl šobaltdien mitinās savu t. s. Dinārisku Alpu grūti pieejamos augstumos (tie sākas apmēram 50 kilometru attālumā no Adrijas jūras), vispirms nav vienkārši saprotama no valodnieciskā viedokļa. Zem tīri vai nebeidzamiem visādu svešu ietekmējumu slāņiem slēpjoties, kā to konstatē zinātnieki, izveidojies prāvs procents sensenu celmu, kam sakars ar priekšvēstures laikos visai plaši izvērstām trāķiešu un varbūt iliriešu cilšu migrācijām, kuras grūti pasakāmā laikā ir varējušas saskarties arī ar senajām baltiešu ciltīm kaut kur, piemēram, Dņepras upes augšgalā. Par to liecina tālā, bet neatvairāmā dažu valodas elementu radniecība tagadējo baltiešu un albāņu valodas starpā. Šis temats arvien neatlaidīgāk atkārtojas lingvistu rakstos, un nav, jādomā, tālu laiks, kad mums visiem par to būs lielāka skaidrība. Tas nu tā attieksmē uz laikiem pirms mūsu kristīgās ēras. Šī pēdējā savukārt ir, raugoties no albāņu viedokļa, nebeidzama svešu iebrukumu, iekarojumu *etc.* sērija, un, ja nebūtu augšā minētā dabas patvēruma, tad laikam valodniekiem vairs nebūtu jānopūlas ar tik grūti atrisināmām problēmām. Lieta tā, ka Adrijas jūras austrumu krasta

dienvidu daļa ir, tā teikt, ģeogrāfiska un politiska atslēga Balkāniem, no rietumiem raugoties: tur sākas romiešu slavenā *Via Egnatia*, kas bija lielceļš no Romas uz Bizantiju utt. Tad nu, protams, gribētāju iegūt un turēt šo atslēgu savās rokās bija milzīgs skaits gadsimtu tecējumā: romieši, bizantieši, normaņi, Dienviditālijas valstis un valstiņas, tad turki uz ilgāku laiku, un, kad to vara sabruka, politiskais iekarotāju karuselis sākās no jauna: Austro-ungārija, Itālija, toreizējā jūru valdniece Anglija, Krievijas impērija ar savām interesēm Balkānos utt., līdz pat mūsu dienām, kad mazā Albānija ir sarkanās Ķīnas priekšpostenis Eiropā.

Līdzīgus priekšnoteikumus paturot prātā, lasītājs var nojaust, ar cik uzmanīgu skatu ceļotājs raugās apkārt un mēģina saprast to, kas notiek ap viņu. Pavisam īsos vārdos pasakot, pirmais iespaids bija gandrīz graužošs. Durresi (*Durazzo*, albāņu *Düreš*) ostas plānīnā kultūras strēmele pie pašas jūras; tūlīt aiz pilsētiņas, kas senos laikos bijusi varens cietoksnis, tagad pļešas purvaini un tukši līdzenumi, kuri tālāk pārvēršas gaužām primitīvas agrokultūras "plekššos". Tikai tuvāk Tirānai (attālums 40 kilometri) ir jūtams drusku dzīvāks pulss. Pati Tirāna manas pirmās vizītes laikā izskatījās pēc nelielas austrumnieku sādžas, netīras, austrumnieku nevīžības nolaistas, vārdu sakot — mizerablas. Centrā bija zināms skaits divstāvu mūra ēku, puslokā, tās bija valdības ēkas, attiecīgās ministrijas. Viesnīca viena vienīga ar neglābjamu provinciālisma piegāršu, resp., izskatu. Itālieši savas okupācijas laikā esot sabūvējuši vairāk, bet tagad atkal tai pašā Tirānā valdot pamestības gars, ko cenšas turēt savās stingrajās rokās garlaicības pārņemtie sarkanie miliči. Tādu aprakstu lasīju nesen.

Pēc līdzīga ievada — vai vērts vispārīgi vairāk rakstīt? Manuprāt, taisni tagad sākas problēmu klāsts, kas vietām spēj būt aizrautīgs. Ko svešie kungi nav gribējuši, piemēram, smagā dekadencē un nolaidībā nonākusī otomaņu impērija, to sāka darīt — un ar laiku izdarīs — pati albāņu tauta, savā jaunās vēstures gaitā krīzdama un celdamās, mocīdamās un nereti arī kaut ko sasniedzama. It sevišķi grūts ir t. s. albāņu inteliģences stāvoklis. Zemē nav, nav vēl varējis rasties garīgas kristalizācijas centrs, piemēram, universitāte vai kāda radniecīga institūcija. Vajadzīgos diplomātus, augstākos administratorus *etc.* ķēniņš Zogu sūtīja skoloties lielajos Eiropas centros (Vīnes, Pārīzes, Londonas u. c. universitātēs), tie tur izauga par ļoti cienījamiem augstākās kultūras cilvēkiem (pazīnu daudzus no tiem), bet mājās pārnākušiem tiem bija jāastopas ar bezgala primitīviem apstākļiem. Domāju, ka tālākais nav sīkāk jāskaidro. Tā var saprast arī pašreizējo sarkanās Albānijas iekšējo stāvokli: kam sava galva, kam būtu kas sakāms un darāms, tie visi vai nu ir

emigrācijā (jo sevišķi plaša tā ir Itālijā), vai zem velēnām, vai arī aizzīmogatām mutēm. Pats diktators Hodža ir viens no Parīzē studējošiem diplomātiem, kas sagājis nezin kādu iemeslu dēļ asā naidā ar savu maizes devēju un sirsnīgi veic savu atriebības uzdevumu kā savulaik caru Krievijas diplomāts Čičerins, pirmais lielinieku ārlietu ministrs. Hodža savu spēli prot, un zvērīgas nežēlības viņam netrūkst, laikam smeļoties ierosmes no savu tālu paaudžu austrumnieku bestiālajām jušanām. Gaužām reti Albānijā tiekot ielaists kāds ārzemju žurnālists, viens tāds, kāds vācietis, uzrakstījis savas piezīmes: kopiespāids tāds, kā to reiz rakstījis Dostojevskis savos "Velnos", pasaulei visa šī sarkanā paradīze tā apriebšoties, ka tā pati gribēšot aiziet bojā.

Te nu būs vieta manām atmiņām par apmēram stundu ilgo sarunu ar ķēniņu Zogu pirmajā oficiālajā vizītē (man bija jārunā itāļiski, viņa adjutants to tulkoja albāniski, bet es skaidri redzēju, ka tulkošana bija, tā sakot, modes lieta, jo kungs ķēniņš nevēlējās runāt citā kā savas valsts valodā). Man palicis simpātiskā atmiņā kunga atklātais tonis un viņa asā mazu robežu zemes problēmu uztvere. Mēs esot agrokultūrā viņiem tālu priekšā (nešaubos, bet, protams, to neteicu) — kā mēs esot izrikojuši lietas ar lielajiem zemes īpašniekiem? Viņam, protams, bija prātā viņa turku beji (bejs turciski nozīmē apmēram to pašu, ko mūsu barons). Skaidroju īsos un precīzos terminos, cik nu pratu. Kā mēs tiekot galā at savām minoritātēm? Mūsu likumdošana šai ziņā ir visliberālākā toreizējā Eiropā. Piemēri. Kungs dikti uzmanīgi klausījās: viņam arī šīs mantas nebija par maz: turki, serbi, itālieši, grieķi u. c. Ko mēs darot ar mūsu zemes daudzajām konfesijām utt.? Varēja redzēt, ka kungs bija visu cieši pārdomājis, pirms ierados pie viņa. Tiešām, bija interesanti diskutēt ar šo vēl nesen bijušo cilts vai klana vecāko, ar turku beja piegaršu. Tikpat interesantas bija manas sarunas ar nākamās ķēniņienes krustmāti, grāfieni Apoņi pie kāzu galda. (Biju korpasa vecākais, kādēļ man bija jāsež drusku sāpus iepretim jaunajam pārim, bet tieši man pretim sēdēja bijušā sultāna Abdulas Hamida dēls, gaužām distingēts princis.) Situācija bija pikanta diezgan: Ungārijas latifundiste (viņa runāja elegantā franču valodā) un radikālās agrārreformas zemes — Latvijas oficiālais pārstāvis! Vecā dāma bija pienācīgi asprātīga, un tā mūsu diskusijas bija ne tik vien animētas, bet interesantas, kurās netrūka vienas otras labi noslīpētas adatiņas. *Tempi passati*¹. Un vēl vienu amizantu atmiņu no šīm īpatnējām kāzu dienām. Ķēniņš gāja cauri kādai istabai, kurā atradāmies

¹ Pagājušie laiki. (Itāliešu val.)

vairāki diplomāti un augstākie garīdznieki. Visi palocījās, kā pienākas, arī musulmaņu mulla, bet pareizticīgais bīskaps, spēcīgu apmēru vīrs, ar tādu troksni noietās ceļos, ka visa istaba nodārdēja, un ķēniņam pazemīgi nokūpstīja roku, vienīgais. Te nu ir īstie Austrumi, nodomāju, bet varbūt bīskapam nebija sevišķi tīra sirdsapziņa, jo albāņu attieksmes ar grieķiem bija viss kas cits, tikai ne labas. Līdz pat mūsu dienām, kā lasu! Ir gan iesarakani progresīvs cilvēks. Lai gan būtu vēl daudz ko stāstīt, pieminot savu vizīti, aprobežošos vēl ar Albānijas senās patstāvības izcilo vietu — cietokšņa Krujas drupām, ap 30–40 kilometru no Tirānas. Ikvienam albānim šī vieta ir sava veida svētums, un viņu nacionālais varonis Skanderbergs-Kastriota (1403–1468) ir paliekošs simbols viņa dzimtenes labākiem laikiem. Šī vīra fantastiskā bravūra turēties vienam pretim — pēc tam kad visi Rietumu palīgi un sabiedrotie viņu bija pametuši — visvarenākā turku sultāna Muhameda II (Konstantinopoles iekarotāja, resp., Bizantijas impērijas sagrāvēja) uzbrukumam, ir viņa biogrāfiju apvijusi jūsmām un leģendām, un fakts ir — ne leģenda —, ka turku karavīri, pēc tam kad bija atvērts viņa kaps, nesājuši viņa sīkos kauliņus kā amuletus.

Albānijas Ārlietu ministrija bija nodevusi manā rīcībā speciālu automobili. Sevišķi jauns un spīdošs tas nu nebija, bet skrēja kā nelabais, neganti spurkšķēdams. Kā nu varēju, sapratos ar šoferi, un mēs braucām uz Kruju. Pa ieleju gāja gludi, bet tad mēs piebraucām stāvu sānu konusam — kalnam, kura galā rēgojās drupas. Bija jābrauc, resp., jāskrūvējas, uz augšu pa konusa malām. Ne ceļa zīmju, nedz aizsargvalnišu, straujā tempā uz augšu. No šofera žestiem sapratu, lai neskatos atpakaļ vai sāniski. Prātīgs padoms. Kad nu beidzot bijām augšā, maz tur bija ko redzēt, toties skats no augšas uz plašo līdzenumu pie kalna kājas bija tiešām brīnišķīgs; varēju saprast, ka briesmīgā sultāna armijas cietoksnim nekā nebija varējušas padarīt, it sevišķi, ja tur iekšā bija turkiem tabu — Skanderbergs. Aiz muguras, aiz dziļas aizas, kā siena pacēlās vismaz 1000 metru augstumā Albānijas augstienes robežu klintis, kuru malā baltas celtnes mūri — kāds musulmaņu klosteris — uz otru pusi, tālu pie horizonta, blāvoja Adrijas zilgme. Lepna vieta pasaulē! Tagad bez drupām tur tālākajā malā redzama tikai neliela sādžiņa, cik nu iespējams austrumnieciska: šaura ieliņa ar koka lievenīšiem uz to, plata, sausa noteka, t. s. “renstele”, kurā pilnā mērā gulēja kāds Austrumu zemes gudrais, kas uz mani pavērās, kad tam piegāju tuvāk, ar savu smago plakstu skatu, un šai skatā bija lasāma nepārprotama nepatika par viņa miera traucējumu. Esiet pilnīgi pārliecināti, cienījamie lasītāji, ka šiem Austrumu vīriem nav ne mazākās intereses par jūsu

civilizācijas sasniegumiem, par jūsu gudrajām teorijām, par jūsu lepno dzīvošanu un jūsu godkārībām. Esiet tik laipni, kā teicis senais grieķis, un nestāviet ar savu ēnu viņu saulei priekšā!

12

Taisni šogad¹ paiet 30 gadu, kad bija man jābrauc oficiālās vizītēs uz Grieķiju un Bulgāriju, pie kuru prezidenta Zaima (*Zaimis*) un ķēniņa Borisa mani bija iecēluši prezidenti Kviesis un Ulmanis par Latvijas diplomātisko pārstāvi. Albānijā biju to veicis jau 1934. gadā, taisni tad, kad Rīgā notika režīma maiņa, latviski sakot: apvērsums. — Tā man laipnā kārtā ieteica nosaukt politiskās pārmaiņas mūsu zemē, par kurām mēs runājām, toreizējais Grieķijas ministru prezidents Caldaris, vēlāk pazīstamā monarhistiskā deputāta tēvs.

Ceļa virziens bija no Brindizi, ostas Itālijas pussalas — zābaka “papēdi”, ar kuģi līdz Atēnām, no turienes ar vilcienu uz Sofiju, tad šķērsām cauri Dienvidslāvijai uz Triesti un no turienes “mājup”, t. i., uz manu pastāvīgo dzīves un darba vietu — Romu.

Biju braucis agrāk pa sīkākām Eiropas jūrām, Melno un Baltijas, tādēļ interkontinentālais, resp., vidējās jūras, vairāku dienu brauciens likās man kaut kas lielākam vērienam līdzīgs. Bez tam bija man laime gūt ceļa biedru, Somijas sūtni Romā P. Arti, kas brauca uz Atēnām slēgt tirdzniecības līgumu par savu celulozi, uz kuru somi ir ļoti lepnī, jo ziemeļos lēni augušie skuju koki dodot vislabāko koksnes “mīklu”. Arī man bez oficiālajām priekšā stādīšanās vizītēm iznāca komerciālas darīšanas (galvenām kārtām mūsu lini) un bez tam man izdevās ievadīt sarunas, lai savestu kārtībā mūsu paputējušo goda konsulātu Atēnās. Bez diplomātiskām darīšanām visam klāt nāca kāds personīgi, jāsaka, sentimentāls moments. Lai gan pēc izglītības neesmu klasiķis, grieķu un latīņu kultūras pētnieks, tomēr tā vecā filoloģiskā skola, kurā uzaugu, paredzēja un prasīja, nikni prasīja, cik necik pienācīgas zināšanas senajās valodās un kultūrā. Tā nu šai sakarībā braucienam uz Atēnām bija jābūt tīri personīgam pārdzīvojumam, kas viņš, bez šaubām, arī bija.

Mūsdienu latviešiem traģiskajos gados mūsu tautieši izbraukājuši malu malas šai pasaulē, tādēļ nedošu aprakstus par tik “interniem” braucieniem

¹ Rakstīts 1965. gadā.*

no vienas Vidusjūras malas uz otru, atzīmēšu tikai dažas spilgtākas un īpatnējākas ainas, kas paliekoši iespiedušās atmiņā.

Atēnas ir liela vēriena pilsēta, bija jau toreiz, ar tīri personīgām pazīmēm. Viņu toreiz sauca par smaržu un zīdu pilsētu. Tiešām, iepirkties zīda veļu, tas esot bijis īsts *business*¹. Es nu neesmu un nebūšu nekādās saistībās ar šo matēriju, tādēļ man visas šīs izdevības pagāja garām. Toties nevarēju es paiet garām neapstājies visādu kaltētu ziedu pušķišu pārdevējiem ielas malās. Varēja konstatēt, ka akmeņainā, pliko kalnu zeme sevī glabā kādas atmiņas no Olimpa dievu laikiem. Kāds vecītis, pušķišu pārdevējs, man smīnēdams diezgan labā franču valodā noteica: "Rīt jūs atkal nāksiet pie manis." Kā viņš tik labi to zināja?

Modernā lielpilsēta pilnīgi aplājusi savu senās pasaules gudrības galvaspilsētas slavu. Atmiņas no klasiskajiem laikiem, cik tās nav restaurētas, vai, teiksim labāk — par jaunu uzceltas moderno arheologu rokām (jo darbīgi šai ziņā pēdējos gados ir amerikāņi), jāmeklē un tās, ja atļauts teikt, vairs "neskan" savās klasiskajās meldijās apkārtējā lielpilsētas trokšņa pavadmūzikā. Par sevi, protams, stāv stipri sašautais un apdauzītais Partenons, kura līnijās un dabīgajos ietvaros ir un laikos paliks kaut kas "mūžīgs". Arī turpat blakus, kad vakara saule zeltī apkārtējo salu laipnās kontūras, skats uz Erehteijonu pārvēršas seno atēniešu svētku gājiena vīzijā. To vairs aizmirst nevar nekad. Tur augšā arī nedzird priecīgo skaļruņu terkšēšanu lētajās alus bodītēs Partenona pakājē. Tāda nu, lūk, ir mūsu pasaule un tādu elementu sakopota mūsu modernā dvēsele.

Un vēl divas ainas no šīs sentimentālās plāksnes. Kāds grieķu kungs, mana mīla kolēģa paziņa, mūs aizveda savā auto uz slaveno Sūnija ragu (*Cap Sunion*) cauri Atikai. To vakaru nedaudzo pārpalikušo rozā krāsas kolonnu (tik vien palicis pāri no savus laikus slavenā Poseidona, jūras dieva, tempļa) vidū, zeltītās vakara saules it kā caurspīdīgo, to nu es arī neaizmirsīšu.

Bet lai nu mēs abstrakcijās "pavisam nepazustu", kā reiz rakstīja kāds slavens latviešu rakstnieks, atgriezīsimies pie mūsu politikas, tās dāmas, kas mums veltī savu labvēlību, lai kur mēs gribētu no tās paglābties.

Pieredze Atēnās man iesākās ar vienu dienvīdu stila skandālu. Kāda Latvijas baroniete, nabadzīte, bija tik tālu savās emigrantēs gaitās nonākusi, ka bija nākusi dienvīdu kungu (un man nav jāskaidro, kā tie mēdz izturēties pret sievieti) rokās un beidza ar to, ka bija meklējusi galu savām

¹ Darijums. (*Angļu val.*)

“pieredzēm” apdziedātos zilajos viļņos. Prieģīgie žurnālisti bija iesaistījuši šai stāstā, nezīnu, vai taisnība, vai ne, arī Albānijas ķēniņu Zogu, ar kuru grieķiem attiecības bija gaužām nelabas. Viss tas bija noticis dažas nedēļas pirms manas ierašanās Atēnās, un labi cilvēki mani brīdināja uzmanīties no šiem grieķu žurnālistiem. Tur nu nekas traģisks nenotika un viss beidzās, noklausoties šo tiešām bēdīgo emigrācijas epizodi.

Vienmēr turoties ikdienas realitātes robežās, varu vēl piebilst, ka šis mans brauciens galu galā veltīgs nebija. Tas pēc dažiem gadiem beidzās ar tirdzniecības līgumu Latvijas un Grieķijas starpā, ar kura galīgiem tekstiem mēs apmainījāmies Romā ar Grieķijas sūtni Metaksu (*Metaxas*) (slavenā maršala radnieku). Izdevās man arī pierunāt kādu diezgan redzamu grieķu fabrikantu uzņemties Latvijas goda konsula pienākumus. Viņš to veica pienācīgi un reiz pat ieradās Romā, lai piedalītos kādā sūtniecības pieņemšanā.

Otrā pasaules kara gaitās nabaga Grieķija smagi cieta. Kā raksta, vesela paaudze izjūtot grūtās badošanās sekas sakarā ar naciņu okupāciju. Tagadējie apstākļi man nav zināmi, bet toreiz, kad divas reizes biju Grieķijā, pirmo reizi Atēnās, otro grieķu salās, nevarēju beigt brīnīties par šīs valsts ekonomiskiem pamatiem: pēc viņu oficiālās statistikas valsts ienākumu pamats tirdzniecības darījumos ar citām valstīm bija tabaka un žāvētas vīnogas (rozīnes). Ja nebūtu plašās grieķu tirdzniecības flotes, apmēram kā Norvēģijai tālajos ziemeļos, tad nu valsts budžetu sabalansēt būtu īsts mākslas darbs.

Bet tādi jau ir šie grieķi no viņu slavenā Platona laikiem. Tie sēžot kā vārdes diķa krastos, viņi raksta. Tas nozīmē, ka bez tirdzniecības un kolonizācijas Vidusjūrā nebūtu bijis tā saucamā grieķu brīnuma, kā to formulējis kāds pazīstams franču zinātnieks.

Kad iebraucu Bulgārijā, tur nesen bija noticis kaut kas līdzīgs politiskam apvērsumam, laikam balkāniskā stilā, un tur nu bija daudz interesanta ko vērot, vēl jo vairāk, ka pašu avižu valodu ar zināmu piepūli un neatlaidību varēju cik necik saprast, izejot no vecās krievu valodas formām. Mani uzņēma ar lielu cienību un godu, un akreditēšanās ceremonija pie ķēniņa Borisa, savā dzīves nogalē tik traģiskā hitleriešu žņaugos, bija noorganizēta pienācīgi augstā stilā. Jau sākot ar manu pirmo satikšanos ar ķēniņa sirma kambarkungu un jātnieku goda sardzi, kas man salutēja ar saviem kailajiem zobieniem. Pats ķēniņš mani vēroja ar zināmu interesi (sak, viens no tām jaunajām Baltijas valstīm) un pēc oficiālu uzrunu beigām vēl pakavējās brīdi personīgās sarunās.

Interesanta bija vizīte pie jaunā premjera, kas, ja atceros, pildīja arī ārlietu ministra pienākumus.

Es nu, izmantojot doto iespēju, nekautrējos viņam uzstādīt jo dažādus jautājumus, vienmēr segdamies ar aizbildināšanos, ka viss viņa stāsts gaužām interesēs manu valdību. Viņš runāja ar tulka palīdzību, lai gan redzēju, ka viņš tiri labi saprata arī oficiālo franču valodu. Par visu šo sarunu uzrakstīju garu (vai nebija 9 vai 10 garas lapaspuses) ziņojumu uz mājām, nosūtot to, protams, jau no citas zemes (Dienvidslāvijas, kurai man bija jābrauc cauri, lai tiktu mājās, t. i., Romā). Vēlāk dzirdēju pa aplinkus ceļiem, ka manu ziņojumu esot diezgan daudz lasījuši Rīgā.

Mājās braucu, kā nupat teicu, cauri Maķedonijai, toreiz tik bagātai politiskiem sastrēgumiem, politiskai atriebībai un elementārām atentātu izdarībām. Baiga zeme ar savām kailajām kalnu nogāzēm, ar sādžām tajās, kur pievakarē šaubīgi mirgoja retās sarkanās uguntiņas. Tur varēja īsti nojaust tās tumšās garīgās ēnas, kas toreiz plīvoja pāri tā sauktai Balkānu politikai un par kurām man kolēģi zināja stāstīt vēl Sofijā dažu labu aizraujoši dramatisko anekdoti. Tur, starp citu, satiku arī franču pārstāvi Delaturnelu (*de la Tournelle*), kuru pazinu jau Rīgā un kura vēlākie ziņojumi no Dancigas par naciņu sagatavošanās darbiem lielajam Eiropas “pučam” guva pelnīto ievēribu.

Atstāstīšu tikai vienu. Tajās dienās, kad biju Sofijā, bija rīkots kāds liels koncerts, nezinu, kādā gadījumā un kam par godu, un uz to bija ieradies arī ķēniņa jaunākais brālis. Man tur nu arī esot jābūt. Labprāt.

Vakars notika kādā klubā. Kad gāju, kāda laipna pavadona vests, iekšā, viņš mani apstādināja durvīs un teica: jūs pašreiz stāvat vēsturiskā vietā. Es nu skatījos apkārt un centos ieraudzīt šīs jaunās mājas diezgan trafaretajā izskatā kaut ko vēsturisku, bet mana sejas izteiksme laikiem būs liecinājusi, ka es nekā tāda nevaru saskatīt. Tad mans pavadonis diezgan svinīgā balsī nodeklarēja: taisni šinī vietā pirms neilga laika tika nošauts premjers Stambulinskis. Nekavējos piekrist: tiešām vēsturiska vieta. Vakara norisē man tika rādītas arī dažas lojālo maķedoniešu vadoņu personas. Tiešām personības, nebija ko piebilst.

Nākamā reize, kad man bija gods stāvēt ķēniņa priekšā, bija tradicionālais 2. janvāris, kad diplomātiskais korpuss pilnā sastāvā, t. i., kopā ar dāmām, devās uz Kvirinālu, jaungada vēlējumus nesot. 1934. gada 2. janvāris bija izkritis galma sēru gadījuma dēļ (vairs neatceros kādu). Tātad pienāca 1935. gada 2. janvāris. Svinīgā ceremonija mēdza notikt vakarā. Kungi —

uniformās vai frakās (baltā veste) un ordeņos, dāmām — galma kleitas ar oficiāli priekšā rakstīto trīs metru garo šlepi.

Te nu būtu vietā mazs ekskurss par vestēm un šlepēm. Pēc vecā Eiropas protokola balto vesti var vilkt ne agrāk kā pulksten 8 vakarā, tāpat kā dzert šampanieti dienas laikā, neskaitot sevišķi svinīgus gadījumus, nozīmē izblatmēties. Tāpat kā liet klāt krējumu kafijai vai ēst sieru ar dakšiņu *etc.* Kad man Atēnās bija jānodod manas akreditēšanās vēstules toreizējam prezidentam Zaimim (goda sardzē stāvēja slavenie euzoni ar savām uniformām, kas atgādina balerīnu lindraciņus), bija tas jūlija mēnesī — kaut kas ap 50 grādu ēnā (Celsija) un ielu asfalts kā vidēja cietuma biezputra, bet policisti tropiskajās ķiverēs zem speciāliem koka nojumiņiem. Bet man bija jābūt melnā frakā un melnā vestē. Negribu forsēt komentārus, bet, kad mani atbrauca “paņemt” prezidenta adjutants, jūras virsnieks, mirdzoši baltā uniformā, es gan viņam pateicu, ka taisnības nav pasaulē, uz ko viņš līdzjūtīgi pasmaidīja. Un nu par šlepēm. Trīs metri — labs gabals, varētu tas lepnuma ziņā būt vēl garāks, bet sarežģījums nu ir tas, ka pēc atvadišanās no Viņa Majestātes viesis, resp., diplomāts, nedrīkst griezt viņam muguru, bet tam ar seju pret viņu jāatkāpjas atpakaļ līdz durvīm. Cienijamās dāmas, vai esat mēģinājušas iet ačgārni ar trīs metrus garu šlepi? Mans draugs, noklausījies visādus labi domātus padomus par šlepes speršanu un grūšanu, lietu atrišināja vienkārši: padoties pussoli sāpus, un šlepe paklausīgi nāk blakus. Par šo atpakaļkāpšanos bija dzirdamas dažādas diezgan jautras anekdotes, bet kas tad nu gribēs zoties par dāmām, it sevišķi korpulentām?

Kad atvērās troņa zāles durvis, ikvienas pārstāvības diplomāti pēc ranga un kārtības devās ķēniņa pāra virzienā. Tie stāvēja zāles otrā pusē un aiz viņiem galms pilnā sastāvā, apmēram 40–50 personas, mirdzēdamas brokātos, zidā un briljantos (kā bērnu pasaku grāmatā, kā man reiz rakstīja kolēģis Grosvalds, aprakstot savu akreditēšanos pie Holandes ķēniņienes), Romas galmā dominēja Savoijas nama zilā krāsa, kas skaisti harmonēja ar zelta rotājumiem elektriskās gaismas stiprā apstarojumā. Te nu iznāca pēc kārtas visi *Trois Saluts*¹, pie durvīm, zāles vidū, valdnieku priekšā.

Kad nu visa tā klanīšanās bija cauri, mani ķēniņš uzrunāja itāliski, sacīdams, ka nu jau es esot labu laiku viņa zemē un nu jau mēs varot runāt šīs zemes valodā. Pateicos par atzinību manām spējām. Un tad ķēniņš tūdaļ sāka mani izvaicāt, kā ejot man ar mani zinātniskiem darbiem, kurā vietā es ar tiem esot utt. Vārdu sakot, turpinot to sarunu, kas bija pasākta pirms

¹ Trīs sveiciens. (*Franču val.*)

gada un trīs mēnešiem. Varu atzīties, ka līdzīgas atmiņas *tour de force*¹ uz mani atstāja iespaidu. Protams, centos būs viņa laipnības cienīgs, un tā mēs — vai nebija desmit minūtes? — runājām, un es pavisam aizmirsu “bērnu pasakas” anturāžu. Kad ķēniņš izdarīja tradicionālo galvas palocījumu, kas nozīmēja: nu ir cauri, tad sākās ceremoniālā rāpšanās atpakaļ ar pienācīgiem knikšiem ačgārnā kārtībā. Te varbūt nebūs lieks mazs amizants komentārs par šo atpakaļkāpšanos. Kad man 1954. gada 24. maijā bija jāstādās priekšā Dž. F. Dallesam (*Chargé d’Affaires*² stādās priekšā ārlietu ministram, vēstnieki un sūtņi — prezidentam), es acimredzot pa visiem šiem gadiem vēl nebiju aizmirsis Eiropas ceremonijas. Kad nobeidzās akreditēšanās ceremoniāls (ar pienācīgām runām), es atvadījos no lielā amerikāņu valstsvīra un devos uz viņa kabineta durvju pusi, bet pie pašām durvīm domāju pieklājīgi un pienācīgi esam atgriezties un paklanīties, tā teikt, definitīvi, resp., formāli, atvadoties. Šim labi domātajam gājienam rezultāts bija tāds, ka saskrējāmie krūts krūti ar manu pavadītāju, protokola šefu Simonsu. Viņš, kas ilgus gadus bija dienējis Eiropā, arī Rīgā divus gadus atpakaļ, tūdaļ saprata, kas te notiek. Pats Dalless jau bija pie sava rakstāmā galda iegrimis dokumentu lasīšanā. Mēs ar Simonsu milīgi sasmaidījāmies, un protokolu differences ar to bija izlīdzinātas.

Lielajās galā dinejās Kvirinālā mums nācās būt divas reizes. Vienreiz tā bija Dienvidslāvijas princim — pavaldonim Paulam par godu, otrreiz — Ungārijas pavaldonim, admirālim Hortijam. Atceros, ka pēc otrās dinejas mēs, diplomāti, grupējāmies tā saucamajās *petits comités*³ grupās, kuras tad pēc kārtas apstaigāja ķēniņš, pie katras grupiņas uzkavēdamies minūtes piecas, sešas.

Zāles otrā galā dāmas grupējās ap ķēniņieni. Gadījās man stāvēt blakus kādam Balkānu diplomātam (lai paliek vārds). Kad ķēniņš pienāca pie mums abiem, runas sākās par Itālijas flotes manevriem Neapoles līcī, kas bija notikuši tās pašas dienas rītā un kurus mēs visi uz atsevišķa kuģa bijām vērojuši kā viesi. Manevri bija noritējuši ļoti skaisti, ar pulksteņa precizitāti, un mēs, arī tie, kas no tām lietām nekā nesapratām, nevarējām slēpt savu apbrīnošanu. Ķēniņš pasmīnēja un pateica, ka tik daudz nu viņi, t. i., Itālija, varot veikt ar saviem maziem līdzekļiem. Šai momentā mans Balkānu kolēģis, laikam savu balkānisko atavismu dzīts, sāka “dziedāt” ķēniņam dikti

¹ Negribot, piespiedu kārtā. (*Franču val.*)

² Pilnvarotais lietvedis. (*Franču val.*)

³ Mazās draugu grupās. (*Franču val.*)

netaktisku slavas dziesmu: tas viss Jūsu Majestātes nopelns, Jūsu vārds ieies vēsturē utt. Smalki tas nu nebija, un ķēniņš apskaitās: sarāva savu apakšlūpu, strauji pagrieza galvu sāpus un strupi noteica: *Je n'ai aucun mérite!*¹ Protokolārajā valodā tas bija jāsaprot: "Diplomāta kungs, es jūs neesmu šurp aicinājis, lai klausītos banālos komplimentos!" Domāju, ka nu viņš ies projām, bet, tā kā tas nenotika, es steidzos uztvert kādu no viņa agrāk šķetinātiem domu gājieniem (kā teicu, runas sižetu izvēle ir vienīgi viņa izvēle). Ķēniņš sāka atkal smaidīt, un te nu nāca tas viņa stāsts, kuru es esmu jau vairākkārt citējis savās publiskajās runās, arī Amerikā. Kad teicu, ka uz mūsu valsts 20 gadu pastāvēšanas svētkiem biju lūdzis visu Romā rezidējošo diplomātisko korpusu, tā man esot sanācis, dažus jaunus atašejus atskaitot, 567 personas ko ielūgt. "Vesels bataljons," nosminēja ķēniņš un sāka rezonēt par to, kā lietas šai virzienā mainījušās viņa valdīšanas laikā. Kad viņš esot nācis uz troņa pēc tēva Umberto I nāves (to 1900. gadā nošāva kāds anarhists), tad pie viņa bijuši akreditēti 16 misiju šefi. Tagad to ir pāri par 60, tātad apmēram četras reizes vairāk, piebilda, un viss tas noticis viena gadu simta trešās daļas laikā (1900–1938). Tad nu mūsu saruna pamazām izbeidzās, jo ķēniņš, ieraudzījis sev tuvumā ārlietu ministru grāfu Čano, piegāja tam klāt, un es vēl dzirdēju viņu prasām: "Kas notiek Krievijā?" Čano pieliecās un klusi sāka kaut ko stāstīt. Tas nebija citiem domāts. Krievijā toreiz notika Staļina drausmīgā izrēķināšanās ar trockistiem un sarkanās armijas ģenerāļiem.

Bija mūsu kolēģu starpā viens no sirsnīgākiem Dienvidāfrikas Ūnijas ministrs Heimans. Vēsturiska figūra: pēdējā prezidenta Krīgera personīgais ārsts un būru kara brīvprātīgais. Kad viņš sāka raisīt valā savu atmiņu vāceli, tad visi apklusa, sasēdās viņam apkārt un klausījās. Tam vīram nu bija ko stāstīt, un prata arī viņš to darīt. Lūk, pāris spilgtāko momentu, cik tie palikuši atmiņā: būru kavalērijas atakas pret baterijām (viņš nodomājis, kad izdzirdis komandu: "kas tur paliks, tas paliks"), tīri indiāniskā metode pārtikt no saulē žāvētu putnu ar nazīti sakasītas gaļas ("ar maizi bija tā švakāk," viņš komentēja), par to, ka angļi nolikuši par viņa galvu prāvu prēmiju un dzenājuši, t. i., ķerstījuši, viņu un veco prezidentu pa zemēm un jūrām un tomēr nenokēruši. Un tā tālāk, šim kungam nu pienāca laiks vecuma dēļ atstāt savu vietu un aiziet pensijā. Pirms aizbraukšanas no Romas viņš bija pieteicies atvadu vizītē pie ķēniņa, kuru viņš ļoti cienīja, un ne tikai viņš viens. Ķēniņš viņu lūdzis stāstīt par savu dzīvi un tās spilgtākiem

¹ Man nav nekādu nopelnu. (*Franču val.*)

momentiem. Ilgi un uzmanīgi noklausījies Heimana stāstu, ķēniņš noslēdzis audienci vārdiem: “Jūsējā, tā, lūk, ir dzīve, kas esmu es?” *Une créature de palais!*¹ Taisni tā man sarunu atstājēja Heimans. Miers viņa pīšļiem! Jaukus brīžus tikām kopā pavadījuši. Tāpat *madame* Regina bija viena no Spekkes kundzes labākajām draudzenēm.

Un beigās vēl vienu atmiņu mirkli. Kādā no mūsu māju dinejām (varējām mazās ēdamistabas dēļ uzņemt ne vairāk kā 12–14 personas, mūs abus ieskaitot) viesu starpā bija franču vēstnieka Fransuā Ponsē (*François Ponset*) kundze (pats kungs nezin kur bija aizbraucis) un ķēniņa personīgais adjutants admirālis Sola, viņš bija Adrijas jūras flotes komandieris. Citus esmu aizmirsis. Pēc vakariņām sasēdāmies zālē visi kopā, un tad nu gāja vaļā valodu valodas.

Nezinu, kam ienāca prātā lūgt admirāli pastāstīt kaut ko no saviem pieredzējumiem par ķēniņu. Viņš beidzot noteica: “Labi, stāsts būs šāds.” Braukuši kopā uz kādas lielas mākslas izstādes vernisāžu. Viss gājis labi, un beidzot pēc daudzu zāļu pārstaigāšanas iegriezušies arī ultramodernistu zālē, kur uzmanības centrā bijusi kāda “portreja”, salipināta no stikla, spīdīga bleķa un vēl kādiem gabaliņiem, un bijusi tur klāt arī puse no istām ūsām. Šaušalas, publikas vienbalsīgā spriedumā. Ķēniņš, sejas vaibstus nepakustinot, noskatījies šai mākslas darbā, vēl jo vairāk tāpēc, ka viņš pazinis artistes tēvu, kādu pazīstamu kultūras darbinieku. Admirālis esot uzmanīgi pētījis ķēniņa sejas izteiksmi, bet varējis konstatēt, ka karaliskā disciplīna stāvējusi pāri visām iedomājamām reakcijām. Kad nu ceremonija bijusi cauri un viņi abi atkal sēdējuši automobilī, ķēniņš pagriezies pret admirāli un noprasījis, vai viņš atceroties to “portreju”. Saņēmis pozitīvu atbildi, ķēniņš vēl prasījis, vai admirālis pazīstot arī jaunkundzes tēvu. “Jā, Majestāte,” bijusi atbilde. Tad ķēniņš noteicis: *che disgrazia in famiglia*².

Admirāļa stāsts radīja saprotamu jautrību. Un reiz nu esam pie jautriem tematiem, pastāstīšu citur dzirdētu stāstu arī par kādu vernisāžu, kur ķēniņa saņemšanai bijis noorganizēts jūsmīgs “tautas” pūlis. Ķēniņš nicīgi pagriezis galvu un noteicis: *Tutti poliziotti*³.

Mazā auguma Viktors Emanuels bija viena no tām pavisam retajām personām pasaulē — un es savā mūžā esmu redzējis diezgan prāvu skaitu tā

¹ Pils marionete.* (*Franču val.*)

² Kāda nelaime ģimenē.* (*Itāliešu val.*)

³ Tikai policisti.* (*Itāliešu val.*)

saucamo "lielo" —, kas prata būt ķēniņš. Viņš ar lielu cienību centās noturēt savu tautu konstitūcijas robežās. Iela un mītiņu laukumi izrādījās stiprāki, un nu Savoijas dinastijas kronētajam jāguļ svešas zemes smiltis.

Vācu vēstnieks fon Hasels.

Viens no vissimpātiskākiem kolēģiem, kādi man ir bijuši, un pie tam viens no tiem samērā laikam diezgan retajiem vāciešiem, kurus varēju cienīt bez jebkādām aizdomām un ar kuriem varēja atklāti runāt, nepētot viņu valodās noskaņas un nianšes, kurās būtu nojaušamas aizdomas par baltu teritoriju iekļaušanu nākamajā vai aiznākamajā Lielvācijā.

U. fon Hasela un viņa kundzes stāvoklis Romā tajos gados, par kuriem būs runa, bija izcils. Kolēģu valodās bija dzirdamas formulas: *une ambassade modèle*¹ utt. Itālijas valdības un arī fašistu partijas aprindās vēstnieks bija pratis iekarot sev ļoti cienījamu stāvokli. Musolīni viņu stipri respektēja, tikai reizēm viņam, kā viņš pats man reiz vaļsirdīgi atzinās, bijušas grūtības ar grāfu Čano, kas dažkārt, savas pārāk straujās karjeras galā nonācis, sāka zaudēt taktu pret līdzcilvēkiem. Grūti man to teikt, ņemot vērā viņa traģisko galu, un it sevišķi to, ka viņš pret mani bija labs, lai gan gadījās arī reizes, kad bija jāsajūt viņa arogances smailes. Nabags, viņš tomēr savu lomu esot pienācīgi nospēlējis līdz galam, līdz eksekūcijas komandas zalvei.

Hasels bija ne tik vien ar spožām dāvanām, ar ļoti cienījamu izglītību, bija viņam savulaik arī reti spēcīga aizmugure: viņa kundze, *Madame Ilse*, bija lieladmirāļa for Tirpica meita. Dažreiz, kad nācās drusku tuvāk parunāt ar šo ļoti izglītoto un garīgo vēsmu bagāto dāmu, varēja dabūt dzirdēt vienu otru atmiņu no viņas jaunības dienām, kuras viņa bija pavadījusi ķeizara Vilhelma galmā. Dažs no šiem stāstiem bija jo interesants, jo bija rotāts personiskās pieredzes neatvietojamiem sikumiem. Nu, piemēram, galma ballēs kārtība bijusi tik barga un neganta kā prūšu gvardes parādēs. Reiz viņa pa oficiālās kadriļas laiku pārmainījusi pāris vārdus ar savu partneri, pēc dejas tā izsaukta pie kādas no novērotājām galma dāmām — cerberiem, kas cietā balsi noteikusi: *Fräulein fon Tirpitz, Sie haben während der grossen Kadrille geschwätzt!*² — To, lūk, sauc par kārtību! Mūsu sarunas, vai nu pie

¹ Paraugsūtniecība. (*Franču val.*)

² Fon Tirpicas jaunkundze, lielās kadriļas laikā jūs plāpājāt! (*Vācu val.*)

galda blakus sēžot, vai lielajās sanāksmēs, allaž pievērsās, nezinu kādēļ, etrusku problēmai, par kuru mēs abi bijām cieši ieinteresēti.

Bet nāca gadi, kad vēstnieka Hasela lepajā aizmugurē notika kulišu pārbīdīšana. Vēl pēc monarhistiskās Vācijas sabrukuma vecās tradīcijas kādu laiku turējās prezidenta fon Hindenburga laikā. Tad nāca naciķi. Ārlietu ministru Neiratu nomainīja Ribentrops, kas — it sevišķi kundze (viņa vēl esot dzīva, tad jau var teikt, kas te tūlīt nāks) — esot bijusi ļoti neiecietīga, lai neteiktu rupja pret saviem apakšniekiem. Šī īpašība ir, manuprāt, viena no visraksturīgākām ikviena priekšnieka morāliskās vērtības pazīmēm. Un pavisam atklāti sakot, esmu savā dzīvē sastapis pavisam maz tādu varasvīru, vienalga, kādas izdienas pakāpē, kam varas vīns, kā teic senie grieķi, lai arī cik švaks un nenorūdzis, nebūtu sakāpis galvā. Bēdīgs slēdziens. Vēstnieka jaunā aizmugure, kā tas citādi arī nav iedomājams, nesa viņam smagus sarežģījumus un, ņemot vērā viņa lepno un drusku augstprātīgo dabu, noveda turp, kur pienāca viņa traģiskais gals. Vienu scēnu. Bija kāda policijas parāde, un, tā kā klāt bija jo augsti kungi, diplomāti bija vizītes uzvalkos (cilindrs, taitis un strīpainas bikses). Pašā vidū bija redzams Hasels (viņš bija jau korpusa dekāns) neaprakstāmi raibā uniformā. Jāsaka, kā bija teicis mūsu prezidents, pirmo reizi ieejot Madernieka izgleznotā sēžu zālē: “Vai ir vēl kāda krāsa, kas te trūkst?” Cepure virsniekam bija rozā krāsā, tad bija daudz dzeltena, zila, sarkana, vai es atceros, kas vēl. Kolēģi saskatījās, nosmīnēja...

Vēlāk pat lielinieku vēstnieks Šteins noteica: “Kā nu tā var izjokot prātīgu cilvēku!” Bet visa tā būšana bija pavisam kas cits nekā izjokošana: šos diplomātu parādes tērpus esot zīmējis pats Hitlers kādā estētiskas sajūsmas brīdī. Pamēģini nu nevilkt mugurā šo papagaiļa skaistumu!

Hasels, kā teicu, bija ne tikvien drusku augstprātīgs, bet arī bīstami atklāts. Tas viņam dārgi maksāja. Par īstiem vācu diplomātiem viņš atzina vienīgi savas kārtas ļaudis, pārējie viņam bija, ko franči sauc par *parvenus*¹, un viņš neslēpa savu ironiju pret tiem. Kad viņš bija kritis, kāds no Ārlietu ministrijas kungiem man iečukstēja, ka pat viņi esot Haselu brīdinājuši būt uzmanīgākam savās valodās. Reiz biju pie viņa aizgājis mēģināt gūt kādas politiskas ziņas.

Kad biju laikam par daudz pavaicājis, viņš smīnēdams man noprošīja — *Und mehr wollen sie nicht wissen?*² — Nezinu, kādā sakarībā runas pievērsās

¹ Iznirelis. (*Franču val.*)

² Un vairāk jūs negribat zināt? (*Vācu val.*)

Štālhelma vadonim Seltem un drīzumā visvarenajam Geringam. Ar citiem vārdiem, tas notika laikā, kad atsevišķie spēkavīri vēl mērijās spēkiem, lai ieņemtu Vācijā ikvienam pienācīgās pozīcijas, Hasels nicīgi nosmējās un pateica: *Nun ja, die beiden haben sich hier in meinem Salon zum erstenmal berochen!*¹ Es sarāvos un pie sevis nodomāju: kaut tu, kungs, kaut ko līdzīgu neteiktu arī citiem. Kad viņš jau bija atcelts no amata un kad viņa pēcnācējs fon Makenzens bija atnācis pie manis pretvizītē, viņš ieraudzīja uz mana galda Hasela fotogrāfiju ar sirsniņu uzrakstu; viņš īgni nošņāca caur zobiem: *Ulrich der Grosse!*²

Un ar visu to Haselam bija dūša krūtkrūti stāties pret moderno laiku degošām problēmām. Viņš reiz nolasīja lekciju (diplomātiem Romā bija modē šī lekciju lasīšana), kurā skaidri un gaiši pateica, ka tagad pasaulē notiekot liktenīga cīņa trešās un ceturtās šķiras starpā — kā Lielās franču revolūcijas laikā. Trešā šķira (pilsonība) bija cīnījusies pret aristokrātiju un garīdzniecību. Es arī biju to lekciju izlasījis un reiz manā mājā, neatceros, kādā gadījumā, pateicu vēstniekam: *Herr Botschafter, sie haben viel Mut!*³ Hasels nosmējās un atbildēja: *Das hat mir auch Mussolini gesagt!*⁴ Viņš esot savu lekciju rādījis Gēbelsam un tas noteicis, ka partijai pret to nekādu iebildumu neesot. Varonīga žonglēšana.

Berlīnes–Romas “ass” dzima lielās grūtībās, un, taisnību sakot, kad viņa bija “piedzimusi”, itāliešu tauta jau to bija paspējusi ienīst no sirds dziļumiem. Atskaitot, protams, tos, kas bija klāt pie taisīšanas un kam tā lieta rūpēja. Bija daži fanātiski ideālisti šai ziņā, kā, piemēram, slavenā akadēmiķa Pavolini (“Kalevalas” tulkotāja) dēls Alesandro, kas palika līdz pēdējam pie sava “dučes” un līdz ar viņu aizgāja bojā. Kad tuvu pie Šveices robežām, kurām pāri taisījās bēgt Musolini, viņš bija vēl izsūtījis Pavolini savākt pēdējos rezistences spēkus, kuru lielums bija aprēķināts uz 1000–1500 vīru, un kad Pavolini atgriezies no savas misijas, Musolini uztrauktā balsī prasījis, cik simtus tas atvedis, Pavolini mierīgā balsī atbildējis: “Divpadsmit vīru.” Un fašistu partijas locekļu skaits ziedu laikos bijis astoņi miljoni. Kad 1941. gadā strādāju Milānā *Relazioni Internazionali* redakcijā, man tika ar humoru

¹ Nu jā, tie abi šeit manā salonā saostījās! (*Vācu val.*)

² Ulrihs Lielais. (*Vācu val.*)

³ Vēstnieka kungs, jūs esat ļoti drosmīgs! (*Vācu val.*)

⁴ To man ir teicis arī Musolini! (*Vācu val.*)

stāstīts, ka grupa uzņēmīgu jauniešu esot nodibinājuši t. s. fanātisko fašistu skolu ar baigu nosaukumu: *Scuola della Mistica Fascista*¹. Asās mēles itālieši jo drīz vien deva šai bezjēdzīgai institūcijai īsto nosaukumu, pārgrozot tikai vienu burtu: *Scuola della Mastica Fascista*². Tas nozīmē skolu, kurā māca gremot (*masticare*) fašistiski, resp., karjeristu skola.

Diplomātiskās tradīcijas cilvēki, kā Neirats, Veiczekers u. c., turējās, kamēr varēja noturēties, tad tos nomainīja "īstie", un, kas ar tiem notika, tas man nav jāstāsta. Šai sakarībā vienu no franču vēstnieka Fransuā Ponsē asās mēles anekdotēm. Pirms aizbraukšanas no Berlīnes uz Romu viņš bija atvadīties pie ārlietu ministra Neirata. Iznācis no tā kabineta, viņš koridorā satīcis Neirata dēlu (to pazinu kā vācu vēstniecības sekretāru Romā) un pēc sarunas ar pēdējo noteicis: "Cik savādi, esmu redzējis tēvu, nu redzu dēlu, bet nekur neredzu svēto garu!" Kad nu šis naciķu "svētais gars" bija atnācis, tad tādiem vīriem kā Haselam bija jāpazūd. Grūti viņam būs gājis dzimtajā zemē, jo apmēram gadu pēc viņa aiziešanas viņš, mani vārdā nesaucot (*Der Vertreter eines kleinen Landes*)³, bija pieminējis kādā savā rakstā (labi atceros to sarunu, uz kuru viņš atsaucās) kopā ar laipniem vārdiem. Nebija pat drikstējis sūtīt to tieši, bet bija uzdevis to izdarīt apgādam, *im Auftrage des Herrn Botschafters*⁴ utt.

To dienu, kad kāds no itāliešu diplomātiem, kuru satiku gadījuma pēc uz ielas, bija man izstāstījis par Hasela traģisko galu un par viņa cienīgo stāju, ejot uz ešafotu (*Gelassenheit*)⁵, man visu dienu bija fiziski nelaba dūša, it kā es būtu ko indīgu norījis. Var gan dzīve reizēm būt baisīga! Tiem, kas to nezina, lai būtu pateikts, ka Hasels Dr. Gerdelera apvērsuma valdībā bija paredzēts par ārlietu ministru.

Un te tālāk dažas scēnas no Vācijas to gadu lielās spēles, kuras Romas daļu spēlēja Hasels un viņa kundze.

Bija kāda liela dineja Ķīnas vēstniecībā. Taisni tai dienā Hitlers bija paziņojis, ka vienpusīgi lauž Versaļas līgumā to daļu, kas noteic uzvarētās Vācijas policijas armijas lielumu (vai nebija 200 000?). Visi dinejas viesi bija salasījušies, trūka vācu vēstnieka un viņa kundzes. Gaiss sāka "sabiezēt". *Ausgerechnet*⁶ ar 10 minūšu nokavēšanos ierodas abi gaidītie. Zālē iestājās

¹ Fašistiskās mistikas skola. (*Itāliešu val.*)

² Fašistiskās gremošanas skola. (*Itāļu val.*)

³ Kādas mazas valsts pārstāvis. (*Vācu val.*)

⁴ Vēstnieka kunga uzdevumā. (*Vācu val.*)

⁵ Aukstasinība. (*Vācu val.*)

⁶ Tieši. (*Vācu val.*)

savāds klusums... Gadījās man stāvēt blakus namatēvam un krievu vēstniekam Šteinam. "Dzirdot" šo neparasto klusumu, nenocietos, drusku nepakaitinājis lielos kungos, un tiem pateicu: "Vai redzat, ekselences, kāds spēks ir Vācijai?" Ķīnietis uz mani paskatījās un atplauka neatšifrējamā austrumnieka smaidā, krievs niknā un dobajā balsī kaut ko rūca, cieši vērojot vāciešus. Kādas krieviēm bailes no Vācijas vēl šodien!

Otra scēna bija vēl "lustīgāka". Taisni pieminamā laikā Musolīni bija lielos naidos ar naciķiem, izmisīgi būvēja augšā savu iluzoro trīsstūri: Itālija, Austrija, Ungārija, lai aizsprostotu ceļu *Anschluss*¹ un lai, cik iespējams, izolētu Vāciju. Bija svinīgs koncerts Kapitola zālē, goda viesis — Austrijas kanclers Šušnigs, protokolārā puse — augstā stilā. Visi jau sasēdušies, uznācis diriģents, nupat sāksies koncerts, te zālē "ar nelaimīgu nokavēšanos" ierodas Haselu pāris. Visas vietas aizņemtas, pieklājīgi kungi ceļas kājās, lai dotu dāmai vietu, iznāk neliela konfūzija, un *Madame Ilse* ar ļoti smalku, tikai drusku ironisku smaidu atbild visas zāles uzmanībai. Pagriežas Musolīni, met savu melno acu zibeņus utt. Gadījos tuvumā un, noskatījies šai spēlē, sev noteicu Šekspīra vārdiem: "Labi rūkts!" Labi vai slikti, bet bija visas šīs sakarības sīkas un neatvairāmas kāpnes uz lielo konfliktu.

Vēstnieka kundzei bija laipns prāts arī uz manu dzīves draugu. Reiz viņai nācās dot intīmu koncertu vācu vēstniecībā. Tas bija domāts kādā dāmu tējā, bet krēslainajās blakustelpās esot bijuši manāmi arī vēstniecības kungi. Un reiz jau nu runāju par muzikāliem vakariem, tad jāsaka, ka mūsējie bija iegājuši modē. Un vēl vienu atmiņu šai sakarībā. Reiz Brazīlijas vēstniecībā, slavenajā Palestrīnas zālē, bija pat sarīkots diplomātu artistu koncerts, kurā ņēma dalību bez Itālijas Ārlietu ministrijas amatieru kvarteta jaunā fon Bilova kundze (čells) un divas baltietes: igauņu Šmita (tagad Tormas) kundze — mecosoprāns un Spekkes kundze — klavieres. Reiz par to stāstīju arī mūsu prezidentam. Viņš klausījās ar lielu uzmanību un beigās noprasīja: "Vai tad tur, tai lepņajā zālē, tiešām skanēja kāds latviešu gabals?" "Kā nu ne," atbildēju, "Vītola "Viļņu dziesma". Prezidenta slēdziens bija īss un pārliecinošs: "Un tad vēl saka, ka mūzikai neesot nozīmes tautas izcelšanai citu tautu vidū!" — Kas tie teicēji bija, tas tika noklusēts.

¹ Anšluss (t. i., Austrijas pievienošana Vācijai). (*Vācu val.*)

Brīnišķīgs kolēģis, tipiskās smalki audzinātās Vīnes *Ballplatz*¹ tradīciju diplomāts, bija toreizējais Polijas vēstnieks Itālijā Visockis. Viņa rezidence bija pazīstamais *Palazzo Caetani*, tās Romas prinču ģimenes pils, kas bija bagāta atmiņām no dažādām pasaules malām, kā tas arī piederas šai ģimenei, kas jau vairākus gadu simtus pazīstama ar savām ģeogrāfiskām un artistiskām interesēm. Fašisma laikā prinčiem gāja grūti (nezinu, vai vieglāk vēlākos laikos): tie bija tā nokrauti nodokļiem, ka vienīgi turējās virs ūdens, izīrēdami ārzemju pārstāvībām savas lepnās pilis. Grūtos laikos redzēju pašu veco prinči cīnāties cauri tramvaju publikai, kāda nu tā ik reizes varēja būt. Man sevis paša tādās situācijās nebija žēl, bet viņa gan.

Ar Visocki iepazinos Varšavā, kad viņš bija viceministrs ārmīnistrījā. Brauca kāda liela (12 vīru) draudzības ekskursija uz Varšavu no visādām ap-
rindām (vadītājs bija netaisnīgs Skujenieks), un no universitātes biju sūtīts es, bet no konservatorijas J. Mediņš; ar pēdējo allaž turējamies blakus, jo bija mums savstarpējas, laikam diezgan izteiktas simpātijas. Visocku pāris deva mums par godu svinīgas brokastis.

Visocka diplomātiskā linija bija vecās skolas, kādēļ viņam reizēm iznāca pārpratumu ar dažiem fašisma pārstāvjiem, it sevišķi no sugas, kurus itāliešu antifāšisti īgnā prātā mēdza saukt par mūļu piesējējiem, resp., ganiem. Nebija trūkums arī tādu, lai gan partijā bija arī labs skaits jo cienījamu un augstas inteliģences vīru, kas partijai bija pieslējušies, jo citādi nebija ceļa uz darbu un dienišķo maizi. Kad jau strādāju Milānā, 1940.–1941. gadā, pazinu vienu skolotāju, kas nebija vēlējies iestāties partijā un tomēr, klusi un pazemīgi savus pienākumus pildot, bija varējis noturēties savā vietā. Par viņu tika runāts ne tikvien kā par izņēmumu, bet drīzāk kā par brīnumu. Protams, ka partija ar apmēram 8 miljoniem biedru plus to ģimenēm nebija partija, bet, tā teikt, politiskās uzticības apliecība civilajam dienestam un vispārīgi elementārai iespējai sociāli "pakustēties". Skaidrs arī, ka pie pirmā nopietnā grūdiņa visi šie dučes pielūdzēji varēja izputēt visos vējos, kā tas arī notika. Šai ziņā komunisti ir daudz gudrāki un viņu partijas izlase vai, teiksim, izlases partija, kas visus šos gadus turēja savos grožos krievu tautu, ir nemaldīgākā tautas vadītāja, tās tautas, protams, kas tā ļaujas vadīties, lai gan pēc vecās, gudrās grieķu terminoloģijas mēs to godīgi sauktu par visskaidrāko un arī visnegantāko oligarhiju (*óligoi* grieķiski nozīmē daži, nedaudzi).

¹ Deju zāle. (Vācu val.)

Visocka postenis bija vairāk domāts kā reprezentācijas postenis, jo maršals Pilsudskis, viņu uz Romu sūtot, bija teicis, ka tur viņam nekādu īstu problēmu, ikdienas politikas problēmu, nebūšot. Un tomēr iznāca šo problēmu prāvs skaits, ja ne tieši kaimiņu politikas vai ekonomisko problēmu plāksnē, tad vismaz teorētiskās politikas laukā. Lielajā pasaulē, it sevišķi tur, kur cilvēkiem nav bijis jāvārās revolūciju, puču, dumpju un teroru katlā, allaž dzirdētas valodas, ka, lūk, Austrumeiropā, nu, piemēram, tai pašā Polijā (tas pats dzirdams ir dažreiz arī par Latviju) īstas demokrātijas nemaz neesot bijis un ka, lūk, — tas jāpiedomā klāt — īstajiem demokrātiem arī gandrīz nebūtu nekādas vajadzības interesēties par šo fašistu, pusfašistu, totalitāro režīmu piekritējiem, tie, lūk, zināmā mērā esot to pelnījuši, ko tie pārciešot. Šajā domu gājienā lielinieki allaž iznāk īstie “tautas demokrāti” (cik tomēr lipīga ir šī idiotiskā tautoloģija, jēdzienu atkārtošana dažādās valodās), un cik gadu šai nevainīgai demokrātu pasaulei vajadzēja pavadīt dziļdomīgās pārdomās, lai mēģinātu iedabūt savās galvās, kas tā īsti ir par diktatūru, kāda aziātiska vēriena ļaužu mocīšana.

Visi šie garie ievadi bija vajadzīgi, lai cik necik saprastu, ka tie bija gadi, kad Austrumeiropas tautām bija uznākusi karsta vēlēšanās pieķerties kaut pusfašistiskām valsts uzturēšanas metodēm, jo gaiss ap tām — vienmēr runāju par Austrumeiropu — sāka palikt drebulīgs un bīstams. Minot vārdus: poļu ministrs Beks sāka mācīties Musolīni lomu, sevišķi veikli viņam tas neiznāca, bet griba bija, un Visockim, protams, bija jāspēlē līdzī. Labi atceros, ka mani kungi Rīgā bija sadomājuši uzsaukt tostū Itālijas ķēniņam kā Abesinijas imperatoram, ka Munters brauca uz Romu, lai to izdarītu, kā man bija jālīdzina viņa ceļš utt. Un kāds man iznāca sastrēgums ar lielinieku vēstniecību. Neesmu nemaz iztrūcies to pateikt tagad, arī tādēļ ne, ka “lielie kungi” pasaulē no sākuma iztaisījuši grimases attiecībā uz sankcijām pret Itāliju, vēlāk sāka nākt iekšā pa tām durvīm (tā bija redzams un lasāms kādā joku lapā), kuras bija parāvusi vaļā mazā Latvija. Nupat minamā sakarībā jāsaaka, ka kunga Beka soļi Romā gāja pa to pašu ceļu, kādu dažus mēnešus agrāk bija staigājis Munters; uzkrita pat vairāki protokolāri sīkumi. Reālpolitika? Politisks cinisms? Lai nu sauc ikviens, kā grib, mums, austrumeiropiešiem, tas bija izmisīgs gājiens atrast trešo ceļu krievu lieliniecisma un vācu nacisma starpā. Un reizēm tas padevās, bija brīži svārstīgās Itālijas ārpolitikas gados, kad tā sanāca niknos naidos ar arvien uzmācīgāko un baigāko vācu politiku, bija brīži, kad Itālijas prese jo nikni bruka virsū naciķiem (pirms Austrijas *Anšlusa* it sevišķi), ka mēs Romā, baltieši, poļi u. c., rokas vien berzējām. Atsevišķus ceļus gāja Čehoslovākija, un viņas prezidents Benešs

lika visas kārtis uz Staļina "goda vārdu". Nabaga Benešs, nav tagad noslēpums, kāds visam tam bija gals. Nebūs lieki beidzot pateikt, ka Muntera vizītes laikā viens vācu diplomāts (konsuls kādā no Itālijas pilsētām) prata izspēlēt pret kādu redzamu latvieti Itālijā tādu cūcību (man nav labāka vārda šai gadījumā), ka to iespēju nokārtot tikai ar *tour de force*¹ līdzekļiem, no kuriem mani vēl centās atrunāt īsi pirms savas aizbraukšanas kungs Munters.

Tā te gāja. Lai apstākļu nepazinējam būtu skaidrāka visa aina, došu divus piemērus, lai rādītu, uz kādām "stīgām" mēs centāmies spēlēt. Kad nabaga Lavals, par kura tiesāšanu — pat toreiz — avīzes rakstīja, ka šī tiesa esot bijusi nejēdzīgāka par parasto nēģeru linčošanu Amerikā laikos pēc pilsoņu kara, bija Romā, Venēcijas pilī bija lepna pieņemšana. Lielās zāles kaktā stāvēja Musolini ar viesi, ap tiem pāris soļu atstatumā apbrīnotāju loks. Ai vai, šie apbrīnotāji! Mēs, ielūgtie viesi, devāmies pie mājastēva, sasveicinājāmies un, protams, nepalikām apbrīnotāju lokā. Te ierodas Lietuvas sūtnis Čarņeckis (ļoti lojāls un jauks mūsu kolēģis), viņu pa gabalu ierauga Musolini un skanīgā balsī noprasa: "Vai jūs, ministra kungs, esat apmierināts ar itāliešu preses izturēšanos?" (Toreiz notika Klaipēdas aneksijas trācis no nacistu puses.) Čarņeckis, protams, nekavējās izteikt savu pateicību. Viņš, *à propos*², bija labi ieredzēts itāliešu aprindās, ko viņš arī pilnā mērā pelnīja. — Otrs piemērs. Itālijas avīžu aso uzbrukumu sakaitināts, kāds vācu dzejnieks-žurnālists bija uzrakstījis niknu rakstāmo, ka lai itālieši piesargoties, lai neliekot vāciešiem kājas priekšā uz Vīni, lai pieminot Romas izpostīšanu 1527. gadā (bēdīgi slavenais *Sacco di Roma*), ka vēl nepiedzīvojot tādu pašu nelaimi utt. Kā atbilde iekš Milānas *Popolo d'Italia* (agrākā Musolini avīze) parādījās raksts: *Adagio, poeta* (Lēnāk, dzejniek). Paraksta nebija, bet visi zvirbulī zināja, ka autors ir Musolini, jo viņa stils bija tik īpatnējs, ka paraksts bija lieks. Taisni toreiz pie mums Romā viesojās Virzas kundze, ģimenē saukta tante Zuki. Iztulkoju viņai rakstu vārdu pa vārdam, arī vienu tādu pastiprāku vietu. Spriedums bija: apbrīnojama spēka un stilistiskās pregnances raksts. Un bij' ar'. Ir vēl citi piemēri, arī no vēlākiem laikiem.

Bet nu dažus vārdus par pašu Visocki. Viņš, cik no viņa stāstiem sapratu, bija bijis tuvs cilvēks maršalam Pilsudskim. Lūk, viens no viņa stāstiem. Reiz viņam par godu vācu vēstnieks (laikam Raušers) devis svinīgu dineju. Tikko noēduši kādu tur omāra gājienu, pie viņa pienākot sūtniecības dežurējošais sekretārs un saka, ka viņu no Belvederas pils steidzami saucot pie telefona.

¹ Piespiedu kārtā. (*Franču val.*)

² Starp citu. (*Franču val.*)

Atvainojies un aizgājis runāt. Pils adjutants zvana. Maršals viņu tūlīt vēloties redzēt. Visockis teicis, ka viņam esot gaužām neērti skriet no galda projām, vai nevarot drusku vēlāk. Adjutants atbildējis, ka viņš lūdzot nekavēties. *Rien à faire*¹, — Visockis esot izteicis visus iespējamās atvainošanās vārdus nama-mātei un tēvam un braucis projām ar visiem ordeņiem uz krūtīm un omāra garšu mutē — kā viņš teica. Iebraucis Belvederā, viņš redzējis, ka arī maršals ieturējis vakariņas: glāze tējas, viena tāda divu grašu bulciņa, kādas pērkot uz ielu stūriem, un divi āboli. Lai nu pans ministrs atvainojot, ka viņš (maršals) viņu tā norāvis nost no vakariņu galda, bet lieta esot ļoti steidzama: Visockim (laikam) jau otrā rītā jābraucot kādā slepenā misijā uz Parīzi. Pilsudskis nevēloties, ka citi to zinātu, tādēļ lai Visockis arī nevienam neprasot ceļa naudu, to viņam iedošot pats Pilsudskis. Cik tad īsti vajagot tādām braucienam? Vai pietiktu ar x summu? Visockis sērīgi nosmaidīja un turpināja man stāstīt, cik gan šim lielajam vīram, kas nodibināja Poliju, bijis maz jēgas par naudas vērtību. Summa, kuru viņš piedāvājis, nepietikusi ceļam, t. i., biļetei uz vienu galu. Es jau nu vairāk neprasīju, protams, Visockis turpināja, bet maršals laikam no manas sejas nolasīja, ka būs par maz, tādēļ viņš summu palielināja, bet ar visu to es dabūju piemaksāt no savas kabatas!

Bija iznācis Virzas "Straumēnu" vācu tulkojums (tas, kā zināms, ir ļoti precīzs un literāri vērtīgs). Teicu Visockim, vai viņš negribētu palasīties, lai redzētu, kas tāds par cilvēku ir latviešu zemnieks. Viņš grāmatu paņēma ar pateicību. Ilgāku laiku par šo tematu netikām runājuši, domāju, ka viņš to aizmirsis. Izrādījās, ka bija citīgi to izlasījis un reiz man tā formulēja savu spriedumu: grāmata stāsta par zemi un cilvēkiem, kurus nekad neesmu redzējis, no sākuma man viss stāsts likās kā svešs, bija grūti iejusties, bet, jo tālāk lasīju, jo vairāk jutu, ka no grāmatas vairs nevaru atrauties, viņai ir kāds īpatnējs šarms. — Un tai pašā sakarībā vēl vienu literāru atmiņu no Visocka. Tas bija mūsu pazišanās sākumā. Viņš gulēja slims, kaut kas viņam bija noticis ar kāju. Aizbraucu viņu apraudzīt. Ko jūs darāt, vēstniek, tā viens gultā gulot un vēl tad, kad kāja nedaudz sāp? — Es lasu savu Horāciju, skanēja atbilde. Nu, ar tādu kungu ir vērts runāt, nodomāju.

Nākamais lielinieku vēstnieks Romā bija B. Šteins. Arī izglītots kungs, literāts. Nacisma briesmas auga augumā, un man nu iznāca daži gadījumi ar šo lielinieku diplomātu, kas, it sevišķi vienā reizē, bija diezgan uztraucoši.

¹ Nekā darīt.* (*Franču val.*)

Hronoloģiskā secība man pagaisusi, stāstīšu notikumus, kā tie iekrīt prātā. Iebrukums Abesīnijā bija noticis, Itālija bija sev pievienojusi šo zemi ar svinīgu aktu, kurā no Vācijas piedalījās pats Ģērings. Lietas gāja diezgan strauji lielākam konfliktam pretim, jo fašistiskās Itālijas gājieni sāka palikt grūti aprēķināmi. Un Vācija un Japāna rūpīgi vēroja, kas notiek, lai zinātu savu brīdi nākam. Mūsu valdība izmisīgi centās turēties laukā no briesošiem konfliktiem.

Tā arī mēs centāmies kā mācēdami piedalīties Tautu Savienības Itālijai uzliktajās sankcijās, kas galu galā neizdevusies operete vien iznāca. Itālijas ķēniņš bija pievienojis savam titulam papildinājumu: Etiopijas imperators, un protokola kungi neņēma pretim oficiālos paziņojumus, kuros nebija minēts jaunais pilnīgais tituls. Arī man šai ziņā iznāca diezgan nepatīkams trācis ar maniem Rīgas kungiem, kas bija nogulejuši vajadzīgos terminus, bet es tiku visai nelaipei cauri, pateicoties kāda augstāka ārministrijas ierēdņa labai draudzībai. Pats notikums nu bija šāds. Mūsu prezidents bija sūtījis uz Romu ārministru Munteru, pie kam oficiālais iemesls bija uzdots kā Konkordata papildinājums ar Vatikānu sakarā ar Katoļu fakultātes nodibināšanu pie mūsu universitātes. Otrā Muntera misija bija paredzētā Ārlietu ministrijas dinejā uzsaukt laimes Viņa Majestātei ķēniņam un imperatoram. Tā mēs iznāktu pirmie, un tādi arī bijām, kā zobojās to laiku humoristiskās lapas, kas lielajiem kungiem bijām parādījuši, kā atvērt Itālijas durvis. Gājieni bija riskants, bet asprātīgs.

Tas, protams, nepagalam nepatika krieviem, un, kad nu Munters tuvojās Romai, lielinieku vēstniecības telefoni sāka mūs bombardēt ar jautājumiem. Man no Rīgas bija stingri aizliegts kaut ko teikt par Muntera plāniem, un es nu "viķelējos" kā mācēdams. Bet lietas palika karstas, un dienu vai dažas pirms oficiālās dinejas (lieliniekiem jau spiegu Rīgā netrūka) pats Šteina kungs pieteicās pie manis, acīmredzot, lai mani "pieliktu pie sienas". Kad šīs vizītes pieteikums bija nācis, es laimīgā kārtā nebiju mājās un pārnācis nesteidzos atbildēt. Tad nu kungs Šteins, nenogaidījis atbildi, atdrāzās uz sūtniecību, bet es atkal laimīgā kārtā biju izgājis. Varu iedomāties, kādu sprediķi viņš man būtu noturējis. Viņš bija izskraidījis kanceleju, uzdrāzies virsū grupai pusapģērbtu žīdu studentu, kurus izmeklēja ārsts karaklausības sakarībā, un lielās dusmās bija aizbraucis. Varu saprast, kāda veida telegrammu viņš būs saņēmis no Maskavas, lai iebaidītu šos nepaklausīgos latviešus. Kad vēlāk satikāmies kādā pieņemšanā, viņš tikai noteica: *Ja ot vas etogo ne ožidal*¹. Es neko neatbildēju, tikai noskatījos viņā ar uzmanību. Tā nu šis trācis beidzās.

¹ Es no jums to negaidīju.* (Krievu val.)

Šteina kundze bija pianiste, mācījusies Berlīnē pie labiem meistariem. Viņa dažreiz bija tik atklāta ar manu dzīves draugu, ka mēs tiešām nezinājām, kā reaģēt, vienīgā mūsu gudrība bija stingra klusēšana. Šeit nu būs stāsts, kā reizēm iet varenās komunistu impērijas diplomātiem. Lai Tas Kungs ir žēlīgs būt par tādu. Maskavā gāja vaļā trockistu prāvas, galvas ripoja kā apaļas bumbas Staļina stilā. Vienudien bija dzirdams, ka Šteina kundze aizbraukusi ar visu savu meitiņu uz Maskavu un vairs neatgriezīšoties, jo, lūk, pedagoģiskie iemesli esot tādi un ne citādi.

Nemaz nepagāja daudz laika, kad visā Romā skanēja šādas valodas: Šteins, lūk, esot aizdomīgs trockistu simpātijās, viņa ģimene tiekot turēta Maskavā ķilnieku veidā un viņam pašam iešot nevarot zināt kā. Viņš nu cītīgi rādījās iespējami visās pieņemšanās, lai acīmredzot rādītu, ka visas lietas ir perfektā kārtībā, bet kāds viņš izskatījās? Līķa bāla bija viņa seja, un vienīgi tumšas acis spīdēja nemierīgā gaismā. Kolēģi sačukstējās, un, atklāti sakot, mums visiem bija viņa žēl, bet teikt jau to neviens nedrīkstēja. Kā tas nu bija, kā nebija, bet viņš no Romas tomēr nepazuda, bet viņa veselība bija aizlauzta: man aknās pašam sava akmeņlauztuve, viņš man reiz teica, nonšalantu asprātību spēlējot. Nabags. Kad nu es biju no dienesta izmests laukā, man kāds laipnīgs itālietis, kam bija labas ziņas par norisēm lielinieku vēstniecībā, vēl pastāstīja sekojošo: Šteins ticis turēts no viņu pašu ļaudīm stingrā apsardzībā, viņa šoferis esot bijis čekas pulkvedis, un kas nu visā sarakībā tas dūlnākais, Šteins pats to zinājis. Mana reakcija bija strauja: es labāk ietu ellē ceļus grantēt, nekā būt par lielinieku diplomātu. Viņu tomēr nelikvidēja, tikai aizcēla atpakaļ uz Maskavu, kur kādā žurnālā viņam bija jāraksta par Padomju Krievijas ārpolitiku (viņš, kā sākumā teicu, nāca no akadēmiskām aprindām). Katrā numurā viņam bija jātaisa slēdzieni, kādi nelieši ir kapitālisti un cik eņģelīgi ir un būs Padomju Krievijas vispasaules gājieni. Pirms dažiem gadiem lasīju ziņu kādā amerikāņu žurnālā, ka Šteins esot miris. Bija jāsaprot, dabīgā nāvē. Un kā viņš savos labos gados aizstāvēja savas dogmas, ar kādu uguni! Man viņš reiz diezgan atklāti izstāstīja, kā viņam nākoties plēsties ar fašistu teorētiķiem. Bija interesanti dzirdēt, un es biju drošs diezgan, pateicu, ka īstenībā taču, t. i., metodēs un sociālā vērienā, lieliniecisms un fašisms ļoti radniecīgas kustības. Man bija ilgi jāklausa viņa uztrauktie pierādījumi, cik nepareizs esot mans uzskats.

Šī saruna notika Romā, kad nacisms tikko sāka celties, un mūsu abu taktiskā stāja varēja uz laiku būt paralēla. Nekas tur nepārlicināja, varbūt vienīgi tas, ka lieliniecisms esot tīra apakšslāņu kustība, turpretim fašisma celšanā jo aktīva loma bijusi industrijas magnātiem. — Toreiz vēl tik skaidri

nebija zināms, ar cik miljoniem Vācijas ķeizara valdība atbalstīja Ļeņinu un viņa draugus. Sākumi jau var būt visādi, kā redzams, bet tad, kad t. s. padomes bija sagrābušas visu varu, tad jāvaicā, kāda iznāk starpība metodēs un valdīšanas negantajās izrīcībās, piemēram, čekas un gestapo starpā? — Atkal jāsaka, nabags.

Un reiz nu es esmu pie lielinieku izdarībām, pastāstīšu vēl vienu tatāru stāstu. Kādā vakarā, jau labā tumsā, man piezvana mans labais draugs un kolēģis Portugāles sūtnis un vaicā, vai varot uz brīdi pie manis ierasties. Protams, nu kaut kas nāks, nodomāju. Nāca ar. Lai es nebrīnoties, bet viņš atnācis pie manis, lai parunātu kādā gaužām vārīgā lietā. Paldies par uzticību, kas notiek? Notiek tas, skanēja atbilde, ka kāds augstāks lielinieku diplomāts mūkot no lielinieku dienesta un lūdzot no viņa, sūtņa, kādu papīru, lai viņš varētu tikt uz kādu Portugāles ostu un no turienes ar kuģi uz Ameriku. Viņu atbalstot ļoti augsti kungi. Kā lai viņš, Portugāles sūtnis, liekot vīzu krievu pasē, kad viņiem ar Krieviju nav sakaru. Spiediens no visām pusēm, cik varot saprast, esot stiprs. Viņš tā domājot likt caurbraukšanas atļauju uz kunga X *Laissez Passez* papīra, tas izskatīšoties jēdzīgāk un neiešot pret viņa vīzu departamenta priekšrakstiem. Spriedām un gudrojām, un nevarējām beigt brīnīties, kur un kā kungs X sev sadabūjis tik augstus aizstāvjus. Kolēģis tā arī bija izdarījis un ticis cauri bez bāriena vai citām ne-labām sekām, nedaudz vēlāk nāca dzirdams, ka bēdzēja brauciens noritējis šādi. Viņam nākusi pavēle (sakarā ar tiem pašiem trockistu slaktiņiem) braukt ar ģimeni uz Milānu; tur viņu sagaidīšot Maskavas emisāri (lasi čekisti), kas tad teikšot, kas tālāk darāms. Bēdzējs nu uz Milānu, protams, netika braucis, bet iesēdies kuģī mazajā Orbetello ostā, starp Livornu un Romu, ar kuru tad aizlaidies rietumu virzienā.

Šai “storijai”, cik man tā zināma, ir arī sava pēcspēle. Satiku jau sava eksila¹ laikā kādu labi pazīstamu angļu diplomātu, un mūsu sarunas pievērsās arī pieminamam tematam. Angļu kungs savilka seju nicīgā smīnā un teica, ka lielinieku diplomāts, ar nolūku ierekomendēties, bija viņiem nodevis kādu slepenu Molotova cirkulāru, kā rīkoties sarunās un vispārīgi satiksmē ar anglosakšu diplomātiem. “Mēs to pārtulkojām angļu valodā. Varu jums teikt, ka tā tiešām ir brīnišķīga lektūra,” kungs teica, un viņa smīns savilkās vēl nicīgāk. Viņš bija arī tas, kā viņš man atklāti pateica, kas šad un tad satiekoties ar itāliešu komunistiem, it sevišķi ar Toljati (saruna

¹ No lat. ‘exilium’ — trimda.

notika pēc sabiedroto ienākšanas Romā, t. i., 1944. g. vai 1945. g. sākumā): *Je les observe comme des insectes*.¹ Daiļrunīgi, vai ne? Ir dzirdēti vēl citi “krāsaini” sikumi par visu to, bet lai nu tie paliek citai reizei.

Tas nu laikam bija viens no vistrakākiem numuriem manā diplomāta karjerā. Bija izsludināta kāda īpaši svinīga sēde Itālijas Fašistiskajā Kamerā (agrākajā parlamentā). Bija paredzētas augstu valdības vīru runas etc. Bijām lūgti, t. i., diplomāti, ierasties vizītes tērpā utt.

Sarežģītās un atbildīgās situācijās allaž mēdzu ierasties lūgtajā vietā dažas, tikai dažas minūtes agrāk, lai novērtētu situāciju un lai tai neļautu sevi iemanēvrēt kādā nevēlamā vai pat muļķīgā lomā. Tādas gadās diezgan bieži, taisni t. s. vissvinīgākos gadījumos. Diplomātu tribīne milzīgajā Itālijas Parlamenta ēkas aulā atrodas apmēram 3–4 stāvu augstumā, drusku pa labo roku no ķēniņa ložas, kas ir tieši virs valdības sēdekļiem divus “stāvus” zemāk. Biju tai laikā jau uzdienējis par vecāko sūtņu starpā, tātad nācu kā pirmais aiz vēstniekiem, kuriem bija sava izdienas rinda. Šis manas ancianitātes stāžs man deva vietu ložas pirmajā sēdekļu rindā.

Ieradies ložā, atradu sev priekšā jau dažus kolēģus, bet tas, kas mani pārsteidza, bija mūsu ložas vidū četri sēdekļi, kas bija atdalīti no citiem ar resnu sarkana samta striķi, tātad rezervēti kādiem speciāliem goda viesiem. — To ierašanās laikam būs notikusi pēdējā brīdī, jo par to nekas nebija ne lasāms, ne dzirdams. Vēstniekiem jāsēž pa kreisi no iežogojuma, mums, ministriem, — pa labo roku, un man kā vecākam — taisni blakus sarkanajam striķim. Uzmetis skatu visai situācijai, ātrumā pie sevis nodomāju, ka sēdēšu vienu krēslu tālāk, atstājot vienu krēslu tukšu sarkanā striķa virzienā. Nezināju, kas tur nāks, un nevēlējos būt pārāk cieši piesaistīts šim viesim, gadījumā ja notiek kādas manifestācijas, vai es zinu, kas vēl.

Nams bija pārpildīts līdz pēdējai vietai ar daudzu tūkstošu personām ir fašistisku deputātu solos, ir galerijās. Drīz ieradās arī valdība ar Musolini priekšgalā. Pēdējā brīdī gar manu krēslu spraucās mīlais kolēģis Hubrehts (Holande) un man noprasīja, vai krēsls man blakus esot brīvs. “Brīvs, brīvs,” atteicu un pie sevis nodomāju: “Sēdi laimīgs!” Tad nāca sarkanā striķa mīklas atrisinājums: goda viesis bija Gērings kopā ar vācu vēstnieku

¹ Es viņus vēroju kā kukaiņus. (*Franču val.*)

fon Makenzenu un aiz viņiem vēl divi adjutanti parādes tērpos un ordeņiem grabēdami.

Svinīgās sēdes centrālā daļa bija ārlietu ministra Čano runa. Viss gāja pēc šporītes, bet tad kādā vietā grāfs Čano pagriezās pret mūsu ložu, pacēla savus skatus uz augšu un apsveica “krāsainiem” vārdiem vācu viesus. Valdības vīri sacēlās kājās, pēc viņiem visi deputāti un galerijas publika. Es, zibens ātrumā apsvēris situāciju, paliku sēžam. Protokolārā taisnība bija un palika manā pusē (sk. tālāk), naciņu varas protokolā es laikam izdarīju nekad man nepiedodamu pārkāpumu. Visiem līdzī pacēlās arī mans kaimiņš Hubrehts, bet, ieraudzījis mani sēžam, arī pats apsēdās. Tā. Jutu, ka gaiss ap mani burtiski svila. No visām pusēm nāca ugunīgi skati, no muguras, no sāniem, no apakšas. Naids un niknums virmoja ap manu grēcīgo galvu. Mugurā jutu četrus asus “dūrienus”, no abu adjutantu puses, pa labai rokai, no kaimiņu ložas man meta virsū acu (tēva meita) liesmas grāfiene Čano-Musolini (par viņu runāja, ka viņa esot Romas–Berlīnes ass lielā cēlāja), no apakšas, no fašistu deputātu soliem, nāca augšā nicināšanas un naida tvans. Centos turēties pavisam mierīgi, bet šo scēnu gan savā mūžā neaizmirsīšu.

Aplausi un lielais urrā norima. Čano turpināja savu runu, un, kad viņš pieminēja ķēniņa vārdu, es biju viens no pirmajiem, kas piecēlās kājās (toreiz bija tāds paradums, kad tiek pieminēta viņa majestāte, sapulcei jāceļas kājās). Tad Čano pieminēja Spāniju. Atkal notika liela kājās celšanās, lai suminātu Spānijas vēstnieku. Bet šoreiz jau sēdētāju bija vairāk, palika sēžam arī kungs Gērings līdz ar savu svītu. Protokols toreiz paredzēja kājās celšanos tikai valsts galvu priekšā, un Gērings nebija tāds. Ja viņa vietā būtu ieradies pats “Führer”, būtu bijis jāceļas arī man. Pēc svinīgās sēdes atvadoties no kolēģiem, redzēju, ka viens otrs man uzmet pētošu skatu...

Pārbraucis mājās, izstāstīju notikušo savam dzīves draugam. Viņas atbilde bija viņas gara un viņas ģimenes tradīciju cienīga: “Tas tik vēl būtu trūcis, ka Latvijas sūtnis būtu cēlies kājās.” *Wonderful!*¹ Kad notikumu izstāstīju savam kolēģim Riekstiņam, tas man pateica bažu pilns: “Ko jūs, sūtņa kungs, esat izdarījis!” Atbildēju, ka neko sevišķu un gadījumā, ja itālieši vairs nevēlētos mani savās mājās turēt, viņš varēs vadīt sūtniecību jo ilgu laiku. Tas nu viņu gan neapmierināja.

Tagad nu gaidīju, kas nāks. Ar nevēlamiem diplomātiem mēdz visādi izrēķināties mūsu dienās, pateicoties lielinieku “nopeniem”, rēķini mēdz būt īsi: atstāt teritoriju tik un tik dienu vai stundu laikā.

¹ Brīnišķīgi! (Angļu val.)

Agrāk lietas gāja ilgāk. Vai nu izsauca vainīgo un viņam paziņoja, ka, ņemot vērā Utt. Darija arī tā: aizsūtīja telegrammu uz diplomāta dzimteni savas valdības akreditētam diplomātiskam pārstāvim, lai tas paziņo, ka tāds un tāds viņa zemē vairs nav *persona grata*¹ Ar to pilnīgi pietika. Gudroju, ko īsti man varētu inkriminēt? Sajūsmas trūkumu pret Itālijas valdības viesi? Ko vēl? Protokolu man "piesiet", kā teicu, nevarēja. Bet vai tad toreiz tik lepnai Itālijai būtu liela vajadzība krāmēties ar Latvijas diplomātu...? Bija man klusas nojautas, ka biju kaut ko uzminējis itāliešu tautas lepnumā. Pagāja dienas divas, trīs. Nekā. Pagāja nedēļa — nekā. Pagāja desmit dienas, un nu mani sāka mocīt ziņkārība. Nebija ne mazāko šaubu, ka mans "gadījums" bija pārrunāts augstā vietā (sk. tālāk), bet laukā nekas nenāca. Tā nu, bez zināšanas, arī nav nekāda dzīvošana. Kur dabūt ziņas? Iet uz Ārlietu ministriju? Tas nu būtu vismuļķīgākais, ko es šai gadījumā varētu izdarīt. Beidzot izgudroju. Bija man kāds paziņa, stingrs fašists, bet ļoti labsirdīgs cilvēks. Strādāja viņš kādā aģentūrā un zināja ļoti daudz. Izgudroju pāris iemeslus, resp., informācijas nepieciešamību par šo un to. Piezvanīju: sak, vai kungs būs mājās tad un tad, man būtu vajadzīgas, resp., manai valdībai, tādas un tādas ziņas. Jā, labprāt, gaidīšot mani uz tēju tad un tad.

Aizbraucu, runājām, ciemojāmies, informējot, taisīju visādus nevainīgus āķus mani interesējošās lietas virzienā. Kungs bija laipns un izpalīdzīgs, bet par Gēringa storiņu nekas laukā nenāca, neraugoties uz visiem maniem "āķiem". Skaidri jutu, ka viņš visu labi zina, bet acīmredzot bija nolēmis pirmais muti vaļā netaisīt. Neko darīt, bija vājais jāspēlē man. Jau celdamies uz atvadišanos, es tā, it kā garāmejojot, cik iespējams vienaldzīgā balsī izmetu, vai tad kungi nav uz mani dusmīgi par manu uzvešanos parlamentā? Redzēju mana pretrunātāja lūpu kaktiņos īsu smīnu, tad viņš man pavisam neitrālā balsī atteica (labs aktieris): *il suo gesto non ha dispiaciuto*².

Man viss uzreiz kļuva skaidrs. Biju trāpījis itāliešu lepnumā, un manas šances nebija vis kritušās, bet gan cēlušās. Bet bīstams gan bija viss tas "pokers". Un ja nu man kāds vaicātu: kādēļ man viss tas bija vajadzīgs, es atbildētu: arī latvietim ir savs lepnums.

¹ Pieņemama vai tikama persona.* (Latīņu val.)

² Jūsu solis nebija nepatīcis.* (Itāliešu val.)

1966. gada jūlijā man beidzot radās iespēja sev ņemt garāku atvaļinājumu (ap 3 nedēļām), un to es pavadīju okeāna krastā (*Ocean City, Maryland*). Brīnišķīgais jūras gaiss deva gaužām tīkamu veldzi, un it sevišķi pastaiga basām kājām pa karstajiem piejūras gaitenā dēļiem bija dziedniecības augstiem priekšrakstiem līdzīga. Ļaujot sevi karsēt saulē un jūras vējos, fantāzija, parasto ārējo nelaimju neietekmēta, aizklīda uz citiem laikiem un citiem krastiem, redzētiem un pārdzīvotiem. Te būs dažas ainas no šiem lidojumiem, kā dzied Musorgskis savā dziesmā: bez mērķa un bez gala.

Visādu nozaru ģeogrāfiem un vēsturniekiem ir zināms, ka salās allaž saglabājas senākie un dažreiz gaužām senie stādu un dzīvnieku valstu pārstāvji. Tas pats ir arī ar cilvēku dzīvesveidu, kuru spēj saglabāt laiku maiņās neiznikstošie pieminekļi, kaut arheologiem tik mīlie akmeņi; tajos asas un gudras acis spēj saredzēt seno cilšu jušanas un iedomāto pasaules rīkotāju tēlu un simbolu pēdas.

Vidusjūrā salu ir daudz un, ja skaita to raibo mudžekli grieķu jūrā, tad jāsaka: milzīgs skaits. Daudzas no šīm grieķu salām ir maznozīmīgi vulkānisku klinšu veidojumi, nikno rudens vētru apskaloti, bet daļa no tām glabā senu civilizāciju zīmīgas atliekas, kas "šīs gaužām slavenās salas", kā raksta pazīstamais sapņu tulkotājs Artemidors 2. gs. pēc Kr., bija Olimpa dieviem svētas un mīlas, kas varēja, kā Delosa piemēram, dot to laiku cilvēcei varenā saules dieva pielūgšanas un visu cilvēcīgo moku atraisīšanas centru.

Kāds tālāk pieminamais 15. gs. ceļotājs redzējis, kāda tā izskatās viņa laikā, kad senās varenības postījumi vēl nebija tik pamatīgi kā mūsu dienās. Tur, kur kādreiz atradušies Apolona tempļi, esot bijis redzams, viņš raksta, kāds tūkstotis pie zemes apgāztu "elku", kas esot tik smagi un milzīgi, ka pat vesels pūlis cilvēku nespētu tos uzslīst stāvus. Izpostītas esot arī "nebeidzamās" kādreizējās tempļa personāla telpas.

Uz vakariem, ap Apenīnu pussalu un netālu no Ibērijas pussalas, salu nav daudz, bet daļa laba no tām ir kā īpatnēji logi uz pasaules aizgājušiem laikiem. Pēdējo gadu simtu, un jo tālāk, jo dziļāk, arheologi ir izveidojušies par veikliem meistariem vērt vaļā šos logus un lasīt, tas nozīmē, citiem skaidrot, sen aizgājušo paaudžu simbolu un tēlu valodu. Piemēram, Romā dzīvojot, iespēja apmeklēt dažas no šīm salām un iespaidi, un pieredze ir tāda veida, ka tos domāju vērtīgus esam īsiem vārdiem pastāstīt arī citiem. Bez jebkādam pretenzijām, kā pilnīgi personīgu vēlēšanos drusku pašķirstīt mūsu Eiropas misteriozo un seno civilizāciju biezo foliantu.

Esmu iespējis pabūt Sicīlijā, Sardīnijā, Maltā un grieķu arhipelāgā padzīvot gan vienīgi Rodas salā.

Par Sicīliju īstenībā nenākas man šeit rakstīt, jo tās problēmas ir pārāk plašas no akmens laikmeta ļaudīm līdz trauslajām Teokrita pastorālēm, kādas tās savā nevarīgā skaistumā uzziedēja virs to laiku dzīves negantības, līdz arābiem un normaņiem, un tālāk līdz Divu Sicīliju karalistei jaunajos gadu simtos. Šo problēmu ir pārāk daudz un tās ir pārāk lielas, lai padotos ceļotāja spalvai.

Pieminēšu tikai divus viņas rakstniekus, kam bija redzams vārds paudzēs pirms pašreizējās. Tie lai būtu: Džovanni Verga un Luidži Pirandello. Otrais manās izjūtās garīgi izlauzīts, ar nenoliedzamu tieksmi uz dvēseliski ekskluzīvo un diemžēl maz normālo. Toties pirmais no tiem ir, manuprāt, visasākās spalvas meistars, griezīgs un nesaudzīgs, un savā būtībā dziļi pesimistisks. Neaizmirstamu tēlu un situāciju meistars. Itāliešu dzejniece Ada Negri reiz bija rakstījusi, ka viņas zeme, viņas Itālija ir — *questa terra è senza pietà*¹ To nu Verga māk pateikt kā neviens. Mums, sentimentālajiem ziemeļniekiem, šī saules apmirdzētā Sicīlija lai būtu kā Apollona divdabība: dzīves dāvatāja, dzīves apjūsmotāja dieva smaids vai viņa nežēlīgi atriebīgo bultu mērķis. Un beigās sērīgi baltisku smīnu. Kad mūsu toreizējais ārministrs Munters ieradās vizītē Romā un kad Itālijas ārministrs grāfs Čano deva viņam par godu lepnu dineju ne mazāk lepajā Villa Madama, pie galda man bija jāsēd pa kreiso roku no namamātes, kundzes Čano-Musolini. Mūsu sarunu gaužām interesanta temats bija Džovanni Verga. Ar pāris citātiem no viņa novelēm es iespēju ievilkt savu galda dāmu jo dzīvās diskusijās, kurās viņa parādīja savu literāro kultūru izteiksmīgu formulējumu secībā.

Sākšu savu stāstu ar braucienu uz Sardīniju. No bijušās pāvestu valsts ostas Čivitavekja (*Civitavecchia*) ar kuģi līdz Teranovai (*Terranova*), Sardīnijas ziemeļaustrumu stūrī, no turienes ar dzelzceļu līdz centrālajai Makomerai (*Macomer*) un tālāk līdz salas galvaspilsētai Kaljāri (*Cagliari*). Pašā Makomeras pilsētā nebija daudz ko meklēt, tikai kādā nomalē redzēju divjūgu vērsus iejūgtus milzīgās divriteņu ķerrās, kuru riteņi bija platu dēļu sasisti kopā ar pienācīgiem šķērskokiem, lai nejūk laukā. Viss šis pasaulē laikam

¹ Šī zeme ir bez žēlastības.* (*Itāliešu val.*)

“visātrākais” satiksmes līdzeklis uz mata atgādināja savus vismaz pāris tūkstošu gadus vecos priekštečus, kādus tos var redzēt romiešu bareljefos. Ir gan reizēm ērmīgs šis dažu liniju un veidojumu neskaitāmu paaudžu tradicionālais stīvums. To var vērot, vēl kādu piemēru dodot, Trasimenas ezera laivu linijās. Allaž un allaž nāk prātā Fistels de Kulanžs (*Fustel de Coulange*) gudrais teikums viņa *Cite Antique* ievadā: “...Pagātne nekad pilnīgi nenomirst cilvēkā. Pats cilvēks to var aizmirst, bet viņš to allaž glabā sevī. Ņemiet viņu piemēra dēļ kaut kurā vēstures posmā, viņš ir visu iepriekšējo posmu produkts, kopsavilkums (*épitomé*). Lieciet viņam atrast un atšķirt šos dažādos posmus pēc tā, ko ikviens no tiem viņā atstājis.” Bet Makomeras pilsētiņa atrodas apmēram salas centrā, un pirms 2 1/2–3 gadu tūkstošiem tas nozīmēja īpatnējo Sardinijas akmeņu torņu — cietoksnīšu visbiežākās izplatības novadu. Šie nuragi (oriģinālrakstībā sing. *nuraghe*, plur. *nuraghi*) nu ir tiešām vērti pieminēšanas un to kulturālo mīklu minēšanas, kas ap tiem raisās. Kad es tos redzēju un pa tiem kāpelēju pirms apmēram 30 gadiem, zināšanu par tiem nebija daudz, vairāk spriedelēšanas. Tagad lietas paliek arvien skaidrākas un mazāk misteriozas, tā nesen iznākušajā M. Gvido grāmatā *Sardinia (Ancient Places and Peoples* sērijā, 1963) ir jau atrodama vesela plaša nodaļa par tā saucamo nuragu civilizāciju un tās periodizāciju. Lai nu arī senatnes “mistikas” šeit palicis mazāk, bet īpatnēja un neatkārtojami vienreizēja visa būšana ir un paliek. Mūžam bruņotās eksistences liecinieki šie torņi, parasti 3 līdz 4 stāvus augsti, ar nodrupušiem augšējiem stāviem, gaužām atgādinādami savās formās milzīgus knapsierus, kā tos agrāk sauca Latvijā, tie bija sargi un centri to laiku ļaudīm, kas to konstrukcijā uzrādīja īpatnēju fantāziju iekšējo, pašā mūrī iekombinēto riņķtrepju sistēmā. Tāda bija šī senā dzīve: fiziski ik brīdi jāuzmana svešu, bieži pilnīgi negaidītu un nepazītu ienaidnieku uzbrukumi, tas nozīmēja laupīšanu, slepkavošanu, vismaz verdzību; garīgā laukā: nepārtrauktu tricēšanu augstāko, visumā ļauno varu priekšā, cenšanos tās nomierināt ar visādu upuru veidiem, kam bija jābūt tikpat nežēligiem, cik nežēlīgs bija iedomājams attiecīgais “dievs”. Nuragu civilizācijas atrasto figūru un piederumu ir prāvs skaits, un, ja gribam izcelt tikai sevišķi raksturīgo, jāpiemin mums diezgan daudzas dzelzs figūriņas, caurmērā ap sprīdi lielas, lielāko tiesu attēlojot bruņotus karavīrus, ar to laiku ieročiem, bet ar sevišķi gariem ragiem (1/4 vai 1/3 no figūriņas lieluma), kas bija domāti kā aizsargieroči pret ļaunām varām. Tātad sava veida garīgie ieroči. Itālijā vēl šodien šī vērsu ragu simbolika ir vērojama jo daudzās, kā tagad lepni saka, mānticības parādībās. Šiem pašas pirmās metāla liešanas tehnikas paraugiem ir redzama vieta aizvēstures

pētniecībā un viņu kulturālā un arī tiem laikiem estētiskā vērtība ir liela. Toreiz nelielajā Kaljāri muzejā tās bija novietotas kā nu pagadās, vēlāk esmu tās redzējis izstādītas citās vietās, tas nozīmē “viesizrādēs”. Bija šai pašā muzejā arī pūniešu htoniskais (apakšzemes) dievs Bess. Kādu pievakari biju viens attiecīgajā telpā, un šis nelielais (pēdas četras) masīvais akmens tēls tik neganti un nežēlīgi blisināja pievakara krēslā savas jaunās acis pret mani, ka man palika neomulīgs šis *têê-â-têê*¹. Kad par to minēju kādai citai personai, sensenās Itālijas apbrīnotājai, šī dāma — zviedru žurnāliste — man, sērīgi smīnēdama, atzinās, ka drūmās un vientuļās vakara stundās arī viņai nereti mācoties virsū ragaino karavīru figūriņas. Senie mākslinieki acīmredzot bija pratēji radīt spēcīgas iedvesmas savos tēlos.

Bet istais skats Sardinijas dzīvē, kāda tā rādījās manai vērošanai, nu tikai sākās. Kā zināms, Sardinijas “civilizētā” puse ir tās rietumi, austrumu daļa — primitīvi mežonīga; nav visā krastā pat nevienas ostas, atskaitot to pašā ziemeļu spicē, netālu no Korsikas. Nospriedu doties iekšā šai salas austrumu daļā, lai redzētu, kā tur izskatās. Izpētīju autobusu satiksmi no Kaljāri uz Nuoro; vienā dienā tas gabals nebija veicams, ceļa vidū apmēram bija jāpavada nakts. Nosēdināja mani šoferim blakus, un tā nu es dabūju tiešu ieskatu peizāžā un cilvēkos. Jo tālāk uz augšu, jo mežonīgāka palika daba, bet cilvēku mītnes, zemas, tumši pelēkas četrkantainas kleķa būdas bija tik zemas un nemīlīgas, ka tās laikam noderēja nakts pavadīšanai, ne jau dzīvošanai. Ļaudis drūmi un mazrunīgi, sevī iegriezušies, bez intereses par apkārtni. Nospiedošs iespaids. Jau nokrēsli iebraucām tai sādžā, kur bija jāpaliek pa nakti, jo buss iet tālāk tikai nākamajā rītā. Saucās tā Sorgono. A *propos*² par sardīniešu valodu. Gudrajās romāņu valodu salīdzināmās gramatikās tā saucas par itāliešu valodas dialektu ar uzkrītoši senām fonētiskām pazīmēm, piemēram, latīņu *k* skaņas saglabāšanu šauro vokāļu priekšā, pat tādu fonētisku mirakulu kā *isā i* paturēšanu u. c. Tas viss nu gudri skan, bet kad jādzird sardīniešus savā starpā sarunājamies, tad jušanās pirmā sākumā ir tādas, ka būtu jāklausa ķīniešus vai vēl ko runājam. Toties itāliešu valsts valodu tie visi runā pienācīgi.

Sādžiņas vienīgajā nedaudzu istabu viesnīcā mana istabiņa bija iespējami vecmodīga savās mēbelēs un ne pārāk netīra, toties vakariņās pirms gulētiešanas dabūju reti garšīgu buljonu ar nūdelēm iekšā, pacietu gabalu gaļas ar salātiem un vienu apelsīnu. Rēķins par ēdienu un naktsmājām bija

¹ Divatā, aci pret aci. (Franču val.)

² Starp citu. (Franču val.)

tik "liels", ka man bija tīri kauns to maksāt. Tagad nu, pēc 30 gadiem, arī tas, jādomā, atspoguļos liras fantastiskos likteņus sakarā ar Otro pasaules karu.

Autobuss sāka savas gaitas agrā rīta stundā. Mēs, nedaudzie pasažieri, visi bijām samiegojušies un centāties snaust. Kad nu šī nodarbība bija apnikusi, lēnām sāka raisīties valodas. Kad pienāca mana kārta izteikties par iespaidiem, es ar zināmu nožēlu konstatēju, ka aizgājuši ir P. Merimē u. c. 19. gs. romantiskie laiki ar bandītiem utt. Tad nu uzpurinājās viens no snaudošiem karabinieriem (viņi bija divi busā un mēs 3–4 pasažieri) un apvainotā balsī man atbildeja: "Ak, aizgājuši bandītu laiki! Nu lai tad jums, kungs, būtu zināms, ka pirms dienām desmit notika uzbrukums šim pašam busam un viena no bandītu lodēm izgāja cauri taisni tam loga stiklam, kur atrodas jūsu galva. Redziet tur tālumā balto ēku ar mūra valni visapkārt? Tā ir mūsu karabinieru sargstacija, kur mēs pastāvīgi dežurējam un uzraugām apkārtni." Tas nu aizdzina visu miegainību, un mēs visi, cik nu bijām, savācāmies tuvāk, lai dzirdētu nebeidzamos stāstus par ģimeņu asinsatriebību, par atavistisku noraušanos civilizētai dzīvei un pilnīgi beziemesla došanos mežā, lai taptu par bandītu (tā nesen izdarījis kāda pārtikuša ārsta dēls) utt. Tur nu bija ko klausīties, un tā nu mūsu ceļš līdz pašai Nuoro pilsētai pagāja nemanot.

Un noslēgumā kāds amizants stāsts ar sociāli augstu personu piedalīšanos. Īstenība pilnīgi garantēta. Kēniņa Viktora Emanuela III vecākā meita Jolanda, pazīstamā sportiste un medniece, bija ar raksturu, kas citiem ceļu negriež. Viņa apprecēja kavalērijas virsnieku, kas steidzamības kārtībā bija jāieceļ par grāfu prestiža dēļ. Viņa nu reiz paziņojusi Sardīnijas prefektam, ka dosies viena, sava mednieka pavadonībā, uz medībām Sardīnijas vismežonīgākā kalnu novadā. Nabaga prefekts esot nobālējis ir princeses, ir savas karjeras dēļ, bet, tā kā viņš zinājis, ka Itālijā nav varas, pašu kēniņu ieskaitot, kas varētu princesi atrunāt no šī ceļojuma, ķeries pie trikiem, lai glābtu, kas glābjams: norīkojis vairākus uzticamus karabinierus, civilās drēbēs pārģērbtus, lai tie uzmanīgi — neuzkrītoši sekotu princesei un viņas pavadonim un gadījumā, ja rastos sarežģījumi, steigtos tiem palīgā. Un nu nāk stāsta nagla. Kādā mežmalā parādījusies kāda šaubīga figūra, kas metusi ar roku princesei un tās pavadonim nākt tam klāt. Princese aizsūtījusi savu pavadoni pavaicāt, kas tam vīram sakāms. Un bijis viņam sakāms sekojošais: lai pavadonis brīdinot savu cienīgo! Tai aiz muguras, pa krūmiem slapstīdamies, sekojot vairāki šaubīgi tipi! Lai viņa uzmanoties no tiem (tie, protams, bija pārģērbtie karabinieri). Vai nav tiešām bruņnieciski šie tā saucamie banditi!

Pašā Nuoro pilsētā man nekas nebija pazudis. Izstaigājos pa apkārtni, izkāpelējos pa augsto un labi saglabāto nuragi, izsildījos saulē, vērojot zaļo ķirzaciņu vingrās kustības, un galu galā devos uz mazo dzelzceļa staciju, lai brauktu rietumu virzienā atpakaļ uz Makomeru. Vēl daudzas reizes izbrīnījos, kāda gan ir mūsdienu Sardinijas sievietēm līdzība ar seno nuragu pieminētām figūriņām: gara seja ar garu, taisnu degunu tajā, kā no vienas ģimenes vai šauras cilts grupas.

Un, kad beidzot atkal izkāpu Itālijas krastā, senajā etrusku zemē, bija man sajūta, pavisam dabīga, ka esmu atbraucis mājās no daudzu gadu simtu vēl dzīvas senvēstures.

Manam braucienam uz Maltas salu vajadzīgs neliels politisks ievads. Jo tuvāk 1939. gada konfliktam, jo attiecības Itālijas un Anglijas starpā palika ļaunākas. Bez iridentas Nicā kareivīgie fašisti bija izgudrojuši Maltas “itāliskumu”, kas nu bija īsts *nonsense*¹, jo kā Maltas iedzīvotāji, tā viņu valoda bija Āfrikas arābu, resp., berberu, jaukums ar sicīliešiem, cik tie bija paspējuši tur ieplūst. Neliela itāliešu grupiņa bija tirgotāji La Valetā un angļi — administrācijas ierēdņi. Visa fašistu propagandas ālēšanās bija ar nolūku vājināt šīs angļu impērijas ceļa flotes bāzes (Gibraltārs, Malta, Suecas kanāls, Adena, Indijas ostas) nozīmi. Te nu vairs joki nebija, un samērā prāvā itāliešu zemūdeņu flote bija tiešs apdraudējums Britu impērijai. Reiz ārministrs Idens jau izteica draudus: ja lietas iešot tādā virzienā tālāk, Anglija būšot spiesta sūtīt uz Vidusjūru savu *Home Fleet*². Musolīni atbilde skanēja: ar kuģiem esot apmēram tā, kā ar cāļiem, tos skaitot rudenī, bet kuģus nevis tad, kad tie dodas kādā misijā, bet kad tie brauc no tās mājā. Skaidri diezgan.

Sadomāju aizbraukt uz Maltu, lai paša acīm redzētu, kā lietas tur varētu izskatīties *wenn es hart auf hart kommt*³, kā mēdza teikt nelaiķis fon Hasels. Bija jāprasa angļiem vīza, to viņi man arī bez kavēšanās iedeva, bet cik viņi nu bija pārliecināti par manu vēsturiski arheoloģisko interešu neatliekamību, tas nu ir cits jautājums. No Sirakūzām līdz La Valetai bija vienas nakts brauciens ar nelielu kuģīti lepnā vārdā *The Knight*⁴. Apstājos lielākā

¹ Absurds, aplamība. (*Angļu val.*)

² Savas valsts floti. (*Angļu val.*)

³ Ja saiet uz nažiem. (*Vācu val.*)

⁴ Bruņinieks. (*Angļu val.*)

hoteli un lūdzu menedžerim pieteikt manu vizīti salas gubernatoram, reiz jau nu es viņa valstībā biju ieradies. Kungs laipnā kārtā nolika vizīti otrā dienā, klasiskā laikā, 11 no rīta. Tas nu bija vēl Britu impērijas slavas laiku pārstāvis: ļoti iznesīgs un izglītots, īsts sers; runāja viņš viegli plūstošā franču valodā. Mūsu saruna iesila, nosēdēju labu laiku pie viņa, tad viņš mani vēl izvadāja pa savas pils pieņemamām zālēm, sniedzot attiecīgus komentārus. Lietas nu bija kārtībā, varēju doties savās eksplorācijās.

Reiz braucu ar auto, reiz ar ormani un reiz ar autobusu. Šie braucieni nevarēja būt gari, jo sala ir tik liela, cik nu viņa ir. Pašu La Valetas ostas rajonu apstaigāju kājām un apbrīnoju šo dabas radīto patvērumu, kura daļa iegāja dziļi klintī, kur tā bija vienkārši nepieejama. Nav brīnums, ka slavenais Maltas ordenis tik ilgi bija varējis noturēties baigajā turku spiedienā. Šī ordeņa glorijas pieminekļus un pierādījumus var apbrīnot lepnajā Ordeņa muzejā. Bet viss tas īstenībā nebija galvenais, kas man rūpēja. Biju dzirdējis un nedaudz lasījis par Maltas senā akmens laikmeta brīnumainajām pārpalikām, un tās nu man bija jāredz. Jau gaužām tālo gadu atmiņu tēli ir stipri pagaisuši, bet daļa to vēl kā dzīvi stāv man acu priekšā. Aprakstišu slaveno hipogeju (zemzemes akmens laikmeta templi) vārdā Hal Saflieni, un manu diezgan ekstravaganto ceļojumu uz salas dienvidiem, kur vēl šodien saules gaismā rēgojas senā saules kulta tiešām iespaidīgas drupas. Arī par Maltas seno senvēsturi tagad ir daudz publikāciju (viena no jaunākām atrodama *Ancient Places and Peoples* sērijā), un ikviens interesents zinās savu ceļu atrast.

Hal Saflieni hipogejs, apmēram 4000 gadu vecs, ir laikam no visbrīnumainākiem akmens laikmeta pieminekļiem pasaulē. Atrodas viņš apmēram 1–2 mājas stāvu zemē, izrakts, resp., izveidots, ar vislielāko rūpību un acīm redzamu savu daļu nozīmīgumu. Lielā zāle, prāvas telpas apmēros, ar vairākiem pakāpieniem līdz tās vidum, vairāku palodu durvīm, nelielas nišas, kādiem nezināmiem uzdevumiem domātas (kāds arheologs gudro, ka tās būtu viņu priesteru vietas), — viss glīti un kārtīgi nostrādāts. Kas un kā te būtu noticis, kad šis templis būtu bijis kādas īpatnējas dzīves centrs, cilvēku jušanu un mocību kristalizācijas punkts, cilvēku cenšanās vieta pakāpties savas godprātības jūsmās nezināmu visvarenu varu virzienā? Kā viss te būs varējis norisināties, kad nav nekādu zīmju par iespējamo apgaismojumu, kas lai atdzīvinātu pilnīgo tumsu? Lāpu gaisma, kā mēs to zinām no klasiskas antikvitātes mistērijām, šķiet izslēgta, spriež gudrie pētnieki, jo tad griesti un sienas uzrādītu apkvēpuma zīmes. Tā nu mēs te stāvam, daudzo paaudžu pēcnieki, elektrisko lampiņu gaismā cenzdamies kaut ko saprast no

tā, kas mūsu gaužām tālajiem senčiem bijis svēts un cēls. Viens sākums tomēr dod kaut kādus norādījumus. Templi atrasta guloša sieviete (visa figūra ir paprāvas Meisenes figūriņas apmērā), sauktā Maltas lēdija vai Venera. Viņas gulošo formu iztēlo kā pravietiska sapņa gaidītāju. Šis pieņēmums liekas ļoti rezonabls esam, jo sapņiem, it sevišķi uz rīta pusi, senajā pasaulē ir liela, nereti noteicoša nozīme cilvēku dzīvē. Lai atceramies kaut Vergīlija Eneīdu, un viņa biežos: *Ante lucem*¹.

Otrs stāsts lai būtu par sensenajiem saules kulta templiem salas dienvidos. Ja atmiņa saglabājusi nosaukumu, tas ir Mnaidra. Atradu autobusu sarakstā tādu, kas izbeidzas kādā lielā sādžā-pilsētiņā (vārds izkūpējis), no kuras pāris kilometros atrodamas minētās drupas. Aizbraucu uz minēto pilsētiņu, kur redzēju kādu plaši rīkotu katoļu svētku procesiju; tajā piedalījās liels skaits sieviešu īpatnēji pāri galvām izplestos melnos mēteļos — segās. Uzkrīta man daudzo sieviešu figūru līdzība ar Hal Saflieni misteriozo gulētāju: neliels augums ar pārspīlēti veidotu ķermeni no jostasvietas uz leju. Ir gan sava ērmība ar šo daudzkārt sastopamo līniju tūkstošgadīgo nemainību. Bet te radās jauni elementi manā klejošanā, kurus nebiju paredzējis. Man, sākot ar pilsētiņas nomali, sāka sekot pulks puiku, kas man kaut ko teica vai kļiedza nesaprotamu. Biju aizmirsis, ka atrodos diezgan tālos dienvidos ar orienta ieskaņām. Likos nedzirdam un neredzam, gāju tik uz priekšu, bet puiku pūlis strauji pieauga, tā izturēšanās palika uzbāzīgāka, dzirdēju arī pa akmenim nokrītam mana ceļa malā. Turpināju, it kā nekā nedzirdēdams, savu ceļu, ne reizes nepagriezu galvu puiku pūļa virzienā: vai tad gluži tie man kritīs virsū? Noskaņojums bija diezgan neomulīgs. Te dzirdu aiz sevis kādu stipru kņadu. Skanēja pēc lamāšanās un kaušanās. Labi jau, ka tā sākās viņu pašu starpā. Pēc brīža troksnis sāka rimt, arī akmeņu sveicieni rima, un man blakus ieradās kādi 6–7 lielāki puikas, no kuriem kāds, nodriskātā angļu francī tērpies, drusku varēja parunāt angļiski. Viņi, lūk, esot aizdzinuši man uzbāzīgos pavadoņus, un mani tie nu droši pavadišot manās gaitās. Es laikam esot kāds zinātnieks, pētnieks, kas iet apmeklēt senās drupas. Es, protams, biju aizgrābts par līdzīgu protekciju un klusībā rēķināju, cik liela man tā skāde iznāks. Beidzot nonācām uz kāda augstāka paugura. Tur apakšā, mirdzoši zilās jūras krastā, esot tās drupas, kas mani interesēot. Pateicos un tad iesākām tūristiskas pakalpošanas aprēķināšanu, kas iznāca gaužām sarežģīta: angļu cigaretēs un sīkpenšos. Beidzot biju laimīgi viens. Manā priekšā pletās salas auglīgais līdzenums, kuru izraibināja it kā pakaisītie cukura graudi,

¹ Pirms ausmas. (Latīņu val.)

mazas četrstūrainas zemnieku mājiņas, ap kurām bija redzami dārzi un mazi lauciņi. Pārlietu mazi un man bija ko gudrot, kā zemnieka ģimene var no tāda pleķīša pārtikt. Nupat Malta būšot neatkarīga valsts, bet ar ko viņa uzturēs savu valdīšanu un administrāciju, it īpaši kad aizbrauks lielā angļu flote, to es nezinu.

No tempļa drupām bija daudzo gadu simtu un tūkstošu laikā palicis pāri diezgan liels skaits akmens bloku, no kuru dispozīcijas varēja nojaust senās arhitektoniskās izdarības. Dominē riņķveidīgas līnijas, kas norāda uz kādas centrālas vietas nozīmīgumu. Daudzi akmens blūķi ir ar iecirstiem greznojumiem, kas prasījuši bezgalīgu pacietību, jo to laiku meistari metālus nav pazinūši. Visa dispozīcija uzrāda kādu koncentrētu cienību pret centrā notiekošām svinīgām ceremonijām. Arī šie senie ļaudis ticēja savām augstākām varām un tām kalpoja ar savām labākām jušanām un paliekamiem darbiem. Ko zinās un spriedīs par mums pēc vairākiem gadu tūkstošiem, ja pa to laiku zemes ass nebūs "izgājusi no eņģēm", vai nebūs sācis iestāties jauns ledus laikmets?

Te nu nāk stāsts, kuru es savulaik nedrīkstēju pat ievietot kādā no saviem politiskiem ziņojumiem mūsu Ārlietu ministrijai, bet to nodevu vienīgi mūsu prezidentam ar kāda uzticama cilvēka starpniecību.

Tas bija laiks, vairs ne pārāk tālais no Otrā pasaules kara sākuma. Vēl Itālija nebija noslēgusi savu "dzelzs ass" aliansi ar Hitlera Vāciju, bet lietas gāja strauji tai virzienā. Bet lai viss būtu labāk saprotams, vajadzīgi diezgan gari ievadvārdi, jo citādi daža laba notikumu nianse nebūs spilgta diezgan.

Musolini, vēl kā maz ievērots, bet strauji pēc popularitātes alkstošais žurnālists Milānā, bija labā un ar laiku laikam lielā daļā tas, kas centās, un arī to panāca, sagatavot Itālijas atkrišanu no Trejsavienības Pirmā pasaules karā, resp., Itālijas nosvēršanos t. s. sabiedroto, īstenībā Francijas pusē. Tā kā līdzīgai akcijai bija vajadzīgi prāvi līdzekļi, ne tikvien Musolini avīzes *Il Popolo d'Italia* uzturēšanai, tad šādiem līdzekļiem vai subvencijām, vai kā to vēl lai izsaka labi smalki, bija jānāk no ārienes, no ieinteresētās puses. Nauda esot nākusi no Francijas, un mana laika franču vēstnieks pie Svētā Krēsla, kungs Rū (*Roux*), esot bijis tas, kas Musolini piegādājis 1914.–1915. gada laikā attiecīgās summas.

Ievada iezīme Nr. 2 jau nāk no tiem laikiem, par kuriem gribu rakstīt; tas laikam būs noticis kaut kad ap 1938. gadu (sīku datumu neatceros). No daudzām pusēm nāca ziņas, ka Musolini, kā jau vecs žurnālists (un lai te

būtu atļauta piezīme, ka daži no viņa spalvas produktiem bija jo augstas stilistiskas markas), esot bezgala vārīgs pret kritiku, it sevišķi pret zobgalībām attiecībā uz viņa personu. Šai ziņā viņš man atgādināja Renesanses laikmeta t. s. tirānus (it sevišķi 15. gs.), kuriem viņu patmīlība bija augstākais kungs un ķeizars viņu dzīvē. Labi atceros, ka man reiz Anglijas vēstnieks sers Dramonds, vēlākais lords Pērts, stāstīja, ka viņam esot tīrais negals ar Musolini vārīgo dabu pret dažiem angļu avižu rakstiem. Zemē, kur pastāvēt brīvā prese, viņš teica, bieži gadoties, ka kādas provinces žurnālists uzrakstot par Musolini maz glaimojošus vārdus — pietiekot ar pāris vārdiem, — un tad esot lērums vaļā: šie pāris vārdi tiekot uzskatīti par Anglijas ārējās politikas izpausmi pret Itāliju un “politiskais gaiss” esot samaitāts uz ilgu laiku. Vai nu šī ļoti daudz pieredzējušā angļu diplomāta loma visā šai sakarībā tiešām ir tik nevainīga, kā viņš to tēloja, tā nu ir cita lieta, zinu tikai to, ka *The Yorkshire Post*, kurā lords it kā esot bijis līdzīpašnieks, spēlēja zināmu lomu “politiskā gaisa” maitāšanā. Ka Musolini jo cītīgi pētīja — personīgi —, ko citu zemju prese par viņu rakstīja, to man savukārt pastāstīja preses direktors Giraci (vēlākais Itālijas vēstnieks Atēnās itāliešu–grieķu kara sākumā). Kungam Giraci pašam bijis jāsastāda šie garie preses pārskati, kurus tad Musolini parasti izņēmis cauri vienā naktī.

Ir lasīti apgalvojumi, ka Itālijas ieiešana Otrajā pasaules karā, tā teikt, mākslota, ar citiem vārdiem, ka Itālija būtu varējusi palikt ārā no konflikta un gūt milzīgu peļņu kā neitrāla valsts. Es domāju, ka ir aplam tā spriest. Necitēšu šeit ne ekonomiskus, ne valstspolitiskus, ne ģeogrāfiski militārus apsvērumus, teikšu tikai to, ka arī tīri cilvēcīgās attiecības Francijas un Itālijas starpā bija tā “sabrauktas”, ka bez kārtīgas izkaušanās un pienācīgas asinsizliešanas te nekāds nomierinājums nevarēja nākt. Francijā valdīja tā saucamā tautas fronte, tādi vārdi kā L. Blūms vai Šotempss (*Chautemps*) taču vēl būs lasītāju atmiņā. Francija bija pilna emigrantu, kas bēga no fašisma cietumiem un koncentrācijas kampiem, ne jau nu gluži lielinieciem, bet arī ne pārāk “milīgiem” (runāju ar to personu vārdiem, kas tajos bijuši), — fašistiskā Itālija savukārt ar nicināšanu un ar lielu iedomību nolūkojās uz “izirstošā liberālisma deģenerējošām valsts formām” (arī šie vārdi nav manis izdomāti). Divi citāti uzliks stilistisku kroni visai minētai situācijai. Daiļrunīgais un stipri kreisais Francijas Pols Bonkūrs kādā nīknā brīdī bija nosaucis Musolini par “cirka Cēzaru”, — otrā puse, protams, — nepalika parādā, un kungs Pols Bonkūrs savukārt varēja iekasēt šādu komplimentu, izejot no viņa kuplo matu priekšstata: Bonkūram no Robespijēra tik vien vairs palicis pāri kā matu cekuls.

Kādu aliansi jūs iespētu iztaisīt no līdzīgiem pretspēlētājiem? Pat ja abiem būtu jāiet bojā kāda trešā dēļ?

Nu varu sākt savu stāstu. Lietas gāja, kā mēs, latvieši, sakām, kā pa laipām uz elli. Pēdējā brīdī (vārda plašākā nozīmē) tika uz Romu atsūtīts viens no labākiem franču diplomātiem Fransuā Posnē (*François Poncet*) (tagadējais akadēmiķis un *Le Figaro* politiskais ievadnieks sevišķi svarīgos gadījumos). Pēc Vācijas sabrukuma viņš bija tur Francijas Augstais komisārs. Kad viņš laipnā kārtā atnāca pie manis pretvizītē, viņš bija pārskaities jau cauri braucot karabinieru ķēdēm, kas ielenca viņa vēstniecību, slaveno *Palazzo Farnese*. Man viņš īgnumā izmeta: "Mēs izstiepām Itālijai draudzīgu roku, bet itālieši mums iesplāva sauja." — Spēcīgi! Jautrs ir arī viņa stāsts līdzīgā garā, kuru viņš bija stāstījis Īrijas sūtnim. Tādā un tādā Francijas provinces pilsētā, viņš teicis, bijusi ugunsdzēsēju komanda, bet tā uz ugunsgrēkiem vienmēr nonākusi par vēlu. Tad nu dots stingrs rīkojums ierasties ugunsgrēka vietā, pirms tas sācies. Tāds ir mans uzdevums, noslēdzis vēstnieks.

Vai nu līdzīgā, vai vēl maķenīt labākā situācijā franči bija izgudrojuši sūtīt uz Romu pie paša Musolini augstu karavīru delegāciju, kas tam lai novestu kasti ar zemi no Bliņī (*Bligny*) kapsētas, kurā kopā apglabāti franču un itāliešu karavīri, kas krituši cīņā pret ķeizarsisko Vāciju. Tālākais stāsts nu nāk no mana netaisnā drauga grāfa Čitadini mutes, kas toreiz pildīja protokola šefa uzdevumus. Viņa stāsts nāca kādā no tiem brīžiem, kas mēdz tik jauki būt kopā ar itāliešiem, kad viņi jūs respektē un jums uzticas.

Musolini pieņēmis delegāciju savā lielajā Venēcijas pils zālē (arī es šo telpu pazīstu vēl no diplomātu laikiem). Trūdu kaste bijusi smaga. Varot redzēt, ka zeme Francijā esot lēta, nicīgi izmeta grāfs Čitadini. Pēc priekšā stādīšanas delegācijas vadītājs noturējis spīdošu runu par ieroču brālību utt. Musolini klausījies, uztaisījis savu cieto un lepno ģīmi, "bronzas ģīmi" (kā itālieši saka līdzīgos gadījumos). Tad viņš lēnā un cienīgā balsī atbildējis (viņš labi runāja franciski, labāk nekā vāciski), izteikdams savu pateicību un citus piemērotus laipnības vārdus. Tad viņš pārtraucis savu runu un iestājies dziļš klusums. Mans stāstītājs, labi pazīdams savu šefu, pie sevis nodomājis: nu kaut kas nāks, kaut kas sevišķs. Tiešām, pēkšņi Musolini licis zibeņus mest savām lielajām, melnajām acīm (to nu viņš prata, mana piezīme) un liela vēriena mītiņu runātāja balsī iesaucies: *Mes camérades*¹ — tad atkal dziļa pauze (manam stāstītājam nogājis auksts pār muguru), un tad atkal:

¹ Mani draugi. (*Franču val.*)

“Ja jūs ko varat darīt, tad dariet to šodien, rīt būs par vēlu!” (apmēram tā). Franči atvadījušies lielā sajūsmā un, pa trepēm zemē dodamies, tā vien saukuši viens otram: *mais il est extraordinaire*¹. Bet, — mans stāstītājs ironiski noslēdza savu stāstu: *non hanno capito niente*². Un arī tad, piebildešu es no sevis, ja tie arī būtu sapratuši Musolini mājienu radīt Francijā apstākļus, lai fašistiskā Itālija varētu tur kādu atbalstu gūt un tai nebūtu jākrīt naciņu apkampienos, vai arī tad šie pāris ģenerāļu un to eventuālie domubiedri būtu spējīgi ko darīt? Lietas ir fatālas pasaulē, kā fatāli ir cilvēku un tautu raksturi.

Stāsts smagi uzgūlās manam prātam. Jutu, ka šis “rīt” vairs nav tālu, ka tas tepat aizdurvē, jutu, ka laiku ritenis ierūcies spēcīgāk. Šo stāstu uz papīra likt nevarēju, jo tad es būtu varējis smagi iegāzt savu labo draugu. Es vispārīgi centos savos pa pastu sūtāmos ziņojumos pēc iespējas neminēt vārdus, it sevišķi paliku tramīgs, kad man kādu dienu kāds no diplomātiskā korpusa locekļiem (pēc vairākiem brandvīniem laikam) krieviski izmeta: “Jūs taču savus politiskos ziņojumus nesūtāt pa pastu, *eto ģelo ģesjaķi minut*³ (t. i., tos atlakot un atlimēt)!” — Man par šo kungu būtu diegan pikanti stāsti zināmi, bet vēl nav laiks. Regulāru kurjeru mums nebija, tādi bija vienīgi uz Maskavu, bija jāiztieks ar gadījuma braucējiem, ja uz tiem varēja palaisties.

Par laimi, drīz pie manis kā saukts ieradās prezidenta audžudēls un sekretārs J. Cimmermanis, vēlākais Rudums. Mūsmājās mēs viņu milības brīžos saucām par Jānīti. Lieta tā, ka viņš bija bijis 4–5 gadus mans skolnieks universitātē un labi vēl šodien atceros viņa pēdējo labi būvēto un simpātiski uzrakstīto referātu par Spānijas renesanses jauko un jauneklīgo dzejnieku Garsilaso de la Vega (*Garcilaso de la Vega*). Manas simpātijas pret viņu stipri pieauga, kad dabūju tikai viņa studiju beigās zināt, ka viņš ir mūsu prezidenta audžudēls un personīgais sekretārs. Šī diskrēcija man gāja pie sirds, un es tajā saskatīju cienījamu morāles standartu. To viņš arī pierādīja lieku reizi, ja kam tas nebūtu skaidrs, aizbraukdams prezidentam līdz krievu gūstā. Kā vēlāk bija dzirdams, viņš gan tūdaļ aiz robežām esot atšķirts no prezidenta un aizvests nezināmā virzienā. Ir man bēdīgs prāts domāt, ka viņš jau laikam sen ir viņā saulē.

Kamēr biju sūtnis Romā, viņš atbrauca pie manis ciemos divas (vai nebija trīs?) reizes. Izciemojāmies, kā nākas, izbraucām Romas apkārtņē, kur

¹ Bet viņš ir izcils. (*Franču val.*)

² Tie it nekā nebija sapratuši.* (*Itāliešu val.*)

³ Tas ir desmit minūšu darbs. (*Krievu val.*)

lauku tavernās ir tik jauki sēdēt lielo koku ēnā, lēnā garā sūkt vieglo Fraskati balto vīnu un runāt runas par grūto un mīlo pasauli. Dažkārt savedu viņu kopā ar vienu otru no maniem itāliešu paziņām, lai viņš pats, bez manas starpniecības, dzird un jūt, kādas vēsmas no tiem nāk (viņš, kā jau romānists, labi saprata itāliešu valodu un drusku varēja arī parunāt).

Šoreiz noņēmu viņu “pie pogas” un teicu: “Klausieties, ko jums stāstīšu un — to vārdu pa vārdam — atstāstiet prezidentam, lūdzu neko nerakstīt un neko nepiezīmēt.” — Stāsts, kā vēlāk dabūju dzirdēt, esot atstājis pienācīgo iespaidu. Vēl jo vairāk, ka vairojās arī citas zīmes, un nabaga Itālija arvien dziļāk slika naciķu apkampienos, no kuriem tā, nabadzīte, iznāca laukā skrandās un ar smagām morāliskām paģirām, kuras tā vēl līdz šim laikam nav pilnīgi izgulējusi (lielais komunistu skaits Itālijā). Vienu ilustrāciju: gados pirms Otrā pasaules kara par 25 lirām varēja pat Romā, kādā lētākā vietā, dabūt istabiņu ar pilnu pansiju, sākot ar 1945. g. 25 liras maksāja viens dienas avīzes numurs. Romāņu tautas māc tādus numurus taisīt: kad sabruka Portugāles koloniālā impērija 16. gs., tad no viņas reisiem iznāca milreisi.

Tā, lūk, iet augsto likmju pokera spēlētājiem. Un vai šodien (rakstu 1959. g. pēdējās dienās) neiet vaļā vēl augstāku likmju pokers? Kāds tam būs gals?

15

Kādā siltā vasaras vakarā, kad krēsla jau bija apvilkusi apvāršņus ar savu kluso, bet savāda nemiera pilno segu, mēs sēdējām ar nelaiķi dzejnieku viņa mīļo Billišu augšējā stāva verandā. Klusums bija tik dzīvs un tik daudzu iekšēju balsu pilns, ka valodas šķita liekas. Kuplo koku augstie kroņi asi iezīmējās pret debesu blāvumu, visu lietu perspektīvas likās īpatnējas un svešas, vēl jo vairāk tad, kad mēness stari sāka nīrbēt un vizmot apkārtējās ielejas miglājos. Te tālumā gari un žēli ierējās suņi un Virza man teica: “Vai tev šī riešana neliekas nākam kā no citas pasaules, kā no aizsaules?” Šie vārdi pavēra manā apziņā kādas lielas durvis, aiz kurām mīt nojautas un rēgi, un klusums mūsu starpā palika vēl dzīvāks.

Viņa dzīvokļa lielajā viesistabā, Pulkveža Briēža ielā, pretim ieejas durvīm karājās E. Šveica glezna: Zemgales peizāža dzeltenīgi pālā gaisā tīta. Virza šo gleznu ļoti mīlēja, un, kad viņam reiz prasīju: “Kas tev tik sevišķi tajā patīk?”, atbilde skanēja: “Es viņā saredzu mūsu zemes likteņu dziļo

mistiku.” To pašu, piebildišu, kas saskatāma viņa “Straumēnu” rudens un ziemas ainavās un veļu gaitās, — viņa teicienā par mūsu dzimteni, “kas glābjas uz pakalniem”. — Reiz kādā vēlā vakarā, kad “Straumēni” vēl nebija rakstīti, sēdējām divatā viņa dzīvoklī. Virza bija savādi satraukts, dziļa iekšēja nemiera pilns, un viņš man teica, ka viņam esot dots saprast un izprast mūsu tautas smagās gaitas, ka viņš jūtot un redzot bezdibeņus tās dvēselē, bet ka viņš to nedrīkstot attēlot, jo tad viņam bez žēlastības jāejot bojā. Šie bezdibeņi esot tik dziļi un baigi kā dziļa, melna aka, no kurienes nekad neatskanēšot tur iemestas atslēgas troksnis, viņš teica. Tā jāsaprot šīs lapaspuses “Straumēnu” ziemas tēlojuma nodaļās (4. un 5.). “Tur bija stāsti, veci kā vītola celmi, apauguši jaunām atvasēm, un dažreiz izvēlās visu acu priekšā stāsts tik sens, kā purvāju dziļumā gulējis zili melns ozols, kas neglabāja sevī nekādas vēstis par mežu, kam līdz tas reiz bij šņācis. Šie stāsti nāca no purvu dzelmēs nogrimušiem kapiem un baznīcām, no dūņu ezeriem, kam nevarēja atrast dibenu visgarākā virvē piesiets akmens, no velniem čumošām kungu rijām, no čūskulājiem, kur baidījās apmesties pat putns, bet šāvās tikai čūskas kā dzīvi riteņi, astes mutēs iekodušas. Un visi tie bij bezgala tuksnešainas egļu un priežu mežu šņākšanas apdvesti, pa kuru tekām ložņāja burvji un raganas un drāzās, zarus lauздams, bijušais ķēniņa dēls, pārvērsts briedī. Tie bija stāsti par zemi, kas glābās uz pakalniem, kam apkārt krāca purvos nosliukuši meži, kas bija iegājuši tautas dvēselē ar saviem velniem un pestējiem, un, kā krāšņs mukulāja zieds nedod par to nekādu saprašānu, tā dziesmas, kas rodas tautas garā, nedod nekādu nojēgu par bezdibenī zem tā, un kam būs spēja tajā ieskatīties, nosirmos vienā acumirkli, un kas gribēs to izmērot, nesadzirdēs tur nomestā akmens nokrišanu.” (“Straumēni”) “Purvā uzstādīja lielu krustu ļaunu garu aizbiedēšanai, bet tas apauga baltām sūnām un izskatījās, it kā aiz bailēm nosirmojis, un sapuva, un sakrita vienā vasarā.” (Turpat)

Un vēl vienu atmiņu staru pie šīm Virzas mūžīgajām lapaspusēm. Reiz Romā, kādā vēlā vakarā, kad pāri Romas Kampanai slidēja pilnais mēness, aizvedu Virzu uz *Via Appia Antica*, bijušo Senās Romas kapu ielu. Vasaras naktīs mēness stariem pāri Kampanai ir brīnumains efekts: biezie zemes tvani liekas pilni esam savādas dzīvības, it kā mostos un viļņotos seno paaudžu gari, šais viļņainajos lidzenumos, kas pilni vecām drupām un sevī slēpj tik daudz asinsdarbu, tik daudz varonības un tik daudz slavas. Staigājām klusēdami starp augstajām cipresēm, kas tumšas, smuidras un rāmas šķita sevī slēpjam neskaitāmu paaudžu asaru un nojautu valodu, — kādas mūžīgas sakarības nojautās starp esošo un bijušo skatījām dažos retos

pārpalikušos kapu pieminekļos un apdrupušās statujās, kas rādīja senu laiku sastingušos cilvēku rēģus; staigājām un klusējām. Beidzot Virza noteica: "Šās zemes velni nav tik baisīgi kā mūsējie."

Viena no viņa vismīlākām grāmatām bija Apokalipse. To viņš zināja, kā gandrīz visu, ko reiz bija lasījis un iemīļojis, no galvas. Kuras grāmatas briesmīgi varenais stils gan varēja būt tuvāks un radniecīgāks viņa stilam, — kāda teksta ritms gan lai būtu asāk atbalsojies viņa radītajā fantāzijā un viņa kaislajā sirdī, no kuras teicieni un formulas virda laukā kā atdziestošas lavas gabali? Laiku atpakaļ viņam dāvāju savu eseju par "Apokalipses salu" un agrāk par Montekasino klosteri, Sv. Benedikta mītni.

Otrā bija mēģinājums radīt vīzijā seno viduslaiku lepno garu vientulību augsto virsotņu galā, uz robežas starp dzīves siltiem pukstiem un mūžības auksto dvasu. Šos rakstīņus Virza visā savā kritikas bargumā cienīja, un tos pieminu vienīgi tādēļ, ka pa šiem ceļiem ejot mēs pienāksim klāt aizgājušā dzejnieka gara pasaulei, kā senie romieši saka: *ad fontes*.¹

Grieķijas ceļojums bija notikums Virzas dzīvē. Viņš to tik jauki aprakstījis "Brīvā Zemē". Grieķijas debesu un jūras neizstāstāmā burvība bija smalki un dziļi ieskandinājusi viņa dvēseles kokli. Viņš ļoti mīlēja arī mierīgi dzidro Atikas peizāžu un, uzrakstījis savas skaistās lapaspuses par Partenonu, man cieši piekodināja tur kavēties ilgi un censties izprast šī "īstā oriģināla" pievilcību un arhitektoniskās harmonijas noslēpumu. Man gan, Grieķijā esot dažus gadus pēc Virzas ceļojuma, tuvāk pie sirds piegāja Sūnija pussalas Poseidona tempļa kolonādu pārpalikas un drupas, kas tik liktenīgi ieskan Grieķu jūras salu kontūrās, jūras un vakara saules dzidrajā priekā un mazo kalnu priedišu nestajās Austrumu smaržās. Kā atbildi uz tādu ķecerību dabūju rezignētu: "Tur nekā nevar darīt, tu esi un paliec mūžības mednieks"; tas nozīmēja: "Tu reizēm esi pārāk sentimentāls manai gaumei."

Divi gadi atpakaļ (1938) viņš pirmo un vienīgo reizi bija pie manis Romā. Ja viņa garam nebija malas šai šauro robežu pasaulē, kurā viņš negribēja lauzties iekšā ar savām zināšanu slāpēm, tad faktisko ceļojumu uzsākšanā viņš bija nevarīgs kā bērns, kam bail attālināties no pavadoņa. "Un ja nu es ceļā pazūdu, ko tad?" viņš man reiz tīri nopietni prasīja. Arī šā ceļojuma iespaidi ir attēloti "Brīvā Zemē", bet lai man būtu atļauts tiem pievienot dažus manus personīgus akcentus, pieminēt dažus brīžus, kas lai mestu gaismu uz viņa aso šķautņu dvēseli, kurā tik brīnumainā spēlē rotājas

¹ Pie avotiem. (*Latīņu val.*)

gaismas un ēnu efekti. Vislielāko iespaidu uz viņu atstāja Vezuva krāteris. Ap vulkāna augsto konusu brāzās nikns ziemeļu vējš, un kādā pagriezienā tas mūs tikko nenorāva zemē: dzejnieku noturēja gids, jo vējš, iecirties viņa vienmēr atpogātajā mētelī, sāka to bīstami plivināt un grīlot tā nesēju, — es noturējos, nometies četrāpus. Krātera karstā sacietējusi lava, kas likās līdzīga esam milzīgiem sagriežtiem striķiem, uz dzejnieku atstāja tādu iespaidu, ka viņš no tā netika dienām vaļā: “Te ir visu lietu bezjēdzīgs sajukums, te nav nekādas kārtības, — šī sajūta ir briesmīga.” Jā, draugs, cilvēcīgai redzēšanai un cerēšanai jo bēdīgs skats.

Toties cik brīnišķīgi Virza mācēja “izstāstīt” Neapoles debesu zilumu, kuru vieglo, mēness staru caurausto mākoņu starpā viņš teicās redzam senos renesanses primitīvos eņģeļus ar viņu krāsaini caurspīdīgajiem spārnieniem. Un kā viņam pie sirds gāja itāliešu tautas, it sevišķi zemnieku laipnums un cienīgā uzvedība, kā viņš mācēja cilvēkiem cauri redzēt! Bīstams bija viņa tumšo acu klusais, asais skats.

Bet Virza bija pārāk latvisks un pārāk dziļš savās estētiskās izjūtās, lai viņš varētu labi iejusties citā zemē. Kosmopolitisms un viss, kas tam līdzīgs, bija viņam “nožēlojama abstrakcija”. Un kurš liela vērīena dzejnieks tad ir varējis būt pārnacionāls? Ceļojumi bija viņam auglīgas ierosmes, kā bitei, Virzas mīļai bitei, dažādu ziedu putekļi, no kuriem viņa rada savu, gan dažādu smaržu un garšu, medu. Viņu pārliecināja Gētes dziļais teiciens: *Du bist am Ende, wer Du bist.*¹

Par visām lietām pasaulē viņam tādēļ bija mīla un tuva viņa Zemgale. Zalgales novads un Lielupes rāmie krasti. Tur, mūsu dzimtenes Panteonā, viņu sagaidīja vismaz divi lieli priekšteči: Mancelijs un Pantenijs. Zemgales “jautājumā” diskusijas bija pilnīgi liekas, te vajadzēja bez ierunām piekrist vai doties atklātas cīņas naidā: kā viduslaiku sholastu: *tertium non datur*². Lielus garus vienmēr ceļ un vada kāds liels fanātisms, un tā saucamā objektivitāte, ko Virza mēdza saukt vai nu par mikstčaulību, vai par “grābstišanos ap mūžības stenderēm”, viņu kaitināja līdz kaisētas dzelzs baltumam. Rāmākos brīžos viņš šo to žēlīgi “deva” arī citiem Latvijas novadiem, tā reiz to dzirdēju izsakāmies par Siguldu, ka tur jau esot “sava čurkstēšana”, bet jā-saka, ka šo brīžu nebija pārāk daudz. Liels fanātisms un dziļa ticība, nesalaužama pārliecība un neizsīkstoša iedvesma, tās taču ir lietas, kas rada lielus dzejniekus, dievu izredzētos un cilvēku apbrīnītos. Bet cik gan sarežģīts ir

¹ Tu esi galā, lai kas tu esi. (*Vācu val.*)

² Trešais nav iespējams.* (*Latīņu val.*)

viņu mūžs! Cik sāpīgi griežas viņu kaislo siržu šķautnes atpakaļ viņu miesā,
uzgrūžoties grūtās pelēkās ikdienas akmens plāksnēm!

Nav skaisti panti tie, kas pārāk gludi lejas,
Tāpat kā tikamas nav bezrakstura sejas.
Mums tik, ja vēstijens kāds liesmainš plūst no tām
Par cīņām paveiktām vai arī zaudētām.

Cik skaisti skan, bet ko tas maksā?

Nāk man prātā kāds gadījums ar viņa "Straumēniem", ko pieminu
13. nodaļā un atstāstu poļu vēstnieka Visocka vārdus, ka poēmas iespaids
paliek neizdzēšams. Kādēļ gan? Atbilde man liekas īsa: tādēļ, ka īstā, kon-
krētā lietu redzēšana un attēlošana tikai tad paliek obligāta citiem, ja to nes
un savā svelmē kaisē cilvēka piepildījuma alkas, viņa personības spēks un
dzimtās zemes mistiskā dvaša, — ar citiem vārdiem, ja šīs konkrētās lietas
saskatām vai sajūtam dziļu un fatālu perspektīvu projekcijā, ja lietām, t. i.,
priekšstatiem un ainām ir, kā teic gleznotājs, dziļums. Konkrētisms un tā
saprasts misticisms man šķiet izsakām visu Virzas dabu:

Un zemē svešinieks un visiem ļaudīm lieks
Īr Dieva komedjants ikkatris dziesminieks,
Kas uzved allažīņ, pilns viņa milas kvēles,
Šai trokšņu pasaulē tam patikamas spēles,

.....

Un lai līdz dziļumiem viņš lietas skatīt spētu —
Arvienu uzlaiž Dievs tam ārprātību svētu.

Dzīvā elpa, kas nes šīs lietas, tā taču nāk no zemes, no dzimtās zemes.
Nav pasaulē liela dzejnieka, kas nebūtu liels savas dzimtenes patriots, vien-
alga, vai vārdos, vai jušanā. Un te nu mums visiem Virza bijis, kā teica mūsu
prezidents, dabūjis ziņu par viņa nāvi: liels dzejnieks un liels skolotājs!

Virza bija dzimis karotājs, garā un patiesībā. Viņam bija tāds pārliecības
spēks kā reti kādam, liela vīrišķība un savu uzskatu nesaudzīga, bruņnie-
ciska paušana, *le courage de ses opinions*¹, kā mēdz teikt. Šai punktā Virza
bija neiecietīgs līdz galam, līdz varenai mūsu dzimtenes atdzimšanas die-
vināšanai. Vienīgais cilvēks pasaulē, kura spriedumus viņš respektēja pilnā
mērā, bija mūsu prezidents. Liktenis Virzam bija piešķīris reto lomu būt par

¹ Drosmīgi uzskati. (Franču val.)

atdzimšanas pravieti, un te pat dievu skaudība viņu nespēja dragāt. Cik reizes tiku viņu redzējis melnu dusmu pilnu, kad kaut kas “negāja”, un, ņemot vērā viņa tālu spraustās prasības, nabaga lietām ne vienmēr bija tik viegli “iet”. Cik reizes viņu tiku redzējis smagas grūtsirdības nospiešu, kad augstos mērķus likās apvelkam nezinašanas vai neprašanas miglāji. Tad dzejniekam palika viens ierocis, un tas bija bīstams: sarkasms. Ja pazīst tikai to, kas iespiests rakstos, arī jau pietiktu, bet, ja būtu uzrakstītas un sakopotas viņa, it sevišķi animētā sabiedrībā, izteiktās asprātības un kodīgās piezīmes, būtu iznākusi, bez liekas pārspilēšanas, viena no visinteresantākām grāmatām. Tikai to uzrakstīt būtu varējis rakstnieks ar viņa stila spēku.

Šis lepna latvju vīrs, kas, kā man rakstīja pēc viņa nāves, esot pat savā zārkā gulējis “bargi varens”. Viņš “bez jebkādas mazasinības savās domās vai jūtās” (kā par viņu senus laikus teica kāds redzams latviešu darbinieks) bija spīdošs pierādījums tam, ka augstas idejas un svēti mērķi spēj lauzt ikdienas ciešās važas, spēj pildīt šīs zemes telpu ar brīnišķu liesmojumu, vienalga, kaut arī to nesējiem būtu pašiem jāsadeg šais liesmās. Gandrīz 25 gadus atpakaļ reiz tā rakstīju par Virzu “Brīvā Zemē”*: “Ir sava dzīves gudrība tiem ļaudīm, kas cenšas piemēroties šai dzīvē un viņā iekļauties, bet ir arī sava pasaules gudrība tiem, kas cenšas šo dzīvi pagriezt savas iedvesmas un straujo nojautu virzienos. Un ir spēki, nepārvarami kā cilvēka daba, kā likteņa dieves devums šūpulī, kas rada un vada šo iedvesmu un veido dzīves pretīšķībās viņas vingrumu un spēku.” Un citā vietā tai pašā rakstā: “Bet karstas ilgas prasa lielu piepildīšanu, augsti centieni prasa lielus žestus, un Virza ir meklējis un meklē dzīvē un dzejā, vēsturē un politikā vienmēr vareņus žestus. Ne tik daudz gara spekulācijas vēso prātu, ne tik daudz iekšējo refleksiju pašsadegšanas prieku un mokas, saucienus un roku mājienus, kas veido likteņus un vada tautas.”

Virza bija liels lasītājs un grāmatu draugs. Bet to izvēlē viņš bija tikpat grūti apmierināms, kā cilvēku izvēlē. Nebija daudz to autoru, kas viņu satīlēja. Tādi bija vispirms senie klasiķi, kurus viņš parasti lasīja franču tulkojumā. Pie tiem viņš gāja klāt, kā savus laikus Makjavelli, tērpies sava gara skaistākās drēbēs. Tukidids, Vergīlijs, Homērs u. c. viņa garam deva spārnus, un vērojumi un spriedumi par šiem autoriem bija pašu iedvesmotāju cienīgi:

Tad apsveiks Montovas gans simtkārt dievišķais
Tos lauku mājokli, kā savus gara radus
Zem ozoliem, kas šalc jau divi tūkstots gadus.

* 16. un 18.5.1931. Sk. arī (pielikumā) 1940.

Šeit izpaudās jo spilgti viņa dzejnieka intuīcija: viņš bija viens no retajiem, kas izprot satura un formas liktenīgās saistības, stila nozīmi un svaru kāda sintētiska vērojuma vai asi tverta priekšstata izcelšanā. Ne vienmēr tas liecies tik obligāts esam, sevišķi mūsu paaudzei, kas izgājusi cauri tik daudzām tradīcijām šai ziņā un kas allaž cietusi domu un tās formulējumu dualisma dēļ, tāpat kā intelektuālā spraiguma un sabiedrisko iespēju pretišķību ziņā. Milzīgs svars piekrīt arī ritmam. Runas vai dzejas ritms atraisītās vai saistītās runās, kā saka antikie, ritms sevī slēpj paša cilvēka dvēseles kadenes — un no tām var just, kāds ir šis dvēseles spraigums (Virza allaž lietoja šais gadījumos izteismīgo apzīmējumu “atsperes”). Virzas runās un dzejās bija milzums “atsperu”, viņa runas “skanēja” un viņa formulas bija tik spēcīgas, ka gadījumā, ja arī tās īsti nesaskanēja ar faktiem, varēja mierīgi teikt līdz ar Hēgeli: “jo sliktāk faktiem”.

No jaunāko laiku rakstītājiem Virzam bija sevišķi mīli Fistels de Kulanžs, lielais franču vēsturnieks un stilists, tāpat filozofs Ogists Konts. Izceļu tikai šos divus, jo taisni tie pierāda Virzas cīnītājas dabas tieksmi ar intelekta suverēno varu dominēt cilvēku daudzkonfūzo un izteismē nevarīgo un sajukušo jušanu un domāšanu haosu. Bet ne par godu kailai un nabadzīgai shematizācijai, nedz arī neauglīgi dogmatisko abstrakciju izretinātajam gaisam:

Jums saku, dzejnieki, pirms kādu domu slēdziet,
Jūs pantos savējos — no abstrakcijām bēdziet.

Dzīvei, caur un ar dzīvi, pilnīgu visās savās izpausmēs, sāpēs, izmisumā, uzvarētājā līdzsvarā un rāmā rezignācijā. Tādos brīžos allaž no Virzas mutes bija dzirdama kāda no seno vai renesanses klasiķu vai arī Puškina dzejām. Vai visā šai sakarībā nav skaidrs bez ievadiem, ka Virzam bija svešs, lai neitektu vairāk, romantisms un pilnīgi pretīgs sentimentālisms: tie viņam bija “vārgas puķītes”.

Visasāk un taustāmāk tas izpaudās viņa muzikālajā gaumē. Viņš visu mūzikas vēsturi bez liekām ceremonijām dalīja divos posmos: priekš un pēc Lielās franču revolūcijas. Pirmais viņam bija tuvs, un viņš to dziļi cienīja, otrais — nevajag, protams, šo dalījumu ņemt pārāk traģiski — viņam bija vai nu svešs, vai jauca viņa domas; tajā esot pārāk daudz skaņu, par daudz trokšņu, gara skaidrība un melodijas līnija tur esot uzplūdušu un uzkundējušu jūtu apmāta utt. Labākā gadījumā bija dzirdams: “Sava iejūta jau tur ir.” Toties Mocarts, franču un itāliešu 17. un 18. gs. meistari, Palestrīna un tā laikabiedri radīja viņā dziļu savilņojumu un plastisku ainavu bagātas

asociācijas. Atceros piemēra dēļ šādu teicienu, ko esmu citējis arī redzamiem mūziķiem, izpelnoties atzinību šim konstatējumam: senie meistari, Palestrīna, Bahs u. c. esot kā lieli celtnu konstruktori, tur jūtot plašu arhitektonisku izdomu, — jaunāko laiku komponisti līdzinoties dekorāciju vai kolorētu butaforiju meistariem, — tie izdaiļojot telpas, veidojot interno scenāriju (apmēram tā). Lai nu kā, šajos un tiem līdzīgos spriedumos bija vai nu par daudz, vai par maz, bet spilgtas personīgas nostājas tur netrūka, un arī plašas laikmeta elpas. — No visiem instrumentiem Virza visvairāk mīlēja flautu, rokoko laikmeta smalko dvēselīti; tā viņa fantāzijā radija jaukas bukoliskas ainas, kas likās līdzīgas esam senām gravīrām.

Smalks vērtētājs Virza bija arī tēlotājās mākslās. Lai tikai atceramies viņa esejas par Toni, par Zaļkalnu, par Ubānu u. c.; lai turam prātā viņa pastāvīgo un uzstājīgo orientēšanos pasaules lielo galeriju estētiskajos labirintos, — tad mēs tuvosimies viņa radītās fantāzijas slepenajiem sakariem. Arī tēlotājās mākslās Virza vienmēr meklēja primitīvus, istos oriģinālus, kā viņš teica. Tehniskā virtuoziāte viņu atstāja vēsu, jo tā viņam acīmredzot pārāk slēpa ideju — māti, Platona līdzību lietojot.

Atceros mūsu kopējo apmeklējumu Romas pazīstamajā privātajā prinča Doria-Pamfili galerijā. Lepnajā, neizrēķināmu bagātību pilnajā pili Virza jutās kā savās mājās, un no visa gleznu vairuma to visvairāk saistīja kāda flāmu portreja, kurpretim Klods Lorēns, Velaskezs u. c. šīs galerijas retumi to skāra mazāk, pat slavenā Pusēna zāle viņam rādījās “pārāk piegleznota”. Tāpat uz viņu atstāja spēcīgu iespaidu Vatikāna iekšējo pagalmu mērīgi stingrā — nesajaukta savā koncepcijā, arhitektūra.

Būtu lieki pasvītrot, ka šāda izvēle ir pienācīga gara refinējuma pazīme, tāpat kā viņa vēlēšanās uzmeklēt Romas antikvitāšu muzejos kādu stūrīti, kur redzama kāda apdrupusi, sūnām apaugusi statuja, noliekusies virs sīkas strūklakas. Viņš tā man solījās vēlreiz braukt uz Romu, lai kaut kur lauku vientulībā, dzerot vieglo balto Fraskati vīnu un ēdot kazu sieru (taisni to), varētu vērot Romas Kampanas mūžīgos apvāršņus.

Mitiskais Kentaurs, slavenā Ahilla audzinātājs, Horācija epodā (13.) tā dzied par savu audzēkni, kuru viņš zina drīz bojā ejam:

Tādēļ visu (dzīves) jaunumu un bezveidīgās rūpes
Lai aiznes viens un dziesma, un tīkamas runas.

Tā arī Virza aicina dzejniekus vērot klasiskos skolotājus:

...lai modri klausās tad
Tie gudrās valodās, kas neapnikst nekad.

Lielās durvis, aiz kurām mīt nojautas un rēgi, nu ir aizvērušās, un mēs esam palikuši katrs savā pusē. Vai uz ilgu laiku? Virzas spēcīgā un skanīgā balss apklususi, viņa asais intelekts vairs negraiza un nešķeļ ikdienas pelēko, jau Eiropā sārti krāsoto segu, un ēna klājas pār tām "Brīvās Zemes" slejām, kurās viņš neatlaidīgi ar visas savas sirds dedzīgumu sauca "mūžīgo latviešu tautu" uz arvien jauniem un arvien labākiem darbiem. Viņa dzīvesbiedre nesen rakstīja:

Lai vecā audze aiziet godam,
Kā gulbji, kas pret rietu slid,
Un lai neviens to nedzird sodam,
Mēs visu plašumu jums dodam
Ar jauniem sapņiem piepildīt.

Virza pēdējos gados sāpīgi juta savu rudeni nākam, viņa jūtīgā dzejnieka sirds dzirdēja gaisos savu aizlidojošo gulbju spēlēšanu. Cik drūmas ir viņa pēdējo laiku dzejas! Jā, draugs, mistika, lielā mūža mistika ir tomēr stiprāka par dzīvo liniju konkrētismu. "Fakti ir stiprāki par principiem, bet mums tomēr jāturas pie zināmiem principiem, la mīkstinātu faktu spēku," kā teicis kāds politiķis.

Sāk lēnām pāršķirties lielā vēstures folianta lapaspuses, viens laikmets aiziet. Kāds būs nākamais, un ko mēs, pārpalikušie divu Eiropas karu liecinieki, no tā isti redzēsīm?

Pašā Otrā pasaules kara priekšvakarā iznāca itāliešu sērijā *Il Mondo d'oggi* grāmata *Lettonia* (5 latviešu un 4 itāliešu autoru sarakstīta). Lietas jau bija tik vārīgas, ka man manā artiķeli bija jātaisa daži politiski laikmetīgi grozījumi, jo notikumi nāca virsū kā melna nakts. Grāmatiņa tika izpirkta apmēram 1 mēneša laikā, tika plānots 2. izdevums lielā steigā, bet nomira izdevējs, ļoti veiklas valodas stāstītājs, un tā nu es ieteicu glabāt grāmatu, kam tā vēl ir. Būs tā reiz bibliogrāfisks retums. Varbūt jau ir.

Savā artiķeli pirmo reizi riskēju nākt klajā ar savu teoriju par Eiropas mazo tautu, seno civilizācijas pārpaliku, kopējiem vēstures likteņiem, pat par kopējiem vēstures "likumiem" lielu savīļņojumu gadu simtos, nu, piemēram, Krusta karu laikos vai 16. gs., kas iezīmē radikālu lūzumu t. s. jaunās vēstures virzienā. Grāmatas itāliešu redaktors, brīnišķs mūsu draugs, jau gul savas zemes smiltis, arī viņš, — bija stipri ieinteresēts par šo neparasto

pieeju Eiropas vēsturei. Kas zina, kas tur tālāk būtu sanācis, bet — *inter arma silent Musae*.¹

Manos emigrācijas gados Romā esmu šo tematu centies padziļināt iespēju robežās. Samērā daudzo rakstu virsrakstus, kā arī itāliešu žurnālu nosaukumus, kuros tie ievietoti, lasītājs atradīs bibliogrāfijā vai arī šīs grāmatas citās vietās pieminētus. Šai vietā gribu sevišķi atzīmēt to savu skiču sēriju, no kurām dažas tika iespiestas žurnālā “Ceļa Zīmes”. Esmu atradis tādas četras: Nr. 12 (1953) *Jūras un Eiropas mazās tautas*, Nr. 16 (1953) *Kā daudzās Eiropas civilizācijas pārvērtās šā kontinenta mazajās tautās* un Nr. 21 (1954) *Historiogrāfiju kari*, un beidzot Nr. 29 (1956) *Iedomātās grāmatiņas pagaidu kopsavilkumi*, kas laikam ir visinteresantākais no rakstiem. Jau no virsrakstiem jūtams, ka rakstiņiem ir diezgan agresīvs raksturs, un viens no galvenajiem tematiem — aizsargu situācijas pārvēršanās krustceļu situācijā — laikam dziļi smēļ, ja pareizi formulēts, dažās galvenās senās Eiropas vēstures norisēs. Protams, ka tās ir tikai skices, uzmetuma mēģinājums, bet visas ar to saistītās problēmas, bez šaubām, nāks atpakaļ mūsu dienu jaunajā vēstures pētīšanā.

Lielo tautu vēsturniekiem šīs lietas maz rūp un par to, kā viņi iet klāt šīm problēmām, būtu rakstāmas jo interesantas, reizēm komiski amizantas piezīmes. Tāds bija laika gars un tāds viņš nu vairs nav šodien un nebūs arī rīt. Nav te nekādas vajadzības uzskaitīt vai pat atkārtot manus slēdzienus, manis iedomāto vēstures “likumu” vairāk vai mazāk neapšaubāmo patiesīgumu, pietiek uzvest skatu shematiskai kartīņai par šo mazu tautību izvietotā Eiropas izroboto krastu kontinentā, sk. *Lettonia*, lai mēs nemaldīgi saprastu, ka te mums ir darišana ar ilgstošiem, dziļi liktenīgiem konfliktiem cilšu, tautu un civilizāciju starpā, kuru rezultāti atspoguļojas gadu simtu tecējumā šai ģeogrāfiskajā ainā.²

Trīs liela vēriena vēsturiskie procesi noteic galvenā ainā Eiropas etnisko seju: Romas impērijas ekspansija, kas romanizēja lielu Eiropas daļu un tā ar laiku radīja romāņu tautas; ģermāņu cilšu migrācija, kas atstāja neizdzēšamas pēdas Eiropas politiskajā struktūrā; slāvu cilšu ekspansija, kas pārplūdināja Austrumu, Centrālo un pa daļai Dienvidu Eiropu (piemēram, Grieķiju), sākot apmēram ar 7. gs. Šīs trīs tautu grupas, kas tikai pa daļai sedzas ar rasiskiem elementiem, atspieda laiku gaitā pārējās tautas un ciltis (tātad

¹ Kad runā ieroči, mūzas klusē. (*Latīņu val.*)

² *A propos*, Āzijas kontinenta austrumu un dienvidaustrumu nomales var pavadināt uz līdzīgām pārdomām.*

ne romāniskās, ne ģermāniskās un ne slāviskās) tajās aizsargu vai, teiksim, pašsaglabāšanās situācijās, kurās tās atrod vēsturiskās kartes. Krusta karu laikmets nesa jaunus teritoriālus un arī kulturālus zaudējumus tā saucamām mazajām tautām, bet 16. un 19. gs. to nacionālās apzināšanās un atmodas laiku. Tas viss tā, politiski nacionālajā plāksnē, bet kur paliek psiholoģisko un artistisko refleksu radniecība cilvēku dvēselēs cik necik līdzīgos apstākļos? Un kur tiešām grūti iedomājamu konstatējumu pilnās, tā saucamās renegātu nodaļās, šī tik smagas vēsturiskas pieredzes termina morāliski labā un ļaunā nozīmē? Utt. Īsi pasakot, daudz kas Eiropas vēsturē šodien ir jāraksta citādi nekā "vēsturiskajā" 19. gs., arī tā vienkāršā iemesla dēļ, ka ir sardies liels pulks pavisam jaunu historiogrāfisko skolu, kurām vairs nav garām tikšanas, lai arī reizēm tās vēl slimotu ar nacionālistiskajām "bērnu slimībām". It kā lielajām historiogrāfijām nebūtu bijis savu kaišu, kaut, piemēram, bīstamās īsredzības daudzos virzienos.

Šai vietā jāpiemin manas "Latvijas vēstures" 1. izdevums 1948. gadā. Tajā atrodams apmēram 12 lappušu garš pielikums "Eiropas kontinenta mazās tautas kā seno civilizāciju pārstāves". Nav sevišķi jāpasvīturo, ka šis konspektīvais pārskats bija domāts mūsu tautas seno gaitu izcelšanai un paralēlai ilustrēšanai.

Manos oficiālajos un privātajos braucienos pa Eiropu man ir bijusi izdevība apmeklēt dažus no šo mazu tautu garīgiem un politiskajiem centriem. Protams, ka visa šī tūristiski diletantiskā pieredze ir tikai tāda, kāda tā var būt, bet domāju es, ka arī tāda spējīga dot vērtīgus, pat paliekamus vērojumus. Lai man atļauts šeit uzņemties dažas no manām piezīmēm. Lepnajās Atēnās visi, protams, cenšas būt gudri attiecībā uz klasiskajiem laikiem un tur patiešām pietiek cilvēka mūža, lai tas varētu cik necik pratējs būt šai baltā marmora ziedu laiku impērijā. Bet ir arī vēl kāda cita Grieķija, diezgan dabīgi nojaušama Grieķu salās, kas izaugusi gadu simtu ilgās turku dominācijas laikos.

Modernajam grieķu vēsturniekam nav tik vienkārši visam tikt pāri, cik man ir radies iespaids no dažu cienījamu darbu lasīšanas. Katrā ziņā lielvalstu historiogrāfijas smagās ēnas diezgan dziļi graužas iekšā šīs tautas vēsturiskās koncepcijās. Zināma cienījama stāja esot arī somu historiogrāfijā, kas tur esot izaugusi samērā liberālā zviedru iespaidā. Līdzīgi runāt nevaru, jo neprotu ne somiski, ne zviedriski, bet visā šīs pētniecības laukā jūt grūto Krievijas problēmu atkal un atkal nākam par jaunu, gan drusku žēlīgākā veidā nekā mums, baltiešiem, bet tomēr nekad neatvairāmu līdz galam. Cik man bijis kontaktu ar somu vēsturniekiem (esmu Helsinkos pat divas lekcijas lasījis), tad iespaids ir gaužām solīds un patikams.

Labprāt es būtu gribējis braukt uz Īriju, bet tur nu man nav izdevies būt. Īrijas historiogrāfija, tā ir klasiskais kaujas lauks angļu un īru patriotisma starpā. Nav brīnums, ka tur ir tik daudz kaislības, asumu, neiecietības, jo Īrijas vēsture nu ir viena no nežēlīgākajām Eiropas vēstures lapaspusēm, vēl sevišķi tumši iekrāsota konfesjonālo pretiltību dēļ. Visā šai dramatismā ir jūtamas dažas tīri traģiskas ieskaņas, traģiskas uz palikšanu. Un kā tas lai būtu citādi, ja pretstati ir tik tālu sprauti un cīņu metodes reizēm tik negantas? Normāņu, Tjūdorū ķēniņu un to hronoloģiskiem sekotājiem, nežēlīgajam Kromvelam utt. Īrija ir nepaklausīga province, viņas slavenā senatne — muļķīgas pasaciņas, vēl slavenajam Čērčilam dusmu brīdī — īri ir bastardi utt. Īru vēsturnieki no savas puses māk tā savas tautas sāpes pateikt, ka lasītājam asaras nāk acīs, un tad nu beidzot (lai pieminam tikai divus viņu lielos — Duglasu Haidu (*Douglas Hyde*) un Eionu Maknīlu (*Eion MacNeil*)) lietas ir jau tik tālu, ka no Britu Enciklopēdijas bija vienkārši jāmet laukā agrākie raksti par Īrijas seno vēsturi un tie jāatvieto ar īru vēsturnieku rakstiem. *C'est tout dire*¹, kā teiktu franči. Turpretim Džordža kanāla otrā pusē visa šī senlaiku varenā ķeltisma traģēdija izskan daudz mierīgākos toņos. Dažus norādījumus lasītājs atradīs nodaļā par braucienu uz Eberitsvitu (*Aberystwyth*).

Lēnām slīgst franču iespaidā Bretaņa, un te nu diemžēl jāsaka, ka franču kungiem, kas gadu gadus ir spējuši citus pamācīt liberālo ideju varenumā, viņu morāliski nacionālās attiecības pret mazākuma tautībām viņu zemē (to ir pie tam tik maz) nav pārāk iepriecinošas. It sevišķi pret viņu baskiem.

Pieminot šīs sīkās tautiskās grupas vārdu, mēs sevi nostādām laikam visgrūtākās etniskās problēmas priekšā Eiropas kontinentā. Gadu simtu laikā sadalīta divu spēcīgu valstu iespaidā, bez sava akadēmiska centra — nacionāla organizētāja, šī nelielā tautiskā grupiņa (nepilns miljons) turas kā turējusies gadu simtiem cauri savās tradīcijās, savā valodā, kas it kā esot Eiropas pirmiedzīvotāju pārpalikums, tātad vismaz 3000 gadu veca.

Baskiem savas nacionālās vēstures nav un arī nevar būt, reiz tiem jāeksisistē, kā tie to var. Ir daži pētījumi, ir daži periodiski izdevumi par viņu tik īpatnējo valodu, kas nelidzinās nevienai citai pasaulē (t. i., toreizējā Eiropā) un kas ar lielām un rezultātā apšaubāmām mokām tiek kaut kā saistīta ar dažām Kaukāza valodām. Ir interesanti pētījumi par viņu folkloru (pieminēšu

¹ Ar to viss pasacīts.* (*Franču val.*)

Ž. K. Broža (*J. C. Broja*), slavenā romānista brāļadēla, vārdu), bet vēsturiskā pagātne ieslīgusi pagātnes tumsā, nu, piemēram, miglains fakts, ka basku jūras braucēji laikam būs pirmie Ziemeļamerikas atklājēji, t. i., ka viņi jau sen izmantojuši izdevīgo zveju vietas Labradoras tuvumā un ka viņi bijuši valzivju ķeršanas "industrijas" bezbailīgie radītāji. Nupat nesen, liekas, radies kāds pētījumu centrs Spānijā: *Biblioteca Vascongada*, ir tāds arī Francijā (Grenoblē). Basku mīkla paliek mīkla: vai tie cīnās ar romiešu leģionāriem, vai smagi apdraud Pireneju pārejā svētceļniekus uz viduslaikos slavenā *St. Jago di Compostella's* ceļa, vai mūsu dienās klusi, bet nikni panesot pašreizējās Spānijas valdības nacionāli nivelējošās tieksmes.

Par albāņu sākumiem runāju citā nodaļā. Pirms Otrā pasaules kara arī tur vēl nebija apvienojoša un inspirējoša garīga centra. Tagadējā krasi komunistiskā valdība it kā esot tādu radījusi. Bet vairāk ziņu arī ārā nenāk. Kāda izskatījās albāņu tautas nacionāli centralizējošā ideja pirms pēdējā kara, to var labi saredzēt, piemēra dēļ, sekojošā pētījumā: "*Volkstum und Volksname der Albaner*" von *Eqrem Çabëj*, *Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa*, 1940, Heft 1–2. Vai tas nav sajūtams kā mēģinājums savākt kopā šīs vēstures gaitās tik neganti saplosītās nācijas daļas, viņas *membra disiecta*¹? Un vai mūsu laikmeta jaunajos vējos albāņu minoritātes ārpus dzimtenes, kas skaitliskā ziņā tālu pārsniedz šīs dzimtenes iedzīvotāju skaitļus, tādās lai arī paliktu (Dienviditālijā, Dienvidslāvijā, Grieķijā, Turcijā, Ēģiptē u. c.)?

Tagad nu, Otrā pasaules kara neatrisinātā un nenokārtotā valstiskajā kartē, mūsu t. s. Eiropas mazās tautas uzrāda jo raibu politisko iespēju gradāciju. Neatkarīgās valstis — Īrija; formāli it kā neatkarīgās — Albānija, Somija; valstis, kam ar varu un uz laiku atņemta neatkarība — Baltijas valstis; tautas-valstis, kuru neatkarības centienus sagrāva Padomju Krievijas imperiālisms pēc nedaudz mēnešiem — Kaukāza nacionālās vienības, tautiskās vienības, kas vēl ir tikai provinces citās valstīs — pa daļai ķelti, baski, kaukāzieši.

Kulturālā skatījumā aina ir ne mazāk komplicēta. Valstis, kuru garīgās kristalizācijas centri padoti lielākai vai mazākai iekarotāju kontrolei un spiedienam, tautiskas vienības, kas cenšas noturēt savu patriotisko līniju svešā spiedienā bez attiecīgā centra palīdzības. Līdzīgas ainas nemaldīgi rāda: (1) sīkstu turēšanos pie savām tradīcijām, (2) dziļu tautiskas trauksmes fermentācijas procesu, kā tas pieder mūsu laikmetam, (3) neatlaidīgu cenšanos turēt brīvu

¹ Sadalītie locekļi. (*Latīņu val.*)

pašu lietu un ideju garīgo kārtošānu un, kur tas vēl nav pilnīgi iespējams, nepārprotamu tieksmi uz šīs pilnīgās nacionālās brīvības organizēšanu.

Noslēdzot: mazajām Eiropas tautām jau ir vai arī būs sava brīvība, ne tik vien jušanās, instinktīvi spontānā un morāliskās pašcieņas stājā, bet arī pašām sava, svešu ļaužu neapmiglota, perspektīva uz pagātņi un savi vēlējumi nākotnei.

Reiz man bija jābūt Atēnās, lai stādītos priekšā toreizējam prezidentam Zaimim (*Zaimis*), un reiz uz divām atvaļinājuma nedēļām aizbraucu cauri visam grieķu salu arhipelāgam uz Rodas salu, netālu no Turcijas krasta. Daudz tas nav, bet tomēr vairāk kā nekas. Līdz Patmas salai (*Pátmos*) netiku, jo pietrūka brīvā laika, bet tomēr par visu grieķu arhipelāgā redzēto uzrakstīju diezgan garu atmiņu stāstu "Apokalipses sala", kura novilkumus iedāvāju savējiem un dažam labam paziņam. Tas esot patīcis, kā man bija jādzird, bet tas ir pārāk garš, lai to ievietotu šai grāmatā.

Jau minētais Karduči (*Carducci*), lai man būtu atļauts nosaukt šo slaveno vīru par romantiskās renesanses radītāju 19. gs. otrā pusē (viņa *Le odi barbare*; 1877, 1883 un 1889) raksta vienā no saviem skaistākajiem dzejoļiem (*Fantasia*):

*Tu parli; e, de la voce a la molle aura
lenta cedendo, si abbandona l'anima
del tuo parlar su l'onde carezzevolli,
e a strane plaghe naviga.*

*Naviga in un tepor di sole occiduo
ridente a le cerulee solitudini;
tra cielo e mar candidi augelli volano,
isole verdi passano,*

*e i tempi su le cime ardui lampeggiano
di candor pario ne l'ocaso roseo,
e di cipressi de la riva fremono,
e i mirti densi odorano.*

[Tu stāsti, un, no tavas balss aizklīzdama maigajās vēsmās, lēnām ļaujas tām mana dvēsele un kļīst tā pa neredzētiem krastiem. Tā kļīst rietošās saules siltumā, kas smaida zilganajiem plašumiem; starp debesīm un jūru lido gaiši putni, zaļas salas slīd garām. Mirdz lepni tempļi kalnu galos Parijas marmora baltumā, saules rieta sārtoti; tikko jūtami trīs cipreses krastos un biezi miršu krūmi smaržo.]

Istā romantiķa vīzija, bet gan tikai vīzija: grieķu jūras krāsas un ģeogrāfiskais skats ir citāds. Saules pielietās telpas jūras krāsa ir tumši, spēcīgi

tumši zila, debess saules tveicē palsi pelēka, un salās, kas slid garām mūsu skatam viena pēc otras, ir gaužām maz, ja vispārīgi, zaļas krāsas. Klinšaino salu kontūras piepildītas brūni sārtu un violetu ēnu svitrām, kurās kā asi balti kvadrātiņi izceļas mājas un to grupas. Šie peizāži uzkrītoši atgādina Homēra poēmu ainas, sākot ar Polifēma grotām un alām, un mazajām pašmāju jūras ostām. Kalnu virsotnēs lepni un drūmi dominē venēciešu celtie cietokšņi. Laikam nebūs bijis tik vienkārši valdīt pār šīs vienreizējās gaismas glorijas, neganto vētru un jūras laupītāju paradīzes vietām. Ir saglabājies kāds 15. gs. teksts (*Chr. Buondelmonti Florentini, "Liber Insularum Archipelagi"*), kas dabīgi vienkāršā un tādā kārtā paliekami spēcīgā stilā izstāsta šo vietu stāstu par dabas untumu un cilvēku daudzkārt ērmīgo sadarbību. Nav acīmredzot gadījums, ka Romas imperatora Diokleciana uz toreiz mežonīgo pirātu vietu, Patmas salu, nosūtītājs, mūsu Pestītāja mīlais skolēns apustulis Jānis, varēja uzrakstīt savu briesmīgo grāmatu, kā to parasti sauc, taisni šai vietā. Tur, kur nereti dzirdama "daudzo ūdeņu balss", pārcilvēcīgie dabas vaidi un dusmu izvirdumi. Man personīgi šis Apokalipses teksts ir gaužām tuvs, kā tuvs man ir grūtsirdīgi gudrā žida Ekleziasts. Ne jau baigo, slimīgi saspīlēto vīziju dēļ, kas parasti tiek izceltas Apokalipses analīzēs un kuru vēlākajos viduslaikos ir neskaitāms vairums, bet gan to cilvēcīgi klusi kaislīgo, delikāti silto sirdspukstu dēļ, kas grib sadzirdēt, ja ne vairāk — vismaz nojaust — Dievības elpu cauri bargai "daudzo ūdeņu balsij". Kā mūžīgajā dabas spēlē nikno vētru trakošanā zināt par saules prieka atgriešanos, kas atkal zeltīs visus šos novadus kā jauna, skaista dieva smaids. Tas atraisa, kā nekur pasaulē, cilvēkā domas un jūtas un dod neapraktāmu viegluma un brīvības pārdzīvojumu.

Bet par šīm vietām nebūs pateikta viena no galvenām lietām, ja nebūs pieminēta tā dziļā, tīri vai bezcerīgā vientulība, kas valda šajās seno grieķu dievu savulaik mīļotajās salās. Tie visi aizklīduši nezin kur cilvēces gara dzīves trimdā un atstājuši aiz sevis drupas, virs kurām laiks ir apstājies, palicis nekustīgs. Te reti iemaldījās ceļotāji savādnieki, parasti tādi, kas acīmredzot bija apmaldījušies paši savās biogrāfijās.

Dzīve ir grūta šajās alās. To klintis dod iespēju dažiem augiem, kā, piemēram, vīnstādiem, vīģes kokiem, dārza saknēm, vīrieši pelnās kā zvejnieki, kā nirēji pēc sūkļiem (grūts mūžs, sirds ilgi neiztur, jo jānirst dziļi), lielāko tiesu tie uz ilgiem mēnešiem aiziet peļņā uz Grieķijas kontinentu, dzīve sievietēm vientuļa un drūma, vecās paražas nepārtrūkst paaudžu paaudzēs, sevišķi smagi jūtās sēru paradumi pēc mirušiem, klusās ceremonijas, kurām, liekas, nav gala, un apraudāšanas rituāli liekas nebeidzami. Ir arī kādas

nomaldījušās atmiņas no klasiskajiem laikiem pastorālu dzejoļu un t. s. mānticību veidā. Pilnīgi īpatnēja un vienreizēja pasaule. Bet pilna kādas nepasakāmas un neaprakstāmas burvības: “Kā niecīga muše atbalso jūras nebeidzamās misteriozās harmonijas, tā šīs nelielās, brūnās un nepieejamās klintis sevi ietver lielu vīziju, tēlu un pārdzīvojumu vienmēr jaunu, nemiera pilnu pasauli. Nav viegls uzdevums to izprast, izjūtās valdonīgi to uzņemt, tas ir lemts tikai nedaudziem retiem. Bet asas sensibilitātes vadītais, pastāvīgās uzmanīgas pētišanas atbalstītais, kas līdz tām nonāks, tas šīs vietas neaizmirsīs nekad. Viņš tur atgriezīsies vienmēr ar savu fantāziju un ar savām jūsmām it kā kāda apskaidrotā miera patvēruma vieta, skaistuma piepildījumā, tīras un neizsmejamas cilvēcības ostā.”¹

Tagad tā vairs neraksta, varbūt jāsaka: neprot rakstīt. Nupat manās rokās nāk interesanta Somijas zviedra grāmata: *Göran Schildt, “Das Goldene Vlies, Auf den Spuren der Argonauten”*, Brockhaus, 1965. Cita pasaule, citas jušanas, vērtīgi salīdzināt.

Pa Rodas salu pabraukāju uz vienu un uz otru pusi, slaveno tauriņu avotu un kalna hoteli ieskaitot. Pieminēšanas vērtais bija brauciens uz Lindu (*Lindos*), kur augšā klintī vēl redzamas senā tempļa drupas. Tā nu atkal ir viena no Senās Grieķijas “mūžīgām” vietām dispozīcijā, apvāršņos, pacilātu pārdzīvojumu plūsmā, viena no tām, kā Sūnija rags (*Cap Sunion*) Atikas lidenuma galā, kur saules rieta briestošās krāsās, klinšu priedīšu apburošās smaržās stāvējām pirms dažiem gadiem ar mīļo kolēģi, somu sūtni Arti, un kur man bija jādzird viņa sērīgie vārdi: *Dites moi, pourquoi dans un monde si beau, les hommes sont si méchants?*² — Jā, kādēļ? Viņi laikam domā, ka tā viņiem ir labāk.

Zem Lindas klints uz salas iekšieni ir neliela vēlāko laiku grieķu pilsētiņa. Tik tur bija slavenības kā kādas kundzes mājiņa, kurā esot lielākā Rodas porcelāna šķīvju kolekcija. Es neteiktu, ka tie būtu visskaistāko porcelānu rindā, bet īpatnēji gan un, protams, arī ļoti dārgi (ap 400–500 liru gabalā). Aizgāju to apskatīt, pati vecā kundze man rādīja šo plašo sienu, šo šķīvju nodekorēto. Iespaidīgs skats. No sarunas nekas neiznāca, jo jaungrieķu valoda nav manas sīkās valodu kolekcijas skaitā. Tik vien sapratu, ka īpašnieci apmeklējis arī “pats” *kūrios Venizelo*. Tas savā dzīves un valdīšanas laikā grieķiem bija sava veida demokrātiskais dieviņš: ar citiem vārdiem, tauta viņu vērtēja kā savu īpašību vispilnīgāko personificējumu.

¹ G. Jacopi, “Patmo”; Italia Artistica, 1938, Nr. 115.*

² Sakiet man, kādēļ tik skaistā pasaulē cilvēki ir tik ļauni?* (*Franču val.*)

Būs jāstāsta šis stāsts hronoloģiski ačgārnī, t. i., jaunākie notikumi pa priekšu.

Biju jau nosviests no saviem diplomātiskajiem augstumiem un sitos dzīvei cauri, kā mācēdams. Reiz kādās darišanās aizgāju pie kāda no saviem paziņām — itāliešiem. Bija tas bijis žurnālists ar diezgan pazīstamu vārdu un piedevām advokāts, kam — nezinu kādēļ — vienmēr bijušas tuvas sakarības ar policijas darbinieku aprindām, no kurām nereti pie viņa nāca tās locekļi, lai gūtu personīgus juridiskus padomus.

Sarunā ar savu paziņu dzirdēju viņu izmetam teicienu, ka es jau esot ļoti pazīstams karabinieru kancelejām (karabinieri — tas pats, kas citās zemēs žandarmērija). Nesapratu, ko šis teiciens nozīmē: vai joku, vai vēl ko. Nu, teica mans paziņa, lieta ir šāda. Kādu dienu pie viņa ieradies kāds karabinieru apakšvirsnieks (tie ir, kā amerikāņu seržanti, galvenie darītāji), viņš — mans paziņa — bijis aizņemts, tādēļ viesi ievēdis savā kabinetā un lūdzis to uzgaidīt. Kad nu advokāts ieradies savā kabinetā, viņš ieraudzījis seržantu uzmanīgi pētīt to Itālijas Akadēmijas sējumu, kurā atstāstīta *Convegno Volta* norise un kur atrodas arī dalībnieku fotogrāfijas (tātad arī mana un mana paziņas). Karabinieris sīki pētījis taisni manu ģīmi un parakstu, kas zem tā. Advokāts ieinteresēts noprasisjis, vai tad viņš to kungu pazīstot, reiz tik sīki pētīt. Kā nu ne, skanējusi atbilde: mums par viņu ir vesels biezs *dossier*¹, un parādījis gandrīz plaukstas platumā šī dosjē apmērus. Mans paziņa, vēl vairāk ieinteresēts un izspēlējot lielāko nezināšanu attiecībā uz mani, noprasisjis: bet ko tad šis vīrs tādu nodarījis, ka jūs par viņu tā rūpējaties? Karabinieris atteicis: nekas īpaši sevišķs jau nav, tikai viņš (t. i., es) ir pārāk frankofils. Acīmredzot šī mana īpašība Berlīnes–Romas ass ziedu laikos un itāliešu un franču attiecību ļoti nelabā un no itāliešu puses, teikšu, neglītā posmā, bija bijusi par iemeslu karabinieru lielai uzmanībai pret manu niecīgo personu.

Es ziņu pie sirds neņēmu un turpināju savu smago ciņu par eksistenci, starp citām izdarībām pasniedzams arī franču valodas stundas Forlanini institūtā, t. i., tiem diloņslimniekiem, kas bija jau pēdējā izveseļošanās fāzē.

Kā šis dosjē radies, par to nu daudz ko gudrot nav. Daži no daudzajiem faktiem, kurus šeit pieminēšu, nepārprotami attēlos visas sakarības.

¹ Dosjē — dokumentu, materiālu kopums (kādā lietā vai jautājumā). (*Franču val.*)

AUTORA VECĀKI.

Kartiņai otrā pusē trīs rindiņās stingrā, veclaicīgā autora
tēva rokrakstā: 1874 (tas ir viņu kāzu gads), *And. Spekke*
un *Dahrte* —" — *ds. Zirul*, kā arī iespiesta rotāta
fotogrāfijas zīme ar tekstu: "J. baron Manteuffel,
Alexander Boulevard 2, Riga." Oriģināllielumā

Kādas villaines saglabājies stūris no pabieža, zaļganās krāsas auduma ar īpašuma zīmi; tā, liekas, ir vissenākā no Cīruļu lietām

Vecmuižas skola. Skolotāja dzīvoklis, kurā dzimis ARNOLDS SPEKKE, ir ēkas galā pa labi, apakšstāva otrā pusē, bet zāles logi ir ceļa pusē – 2., 3. un 4., skaitot no stūra

ANDREJA STĒRSTES ģimene

ALEKSANDRA SPEKKE ar dēlu ANDREJU

ALEKSANDRA SPEKKE Vīnē

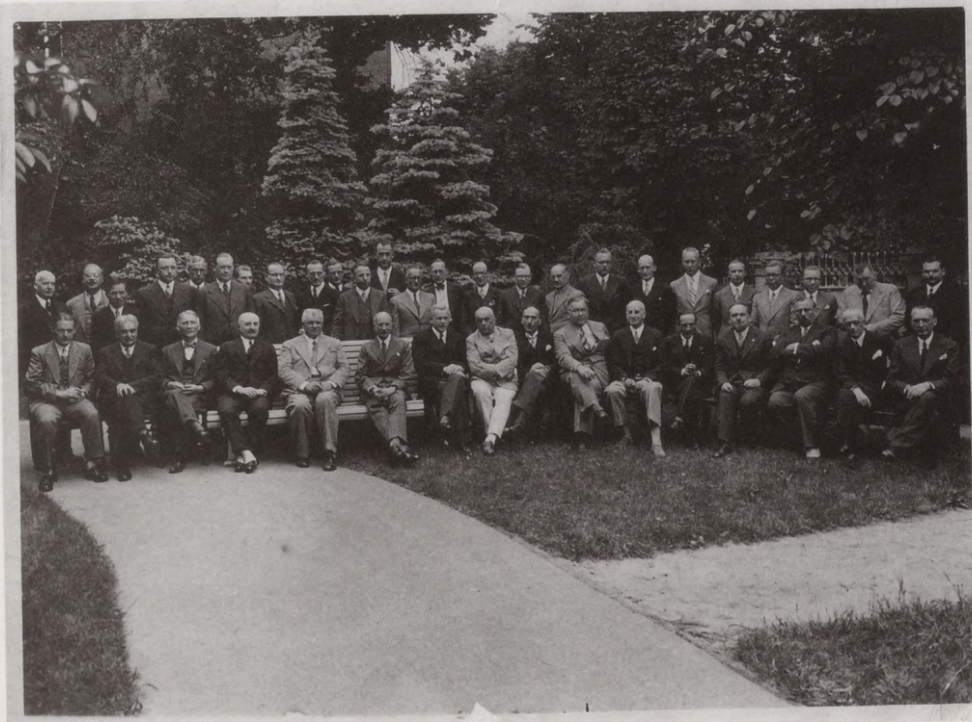

ARNOLDS un ALEKSANDRA SPEKKES ar dēlu ANDREJU

Latvju–franču tuvināšanās biedrības vakars Vīrsnieku klubā 1930. LU rektors un
 vēlākais izglītības ministrs A. TENTELIS ar profesoriem E. BLESI (pa kreisi) un
 A. SPEKKI, šīs biedrības priekšnieku. No kreisās sēž: E. KAIZERLINGA,
 N. STILLA un (daļēji aizsegta) MAIDANACA kundzes, Francijas sūtniecības
 lietvedis A. DU CHAYLA, franču jūras atašejs kapteinis P. STILLS, E. ŽUBĪTE,
 konsuls H. ROUX, M. VĪTOLA un A. SPEKKES kundzes, H. ALBATS; stāv: Polijas
 sūtnis M. ARCIŠEVSKIS, V. LAZDIŅŠ, A. BIRZNIEKS, A. KAIZERLINGS,
 A. BĪLMANIS, franču militārais pārstāvis pulkvedis CH. ARCHEN, E. BLESE,
 A. TENTELIS, A. SPEKKE un Dienvidslāvijas sūtniecības lietvedis
 M. MAIDANACS.

FOTO: K. RAKE

Latvijas sūtņu konference Rīgā, 1935. gada 3. jūlijā. Pieņemšana pie ārlietu ministra (Valdemāra ielā 13; fotografēšanās notika dārzā). 1. rindā centrā sestais no kreisās Francijas sūtnis J. TRIPIER, Polijas – Z. BECKOWICZ, sūtnis Polijā un Rumānijā M. VALTERS, Rumānijas sūtnis princis M. STURDZA, sūtnis Vācijā EDG. KRIEVIŅŠ, Vācijas sūtnis E. FON ŠAKS, Itālijas – G. F. MAMELI un sūtnis Itālijā, Grieķijā, Bulgārijā un Albānijā A. SPEKKE; 2. rindā centrā 11. no kreisās J. FELDMANS, V. ŠŪMANIS, L. SĒJA, Amerikas Savienoto Valstu sūtniecības padomnieks COLE, Spānijas sūtniecības lietvedis J. ENZIO, A. STEGMANIS, K. FREIMANIS, A. KAMPE, Zviedrijas sūtniecības lietvedis N. BĒRENKREICS, P. REINHARDS un K. BĒRENDŠ.

FOTO: K. RAKE

Atvadišanās vakars Virsnieku klubā. No kreisās 1. rindā: E. VIRZA, A. KALĒJS,
M. PENIĶIS, E. BLESE, ELZA STĒRSTE, aizbraucēji — ALEKSANDRA un
ARNOLDS SPEKKES, J. SESKIS, M. SEGRESTE, O. GROSBERGS, R. VILDE;
2. rindā: A. PLENSNERS, A. ŠVĀBE, A. SPEKKE, L. BĪRAVA,
A. ĀBELE-DĀRZIŅA, M. MAURĪTE, L. TORGANI, F. BALODIS, L. ZUBLAVA-
BŪCENE, K. STRAUBERGS, P. ZĪLĪTS, M. JONVAL; 3. rindā: V. DAMBERGS,
V. TONE, V. JANKAVS, T. ZAĻKALNS, A. BRIEDIS, J. SPROĢIS, A. KRODERS,
R. ŠMITS, A. KAMPE, V. OLAVS, V. KALNIŅŠ un N. ĀBOLTIŅŠ.

FOTO: O. LAIVA

Sūtniecības nams Romā, *Via Arcangelo Corelli*

ANDREJS SPEKKE, ELZA STĒRSTE, ALEKSANDRA
SPEKKE, HELENA STĒRSTE, VIJA SPEKKE, AMARIL-
LIS VIRZA
pie Latvijas sūtniecības ēkas Romā

Galma karieses pie sūtniecības vārtiem. FOTO D'AMICO

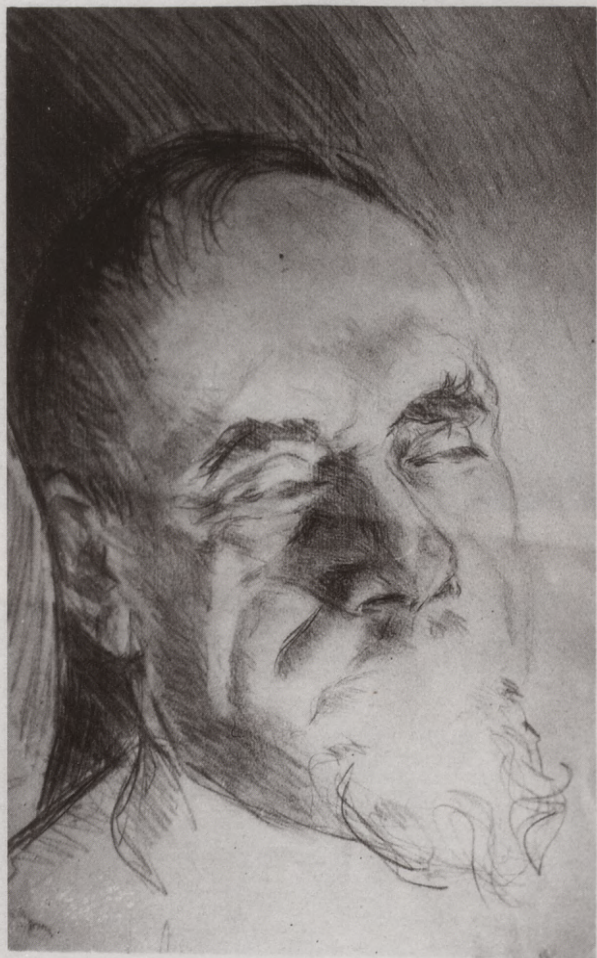
Pie Latvijas sūtniecības Romā. ROBERTS KAMPUSS, ARNOLDS SPEKKE,
kambarkungs KONTE SUARDI

ARNOLDS SPEKKE ar meitu VIJU Romas apkārtnē

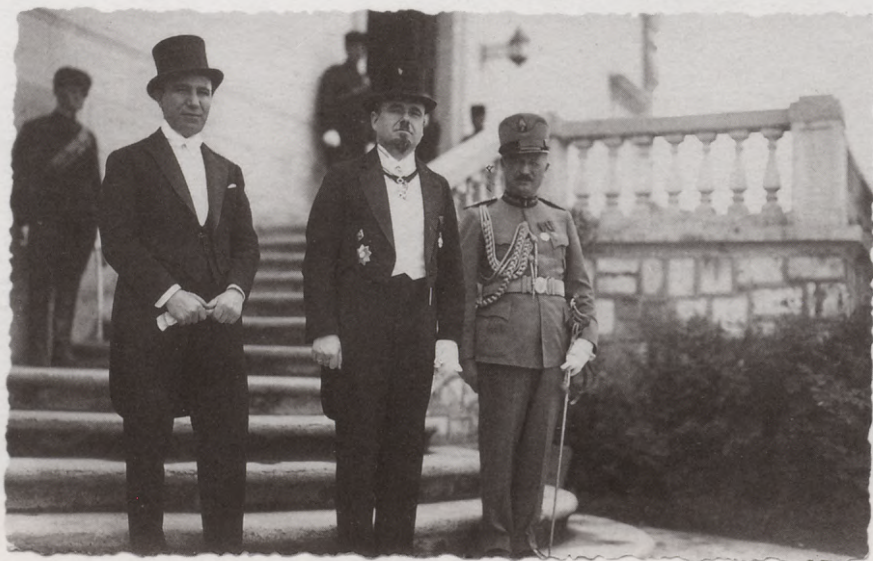
ALEKSANDRA SPEKKE ar meitu VIJU pie Lurdas baznīcas Francijā

ARNOLDS SPEKKE.
Vijas Speķes zīmējums. 1946

Akreditēšanās Sofijā, Bulgārijā. 1935

ARNOLDS SPEKKE, akreditācijā Albānijā

ARNOLDS SPEKKE un EDVARTS VIRZA
pie Rīgas-Bauskas autobusa

Pēc akreditēšanās oficiālās daļas J. F. Dulles "skaita priekšā, kā viņš Molotovam skaitījis priekšā visus
lielinieku melus, laužtos solījumus u. c. attiecībā uz mums"

ARNOLDS SPEKKE ar kundzi sasveicinās ar *JOHNSON* kundzi

A. SPEKKE lasa lekciju *Yaukton* koledžā. 1967–1968

Vašingtonas abu lielāko laikrakstu *The Washington Post* un *The Evening Star* 1968. g. 24. aprīļa izgriezumi ar iepriekšējā vakarā Baltajā namā notikušās pieņemšanas attēliem; no visām apmēram 120 diplomātiskām misijām bija ievietoti vienīgi Latvijas pārstāvju attēli

Izbraukums Romas apkārtņē

Nu, piemēram, šāds gadījums, viens no bīstamākiem. Kad Itālija pie-
teica karu jau militāri sabrukušai Francijai un tūdaļ iebruka Nicas novadā
(lai neaizmirstam tomēr, ka Nica ir Itālijas apvienošanas leģendārā varoņa
Dž. Garibaldi dzimtene), Romā dzīvojošie franču diplomāti tika izraidīti no
Itālijas. Itāliešu policija ar viņiem esot apgājusies stipri prasti, kas nu sevišķi
glauni nebija. Pie mana dzīves drauga atnākusi Francijas militārā atašeja,
ģenerāļa Parizo (*Pariset*) kundze, un lūgusi, ja mēs to varot, lai viņus (ģe-
nerāli, kundzi un meitiņu) aizvedot savā auto uz staciju, citādi viņiem stāvot
priekšā diezgan nelabas strapaces. Mans draugs atbildējis, ka bez manas
ziņas to darīt nevarot. Tiklīdz es pārnākšot, viņa man lietu izskaidrošot un
tad piezvanīšot Parizo kundzei (visi sūtniecības telefoni, un ne tikai tie vien,
protams, bija pieslēgti, kur vajadzīgs). Kad ierados, pārrunājām situāciju.
Man šādā brīdī nostāties, tā sacīt, pret Itālijas policijas rīcību ar franču dip-
lomātiem, tas nu bija risks un laikam diezgan liels. No otras puses, atteikt
taisni tiem mīļajiem cilvēkiem, ar kuriem esam visu laiku bijuši sirsnīgā
draudzībā (arī abas meitenes, gandrīz vienos gados, bija lielas draudzenes),
tā būtu bijusi glēvulība. Nospriedām sūtīt mūsu Vivi ar šoferi, lai aizved
Parizo ģimeni uz staciju. Kā viņa vēlāk stāstīja, esot bijis jābrauc cauri trim
policijas kordoniem, bet visumā lietas nogājušas gludi, nebijis nekādu sa-
režģījumu. Tikai mans frankofilais dosjē būs palicis par dažām lapaspusēm
resnāks.

Vēl kādu faktu. Vēstnieks Fransuā Ponsē (*François Ponset*) vēl īsi pirms
“ugunsgrēka” (sk. 14. nod.) bija centies darīt iespējamo, lai nomierinātu ag-
resīvo fašistu kareiviskos prātus. Tā, starp citu, viņš rikoja jo bieži savas
slavenās Farnēzes (*Farnese*) pils zālē (tai pašā, kur redzams laikmetīgā gleznā
arī “ķeceris” Luters) plaša vēriena publiskas lekcijas, kuras lasīt no Parīzes
brauca visas iespējamās slavenības. Es, protams, līdzīgu gadījumu garām ne-
laidu, un allaž biju redzams sēžam (kam bija vajadzība redzēt) klausītāju
pirmā rindā, kā jau diplomātam svešā vietā pienākas.

Lai man būtu atļauts pieminēt tikai vienu no šīm lekcijām, kas siltā
sajūsmā sacēla suverēnā Maltas ordeņa valdnieku, slaveno princi Kidži, ļoti
garīgu un cienīgu kungu (sēdējām blakus). Lasītājs bija kāds no to laiku re-
dzamiem franču dzejniekiem (vārds man izbiris no galvas — nav ko brī-
nīties, jo no modernās dzejas tik un tā nekā nezinu), sīks, fražils kungs, mēs
teiktu, īsts piparkūku vīriņš. Valodas un stilistiskās kadences ziņā šī bija
viena no visskaistākām lekcijām, kādas esmu dzirdējis savā mūžā. Viņš stās-
tīja par saviem ceļojuma iespaidiem Romā pirms Pirmā pasaules kara, arī
par savu vizīti pie prinča Kidži. Nekad neaizmirsīšu viņa pagājušo laiku

smalko pieminēšanu, pietāti pret to un pret tiem, kas bijuši pirms mums. Esot Romā tai laikā dzīvojis vecs un sirms laulātais pāris, viņš iesāka. Abiem pienācis laiks aiziet no šīs pasaules; pirmais acis aizvēris vīrs, sieva vēl mocījusies savā gultā. Atnākuši nesēji ar zārku, iezārkojuši mirušo, bet, nesot to laukā, kaut kas durvis iesprūdis, kaut kas kā kritis, kā jūcis. Sieva, nevārēdama šādu apiešanos paciest ar viņas laulāto draugu, saņēmusi pēdējos spēkus, uzslējusies gultā sēdus un saukusi niknā balsī: es nevēlos, ka mani aiznes (t. i., no šīs pasaules) diletanti (*Non voglio esserea portata dai diletanti*). Jā, dāmas un kungi, noslēdza šo savu līdzību lektors: esiet rūpīgi un godprātīgi pret pagātnes zelta šķirstu (*le cercueil d'or du passé*).

Spiegi mums riņķoja apkārt. "Lielie" vēstnieki tiem smējās acīs, vismaz tiem, kurus tie pazina, es mierīgi noskatijos, bet gadījās arī man, kad es, piemēram, biju iegrimis dziļākā sarunā ar kādu no šiem "lielajiem", gadījās arī man, ka nezin no kurienes radušās daiļas dāmas stipri prasti iejaucās sarunās ar manu partneri, aizgrābjoši smaidīdamas, atstājot man vienīgo iespēju: pagriezt muguru visai kombinācijai.

Vienu scēnu gleznainības labad. Lielā katastrofa nāca virsū ar joni. Gaiss bija pilns smagu nojautu, nojautu, kam nebija formas un par visām lietām datuma. Bija kāds liels sarīkojums kādā no lielajām sūtniecībām. Nēlabu ziņu pilns aizgāju uz to, bet, lai nebūtu jāiet pirmajās rindās un lai tiktu vaļā no oficiālās smaidīšanas, iegājis zālē, nosēdos netālu no durvīm, pamalē. Pēc brīža nāk mūsu dekāns, nuncijs Borgondžīni Duka (*Borgongini Duca*) (vēlākais kardināls, īsti brīnišķīgas laipnības un godprātības kungs, kas pret mani nemainījās ne par milimetru, kad biju vairs tikai noplucis bēglītis). Ieraudzījis mani, viņš nogriežas no galvenās ejas, nāk pie manis, nosēžas blakus un tūdaļ sāk vaicāt, vai es ko zinot par to, par šo un par vēl kaut ko. Iesilām sarunā, bet te jau klāt pirmā delegācija: vai ekselence tomēr nenākšot uz savu pirmās rindas vietu?

Delegācija no namatēva. Nuncijs, laipnīgs un smaidīgs: ļoti pateicoties, bet viņš nu palikšot šepat. Tas ir pēc laika "divas skaistules". Uzrunā nunciju, it kā manis nemaz pasaulē nebūtu. Lai taču nākot uz priekšu, utt. Mani situācija sāk amizēt, fiksēju skaistules un gaidiju, kas te notiks tālāk. Nuncijs ļoti laipnā un noteiktā balsī pateica, ka viņam te esot labi. Tie bija viņa vārdi, bet balsī skanēja: vai dāmas būtu laipnas likt viņu mierā. Dāmas saprata un aizvācās. Mūsu pārtrauktā saruna iesila no jauna.

Pie pēdējā Francijas vēstnieka ierados ar viņa atļauju, protams, kādas pāris reizes, ne vairāk. Bet tas arī notika brīžos, kad man viņa spriedums likās jo svarīgs esam. Sociālajā plāksnē lietas bija kārtībā: viņš mūs dažkārt

aicināja uz savām lielajām dinejām, mēs no savas puses saucām Fransuā Ponsē (*François Ponset*) pāri uz savām mazajām dinejām, un viņi arī bija laipni nācēji.

Dažureiz vēstnieks bija ar mani stipri atklāts. Redzēju, ka viņš cieši noskatījās uz maniem Goda Leģiona ordeņiem (tos biju dabūjis vēl diplomāts nebūdams), un no tās reizes viņa valoda palika atklātāka.

Reiz viņš, laikam nodomājis, ka izrunājies par tālu (runa gāja par zināmām spiegošanas afērām), pārtrauca runu un noteica: *mais Vous savez, mon Ministre, que ce que je vous dit!*¹ utt. Es mierīgi atbildēju: parādiet, *ambassadeur*², to vīru, kas manas plāpības dēļ sēdētu cietumā. Kungs nosmaidīja: *Je le sais*³, un runas gāja tālāk. Itāliešiem viņa vēstniecība bija *tabù*, tie tur vienkārši nevarēja rādīties, lai netiktu ierakstīti fašistu melnajā reģistrā. Un ko tas nozīmēja, to man zināja stāstīt tie viņu pagrīdnieki, ar kuriem man iznāca, bez manas gribēšanas, saskare, kad 1940.–1941. gadā strādāju Milānā, *Relazioni Internazionali* redakcijā. Vorkuta u. c. jau nu gluži nebija fašistu cietumi un koncentrācijas lēģeri, bet tajos atrasties, īpaši uz fašisma beigām, tas nu bija gaužām apšaubāms “prieks”. Reiz vēstniecībā pie durvīm Fransuā Ponsē, ieraudzījis kādu itāliešu darbinieku nākam, iesaucās, laikam pārsteigumā, *quel courage*⁴! Un bija laikam arī *courage*⁵, lai gan tas vīrs bija ekonomiski neatkarīgs cilvēks. Fransuā Ponsē formulējumi bija asi, netrūka viņam stiprām situācijām arī stipru vokābuļu, katrā ziņā tas bija vīrs ar paša galvu un ar lepnu stāju. To jau bija pierādījusi arī Hitlera cienība pret viņu.

Bet visam beigās viņam tikko neizgāja bēdīgi ar visu lielo Hitlera respektu pret viņu. Nezinu vairs pateikt, kādā gadījumā viņš bija bijis pie Hitlera tā Bavārijas kalnu rezidencē, Berhtesgādenas “Ērgļu ligzdā”. Runājis ilgi ar Hitleru un siki, ziņojumā savai valdībai bija aprakstījis ir šo ligzdu, ir visu sarunu. Aprakstījis ar izcilu literāru talantu, pie tam pašu Hitleru raksturojis kā *assez raisonable, cette foi*⁶ Francijas Ārlietu ministrijā kādam bija radusies ģeniāla ideja likt nodrukāt šo ziņojumu toreiz ļoti lasītajā *Temps*! Žurnālistiskas ētikas visspožākais paraugs! Protams, tad, kad Francija gulēja Hitleram pie kājām, viņš neaizmirsā savu “draugu” Fransuā Ponsē, un tas esot Berlīnes cietumos pavadījis stipri bīstamus brīžus. To man zināja stāstīt

¹ Bet jūs zināt, mans kungs, ko nozīmē tas, ko es jums saku. (*Franču val.*)

² Sūtni. (*Franču val.*)

³ Es to zinu.* (*Franču val.*)

⁴ Kāda drosme. (*Franču val.*)

⁵ Drosme. (*Franču val.*)

⁶ Šajā reizē diezgan prātīgs.* (*Franču val.*)

kāds ukraiņu patriots, kura kamera atradusies blakus franču diplomāta vieninieka celei! Kad nu savukārt daļa Vācijas gulēja pie Francijas kājām, Fransuā Ponsē bija viens no Vācijas augstajiem komisāriem.

Ar ģenerāļa Parizo ģimeni mēs bijām lielos draugos. Sirsnīgos. Un ja tā nebūtu bijis, tad jau arī nebūtu iedomājama augšā aprakstītā scēna par šīs ģimenes izvadišanu no Romas mūsu sūtniecības mašīnā. Ģenerālis jauki mācēja stāstīt par savu kādreizējo šefu, maršalu Fošu (*F. Foch*; Dienvidfrancijas attiecīgajā izloksnē viņa vārds nozīmē uguni). Interesanti bija šie stāsti, un es ģenerāli allaž lūdzu man tos stāstīt. Tikai divas īsas atmiņas. Pirmajā vācu uzbrukumā Parīzei Foša frontes daļas stāvoklis bijis (nezinu vairs, kur un kad) izmisīgam līdzīgs. Lai glābtu, ko iespējams, toreiz ģenerālis Fošs devis virsvadībai savu jau vēsturisko telegrammu-zīņojumu: Mans kreisais spārns sakauts, centrs atkāpjas, labais spārns tikko turas, — es pāreju pretuzbrukumā. Otrs pieminējums ir mazāk traģisks, toties amizantāks. Fošs savu studiju un sākuma karjeras laikā bijis fanātisks Napoleona, stratēģa, pielūdzējs, bet tad, kad viņam pašam bijis jābūt par virspavēlnieku sabiedroto karaspēkiem, tad viņa sajūsmas par Napoleonu stipri mazinājušās. Īsti francisks humors.

Ar profesoru un akadēmiķi Karkopino (*Carcopino*) biju pazīstams jau no tā gada, kad Sorbonnā lasīju savas lekcijas. Tā arī iznāca pie pirmās satikšanās Romā: “Bet es jūs esmu redzējis, es jūs pazīstu,” viņš man teica. Es atbildēju: “Es jums pateikšu, kur mēs tikāties; jums acīmredzot lēcieni no profesora uz diplomātu nav tik parocīgs,” utt. Sirsnīga bija mūsu satikšanās, un es allaž mantoju no šī gudrā vīra, viena no mūsu laiku labākiem latīnietiem. Vēl šodien glabāju viņa skaisto grāmatu par “Ikdienas dzīvi Romā”. Kad Francija sabruka, viņu tik ilgi lūdza, kamēr pielūdza uzņemties izglītības vadību maršala Petēna valdībā. Kad savukārt nacisms, aptīrījis pamatīgi bagāto Franciju, bija spiests atkāpties, Karkopino liktenis esot bijis šaubīgos svaros. Reiz Romā, laikam 1945. gadā, tiku iepazīstināts ar kādu franču liberāļu kungu no Parīzes. Tam tūdaļ vaicāju, kā iet Karkopino? Kungs uzmeta savu liberālo lūpu un man atteica: viņš ir savās mājās, un tas mūsu apstākļos ir ļoti daudz. Varu atzīties, pagriezu kungam muguru. Tātad tomēr nebija giljotinējuši, kā montanari darīja ar žirondistiem, bet atstājuši mājās šo lielo patriotu, kas bija centies glābt, kas vēl bija glābjams.

Un kā varētu atstāt neminētus jaukos vakarus Franču Akadēmijā, *Villa Medici* uz Pinčio stāvēs nomales, ar lielo marmora monolīta fontānu priekšā, to pašu *Villa Medici*, kas jau tik daudzus gadu simtus cauri ir bijusi un ir tūristu un artistu milule? Mūsu laikos tur direktors bija pazīstamais

franču komponists Žaks Ibērs (*Jacques Ibert*). Tur notika koncerti, kuros uzstājās labie franču artisti, arī pašas Akadēmijas audzēkņi-stipendiāti. Diezgan bieži. Publika tur bija interesanta, protams, ar franču izlasi, un tur mums bija izdevība iepazīties ar dažu labi vērtīgu un interesantu personu, piemēram, ar nupat mirušo (1959. gada oktobrī) slaveno amerikāņu mākslas kritiķi B. Berensonu, kas dzimis, kā zināms, Viļņā, kādā laikam intelektuāli bagātā žīdu ģimenē. Mums ar viņu radās tīri "baltiskas" simpātijas, kas bija spēcīgas diezgan, lai izlauztos cauri pārējiem vēlāk nākušiem kultūras noslāņojumiem. Tur vienā no saloniem stāvēja arī klavieres, uz kurām it kā esot spēlējis Lists. Manu dzīves draugu tik ilgi lūdza tās izmēģināt, kamēr viņa beidzot arī piesēdās klāt un spēlēja turpat vai veselu stundu. Viss, kas mums no šīs skaistās vietas palicis (tā ir viena, no visskaistākām Itālijas aristokrātijas villām), ir viena veca gravīra un bronzas medaljons ar skaisti grieztu Partenona zirga galvu; to mums iedāvāja, laikam aiz tīras simpātijas, viens no Akadēmijas stipendiātiem. Laiki aiziet, pasaule paliek sveša mums, tiem ar baltām galvām.

Vēl man ausis skan man dziļi simpātiskā, pasaulē gan maz pazītā franču komponista Florāna Šmita (*Florent Schmit*) gabals, kuru ar eleganci uz divām klavierēm nospēlēja divi jauni franču pianisti. Gabals saucas *A travers les villes allemandes* (apmēram tā); tās bija vecās, sentimentālās vācu melodijas spriganā un daudzu harmonisku speciju sazālotā pavadījumā, plašā divu klavieru vērīenā. Neaizmirstams.

Savu Romas gadu grūtajos posmos uzrakstīju savu Lavijas vēsturi. Arī labu skaitu žurnālu un avīžu rakstu itāliešu valodā. Tad, kad tā parādījās iespiesta, tautieši dažādās pasaules malās tai piegriezta diezgan lielu ievēribu, un man ir nācies dzirdēt un lasīt daudzas pateicīgas atsauksmes. Nu ir pagājuši vairāk kā desmit gadi¹ un maz pamazām darbs novecojas, aiziet no ļaužu prātiem. Ja būtu vēl manā mūžā iedomājams kāds jaunizdevums (1957. g. iespiedums ir tikai pirmteksta atkārtojums arniecīgām pārmaiņām), tad tur nu būtu diezgan daudz jāpiestrādā, lai aizpildītu tos robus, kurus likvidējuši jaunāko gadu pētījumi, ne tik vien latviešu vēsturnieku darbos. Tiešu kļūdu mani kritiķi (arī dažādās valodās) nav uzskaitījuši daudz, iemesls ir tas, jādomā, ka, darbu rakstot, galvenām kārtām pieturējos

¹ Šis fragments publicēts Baznīcas kalendārā 1962.*

pie tekstu analīzes metodes. Toreiz, kad iznāca latviešu (1948. g.) un angļu (1951. g.) izdevums — un neskaitīšu šeit tās nebeidzamās grūtības rediģēšanas darbā un finansiālās mocības —, grāmata tautiešiem esot devusi, kā man tika atstāstīts, pamudinājumus izturēt grūtos laikus. Ļoti tāla ir no manis vēlēšanās iztēlot sevi par kādu tur varoni. Pavisam atklāti, bez pozas.

Lietas sākās šādi. Kad krievi bija mūs izmetuši no sūtniecības (itālieši, vācu līnijai sekodami, tikai skatījās, kas notiek), atradām divas mazas istabiņas Romas nomalē. Mana meitiņa aizgāja pelnīt grašus itāliešu kancelejās, iepriekš izņēmusi mašīnrakstītājas kursus, mamītis ņēmās pa māju, bet es, pēc tam kad tirgū biju izdarījis iespējamus iepirkumus, sēdēju savā dzelzs gultiņā un skatījos pa logu laukā. Vienu dienu, otru... Cik ilgi tā sēdēsi? Nospriedu, ka dumjā prātā vēl netaisos palikt, tādēļ kaut kas jādara. Kas īsti?

Sākšu rakstīt par mūsu cilts senajiem laikiem, kas visiem esot tik tumši, tik neskaidri, varbūt kas iznāks.

Sāku ar. Pēc gada dabūju vietu Milānā, *Relazioni Internazionali* redakcijā. Mani daudz nemocija, bija vaļa rakstīt tālāk manu darbu. Kad pēc gada mani no redakcijas izmeta laukā (kungi bija sanākuši naidā savā starpā, un sveša acs tur nu bija lieka), man jau bija gatavas vairāk nekā desmit nodaļas. Divas no tām tika iespiestas itāliešu zinātniskajos žurnālos (II un IV pēc grāmatas angļu izdevuma). *That is all.*¹

Kad Romai uznāca vācu okupācija, man bija gatavs diezgan prāvs skaits nodaļu. Bija man doti nesaistoši solījumi publicēt grāmatu Romā, tādēļ pirmteksts ir rakstīts itāliešu valodā. Viss tas, protams, sabruka, un, kad uznāca "vācu laiki" ar visām neizrēķināmām varbūtībām, negribēju es, lai mans apmēram treju gadu darbs vienkārši aizietu bojā. Nebija mazums "teorētiku" nacionālsociālistu starpā, kas ne drusku nešaubījās, ka vēsture ir tikai vāciešiem, citi, tie bija dzīvojuši pa vēstures tumsu un tiem arī nekādas vēstures naciķu Valhallas apvāršņos nevarēja būt un arī nepienācās.

Garā stāsta īss noslēgums. Es sava manuskripta trīs kopijas novietoju, ar saimnieku laipnu atļauju, protams, trīs dažādos klosteros: pie mariaņiem, kur toreiz dzīvoja monsinjors Čamanis, pie franciskāņiem, kur to apņēmas glabāt Tēvs Zaharija (*Padre Zacharia*) (holandietis, kas bija rakstījis arī par Baltijas problēmām), un trešo — pie jezuitiem (pazīstamajā *Istituto Orientale*). Kad naciķi beidzot bija projām, nesu mantu mājās, kur tā gulēja, putekļu aplātā, kādā stūra plauktā. Nebija man toreiz vairs vaļas domāt par

¹ Tas ir viss. (*Angļu val.*)

manuskriptu, jo viss mans mazais iekrātais krājumiņš jau sen bija izsīcis un nu bija jāskrien pa stundām un visādiem gadījuma darbiem, lai nebūtu jā-mirst badā. Arī visas pārdodamās lietas jau bija likvidētas, vērtīgas grāmatas ieskaitot, kuru man bija ļoti žēl. Beigts ir beigts.

Savus laikus biju iecerējis rakstīt dienasgrāmatu par notikumiem šajos mēnešos, bet toreiz to neuzrakstīju un tagad to vairs nevaru izdarīt. Bet būtu bijis vērts. Žēl!

Nāk man prātā kāda saruna, gan 1940. gada nogalē Milānā, ar kādu fašistiskās milicijas virsnieku, ar kuru dzīvojām vienā pansijā un kas bija cilvēci laipns pret mani, jo labi saprata, kā baltietis varēja justies 1940.–1942. gadā. Reiz, redzot mani stipri drūmā garastāvoklī, viņš vaicāja, kas man kaišot, vai ziņas tiešām esot tik ļaunas. Atbildēju, ka jūtu šai pilsētai un vispār Itālijai lielu postu nākam un ka nezinu, ko darīt. Kā, vai tad es neticot Romas–Berlīnes ass uzvarai? Teicu, ka neesmu karavīrs, bet to gan jūtu, ka nabaga Itālijai ies gaužām vāji, lai kāds būtu kara iznākums. “Ja uzvarēs Vācija, tā jūsu zemi saspiedīs plakanu īsā brīdī. Ja uzvarēs angļi, tad jūs dabūsiat izbaudīt, kāda izskatās atriebība, t. i., vai nu tieši, vai ar iekšējo katastrofu palīdzību.” Mans sarunu biedrs ilgi klusēja, acīmredzot tik stipru tabaku viņš ilgi nebija šņaucis, tad viņš klusu atbildēja: “Es nepiekrītu jūsu domām.” Par šo tematu mēs vairāk netikām runājuši, tikai to gan dzirdēju, ka kungs sākot pie sevis ikdienā nēsāt revolveri. Tāda apmēram ikdienišķā valodā var izskatīties Hēgeļa sintēze, kad diktatūras sāk savā starpā dalīt šo pašu sintēzi. — Pāris mēnešus pēc manaš aizbraukšanas no Milānas (1942. gada pavasarī) notika angļu pirmais lieluzlidojums. Kāda daudzstāvu māja, pavisam netālu no tās mājiņas, kurā atradās mūsu pansija, aizgājusi drupās. Esot pieminējuši mani tajās dienās.

Fašisms savā pēdējā fāzē izjuka kā — atvainojos — putra, bez jēgas un bez stila. Slavenie 100 Musolini miesassargi ar miroņgalvām uz cepurēm, kas mēdza oficiālos viesus sveicināt ar labās rokas gaisā paceltu dunci, laida pirmie ķekas vaļā, un, ja tiešām kāds no kustības redzamiem dalībniekiem noturējās cienībā, tad tie parasti bija tie, kam savus laikus bija iznākušas asas domstarpības ar diktatoru. Piemēram — Grandi, bijušais vēstnieks Londonā, kas bija savus kungus laikus brīdinājis nepārsteigties ar Anglijas “ap-rakšanu”, palika ilgus gadus emigrācijā (Portugālē), jo nenāca locīt savus ceļus jaunās valdības priekšā. Tāpat Botai, bijušais izglītības ministrs, kas sanācis asos konfliktos ar nacistu vadoņiem (arī man tur būtu mazs stāstiņš stāstāms, bet to citu reizi), aizbēga uz Franciju, iestājās armijā kā vienkāršs zaldāts un par retu varonību ciņās tika paaugstināts par seržantu (*Sergeant*

Bataille). Vēlāk jau mierīgākos gados to satiku Romā un redzēju, ka šai vīrā ir vēl laba tiesa pulvera iekšā. Lielums nolikās rāpus un ar lielu runāšanu mēģināja aizrunāt projām blamāžu. Labie un sirsnīgie itālieši cieta klusu un... cieta, vienkāršie cilvēciņi bija apjukuši un apstulbuši, bet tie, kas gribeja izsist kapitālu no šī garīgā šķidoņa, sastājās komunistu un sociālistu partijā un sev pie krūtīm sizdami zvērēja, cik lieli antifašisti tie vienmēr bijuši. Īsi sakot, kopaina nebija sevišķi daiļa.

Itāliešu armija izjuka, fašistu milicija bija sameklējama tikai krūmos, visilgāk turējās karabinieri (Itālijas žandarmērija). Bet, kad vienu dienu redzēju, kā tie, norāvuši uniformas, visādos krekliņos tērpti, lēca pāri savas kazarmas mūriem un klida uz visām pusēm (viena viņu kazarma atradās ļoti tuvu manai toreizējai dzīvesvietai), tad nu bija skaidrs, ka lietas ir cauri. Nu katram bija jāredz, ko darīt un kā. *Sauve qui peut*.¹

Varu pārņēmušie vācu varasvīri bija zvērīgu dusmu pilni par Itālijas nodevību. Ka viņi itāliešiem visu laiku bija ekonomiski vilkuši ādu pār acīm, tā jau, lūk, bija “dzelzs ass” ideālā puse. Itāliešos pamodās instinktīvais naid, vēsturiski varētu teikt — no jauna pamodās — pret “tedeskiem” (vāciešiem), un, tā kā viņi pašreiz bija bezspēcīgi tiem pretoties, tie attīstīja tāda vērīena pasīvo rezistenci, kas reizēm robežojās ar ģenialitāti. Katrā ziņā visa gaužām bīstamā situācija bija reizēm tik daudz smieklīgu scēnu pilna, ka tiešām varētu grāmatu uzrakstīt par visu šo laiku un par divu tik pretēja rakstura tautu izputējušo aliansi. — Lūk, kādēļ man tagad žēl, ka toreiz neuzrakstīju dienasgrāmatu. Bet nebija nekādas vēlēšanās nodoties literatūrai, kad tu, cilvēks, nezināji, kas ar tevi būs rīt un kur tu būsi.

Kara sākumā no nelaiķa kolēģa Feldmaņa (Ženēvā) vēl dabāju pa retai ziņai. Un tad nāca smagie gadi.

Biju Romā pilnīgi izolēts no pasaules, un daža reta ziņa no “ienaidnieku” lēģera man pienāca caur Zviedriju. Čakls, bet arī maz uzmanīgs rakstītājs bija nelaiķis profesors F. Balodis, kura vēstules saņēmu vācu cenzūras vairākām krāsu svītrām sakrāsotas. Kad vaicāju kādam zinātājam, ko šī krāsošana nozīmē, tas uz mani šaubīgi noskatījās un noteica: “Cenzūra meklē jūsu vēstulēs slepenos bezkrāsainās tintes rakstus, jūs cenzūrai laikam esat ļoti aizdomīga persona.” Uz kara beigām, it sevišķi 9 mēnešu ilgajā naciņu okupācijā Romā, vairs nebija runas par korespondenci, loks noslēdzās hermētiski, un no visiem cilvēcīgajiem vēlējumiem galvenie bija palikuši: nenomirt badā un saglabāt ādu (kā itālieši teic). Ja kādam rūp diezgan

¹ Glābjas, kas var. (*Franču val.*)

vispārīgi norādījumi par šo lietuvēnu nakti, tas lūgts palasīt attiecīgās nodaļas profesora O. Haļeckā grāmatā *Pius XII, Eugenio Pacelli: Pope of Peace* (1951 un 1954).

Visu laiku ar itāliešiem plēsdamies (vai, kā tur gāja!), vācu kungi neaizmirsa arī mūs, ārzemniekus. Tūdaļ arestēja ukraiņus, t. i., to liderus, un aizrāva projām uz Vācijas cietumiem. Tad pienāca poļu kārtā (daži no tiem man tuvi cilvēki). Mūs, baltiešus, lika no sākuma mierā, bet gaiss bija smags. Kā dzirdējām no labiem cilvēkiem, tad Romas gestapo priekšniekam Bokam uz rakstāmgalda pa ķērienam stāvējuši mūsu treju dosjē: Lietuvas un Igaunijas sūtņu un mans. Tajā laikā kāds mans labs draugs, itāliešu kungs, man nopietnā balsī teica: "Redziet, mums kādā oficiālā ēkā ir tukša arhīva istaba. Vai negribat vismaz uz dažām nedēļām izmantot to dzīvošanai?" Biju dziļi aizkustināts par piedāvājumu, bet atbildēju: "Ja nu tiešām naciķi nāks pievērst mani un ja manis nebūs mājās, viņi paņems manu sievu un manu meitu. To es nevarētu izturēt, lai tad labāk ņem mani pašu." Mans draugs paraustīja plecus un noteica: "Žēl!" Bet soliņa man dot, ja vien iespēs, briesmu signālus.

Tikpat jauki pret mani izturējās Itālijas Ārlietu ministrijas kungi, kas savukārt mani protežēja un sedza, kur vien iespēja. Viņi, piemēram, visu laiku, kamēr pastāvēja racionēto produktu kartes, un racionēšana toreiz bija barga, man izgādāja diplomātu rācijas, kas daudzkārt pārsniedza citu, "mirstīgo", rācijas. Kā viņi to dabūja gatavu, es nezinu, un uz maniem jautājumiem, kā tas iespējams, pasmīnēja: "Ņemiet savas kartiņas un gādāiet par savu ģimeni un sevi." Vārdu sakot, nerunā daudz. — Mīļš paldies! Pieminēšu vēl kādu gadījumu, kas rādīs, kā viņi centās mani glābt.

Visu laiku biju lielās bažās, ka tik mani nesauc atpakaļ uz "atbrīvoto dzimteni". Man jau sen bija skaidrs, ka Vācija karu zaudēs un pie tam mizerabli zaudēs, un tādēļ pēdējā brīdī bāzt galvu cilpā, tas nu būtu vismuļķīgākais, ko es varētu izdarīt. Bet ja nu nāk ar varu un deportē mani uz Rīgu, kur latviešu avīzēs esot vajadzīgi skribenti (tādas valodas bija dzirdamas), kur tad lai sprūk? Kā par nelaimi, ilgu gadu Romā dzīvojot, pazinu arī daudzus no vietējiem vāciešiem, kas grupējās ap slaveno Vācu arheoloģisko institūtu Romā, kurā labos laikos biju bijis centīgs apmeklētājs. Daži no šiem kungiem, kas sevi bija atraduši karstas simpātijas pret Hitleru, mani satikuši, allaž vaicāja, ko es te nīkstot, kādēļ nebraucot mājās utt. Es nu visādi centos izmuldēties un pastiprinātā kārtā kliboju (man toreiz ar visiem tračiem bija vēl iemeties reimatisms kreisajā kājā), atbildēju, ka gaidu siltāku laiku utt. Tā būšana bija vārīga.

Un nu šai sakarībā vēl viens fakts, kas liecina par itāliešu diplomātu milibu pret mani. Domāju, ka nu varu to stāstīt, pagājuši jau 17–18 gadi. Ceru, ka tas ir noilgums. Rīgā daži mani draugi un paziņas, laikam man labu vēlēdami, bija nodomājuši saukt mani atpakaļ uz universitāti. Ar visādām veiklībām esot bijis panākts, ka kāda dāma, kurai bija tiesības rīkoties ar manām vizītkartēm, iespēja ierasties Berlīnē, ceļā uz Romu, lai vestu mūs trīs mājās. Tālāk par Berlīni viņa nebija tikusi, bet bija gan iespējusi gūt audienci ārpus kārtas (!) pie toreizējā Itālijas vēstnieka Alfjēri (to pazinu labi no Romas laikiem). Kungs bija uzmanīgi noklausījies dāmas stāstu un līcis viņai atnākt nākamā dienā, pa to laiku viņš būšot ievācis vajadzīgo informāciju. Kad otrā dienā dāma, atkal visiem gaidītājiem garām, bija ievadīta vēstnieka kabinetā, tas viņai pateicis, ka viņš gan neieteiktu kungam Spek-kem pašreiz atgriezties mājās, tas viņam nebūšot “veselīgi”.

Nav man bijis iespējas satikt vēstnieku un viņam no sirds spiest roku par viņa augstākās laipnības un koleģialitātes žestu, žestu, kas viņam pašam toreiz varēja būt bīstams. Šis fakts sakrita ar manu aicināšanu uz Ārlietu ministriju (man visu laiku bija tā saucamais anonīmais telefons). Esot atnācis šifrs no Berlīnes — vai es domājot atgriezties mājās un, pozitīvā gadījumā, kad? Teicu, ka man ļoti sāp kreisā kāja, ka pašreiz gan nevarētu domāt par tik sarežģītu braucienu utt. Kolēģis (tas dažkārt bija bijis labos laikos mūsu māju viesis) sērīgi pasmaidīja un noteica: “Stāvoklis nav ideāls, es ziņošu atpakaļ, ka jūs paliekat šepat.” Atkal mīļš paldies!

Jā, vēl drusku par tām pārtikas kartiņām. Tās bija jāreģistrē pilsētas valdē, kas toreiz atradās Kapitolā. Atceros šādu scēnu. Dabūjis kartiņas Ārlietu ministrijā, aizgāju tās reģistrēt minētā iestādē. Lielā zālē pilna mašīnrakstītāju, kaktā pie gara galda melnā fašistu uniformā sēž pats boss, kam zīmogi. Pieeju klāt, pasveicinu un saku, ka mani šurp sūtījusi Ārlietu ministrija. Kungs, laikam gribēdams parādīt savu varu, man noprasa: “Ko jūs tagad pārstāvat?” Mašīnrakstītājas paceļ savas ziņkārīgās galvas: nupat būs kāds joks vai kāda scēna. Redzu, ka situāciju var glābt vienīgi retorika. Atbildu tikpat skaļā balsī, kādā man bija uzstādīts jautājums: “Kungs tāds un tāds, es pašreiz pārstāvu vienīgi savas nelaimes.” Jūtu, ka mašīnrakstītājas instinktīvi nosveras manā pusē. Arī pašam kungam mana atbilde laikam bija patikusi: viņš ar plašu un elegantu žestu un, protams, ar lielu troksni uzsit manām kartiņām savu burvju zīmogu: “Lūdzu, kungs!” Es tāpat: “Paldies, kungs!” Pie sevis klusībā nodomāju: nu atkal četrus mēnešus varēšu dzīvību vilkt.

Daži vārdi nebūs lieki par vispārējo dzīvošanu, ja tāds vārds būtu bijis tiem laikiem piemērots. Lai gan sabiedrotie nekad nedeklarēja, ka viņi

respektēs “svēto pilsētu”, viņi tomēr to saudzēja, bet ko viņi neganti sita no gaisa, tie bija pievedceļi un vispār Romas tuvākā apkārtnē. Pāris reizes dabūja ciest arī pati Roma. Pirmajā uzlidojumā amerikāņu eskadras vadītājs bija iecerējis sasist no 6 kilometru augstuma centrālo staciju, bet bija trāpījis drusku šķībi: bija sasitis universitātes klinikas un lielo kapsētu (Verano), un tai blakus stāvošo visveco Sv. Lorenzo katedrāli. Vēlāk paši amerikāņi stāstīja, ka komandieris esot bijis “kunga prātā”. Bija arī citi triecieni, parasti perifērijās. Jo vairāk sasita pievedceļus, jo grūtāka palika lielās pilsētas apgāde un jo ciešāki mēs savilkām tā jau plānās jostasvietas. Bet vistrakākais notika ar ūdensvadu. Tas nefunkcionēja apmēram nedēļas divas. Ko tas nozīmē lielā pilsētā, kad vairs nespēj darboties labierīcības, to ikviens var iedomāties bez liekiem komentāriem. Dzeramais ūdens vēl bija dabūjams mazajos fontāniņos, kas nebija atkarīgi no lielās ūdensvada sistēmas. Ikritus stāvējām rindā pie šiem fontāniņiem ar krūzēm, pudelēm un citādiem traukiem. Katram iznāca apmēram pa litram. Mums ūdens netrūka, dzīvojām tīrīgā kvartālā, nezinu, kas notika citur, bet varu iedomāties, kas būtu varējis notikt mazāk civilizētu cilvēku starpā. Ja stāvoklis būtu ievīlies, nebūtu varas, kas iespētu aizturēt holeras, tīfa vai pat mēra ierašanos.

Kad naciķi ienāca Romā, visi ielu stūri bija aplipināti ar bargām pavēlēm: nodot to, nedarīt to utt. Katrs paragrāfs beidzās ar iepriecinošu paskaidrojumu, ka pavēles nepildīšana tiks sodīta ar nāves sodu (taisni kā lielinieku pavēles 1918. gada rudenī, kad tie ienāca Jelgavā). Vienīgi pēdējā punktā bija drusku žēlastības: par ienaidnieka radio klausīšanos draudēja “tikai” 10 gadu spaidu darbi. Nekad neesmu šo moderno izgudrojumu cietis, esmu pārāk vecmodīgs, neesmu to arī pircis, jo tas, kas man bija, bija kāda aizbraucēja (karam sākoties) franču drauga atstāts, bet toreiz nu bija laiki, kad vakara stundās jo citīgi klausījos *Atlantikwall* raidījumus. Tie bija uzmontēti ar talantu: it kā naciķu garā, bet pilni svarīgām ziņām. Bija arī humoristiskā daļa, dažreiz stingri asprātīga, un raidījumi parasti nobeidzās ar kādu laikmetīgu dziesmiņu, kuru dziedāja kāds paplucis soprāns:

*Und wenn die Welt in Flammen steht
Dann bleibt noch nach die Asche¹ (apmēram tā).*

Kādu dienu satiku kādu mūsu senu labu paziņu, vecāku dāmu, slavena admirāļa meitu, kas bija arī patālos rados ar Savoju karaļnamu. Atskanēja

¹ Un kad pasaule ir liesma,
Tad pāri vēl paliek pelni. (*Vācu val.*)

pusdienu sirēna, bet tik nevarīgi vaimanājot, ka dāmai radās iemesls ironiski pateikt: "Arī tai, nabadzītei, gals klāt." Tad sākām uzmanīgi pētīt jaunākos militārās varas paziņojumus uz sienām, lai redzētu, vai kaut kur nav kāds nieks sameklējams, kas noderētu "pastiprinātas attaukošanās kūres turpināšanai". Bija jauns paziņojums: kādam konvojam izdevies izlauzties cauri sabiedroto gaisa blokādei un Romas iedzīvotāji varējuši saņemt kādu minimālu daudzumu miltu tad un tad. Mana paziņa uzsmaidīja un noteica: "Beidzot kāds prātīgs paziņojums" (*finalmente una cosa seria*). Tātad īstas itālietes acīs visa baigā draudēšana, no kuras varbūt pašiem draudētājiem bija visvairāk bail, nebija nekas cits kā ne visai prātīga, maznopietna ālēšanās. Valdi nu pār tādu tautu! Arī iekarotāju (vācu, angļu, amerikāņu un franču, kas pārāk nīda itāliešus, lai vispār ar tiem runātu) radiopamācības, ar kurām runātāji taču domāja panākt kādus rezultātus, itālieši uzņēma labākajā gadījumā ar atklātu ironiju.

Vienu no agrāk jau pieminētā Bardzini itāliešu tautas spožākiem raksturojumiem mēs varētu mēģināt nosaukt par itāliešu dienvidnieciskumu. Viņi nav tik daudz temperamentīgi, kā par viņiem raksta, bet gan nepastāvīgi vai, teiksim, maz pastāvīgi, īpatnēji svārstīgas nervu sistēmas īpašnieki. Katrā ziņā no smago soļu Romas leģionāriem tos sen jau šķir daudzi sveši noslāņojumi. Slavenais T. Momsens savā visvācu varenībā bija aizrāvis tiktāl, ka salīdzinājis romiešus ar zirgu un itāliešus ar tām mušām, kas laidelējoties ap beigtu zirgu. Augsta stila panģermānisms. Bet daudzās svešās dominācijas bija izmācījušas itāliešus par meistariem t. s. pasīvajā pretestībā. Šo varēja uzvijām vērot to deviņu mēnešu laikā, kad nacisti valdīja pār Romu. Tie laiki bija gaužām nedroši, bet reizēm tik komiski, ka nevarēja valdīt smieklus par vāciešu pēc sīkiem punktiem reglamentētajiem rīkojumiem un itāliešu brīvajām artistiskajām variācijām par šiem pašiem punktiem! Reiz Musolini bija uzsācis savu lielo spēli nepareizā politiskā tonkārtā un par varu to gribēja nospēlēt līdz galam, tad, protams, itāliešu pacietībai gals sen jau bija pienācis, kad lielās katastrofas gals vēl bija labā gabalā. Lielie politikas kungi taisa arvien tās pašas kļūdas. Nabaga Ničes pārcilvēki! Reiz kāda trača laikā redzēju, kā pa Romas ielām puikas vazāja nezin kur dabūtu Musolini bronzas bisti, virvē piesietu, un kā tai splāva virsū. Turpat bija jālasa Salo sociālās republikas manifesti... Ko Tas Kungs grib pazudināt, to Viņš sit ar aklumu...

Toreiz mums, latviešiem, tik mīlais monsinjors Arata, pēdējais nuncijs Rīgā, bija augstā postenī Vatikānā, Austrumu Kongregācijas priekšnieks. Šad un tad aizgāju pie viņa, un viņš man arī neslēpa vienu otru svarīgu ziņu.

Nevaru aizmirst viņa situācijas raksturojumu īsi pirms lielā Normandijas desanta: Hitlers tagad jūtoties kā lauva tuksnesī, viņš redzot uguņus tuvojamies no visām pusēm un nezinot, uz kuru pusi mesties. Reiz, pie Aratas sēžot, dzirdēju netālu no viņa loga maršējot vācu sargkareivi (Aratas kabineta logi bija pavisam tuvu Vatikāna valsts robežām). “Kas nu būs ar tiem tur?” vaicāju. Arata tūdaļ saprata, ka runāju par to dzelzspapēžu vīru, un atbildēja: “Ja tie tur būtu drusku stiprāki, nekā tie ir, tad mēs abi te nesēdētu.” Pavisam skaidri. Vēsturei der atminēt, ka Arata pa visu nacistu okupācijas laiku bija paslēpis savā dzīvoklī pazīstamo itāliešu politiķi Orlando.

Pārtikas jautājums palika no dienas dienā kritiskāks. Zaļumu jau Itālijā nekad netrūkst. Tos tad nu arī patērējām, piekožot klāt 100–150 gramu maizes (bez sāls!) un dažreiz uzpilinot bieži lietotiem lauku cigoriņiem pāris pilienu eļļas. Augsti svētki bija mūsu mājās, kad dabūjām pāris šķēles speķa, kas tad tika sutināts kopā ar kartupeļiem. Vareni garšoja. Bija pa reizei izdevība, protams, tad, kad gadījās nauda, pa kluso nopirkt kādu gabalu jēra gaļas, pēc tās bija jābrauc likumu likumiem, un pirkums pienācīgi jānoslēpj. Par šo tematu vairāk nerakstišu, jo līdzīgām posta dienām gājuši cauri daudzi jo daudzi tautieši. Atstāstīšu tikai mana lietuviešu kolēģa stāstu par to, kā viņu pirmajā rītā pēc amerikāņu ienākšanas Romā (1944. gada 5. jūnijā) bija atskrējis apmeklēt kāds lietuviešu seržants no amerikāņu armijas. Bijis priecīgs redzēt to dzīvu, vaicājis, kā ejot, un par visām lietām prasījis, vai esot cik necik paēdis. Kolēģis ar viņam īpatnējo mieru esot atbildējis, ka esot pienācīgi paēdis. Bet ko tad? — neatlaidies seržants. Nu, 100 gramu maizes un pusmārciņu ķiršu. Amerikānim lieta palikusi pavisam neskaidra, un tas vaicājis, kas tad šis ēdiens esot — brokastis, pusdienas vai vēl kas? “Nu,” skanējusi vienkārša atbilde, “visas dienas rācija”.

“Ja tie būtu drusku stiprāki, nekā tie ir” — jā, tad Roma būtu redzējusi vēl baigākas dienas. Naciķiem bija jo nikns prāts uz pāvestu Piju XII, dzimušu romieti, kas savu pilsētu aizstāvēja, ķīlā liekot ir sava amata cieņu, ir dzīvību. Ir zināms, ka viņam bijušas jo smagas un baigas sarunas ar pilsētas komandantu Melceru un arī ar Itālijas frontes komandieri, maršalu Keselringu. Visādas nelabas valodas klīda par šīm sarunām. Tās laikam nekad nebūs lasāmas, bet, cik reizēm situācija ir varējusi būt bīstama, to var nojaust, piemēram, no kāda kardināla (vārdu neatceros, bija ļoti redzams vīrs) teiciena pārpildītajā Sv. Ignacija baznīcā. “Lūdziet Dievu par Svēto Tēvu, viņa dzīvība ir briesmās.” Sievietes sākušas raudāt un vaimanāt, bet kardināls nav vēlējies mīkstināt savu teicienu. Ir jau rakstītas grāmatas par Pija XII varonīgo, reizēm izmisīgo cīņu par savu Romu, bet, kad vienu no

tām izlasiju, tad redzēju, cik "literāra" tā ir. Gribu ar to teikt, ka autors (jo pazīstams vīrs) raksta, tā sacīt, "no malas", ziņas no ārienes vākdams. Ja viņš toreiz būtu Romā bijis, viņa teikumiem būtu pavisam cita smeldze.

Mūs, baltiešu pārstāvjus, no priecīgas ceļošanas pa toreiz tik "viesmīlīgajām" vācu zemēm laikam paglāba vismaz divi iemesli — Vācijas armijas straujais uzbrukums Krievijā un saskares trūkums Rīgas un Romas gestapnieku starpā. Pēdējais moments man tika vairākkārt uzsvērts, un ļaudis, kas to darīja, kaut ko arī zināja. Pēc pāris mēnešu cietumā turēšanas tika palaisti vaļā arī poļi. Tie bija četri "noziedznieki", no kuriem tikai viens bija izbijis žurnālists, bet pārējie trīs — vecāki kungi, literāti. Tos izsaucis pie sevis Melcers, noturējis runu un teicis, ka tie nu esot brīvi. Poļi, kā paši viņi man stāstīja, bijuši tā apjukuši, ka nesapratuši, kas notiek, un tad, kad atjēgušies, tad sagumdījuši vienu no sava vidus, kas kā vecs austrietis labāk pratis vācu valodu, lai taču kaut ko atbildot komandantam. Neesmu varējis dabūt autentiskus skaidrojumus par šo pagriezienu. Apcietinātie ukraiņi laimīgi atgriezās Romā tikai pēc nacistu varas sabrukuma. Ja nu mēs būtu nonākuši Rīgas "speciālistu" rokās, nebūtu mums laikam izdevies tikt sveikā cauri, bet Romā tomēr bija cits gaiss, citi ļaudis, arī mūsu sakari bija stipri plaši, un tā nu mēs, uz visādu varbūtību virvēm balansēdami, palikām tur, kur 1940. gads mūs bija nometis.

Naciņu okupācijas gals bija drebulīgs diezgan. No Ancio un no Kasino puses lielgabalu rūkoņa nāca arvien tuvāk, gaiss palika elektrizēts, kā jau tādos gadījumos parasts. Cēlās baumas, ar uzstājību, ka vāciešiem esot plāns mēģināt noturēt Tibras upes stāvo Džanikolo krastu (to, kur stāv Garibaldi piemineklis), pārvēršot tādā kārtā Romu par kaujas lauku starp abām frontēm. Taktiski vērojot, plāns nebija slikts, bet laikam vairs nebija piemērots lielai stratēģijai — vācu linijas atvilkšanai uz Apenīnu grēdām. Arvien biežāk pa Parioli bulvāri (dzīvojām tā šķērsielā) naktīs dzirdēja kustamies armijas daļas, redzējām reiz milzīgu rindu lielo *Tieger*¹ dodamies uz fronti. No šo panzeru dārdoņas drebēja viss kvartāls. Te kādu vakaru, sākot ar krēslu, karaspēka daļas lielā vairumā plūda uz ziemeļiem, sekoja vezumnieki u. c. Nodomāju: nupat būs. Pasauca kaimiņus un teicu, lai noteic sievietēm neiet no mājas laukā, un liku priekšā aiziet līdz tuvējam laukumam, kur krustojas daudzas ielas, lai redzētu, kas notiek. Pretim mums nāca vācu kareivji gar ielas malām, netīri, noguruši, nīknām sejām. Noskatījās uz mums diezgan

¹ Otrā pasaules kara laikā Vācijā ražotie tanki TV un TVI tika saukti par "Tīģeriem". (*Tieger* — vācu val.)

ļaudi, bet mūs neaiztika. Bija arī tādi, kas savus ieročus stūma bērnu ratiņos — *wir sind motorisiert*¹, — viens noteica. Minētā laukuma stūros pret-tanku nodaļas vīri cirta caurumus asfaltā, lai iestiprinātu trīskāju lielgabalus-ložmetējus.

Apskatījuši ainu, devāmies mājup. Nu bija laiks piespieties malā, kamēr negaiss pāriet. Izrādījās, ka Romā kaujas tomēr nenotika. Ap pusnakti pie mums iedrāzās mūsu kaimiņš — viņam nupat zvanot pa telefonu, ka Venēcijas laukumā parādījusies pirmā grupa amerikāņu izlūku. Tie stāvēt un brīnīties uz visām pusēm. Tā bija nakts no 4. uz 5. jūniju.

¹ Mēs esam motorizēti. (*Vācu val.*)

TREŠĀ DAĻA

17

Sākās cits laikmets, cits posms mūsu dzīvē. Caur Vatikāna aprindām nāca ziņa, ka drīzumā uz Londonu došoties kāds garīdznieks, vai es negribot uzrakstīt pāris vārdus? Protams, ka gribēju. Tos rakstīju, nezinu vairs kādēļ, Romas galvenajā pastā, un rakstīju tos, protams, uz sūtniecību — vai ministram Zariņam vai padomniekam Kampusam (nezināju, kurš no tiem palicis dzīvs). Pats uz sevi noskatījos ar nožēlu: rakstot roka tricēja, burtu līnijas lūza — tā biju nonīcis. Uzrakstīju pāris rindiņas, sacīju, ka esmu palicis dzīvs un ka izlūdzos instrukcijas turpmākam darbam (šai zīmītei vajadzētu atrasties Londonas sūtniecības arhīvā). Diezgan drīz atnāca laipnīga atbilde no Zariņa: nu loks bija laužts, nāca svaigas vēsmas.

Sūtņis Vašingtonā Alfreds Bilmanis, nevarēdams formālu iemeslu dēļ citādi palīdzēt, mums sūtīja paciņas ar ēdamām mantām, arī tas bija labs palīgs grūtā laikā.

Tas notika drīz pēc sabiedroto ienākšanas Romā, 1944. gada vasarā. Kad bijām cik necik attāpušies un piemērojušies jaunajiem apstākļiem, mēs, t. i., monsinjors Čamanis, Rasupes jaunkundze, es un vēl pāris priesteru, un uz Romu atbēgušo studentu pārstāvis, nolēmām dibināt Latviešu bēgļu palīdzības komiteju, kuras priekšniekam, kā jau augstākam katoļu priesterim, bija jābūt monsinjoram Čamanim. Datumus no galvas neatceros, bet tie jau visi atrodas attiecīgajos protokolos, kas glabājas Romā kā mūsu komitejas darbības arhīvs.

Viss tas jau nu skan gaužām cienīgi, pat lepni, bet īstenība nu bija tāda, ka mēs visi bijām augstas markas tukšinieki, kas savu dzīvību vilka no dienas uz dienu, no rokas mutē. Atceros, ka dibināšanas dienā centāmies, pa kabatām meklēdami, savākt kopā tik daudz liru, lai vismaz varētu pasūtīt komitejas zīmogu, kas vēlāk nāca lielā cieņā, un papīrus ar komitejas nosaukumu. Griba jau laba, bet finansiāli viss pasākums bija pavisam tālu no

spidoša. Vācām kopā visās iespējamās malās lietotas drēbes, apavus u. c. Palīdzība naudā *laikam*, cik atceros, drusku nāca no Vatikāna puses, bet vēlāk vienreizējs pabalsts no netaisnā Feldmaņa Ženēvā. Vairs neatceros, cik liels tas bija, bet, mūsu mēros rēķināts, — liels. To mēs godīgi sadalījām pa visām bēgļu galviņām Itālijā dažādos lēģeros, no kuriem vislielākais bija ziemeļu Itālijā, vienā no šīs toreiz sarkanās zemes vissarkanajiem novadiem.

Gāja raibi diezgan, un bija savs skaits gaužām mazpatīkamam brīžu, jo bēgļi, ir vācu armijas dezertieri, ir civilie bēgļi, visādām nelaimēm cauri gājuši, mūs, nezin kādēļ, uzskatīja par lieliem bagātniekiem un par tādiem, kuru mūžs un liktenis no rīta līdz vakaram, neprasot, vai mums pašiem ir kāda iespēja iztikt, vai ne. Klāt nāca mums nelabvēlīgais apstākļi, ka lietuviem Romā bija spēcīga ar Amerikas naudu atbalstīta komiteja, kuras rīcība mums tika stādīta par priekšzīmi. Ka igauņiem gāja vēl daudz ļaunāk nekā mums, par to, protams, netika runāts. Bet lai paliek viss tas pagājušo laiku tumšajos kambaros, resp., aizmirstībai. Kam ir vēlēšanās sīkākas ziņas gūt par visu, tas tās var atrast, kā teicu, mūsu komitejas arhīvā, kas tiek, cik zinu, pienācīgi glabāts.

Tā bija finansiālā puse, bet bija arī vēl citas, nu, piemēram, politiskā, nerunājot par administratīvo (dokumenti, apliecības, galvojumu etc. mūsu bēgļiem, kas parasti ieradās nodriskātā izskatā, bez naudas un bez dokumentiem).

Monsinjora Čamana vārds bija labi ieredzēts Vatikānā un no turienes tad nāca iespējamā pretimnākšana formālā ziņā. Tomēr visa, tā sacīt, laicīgā puse gulēja uz maniem pleciem. Lai gan faktiski biju emigrants un “bēglis” arī es, bez jebkādām tiesībām un tiesību simboliem (kurus man visus atņēma lielinieki), tomēr uz vecās pazīšanās pamata itāliešu iestādes bija pret mani vēlīgas, un manas ar roku rakstītās vēstules un personīgiem iniciāļiem “apštempelētās” apliecības dažam labam tautietim pavēra ceļu uz cilvēcīgākām iespējām. Par visu to saņēmu vienīgi vienu pateicību no kāda pazīstama latviešu zinātnieka (tagad Kanādā), kuru kā bijušo leģionāru un virsnieku sabiedrotie bija ieņēmuši t. s. spītīgo naciķu (*recalcitrant*) lēģerī. Tā tas dzīvē vienmēr ir bijis un būs, nav ko uztraukties.

Kad atkal reiz bija jāiet uz Izglītības ministriju apliecināt kādus tur kursus un darbus, par kuriem, protams, man nebija ne jausmas, vaļsirdīgi pateicu attiecīgajam ierēdnim (direktora pakāpē; to pazinu no agrākiem laikiem), ka visā šai parakstīšanā “no galvas” mani cienījamie tautieši mani iegāzuši divas reizes. Direktors sērīgi pasmaidīja un noteica: “Tikai divas reizes?!”

Bet bija abas šīs reizes prastas diezgan, it sevišķi pēdējā. Tu, cilvēks, izvelc nabaga bēglīti kā suni no ūdens, un viņš tavu parakstu iepin kriminālās lietās. *Fi donc!*¹ Šo varoni noķēra amerikāņu policija, un vācu tiesa viņu ielika klusā vietā "atpūsties". Amerikāņi bija laipni just man līdzī.

Un te nu nāks divu scēnu apraksts, kā man gāja, tautiešus atsvabinot no gūstekņu stāvokļa.

Pirmā scēna norisinājās tā saucamajā bēgļu nometnē pie Romas: *Cinacittà* (kinoinstalāciju un operāciju plašais laukums, pilns visādu baraku un būdu). Kādu rītu viens no mūsu studentiem zvana man uz manu anonīmo telefonu, kas viņam bija zināms, un mani lūdz, lai es tūdaļ braucot uz minēto lēģeri, jo vienu no mūsu bēgļiem esot iesvieduši cietumā kā bīstamu naciķi. Sauksim viņu par Jāni. Ko darīt, jābrauc. Ar tramvaju apmēram stundu, ja ne vairāk. Īsi izrunājies ar sargu, ka, lūk, esmu tāds un tāds, kas ierodas oficiālās darišanās pie kampa komandanta. Tādiem gadījumiem turēju rezervē savas vecās diplomāta vizītkartes ar visiem tituliem, bet dažām no tām titulu priekšā uzrakstīju *Ex* (bijušais). Vai nu tā vai šā, skatoties pēc apstākļiem, ar tām rīkojos pienācīgi un ne bez panākumiem.

Kamēr meklēju komandantu, kādu angļu kapteini, redzu, ka militārais žandarms ved kādu "noziedznieku". Tas, izrādās, bija mūsu Jānis. Laikam kāds viņam būs pačukstējis par mani, un viņš nelaimīgā balsī un tipiskā mūsu zemes ziemeļnieka izrunā man sauc: "Es, kungs, nekā nav darijs!" — "Ticu, ticu, mēģināšu es ko darīt." Beidzot mani noveda kapteiņa tuvumā, tas iegrimis dziļās diskusijās par kāda zābaku pāra likteņiem, blakus viņam stāv slaida tumšmate — sekretāre, kas uzmanīgi visu novēro. Lai saprastu visas scēnas sakarības, kā vēlāk uzzināju, šī orientālā tumšmate bija kāda lielinieku sūtniecības sekretāra laulātā vai nelaulātā draudzene. Kas man pašā pirmajā brīdī uzkrīta, bija viņas uzmanīgā un rūpīgā visu lietu novērošana.

Nu beidzot kapteinis izbeidzis tematu par zābakiem, es viņam pieeju klāt un nododu savu kartiņu (ar *Ex*, protams) un saku, ka esmu ieradies noskaidrot kāda mana tautieša lietu, kas apvainots nezin kādos tur noziegumos. Tumšmate man uzmet asu skatu, kapteinis pēta manu vizītkarti un uzreiz prasa, kāpēc tur esot uzrakstīts tas *Ex*. Gribēju teikt, kas man būtu bijis jāsaka, bet iežēlojās sirds par Jāni un atbildes vietā cieši ieskatījās acīs. Viņš savas nolaida. Tad teicu, ko tad viņi īsti pārmet Jānim. Kapteinis atteica: bet viņš taču ir naciķis. No kā to zināt? — prasīju. Tumšmate man

¹ Tātad tu! (*Franču val.*)

laipni pasniedza Jāņa karavīra grāmatiņu. Tādu redzēju pirmo reizi, bet no visiem zīmogiem un ierakstiem redzēju, ka labi nav: *SS Sturm Staffel* un kā vēl, sazīmogots no visām pusēm. — Kapteinis turpināja: tas esot tas īstais brīvprātīgais naciķis un tā lieta nu esot jāizmeklē. Es teicu, ka nevar būt runas par brīvprātīgu iestāšanos SS pulkos, ka tur ir bijusi piespiedu mobilizācija. Nē, tas vīrs esot brīvprātīgais, atcirta kapteinis, es tāpat pretim: nē, kungs, tas ir mobilizētais. Tā raustījāmies kādu brīdi, tad, meklēdams sev palīgu Jāņa karavīra grāmatiņā, ieraudzīju tur visādus burtus un saīsinājumus, kurus, kā teicu, redzēju pirmoreiz savā mūžā. Visu, pie kā gribēju pieķerties, palīdzību meklēdams, tumšo matu skaistule man izskaidroja nevainojamā vācu valodā. Jutu, ka manas akcijas strauji un neglābjami sabrūk. Tad pēdējā brīdī, kā par brīnumu, atradu grāmatiņā mazu sarkanbaltu lapiņu, mūsu krāsu lupatiņu. Redziet, te viņš ir, tas brīvprātīgais vācu naciķis, noteicu un, zināmu teātri spēlēdams, labi ilgi vēroju lupatiņu, silti pirkstos turēdams. Pēc labi liela klusuma britiņa prasīju kapteinim: ko tad jūs ar Jāni gribat darīt? — Acīmredzot klusuma spēle bija līdzējusi, kapteinī bija pamodies īstais, ne politiskais anglis un viņš — arī laikam teātri spēlēdams klausītāju (bijām grupa ap 10 cilvēku) un sevišķi melnmatainās sekretāres priekšā, ļoti sašutušā balsī man noskaitīja: *If you take on your responsibility all the atrocities he committed in his country — take him!*¹ — Es teicu: *I will, I take him.*² Šis negaidītais pagrieziens nāca kā nelabs cirtiens cienījamai sekretārei, un, lai man parādītu savu dziļo sašutumu, viņa pagrieza man muguru.

Paldies, kungs, noteicu un tūdaļ metos meklēt Jāni, kas jau laikam arī bija dabūjis ziņu. Teicu viņam, bet nu fiksi atstāj savas lupatas un tūdaļ nāc man līdzī, kamēr vēl kas nav noticis. Bet esot viņam te īsts labvēlis, amerikāņu seržants, tam būtu jāpateicas par visu. Laimīgā kārtā arī tas gadījās tuvumā. Paspiedu tam roku un izrāvu Jāni laukā pa lepnajiem vārtiem, un tūlīt ielēcām tramvajā. Kad bijām Romas virzienā pabraukuši, Jānis tādā kā nedrošā balsī man vaicāja: ko jūs, kungs, tagad ar mani darīs? — Brauc pie manis, tad jau redzēsīm tālāk.

Tālākais jau ir cita opera. Pēc kāda laika dabūju viņam darbu utt. kādā citas valsts klosterī. Starplaikā viņš dzīvoja pie manis. Es itāliešu policiju ne-traucēju, viņa mani arī ne.

¹ Ja jūs uzņematies atbildību par visām noziedzībām, kuras viņš izdarījis savā zemē, ņemiet viņu.* (*Angļu val.*)

² Es to uzņemos, es viņu ņemu (sev līdzī).* (*Angļu val.*)

Otrais gadījums diezgan garajā politisko akciju rindā ir komplicētāks, ar plašāku vērīenu.

Angļu militārā vadība Itālijā bija atlaidusi no gūsta latviešu jauniešus, galvenām kārtām tā sauktos gaisa izpaligus, lielā tiesā vēl nepilngadīgus jauniešus, bet amerikāņi savējos nelaida vaļā. Bija to daži desmiti. Visi gājieni un raksti Romā nebija līdzējuši, arī laikam tādēļ, ka šo lietu militārie noteicēji neatradās šai pilsētā. Vairs neatceros, pa kādiem ceļiem mūsu komitejai bija nācis rokās pilnīgs gūstekņu saraksts. Tas nu tika izmantots tai virzienā, ka arī komitejai lai būtu savs vārds sakāms par šiem jauniešiem. Komitejas sekretāre, I. Krieviņas jaunkundze, sastādīja veselu aktu par šiem jauniešiem, pie kam tā, ka katram no tiem iznāca vesela lapaspuse ar ziņām par viņu. Liels tur nekas šais ziņās nevarēja būt, bet izskats bija lepns, ar visiem pienācīgiem zīmīgiem un parakstiem.

Monsinjoram bija radusies ideja braukt uz sabiedroto galveno štābu, resp., ģenerāļa Morgana kara administrācijas centru, Kazertā (*Caserta*) aiz Neapoles, lai mēģinātu tur panākt latviešu zēnu atbrīvošanu. Par braucēju tiku izraudzīts es, un es arī to uzņēmos, jūtot un zinot, cik gaisīgs ir viss pasākums. Bez norādījumiem, bez rekomendācijām, zilā gaisā. Vilcieni tikai nesen bija sākuši iet arī pa bijušiem kaujas laukiem un vietām bija lēni jā-rāpjas pāri tādām pagaidu konstrukcijām, kuras manā dzimtenē tika sauktas izteiksmīgā vārdā par sprunguļu tiltiem. Lai nu kā, lēnām un vārīgi tiku līdz Neapolei un tad tālāk līdz Kazertai, kurā iebraucu vakarā. Stacijā mani apstāja visādi subjekti, piedāvājot naktsmājas. Kad ieprasijos par viesnīcām, saņēmu atņirgtu zobu smīnus: tādu te nav, resp., tās visas, cik bijušas, esot sabiedroto virsnieku rīcībā. Bija jāiet pārnakšņot uz kādu privātu māju. Nonācu kādā dzīvoklī ar grūti iedomājamu nekārtību, un tur stāvēja uzklātas divas vai vairāk gultas ceļotājiem. Man tā lieta nu gāja gaužām maz pie sirds, bet citas izejas nebija. Gandrīz nenogērbies nolikos gultā, kas likās vistīrākā, un kaut kā pavadīju nakti.

Otrā rītā nu devos uz sabiedroto armiju galveno štābu. Tas atradās kādreizējās Neapoles karaļvalsts (īstenībā sauktas Divu Sicīliju karaliste) milzīgajā, tīri vai neskaitāmo istabu un zāļu pilī, aiz kuras slavenās ūdens spēles, uz augšu, līdz tuvējam pakalnam, ir bijis savus laikus (18. gs.) viens no Itālijas arhitektūras fantāzijas lidojumiem, kā, piemēram, slavenā arābu vasaras pils Heneralife Granadā pie Alhambras vai daudz mazākā mērā kā tūristu apstātais kardināla Estes pils dārzs Tivoli pie Romas. Iekarotāji, pili saviem nolūkiem izmantojot, tomēr sevišķi nevižīgi nebija rikojušies. Bija gan, kā vēlāk redzēju, savilkti neskaitāmi telefona vadi, bija ieliktas čuguna

krāsniņas vienā otrā lepnu griestu un sienu zālē, bet visumā, cik zinu, tiem bojājumu bijis maz. Nu jau viss tas būs savests kārtībā, bet ko Itālijas valdībai izmaksā šādas pils uzturēšana, — nelaimīgā Rundāles pils ir kā sikāks paviljons Kazertas pils priekšā!

Sargkareivis pie lepnejām ieejas durvīm mani ievadīja bijušā vārtu sargu telpā. Dežurējošais amerikāņu seržants, drukns vīrs, mierīgs un pieklājīgs (bija bez viņa tur vēl daži citi privātā, kas nodarbojās ar ienācēju pētišanu, ar sevišķiem lūrētāju skatiem), man noprasīja, ko es vēloties. Parādīju viņam savu vizītkarti ar piesardzīgo *Ex*, parādīju savu aktu somu un teicu, ka vēlos runāt ar kungu, kas pārzina karagūstekņu lietas. Izklusējās vienkārši, bet te nu manas nelaimes sākās. Kādu kungu es īsti meklējot, viņš tāda nezinot, karagūstekņu galvenais birojs neatrodies šeit, bet gan kaut kur centrālajā Itālijā. Nu, vai es pats nevaru viņa biroju rindā sameklēt man vajadzīgo, noprasīju. Atbilde bija laipna, bet īstenībā šausmīga: visas portinerijas sienas bija nokārtas garām, baltām pāpīra sloksnēm kā palagiem, un tur simtiem, saku, simtiem, bija sarakstīti visu pili esošo biroju un kanceleju nosaukumi. Pametu acis uz šiem palagiem un redzēju — ka šai okeānā nevaru saskatīt ne gala, ne malas. Jutu, ka manas misijas laiviņa sāk grimt. Arī vairāki “lūrētāji” centās man nākt palīgā, bet, jo ilgāk pētījām, jo tumšāka palika visa tā būšana. Seržants papleta rokas, it kā sacīdams: ja nu tu pats nezini, kā tev vajag, ko tu te maisies?

Šai izmisuma brīdī man galvu apgaismoja pēkšņa ideja. — Pieteiciet mani pie virspavēlnieka adjutanta, tas, bez šaubām, visu noskaidros. Seržants šaubīgi mani nopētīja, bet acīmredzot manas izbijušās vizītkartes tituli viņu bija labvēlīgi noskaņojuši un viņš it kā kautrēdamies, it kā negribīgi piezvanīja attiecīgajā vietā. Atkal pētošs skats uz mani: adjutants, majors tāds un tāds, esot ar mieru mani tūlīt pieņemt. Aha.

Noprasījis ceļa virzienu, devos pie kunga adjutanta. Iegājis pils sētsvidū, kuram apkārt vijās neskaitāmu trepju un durvju rinda, jutos kā mitoloģiskā Mīnotaura pili senajā Krētas salā. Neviena uzraksta, neviena norādījuma, ej, kur gribi. Te redzu sev pretim nākam divus cilvēkus civilā, un, nekā ļauna neparedzēdams, garākajam no tiem noprasīju, kuras ir istās trepes, kas ved pie ģenerāļa Morgana adjutanta. Vaicātais man ļoti uzstājīgā veidā noprasīja, kas es tāds, ko es te meklējot utt. Bez lielas cilvēku pazinēja gudrības nu tik sapratu, kādu muļķību biju izdarījis: degunīgais jauns-kungs *sans faute possible*, kā franči teic (neklūdīgi), bija kāds no šeit nodarbinātiem “ziņotājiem” un viņa runas toņa arogance, lai neteiktu vairāk, liecināja, ka viņš te jūtas kā savās mājās. Tādas lietas jo bieži sastopamas cilvēkos, kas pārāk ātri

“avansējuši”. Noskatījos to jaunsungu tā pamatīgi, savā galvā apcerot, vai cirst viņam pretim, kā pienākas, jeb vai ieturēt laipnības toni. Teicu, ka esmu tāds un tāds, ka man ir darišana pie ģenerāļa adjutanta, un gribēju iet projām. Zellis sāka palikt nekaunīgs: man esot jānāk atpakaļ pie ieejas sardzes seržanta *etc.* Jutu, ka man asinis sāka kāpt temperatūra, latvieši saka, man iekšā sāka vārities, bet savaldījos un tikpat laipnā balsī kā sākumā pateicu, ka man jāiet pie adjutanta, kas mani gaida, jo esmu pieteikts *utt.* Jaunsungs vēl nelikās mierā, bet beidzot man izdevās viņu pierunāt, lai taču viņš iet pie... Vēlāk pārdomāju scēnu: ja es būtu iztaisījis skandālu, viņi mani, pilnīgi nepazīstamu cilvēku, laikam būtu izmetuši laukā, un tad ar dievu visa mana misija.

Atradu pats nelaimīgās trepes. Sargkareivis pie durvīm mani nosveicināja, un es devos pie majora — ja gluži nemaldos, viņa vārds bija Tinslijs (*Tinsley*) —, kas sēdēja pie milzīga, papīriem un neskaitāmiem telefoniem apklāta galda. Viņš piecēlās, sasveicinājāmies, un viņš mani nosēdināja mikstā atzveltnes krēslā. Iesligstot tajā, jutu, ka man no krūtīm noveļas akmeņu vezums. Beidzot esmu pieklājīgu un smalku cilvēku sabiedrībā. Majoram mana misija un persona sāka rādīties interesanta: ak tad es bijis sūtnis Romā, tagad privātpersona, un tomēr es turpinot rūpēties par saviem tautiešiem. Tā esot ļoti cienijama lieta, kā man pašam ejot, *utt.*, *utt.* Sarunājāmies kā veci paziņas. Simpātisks jauns cilvēks ar priekšzīmīgu *Kinderstube*¹. Bet mūsu sarunas allaž pārtrauca nebeidzamie ziņneši, kas nāca un gāja. Kādu brīdi ievaicājos, vai es netraucēju, vai es te neesmu lieks. Nebūt ne, lietas notiek, kā tām jānotiek, arī jūsu klātbūtnē. — *Thank you.*²

Bet īstenībā mana odiseja nu tikai sākās. Oficiālo lietu bija mums ar majoru Tinsliju maz ko runāt. Lūdzu nodot virspavēlniekam manus pateicīgos *regards*³ par latviešu gūstekņu atlaišanu, un tad nu majors sāka strādāt pa savu neskaitāmo pogu un telefona aparātu desku, lai atrastu īsto vīru amerikāņu pusē, kas man varētu līdzēt. Protams, ka ar tik augstu protekciju lietas drīz bija kārtībā: es tiku nodots angļu militārajam žandarmam, kas lai mani aizvestu pie amerikāņiem. Pēc ilgāka ceļojuma — savs skaits simt metru droši sanāca — es pa vadiem un trubām pieblīvātiem koridoriem tiku priekšā stādīts majoram Maršalam. Kas viņa *office*⁴ bija, skaidri nezinu pateikt: vai nu militārā policija, vai izlūkošanas daļa, katrā ziņā stipri

¹ Šeit: audzināšana. (*Vācu val.*)

² Paldies. (*Angļu val.*)

³ Cieņas apliecinājumus.* (*Angļu val.*)

⁴ Šeit: dienesta vieta. (*Angļu val.*)

slepena būsana, kurā es nekad iekšā nebūtu ticis, ja man nebūtu laimējies. Maršals noteica: *I am the right man to speak with you.*¹ Un bija arī, kā tūdaļ būs tālāk redzams.

Iesāku ar ieskriešanos. Teicu, ka man ir līdzī mums sasniedzamie materiāli par mūsu karagūstekņiem, teicu, ka Amerikas prezidents Trumens, pieņemot lietuviešu (Amerikas pilsoņu) delegāciju ar kungu Simuti priekšgalā, tai teicis laipnus vārdus, parādīju arī attiecīgo bildi lietuviešu Informācijas biļetenā, teicu arī, ka šai vizītei bijusi starptautiskā atbalss (kā par laimi pirms izbraukšanas no Romas man gadījās rokās *Basel Nachrichten* numurs, kurā bija aprakstīta minētās delegācijas scēna un citēti daži Trumena izteicieni), un tad, protams, nobeidzu ar lūgumu laist vaļā tos nabaga latviešu puikas, kurus naciķi bija mobilizējuši pat pēdējā brīdī.

Majors klausījās uzmanīgi, bet, tā teikt, oficiāli. Kustīgo garu viņam iedvesa Šveices avīzes numurs. Viņš to sīki izlasīja, noraidījis manu varbūt naivo piedāvājumu pārtulkot citātu (pats gudrs vācu mēlē), vairākas reizes grieza lapu riņķī, pētot datumus un, vai es zinu, ko vēl, un tad beidzot tā pagarāk novilkā: *Yes, times are changed.*² — Nu bija bāze rokā tālākām evolūcijām. Vairs sīki neatceros mūsu garā dialoga etapus (apmēram stundu), bet atceros, ka viņš rādīja kādu rakstu — pavēli, ar plaukstu aizsedzis lapas galvu, kurā laikam būtu lasāma iestāde, kas to sūtījusi. Tur bija teikts, ka latviešus vēl atlaist nevarot (vai bija arī kāda motivācija, vairs nezinu). Bet viņš no savas puses atkal ierosināšot lietu utt. Tad nācu laukā ar saviem papīriem. Vai viņš tos vēlas saņemt? Kā nē, lai tik dodot. Pieliku vēl klāt, ka tikām pūlējušies savākt ziņas etc. Tad uzreiz, pavilcis vaļā sava rakstāmgalda vienu no apakšējām kreisās puses atvilktnēm, viņš man prasīja, vai es varot viņam dot sīkākus paskaidrojumus par trim personām mūsu gūstekņu skaitā. Viņš minēja trīs vārdus, kurus es cieši iekalu galvā. Protams, ka man nebija ne jēgas, kas tajos gadījumos īpaši speciāls, un biju spiests atrunāties ar vispārīgām frāzēm. Kad nu vēlāk Romā abi ar Čamani pētījām pakal šo treju gaitas, izrādījās, ka vienam ir krievisks uzvārds un divi dzimuši Krievijā bēgļu laikos Pirmā pasaules kara gados. Radās man diezgan neomulīgs respekts pret amerikāņu policijas ziņu precizitāti. Majors taču bija pilnīgi nesagatavots manai vizītei, un tomēr viņš savā galvā jau varēja turēt trīs viņa ieskatam šaubīgus latviešu gadījumus. Ja pareizi atceros, viņam centos iestāstīt, ka dzenājamiem un trenkājamiem latviešiem dzimšanas vieta nekādā ziņā

¹ Es esmu īstais vīrs, kas var ar jums runāt. (*Angļu val.*)

² Jā, laiki mainījušies. (*Angļu val.*)

nav noteicošais faktors. Tā nu mūsu sīkās pārrunas tuvojās noslēgumam. Majors man solīja darīt iespējamo, lai mūsu puikas tiktu uz brīvām kājām. Tas arī notika, vairs nezinu, cik nedēļas pēc atstāstāmiem notikumiem. Cik tur viņa, cik manas, cik vēl kā "vainas", nezinu teikt.

Beigās vēl lūdzu viņu, vai viņš man atļautu apmeklēt mūsu gūstekņus. Majors bija ar mieru, bet viņam galavārds jāprasot priekšniekam. Pa telefonu tā lieta negāja, majoram bija jāiet pie bosa. Kamēr viņš bija projām, par manu personu interesējās viņa sekretāre: kas es tāds, utt. Acīmredzot mana vizīte bija kaut kas viņiem pilnīgi neparasts. Majors atnāca drīz un mierīgā balsī paziņoja, ka es braukt pie latviešiem nevarot. Bez motīviem. (Vēlāk dzirdēju, ka lietuviešu gūstekņi līdzīga apmeklējuma gadījumā sacēluši traci patriotiskas manifestācijas veidā.) Kad nu ne, tad ne. Tā jau bija panākts šis un tas. Sirsnīgi pateikdamies atvadījos.

Mani izvadīja šoreiz amerikāņu žandarms pa vadu un trubu piestaipītiem koridoriem. Kad nu biju laukā, sāku savā galvā vilkt pavedienus kopā. Bija daudz ko pārdomāt, sakārtot svarīgos teicienus, savest kārtībā personīgos iespaidus. Aizgāju uz pastu un nosūtīju monsinjoram pagaru telegrammu itāliešu valodā (bija brīv sūtīt tikai tādās valodās, kas zināmas pasta ierēdnim un cenzoram). Rakstīju, ka bijusi man izdevība svarīgās vietās sīki pārrunāt mūsu gūstekņu jautājumu, ka noskaņojums pret mums labvēlīgs, ka pie mūsu puikām netiku un ka drīz braukšu mājās.

Pievakarē pastaigājos pa mazo pilsētiņu, kas savos labos laikos būs bijusi kā labi izkopts salons: galvenās ielās māju fasādes bija ar visām kara nelaīmēm kā smalki nostrādātas šokolādes kastītes, un vispārīgi "caur dubļiem un tvanu" vēl gaisos varēja just kaut kādu tur smalko rokoko elpu.

Istabīņu dabūju tonakt tīru, tikko izkrāsotu, maziņu kā baložu būri, ceturtajā stāvā. Varēju gulēt viens tiros palagos.

Atgriezies Romā, uzrakstīju abiem majoru kungiem pateicības vēstules par man izrādīto laipnību.

Nupat atstāstītie gadījumi ir izmeklēti, tā sacīt, iespējami starptautiskā iegaismojumā. Nebija mazums tīri iekšēju mūsmāju traģēdiju, lai gan Roma tajos gados latviešu bēgļu kustībā nebūt nebija no centrālajām vietām. Tomēr Itālijā saplūda savs skaits tautiešu, ir dezertieri no vācu armijas, ir vienkārši laiku vētrās atsisti bēgļi, gandrīz vienīgi virieši, parasti mobilizācijas gados. Gaužām bēdīgs bija viņu izskats, nospiesti vai ļoti nemierīgi viņu prāti. Naudas, protams, viņiem nebija nevienam, retajam kāds dokuments vai, vienkārši runājot, kāds papīritis, ar kuru iesākot varēja censties uzbūvēt kādu apliecību, kurai būtu tiesības saukties par personīgu dokumentu.

Kā vēlāk dzirdējām, kāda lielāka grupa latviešu jauniešu, laikam no demobilizēto skaita, bija aizvilināta uz "dzimteni", iekams mūsu komiteja bija paspējusi nodibināties. Nevienam no tiem nebija laikam ienācis prātā meklēt sakarus kaut ar mani. Viss tas, kas nu mums vēlāk nāca un bija zināms par mūsu bēgļiem Itālijā, tādā vai šādā veidā atspoguļojas komitejas protokolos, un nākamo laiku pētnieki, kam šie protokoli būs interesanti, varēs tur savas ziņas gūt.

Noslēdzot šeit gribu pieminēt dažus manus personīgos kontaktus ar latviešu jauniešiem, lielāko tiesu studentiem, lai raksturotu viņu domas un iedomas, šo likteņu pabērnu satrauktos prātus un viņu nākotnes "redzēšanu". Daru to vēl īpaši tādēļ, ka atradu savos papīros kādas latviešu avīzes izgriezumu, kur, manuprāt, raksturīgā veidā attēlota daļa no sarunām, kas man bijušas ar viņiem. "Latvijas" (Amerikā) 1951. gada 12. janvāra numura "Trimdas saulainās un ēnas puses" rubrikā atrodams *quasi*¹ feļetons "Nebēdājieties, karavīri..."; autors: Saturns. Lūk, izraksts un tam klāt mani komentāri:

"Sūtnis Vašingtonā Dr. A. Spekke savā Vecgada intervijā sevišķi pāsvītro, ka līdz šim gaužām maz bijis valstsvīru, kas ticējuši, ka var notikt pārmaiņas pašā monoliskajā Padomju Savienībā, bet vispārējs uzskats bijis, ka kādas nozīmīgas pārmaiņas pasaulē var nākt tikai tad, ja notiek lielo varu sadursme. Un mūsu diplomāts piemin pie tālredzīgākajiem valstsvīriem abus Dallesus, arī Neru, bet viņš kautrējies pieminēt savus uzskatus.

Kā zināms, amerikāņu valstsvīri un arī Neru tikai pēdējā laikā ir atzinuši, ka komunisms iekšēji sabruks. Amerikāņu žurnālisti dēvē pat ASV ārlietu ministru Dallesu par vēstures pareģi tādēļ vien, ka Dalless tikai pirms 6 mēnešiem izteica šo domu, kas daudziem toreiz likās ļoti negudra un nediplomātiska.

Latviešu diplomāts un vēsturnieks Dr. A. Spekke turpreti uzskatu, ka Padomju Savienība iekšēji sabruks, izteica drīz pēc Otrā pasaules kara beigām. Viņš toreiz dzīvoja lielā vientulībā, gandrīz visu aizmirsts, Romā, un rakstīja savu Latvijas vēsturi un citus darbus.

1948. g. nodibinājās Vācijā Latviešu nacionālā padome, kuras uzdevums bija vadīt Latvijas atbrīvošanās cīņu. Šī Nacionālā padome, kurā darbojās līdzī arī vecie latviešu politiķi, arī aizstāvēja uzskatu, ka Latviju var atbrīvot tikai ar uzbrukumu no ārienes. Un tādā virzienā tad arī notika visa politiskā un diplomātiskā domāšana un darbība.

¹ Gandrīz. (*Latiņu val.*)

Tikai sūtnis Spekke Romā domāja un rakstīja, ka Latvijas atbrīvošana var ātrāk notikt ar iekšējām pārmaiņām pašā padomijā. Viņa spārnotais izteiciens daudzās vēstulēs bija: "Mūsu atbrīvošana nāks no Maskavas." Šo domu toreiz Latviešu nacionālās padomes prezidijā nesaprata un noraidīja."

Pie šī teksta pāris piezīmes. Neatceros, ko es 1951. gada nogalē būtu sludinājis, bet vēl šodien, jau tik daudz gadus pēc Dallesa nāves, uzskatu viņu par vienu no tālredzīgākajiem Amerikas politiķiem un par vienu no visstingrākajiem viņu vidū. Jau laikus pirms viņa nāves viņa ienaidnieki viņu tīri vai gribēja "dzīvu apēst" kā mēs bilžaini sakām, bet viņš nelikās traucēties, un ja toreiz nebūtu bijis viņa drošās stājas sarkanās Ķīnas jautājumā, nezinu es, kāda šodien izskatītos politiskā Āzija. Par Neru būtu gara runāšana: gaužām sarežģītas dabas kungs, bet kā lai viņš varētu būt cītāds ar ļaužu pārpilno mūžīgās nabadzības mocīto Indiju? Viņš, kam piedevām bija tik ilgi jāsēž angļu impērijas cietumos?

Tālāk man citētajā tekstā nepatik laika vārds: *sabruks*. Nemaz nav neiedomājama varbūtība, ka krievu tautai stāv priekšā viņas kārtējā asinspirts, bet šai vietā pieminētais "sabruks" pārāk aptīts ar tā saucamajiem *wishful thinking*¹. Tiem ir īpašība politiskās norisēs nereti daudz ļauna nest.

Un beigās mans teiciens: "Mūsu atbrīvošana nāks no Maskavas." Pavisam precīzi citēts. Atceros tos nabaga latviešu jauniešus, kas man daudzkārt uzstādīja jautājumus, kas būs ar mums, un atceros es viņu skatos vērojamo vēlēšanos, pat lūgumu, lai es taču viņus mierinu ar solījumiem un vīzijām par to, ka Rietumu sabiedrotie, pievākuši naciņus, bridīs cauri Pinskas purviem, lai sturmētu Maskavu un gāztu sarkano režīmu. Nebiju spējīgs viņus mānīt, barot ar politisko murgošānu, un tādēļ teicu, kas man bija godīgi jāteic. Atceros viņu vilšanās pilnos skatus un klusās domas: "Bet tas vecais taču ir galīgi dulns." (1945. g. utt.) Nabaga jaunieši!

Kad Romu iekaroja sabiedrotie, to vidū bija zināms skaits poļu Andersa armijas karavīru. Tiklīdz tie bija cik necik iekārtojušies, viņi sāka izdot savu žurnālu—avīzi *Orzet Biaty*, kurā uzaicināja darboties arī mūs, bijušos Baltijas valstu diplomātus (sk., piemēram, 30 *lipca*, t. i., 1944. g. jūlija numuru, kurā mēs visi trīs, gan ar pseidonīmiem, rakstījām par mūsu lietām). Izrādījies par čaklāko līdzstrādnieku, un samērā daudzie mani raksti par laikmetīgiem tematiem, katrs parakstīts ar citādu pseidonīmu, varēs varbūt kādreiz noderēt kādam interesentam. Žurnāla redaktors laipnīgi zobojās par mani, vai es pats varēšot atcerēties visus savus pseidonīmus. Minēto rakstu vidū ir

¹ Ilgpilnas domas. (*Angļu val.*)

viens (25. martā 1945), kuram nosaukums: "Trīs revolūcijas, trīs diktatūras" (lielinieku, fašistu un nacistu), tīri vai Hēgeļa dialektikas garā, pie kam sintēzei vēl jānāk tuvākā vai tālākā laikā, proti, pārmaiņām Krievijā.

Bija amizanti redzēt, ka jaunākie lasītāji nebija ar mieru pieņemt, ka lielinieku un fašistu minoritāšu diktatūras ir uz tās pašas psiholoģiskās bāzes radītas, tā paša lauka (politiskās) odziņas, kā mēdz teikt.

Tas notika laikam 1946. gadā. Pienāca vēstule no Goppera ar aicinājumu uzrakstīt īsu Latvijas vēsturi plašākai publikai. Atbildēju, ka man tādas nav un ka pašreiz ir domāt nevaru tādu sacerēt. — Goppers nebūtu Goppers, ja viņš liktos mierā ar tādu atbildi. Man taču esot gatavs manuskripts (biju mēģinājis par to ieinteresēt mūsu organizācijas Vācijā, protams, bez sekmes). Domāju, ka viņš taisa jokus, teikdams, ka manu itāliešu manuskriptu taču varot pārtulkot. Nelikos daudz zinīs par propozīciju, un tad drīz no viņa atkal pienāca vēstule, tīri apvainotā tonī: vai tad es viņam neuzticoties utt. Brīnumi, domāju, tie tur Zviedrijā sasirguši ar lieluma māniju: Anno 1946 pārtulkot un izdot šo sīki pierakstīto papīru blāķi! Bet reiz nu kungi tik cieši prasa, satīnu pusi no manuskripta stingrā rullī un, ar visādām apdrošināšanām nodrošinājis, laidu to projām. Drīz klāt bija drauga Strauberga vēstule, ka esot notikusi apspriede, sanāksme no spārna līdz spārnai, un esot nolemts manu darbu tulkot un izdot. Traki cilvēki, nospriedu, lai nu ņemas. Un tā nu mēs visi ņemāmies apmēram gadus piecus. Nesen redzēju to papīru kaudzi gandrīz vai nelielas siena "stirpiņas" apmēros (itāliešu teksts, latviešu teksts, angļu teksts, nebeidzami papildinājumi un labojumi...), un man pa muguru nogāja auksti drebuļi.

Grāmata (latviešu izdevums, 1948) iznāca bez autora vārda. To sarakstījis, kā teikts virsrakstā, "Baltijas Komitejas protektorātā profesors N. N." Grāmatai personīgo segumu bija devis ar savu priekšvārdu uzticīgais baltiešu draugs, pazīstamais zviedru arheologs Birgers Nermans. Šis priekšvārds datēts ar septembri, 1947. gadu. Tie baltiešiem bija bargi, pat briesmīgi laiki, un nebija mazums to, kas no tiem novērsās. Profesors Nermans ar īstu godavīra drošsirdību iestājās par mums un latviešu sirsnīgā pateicība viņam nezudīs nekad. — Finansiālā piepūle bija tik smaga, ka sāku baidīties par Goppera likteni. Tas bija parādos iebraucis pāri ausīm, un es viņam līdzēt nevarēju, vismaz toreiz. Kurp vien griezos, pie vairākām latviešu centrālajām organizācijām Vācijā u. c., palīdzība nāca, kā ar aptieknieka svariem svērtā. Arī Londonas sūtniecība un tāpat Vašingtonas izrādīja, tā teikt, birokrātisku interesi. Kurp cilvēks lai metas, ko viņš lai dara? Ir skaidrs, ka sūtniecību budžeti tādus izdevumus nevar nest, bet, ja autors un izdevējs

riskē, varētu teikt, visu savu eksistenci, tad arī no labāk situētu cilvēku personīgās eksistences varēja gaidīt kādus nelielus upurus. Nebija tas taisnīgi no manas puses, bet es par kādu Zariņa vēstuli, kurā bija iekšā daži maznozīmīgi padomi (tad, kad mūsu galā mājai “jau dega jumts”), tā apskaitos, ka viņam kādu laiku (vai nebija visi divi gadi?) vairs nerakstīju. Vēlāk atkal “salīgām mieru”, un Zariņš bija tas, kas palīdzēja angļu izdevumam ieraudzīt dienas gaismu, kad jau likās, ka būs jāmet plinte krūmos (sk. grāmatas, t. i., šī angļu izdevuma, ievadu).

Bija arī ļaudis, kas par mani pasmējās, ka latviešu izdevums bija anonīms. Šie ļaudis esot domājuši, ka es esot tik naivs, ka domājot par lieliniekiem, it kā tie nezināšot, kas ir grāmatas autors. Tik tiešām, dāmas un kungi, tik naivs gan nekad neesmu bijis, bet iemesli bija citi: grūtas un smagas sāpes ģimenes sakaros, par kurām šeit negribu vairāk runāt. Ja kādam bija patīcis smīnēt, tas tiek lūgts turpināt šo nodarbību.

Šim sējumiņam pielikumā būs dažas no svešautiešu atsauksmēm, starp tām arī recenzija *Times*. Tā rakstīta ar simpātiju un cienību, netrūkst tajā arī anglosaksiskās “pateikšanas acīs”. Būtu interesanti vērot, kā tagad, pēc 15 gadiem, gudrais angļu kungs rakstītu! Toreiz viņam nav patikušas pēdējās nodaļas un man bija jādabū “pēriens” par to, ko netiku rakstījis. Tā jau nu iet. Atceros, kā man “nāca virsū” ar pēdējo nodaļu nepieciešamību un kā es atbildēju, ka es tās vienkārši nevaru uzrakstīt viselementārākā materiāla trūkuma dēļ. Laikam arī minēju to, ka man nepatīk rakstīt par jauniem un moderniem laikiem, bet uz to jau neviens neklausījās. Lai nu kā, bet šī recenzija tiešām ir vērā liekama. Vienīgais, ko es nesaprotu, ir recenzenta iedomas saskatīt mūsu tautā kādas tur senas cilšu formācijas. Vai viņš nebūs domājis par saviem skotu klaniem un nevaldāmiem īru dumpiniekiem? Nezinu teikt, bet viņa attiecīgais skaidrojums ir man tumsas pilns. Pie Fransisa Dž. Baumena (*Francis J. Bowman*) atsauksmes (*The American Historical Review*) man gribētos pateikt tikai to, ka šim kungam, lai gan viņa ieskatī par mūsu nepārtraukto verdzību ir drusku novecojušies, ir *sirds īstā vietā*, — īsti cilvēcīga sirds.

“Tikai dzejnieku izmisums”, tā biju nosaucis savu rakstu par Andreja Egliša dzeju, kas izteic mūsu visu sajūtas tajā laikā, kad pār mūsu dzimteni atkal bija nolaidies dzelzs priekšgars. — Kā laikmeta sirdsapziņa — apsmieta, apgānīta, līdz ārprātam samocīta reizēm, ir dzejnieka atbildība mūžības priekšā, to lielo sadzīves likumu priekšā, kas vada un noteic cilvēces

ceļus, kurus laiku pa laikam lauž un nievā nejēgas un noziedznieki kopā ar savu sekotāju — vergu pulkiem. Un jākāpj tad dzejniekam, īstam dzejniekam, arvien zemāk pa moku kāpnēm, līdz izmisuma ķēmīgi plikajiem tēliem, līdz murgu valsts apvāršņu “dejai”:

Latvijai bēres dzer!
Kas tie tādi kakla kungi?
Mūžam dvēslī neizsūks!

Dzejnieka izmisums — palīgs ļaunas, svešas varas sažņaugtai tautai! Kāda pārspilēta metafora, teiks laikmeta aprakstītājs. Kurā lielās dienas avīzes nomaļā feļetonā lai īsti būtu atrodami šie liriskie izverdumi, vaicās reālais lasītājs, — katrā ziņā, viņš piebildīs, labi tālu no pirmās lapaspuses, kurā izklāstīti pasaules lielie notikumi. Dzejnieka palīdzība uzvarētai tautai, brīnīties raibo statistisko skaitļu zinātājs ekonomists. Muļķīga murgošana, nīcīgi izmetīs pie lielā zaļā galda sēdētājs valstsvīrs, jāredz tomēr, viņš turpinās, vai šie fantasti neizrunājas par daudz, nepasaka kaut ko tādu, kas var jaukt vai pat apdraudēt “jaunās kārtības” nolikumus un normas; tad nu būtu darbs cenzūrai vai policijai, — bet dzejnieki, kas tad viņus, galu galā, ņem nopietni, lai raksta. Tā spriež tagadne.

Bet vakardienai ir cits rēķins, un tā savu mantojumu nodod rītdienai. Apmēram šādu.

Nabaga dzejnieks bija redzējis, bija dzirdējis, bija jutis, bija nojautis — vecā latvju tēva skaidro, dziestošo skatu, kas redzējis svešo barbaru priekšā sabrūkam sava mūža Dieva nolikto kārtību, — nāvei lemtā ievainotā karavīra pēdējās bezvārdu ardīevas rietošai saulei: dariju, ko spēju, — apsmietās jaunavas bezcerību šņukstus, — latviešu mātes neizraudamās asaras:

Neskaiti, māte, tur vēl nav visu,
Ai jā, ai jā.

Pasaules varenie, tā saucamie varenie, vai arī jūs kādreiz nejutāt, cik īsa ir jūsu varenības elpa? Cik pārejošs ir jūsu varas, iedomātās varas posms? Vai nav jums nojautu, ka tas, ko spēj kodificēt traktātos un deklarācijās, ar sarkano laku apzīmogotos un ar zelta spalvām parakstītos, ir tikai kādas dziļas norises virsa, lielo ritmu plīstošo viļņu putas? Vai nav jums dūries acīs, cik ātri izgaistat un izkūpat jūs no ļaužu atmiņas, un cik neganti un ļauni atspēlējas dzejnieku mazā spalva lepnā un iedomīgā šķēpa priekšā, kā mēdza teikt humānisma laikmeta dzejnieki? Un vai nav jums ienācis prātā, jums, kas taču būsi pāršķīrstījuši kādu vēstures grāmatu, cik savāds liktenis ir praviešu un dzejnieku “murgojumiem”, cik bieži tie tomēr īstenojas

lietu ritēšanā, lietu mistiskajā ritēšanā, kā bija teicis lielais A. Humbolts. Paši viņi, šie “redzētāji”, šie “lietu asaru” (Vergīlijs) salasītāji, protams, parasti sadeg savu vīziju mokās, nav viņiem lemts redzēt, kā šis viņu vīzijas “materializējas”.

18

Penklubu starptautiskais kongress 1949. gadā notika Venēcijā, un mūsu penklubs, kas bija Stokholmā atjaunojis darbību, lūdza mani pārstāvēt latviešus šajā sanāksmē, kaut gan man te tūdaļ jāpiebilst, ka nekad agrāk neesmu bijis šīs organizācijas biedrs; otrs pārstāvis, Veronika Strēlerte, brauca no Stokholmas. Pāris gadus pēc tam pie manis griezās izdevējs Goppers ar lūgumu uzrakstīt ievadu angļu valodā paredzētām Andrupa un Kalves esējām par latviešu literatūru. Centos sākumā tikt no šī uzdevuma vaļā, jo latviešu literatūra taču nebija mana specialitāte. Viņš tomēr neatlaidīgi lūdza, lai rakstot es, kuru starptautiskā publika jau pazīstot. To projektu — visdažādāko — kā un kādā veidā nu būtu jāiepazīstina pasaule ar latviešu rakstniecību, tāpat arī gribētāju to darīt, esot bijis liels skaits, “vairāk nekā penklubam biedru” (to es dabūju zināt tikai vēlāk). Arī man pašam bija skaidrs, ka kaut kas bija jagādā un jārīko, kaut kas, ja vien iespējams, kas lielo tautu literātus — “lielos kungus” drusku sagumda viņu slavenajā pašapziņā attiecībā uz “mazāk pazīstamām literatūrām”, — tā Venēcijas sēdes vadītājs “smalkjūtīgā” kārtā apzīmēja mazo tautu rakstnieku darbus. Tā tapa mans “Priekšvārds labvēligajam, bet ļoti nevainīgajam lasītājam” minētai Andrupa un Kalves grāmatai ar Ciesnieka spēcīgo gravīru uz vāka. Negribu to noklusēt, bet es dabūju krietni piestrādāt pie šīm nedaudzām lappusēm, jo labi apzinājos, cik viss šis pasākums patiesībā ir atbildīgs. Lai minu vienu pašu piemēru: 1939. gadā itāliešu izdotam krājumam *Lettonia* tika uzrakstīta arī nodaļa par latviešu literatūru, un labi uzrakstīta (autore bija viena no izglītotākām latvietēm, un rezultāts? Itālieši dabūja zināt, ka mums ir reālisti, romantiķi, simbolisti *etc.*, *etc.* ar grūti izrunājamiem un vēl grūtāk atmiņā paturamiem vārdiem. Un, kad reiz kādā izdevniecībā, šefu gaidot, uzsāku sarunas ar kantora jaunkundzi, un kad viņa man sāka slavēt Skalbes Kaķīti un teica, ka tai vajagot būt ļoti jūtu pilnai tautai, kas tādus rakstniekus spējot radīt, tad man uzausa gaisma, kā īsti būtu jātaisa literāra “propaganda”, ja abi šie termini vispārīgi, t.i., godīgi, savienojami. Esmu šajā sējumā jau pieskāries vienai otrai literārai tēmai, sākot ar tiem šausmu

stāstiem Vecmuižas skolas virtuvē, tāpēc lai būtu man atļauts lūgt izlasīt šīs lappuses oriģinālā, kā tās tika uzrakstītas toreiz Romā (datētas ar 2.2.53.) un latviešu lasītājam līdz šim palikušas nepazīstamas.

Latviešu tautas literatūras vēsture, līdzībā runājot, atgādina kādas platas upes — laika upes — abus krastus, kurus savienojšie tilti vai nu jau sen sabrukuši, vai sacelti tikai nesen. Dabīgās sociālās izveidošanās un estētiskās radišanas kontinuitātes trūkums mūsu tautā ir allaž turējis tālus šos abus krastus, un seno tiltu pārpalikas ir latviešu tautas izlauzītās vēstures līnijas simbols.

Bija ilgi tie laiki, gari tie gadu simti mūsu Eiropā, līdz kamēr vecākie krasti — tautiski spontānā radišana (reiz modē bija definīcija: sinkrētiskā radišana) guva ievēribas un cienības, pat aizrautības kompleksus cilvēces paaudzes. Īstenībā tikai sākot ar 18. gs. otro pusi, t.i., tuvojoties lielajam pagriezianam Eiropas vēsturē šā gadsimta beigās. To iezīmē, piemēram, “lielais plaģiators” Makfersons (*Mackpherson*) vai Austrumprūsijas literātu pulciņš, kam rūpēja senas baltu civilizācijas atklāšana, vai nedaudz vēlāk sers Valters Skots (*Sir Walter Scott*) un soms Lenrūts (*Lönnroth*), Kalevalas atradējs un komponētājs, — lai ņemam šos piemērus tikai no Ziemeļeiropas abiem ekstrēmiem stūriem. Gan jau arī renesanses laikmetā vērojam mostamies un ceļamies interesi par individuālo, īpatnējo, eksotisko tautu personībās, bet tomēr šim laikmetam bija pārāk stipras klasiskās difrakcijas acenes un jo daudz viņa attiecīgo atziņu izrādījās tikai esam stilistisku ziedu veltes uz tos laikus visvarenās “Imitatio” teorijas un prakses altāriem.

Īsta izpratnes ausma ceļas vēl pāri Eiropas etnisko antikvitāšu laukiem. Šim kontinentam, kā zinām, bet maz ņemam vērā, viņa okeāna un iekšējo jūru krastmalās nav mazums tādu senu civilizāciju, kas palikušas pāri mazu tautu veidā no seniem laikiem pirms indoeiropiešu posmu posmos nākušas ekspansijas vai no šo posmu primitīvajām fāzēm 2. vai pat 1. gadu tūkstoši priekš Kristus, kā nu kurā vietā. Taisni šim rasiski-etniskām vienībām ir vai nu pavisam, vai pa daļai svešs grieķu-romiešu estētiskās redzēšanas konkrētais burvīgums, kādēļ vēstures un it sevišķi literatūras laukos varēs rasties pētnieki, kas sāks runāt par “grieķu brīnuma” varmācīgo iespaidu uz cilvēces gaumi mūsu ēras laikos, varmācīgo, tā teikt, garīgā “imperiālisma” veidā, lietojot mūsdienu nodrāzto terminoloģiju. Ņemsim ilustrācijai tikai vienu vienīgu, plašai pasaulei vispazīstamāko piemēru, proti, seno ķeltu tautas: minēto domu gājienu mēs redzam izpaužamies slavenā franču vēsturnieka K. Žilina “Gallijas vēsturē” (*C. Juliann’a Histoire de la Gaule*) daudzās vietās,

bet sevišķi viņa VI sējuma beigās, vai lielā īru patriota un pētnieka Duglasa Haida (*Douglas Hyde, A Literary History of Ireland*) (253. lpp. u. c.).

Arī latviešu lirisko fragmentu apžilbinošais daudzums, mūsu Dainu zelta lietūs, daudzās savas sastāvdaļās nāk no ļoti seniem laikiem. Šie senie elementi tik ērmīgi ieskanētu jaunās dzīves apstākļos, ja... tie nebūtu palikuši par literatūru. Mūsu Dainu daudzie *folio* sējumi stāv pilnīgi īpatnēji daudzo Eiropas tautu poēziju *Corpus*¹ vidū, stāv arī stipri vientuļi, jo maz ir to, kas viņus pazīst un saprot. Nav man te vairāk par visu to jāstāsta, to daudz labāk izdarīs šī sējuma autori, lai man būtu tikai atļautas dažas “spārnotas vizijas”, kā dzejnieki saka.

Bet kādi gan varēja likteņi būt šai sirsnīgai un ģimeniskai dziesmiņai tautu un civilizāciju robežu zemē, tajā Eiropas stūrī, kur allaž salasoties negaisi?

Dainu senās saknes pazūd laiku tumsā, savāda, tīri vai uzkrītoša ir viņu liriskā vairīšanās vēstures laikos no apkārtējo karu trokšņiem un ļaužu negantībām, un necerēti ilgi, līdz pat 19. gs. otrajai pusei, tās saglabājušās tautas atmiņā un apziņā, līdz kamēr mūsu lielais K. Barons iespēja atrakt šos “aizbirusos avotus”, kā viņš saka sava I sējuma ievadā.

Cieto piļu valdniekiem, dzelzīs kaltajiem bruņiniekiem, savstarpējo ķildu un ārējo konfliktu izkarotājiem nevarēja būt ne intereses, ne saprašanas — būtu jocīgi iedomāties pretējo — par to, kas notiek to ļaužu prātos, kam bija jādod “desmitā” un jāveic arvien pieaugošie “sabiedriskie” darbi. Ir mums no tiem laikiem tikai kāda īgna piezīme, ka “vietējie” sīkstī turoties pie saviem senajiem ticējumiem un paradumiem.

Arī Livonijas īpatnēja rakstura humānisms, resp., jaunlatiņu dzeja, nespēj vēl ieraudzīt latviešu tautas toreizējo estētisko seju. Parafrāzējot pazīstamo I. Tēna frāzi par *Ancien régime*² pūderēto dižciltīgo skatišanos uz “tautu” pa zeltītās karietes lodziņu, varam iedomāties mūsu Rīgas B. Plenu skatāmies pa sava tēva, redzama Rīgas mācītāja, mājas logu, kā “laucinieki” pilda Rīgas ielas ar savām ragavām un ar savām klaigām (Bas. Plinius, *Encomium Rigae*, 1595, panti 1215 sq. 1185 sq., 528 sq. u.c.), lai Sarmātijas staltie meži spētu ceļot ar Rīgas lielās ostas starpniecību uz Londonu, uz Lisabonu u.c., lai latviešu zemnieku rijās nokaltētā labība spētu barot tālu zemju iedzīvotājus. Bet ko teic šā dzejnieka garam šie pelēkās drēbēs tērptie laudis? Tie no viņa kārtas un šķiras melnās drēbēs tērptajiem svešiniekiem (un

¹ Šeit: kopumu. (*Latīņu val.*)

² Senākās valsts iekārtas. (*Franču val.*)

vācieši to acīs vienmēr bijuši un palikuši svešinieki) pēc iespējas vairās, un viņu apgērbu melnā krāsa viņos ļaunā bridī — kā stāsta dažas “smagas” liecības — spēj izraisīt jo nelabas asociācijas. Lai gan netrūkst dažviet Rīgas mācītājam latīnistam laikmetīgi dzejiski filozofisku nopūtu Vergilija Georgiku garā, tomēr kāda ir starpība šī sižeta tēlošanā ar tās zemes rakstnieku, kur humānismam bija dzimtene: tur “zemnieks dzīvo zvaigžņu iedarbībā dievu ziņā”. [...*vivitque autoribus astris Cura deum agricola, atque animo praescita recenset, Et rerum eventus sensu praesagit acuto.* (A. Poliziano, *Rusticus*)]

Dainas “ierauga” kāds 17.gs. sākuma jezuītu pāters. Drīz pēc tam mācītais Kurzemes hercoga superintendants, protestants Einhorns, lai cik nikns pret senajām “superstīcijām”, tās tomēr zina novērtēt pēc viņu dziļās nozīmes latvju tautas gara dzīvē: tās (it sevišķi sakrālās) esot īsti *Hymni Deorum*...¹, kā es pats tās daudzkārt tiku dzirdējis. (Ss. *rer. Livonicarum* II, 584). Un kāds savādas biogrāfijas zviedru zinātnieks F. Meniuss apmēram tai pašā laikā apraksta latviešu apbrīnojamās dzejiskās improvizācijas dāvanas, pie kam kāda viņa iedoma likusi tam pat uzrakstīt vienu no vispirmajiem Dainu tekstiem līdz ar visu melodiju.

Svinīgi salkanajam 18.gs. un tā cienijamiem reverendiem Dainas ir tikai “blēņu ziņģes”, bet toties tā paša gs. otrā pusē J. G. Herderam, viņa biogrāfijas Livonijas gados, tās ir īsta revolūcija, pareizais ceļš, *Stimmen der Völker*², ceļš uz tautu “dvēselēm”.

Pa visādām toreizējās Eiropas eksotiskām zemēm ceļojušais J. G. Kols ir vērojis latviešus bezbēdīgi priecājamies viņu dziesmotājās talkās, viņš pat tos vērojis viņu seno paražu pilnajos “godos”, piemēram, kāzās, un viņš arī dzirdējis, ka *the peasant girls... go about singing together in troops, during the bright summer nights*³; it sevišķi viņi mīlot priecāties bērzu birzīs, jo bērzi tiem esot tikpat mīļi, kā grieķiem olīvu koki, kā arābiem dateļpalmas utt. Tiešām, latvieši mīl kokus, šos “pirmos cilvēka reliģiskās dzīves biedrus”, kā kaut kur teikts. (Kohl, *Russia*, London, 1842, pp. 360–382.)

Tā nu mēs laimīgi esam nonākuši apmēram šajos laikos latviešu tautas lirikas izpratnē līdz salīdzinājumam (vairs neatceros autoru), ka Dainas esot lauku puķes, pretstatā kopto vācu pilsoņu un dižciltīgo dārzu puķītēm.

¹ Himnas Dievam. (*Latīņu val.*)

² Tautu balsis. (*Vācu val.*)

³ Zemnieku meitenes ... bariņos staigā apkārt, dziedādamas gaišajās vasaras naktīs. (*Angļu val.*)

K. Barona I sējums iznāk 1898.g. Dainu vākšanas priekšdarbi bija jau sākušies šā gs. sākumā.

Otrā, mūsu laikiem pievērstajā krastā latviešu balsis vai latviešu valoda — cik zinām no savas vēstures liecībām — atskan vēl, ne agrāk kā minētajā 16. gs., kas nevienam neļāva viņa interesi atņemt par tautām kā personībām. Īstenībā tās vēl nebūt nebija latviešu balsis, bet gan svešu ļaužu, un no to laiku tekstu rakstības mēs varam manīt, ar cik stipru svešinieku akcentu skanēja viņu mutēs mūsu valoda. Tās bija piētisma, konfesionālo prasību, baznīcas administratīvo nepieciešamību vācu dārzu puķītes, svešā zemē pārstādītas, vēl saaugušas, svešu dārznieku koptas: katehismi, baznīcas dziesmas, sprediķi, Svēto Rakstu tulkojumi utt. Netrūkst tomēr viņu vidū arī dažāda laba vīguroza stāda, audzētājas zemes spēka dzītā, vai krāsās dzīvā, auklētājas zemes maigumu atdarinot. Lai tas būtu teikts par Manceļa un Firekera stiliem (17. gs.). Bet visam cauri skan kāda savāda *note sensible*¹, kuru nesen bija sadzirdējusi kāda latviešu pētnieka auss. Izrādās, ka mūsu zemes agrākās koloniālās historiogrāfijas arhīvu putekļainajos kaktos atrodamas liecības, hronoloģiski jau sen, tai pašā 17. gs., par kaut ko nacionālai opozīcijai līdzīgu, pat pirmā lielā Svēto Rakstu tulkojuma gadījumā. Zīmīgi diezgan.

Bet maz gan ir šo gaistošo latviešu siluetu tajos laikos, visu lielo tiesu veic sveštautieši, dažam labam no kuriem pienākas latviešu sirsnīgs paldies, īpaši par viņu valodas kopšanu un tās materiālu krāšanu. Ir pat tādi viņu vidū, kas Dieva priekšā vēlas aiziet ar latviskiem uzrakstiem uz savu kapu krustiem. *Genius loci*.² Jākonstatē arīdzan, ka literārisko žanru skaits ir pieņācīgs tiem laikiem, nepārprotama zīme un liecība par visa mūsu novada iesaistīšanu vispārējās literāriskās to laiku saistībās. Bet kā gan mums, latviešiem, nav, proti, brīnīšķā savas zemes apdziedātāja, kāds ir kaimiņiem lietuviešiem, proti, viņu Donelaitis (1714–1780).

Jaunām vēstures drāmām jauni aktieri. Ar 18. un 19. gs. miju sāk lēnām celties dzimušo latviešu rakstnieku un garīgo darbinieku pulks, kas dažādu paudžu laikā aizpildīs gandrīz visu skatuvi, iespējot nelatviešus maz redzamas minoritates lomā, kā viņi agrāk bija centušies darīt ar nevāciešiem. It īpaši sākot ar 19. gs. otro pusi hronoloģiski tas sakrīt ar daudzām Eiropas zemēm, kam piestāv izteiksmīgais itāliešu termins *Risorgimento*³, jo prāvā pulkā notiek, lietojot sākuma līdzību, latviešu darbinieku “pārcelšanās” no

¹ Aizkustinoša nots. (*Franču val.*)

² Vietējais ģēnijs. (*Latīņu val.*)

³ *Risordžimento* (*itāliešu val.*) — pret austriešu kundzību vērsta itāliešu nacionālās atbrīvošanās kustība 18. gs.–19. gs. 2. pusē.

laiku upes agrākā uz otro, jaunāko krastu. Paklausot laikmeta saucienam un sekojot nacionālā gadusimta karogiem, latvieši sajūsmā un bieži pašaiždīgās cīņās iekaro vienu "tilta gala" pozīciju pēc otras. Bet jo straujāk kūsa jauno laiku enerģija, jo nesvarīgāk atslīgst miglā senais krasts, tik ilgi koptais un jauno laiku vērsimēs tik silti apmiļotais un arī, tā teikt, ideoloģiski izceltais. Seno intuitīvo dabas saistību vietā nāk modernās zinātniskās atziņas, seno kosmogoniju vietā — modernās dogmas, aizejošo "māņu" vietā — jauno laiku slogani. Kā visur, tikai citādos hronoloģiskos mēros.

Šis straujais process sabīda latviešu literārisko žanru izveidošanos šaurā laika telpā. Neapšaubāmas vitalitātes zīme, bet līdz ar to citādā veidā savstarpējās iespaidošanās zīmējums, cits paaudžu nesto uzskatu secības ritms nekā dažā labā citā Eiropas tautā. Tikai nepilnas paaudzes distance šķir, piemēra dēļ, lielo latviešu reālistisko romānu par jauno iekārtošanos latviešu zemnieku dzīvē no t. s. Jaunās strāvas un dzimstoša sociālisma idejām. Gandrīz vai pilnīgi laikabiedri ir latviešu reālistiskās drāmas "klasiskais" Blau manis un romantiski simboliskās dramaturģijas meistars Rainis ar tās tīri vai vāgneriskās skatīšanās akcentiem senvēsturē. Tāpat laikā gandrīz blakus stāv sieviešu emancipācijas dedzīga sludinātāja Aspazija un no "*fin de siècle*"¹ Krievijas atnākušais literāriskais virziens, drīzāk "pasaules izjūta" (*Weltgefühl*), kā mēdz teikt vācu filozofi, kas pats sev devis izteiksmīgo nosaukumu "dekadenti", utt. Varētu rasties iespaids, ka līdzīgos apstākļos atsevišķo žanru īpatnības nespēs pienācīgi izveidoties un nostiprināties, un ka šai straujajā literāriskajā attīstībā radīsies sapīts, pat sajaukts zīmējums. Tas tā būtu varbūt arī noticis, ja atsevišķās radošās personības nebūtu bijušas koncentrētas un stipras. Svešam vērotājam varbūt palīdzēs iejusties salīdzinājums ar ziemeļu zemju pavasara pēkšņo krāšņumu, kad pēc garas un vienmuļas ziemas visi stādi un koki plaukst un zied gandrīz vienā laikā.

Neatkarīgās Latvijas laikos bija jau skaidri un raksturīgi saskatāma literārisko tradīciju izveidošanās paaudžu mijās. Izlocījās asos leņķos atkal mūsu tautas vēsture, šoreiz visu cilvēci apdraudošās garīgās un morāliskās dekadences, ne vairs literāriskās vien, uzplūdus. Vislielākā jauno rakstnieku tiesa tagad staigā trimdas ceļus. Un raksta.

Venēcijas Penkluba kongresā dzirdēju mazāko tautu literatūras raksturotas kā *moins connues*². Var saprast šo formulu, ņemot vērā lielās grūtības iedziļināties t. s. mazo tautu tradīcijās un viņu valodā, kas dažkārt ir tik senlaicīgi komplicēta, kā, piemēram, arī mūsējā. Bet galu galā neesam mēs

¹ Gadsimta beigās. (*Franču val.*)

² Mazāk pazīstamas. (*Franču val.*)

tie, kas zaudējam. Ikvienu mazākā tauta *ipso facto*¹ radīta lielākai piepūlei šai pasaulē, bet reizēm gadās arī tā, ka no nepieciešamības un grūtuma iznāk privilēģija. Varam mēs, “mazie”, vērot skaitliski lielāku tautu staigātājus pa viņu garu lielceļiem, bet paliek mums pašiem savs intīms stūritis, kur aug un raisās mūsu cilvēcīgās sensibilitātes vientuļie ziedi, nereti īpatnēji formās un krāsās; ir mums kur patverties, kad vētras plosās visapkārt un kad reizēm pasaules lielceļi mums šķiet pārāk nostaiģāti un, teiksim, putekļaini.

Šo kluso latviešu dārzu mēs atļaujamies ar šo izdevumu parādīt pasaulei — bez jebkādām pretenzijām.

Romā amatā sabiju apmēram 7 gadus, tad nāca sabrukums un pie tam pamatīgs, un mums abiem bija jādzīvo apmēram 13 1/2 gadus kā bēgļiem.

Tie bija ļoti grūti gadi, un, ja nebūtu bijusi palīdzīga roka no kāda itāliešu labvēļa, diez vai mēs izturētu līdz galam. Esmu lūgts rakstīt, resp., stāstīt, citiem par pašu sabrukumu, resp., par sūtniecības likvidēšanu un par ilgajiem emigranta gadiem Romā, bet nevaru saņemties uzrakstīt, nevaru arī lāgā iedomāties, kādēļ man sevi jāsāpina par jaunu un jāsagādā arī citiem, līdzjūtīgiem, melanholiskas stundas.

Toties gribu pastāstīt, kā varēja notikt brīnums, brīnums no formāla viedokļa ņemot, par manu ieiešanu jaunā diplomātiskā dienesta fāzē, šoreiz Vašingtonā.

Es personīgi jau biju nospriedis tā vai šā novadīt savas dienas Itālijā, kur vēl man bija cerības atrast labus cilvēkus, kas mani varbūt nebūtu atstājuši pasaulei par kāju pameslu.

Kad nomira sūtnis Bilmanis 1948. gadā un kad amerikāņu valdība pēc ilgas domāšanas atzina par pilnvērtīgām Zariņa pilnvaras, pilnvērtīgām vietnieka iecelšanai aizgājējam, esot sacēlusies liela brīvās sūtņa vai — jaunajā interpretācijā — *Chargé d'Affaires*², vietas sturmēšana. Es biju tā iegrimis savā emigranta pazemībā un arī savas Vēstures rakstīšanā un rediģēšanā, ka rakstīju kādam paziņam, lai nu manu vārdu no kandidātu listes nosvītro, ja tas tur būtu aiz pārskatīšanās parādījies, jo es esmu laikam

¹ Pati par sevi. (*Latīņu val.*)

² Pilnvarotais lietvedis. (*Franču val.*)

vienīgais pilnīgi drošais tautietis, kas nepretendē uz Vašingtonas vietu. Visā nopietnībā, bez kādas pozēšanas. Tik svešas un neparastas bija man domas par Ameriku un darbu tur.

Uz Vašingtonu atnāca netaisnais Jūlijs Feldmanis. No politiskā viedokļa raugoties, tas bija pienācīgi darīts, jo Feldmanis bija varējis visu kara laiku nodzīvot *neitrālā zemē*, t. i., tādā, ko nebija skārusi neviena no karojošām pusēm; viņam bija pavisam cita iespēja uzstāties nekā tiem latviešu diplomātiem, kurus kara notikumi bija mētājuši un skalojuši jo dažādos notikumu paisumos un bēgumos. Nebiju varējis savus laikus Maskavā iedomāties, ka viņa varētu būt tik daudz asu pārdzīvojumu, kā tas, piemēram, izpaužas kādā viņa vēstulē, agrākos gados saņemtā, kas man ir vēl tagad: "Nupat izlasīju Jūsu Livonija un Latvieši un, jāsaka, ka man reti nācies lasīt tik patētiskas un aizraujošas lapaspuses, kādas atradu grāmatas beigās. No sirds Jums par tām pateicos. Jūsu plašie citējumi, kuri reizēm skan tik naīvi, taisni ar savu naivumu ieķeras katra latvieša dvēselē kā ar ērgļa nagiem, no kuriem vairs nevar atsavināties. Jūsu grāmata rāda ar vēl nesasniegto realismu un skaidrību mūsu paaudzei, cik svarīgs uzdevums viņai izkritis — atgūt un sargāt mūsu tautas brīvību, kuru savā laikā pazaudējām. Kaut katrs latvietis šo grāmatu izlasītu un vienmēr turētu acu priekšā."

Feldmanis vienmēr bija ļoti kustīgs un rosīgs cilvēks, vairāku citu vērā liekamu darbu starpā (sūtniecības mājas pirkšana, bijušo latviešu leģionāru ielaišana Amerikā, ALA's dibināšana) viņš veica arī zināmu līdzekļu atbloķēšanu latviešu diplomātisko pārstāvību tikla izveidošanai visā pasaulē. Cik nu tas ir pilnīgs vai nepilnīgs ir personu izvēlē, ir darbības iespēju ziņā, tas ir cits jautājums, bet tas ir tas jau gadus ilgi pastāvošais pamats, uz kura mēs eksistējam kā eksilpārstāvības vēl šodien, par briesmīgu nepatīkšanu Rīgas dižvīriem, čekistiem un tā saucamiem literātiem. Šai plānā bija paredzēta maza atbalsta summa arī man. Sākumā \$ 50 mēnesī, tad \$ 75 un beidzot, isi pirms manas pārnākšanas uz Vašingtonu, — \$ 100. Faktiski es nebiju nekas, jo Latviešu komitejas priekšnieks Romā, kā tas arī bija dabīgi katoļu pasaules centrā, bija monsinjors Čamanis, kam arī nāca nedaudz lielāks atbalsts! Lai cik maza bija šī summa mums diviem, nāca klāt apstāklis, ka mājas īpašnieks, "zelts" vīrs, kategoriski liedzās no manis saņemt īres naudu visus tos gadus. Tā nu es tiku atslogots no bezgalīgās skraidīšanas pa privātsundām un citām nabadzības peļņām, kas reizēm mani tā nomocīja, ka biju ar mieru labāk izputēt, nekā turpināt tādu mizerablu eksistenci. Man toreiz jau bija stipri pāri 50 gadiem un vēlāk arī pāri 60. Īstais vīrs studenta bada eksistencei. Reiz mūsu seniors Zariņš bija mēģinājis man izdabūt (protams, no

Latvijas naudām) £ 150 lielu vienreizēju pabalstu, kas man būtu bijis kā debesu manna. Angļu banku kungi šo lūgumu bija noraidījuši. Smags si-
tiens tas bija. Negribu būt atriebīgs, bet tomēr godīgi jāpasaka, ka vēlākos
gadījumos, kad britu kungus iztrieca bez santīma kabatā no Palestīnas, no
Persijas, no Ēģiptes u. c., man raudas nenāca.

1950. gadā Zariņš ieradās Romā. Viņa galvenais nolūks bija uzņemt un
stiprināt sakarus ar Vatikānu, arī, jādomā, izteikt savu pateicību pāvestam
Pijam XII, kas vienmēr, kur vien varēdams, ir aizstāvējis Latvijas taisnīgo
lietu. Monsinjora Čamaņa zināšana rakstīt par visu to.

Izlietoju gadījumu, lai vestu Zariņu sakaros ar Itālijas valdošām ap-
rindām, resp., atsevišķo valdības partiju centrālajām organizācijām. Manā
situācijā tas nebūt nebija tik vienkārši izdarāms, bet, par laimi, kāds no
maniem agrākiem labiem paziņām bija augstā postenī ārministra kabinetā,
un tas nu man laipnā kārtā sagādāja iespēju aizvest Zariņu pie republikāņu,
liberāļu un demokrātu partijas dažādām redzamām figūrām. Tur nu visādās
valodās tika vestas interesantas runas, no kurām varēja jaust, ka minētās
partijas ir pret mūsu lietu daudz labvēlīgākas, nekā viņas to iespēja toreiz
publiski rādīt.

Mūsu pirmais ceļojums “pasaulē” notika 1951. gada vasarā. Proti, pie
mūsu bērniem, kas bija noņēmuši vasarai nelielu mājiņu Dienvidanglijā,
Saseksā. Lielie Londonas dziesmu svētki Albertholā atstāja uz mani tādu
iespaidu, ka mīļās latviešu dziesmas izraisīja — man nav kauns to teikt —
asaru strāvas. Satiku tur savus kolēģus, Zariņu un pēc ilgiem gadiem Feld-
mani. Pirmais bija tikpat mīlīgs un kustīgs kā allaž, pie Feldmaņa man uz-
krita kaut kāds savāds asums kustībās un runā. Izrādās, ka viņam jau toreiz
nopietni uzglūnējusi tā slimība, kas viņu noveda kapā.

Toreiz tika nodibināts arī LAK-EC¹. Tur sava daļa manas “vainas”, jo
mani ievēlēja par sapulču un apspriežu vadītāju. Toreiz beidzot bija “izmo-
cīta” pasaulē mana *History of Latvia*.

Taisni tai brīdī, kad viss pasākums taisījās laimīgi iet dibenā, to 12. stundā
izglāba Zariņš, izgādājot no sava drauga, parlamenta locekļa Bosoma aizde-
vumu (500 angļu mārciņas), kas palīdzēja nobeigt par jaunu iespiežamo
grāmatu makulētās atvietošanai. Protams, ka viens no trim šī pieticīgā iespie-
duma speciāli iesietiem eksemplāriem, kurus no Stokholmas bija atvedis
Dr. V. Ģinters, nāca Zariņam, ko tam svinīgi nodevu viņa sūtniecībā kādas

¹ Latvijas Atbrīvošanas komitejas Eiropas centrs.*

pieņemšanas laikā. Protams arī, ka devāties speciālā vizītē pie kunga A. Bosoma, kam nodevu otru. Pēc tam pienācīgi to "aplaistijām" ar kādu spēcīgu "drinku".

Pēc tam, laikam 1952. vai 1953. gadā, biju Anglijas latviešu organizāciju viesis un izbraukāju labu tiesu Anglijas līdz pat skotu Edinburgai augšā, lekcijas lasīdams ir lielās biedrībās, ir nometņu metāla būdās, ir ogļraču sapulcēs. Radās atkal dzīvas saites ar tautiešiem, un tas lielā mērā pacēla garastāvokli un vairoja radīšanas prieku.

Anglijas tautieši bija tik glauni pret mani, ka 1953. gadā (laikam) man "saupurēja" £ 100 lielu atbalstu manu zinātnisko darbu turpināšanai. Šo skaisto žestu nekad neaizmirsīšu un, cik būs manas iespēšanas, darišu ko varēšu mūsu kopējās lietas labā.

Tā nu tas gāja, jau, kā redzams, ar interesantiem pārtraukumiem, t. i., mūsu Romas dzīvošanā. Te nomira Feldmanis 1953. gada augustā. Sākās atkal liela "pēcnācēju balle". Skatījos, resp., lasīju, avīzes un vēstules, un brīnījos. Viļņi sita augstu, pretenzijas no dažādām pusēm gandrīz vai kāpa pāri K. Zariņa galvai. Tas nu viņam bija augstākās pilotāžas laiks, un, jāsaka, viņš godam noturēja savu līniju. Delegācijas nāca pie viņa, ieteicot tādu un tādu kandidātu, pieteicās paši kandidāti prāvā skaitā (lai kāds cits uzskaita vārdus, nav tā mana darišana), tika sūtīti iesniegumi no dažādām organizācijām utt. Vārdu sakot, liels satraukums latviešu emigrācijā ar visu samocīto un samutuļoto patmilības raibo spēli. Jau miera laikos sūtņa iecelšana ir lielu kombināciju un dažādu cīņu atraisījums, kur nu vēl emigrācijā, kur, pateicoties Baltijas problēmas pavisam īpatnējam stāvoklim pasaulē, radās šī retā izdevība tik daudziem izbēgušiem dižvīriem no Latvijas zemes. Lasīju avīzes, arī pa vēstulei no citām zemēm, un brīnījos. Klusībā cerēju, kaut Feldmaņa vietā nāktu kāds, kas gluži neaizmirstu arī mani, vecu vīru (bija man 1953. gadā 66 gadi).

Zariņš savas kārtis neatklāja, lai kā viņu spieda un apspieda no visām pusēm. Tas, protams, eventuālos kandidātus satrauca vēl vairāk. Pagāja ziņa, ka Londonā ieradies J. Tepfers no Stokholmas. Kā vēlāk nāca zināms, tas bija bijis Zariņa pirmais kandidāts. Mums šī ziņa ļoti patika, jo visi pazinām Tepferu jau sen kā istu godavīru. Tad runas izbeidzās par viņu un nevarēja vairs saprast, kas notiek. 1953. gada decembra sākumā saņēmu no Zariņa vēstuli, kurā viņš lūdza mani ierasties Londonā uz pārrunām, nebija sacīts, kādām. Parādīju vēstuli monsinjoram Čamanim un lūdzu viņu man pateikt, ko tad īsti Zariņš no manis grib. Nevarēju pats izdomāt. Čamans man misteriozi atbildēja, ka laikam mani gribot sūtīt uz Vašingtonu. Smējos

Čamanim acīs, jo līdzīgas domas man vienkārši negāja galvā iekšā: mani, izbijušu romānistu, kam ar angļu-sakšu zemēm nekad nekādas tiešas darīšanas nav bijis, mani, kas angļu valodu prot gan teorētiski, t. i., grāmatu lasīšanai, bet kam praktiskā puse bija stipri kliba, — mani sūtīt uz Vašingtonu? Nē, kungs, tis nav tis, būs Zariņam man kas cits sakāms. Atbildēju viņam, ka labprāt pildīšu viņa aicinājumu, bet man vajadzīgs apmēram mēnesis, kamēr dabonu rokā vajadzīgos papīrus ceļošanai (sevišķas ceļošanas grāmatīņas, tās man vēl ir) un vīzas. Tā palika. Skrēju pa visādām ārzemnieku policijām un ministrijām, lai sadabūtu apliecības, ka neko neesmu nozadzis, ka nodokļus esmu samaksājis, ka esmu uzvedies godīgi utt. Pagāja vairākas nedēļas, kamēr tiku galā ar ceļojuma dokumentiem (baltietim ceļot pa pasauli, tā ir sarežģīta būšana).

Iebraucu Parīzē janvāra sākumā. Bija neganti auksts, un visi parīzieši skrēja pa ielām ar sarkaniem deguniem. Toreiz Parīzē kādā speciālā uzdevumā uzturējās mans znots. Paliku kopā ar mīlo Maikeli vairākas dienas. Kad viņš mani izvadīja kādā neganti aukstā rītā no *Gare du Nord*, tā palikām abi neziņā, ko Zariņš man isti teiks. Neaizmirstama bija aina šai aukstajā rītā, kā franču militārā kapela, kurai bija uzdots cienīgi saņemt iebraucošo Grieķijas premjeru, neraugoties uz lepnajām, daudzkrāsu spalvām rotātām uniformām, lēca gaisā, sita plaukstas un visādi darbojās, lai nepārsaltu.

Londonā biju viesis Zariņa viesmīlīgajā mājā. Tur jau nu dabūju skaidribu ne tik vien par sevi, bet arī par daudzām citām lietām. Čamanim tomēr bijusi taisnība. Dabūju uzaicinājumu doties uz Vašingtonu. Vai es to pieņemšot? Atbildēju, ja vajadzīgs, braukšu, bet vai tad nav cita piemērotāka. Un te nu nāca laukā daļa īsto motīvu (tos izlaižu). Amerikāņi esot samierinājušies ar maniem gadiem. Kamēr biju Londonā, attiecīgās sarunas ar manu dzīvesbiedri vedis Romā amerikāņu vēstniecības sekretārs X (tagad jau stipri augstā vietā Departamentā). Tika Londonas sūtniecībā rīkotas brokastis, uz kurām bija aicināts Amerikas vēstniecības Londonā augsts vīrs, kam bijis uzdots mūsu lietu nokārtot. Arī tas ir Departamentā Vašingtonā jo augstā vietā. Šis kungs nu mani pētīja, kā teic, no visām pusēm. Lai pētīšana iznāktu vispusīgāka, iedāvāju viņam savu *History of Latvia*. Acīmredzot ziņojums par mani būs bijis labvēlīgs, jo amerikāņu *agrément*¹ pienāca, kamēr vēl biju Londonā.

Šad un tad vakaros atnāca viesi, tika arī spēlēts bridžs. Tad nu man gāja

¹ Akreditācija. (*Franču val.*)

vāji un dabūju dažu labu brāzienu, jo šai augstajā diplomātu mākslā esmu diezgan vārgs. Bet tas jau viss noder.

Mūsu tautieši allaž sūdzējušies vai zobojušies par tiem *screening*¹, kas tiem bijis jāiztur, lai tiktu uz Ameriku. Pāris vārdos, cik tas līdzīgos apstākļos pieņemts, pastāstīšu es par savu *screening*. Domāju, ka tā būs auglīga lasīšana.

Pirmais noteikums jau minēts. Tas atkārtots mazāk skaidros izteicienos amerikāņu valdības vīru, piemēram, Dallesa oficiālajās runās. Ar to tēzi nekad nav samierinājušies daudzie mūsu aspiranti uz Vašingtonas posteni, it sevišķi dedzīgākie to starpā. Varam saprast viņu rūpes, bet tomēr jāsaka ar nožēlošanu, ka tautiešu starpā ir bieži sastopami jo savādi uzskati par diplomātu funkcijām un pienākumiem. Nereti dzirdēts arī “uzskats”, ka diplomātija nav nekāds amats vai prakse, kas jāmacās vai jāiegūst, bet “silta vieta”, kuru var pildīt ikviens, kam uzņēmīgs prāts. Taisni pret šo uzskatu bija vērsies amerikāņu pirmais noteikums, jo tie nevēloties attiecīgajā vietā cilvēku, kam nav amata pieredzes un kas varētu taisīt pavisam elementāras muļķības.

Kas zīmējas uz tālākiem mana *screening* punktiem, tad visus tos nemaz nezinu, dabūju tikai reiz redzēt kādu lapu, kurā bija saskaitītas tik daudzas nākamā kandidāta īpašības, ka es sāku smieties un noprasīju, vai tad vairāk nav. Sikas jo sikas biogrāfiskas ziņas ne tikvien par mani pašu, bet arī par manu dzīves draugu, līdz vecākiem un vecvecākiem (kā prasa ārsti-interнисти), nevainojama agrākā diplomātiskā karjera (t. i., diplomātisko privilēģiju neizmantošana visādām muitas padarīšanām: baltiešu diplomāti nav sevišķi bagāti ar līdzīgām “andelēm”, bet viens otrs bēdīgs gadījums tomēr ir ticis atzīmēts); stāja un īpašības, kas pieņemamas daudzajiem “latviešu izcelsmes amerikāņiem” Amerikā; garantijas, ka godīgi spēs sadzīvot ar kolēģiem sūtniecībā utt., utt. Bija dzirdams garāmejojot vēl šis un tas, bet kas tad visu var atcerēties un uzrakstīt? Nabaga Zariņam bija gara jo gara garantēšana un atbildības uzņemšanās, un viņš visu to bija darījis ar lielu labvēlību.

Nav ko brīnīties — pārvērst bēgli izcilu privilēģiju diplomātā, kuru tik bargi aizstāv Amerikas federālie likumi, vai tur lai nebūtu vietā uzmanība un atsardzība (Čamaņa vokābuls)? Vēl jo vairāk, ka teorētiski pieņemamas jo dažādas varbūtības to cilvēku — baltiešu dzīvē, kam bijis jāizcieš tik daudzas un dažādas “okupācijas”, kam, kā tas manā gadījumā, ir bijis jāpelna maizes

¹ Sijāšana; politiskās uzticamības pārbaude. (*Angļu val.*)

garoziņa tik raibos un grūtos apstākļos un pie tam tik ilgi (13¹/₂ gadus)? Kas viss būtu varējis notikt ar attiecīgo cilvēku pa visiem šiem gadiem? Utt., utt.

Tad bija ar lielu joni jāsteidzas mājās, jālikvidē 22 gadu Romas dzīve, resp., tas nedaudzais, kas vairs no viņas bija palicis, un jāsteidzas uz jauniem krastiem, jo amerikāņu kungi bija lūguši pārcelties pēc iespējas ātri. Kad tiku nominēts, pieņemts un iecelts (diplomātiskā karjerā tās lietas ir sarežģītas), pateicu un uzrakstīju tiem, kam tas bija sakāms un rakstāms, ka darišu, kas manos spēkos, lai būtu man dāvētās uzticības cienīgs.

19

Klusajā Rietumvirdžīnijas stūrītī, kalnaino, biezo mežu ēnā, ar brīnišķo vasaras aromātu pilnām krūtīm, nu ir laiks, domāju, pieminēt šajā zemē pavadītus gadus. Nav un nebūs tā parastā autobiogrāfisko atmiņu rakstītājiem tiksmīnāšanās ar un ap sevi, ir šis pārdzīvotais laiks, kāds man tas bijis jāpieredz, drīzāk atsevišķa nodaļa no mūsu Latvijas resp. Baltijas problēmas īpatnējā stāvokļa pasaulē otrajā gadu desmitā pēc Otrā pasaules kara tā saucamās izbeigšanas.

Kā tas nu notika, ka es, pilnīgi man neiedomājamais vai vismaz gaužām grūti iedomājamais apstākļos pārnācu augstā amatā uz Vašingtonu 1954. gada pavasarī, par to esmu rakstījis Artura Bērziņa grāmatā "Kārlis Zariņš dzīvē un darbā" (Londonā, 1959). Kā man gāja nepilnos 14 gados kā vienkāršam bēglim ar augstiem izcibējušiem tituliem, tas cits temats, un nav lielas nozīmes atcerēties līdzīgas lietas, jo, cik bija to latviešu pasaulē, kam šajos gados gāja cik necik ciešami? Nav arī sevišķas vērtības tām jušanām, kuras varētu saukt par tiksmīnāšanos ar savām bēdām. Smagais posms noslēdzās tai brīdī, kad netaiķis Dž. F. Dalless mani pieņēma oficiālā audiencē 1954. gada 24. maijā, ar ko atkal pacēlos tā saucamā privileģēta diplomāta stāvokli.

Šķiet man, ka tas ir mans pienākums informēt tautiešus par to, kā lielā pasaule spriež un domā par viņu likteni, par viņu sāpēm un cerībām, par to, kas galu galā ar viņu nākamajām paaudzēm varētu notikt. Noklusēt visu to, tas, manuprāt, būtu nepareizi, ne tik vien morāliskas atbildības ziņā, bet tas atņemtu nākamajiem mūsu lietas cīnītājiem auglīgu ieskatu sakarībās un saistībās, kas varētu rasties arī viņu gaidāmo cīņu ceļā.

Tāds nu ir — gaužām īsos vilcienos attēlots — mana atmiņu skata skrē-

jiens pāri pārdzīvotiem gadiem. Lai gūtu pareizas perspektīvas ir darba, ir dzīves, ir pārdzīvojumu apstākļos, viss īsais stāsts būtu "jāatšķaida" daudzo pagājušo gadu distancēs.

Bet pieminētais vēl tālu nav viss, ko lasītāji laikam no manis gaida. Nav vēl nemaz skartas latviešu lietas Amerikā, nav attēloti politiskie *up and down*¹ mūsu Baltijas lietās, skatoties uz tām ir no amerikāņu, ir no mūsu viedokļa, nav atzīmēts latviešu diplomātu darbs Eiropā, kā to pauž visiem zināms noslēpums, jāfinansē no šejienes utt.

Jau tagad vispārīgi atsakos rakstīt par latviešu internām lietām Ziemeļamerikā. Tas nav man darāms, bet gan citu darbs, jo sūtniecība ir īstenībā tikai ārējā robeža latviešu lietām un viņas uzmanībai jābūt vērstai, kā saku, uz ārieni, ne uz iekšu. Saskare un sadarbība ar amerikāņu algoto Komiteju Latvijas Brīvībai, ar ALA, ar daudzām lokālām organizācijām, tā jau ir un būs atrodama šo organizāciju protokolos, arī tas, par tik, cik tālu tur angažēta sūtniecība. Dot personīgus vērtējumus un raksturojumus par atsevišķiem cilvēkiem? Man nu nepiestāv to darīt, un es to arī nedarišu. Būs citi, daudz veicīgāki un piemērotāki, un tie to arī bez šaubām veiks.

Bet arī tas vēl nebūt nav viss. Kur paliek klusais, bet reizēm tik spriegi intensīvais politiskais darbs sūtniecības iespēju un prestiža noturēšanai Ziemeļamerikas reizēm diezgan vētrainos iekšpolitisko bangojumu ūdeņos?

Nereti esmu sastapis latviešus dažādās vietās, kam mūsu sūtniecības eksistence ir aksioma, neaiztiekama un nekustināma bāze, uz kuras jābūvē viss pārējais. Nav gudri līdzīgus spriedumus pārspīlēt, ar to rodas bīstama vienpusība vērtējumos, var ļaunākās sakarībās pārāk uzplaukt emigrantiskā domāšana, kas bijusi un būs neauglīga garīga ievirze bez rītdienas. Šis uzskats ir viss kas cits, tikai ne pareizs. Lai sūtniecību noturētu, ir jācīnās diendienā, un tam lasītājam, kas ieskatīsies šajās lapaspusēs, pārāk gari paskaidrojumi būs pilnīgi lieki.

Tās nu visas ir lietas, ir principiālās stājas, ir attiecīgo amerikāņu personu raksturojumi, kurām neviens diplomāts, kamēr viņš tāds ir, resp., ir viesis svešā zemē, nav nedz varējis, nedz gribējis pieskarties. Ja viņš to darītu, kaut uzmanīgā veidā, viņu novērtētu kā maz pieklājīgu cilvēku, kā tādu, piemēram, kas, mīlojies kā viesis pie sveša galda, sāktu spriedelēt par to, ka zupa bijusi pārāk sāļa vai salāti savītuši *etc.*

¹ Burt.: augšā un lejā, zigzagi. (*Angļu val.*)

Viss tas notika tiešā sakarā ar maniem pirmajiem Amerikas iespaidiem 1954. gada maija mēnesī. Pēc straujā pagrieziena mūsu dzīvē šā gada pirmajos mēnešos devāmies ar lielo angļu kuģi *Queen Elizabeth* no Sauthemp-tonas uz Ņujorku. Piecu dienu brauciens, no 30. aprīļa līdz 4. maijam.

Brauciens lepajā kuģī iespaidīgi kontrastēja ar Romas smagajiem ga-diem. No tīri personīga viedokļa runājot, atceros lielās zāles ērgelniķu, kas pēc iepazīšanās un zināmas sadraudzēšanās izdevīgos brīžos man spēlēja sa-vas zaļās dzimtenes, Īrijas, melanholiskās meldijas. Tās man gaužām patik.

Kādu rītu, pašā Atlantijas okeāna vidū, kāds klauvēja pie mūsu kabīnes durvīm. Pabāzu laukā galvu un ieraudzīju kādu man nepazīstamu kungu, kas stādījās priekšā kā lietuvietis Mr. Žalkausks, stāstīja, ka viņš ar kundzi un monsinjoru Krupaviču braucot tai pašā kuģī, ka viņš esot mana priekšgājēja Feldmaņa skolas biedrs, utt. Nevarēju viņu aicināt savā kabīnē, jo tā vēl ne-bija uzposta, tādēļ norunājām satikties vienā no kuģa lielajām zālēm ap tējas laiku, lai iepazītos un aprunātos. Tā arī notika: visi trīs lietuvieši, arī Žal-kauska kundze, ieradās uz manu aicinājumu, un mēs visi kopā, skaitā pieci, dzērām tēju un spriedām par mūsu baltiskām lietām. Laba daļa sarunas bija jāved krievu valodā, jo monsinjors Krupavičs runāja tikai lietuviski un krieviski. *A propos*¹, par šo runāšanu krievu valodā. Esmu studējis krievu universitātē, bijuši man brīnumjauki skolotāji un labi kolēģi, bet tagad pēc visa tā, kas noticis, man stipri jāpiespiežas, lai es runātu šai valodā, morāliiski jāpiespiežas, jo praktiski mēle vēl klausā šīs valodas skaņām pēc tik dau-dziem gadiem.

Nekādos sīkumos neiegājām attiecībā uz personīgām lietām. Mana brauciena iemesls bija viņiem pilnīgi skaidrs, un, kas zīmējās uz lietuviešiem, tad nodomāju, naivi nodomāju, ka viņiem ir kādi sabiedriski uzdevumi kaut ko kārtot, saskaņot — ko es zinu?

Piebraukšana Ņujorkā nokavējās, jo netālu no Amerikas krastiem bija sacēlusies bieza migla un kuģis stāvēja uz vietas, bieži un žēligi kaukdams ar savām sirēnām. Ņujorkā gaidītāju bija daudz. No Valsts departamenta bija atsūtīts sevišķs ierēdnis, kas man laipni piedāvājās palīdzēt visos gadījumos, kur kaut kas saķertos. Daudz bija tautiešu, ir no organizācijām, ir personīgas iniciatīvas vadītu. Kungi no Komitejas Latvijas Brīvībai bija pilnā sastāvā, un daži no tiem izrādīja lielu sajūsma par manu ierašanos. Sevišķi

¹ Starp citu. (*Franču val.*)

pārliecināts nebiju, jo zināju, ka es nebiju bijis viņu izraudzītais kandidāts augstajam postenim Vašingtonā. Bet taisnības labā jāsaka, ka mums attiecības visus šos gadus ir bijušas labas. Un ja ir bijuši daži nelabas noskaņas brīži, lai tie aiziet aizmirstībā. Laiks ir bijis un būs stiprāks par cilvēku kaislībām.

Bet vēl vienu kūrīzu sīkumu no visas šīs scēnas. Man to atstāstīja, sirsnīgi smiedamies, mans labais draugs monsinjors Stukelis. Mēs abi ar manu dzīves draugu ieradāmies Amerikā jau stipri gados: viņai bija 65, man — 67. Šis temats nu devis vielu pārrunām divām dāmām no korporāciju aprindām, kas arī bija atnākušas mūs apsveikt: “Mēs tā domājām, ka mums būs jāsagaida kāda sirma, vārģa vecenīte (domāts mans dzīves draugs), bet nu ir tā: tieci tik viņai līdzī!” — Acīmredzot trūcīgā, pat nabadzīgā dzīvošana pagarina cilvēka mūžu, vismaz zināmos gadījumos un apstākļos.

Vašingtonā apmēram mēnesi nodzīvojam hoteli, 2400 Hotel 16. ielā. Nevaru aizmirst pirmo rītu svešajā pilsētā. Pēc ilgas un diezgan veltīgas “cīņas” ar krāsainās ādas kalpotājiem, no kuru runas iespēju saprast ar mokām dažus atsevišķus vārdus, izgāju apskatīt hotela apkārtni. Ejot pa kreisi, ieraudzīju kādu ērmīgu celtni, uz kuras sienām bija sakrāsotas kādas tur eksotiskas emblēmas. Nebiju pamanījis uzrakstu un noturēju ēku par kādu senmeksikāņu acteku mantu muzeju. Izrādās, ka tā ir skotu ložas sanāksmes māja.

Der arī piemetināt, ka pirmais brauciens no Ņujorkas uz Vašingtonu atstāja uz mums abiem diezgan nospiedošu iespaidu, it sevišķi automobiļu kapsētas un lūžņu kalni gar dzelzceļa malām. Tā tas nu ir, amerikāņu dzīves ritms ir tik straujš, viņu darbības diapazons ir tik varens, ka viņiem vienkārši nav vaļas ar niekiem krāmēties. Tas arī neatmaksājas; nost no ceļa, lai gul, gan jau laiks pievāks visas tās čužas.

Kad bijām Vašingtonā ne vairāk kā dienas divas, trīs (divas laikam), sasniedza mūs Lietuvas sūtņa Žadeiķa kundzes laipns telefonisks sauciens viesnīcā, kur bijām apmetušies, ka tās pašas dienas vakarā viņiem esot liela pieņemšana atbraukušiem (augšā minētiem) viesiem par godu. Būšot daudz lietuviešu, būšot Valsts departamenta kungi un dāmas, un, tā kā visiem jau zināms, ka mēs esot iebrāukuši, mums abiem tur katrā ziņā esot jābūt klāt. Pateicos, bet izteicu bažas, vai tā būs ērti, jo neesam vēl spējuši nodot nevienu oficiālu vizīti. Dabūju atbildi, ka visi esot informēti un ka viesu vakars viņu mājās būšot istā reize uzņemt pirmos kontaktus. Viss tas bija teikts laipni un sirsnīgi, ka nebija ne mazākās iespējas atteikties. Bet bija vēl viens punkts, par kuru, protams, ar svešiem nerunāju. Mums abiem bija tik

straujā tempā jāatstāj Roma un jābrauc uz Vašingtonu, ka mēs tikko iespējām iegādāties visnepieciešamāko apģērbu ziņā par naudu, kuru speciāli šim nolūkam bija atsūtījis sūtnis Zariņš. Bijām sabijuši vienkāršu bēgļu kārtā vairāk kā 13 gadus, un mūsu garderobe bija šim stāvoklim pilnā mērā pieskaņojusies. Viss, kam bija bijusi kāda tirgus vērtība (pat dažas no manām mīlām grāmatām, to man vēl šodien žēl), bija pārdots, lai varētu tā vai šā eksistēt.

Pārrunājām jautājumu ar manu draugu. Viņa vienkārši pateica: man nav ko mugurā vilkt, nevaru es ar ielas kostīmu iet uz oficiālu pieņemšanu vakarā. Bet to viņa bez komentāriem redzēja, ka jāiet ir. Ko darīt? Es teicu, še tev dolāri, paņem taksi, brauc uz *F street*¹ un ap pulksten 6–6¹/₂ esi atpakaļ vai nu tā saucamā pusoficiālā vakara kleitā vai ar kādu uzmetni, *à la soirée*². Mans Mamits, kas toreiz nemaz neprata angliiski, noteica, ka lieta tiks nokārtota. Un tika ar: pulksten 6.30 viņa bija atpakaļ glītā uzmetnī. Kā gāja? — vaicāju. Esot ilgi mocījusies pa visādiem preču namiem, kamēr atradusi kādu kundzi, kas runā franciski, un lieta bijusi kārtībā.

Pie lietuviešiem bija liela "balle". Viņiem sūtniecībai ir ļoti ērtas un glītas pieņemšanas telpas, ne jau tāda šaura nabadzība kā mums. Ļaužu daudz, visādi kungi un dāmas, arī savs skaits amerikāņu, vispusīga iepazīšanās utt. Bija arī vairākas runas ir lietuviešu, ir angļu valodā; pat jau toreiz smagi slimais sūtnis Žadeikis teica pāris teikumus. Atbildēja mūsu deska vadītājs Departamentā Vedelers utt.

Atspirdzinājumi tika sniegti pie maziem galdiņiem, kā tas Amerikā ir modē. Mūs abus, *freshmen*³, sēdināja drīz pie viena, drīz pie otra, lai visiem, tā teikt, mūs parādītu. Tas nu viss bija *all right*⁴, bet ar visu to lielo burzmu man vēl nebija skaidrs, neviens man to arī neteica, kas te īsti notiek vai noticis, vai grib notikt. Te kādā bridī mani sūtniecības padomnieks Kajeckss paņēma zem rokas un nosēdināja pie paša "dūžu" galda. Man *vis-à-vis*⁵ bija Vedelers, pa kreiso roku kāda uzkrītoši dekoltēta dāma, kas Vedeleram tulkoja leišu runas, pa labo roku kāda cita, kas bija nopogājusies līdz ausīm un kas nākusi no Vācijas — no Pinebergas —, laikam kāda mācīta dāma. Man blakus sēdēja pats Krupavičs, kas, kā teicu, runāja tikai krieviski. — Jutu, ka esmu iesēdināts kādā diezgan stīvas vai smagas atmosfēras kompānijā.

¹ F iela. (*Angļu val.*)

² Vakara viesības. (*Franču val.*)

³ Jauniņie. (*Angļu val.*)

⁴ Viss kārtībā. (*Angļu val.*)

⁵ Pretimsēdētājs. (*Franču val.*)

Neviens neko nerunāja, atskaitot īsas piezīmes, un visi skatījās uz mani, it kā man te būtu jāuztur sabiedrības gars, redzēju, ka izejas nav, un, pieķēries kādam gadījumam, kurā tika pieminēta renesanses māksla (nezinu kādēļ), sāku stāstīt itāliešu renesanses anekdotes, kuru tos laikus man nebija trūkums. "Gaišs" palika vieglāks. Vedellers un dāmas sāka smieties, palika jautrāki, bet es tā vien skatījos pa malām, kā tikt no šī galda projām, jo manos uzdevumos patiešām nebija paredzēta lietuviešu attiecību stīvuma "mīkstināšana". Savas anekdotes stāstot, biju aizmirsis, ka slavenais Krupavičs, Lietuvas agrārreformas tēvs, kā viņu allaž daudzina, neprot angliki. Pametu uz viņu acis un redzēju, ka tas drūmi sēž, skatu nodūris. Nu bija laiks teikt arī viņam kaut ko. Atvainojiet, monsijor, es te patlaban stāstu muļķīgas anekdotes. (*Prostiķe, monsijor, ja tut glupīje anekdoty rasskazyvaju*). Uz to viņš atteica tādā it kā no kapa nākošā dziļā balsī: *Eto inogda ņe toľko poľezno no daže neobhodimo*¹. Uff. Jutu, definitīvi jutū, ka te kaut kas nemaz nav *good*². Nāca kāda sakustēšanas, un es, protams, nepalaidu garām izdevību pazust no šī viesmīlīgā galda.

Drīz pa Vašingtonu sāka cirkulēt jo dažādās versijās stāsti un klačas, kā leišu kungiem no Vācijas izgājis Valsts departamentā. Versija, kas ir vairākkārt pārbaudīta, ir apmēram šāda. Kungi Krupavičs un Žalkausks pieteikušies kādam augstam vīram Departamentā, lai tam (arī vārds ir zināms) stādītos priekšā kā Lietuvas eksvaldības vīri: Krupavičs kā Valsts prezidents, Žalkausks — kā ministru prezidents. Kungiem arī nolikta pieņemšanas diena. Kad tie svinīgi gājuši iekšā augstā kunga kabinetā, tie sev par lielu izbrīnu ieraudzījuši tur jau priekšā arī kungu Žadeiķi. Amerikānis bijis tik laipns, vai, teiksim, laipns pēdīnās, ka pateicis: viņš tā domājot, ka kungi neesot viens otram jāstāda priekšā. Tad, kad nu visi nosēdušies, kungs nodeklarējis eksvaldības vīriem, ka Amerikas valdība esot saistījusies uzturēt sakarus ar sūtni Žadeiķi, ka viņa to turpināšot darīt un ka viņa savu stāju un principiālo lēmumu grozīt netaisās. Ar citiem, mazāk diplomātiskiem vārdiem sakot, kungi, esiet nu tik laipni un brauciet mierīgi atpakaļ uz to vietu, no kuras esat nākuši.

Žēl, ka šis stāsts nebija avīzēs stāstāms. Tas vienam otram, arī no mūsējiem, nestu skaidrību viņu politikas apmātās galvās.

Pēc laika biju pie Žadeiķa. Viņš toreiz vēl varēja nedaudz parunāt. Ilgi bija jāgaida, bet teicieni bieži bija ļoti dziļdomīgi un asi. Izstāstīju viņam

¹ Dažreiz tas ir ne tikai noderīgi, bet pat nepieciešami. (*Krievu val.*)

² Labi. (*Angļu val.*)

savas lietas un tad teicu: ja jūs varat un ja jūs gribat, pasakiet man jūs, kas te īsti noticis ar to eksvaldību? — Viņš ilgi klusēja, tad, vārdus pa vienam lēni skandējot, pateica: *I wrote them not to come, they did not believe me*¹.

Skaidri diezgan, bet vai visiem skaidri? It sevišķi tiem, kas slimo ar politisko sklerozi vai modernāku romantismu.

Pāris nedēļas pēc manas iebraukšanas, 24. maijā, mani pieņēma priekšā stādišanas vizītē nelaiķis ārlietu ministrs Dž. F. Dalless. Ne prezidents, jo man nebija akreditēšanās vēstuļu no mana prezidenta, kas jau bija miris krievu cietumā, bet tikai no viņa substitūta, ministra K. Zariņa Londonā. Tā nu no manis, formāli ņemot, varēja iznākt vienīgi sūtniecības lietvedis, parastajā terminā *Chargé d'Affaires*. Un tos pirmā vizītē pēc parastā protokola pieņem ārministrs, ne prezidents.

Biju iepriekš, protams, taisījis savu vizīti mūsu deska priekšniekam H. Vedeleram, kopā ar pirmo sekretāru Dinbergu. Vedelers mūs pieņēma sava palīga klātbūtnē. Vizīte ievilkās gandrīz stundas garumā. Runājām par visādām lietām, arī par vēstures problēmām, jo H. Vedelers arī savus laikus bija pasniedzis vēsturi kādā no Amerikas koledžām. Atceros šķiršanās scēnu. Noteicu, lai nu mani visi labie gari sargā *on the slippery road of public life*². Amerikāņu kungi sirsnīgi nosmējās par šo bijušā prezidenta Hūvera formulu.

Pie ārministra mani veda protokola šefs Simonss, gaužām simpātisks kolēģis, kas divus gadus bija dienējis kā konsuls Rīgā. Citiem pavadītājiem bija jāpaliek ārpusē. Amerikāņu protokols tīri ārējo formu veidā: tituli, apģērbs u. c. ir ļoti vienkāršs, bet savā būtībā cieši formāls (tiesības, grādi un izdiena, atbildība u. c.). Dokumentārā daļa ir negrozāma.

Lielais amerikāņu valstsvīrs mani saņēma īsti amerikāniski: stiepa man roku pretim un noprasīja: *How are you, Mr. Spekke?*³ Tur nu, protams, nekas neiznāca no oficiālajiem “knikšiem”, kas tā parasts Eiropas galmos. Nemaz tur “nepasē iekšā” arī “ekselences” un citas ceremoniālās izrunāšanās. Pēc nedaudziem ievada teicieniem piecēlos un nolasīju Zariņa parakstīto akreditēšanās vēstuli. Redzēju, ka Dalless mani cieši fiksēja. Kad biju beidzis, piecēlās viņš un uz sava rakstāmgalda sadabūjis savu oficiālo atbildi, nolasīja to. Īstenībā visa šī lasīšana ir lieka, jo vēstuļu saturs ir ne tik vien abām pusēm zināms, bet kopīgā korespondencē izstrādāts un noslīpēts. Vēstules

¹ Es viņiem rakstiju nebraukt šurpu, viņi man neticēja.* (*Angļu val.*)

² Uz sabiedriskās dzīves slidenajiem ceļiem.* (*Angļu val.*)

³ Kā jums klājas, Spekkes kungs? (*Angļu val.*)

taču ir politiskas stājas un tiesību deklarējums. Forma paliek forma. Kad oficiālā lasīšana bija cauri, jutu, ka ir īstais brīdis pateikt ko personīgu. Teicu, ka, klausoties ministra *statement*¹ Baltijas valstu lietā tālajā Romā, man allaž nācis prātā Svēto Rakstu teiciens: “To, ko jūs darāt labu jūsu mazajiem brāļiem, to jūs darāt man, saka tas Kungs.” Dallesam šis citāts gaužām patika. Mēs atkal nosēdāmies uz dīvāna, un viņš man sāka skaitīt priekšā, kā viņš Molotovam skaitījis priekšā visus lielinieku melus, laužtos solījumus u. c. attiecībā uz mums. Molotovs esot konsekventi un spītīgi klusējis. Un ko lai viņš būtu varējis atbildēt? — piebildešu no sevis. Tā manai vizītei nu bija pienākušas beigas.

Kā pieņemts, bija jātaisa vizītes arī citiem Departamenta augstiem ierēdņiem, kam darīšana ar Eiropas un it sevišķi Austrumeiropas lietām. Pieminēšu tikai vizīti pie Eiropas viceministra Barbora (*Barbour*) un pie toreizējā administratīvās daļas vadītāja Hendersona. Pirmais, ļoti cienījamas stājas kungs, man it kā atvainojās, ka viņi, lūk, mani atrāvuši manam zinātniskajam darbam utt. Es, protams, nepaliku parādā šai smalki izmeklētai laipnībai, izteicu savu sirsnīgu pateicību par amerikāņu dziļo mūsu lietu izpratni un pieticību kā personīgu piezīmi, ka jūtos pagodināts veltīt savus pārpalikušos gadus tās idejas īstenošanai, kas man bijusi tuva tik daudzus gadus. Atceros no šīs sarunas, ka Barbors man novēlēja “pārāk ne- ciest no Vašingtonas vasaras”. To toreiz noturēju par kādu laipnības formulu, bet drīz — ai, vai — sapratu, cik īsti un labi tas bija domāts.

Vizītē pie viceministra Hendersona, kā jau sen piedzīvojuša “baltieša”, mani stipri pārsteidza kunga tiešām fenomenālā atmiņa. Viņš bez jebkādam pūlēm atcerējās pat vissīkākā notikuma ne tik vien gadu, bet arī mēneša dienu, un taisni tajos laikos, kad šo notikumu bija tāds grūti aptverams vairums. Mēs tā iegrimām atmiņās par 1919. un tālāko gadu notikumiem, ka Vedellers, kas mani pavadīja vizītēs (tā atkal ir viena no amerikāņu protokola īpatnībām), acis vien grozīja, klausoties tīri vai neatrisināmajā faktu režģī “pie Baltijas jūras”, kā skan veca, laba dziesma.

Katra diplomāta darbs jaunā vietā pēc izdarītām oficiālām vizītēm iesākas ar paziņojumu attiecīgajā vietā rezidējošiem svešu valstu pārstāvjiem par šī diplomāta stāšanos amatā, kas nozīmē, ka tas grib uzņemt sakarus ar saviem kolēģiem. Agrāk notika arī personīgu vizīšu rinda šiem pašiem kolēģiem, uz kurām tie savukārt atbildēja ar pretvizītēm, un tā nu sakari bija nodibināti. Arī šai ziņā Amerikā ir daudz kas citādi. Eiropā skaitās vienkārši

¹ Paziņojumu. (*Angļu val.*)

nepieklājīgi sūtīt minētās oficiālās vēstules pa pastu, tās jānodod ar sevišķa kurjera, parasti sūtniecības šofera vai sulaiņa, roku. Amerikā valdība pat vis-svarīgākos cirkulārus sūta pa pastu, pat ne apdrošinātās vēstulēs. Nav te arī pieņemts taisīt vizītes visai diplomātisko misiju šefu rindai. Tikai tuvāko, organiski saistīto valstu pārstāvjiem. Var jau arī darīt izņēmumus izņēmuma gadījumos, bet parastā prakse tā nav. Bez tam Vašingtonā ir tāds diplomātisko misiju skaits, ka būtu bijis grūti izvest līdz galam Eiropā tā saucamajos klasiskajos laikos ieviestās tradīcijas (tas nozīmē: pēc prakses, kas ieviesta pēc Vīnes kongresa 1815. gadā).

Kad pienāca laiks rakstīt nupat minētās oficiālās vēstules par stāšanos amatā, nodomāju, ka šī nu būs istā reize pataustīt Baltijas problēmas "pulsu". Darīju tā: it kā nekā nezinādams par dažādo valstu tādu vai šādu nostāju pret baltiešu diplomātiem un to īpatnējo, ne juridiski, bet faktiski īpatnējo stāvokli, nospriedu sūtīt paziņojumus it visām vēstniecībām un sūtniecībām, atskaitot sarkanās, vai teiksim labāk — atklāti vai formāli sarkanās. To Vašingtonā bija un ir sešas resp. septiņas: Padomju Krievijas, Polijas, Rumānijas, Čehoslovākijas, Ungārijas un Bulgārijas. Netiku sūtījis arī Dienvidslāvijas vēstniecībai. Vai nu pareizi, vai ne — manuprāt, pareizi.

Maniem adresātiem nu bija iespēja, kā saka, "parādīt ģimi": vai nu atbildēt kā pienākas, vai manu vēstuli ignorēt, vai vēl kā locīties. Interesanti pateikt, ka atpakaļ nesaņēmu nevienu, kas nozīmē, ka vienkārši aizcirst durvis manā priekšā neviens nebija vēlējies.

Bet kuriozu netrūka visā šai akcijā, gaužām vērtīgas politiskas nokrāsas kuriozu. Viss attiecīgais materiāls līdz ar manām piezīmēm glabājas sūtniecības arhīvā, un tas jau, cerams, būs pieejams tiem, kam vēlāk būs darīšanas ar šīm lietām. Šai vietā atstāstīšu neprofesionālam lasītājam dažus no maniem vērojumiem, lai viņš iespētu taisīt savus slēdzienus ir laikiem, kuros dzīvojam, ir tiem, kas nāks.

Tiešu atbilžu, resp., pienācīgu atbilžu, saņēmu, cik atceros, apmēram pusi vai drusku vairāk kā trešo daļu. Dažas tālāk nāca vēlāk; attiecīgie kungi laikam bija pieprasījuši savās ministrijās, ko darīt ar manu vēstuli. Zināma skaita gadījumos dažā labā misijā, kam vēl bija maz piedzīvojumu, atbildēšanu bija vai nu nokavējušas, vai vienkārši aizmirsušas attiecīgas kancelejas jaunkundzes. Varbūt dabūjušas mājienu nesteigties. Saku to, jo ar dažām no šīm misijām man vēlāk nodibinājās pienācīgas, pat labas attiecības. Apmēram trešā daļa misiju ignorēja manu vēstuli. Vienkārši ignorēja, un tas nu tikpat vienkārši nozīmēja, ka sakaru nav un nebūs. Šai grupā ietilpst liela daļa Eiropas, resp., no lielinieku okupācijas pārpalikušo Eiropas valstu. Var

pat teikt, ka tās Eiropas valstu misijas, kas mani pagodināja ar atbildēšanu, bija izņēmumi pārējo vidū: Īrija, Spānija, Rietumvācija, tas ir viss. Angļu vēstnieks bija vispieklājīgākais no neatbildētāju skaita: viens no viņa padomniekiem bija piezvanījis mūsu sūtniecības padomniekam un teicis sava šefa vārdā, ka vēstnieks manu vēstuli esot saņēmis, ka ņēmis vērā tās saturu, bet pašreizējos apstākļos neesot tiesīgs man dot rakstisku atbildi.

Franču kungs man atbildēja (uz kuvera: Mr. Spekke, pašā vēstulē tituli) tad, kad viņš atstāja savu vietu Vašingtonā. Radās savādas, reizēm komiskas situācijas. Bieži satiekoties diplomātiskajās pieņemšanās, kuru Vašingtonā saprotamā kārtā ir daudz, jo drīz pazināties, pat sākām sasveicināties, bet "sakarū" mums nebija. Šai mulķīgajai situācijai, kas bija mulķīga cienījamiem vēstnieku kungiem, ne man, jo man ne prātā nenāca spert pirmo soli, viens otrs no kolēģiem tika laipnā kārtā pāri ar konvencionāliem smaidiem un laba vēlējumiem, bet bija arī tādi, kas savas valdības slepenos cirkulārus baltiešu jautājumā ņēma pārāk burtiski. Tā, piemēram, viens no Somijas vēstniekiem man parasti gāja tik lepni garām, it kā es būtu "tīra lufte". Mani tas kungs amizēja, un es par viņa lepnumu uzrakstīju Zariņam. Zariņš noskaitās: tas esot viņa laba drauga dēls, kā viņam neesot kauna? Ko darīt: karjera paliek karjera, un, lai to veiktu, cieši jāievēro slepenas instrukcijas. Un, galu galā, šie baltieši: ko viņi maisās "īstiem" kungiem pa kājām? Nebija šis džentlmenis vienīgais. Arī kāds no angļu vēstnieku rindas nevarēja vien mani ieraudzīt, tāpat es viņu, līdz kamēr radās situācija, kurā nevarējām tikt viens otram garām: bija jāiepazīstas un jāsavēlka vaigu muskuļi, kas lai nozīmētu smaidu, bija pat mums abiem jāsapaka, cik mēs laimīgi utt.

Šeit lai man būtu atļauts minēt vēl kādu kuriozu gadījumu. Daudzo atbilžu rindā pienāca oficiāla vēstule arī no kādas Eiropas valsts vēstniecības. Iekams to griezu vaļā, nodomāju, nu būs joki. Bija ar. Vēstnieks man paziņoja, ka viņš saņēmis manu paziņojumu par akreditēšanos pie prezidenta Eizenhauera (!) un novēl utt. Bija skaidrs, ka kungs parakstījis savu rakstu, to nelasījis. Gaidīju, kas nu notiks tālāk. Kā tad, pēc kāda laika zvana kolēģim Dinbergam šis vēstniecības sekretārs (lai paliek vārds) un lūdz viņu pieņemt kādā svarīgā lietā. Mums nu abiem bija skaidrs, ka viņš nāks ar lūgumu atdot atpakaļ "nepareizi" nosūtīto vēstuli. Teicu, lai dod ar, bet lai papriekšu izgatavo pilnīgu kopiju, zem kuras lai saņemējs parakstās, ka viņš saņēmis augšā minētā satura vēstuli atpakaļ tad un tad; pilns paraksts. Kad par to stāstīju Departamenta kungiem, tie sirsnīgi smējās un sacīja, ka šis, lūk, esot gadījums, kad kopija esot vairāk vērtā nekā oriģināls. Bet nabaga

jaunais diplomāts, kādas gaužām dižciltīgas ģimenes atvase, *à propos*¹, esot bijis ļoti mizerablā garastāvoklī. Viņam esot piedraudēts, ka gadījumā, ja viņš vēstuli nesaņems atpakaļ, viņa karjerai esot gals uz visiem laikiem. Nabags, viņš laikam šad un tad redz tos... baltiešus sapnī.

Bet no šīs pašas valsts puses man jāpastāsta arī viens no simpātiskākajiem gadījumiem. Kad ierodas Vašingtonā kāds no kārtējiem pasaules valstu prezidentiem (un nāk tie bieži) un tam tiek dots gods uzrunāt kongresu (nav mazums dzirdēts politisko "stāju"), diplomātus, misijas šefus pirms iešanas uz Kongresa telpām (jāiet pa pāriem, izdienes kārtībā) novieto Parlamenta ārlietu komisijas telpā. Tur stāvēju, gaidot "savu ierindojumu", te pēkšņi, apejot galdam riņķi, pie manis pienāk vēl diezgan pajauns kungs. *I introduce myself*², esmu tāds un tāds vēstnieks. Tas nu bija ļoti smuki, un es bez liekulības varēju pateikt, ka esmu priecīgs ar viņu iepazīties. Noslēpums pa daļai nav tālu meklējams: kungs ir pazīstams zinātnieks. Normālos apstākļos mēs būtu tiešām sirsnīgi kolēģi. Smalka gara cilvēks viņš bija, no šejienes aizgāja par vēstnieku uz kādu citu galvaspilsētu. Viņam par draudzēšanos ar mani bija jācieš; kā ziņas bija nonākušas viņa zemes Ārlietu ministrijā, nezinu, bet jutu un redzēju, ka viņš vienu laiku no manis bēgtin bēga, pie kam viņa sejas izteiksme bija redzami nelaimīga. Nabags, žēl man viņa. Arī vēstnieka kundze rādīja manam dzīves draugam visu pienācīgo cienību. Pirms viņa aizbraukšanas nosūtīju viņam savu grāmatu par Baltijas jūru senajās kartēs. Atbilde — viena no vissirsnīgākām, kādas esmu saņēmis.

Varētu stāstu turpināt šai virzienā, bet notikumi vēl ir pārāk tuvi. Bet te var redzēt, kādus refleksus pasaulē spēj radīt Baltijas problēma.

Dabīgi var rasties jautājums: reiz jau Eiropas diplomāti savā lielā vairumā griež pret mums, kā to saka, savu auksto plecu, kādas tad ir izredzes vispārīgi, kāda jēga mūsu pūlēm un cīņaiņiem? Uz to jāatbild, ka mums, nabaga baltiešiem, ir draugu un labvēļu daudz vairāk, nekā mēs to tieši zinām, tikai sakari ir pa daļai slēpti vai nu attiecīgo valdību trīcēšanas pēc lielinieku priekšā, vai arī pavisam elementāru oportunistisku aprēķinu dēļ. Bez tam savu atklāto un oficiālo draudzību mums nekad nav slēpuši, piemēram, Dienvidāzijas (bijušās Indokīnas) valstu diplomāti, atskaitot Indonēziju, vairāki arābu valstu pārstāvji, atskaitot Ēģiptes dižvīrus, labs skaits Dienvidamerikas diplomātu utt. Ir mums pat nodibinājušās personīgi sirsnīgas

¹ Starp citu. (*Franču val.*)

² Es stādos priekšā. (*Angļu val.*)

attiecības ar dažu labu no minētiem, un tādēļ lielajās sanāksmēs mēs nemaz tik vientuļi un atstāti nejūtamies. Viss tas, protams, lielā mērā notiek amerikāņu labvēlības dēļ pret mums, bet tas tomēr notiek, un dažs labs personīgs akcents pastiprina attiecības. Pēdējos gados nācis klāt liels skaits Āfrikas jauno valstu diplomātu. Tur nu pašreiz nojaust kādu skaitlisku līniju ir grūts darbs, dažkārt pašiem šiem jaunradītiem diplomātiem laikam nav skaidrs, kādu viedokli ieņemt Baltijas problēmā. Ka mēs esam koloniālisma upuris, tas šiem kungiem nav jāskaidro, bet viņu spēlē — izmantot savu jauno situāciju pasaules lielo bloku starpā, mēs lāgā neiederamies. Jāpagaida.

Pirmais lielinieku diplomāts, kas manā ienākšanā dienestā Vašingtonā tur atradās, saucās Zarubins. No ārienes apaļš, šķietami omulīgs kungs, kuram nāca līdzī slava par spiegu centrāles noorganizēšanu Kanādā, kur viņš bija amatā pirms nākšanas uz Vašingtonu. Mēs nu, protams, bijām kara stāvoklī ar lieliniekiem, un mēs oficiālajās sanāksmēs viens otru “neredzējām”. Protams, ka mēs viens otru pienācīgi apskatījām, bet tā, kā cilvēki mēdz apskatīt kādu sienu vai gleznu, vai vēl kādu nedzīvu objektu. Bet, iekams mēs nonācām pie šādas situācijas, no kuras šķita izņemtas laukā visas cilvēcīgās jušanas, notikās kāds amizants pārpratums ar šo krievu kungu. Bija pašas manas Amerikas karjeras sākumā kāda pieņemšana tā saucamajā *Blair House*. Cilvēku bija gaužām daudz, telpas mazas, es pazinu vēl pavisam nedaudzus utt. Te kādā šaurā spraugā cilvēku starpā saskrējās kopā ar visai paresnu kungu ar kuplām uzacīm. Bijām vienas lūgtas sabiedrības viesi: *How are you?*¹ utt. Laipnīgs rokasspiediens. Kad bijām izšķirti, noprasīju jau kādam pazīstamam kolēģim, kas tas tāds bija, ar kuru nupat sasveicinājos. Viņš tā šaubīgi uz mani noskatījās un noteica: *The Russian Ambassador*². Uff. Pa to laiku arī kungs Zarubins būs laikam paprasījis kādam, kas es tāds, un no viņa šaubīgu skatu vairuma, pret mani vērsto, jutu, ka arī viņš bija dabūjis savu skaidrību. Tā nu mēs viens uz otru metām gaužām nelaipnus skatus, kā puikas, kas nupat bija sakāvušies. Kad par visu to uzrakstīju sakarā ar viņa lūgumu nelaiķim kolēģim Grosvaldam, dabūju no viņa vēstuli ar pateicību: viņš ilgi neesot tik gardi smējies, kā manu vēstuli lasot. Vēl par Zarubinu (viņš esot jau miris) varu teikt, ka viņa interese par mums bija bieži konstatējama. Reiz viņš tīri vai nevarēja nolaist acis no Spekkes kundzes krāšņā tautastērpā, kuru tā bija uzvilkusi, kad mums bija jāstājas

¹ Kā jums klājas? (*Angļu val.*)

² Krievijas vēstnieks. (*Angļu val.*)

priekšā Anglijas vēstniecībā karalienei Elizabetei un princim Filipam. Tādu pašu neatslābstošu interesi rādīja Zarubina kundze. Acīmredzot viņiem bija iemeslu diezgan salīdzināt to spēcīgi resno dosjē viņu vēstniecībā par mums ar šī paša dzīvajām *dramatis personae*¹.

No kolēģiem — diplomātiem minēšu te tikai dažus vārdus. Tie kā ēnaini siluēti aizslid garām manam atmiņu skatam.

Ar simpātiju, pat ar pateicību pieminēšu pirmā vācu vēstnieka Krekelera vārdu. Viņš bija laipns un sirsnīgs ar mani, nāca pretvizītēs, deva dažu labu man jo noderīgu šejienes redzamo cilvēku un situāciju raksturojumu utt. Ir vērtīgi karjeras sākumā svešā vietā satikt tādus kolēģus. Ļoti laipns bija arī, neraugoties uz oficiālo sakaru trūkumu, Beļģijas vēstnieks barons Silverkruzs. Daudz ar viņu man neiznāca runāt, bet atsevišķi brīži bija vērtīgi. Man glabājas viņa pateicības vēstule par nosūtīto Seno Dzintara Ceļu grāmatu; tādu vēstuli var uzrakstīt vienīgi smalka gara cilvēks. Jo mīļi pret mums bija arī Vjetnamas vēstnieks ar kundzi un Saūda Arābijas vēstnieks, un daži citi. Jaukus brīžus esam pavadījuši kopā arī ar Indijas ministru (ne vēstnieku) un viņa dziļi izglītoto kundzi (starp citu, viņa tekoši runāja itāliski), kas savus laikus bijusi jo pazīstama kā seno sakrālo indiešu deju izpildītāja.

Mūsu situācijai raksturīgs bija veids, kā daži no kolēģiem "kārtēja" attiecības ar mums. Piemēram, Itālijas un Šveices vēstnieki mūs ieaicināja uz savu pēdējo atvairīšanās pieņemšanu. Kad šveicietiem pateicos par mūsu ievērošanu, viņš smaidīdams noteica *je vous considère comme un ami personnel*². Laipna un gluda formula, kas viņam ļauj tikt garām viņa valdības slepenajām instrukcijām. Īsti godam jāpiemin bijušais diplomātiskā korpusa vecākais Morgenšerna. Viņš jaunības gados bija tuvos sakaros ar slaveno Nansenu, un, tā kā arī man ir drusku jēgas par šī vīra eksploratoriskiem un ģeogrāfiskiem pētījumiem, valodas iesila jo drīzi. Vecais kungs konsekventi ieradās uz mūsu valsts svētku svinībām un visās dekānam oficiālajās svinībās neaizmirsā arī mūs, apsveica mūs, tāpat kundze ar dziļi cilvēcīgu sirsnību. Arī pašreizējais dekāns, Nikaragvas vēstnieks, ir mīļš un labs ar mums.

Tā nu ar oficiāliem sakariem vai bez tiem esam "izstaigājuši" gandrīz visas Eiropas vēstniecības zināmu svinību gadījumos. Nebūs lieki uzskaitīt tās nedaudzās, kur neesam bijuši: Zviedrijas (protams), Dānijas, Beļģijas, Portugāles un Francijas.

¹ Darbojošās personas. (*Latīņu val.*)

² Es jūs uzskatu par savu draugu. (*Franču val.*)

Jocīgi diezgan, arī Francijas, ar kuras zinātniekiem, literātiem un diplomātiem man bijušas tik labas un gadiem ilgstošas attiecības. Ja ne, ne: kā kungi grib, neviena viņus lūgties neies.

Te nu iederas daži vārdi par mūsu sūtniecības t. s. sociālo, resp., sabiedrisko stāvokli. Cilvēkiem, kam sveši diplomātiskās prakses veidi, dažreiz liekas, ka mūsu stāvoklis minētā virzienā ir pilnīgi normāls.

Tāds iespaids var arī rasties, ja kādam gadījies būt to *maximum*¹ 200 viesu starpā, kas drūzmējās mūsu mazās valsts mājiņas telpās 18. novembrī. Latviešu avīzēs ir pat reizēm lasāms, vismaz agrāk, ka mūsu sūtniecības eksistence esot visdrošākā ķīla mūsu nākotnei, — bez šīs sūtniecības, lūk, latviešu emigrācija sabruktu. Jāsaka pavisam atklāti, ka tāda mūsu eksistences formula ir ne tik vien nepilnīga, bet arī bīstama. Mūsu sūtniecība ir nevis mūsu emigrācijas bāze, bet funkcija. Ja latvieši Amerikā nebūtu sev radijuši visumā tik cienījamu vārdu zinībās, mūzikā, daļamatniecībā, tiešā darbā, atbildīgā un efektīvā, ja latviešu jaunieši negūtu tik daudz lauru šīs valsts skolās, sūtniecības stāvoklis būtu vēl daudz svārstīgāks un nedrošāks, nekā tas ir pašreiz.

Esmu izbraukājis bezgala plašo Ameriku krustām šķērsām, no Sietlas līdz Filadelfijai, no Losandželas līdz Bostonai, tautiešus vērodams un runas turēdams, un varu ar roku uz sirds teikt, ka tautieši visumā turas glauni: tā ir viena no visefektīvākām grupām šai zemē. Latviešu emigranti tika, kā man stāsta, apzināti izkaisīti pa visu plašo teritoriju, lai tie ātrāk pārtautotos, bet iznācis kaut kas cits: latviešu ideja ir aizplūdusi malu malās, un vājāka ar to tā nebūt nav palikusi. Taisni otrādi; jaunākā paaudze visumā ir karsti nacionāla, un, ja kāds vēlas kādu pierādījumu, tad varu pateikt, ka sūtniecības 1958. gadā izdotā grāmatiņa (56 lpp. ar ilustrācijām un pielikumiem), kas ir it sevišķi iecienīta Amerikas vidējās un augstākās skolās, minēto nedaudzo gadu laikā jau iznāk ceturta izdevumā, t. i., 15–20 tūkstoši eksemplāru.

20

Mana pirmā oficiālā runa pēc iebraukšanas Amerikā notika Ņujorkas draudzes zālē 1954. gada septembrī, un te būs viņas pilnīgs teksts:

“Kādā no pirmajām dienām pēc iebraukšanas Vašingtonā paņēmu sava hotela priekšā taksīti un lūdzu krāsaino šoferi aizvest mūs abus ar manu

¹ Augstākais. (*Latīņu val.*)

dzīves draugu pilsētas visdzīvākā vietā, t. i., tādā, kur ir visvairāk veikalu un kur kustas visvairāk ļaužu. Krāsainais uz mani noskatījās un, laikam nopratīšis svešinieka vēlēšanos pataustīt viņa t. s. federālās pilsētas pulsu, mūs aizveda uz F ielu.

Ilgi klejojām pa to, jaucoties pūlī, un es, ar iespējamu uzmanību un sveša ienācēja pirmo iespaidu asumu, vērojot Eiropas skatam labā daļā eksotisko gājēju masu, to tērpus un izskatu, to gaitas veidu un tā saucamās manieres, — centos savā garā celt gaisa tiltus no šiem cilvēkiem uz viņu valdību, no ikdienu norises uz valsts konstruktīvajiem virzieniem, nojaust, vārdu sakot, kā īsti iespēj tādās un ne citādās stājas ļaudis atbalstīt un noteikt tādu un ne citādu valsts politiku.

Šos gaisa tiltus neesmu pārtraucis celt un jaukt, un atkal celt, daudzas lietas esmu iemācījies saprast pagājušos četros mēnešos un jo daudzas lietas, Dievs dos, iemācīšos pareizāk vērtēt vēl uz priekšu, cenšoties izprast viņu sākumus un viņu tapšanu. Nekad neizcītējamais grieķu gudrā vīra teiciens saka: "Tikai to lietu tu sapratīsi pareizi, kuru esi redzējis dzimstam un izaugam."

Nav, tautieši, šīs manas izdarības abstraktas gara rotaļas. Kā nupat konstatēju, arī paši amerikāņi sāk pētīt līdzīgas problēmas, mēģinot saprast sevi un palīdzēt citiem viņus saprast. Šo informāciju par attiecīgajiem pētījumiem guvu tikai nupat, neiespēju to iestrādāt savās rindās. Tās ir drīzāk dziļas nepieciešamības diktētas pavēles: pirmkārt, izprast vai sataustīt platformu, uz kuras mūsu latviešu lietas pašreiz stāv, un, otrkārt, nojaust tās varbūtības, kuras sagaida manus tautiešus šai zemē. Lūdzu nedomāt, ka esmu iedomības pilns tādus tematus skarot, taisni otrādi, gribu visā pazemībā šeit dažus savus vērojumus izteikt, kurus ļoti simpātiskā kārtā redzu atbalstītus viena otra redzama amerikāņu pētnieka darbos.

Atstāšu malā šoreiz starptautiskās politikas problēmas un mūsu dzīvības interešu fokālo punktu, — kaut jau tā iemesla dēļ vien, ka stipri vējainā un lietainā laikā neviens jau necenšas kādus plašus zemes mērīšanas darbus izdarīt. Un ka starptautiskās politikas meteoroloģiskie apstākļi ir visskas cits nekā saulaini, to jau mums pauž ikvienas avīzes titullapa, — nav pat nemaz jālasa šī patī avīze, lai nojaustu, ka labi iet laikam tikai tur, kur mūsu nav, — mūsu, tā saucamo radības kroņi.

Atļausiet pāris vārdos pieskarties otram tematam, — reiz nu mēs savā starpā gribam domas izmainīt par to, kas būs ar mums rīt un parīt. Arī šai punktā lai neviens nedomātu, ka slimoju ar latvisko lieluma māniju. Ko var un spēj nozīmēt šie pāris desmit tūkstošu latviešu jo daudzu miljonu

lielvalstī, kas visā pasaulē izdaudzināta par tautu sakausētāju tīni, par naciōnālo pretrunu izlidzinātāju?! Taisni par šo pēdējo punktu gribu runāt.

Negribu zīlēt, ko un kā nelielais latviešu pulks Amerikā varētu un iespētu veikt, gribu tikai pateikt divus savus konstatējumus: (1) lai tautu jaukšanās un skalošanās procesā, kas ir ikvienas emigrācijas pirmais etaps, latvieši nevar ciest palikt šķidrumu jaucēja trauka apakšā, bet par katru cenu ceļas uz augšu, pretim augšējam līmenim; (2) tas tādēļ, ka relatīvi stipras ir viņu gribas un gara dotības, viņu personības potences. Mūsu tautas statistiskie apmēri mazāk spēcīgus īpatņus iedzītu apātijā, mums tie nereti ir pašapziņas avots.

Bijušais prezidents H. Hūvers savu Memuāru I sējuma beigās saka par Eiropu briesmīgus vārdus, reti lasāmi tik spēcīgi. Eiropā dominējot divējāda veida jušanas: (1) gadu simtu veci naidi tautu un tautu atsevišķo šķiru starpā un (2) pastāvīgas bailes par rītdienu taisni šo naidu aktīvas izraisīšanās dēļ (revolūcijas, karš, diktatūras utt.). Brīnišķīgi ceļveži: *hate and fear*¹.

Iespēju loka otrā galā noliksim kāda jūsmīga šās zemes korespondenta teicienu: "Eiropas senie naidi izgaistot Amerikas brīvības saules gaismā." Skan jau brīnumjauki.

Kaut kur šo divu tālu atstato pretpolu vidū atrodas arī mūsu tautas grupas liktenis. Jāmēģina saprast, kādas gaismas apspīdēts.

Man priekšā — rakstot šīs rindas — ir kāda Hārvardas vēsturnieka nupat iznākusi grāmata. Recenziju ievērota un izcelta: *The American People in the Twentieth Century* (Oscar Handlin).

Taisnību sakot, viņa deva man drosmi runāt par tik vārīgām lietām.

Par Ameriku teikts, ka to savus laikus radījuši cilvēki, kas nākuši pāri vismaz vienai robežai. Paskatieties uzmanīgi šīs zemes pūlī, tā teikt, ar antropologa acīm, kaut vērojot tikai sejas, un jūs tūdaļ sapratīsiet, ka jēdzienam "tauta" šeit jāpieiet no pavisam cita viedokļa, nekā esam to paraduši darīt vecajā Eiropā, slimajā, varbūt taisni tādēļ, ka kaut ko tā bija pārspīlējusi taisni nacionālā ziņā.

Tas tā, bet to *melting pot*² — tā īstenībā saukusies kāda luga, kas savus laikus Čikāgā lielu ievēribu guvusi —, to nu arī neņemsim pārāk burtiski, kā to mēdz darīt citur pasaulē, kur Ameriku pazīst maz.

Kausē jau arī viņš labu tiesu, bet ne visu: valodā, institūcijās, uniformējošās ikdienas parādībās (piemēram, veikalu tipi), straujās tehniskās

¹ Naidi un bailes. (*Angļu val.*)

² Kausējamais katls. (*Angļu val.*)

attīstības komandas saucienos (kas gan, piemēram, būtu Amerika bez automobiļa?) utt. Bet ar antropoloģiju lietas tik strauji vis neiet. Un antropoloģijā — lai minētu vienīgi šo piemēru — nav vienīgi galvaskausa garums, ādas vai matu krāsa, žokļu kaula formas u. tml. fiziskās (ārējās) parādības. “*America was creating the future race by blending all races,*”¹ mēs lasām. Tā laikam arī būs, bet šo procesu mums neizmērīt ar viena cilvēka dzīves mūža mēru, šeit mums jāsāk domāt ar ģeoloģijas laika jēdzieniem vai vismaz vairāku gadu simtu laika jēdzieniem, kā to zināmā mērā varam vērot Meksikā, Peru, nesen tik daudz pieminētā Gvatemalā un citur.

Bet tās ir dabas norises, kas nesaredzami tālu sniedzas pāri mūsu ikdienas trauksmei, mūsu ikdienas rūpēm. Vai nav kādu slēdzienu no visa augšā teiktā, kas derētu arī mūsu dinamikai, lai neteiktu nervozai vai pat histēriskai ikdienai? Būs arī tādi. Un tos šai gadījumā taisīs mācīti amerikāņu kungi — es būšu tikai atstāstītājs. Ja tikai pavirši vien atceramies tos milzīgos imigrācijas viļņus uz šo zemi, piemēram, 19. gs. vidū (īri, vācieši, angļi u. c.), vai plašās iekšējās migrācijas kustības (melnie ziemeļu virzienā, Meksikas jaukteņu — metīsu — ieplūdums utt.), ja ik dienas ielas pūlī vērojam un jūtam, cik milzīgā atstatumā esam vēl no kāda “nākamās rases” standarta tipa, tad tiešām varam apbrīnot tos spēkus šai lielajā valstī, kas agrāk un pa daļai vēl tagad tik dažādos hibrīdos spēkus satur kopā. Un ne tik vien satur kopā, bet pat vieno un saskaņo, lai tie spētu dot drošu aizmuguri šīs lielvalsts pasaules politikai, piemēra dēļ.

Mūsu Eiropas, it sevišķi Austrumeiropas, vēsturē redzam ko citu. Taisni pretējo. Arī šeit dažu gadu simtu laikā lielas impērijas bija saturējušas kopā, gan visumā ar pavisam citiem līdzekļiem, dažādus nacionāli hibrīdos spēkus, bet asu grūdienu un konfliktu brīžos tās jukti izjuka šo nacionāli hibrīdo elementu sastāvdaļās. Tāds liktenis bija divgalvainā ērgļa Austroungārijas lielvalstij, Vācu tautības Svētās Romas impērijas mantinieci, tāds liktenis būs, lai cik daudzām sarkanām asarām būs jābirst, arī Padomju Krievijai, kas savu iekarošanas kaiti velti slēpj aiz izkārtnes: “Padomju Sociālistisko Republiku Savienība”. Arī Z. A. S. V. būtu varējušas salūst gabalos laikos ap asiņaino pilsoņu karu 90 gadus atpakaļ — bet nesalūza. Visā šai sakarībā pieminot pavisam nesenos notikumus Parīzē², mums jātaisa tālu seku slēdziens: nacionālā plaīsa Eiropā, piemēram, francūžu un vāciešu

¹ Amerika veidoja nākotnes rasi, jaukot kopā visas rases. (*Angļu val.*)

² Indokīnas un Ziemeļāfrikas politikas sabrukums P. Mendesa-Fransa (*P. Mendēz-France*) valdības laikā, smaga ekonomiska krīze Eiropas mērogā.*

starpā var reizēm daudz dziļāka būt nekā antropoloģiski sociāla Arizonas metisa, Detroitas melnā un Vašingtonas anglosakšu pārstāvju starpā.

Mūsdienu lielo valstu administrācija, Bizantijas impērijas radītā birokrātija, var veiklu un jaunu cilvēku rokās pārvērsties niknā tirānijā: valsts ir viss, indivīds — nekas. Jau 1930. gadā slavenais spāniešu filozofs H. Ortega i Gasetis (*J. Ortega y Gasset*) bija metis pasaulē savu bīstamo brīdinājumu: valsts ir mūsdienu cilvēka vislielākās briesmas (*La Rebelión de las Masas*).

Vai zināt, tautieši, kādā virzienā šīs zemes mācītie vīri meklē izeju — glābiņu no visa tā, un tai pašā laikā dod tik cilvēcīgi jauku saturu jēdzienam *melting pot*¹? Paklausieties:

“Z. A. S. V., kā arī pārējā pasaule bija nostādīta problēmas priekšā, kā paglābt cilvēka personību no valsts nospiedošās varas. Kontroles tehnika modernā valstī palikusi tik spēcīga un viņas iedarbības robežas tik plašas, ka ikviena valdība, masīvi smaga un bezpersoniska, ir spējīga sadragāt ikvienu personību... Vienīgi ar nepolitisku, brīvprātīgu asociāciju palīdzību cilvēki var ierobežot valsts varu, neradot pat tai tiešu opozīciju...”

Daudzās valstīs, ieskaitot Z. A. S. V., tika radītas šādas asociācijas (apvienības) ar reģionālām, profesionālām, kulturālām un nodarbības pazīmēm. Bet Amerikā bez visa ir vēl etnisku (nacionālu) īpatnību saistības, kas iet atpakaļ pagātnē paaudžu paaudzēs, un kas tādā kārtā vairo demokrātiskās dzīves garīgo bagātību un spēku.

Nekad spēks nav bijis vairāk vajadzīgs kā tagad. Amerikas iedzīvotāji nupat iesāk jaunu bīstamu pusgadsimtu bez vismazākās pārliecības, ka viņi tuvojas konflikta noslēgumam, tā konflikta, kas prasa tik ārkārtīgi daudzas cilvēku dzīvības un tik daudz cilvēku enerģijas. Nomācošās cīņas piepūle apņem cilvēku no visām pusēm, tā ka vienīgā cerība gūt kaut kādu stabilitāti atrodama ikviena cilvēka personīgi labi nokārtotās saistībās un sakarībās (*only in orderly personal relationships*). Apziņa piederēt kādai ļaužu grupai, kuras saknes stiepjas iekšā pagātnē, palīdz radīt šādu kārtības sajūtu. Tā kā šādas grupas ir savā sastāvā fluīdas un radītas bez piespiešanas līdzekļiem, tās atraisa cilvēku lojalitātes apziņu, neierobežojot viņu intereses; tādā veidā šīs grupas stiprina cilvēkus pret visiem sitieniem, kurus var sagādāt nezināmais liktenis.” Vai nav skaidri izstāstīts? Un vai jūsu veselīgais instinkts turēties kopā ar savējiem jūs jau nav pasargājis no daža laba likteņa sitiena?

Ar savu asprātību pazīstamais Voltērs kādā vietā raksta apmēram šādi: vēsture esot pilna skaņām un švīkoņas, kas rodoties, cietām kurpēm kāpjot

¹ Kausējamais katls. (*Angļu val.*)

pa trepēm uz augšu un zīda tupelītēm slīdot pa šīm pašām trepēm uz leju. — Mūsu laiks ir pārpilns trepēm uz leju, trepēm uz augšu, tātad līdzīgiem trokšņiem un līdzīgām skaņām.

Latviešu tautas neatņemamā, nesalaužamā iedzimtā tieksme ir kāpt pa sociālajām trepēm uz augšu ar dažādāko veidu apaviem, lai tas būtu kur būdams, kādā vidē, kādā vietā, lai cik traģiski apstākļi to reizēm grūstu uz leju. Varbūt tas arī tādēļ, ka tā saucamais izlases process (dzīves skola) latviešu dzīves apstākļos ir stingrs, pat nežēlīgs, un tādēļ nepieciešamā kārtā veido izturīgus un stingrus raksturus.

*Per aspera ad astra*¹, lasāms uz Brīvās Latvijas goda zīmēm.”

Kungam liktenim tagad labpaticis mani novietot šai zemē, par kuru pat ne sapņos nebiju varējis iedomāties, ka man šeit reiz būs jābūt. Pēc daudzu gadu piespiestas klusēšanas man te nu atkal daudz jārunā publiskās sanāksmēs. Neesmu forsējis lekciju lasīšanu šejienes amerikāņu institūcijās, jo esmu varējis pārliecināties, ka ar rakstu darbiem var pašreiz panākt vairāk, bet esmu tomēr dažās vietās bijis un par vienu no tām pastāstīšu, jo apstākļi un anturāžs ir pārāk “krāsaini”, lai būtu vēlams visu to noklusēt.

Tas bija manas šejienes darbības otrajā gadā. Pienāca ielūgums no Jaunās Meksikas štata Lasvegasas universitātes (lūgums nesajaukt ar spēļu elli Lasvegasu) nolasīt lekciju par Latviju. Izbrīnījos par ielūgumu, bet nopriedu to pieņemt, reiz tas, man tik maz saprotamā kārtā, bija mani atradis. Nāca klāt stimulējošs Amerikas rietumus, par kuriem tik daudz jau bija fantazēts. Un tiešām, šis *Wild West*², lai cik tur maz palicis *wild*³ baltajos cilvēkos, man pavēra kādus tur nepasakāmus mūžības, mūsu vecās zemes mūžības vārtus. Šis mūsu zemes, miljonu gadu vecās zemes, miljonu gadu vecās grumbas, tās lika kādā savādā miniatūrā perspektīvē izgaist gudrā grieķu ģeogrāfa Strabona nosauktai “skaistai Eiropai”, un nekustīgās šejienes seno iedzīvotāju pergamenta sejas likās vēstām par sen aizgājušiem laikiem, kad kalni un lejas bija jaunāki, kad pasaules apvāršņi bija citādi.

Lasīt par Latviju tik neparastā vietā, tā nu bija problēma ar daudziem nezināmiem. Kad apvaicājos par iespējām, reizēm dabūju atbildes sagata-

¹ Caur ciešanām uz zvaigznēm. (*Latīņu val.*)

² Mežonīgie Rietumi. (*Angļu val.*)

³ Mežonīgs. (*Angļu val.*)

voties nezin tur kādiem kovboju svētkiem vai ko tamlīdzīgu. Drošības pēc uzrakstīju savā referātā vairākas lapaspuses dubultā redakcijā: vienu parastā, otru nezināmiem populāriem apstākļiem piemērotu. Drošs, kas drošs!

Vēlā vakara stundā ielidoju Santaņē pilsētā. Ja nu ir pasaulē oriģinālas vietas un pilsētas, tad šī gan. Indiāņu tuksnešainais līniju tukšums, spāniešu raksturīgais barokālais zīmējums, amerikāņu reklāmu mirgošana utt., viss kaut kā kopā saaudzis, hoteļa sienas klātas slaveniem indiāņu krāsaino smilšu atdarinātiem tēliem. *Foyer*¹ pilns cilvēku platās Teksasas platmalēs. Uz Lasvegasu mani aizveda universitātes studentu dekāna kundze (*what is what*², vēl šodien lāgā nezinu), strauja braucēja, kas ceļa likumos neaizmirsu pieminēt asiņainās leģendas, kas tinas ap apkārtējiem kalniem.

Lasvegasas pilsētiņā mans gids bija kāds mormoņu priesteris, vai kā viņi šo amatu sauc. Pēc vizītēm bija jālasa lekcija studentu teātra telpās, kas bija pilnas. Mani stādīja priekšā kāds jauns, glīts students raibā kovboju kreklā, elegantos izšūtos kovboju zābaciņos. Izrādījās vēlāk, ka viņš ir arābs no Libānas, kas te studē. Tātad — arābs no Libānas kovboja tērpā stāda priekšā latviešu profesoru Jaunās Meksikas tuksneša universitātē. — Šī buķete ir no viseksotiskākām manā mūžā. Auditorija bija neparasti inteligenta un uzmanīga, ar izjustām simpātijām pret mūsu brīvības cīņām. *There we are.*³

Neizpalika, protams, tradicionālās brokastis un vakariņas. Lai būtu pieminēts tikai pēcpusdienas kokteilis pie dekāna. Viņš dzīvoja tālu laukā no pilsētiņas savā glītā vienģimenes mājā. Ap to pletās tuksnesis, pa kuru pastaigājās vējš. Skatoties pa logu laukā, nāca prātā pirmie Amerikas rietumu zīmētāji un attēlotāji 19. gs. pirmajā pusē, no kuriem man visvairāk stāsta par laikiem, kad šī zeme bija Dieva, kā te saka, šveicietis Bodmers. Viņa smalkās tehnikas akvareļos šķiet uzplaukstam šīs mūžības problēmas, pasaule ar savām kosmiskām drāmām un traģēdijām bez cilvēku ne vienmēr pārāk izdevušās pakalpības. Viesu pulciņš bija mazs, sarunas intīmas un patīkamas, un es, kad man tika prasīts stāstīt par mūsu lietām, redzēju, cik maz bija jāstāsta, cik klausītāji bija labi, vietām pat dziļi, informēti par mūsu lietām un sāpēm. Tik daudz cilvēcīgas kopības bija mums visiem, kas gādījuma pēc bijām saradušies kopā no pasaules visdažādākām malām.

¹ Priekštelpa. (*Angļu val.*)

² Kas ir kas? (*Angļu val.*)

³ Te nu mēs esam. (*Angļu val.*)

Diplomātiskās misijas, kuru valstīm uzgūlušās smagas starptautiska rakstura problēmas vai pat krīzes, parasti mēdz sniegt citu valstu pārstāvībām sava viedokļa informāciju ar nolūku pārliecināt tos par savas valsts stājas pareizību. Šādi informācijas biļeteni ir vai nu periodiski, vai neperiodiski, t. i., tikai atsevišķiem gadījumiem domāti. Latvijas sūtniecība izdod savu biļetenu jau sākot ar 1940. gada traģiskajiem notikumiem, un tā iznākšanas vajadzība, domāju, nevienam nav lieki jāmotivē. Bet pateikts vēl nav izdarīts. Dabūt gatavu tādu biļetenu (mūsējais iznāk 3–4 reizes gadā sakarā ar pienācīga materiāla daudzumu), tā nu nemaz nav vienkārša lieta. Daudzkārt jādiskutē kolēģu starpā, ko iespiest, ko ne, un kā, un kad nu teksts ir sagādāts (galvenais rīkotājs šai ziņā ir kolēģis Šillers), tad tas jāpavairo uz rotatora. Tas notiek vai nu ar mūsu pašu “proklamāciju mašīnu”, un tajās dienās sekretārei — amerikānietei rokas izskatās kā ogļracim, bet gadījumā, ja mūsu budžeta attiecīgais paragrāfs ir žēlīgs diezgan, novilkšanu dodam ārpus mājas. Arī pasta izdevumi, kā var redzēt no minamiem skaitļiem, nav mazie. Mūsu “abonentu” skaits (abonentus lieku pēdīnās, jo biļetens, protams, tiek izsūtīts par velti) grozās ap 1100, lielum lielā vairumā tie ir amerikāņi u. c. ārzemnieki. Tā, piemēram, angļu vēstniecība mums pieprasa ne mazāk kā trīs eksemplārus.

Normālām sūtniecībām parasti nemēdz būt budžeta paragrāfu grāmatu izdošanai, bet tās, parasti neliela formāta, dažreiz ir tieši nepieciešamas. Kad 1954. gadā es nācu uz Vašingtonu, Zariņš, nezinu ar kādas budžetāras alķīmijas palīdzību bija iespējis izdot angļu valodā manu *La Lettonie et le problème Baltique* (1952).

Un vēl viens punkts. Jau no brīvo Baltijas valstu laikiem to diplomātiem paredzētas periodiskas apspriedes. Mēs turpinām šo tradīciju Vašingtonā nepieciešamā kārtā. Šīs apspriedes, kas notiek reizēm arī Ņujorkā, igauņu īpatnējā stāvokļa dēļ reizēm ir tīri administratīvas dabas (dažādu konsulāru lietu saskaņošana, piemēram), bet dažreiz tās ir politiski gaužām vērtīgas. Katram no mums ir, kā diplomātijā mēdz teikt, savi “kanāli” visādu ziņu ievākšanai, un ziņu, ņemot vērā mūsu īpatnējo stāvokli, dažreiz nemaz nav mazums. Mēs apmaināmies ar informāciju un vienojamies kopējo soļu speršanā, nu, piemēram, kopēji parakstāmo notu iesniegšanā u. tml. gadījumos.

Paskatīsimies uz šī fona, kāds ir vai vispārīgi var būt sūtniecības sociālais stāvoklis Vašingtonā. Mēs eksistējam, tā sacīt, teorētiski, un ja arī, piemēram,

mūsu konsulāro lietu skaits un apmēri mums, kā teic, kaunu nedara, tomēr mums “aiz muguras” mūsu zemes nav, mēs karājamies gaisā. Tas tieši atspoguļojas mūsu sabiedriskajos sakaros.

Mūs aicina uz oficiālajām svinībām un pie tam lielā skaitā, mēs tos, kas mūs ievēro, saucam pretim 18. novembrī, un zināma daļa mūsu aicinājumu respektē (es par katra 18. novembra oficiālo viesu sastāvu sūtu ziņojumu latviešu avīzēm). Bet tas arī ir gandrīz viss. Saku gandrīz, jo šad un tad izdodas kaut ko veikt arī šai virzienā. Iztrūkst intīmas brokastis un vakariņas, kur neliela izmeklēta sabiedrība var izdiskutēt cauri vissvarīgākās un intīmākās lietas. Ko ar mums, baltiešiem-emigrantiem, lai diskutē, šķiet, domā kolēģi. Viņu lietas, kas visumā zināmas, un pie reizes krievu lietas, kurās tiem labas zināšanas, bet reizēm pārāk emigrantiskā pieejā un uztverē, kas kungu acīs nozīmē: vienpusīga un pārspilēta pieeja. Pietrūkst diskusiju plašo tematu, pietrūkst pasaules daudzo sektoru vērtējumu, jo mēs, baltiešu emigranti, neesam kaut sīks faktors, esam “teorētisks veidojums”.

No savas personīgās prakses varu sajūst, cik liela un mums pašreiz neizdevīga ir starpība mūsu sūtniecību darbībā Romā un šeit, Vašingtonā. Nevaram šeit iedzīvināt (daži izdevušies mēģinājumi tomēr bijuši) Romā citu kolēģu tik iecienītos muzikālos vakarus, kas, protams, bija iespējams vienīgi pateicoties mana dzīves drauga talantiem.

Ar visu teikto tomēr nav vajadzības noliegt, ka iespēju robežās rīkojam arī šeit tā iecienītos *Buffet-dinner*¹. Bet tie galvenām kārtām ir domāti departamenta kungiem (mūsu sektorā, protams). Tie mums ar Dieva palīgu izdodas, un tas nu, galu galā, ir maksimālais, ko šeit varam veikt.

Vēl dažus vārdus par oficiālajām pieņemšanām Ziemeļamerikas visaugstāko administratoru mājās vai iestādēs. Allaž esmu varējis konstatēt, ka, piemēram, ielūgumi baltiešu diplomātiem uz Balto namu mēdz atstāt zināmu, tā teikt, “pacilājošu iespaidu” latviešu trimdas sabiedrībā. No latviešu viedokļa un mūsu vienmēr atkārtojamā īpatnējā stāvokļa raugoties, šī sevišķā ievēriba ir arī labi saprotama. No diplomātiskās prakses spriežot, turpretim tā ir parasta rutīnas lieta ar īpatnējiem amerikāniskiem akcentiem.

Iesāksim no pašas augšas, no Baltā nama. Diplomātijā pastāv tradīcija, ka valdības galva reizi gadā (neskaitot neparedzamus izņēmumus) rīko svinīgas vakariņas ārzemju misiju šefiem un to kundzēm. Dinejai var sekot pieņemšana šo šefu tuvākiem līdzstrādniekiem. Par Vašingtonas Balto namu

¹ Zviedru galds. (*Angļu val.*)

būtu garš stāsts stāstāms, bet par to jau lasāmi speciāli izdevumi, kas gan jāpapildina ar pašu pēdējo gadu artistiskiem izdaiļojumiem. Tie pamazām pārvērš šo samērā ne visai lielo divu resp. trīsstāvu celtni istā Amerikas Savienoto Valstu valdnieku — prezidentu muzejā ar attiecīgajām portrejām, ar laikmetīgiem porcelāniem, tepiķiem u. c., kam visam ir tiešas saistības ar šo prezidentu dzīvi 19. un 20. gs. Paši amerikāņi šo namu tur sevišķi augstā cieņā un laikam nav iebrucēja-tūrista no tālajiem šīs plašās zemes novadiem, kas neuzskatītu par savu pienākumu to redzēt un apbrīnot. Publikas rindas, kas tiek pielaista to apskatīt, protams, tikai apakšējā stāva balto zāli, zaļo kabinetu, ieejas telpas u. c., ir reizēm grūti pārredzamas. Gaidītāju skaits, it sevišķi t. s. ķiršu ziedu nedēļā, iet simtos un tūkstošos. Neesmu nekur pasaulē redzējis tādu venerāciju pret sava augstākā valdnieka rezidenci, kā tas ir šeit.

Izcilās svinības Baltajā namā tiek rīkotas jo grezni. Piebraukušos viesus sagaida virsnieki parādes uniformās, kas galanti paņem zem rokas viesu dāmas un viesus noved Baltajā zālē (nedaudz lielāka par Rīgas pils viesu zāli). Tur nu diplomāti un viņu dāmas vakara tualetēs vai arī eksotiskajos Āfrikas vai Āzijas tērpos tiek nostādīti izlocītā rindā, pēc dienesta pakāpes un izdienas vecuma, lai sagaidītu ierodamies salūta taurēm paziņotos ZASV'u prezidentu un viņa kundzi, kas tad pieņem ikviena diplomāta un viņa kundzes personīgos sveicienus. Baltā nama plašajā vestibilā spēlē liels militārs stīgu orķestris, tērpts degoši sarkanās uniformās. Pēc oficiālās daļas sākas sabiedriskā.

Tā kā diplomātisko misiju Vašingtonā ir daudz — kad ierados, to bija ap 80, tagad, 1966. gadā, jau 113 —, tad Eizenhauera laikos oficiālā dineja notika divos paņēmienos, resp., vakaros, jo ēdamzālē vairāk negāja iekšā. Viesu izkārtošana notika vienkārši pēc vecā skaitļu principa: pāris, nepāris.

Tagad, samērā ar misiju skaita pieaugšanu un arī ar to faktu, ka nobeigta jauna, milzīgu apmēru Departamenta ēka, oficiālo dineju rīko ārministrs Rasks ēkas augšējā stāvā, plašo apmēru zālēs, bet Baltajā namā notiek pēcpusdienas pieņemšana. Telpu tādā gadījumā pietiek, un raibums visās zālēs, pēc tam kad notikusi amatu un izdienas kārtībā priekšā stādīšanās prezidenta, viceprezidenta un ārministra pāriem, ir liels.

Amerikāņu protokolā ir laba tiesa īpatnību, kas to atšķir no Eiropas prakses. Ja arī ārējā puse, piemēram, personīgās vizītes augstās vietās ir ieturētas demokrātiskās vienkāršības formās, tad būtībā, t. i., formālo distinkciju, attiecīgo oficiālo dokumentu u. c. ziņā Amerikas protokols ir ļoti stīvs, vietām pat sikmanīgs. Augšā minēto dineju gadījumos nu kārtība ir šāda:

papriekšu visas ekselences, t. i., vēstnieki, kaut arī viņiem “aiz muguras”, kā pašreiz dažām Āfrikas valstīm, būtu nepilns pusmiljons iedzīvotāju, tad viceministrs (tai laikā HerTERS — amerikāņiem vispārīgi nav ekselencu, bet augstākais to tituls ir *Honorable*), tad ministri (*Honorable's*), no kuriem izdienā vecākais biju es, tad pārējie. Tā nu iznāca, ka mums vairākkārt nācās rindās stāvēt kopā un manam dzīves draugam, reiz arī man, pie galda kopā sēdēt ar Herteru pāri. Nekādi valsts noslēpumi jau atklāti netika, bet nevar teikt, ka sarunas būtu bijušas maz interesantas. Tagad ar jauno kārtību sakarības iznāk citādas.

No diplomātiem, kas vairs nebija aktīvā dienestā, bet kas tomēr spēlēja redzamu lomu Vašingtonā, jāmin netaisnīgs poļu vēstnieks Josefs Ļipskis. Tas pats, kam bija tiesības jokot, ka viņš bija iesācis Otro pasaules karu. Viņš, proti, bija pēdējais poļu vēstnieks pie Hitlera, viņš bija, kā zināms, tas, kas savas valdības uzdevumā noraidīja naciņu ultimātu par “koridoru koridorā” un tādā kārtā tieši izraisīja vācu iebrukumu Polijā. Šis iebrukums, kā tagad zināms, būtu nācis arī bez Ļipska palīdzības, bet fakti nu ir tādi, kādus tos pieminu.

Ļipskis ar kundzi bija bieži un mīļi viesi mūsu mājās. Nebija lielāka sarīkojuma, kad mēs viņus nebūtu saukuši. Mīļi cilvēki, un, kas zīmējās uz pašu kungu, tas bija vīrs ne tik vien ar plašu politisku vērienu, bet arī gaužām laipnu un simpātisku dabu, — rets savienojums politiskā darbiniekā. Kad viņš pēkšņi mira, vēl nebūt ne vecos gados, bija man, it kā es būtu zaudējis tuvu cilvēku. Politiskā ziņā viņa aiziešana poļiem bija vienkārši katastrofāla. Viņa mājās allaž notika pēcpusdienas partijas, daudz tur bija diplomātu, daudz kongresmeņu, un tur jo bieži bija izdevība satikt svarīgas personības, iesaistīties interesantās sarunās. — Pēc Ļipska nāves poļu frontē iestājās pilnīgs, jāsaka, absolūts tukšums. Reiz vaicāju kādam no tiem, kas tad ar jums noticis, liekas, ka Vašingtonā nebūtu vairs neviena poļa. Atbilde skanēja: *nous avons perdu l'âme* (t. i., *de la cause polonaise*¹).

Arī Departamentā Ļipska vārdam bija liels svars. Viņu allaž konsultēja departamenta kungi Polijas svarīgos jautājumos un tikai tad uzņēma, kā man stāstīja, oficiālos kontaktus ar oficiālo, resp., sarkano, vēstniecību. Stāstīja man zinātājs, ka amerikāņi esot Ļipskim piedāvājuši neoficiālu pabalstu. Viņš no tā esot atteicies un pārticis stipri modesti, kā to pats varēju vērot, no tiem laikam neregulāriem pabalstiem, kurus tam piegādāja Čikāgas poļu centrālā komiteja. Tā viņš bija brīvs un nesaistīts savos spriedumos un

¹ Mums ir zudusi dvēsele (t. i., poļu pasākumiem). (*Franču val.*)

vērtējumos. Reiz pie manis mājās kādā sarīkojumā kāds no jaunākiem Departamenta kungiem man paklusi jautāja, vai tas kungs tur, resp., Ļipskis, esot īstais Ļipskis, un, kad atbildēju, ka tas ir pavisam īstais, varēju konstatēt cienības un izbrīna izteiksmi jautātāja sejā.

21

Savās klusajās stundās, arī lai paklaidētu galvu no pasaules politikas "daiļumiem", biju Vašingtonā 1954.–1955. gadā uzmontējis kādu nelielu darbu, kas man, it sevišķi dažās tā daļās, jau sen gulēja uz sirds. Tie bija "Senie dzintara ceļi un Austrumbaltijas ģeogrāfiskā atklāšana" — pētījums par kādu sensenu, neviena vēl sistemātiski neapcerētu tematu, un galvenā runāšana un citēšana tur risinājās ap 1. gadu simtu pēc Kristus, resp., Romas impērijas ziedu laikiem.

Varu atklāti teikt, ka man šī mana "bukiņa" ir mīļa. Mīļa arī kā atmiņas no maniem studiju laikiem, kad karsti cīnījies ar klasiskajiem tekstiem, un šķiet man, ka tā nostādīts temats, kāds viņš man bija sanācis galvā, vēl nekur, cik zinu, nav redzēts. Labā tiesā "vaina" ir tā, ka atslēgu visam bija devušas manas kartogrāfiskās milestības. Un arī tas, ka nevienam līdz tam nebija ienācis prātā sasaistīt dzintara tirdzniecību ar vecām kartēm. Te liels nopelns pieder plaša vērēna arheologam anglim Vileram (*M. Wheeler*), kura grāmata man nāca rokās tīra laimes gadījuma pēc.

1955. gada jūnija beigās, pēc 13 mēnešu nepārtraukta darba jaunajā postenī, biju "atmucis" uz nedēļu tādā vietā, no kurienes vistuvākā vieta avižu dabūšanai bija 18 angļu jūdzes. Tur laikam būtu makšķerniekiem laba dzīvošana, bet es to sportu neprotu un arī netaisos mācīties, un tādēļ pietika man ar to, kas tur bija.

Jāņu vakarā no šīs vietas rakstīju izdevējam, tikai nozvērīnāju pagaidām neko neizpaust, jo biju te pēdējā laikā "nokaitinājis" dažus mūsu politiķus, un es šo piesardzību biju domājis tādēļ, lai viņiem pārāk agri nenāk "arguments" mutē: redziet nu, tautieši, celiet vēl profesoru par diplomātu, viņš jau dara ko pavisam citu, nekā tas rakstīts viņa pienākumos. Bet ja ļaudis sāks runāt tad, kad manuskripts jau nāks salikšanā, un ja sāks — varbūt — ko prasīt par mani, vēl piemetināju, tad sakiet lūdzami: jā, kā tad, tas pats vecais Spekke, viņš tomēr atradis laiku sakārtot savus Romas gados sakopotos materiālus un grib tagad izdot tādu mazu grāmatiņu par senseniem, vēl neapjēgtiem laikiem. Varbūt rīt būs kāds braucējs, kas aizvedīs šo manu vēstuli.

Un vēstules beigās vēl: braucējs būs rīt, jo šās dienas braucējs jau pro-
jām. Jāņu vakars! Jāņu vakars mūsu vecajos Cīruļos, — un kur nu esam
tagad?! Bet ilgas un sāpes mums nāk līdzī kā uzticama ēna. Tāds mūsu
liktenis.

Sākumā gribēju blakus tekstiem sniegt šajā darbā tikai dažas kartes, bet,
baltu tautu senos laikus pētot, man bijusi laime atrast uzticamu ceļabiedru,
kas ar retu godprātību un laipnību man vienmēr atvēris savu bagāto
zināšanu klēti. — Dr. V. Ģinters, bijušais Latvijas Valsts vēsturiskā muzeja
direktors, arī šoreiz, tāpat kā “Latvijas vēstures” iznākšanas smagajos gados,
bija devis grāmatiņai arī ilustrācijas līdz ar pienācīgajiem paskaidrojumiem,
ievijis, vārdu sakot, attēlu ziedus mana teksta lapu vijā, kā es to rakstiju
grāmatas priekšvārdā.

Šajā sakarībā Dr. M. Rasupe devās no Romas uz Akvileju un Ferraru un
ar lielu rūpību un teicamu gaumi savāca tur materiālus ilustrācijām. Kartes
un attēlus bez tam vēl man laipni deva atļaujas publicēt Kongresa bibliotēkā
Vašingtonā, *The Clarendon Press* Oksfordā, *Society for the Promotion of*
Roman Studies Londonā un Britu muzejs Londonā.

Vēlāk nāca otrais izdevums, šoreiz angļu valodā (1957). Par jaunām
atziņām un papildinājumiem, par tulkošanas un redakcijas darbu, par to
visu pastāstīts šā izdevuma priekšvārdā. Nāca toreiz talkā arī sūtniecības
padomnieks A. Dinbergs, kas pie korektūras noņēmas dienas 3–4. Viņš lika
darbā savu apmēram 20 gadu Amerikas praksi un daudz man palīdzēja sa-
vest cik necik kārtībā svārstīšanos amerikānismu un anglicismu starpā, ar
kuru ir sava pienācīga ķibe: tendence valodas nianšu ziņā tomēr gāja uz
pēdējo, jo grāmata iznāca Eiropā.

Angļu izdevuma pirmais eksemplārs aizgāja augstos ceļos. Viņš pienāca
priekšvārdā ar gaisa pastu tās dienas rītā, kad manam dzīves draugam bija
jāiet uz oficiālo tēju pie Dallesa kundzes. Paspēju savu “bukiņu” pašķīstīt,
un tad viņa aizgāja kalpot latviešu lietai. Novēlēju tai labu ceļavēju...

Dallesa kundze vēlāk manam dzīves draugam bija stāstījusi, ka viņi abi
lasot šo grāmatu uz savas mājas terases un esot to visu izlasījuši. Viņai pašai
bija sena dzintaru virkne, kas viņai nākot no vecvecmātes, kuras dzimtene
esot bijusi Austrumeiropā. To viņa uzlika, kad nāca mūs apsveikt valsts
svētkos.

Nākošā vasarā (1958) mēs Akvilejā ieradāmies abi ar Spekkes kundzi,
un tā nu mēs kopā ar Dr. M. Rasupi esam pirmie baltieši, cik zinu, kas
cenšas “sadzīt pēdas” mūsu jūras krāšņumam — dzintaram, meklēt baltiešu
pēdas līdz toreiz tik tālajiem Adrijas jūras krastiem. Ļoti tālajiem toreiz, jo

kā to teic pazīstamā Kasiodora vēstule aistiem, t. i., senprūšu priekštečiem 6. gs. sākumā, “nav viegla lieta uzņemties tālo ceļu pa tik daudzu cilšu apdzīvotām zemēm”. Un pie tam ciltīm, kas bija bīstamu kustību, lai saku, migratorisku konvulsiju stāvoklī. Tas pats “lielais barbarš”, resp., ostrogotu ķēniņš Teodoriks, Ravennā, kura uzdevumā senators Kasiodors raksta citējamo vēstuli aistiem, bija savas jaunās valsts drošības labad novietojis militārus posteņus — garnizonus iepretim Alpu kalnu pārejām *in metu gentium*¹. Trīs vārdi — vesela laikmeta aina! Citējamā vēstulē vēl teikts, ka aisti, ar kuriem Teodoriks labprāt gribētu uzņemt tiešus sakarus, dzīvo tik tālu, ka līdz viņiem nespēj notikt neviena vēstniecība no toreizējās Ravenas, ostrogotu galvaspilsētas un Romas aizēnotājas (*nulla potuimus destinare mandata*). Kāda gan būs izskatījusies toreiz mūsu lepņā Eiropa!

Adrijas jūras augšējais gals vienmēr bijis lielas vēsturiskas kustības iezīmēts. Tā ir dabīga parādība šīs iekšējās kultūras krastos, kur satiekas tirdzniecības un kultūras apmaiņu un politisko konfliktu sakarībās tautas un valstis no Vidusjūras krastiem ar ciltīm un tautām no Eiropas vidienes un no Donavas baseina, kas, kā zināms, allaž paudis lielu pievilkšanas spēku Vidusāzijas tuksnešu klejotājiem. Istrijas novads savu vēsturisko lomu saglabājis līdz mūsu dienām, kā tas parasts Eiropas kontinenta tā saucamās atslēgu pozīcijās: cik vēl nesen Triestas problēma bija viena no svarīgākām pasaules politikā. Tā nu pašreiz ir atrisināta, bet vai uz ilgu laiku?

Kas tieši zīmējas uz Akvileju, tad tās tirdzniecības ziedu laiki iekrīt gadu simtos no imperatora Augusta “Romas miera” (*pax romana*) līdz apmēram 3. gs. Tas tomēr nenozīmē, ka tad šie sakari pārtrūkst. Sākot ar minēto gadu simtu, Akvilejai arvien vairāk nākas izturēt visādus uzbrukumus un nelaimes: Romas imperatoru — pretendentu savstarpējās cīņas (sal. gleznaino Ammiana Marcellina stāstu), tad nāk huņņu Atilas sitieni, tad langobardu “papildinājumi” huņņu “varoņu darbiem” utt. Tirdzniecība un jūrniecība uz laiku pārsviežas uz tuvējo Grado salu (tagad pussalu), tad pamazām sāk celties Eiropas bēgļiem pieplūdušās Venēcijas lagūnu saliņas (piemēram, vēl tagad tik interesanti “vecmodīgā” Torčello), tad ar laiku pamazām uzaust Venēcijas Viscildenās (*Serenissima*) spožums pāri malārijas pilnajai lagūnai utt. Akvilejas seno spožumu un bagātību sāk atkal pārklāt no jauna atnākušais lēzenā krasta purvu klusums, ko zīmīgi un traģiski izceļ no Afganistānas kalnu augstienes uz Eiropu “atnākušās” cipreses, pēc senās Avestu reliģijas ticējumiem — lūgšanu liesmu simboli augstākām, gaišākām varām.

¹ Bažu dēļ no ciltīm, resp., viņpus Alpiem, kā saka senais teksts*.

Horācijs savā Carm. II 14 cipreses nosauc par vienīgo no visiem kokiem, kas laipnīgi seko savam īslaicīgajam kungam — cilvēkam uz viņa pēdējo miera vietu, uz kapsētu.

Pamazām tomēr atdzima arī Akvileja, šoreiz kristīgās tradīcijas skaistumā un spēkā. Lai vienīgi pieminu brīnišķo 11. gs. katedrāli ar pasaulē vienreizējām grīdas mozaikām.

Daudzo “izejvielu” starpā, kas nāca iekšā Akvilejas tirdzniecības kantoros, bija arī Baltijas dzintars, kas Romas impērijas gadu simtos šurpu nāca lielos daudzumos un kas tika, kā spriež, uz vietas apstrādāts un piemērots vietējām modes un kulta prasībām.

Uz jau gandrīz 2000 gadu aizsērējušiem ceļiem ved grūts un reizēm sīkumains darbs. Nemaz nav jaunas arī jūsmas un dzejiska aizrautība, jo viss tas ierosina un pētnieciski iekaitē, it sevišķi mūs, lielo historiogrāfiju pabērnus. Darīsim iespējamo tādēļ, jo vienmēr bijis un būs tā, ka no senām tautu tekām izveidojas jaunu laiku gaitenes un arī tautu pašcieņas alejas.

Mans rakstiņš “Ceļa Zīmju” 37. numurā īstenībā ir tikai ceļa piezīmes kādam no zināmā mērā traģiski sentimentāliem baltiešu meklējumiem, kā tas bija toreiz pateikts arī virsrakstā “Meklējot seno baltiešu pēdas”. Viņš atrodas hronoloģiski, t. i., izpētītā materiāla ziņā, vidū starp manas grāmatas par senajiem dzintara ceļiem otro (angļu, 1957) un trešo (latviešu, 1962) izdevumu; jāpiezīmē, ka šis pēdējais grūti saskaitāmo šķēršļu dēļ iespēja ieraudzīt dienas gaismu tikai 1965. g. sākumā. Trešais izdevums atšķiras no otrā ar stipri plašāku tematiku, kas norāda uz problēmas apmēriem, ar apmēram 25 procentiem jauna teksta un apmēram 35 procentiem jaunu attēlu un bibliogrāfisku atsauksmju. Daža laba Akvilejā gūtā atziņa vai iespaids atspoguļojas šī izdevuma tekstā. Jau pēc trešā izdevuma parādīšanās ir radušās arī dažas jaunas atziņas, kā, piemēram, pazīstamā vācu senvēsturnieka Fr. Altheima, klejotāju un iekarotāju huņņu vēsturnieka¹, stāsts par šo nikno nomadu *Schwertanhänger*², kas redzami manas grāmatas pēdējā izdevuma XVI tabulā. Viss meklējamais, t. i., mums eventuāli interesanta, ir izkaisīts, kā tas parasts baltu cilšu senvēsturē, sīkās noticēs visdažādākos izdevumos, un to sameklēšana, vienmēr, tā sacīt, provizorisks, jo nekad neviens nav drošs, ka kaut kur vēl kas nebūtu atrodams, iespējama vienīgi pateicoties baltu tautu piederīgo neizsmejamai pacietībai, tai pašai, kas šos piederīgos izvilksusi cauri daudzajiem viņu grūtās vēstures gadu

¹ Sk. viņa rakstu *Die Hunnen in Osteuropa...* 1958.

² Burt.: zobena piekariņi, šeit — zobena piekritēji. (*Vācu val.*)

simtiem. Lai nu kā, bet kādas tomēr negaidītas perspektīvas veras dažkārt no šī sīkā darba! Tīri vai vietā citēt slavenos Vergīlija vārdus: *In tenui la-boir*¹ utt. Jācer, ka mūsu senvēsturē uztaustītos pavedienus gribēs šķetināt tālāk mūsu jaunākās paaudzes, kurām tagad ir vaļā plaši iespējamie pētniecības ceļi.

Mēs tur esam īstie spriedēji, mēs, kam dzintara sarkanais mirdzums (tāds ir lielākais Akvilejas eksponātu tips, tas pats, kuru kā vērtīgāko atzīmē Plīnijs Vecākais), ir kā staru sveiciens no dzimtajiem krastiem. Kad to teicu Akvilejas mācītajiem arheologiem, viņi bija ar mani vienis prātis pilnā mērā.

Ar muzeja inspektrisi Dr. Skrinari (*Valnea Scrinari*) (pats direktors bija aizbraucis uz kādu universitāti par valsts eksāmenu komisijas priekšsēdētāju) man bija ilga un gaužām interesanta saruna, kas sīki atreferēta kā rakstā, tā arī grāmatas 3. izdevumā. Tā iegrimām domu un vērojumu apmaiņā, ka es lāgā nemaz nepamanīju ap mums nelielu grupu pusaudžu meiteņu, laikam kādas ģimnāzijas audzēkņu, kas drusku atplestām mutēm sekoja mūsu diskusijām.

Problēmu vai to iespēju un varbūtību ir vairāk, nekā cilvēks uz reizes tās var apjēgt. Un jāpiebilst, ka muzejā izstādītie priekšmetiņi nebūt neesot vieniņie, kas atrodas muzeja īpašumā. Esot vēl citi, nekatalogizētie, prāvā skaitā esot arī neapstrādāta dzintara gabali u. tml. Pilnības pēc vēl jāpiemetina, ka Udīnes un Triestas muzejos tāpat esot savs skaits arī artistiski apstrādātu priekšmetu. Tos vēl baltiešu acs nav redzējusi. Beigās jāpiebilst ar nolūku izcelt Akvilejas dzintara krājumu nozīmi, ka vēl 18. gs. dzintara objektus "gudrie" vīri svieduši projām, jo tie, gadu simtos apsūbējuši, esot izskatījušies pēc apsmulēta kolofonija!

Vairāki manas grāmatas lasītāji jau man paspējuši stāstīt vai rakstīt, ka lielie dzintara krājumi (kas zina, cik vecie) daudzās Eiropas pilsētās vēl gaida savu iztulkotāju un apgaismotāju. Kā vienu daudzu iespēju piemēru minēšu Lembergu — lielo tirdzniecības mezglu austrumu virzienā.

Tās nu ir visas rītdienas lietas, baltiešu arheologiem un vēsturniekiem aizraujošas lietas, bet, iekāms par tām gudrojam vai fantazējam, papētīsim ar mīlestības uzmanību Akvilejas vitrīnu dzintarus, no kuriem daudziem, lai cik apsūbējušiem gadu simtu ritējumā, spīd vai blāvo mums pretim dzintara milīgi sarkanās liesmiņas.

Ja laižam skatu pāri visam iedomājamu problēmu laukam, varam atskārst, kas tā reiz būs par brīnišķīgu interesantu disertāciju, kurā rītdienas autors

¹ Darbs sīkumos.* (*Latīņu val.*)

centisies vēsturiski novērtēt un apcerēt vienīgo savā veidā un būtībā dzintara kolekciju Akvilejas muzejā. Bet šis rītdienas autors lai nedomā iesākt savu darbu bez baltiskas iekušanās, zinātniskas un artistiskas, kauču viņš arī nepiederētu mūsu seno cilšu pēcnācēju pulkam. Kā spriež itāliešu autoritātes par mūsu problēmām, var redzēt, piemēram, Akvilejas muzeja direktora Džovanni Bruzina (*Giovanni Brusin*) grāmatiņā *Aquilea e Grado*, Padova, 1956.

Bet ļausim vaļū arī skeptsei. Var celties jautājums: bet kas mums, baltiešiem, galu galā, par lielu interesi iejusties Romas impērijas laiku ticējumos, artistiskās noskaņās u. tml.? Vai mums nav vienalga, kādas tālas zemes klēpi radies, piemēram, tas zelts, kuru mēs valkājam kā gredzenu savā pirkstā? Ko šis metāls var stāstīt par dzimteni, no kuras tas cēlies, un ko mēs savu jūtu paviršā trulumā spētu saprast no šī stāsta?

Lietas ar un ap dzintaru ir citādas, pavisam citādas. Izdarības un izrīcības ap šo "saules sulu" mums atklāj vesela sen aizgājuša laikmeta kaislības un mocības, senā cilvēka ciņu ar bīstamu vai ļaunu garu un spēku pārpilno apkārtni, saules dzīvinošo spēku ciņā pret tumsības un ļaunuma iespaidiem, silta mirdzuma talismanu, kas cilvēku var izvest cauri tumšo ēnu un rēgu pasaulei. Dzintars senajiem ļaudīm bijis kā viduslaiku mistiskais mirdzošais karbunkuls, sava veida *Laisser-passer*¹, un kā tāds tas ir pilns saules gaismas, dievības spēku senā cilvēka "rezistences eksistencē", kā to gudri pateikusi lietuviešu arheoloģe M. Gimbuta.

Ja kādam šī mana "augstā dziesma" dzintaram šķiet pārspīlēta esam, viņš tiek lūgts ar uzmanību izlasīt visas tās seno autoru liecības, kuras esmu centies savākt savā grāmatā. Tiek viņš arī lūgts, šis skeptiskais lasītājs, pateikt man un citiem, par kādu no dažādiem "metāliem" seno laiku autori būtu rakstījuši tik daudz, varētu teikt, tik neparasti daudz un tik īpatnēji (pieminēsim vēlreiz Pliniju).

Laiki mainijās, izdzisa dzintara maģiskais mirdzums cilvēku skatījumā, nāca citi laiki, citi fetiši, bet mēs, baltieši, savās iedomās vēl nojaušam vai cenšamies izjust seno laiku burvības, uzlūkojot un mīlot mūsu dzintara rotaslietas.

Šai sakarā, lūk, Akvilejas dzintara lietišas nav vienīgi Romas impērijas maģiskās un sentimentālās izdarības, tām līdzī nāk senā saules kulta burvība, kas, protams, nav uzrakstīta priekšmetiem virsū, bet kuru var nemākulīgi nojaust, vērojot apbrīnojami plašo dzintara priekšmetiņu nozīmīgumu un to iedomājamās lietošanas gammu.

¹ Caurlaide. (*Franču val.*)

Akvilejas muzeju no ielas šķir siena-mūris, kuram pāri redz ceļamies smuidros ciprešu stāvus: siena-mūris, kāds tas labi zināms senajās dienvīdū pilsētās. Atverot mazas durtiņas, apmeklētājs nonāk vīnstīgu segtajā ejā (itāliešu *pergola*), kas ved uz muzeja ieejas durvīm. Pa labi redzami garā rindā un lielā dažādībā senie romiešu kapu pieminekļi nelielu kapliču veidā, pa kreisi divas vairāk nekā cilvēka augstuma piramīdas, kas saliktas no nelieklajām apaļajām kapu urnām. Ja greznie kapu pieminekļi cenšas paust to kādreizējo īpašnieku, izcilo Akvilejas pilsoņu, pēdējo vēlēšanos parādīt ziņlajām Dieva debesīm savu bagātību, cienīgumu un — ai, vai — varenību, pelnu urnas, tagad jau pilnīgi tukšas, turpretim pazemīgi piemin tos daudzos jo daudzos, par kuriem Homērs bija dziedājis “kā aiziet (koku) lapu audzes, tā arī cilvēku paaudzes”.

Mans ceļabiedrs, ilgi noskatījies šajos izplēnējušo eksistenču atstātajos traukos, noteica: “Te tās ir, seno baltiešu ēnas.” Patiešām, ja no šiem traukiem un arī no lepnākajiem kapu pieminekļiem celtos kā brīnumā mūžības gaisos pazudušie stāvi, iespētu mēs tad dzirdēt no dažāda laba no tiem brīnumainus stāstus par toreiz tik iecienīto, modes dārgo “metālu”, kā mēs tos it kā notālēm varam sadzirdēt no Plīnija Vecākā garā teksta, un šo stāstu vidū arī tādus, kas piemin vai pat tēlo tālās “ziemeļu barbaru jūras” krastus un to ļaudis, svārstīgi un nedroši apzīmētos ļaudis, kas nopūlas savākt šo pārakmeņoto “saules sulu”, “lai Romas greznuma kāre iespētu dot tai vārdu” (Tacits).

Bet klusajās, karstajās dienvīdū debesīs ceļas smuidro ciprešu tumšais zaļums kā lūgšanu liesmas par kaislību un kāribu mocītiem cilvēkiem šeit un tur.

Bija man reizēm saskare, pat dažos aicinājumos manās mājās, ar ACEN kungiem, baltiešus ieskaitot. To vidū bija prāvs skaits bijušo varenību, savus laikus redzamu vārdu Eiropas politikā. Bet interesantu kontaktu radīšanu stipri traucēja arī “divu emigrāciju” fakts, proti, to Austrumeiropas politiķu ietilpināšana ACEN aprindās, kas samērā daudzus gadus bija varējuši, gribējuši, mēģinājuši (lai nu viņi paši izvēlas īsto darbības vārdu) sastrādāt ar lielinieku varu, un, kad nu apstākļi bija palikuši par karstiem, bija devušies emigrācijā.

Neaizmirsīsim tikai pilnīgi individuālo amerikāņu valdības pieeju šai problēmai. Šī valdība ir vienīgā pasaulē, kas ne tik vien uzņēmusi savā paspārnē Eiropas bijušos politiskos darbiniekus, bet tos organizējusi un tos algo, lai tie varētu no savas plašās un ilggadīgās pieredzes dot skaidrojumus

un padomus, kas un kā darāms *brīvās pasaules* valdībām pašreizējos apstākļos, it sevišķi palīdzot tām noskaidrot, cik sekli vai dziļi komunistu okupācijas vara spēj iespieties iekaroto zemju apziņā un vērtējumos. ACEN pēdējais vārds būs dzirdams, viņas nozīme, tāda vai šāda, parādīsies īstenībā tad, kad dzelzs priekšgars paliks arvien caurspīdīgāks, kad laika tecēšanā komunistu slogs vai izirs, vai ar varu tiks nogrūsts.

Te nu man vajadzētu loģiskā sakarībā teikt arī dažus vārdus par latviešu daļu ACEN sastāvā, Komiteju Latvijas Brīvībai.¹ Mūsu sadarbība visumā bijusi veiksmīga un auglīga, nekādu atklātu konfliktu mums nav bijis, vērā ņemamu pārpratumu arī ne. Tātad nav vajadzīgs temats par to, ka vienam, kā teic mūsu sakāmais vārds, patīk māte, bet otram meita. Varu tikai to pateikt, ka mūsu komitejas sastāvā ir bijušas un ir, caurmērā ņemot, spilgtas personības, kas visā ACEN darbā ieņēmušas redzamu stāvokli. Šis pilnīgi objektīvais fakts jau par sevi ir neapšaubāms kompliments.

Un tagad laikam lasītājs gaida, lai es pastāstu, kā mums iet ar krieviem un to satelītiem. Šis stāsts nu ir jautrs diezgan, un tādēļ arī pakavēšos pie dažām scēnām, kas laikam nebūs garlaicīgas lasīšanai. Kā jau teicu, šo sarkano misiju Vašingtonā ir 6+1, manā jēgā vienkārši 7. Galvenais mezglis, protams, ir un paliek krievi, pārējie ir kā sakņu piedevas ap īsto cepeti (itāliešu teiciens).

Zarubina vietā nāca diplomāts ar krieviem klasisku vārdu Meņšikovs. Agrāko biogrāfiju nezinu. Viņam bija modē bieži smaidīt, un sentimentālās šejienes dāmas viņu iesaukāja par *Smiling Mike*² (Mihaels). Lai nu kam šis glaimīgais apraksts piederējās, tad ne viņam, jo viņš bija pavisam cita "lējuma" vīrs (sk. tālāk). Šis kungs mani daudzas reizes, un teikšu: diezgan nekaunīgi, fiksēja, vai nu sava dosjē papildināšanai, vai kādos citos psiholoģiski čekistiskos nolūkos. Es tādos gadījumos centos nepalikāt parādā uzmanības sakarībās, un tā nu mēs bijām diezgan labi informēti par ikkatra no mums kaklasaitēm, korpēm un kas to zina, ko vēl. Viņš savus lielinieku priekšrakstus centās godam pildīt, un visoficiālākās ceremonijās ieradās īsta lielinieka uniformā: vecā saņurcītā mēteli un tikpat saņurcītā pelēkā, tāpat kā mētelis, platmalē. Mēs citi, piemēram, prezidenta Kenedija amatā ieviešanas ceremonijā bijām *cutaway*³ un cilindros. Ar šiem tērpiem arī

¹ Tās angļiskais nosaukums: *Committee for a Free Latvia*; augstāk sastopamais ACEN ir saīsinājums no *Assembly of Captive European Nations*.*

² Smaidošais Maiks. (*Angļu val.*)

³ Fraka. (*Angļu val.*)

notiek šeit visādi brīnumi. Eizenhauers nevarēja ciest cilindrus, visiem bija jāpērķ melnas "hūtes", tā saucamie čērčili, Kenedijam patika formālas izdarības, un tā nu mūsu krāsainiem kolēģiem bija jāpērķ cilindri, pie kam tiem nereti sajuka tie, kas jālieto dienā, ar tiem, kas jālieto vakarā. Tīrās izdošanas. Pašreizējais prezidents savukārt necieš frakas, un visi lielle ceremoniju vakari notiek smokingos, vai, kā mēdza teikt mūsu "Brīvās Latvijas" jaunieši, "smoķos". Bet nu, pēc šīs liriskās atkāpšanās, tālāk par Meņšikovu. Kā jau teicu, Meņšikovs bija amatā, kad beidzās Eizenhauera prezidenta gadi un kad sākās Kenedija posms. Vēlēšanu cīņā nelaika Kenedijs jaunības un partijas kreisuma sajūsmā bija sasolījis tādas lietas un tādā mērā nokritizējis "novecojušo" Ameriku, ka arī lieliniekiem bija radušās cerības uz "attiecību uzlabošanos" u. tml., un ko tas lielinieku politiskajā vārdnīcā nozīmē, tas nu mums, latviešiem, nav jāskaidro. Ļoti var būt, ka Meņšikovs savos ziņojumos uz Maskavu arī būs izteicis kādas cerības vai varbūt arī ko solījis šai virzienā. Tā gadījās, ka prezidenta ievadīšanas ceremonijā mums, misiju šefiem, bija jāstāv garā puslocītā rindā kādā no Kapitolija ēkas lielajām zālēm. Man ar Meņšikovu iznāca būt taisni pre-timizlocītās rindas vidū (vēstnieki, ministri, lietveži). Vēroju, ka Meņšikovs man veltī tik bezgala negantus skatus bez pārtraukuma, ka visiem šiem nikna un bezjēdzīga naida skatiem vajadzēja kaut ko nozīmēt, kaut ko īpašu. Man nu manā mūžā ir bijis jāpanes visādi skati, plaša cilvēku iespēju gammā, bet šie nu bija tik neganti ļauni, kādus tiešām nebiju pieredzējis. Varu iedomāties, sev teicu, kas no manis paliktu pāri, kādi milti no mani kauliem, ja es tiktu šī "kunga" nagos un ja mani nesargātu Amerikas ērgļa platie spārni. Sev vaicāju, kas te īsti notiek? Atbilde nāca otrā dienā latviešu avīzēs.

To četru prezidenta goda pāžu vidū, kas oficiālajā ceremonijā stāv prezidenta sardzē, bija arī viens latviešu jauneklis, Amerikas Jūras akadēmijas kadets. Latvieši šo faktu bija izcēlušī kā latviešu tautas pagodinājumu, un šis fakts nu Meņšikova cerību bildē nepasēja iekšā ne traks. Viņš, protams, nešaubījās, ka vainīgais esmu es, un tas viss laikam nelabi kontrastēja ar to, ko viņš eventuāli būs rakstījis uz Maskavu. Tās ir manas konjektūras, bet nedomāju es, ka daudz maldos. Visas sakarības bija pārāk nepārprotamas. Es, protams, par to nevienam nestāstīju un gaidīju, kā tālāk risināsies Meņšikova karjera. Sevišķi ilgi tā arī nevilcās Vašingtonā. Viņu pārcēla atpakaļ uz Maskavu kādā iekšējās administrācijas postenī un par viņu nekas vairāk dzirdams nebija. Būs viņš kaut kur pārspēlējis, savu īsto boļševiku tēlo-dams, un, kas nu zīmējas uz šī "smaidīgā" kunga neganti ļauno dabu, tad

nevienam nav jātic vienīgi maniem vērojumiem. Der palasīt, ko par viņu raksta Eizenhauera laika protokola šefs Bjukanans (*Buchanan*) (*The Red Carpet to the White House*, 1964), bet it sevišķi tā paša laika ārlietu viceministrs, ļoti pazīstamais Roberts Mērfijs. Nebūs lieki nocītēt pāris rindiņas no viņa ievērojamās grāmatas *Diplomat among Warriors*, 1964, p. 438: *I remember the sweaty palm of his counselor when we shook hands. The counselor must have lived in terror of Smiling Mike, whom I found a cold blooded ruthless somebody.*¹ Varu ieteikt izlasīt vismaz visas tās lapaspuses, kas zīmējas uz pieminēto vietu.

Pēc Meņšikova nāca Dobriņins. Pavisam cita lējuma vīrs. Ļoti pieklājīgs un uzvedīgs. Teikšu: lielas valsts augstāka kalibra ierēdņa tips. Grūtos brīžos, piemēram, slavenajā Gromiko melošanas scēnā par Kubā novietotiem misiļiem², uzmanīgi un “nevainīgi” cauri ticis prezidenta Kenedija priekšā utt. No sākuma viņš spēlēja manis neredzēšanu, kas reizēm iznāca jo jocīga, kad, piemēram, mums bija jāstāv vienā rindā, diezgan tuvu, kādā diplomātiskā pieņemšanā, lai apsveiktu namatēvu un māti. Bet reiz gan redzēju, ka viņš ar sevišķi ilgstošu interesi mani pētīja, bet jāsaka, bez ļaunuma, ar tīri cilvēcisku ziņkārību. Domāju, ka būs viņam atnākušas ziņas par manu aktivitāti ir grāmatu rakstīšanā, ir lekciju lasīšanā, un viņam laikam būs bijusi kāda vēlēšanās papētīt šo veco, diezgan īpatnējo vīru, kas Vašingtonā bez savas valsts un politiskās aizmugures jutās kā savās mājās.

Pirmo reizi dabūju viņu vērot pieņemšanā Brazīlijas prezidentam Gulartam (*Gulart*) par godu. Par šo pieņemšanu arī būtu savs stāsts stāstāms sakarā ar Brazīlijas valdības izturēšanos pret baltiešiem. Mūsu rindā nu iznāca, ka tieši pirms mums stāvēja kopā visa sarkanā sabiedrība — Dobriņins, kā jaunākais no vēstniekiem, tad Rumānijas, Bulgārijas un Ungārijas pilntiesīgie ministri ar “zemēm aiz muguras”, un tad es ar tādu pašu rangu. Toreiz nu krievu kungs mani “neredzēja”. Es gan viņu apskatīju jo sīki no visām pusēm. Reiz nu viņš izraudzīts lielnieku diplomātiskās hierarhijas visatbildīgākam un tātad personīgi bīstamākam postenim, viņš, jādomā, ir vīrs ar kvalitātēm. Redzēsim, kas nāks tālāk. Pēdējo reizi “tikāmies” Panamas vēstniecībā Panamas prezidenta vizītes gadījumā.

¹ Es atceros viņa padomnieka sasvidušo plaukstu, kad mēs paspiedām rokas atvaļdoties. Šim padomniekam, jādomā, bijis jādzīvo Smaidīgā Maika terorā, kas [šis Maiks] manos vērojumos bija aukstasinīgs, nežēlīgs vīrs.* (*Angļu val.*)

² Raķetēm.

Žēl, ka nevaru nodot atklātībai savu korespondenci. Būtu tā latviešu lasītājiem jo interesanta lasāmā viela, pilnīgi neatkarīgi no manas personas. Bet tās visas ir privātas vēstules, un dažai, no augstas vietas nākušai, vēl uzrakstīts redzamā vietā: *Personal*. Gribu tās saglabāt, jo tās noteikti pārsniedz manu personīgo sakaru robežas un nešaubīgi ietilpst to dokumentu rindā, kas tagad tiek saukti ar novazāto vārdu "propaganda".

"Propaganda" tad laikam būs bijušas arī manas lekcijas, kuras vēlākos gados esmu nolasījis, viņu aicināts, Amerikas universitātēs. Par ko lasīju? Bija arī tur iekšā, bez šaubām, sava daļa propagandas, vai teikšu mazāk banāli: Baltijas problēmas pašreizējā stāvokļa aprakstīšanas, bet ar tādu mantu vien universitātes auditorijā rādīties nevar. Tādai mantai ir vieta klubos u. c., kur arī esmu pa reizei bijis ar savu stāstīšanu.

Universitātes lekcijā katrā ziņā jāliek centrā kāda zinātniska pieeja, manu iespēju robežās — vēsturiska.

Negribu apgrūtināt eventuālo lasītāju ar pārāk daudziem sīkumiem. Pieminēšu tikai dažas vietas, kur man bijusi izdevība, kā dzejnieki saka, aizstāvēt Latvijas karogu. Šīs piecas universitātes hronoloģiskā secībā ir: Kolumbijas (Ņujorkā), Marketas (*Marquette*) Milvoku pilsētā, Niagaras universitāte, Ljuisa (*Lewis*) koledža pie Čikāgas un, beidzot, *Notre Dame* universitāte Mičiganas štatā. Par pirmām divām nebūtu daudz stāstāms, jo manu lekciju teksti ir nodrukāti. Pirmais atrodams iekš *The Polish Review*, vol. VII, No 3, 1962, otrais lasāms *Marquette* universitātes rakstu sērijā *Publications of the Slavic Institute*, No 15, 1962. Bet ir te daži starptautiskas nozīmes fakti, kas tomēr jāuzsver. Uz Kolumbijas universitāti mani aicināja mans senais kolēģis un draugs no Krakovas akadēmijas, profesors Haļeckis. Mans referāts būšot nodrukāts Polijas 1000 gadu pastāvēšanas izdevumā. Nezinu, vai tas noticis vai notiks, jo poļiem ar šīm svinībām taisni tagad, 1966. gadā, iet raibi diezgan. Tās nu ir visiem avižu lasītājiem zināmas lietas, un pie tām nekavēšos. Bet visai sakarībai ir savs īpatnēji baltisks, vai tiešāk — latvisks iekrāsojums. Kad tiku aicināts šurp uz Vašingtonu, lietuviešu starpā esot gājušas runas, ka ar mani būšot grūtas lietas: es esot zvērīnāts poļu draugs, un fakts, ka tie mani ievēlējuši par korespondējošu locekli savā akadēmijā, esot visskaidrākais pierādījums tam. Nupat jau paiet 12 gadu, kā sastrādājam ar lietuviešu kolēģiem un pie gadījuma arī ar viņu organizācijām, un nu laikam izrādījies, ka es esmu tīri lietojams vīrs arī no tīri baltiskā redzes viedokļa, katrā ziņā neesmu nekad dzirdējis pārmetumus

augšā minētā virzienā. Reiz pat tiku aicināts kā vienīgais ārzemnieks-runātājs lielajos lietuviešu Dziesmu svētkos (pirms pāris gadiem), kur mani 12 000 vai vairāk lietuviešu uzņēma laipni un pat sirsnīgi. Tie notika Čikāgā. Tas nu viss tā, bet, pieteicot savu runu profesoram O. Haļeckim, man vajadzēja sīki apdomāt, ko stāstīt, lai neaiztiktu dažus vārigus punktus lietuviešu—poļu attiecībās, kur vēl šodien šo vārigo punktu nav trūkums, lai cik grūti abiem iet smagajā krievu jūgā. Bet reiz jau ieinteresētais lasītājs var redzēt manu lekciju *in extenso*, tad nu man nekāda skaidrošana vairs nav vajadzīga. Varu tikai piebilst, ka polemikās, kas notika pēc katra referāta, arī nekādi asumi nebija konstatējami.

Manu lekciju *Marquette* universitātē bija ierosinājis mans senais kolēģis un draugs profesors R. Smals-Stockis (*R. Smal-Stocki*). Pazīstamies un arvien sirsnīgi satiekamies jau no tiem laikiem, kad viņš bija slāvistikas profesors Varšavas universitātē, bet es romānistikas — Rīgā. Vārdu sakot laikos, kad cēlām augšā Austrumeiropas vēsturnieku biedrību ar smaili pret Maskavu. Esam, kā redzams, ciņu pašreiz zaudējuši, bet tas nu nebūt un nebūt nenožīmē, ka rīt vai parīt mēs to atkal neuzvarēsim, ja ne mēs, tad tie, kas nāks pēc mums. Profesors Smals-Stockis ir liels vārds ukraiņu starpā. Ir politikā, ir zinātnē. Bez tam viņš ir gaužām miļš un sirsnīgs cilvēks, ar kuru var izrunāties, kā teic, no sirds. Viņš ir arī ukraiņu akadēmijas (protams, trimdas) prezidents. Nav ko brīnīties, ka līdzīgu aicinājumu pieņēmu ar patikšanu. Arī šī lekcija ir iespiesta, un tā nu man atkrit visāda veida komentāri. Bet maza laikmetīga piezīme nebūs lieka. Man šie universitāšu aicinājumi parasti ienāk jau rudenī, bet pirms Ziemassvētkiem tos baidos pieņemt, jo gada nogalē parasti notiek svinīgas sanāksmes un pieņemšanas vai nu Baltajā namā, vai Valsts departamentā, vai vēl kur, un tur nu es nedrīkstu iztrūkt. Tā parasti atlieku braucienus uz janvāri vai februāri. Tie nu pēc šejienes klimata ir vissniegainākie mēneši, un man vismaz trīs reizes ir bijis jālaužas cauri vai nu tīri kosmiskām sniega vētrām, vai necaurredzamām miglām. Tas jau izklausās tīri romantiski, bet tam, kas nav redzējis šādas vētras Amerikas vidienē, tam nu nav vienkārši to izstāstīt. Milvokos vētras bija vēl samērā “godīgas”, kupenas ielu malās pie trotuāra bija tikai 1½ cilvēka augstumā, bet taisni to dienu, kad man bija nolikta lekcija, sniga apmēram 12 stundas, smagi, mīksti un bez mazākā pārtraukuma. Sāku jau domāt, vai kungi vispārīgi neatliks visu to pasākumu. Laiku pirms lekcijas mans draugs atnāca mani vest uz attiecīgo auditoriju. Saīdzis un noskaities. Ja būšot kāds mazs pulciņš studentu slēgta semināra veidā, tad būšot labi, viņš norūca. Kas nu bijām aizbriduši, burtiski: aizbriduši līdz pienācīgai

vietai, izrādījās, ka klausītāju, vairākus profesorus ieskaitot, bija salasījusies pilna auditorija, vismaz ap 100 cilvēku. Īsti varoņi. Vakarā aizgājām uz kādu restorānu paēst vakariņas. Starptautiska sabiedrība: viens ukraiņis, viens amerikānis, viens ungārs, viens polis, viens kroāts, viens latvietis. Bija jauks vakars, atminams.

Bet vēl tālāk par šo sniega vētras tematu. Viens no vistrakākiem numuriem bija tad, kad braucu uz Niagaras universitāti. Ar vilcienu, jo visas citas satiksmes bija pārtrauktas. Tā bija baiga nakts. Vilciens lēni grīļodamies lauza sev ceļu (Amerikas lokomotīves ir ārkārtīgi smagas un stipras vilcējas), pa logu skatoties ārā, varēja redzēt, ka viss, burtiski viss, tiek pārklāts ar sniega miroņu segu: mājas vismaz līdz pusei vai augstāk, koki tāpat, ne ceļu, ne vispārīgi kādas dzīvības zīmes. Šis ainās es neaizmirsīšu. Uz rīta pusi melnais apkalpotājs iežēlojās par mums nedaudzajiem un mums uzkūra pa tasei karstas kafijas. Palika vieglāka dūša. Kad tuvojāmies, ar lielu nokavēšanos, protams, Bufalo pilsētai, sniegi sāka rimt un atiet. Stacijā mani gaidīja uzticamie aicinātāji.

Stāsts par manu lekciju Ljuisa koledžā prasīs vairāk rindiņu. Šoreiz augsti starptautiskās sakarībās. Arī pats brauciens bija miglains diezgan. Vispirms jāsaka, ka man neveicās ar lekcijas termiņiem, tie bija jāmaina trīs reizes, iesākot ar traģisko atentāta laiku pret nelaiķi prezidentu Kenediju. Kad nu beidzot nonācu pienācīgā vietā, bija mūsu mājās, t. i., Latvijā, noticis kaut kas tāds, kas visas sakarības padarīja gandrīz vai dramatiskas. Proti, kungs Hruščovs bija augstā vietā teicis runu, kurā bija laikam izmēģinājuma balona veidā ierosinājis Padomijas valdošās varas koncentrāciju plašā mērogā. Mēs, baltieši, visi kopā, lai iztaisītu *Balkijskaja Oblasķi*¹, Aizkaukāza tautas savu un Aizkaspijas jūras — savas *Oblasķi*². Manas lekcijas temats skanēja: *Baltijas problēma pasaules politikā*. Par līdzīgu nekaunīgu acīs lēkšanu tik lielam kungam es tad nu dabūju slavenajā “Dzimtenes Balsī” tādu četru kolonnu “raksturojumu”, ka tīri bija jābrīnās, cik briesmīgi augsti kungi (nebija šaubu, ka raksta inspirācija bija nākusi no pašas Maskavas) noskaitušies pret mani, nabaga grēcinieku. Kas tur bija lamuvārdu, kas gānīšanās! Katrā ziņā manas raibās karjeras augstākais sasniegums. Bet visai tai “storijai” ir arī vēl kāda diezgan mistiska pēcspēle. Vācijā mani paziņas to pārtulkoja no angļu valodas latviešu valodā un tekstu sūtīja man korektūrai. Bet šis sūtījums Vācijas pastā pazuda...

¹ Baltijas apgabalu. (*Krievu val.*)

² Apgabalus. (*Krievu val.*)

Pēdējo pieminamo lekciju turēju *Notre Dame* universitātē. Īstenībā vienas lekcijas vietā iznāca trīs, 1966. g. 1. un 2. martā. Aicinātāji bija Austrumeiropas pētniecības institūta vadītāji, galvenām kārtām gaužām simpātiskais profesors Kertešs (ungārs pēc dzimuma), profesors Ivanuss (kroats) un mūsu pašu darbīgais un enerģiskais profesors Rubulis. Šis mans galvenais referāts, divi pārējie bija vai nu atkātojumi, vai parafrāzes, pilnā tekstā publicēts *The Baltic Review*, Nr. 32 (1966), kā arī tā paralēlā izdevumā Buenosairesā — *Revista Baltica*, Nr. 16 (1966).

Redzu, ar visu garo stāstīšanu, ka esmu aizmirsis pieminēt divas no gaužām cienījamām un simpātiskām vietām, kur man nācās runāt par mūsu lietām.

Īstenībā tā ir viena akadēmiska vienība, jo *Mary Washington College* sievietēm un Šarlotsvilas universitāte pieder vienai administratīvai vienībai Virdžīnijas štatā.

Uz pirmo mani aicināja pazīstamais sanskritologs K. Leidekers, kas tur pasniedza filozofiju, uz otro attiecīgais Krievijas vēstures profesors.

Pirmajā man bija pieteikta lekcija par dzintara tirdzniecību antīkajā pasaulē. Otrā dienā aicinātājs mani nosēdināja savā katedrā, un tā es, pilnīgi nesagatavots, dabūju improvizēt divas reizes pa 50 minūtēm par nebeidzamo tematu Austrumi un Rietumi; varēja priecāties, cik interesantus jautājumus man uzstādīja gerlijas¹ (17–18 gadu vecas studentes). Šarlotsvilas universitātē lasīju par vispārīgiem tematiem. Nakti pavadīt mani novietoja Džefersona laiku kluba telpās: īsts 18. gs. anturāžs.

Nemot vērā faktu, ka abas manas grāmatas par Baltijas baseina seno kartogrāfiju radījušas zināmu atbalsi lasītājos, būs pienācīgi pateikt dažus vārdus, kā viss tas sākās un izveidojās. Kartogrāfija, kā speciāla zinātne, ir gaužām īpatnēja un precīza būšana, un man nav nekādu pretenziju tai sakarībā kaut ko sevišķu konstatēt vai atrast, bet senās kartes jau kā tādas, *the wonderland of old maps*², kā raksta kāds daiļrunīgs angļu kungs, ir gaužām pievilcīgs, pat aizrautīgs pētīšanas objekts, un bez tam attiecībā uz baltu cilšu pagātnes relatīvo nabadzību ar visādiem ilustratīviem materiāliem, mūsu tiešām interesēm nepieciešams elements, lai šo senvēsturi nedaudz

¹ Meitenes. (*No angļu val.*)

² Seno karšu brīnumzeme. (*Angļu val.*)

izvilktu no koloniālo iekarošanu aprakstu un iekarotāju privilēģiju reģistrēšanas vienmulības, lai neteiktu nabadzības.

Kad par šiem jautājumiem sāku interesēties, un notika tas sakarā ar manu pievēršanos Livonijas pagātnei, man uzkrita fakts, ka baltvācu vēsturnieku kungi bija visu šo interesanto un senās Baltijas izprašanai tik svarīgo matēriju gandrīz pilnīgi ignorējuši. Es tad nu uzrakstīju dažus, tā teikt, iesācēja rakstus par visu to toreizējos izdevumos (Universitātes Rakstos u. c.). Tad nu pēkšņi dažus baltvācu kungus pārņēma tīri vai nevaldāma tieksme pētīt senās kartogrāfijas problēmas, pie kam man tika žēlīgi atstāta "materiālu vācēja" loma. Negribu būt negants, bet tāda nu tā aina bija. Lai nu ikviens pats sevi vērtē, kā viņam tik, bet par sevi varu teikt, ka, piemēram, manas Rokfelleras stipendijas laikos šo seno karšu savākšana bija viens no manu uzdevumu gaužām pievilcīgajiem sektoriem. Un šai sakarībā lai man būtu atļauts pieminēt kādu pavisam nesenu notikumu.

Bija man izdevība, piedaloties kādās svinībās vēsturiskajā Viljamsburgā (Virdžīnijas pavalsti), nosūtīt vienu grāmatas *The Baltic Sea in Ancient Maps* eksemplāru pašreizējam Rokfelleras fonda priekšniekam Vintorlam Rokfelleram kā simbolisku pateicību no pirmā latviešu zinātnieka, kas pirms apmēram 35 gadiem saņēma šīs institūcijas zinātnisko stipendiju. Attiecīgo studiju laikā nāca gaismā arī daļa to materiālu, kas atrodami grāmatā. Minētais kungs kādā šīs sanāksmes pieņemšanā izteica man savu pateicību. Varu vēl piezīmēt, ka šī grāmata ar manu gādību ir nākusi daļa laba ļoti redzama politiska un zinātniska darbinieka rokās, un atsauksmes nu ir tādas, ka apgāds var tiešām būt lepns par izdevuma apdari, kas izpelnījies pat jūsmīgas atsauksmes, arī no tādu personu puses, kam varbūt pats saturs nebūtu sevišķi tuvs. Latviešu lasītāju starpā šai grāmatai, arī tās nedaudz agrākajam latviešu izdevumam, ir tikai, es teiktu, daļēja piekrišana: dzirdu izceltas rakstītāja īpatnējās kolekcionāra intereses¹, bet visumā neredzu

¹ Izdevēja K. Gopera piezīme grāmatas pirmizdevumā. Lai būtu atļauts citēt šeit tikai vienu un (kā... "kontrapunktu" tai) vēl arī īsu izrakstu, lai parādītu okupantu nepatiku par šo izdevumu. (1) *Encyclopaedia Britannica*, Office of the Editor, 19.12.1961. vēstule grāmatas autoram: "Mēs ļoti novērtējam Jūsu laipnību piesūtīt mums Jūsu jaunākās grāmatas *The Baltic Sea in Ancient Maps* eksemplāru. Tā aizpilda robu mūsu kartogrāfiskajā bibliotēkā un tādā kārtā tā tiks jo bieži lietota, kā esmu par to pārliecināta. Apgāda ilustrāciju redaktors it sevišķi lūdz manī Jums pateikties par [šo] grāmatu, un arī vairāki citi mūsu darbinieki tāpat nopriecājušies, pētot šo skaisto izdevumu. (2) "Dzimtenes Balss", Nr. 11. (605), 1962. g. februārī: "...Novembrī iznāca Spekkes grāmata *The Baltic Sea in Ancient Maps* greznā noformējumā. Cits jautājums, kam šī grāmata vajadzīga un kas to pirks..." Sk. arī pielikumu.

pasvītrotu šo seno karšu lielo vērtību kā vēsturiskas dokumentācijas izcilos elementus.

Informācijas iespējamās pilnības dēļ jāpiemin, ka slavenais senās kartogrāfijas speciālists nelaikis L. Bagrovs (krievu emigrants, dzīvoja Zviedrijā) savās atkārtotajās vizītēs Romā mani allaž apmeklēja un beidzot pierunāja publicēt pārskatu par manis sakrātām mantām un gūtām atziņām. Raksts parādījās vienīgajā pasaulē senās kartogrāfijas žurnālā "*Imago Mundi*", V, Stokholmā 1948. gadā. Raksta nosaukums: *A Brief Cartographic-Iconographic view of the Eastern Baltic Coast up to 16th century*.

Šīs manas pieredzes vai fantāzijas, sauciet kā gribat, iesākās jau labi sen, ja gluži nemaldos, manas dzīves Romas gados. Mani īstenībā sen kaitināja lielvalstisko vēsturnieku nicīgā vai vismaz nevīžīgā nostāja pret t. s. mazajām tautām, parasti viņu uzvarētām, viduslaikos vai lielvalstu attīstības posmos jaunākas vēstures laikos. Šīm mazajām vai mazākām tautām *ipso facto*, reiz jau tās bija uzvarētas, bija jābūt vājām miesā un garā, ar citiem vārdiem sakot, tādām, kam nav tiesību uz neatkarīgu dzīvi, ir politisku, ir intelektuālu, jābūt, ar kunga fon Bilova lepnajiem vārdiem pasakot, tām laktām vai laktiņām, uz kurām āmuru tautas spēlē savu āmuru melodijas, kas tad tiek sauktas par pasaules vēsturi. Tā nu radās spārnotais teiciens: "tautas bez vēstures", kas manā diplomāta praksē ir bijis jādzird vai nopietnās, vai parasti ironiskās toņkārtās. Kas to nu var izturēt, lai tas to arī dara, man nu diemžēl miera nebija, jo arī es gribu būt cilvēku kārtā, nevis nesen atsabināto un izpirkto vergu sociālā slānī, kā tas bija Romas impērijas laikos (sal. Plinija Vecākā nicīgās zobgalības).

Minētos Romas gados uzrakstīju žurnālam *Cultura del Mondo* divus rakstus, kas tika pārtulkoti arī latviešu avīzēs. *I Piccoli popoli del continente europeo* un *Ai margini delle vie magistrali della storia*¹. Kad nu bija personīgi uz savas ādas jāpārcieš Otrā pasaules karā un pēc tā fiziski mazāko tautu liktenis rupjās varas laikos, attiecīgās jušanas nevis notrulinājās dzīves grūtībās, bet palika asākas un sāpīgākas. Tā radās rinda rakstu, pareizāk sakot, uzmetumu žurnālā "*Ceļa Zīmes*" 50. gados, kur ir atrodami arī daži vispārinājumu mēģinājumi, kā vispārīgi šai gaužām raibo vēstures likteņu Eiropā radušās šīs cietējas tautas un tautiņas un kā viņām ir varējis iet grūtos

¹ Eiropas kontinenta mazās tautas; Vēstures lielceļu malās.* (*Itāliešu val.*)

centienos un mēģinājumos uzturēt un noturēt savu nacionālo identitāti un vispārīgi savu viselementārāko cilvēka cieņu.

“Eiropas vēstures piekusušajos ceļos” kā brīnumjauki raksta kāds velšiešu dzejnieks, bija sastopamas, minētos rakstus sastādot, daudzas, gaužām daudzas bēdīgas un grūtsirdīgas ainas un ziņas, kas daudzkārt atgādināja baltiešu tautu grūto pagātņi, un tā radās manā apziņā kāda īpatnēja saite, kas vienoja šos likteņu pabērnus. — “Mums visiem vienas sāpes un vienas cerības utt.” It sevišķi man iegriezās atmiņā īru tautas likteņgaitas, kas reizēm ir tik grūti aprakstāmas traģiskas pilnas, ka mūsmāju slavenie baroni tīri vai izceļas ar savu “tēvišķo lēnprātību”, kā daži viņu vēsturnieki to cenšas apgalvot. Tā vai šā, bet paralēlā skatīšanās uz šīm Eiropas mazajām tautām, kas ļoti aptuveni sastāda kaut ko ap 10 procentu no tās iedzīvotāju skaita, dod iespēju plašam skatam uz viņu vēsturi un gaitām un izceļ tās no viņu šauri lokālā “aizgalda”, kurā tās to iekarotāji un kultūras nesēji, tagad mūsu dienās iet runa parasti par glābējiem, grib noturēt uz laiku laikiem.

Un nu, pēc šiem ievadu vārdiem, pie lietas. Šo un to biju lasījis arī par Velsas tautas vēsturi, un tā nu pirmā izdevībā centos uzņemt sakarus ar tās cilvēkiem un viņu zemi. Kādā no reizēm, kad biju Glosteršīrā, netālu no Oksfordas, aizbraucu uz Kārdifu, pa apakšu cauri Bristoles licim. Kārdifa, slavena ar savām akmeņoglēm, ir liels centrs Velsas “provincē” un netālu no tās esot atrodami kādas lielas romiešu karavīru nometnes (*castrum*) izrakumi. Tos nu apmeklēt nepaspēju, bet pašā pilsētā bija man daži ērmīgi piedzīvojumi, kurus gribu pastāstīt. Pēc pārgulētas nakts devos uz pilsētas centru, iepriekš nodrošinājies ar pilsētas lielākās grāmatu bodes adresi. Pieredze bija graužoša: mani centās apkalpot kāda jaunkundzīte, kas uz maniem jautājumiem par izdevumiem attiecībā uz Velsas senvēsturi un literatūru taisīja tik izbrīna pilnas acis, it kā par visu to viņa dzirdētu pirmo reizi savā mūžā.

Beidzot viņa attapās un aizveda mani kādā veikala dibenistabā, kur vienā stūrītī, apakšējā plauktā bija redzama neliela čupiņa noputējušu brošūru, kuru skaitā es nu gan neiespēju atrast neko tādu, kas varētu saistīt manu uzmanību. Skaists iesākums, nodomāju. Iznācis laukā un apbrīnojis lepno normaņu pili, plaša vēriena cietos mūrus (cik raksturīgi!), sāku meklēt kādu muzeju, lai drusku atspirdzinātu manu nospiesto prātu. Tā nu, laipnu norādījumu diriģēts, nonācu Velsas Nacionālā muzeja mājā, un tur nu mans nabaga prāts iespēja, kā teikt, atgūties. Šis muzejs pēc savas inteliģentās uzbūves un materiāliem bagātā satura ir viens no vislabākajiem, kādus esmu atradis, un tur, klejojot no zāles uz zāli, no senajiem ģeoloģiskajiem laikiem līdz pat

mūsu dienām, dabūju ieskatu, dzīvu un gleznainu, par velsiešu gaitām gadu simtiem cauri. Pieteicos arī pie direktora, un tur nu tā iegrimām sarunās, ka pagāja labs laiks, kamēr atstāju viņa kabinetu. Palikām arī korespondencē, gan retā, bet zīmīgā, ar šo kungu, kuram, kā varēju konstatēt, rūpēja arī mūsu lietas, ģeogrāfiski tik tālas, bet tautisko attīstību līnijās daudzkārt tik radnieciskas. Tas nu toreiz arī bija viss.

Uztaustītos pavedienus nebūt nenorāvu, bet centos, cik nu man toreiz, manos bēgļa apstākļos, bija iespējams, tos šķetināt tālāk. Tas laikam bija toreiz, kad Anglijas tautieši mani aizsauca uz savu patvēruma zemi lasīt lekcijas dažādās vietās, kur atrodami latviešu emigranti. Tā dabūju izbraukāt angļu zemi krustām šķērsām, uz augšu līdz pat Edinburgai, un, lai gan daudzā runāšana nemaz nebija tik viegli izturama, tomēr atmiņas par šo saskari ar mani cietējiem tautas brāļiem man palikusi mīļā atmiņā. Londonā atradu ķeltu resp. Velsas senatnes biedrības adresi (tā saucas *Cymm-rodorion*) un devos apmeklēt tās amata vīrus.

Sastapu viceprezidentu, kādu pazīstamu Londonas advokātu, un, kad pirmā brīnīšanās no viņa puses bija cauri, iekritām dzīvās un sirsnīgās sarunās, kas deva jaukus pārdzīvojumus abām pusēm. Faktiskie pierādījumi šim apgalvojumam lai būtu šādi. Viņš man iedāvāja reto viņu slavenā dzejnieka Dāvida ab Gvilima (*Dafydd ap Gwylm*) (15. gs.) sējumu, kurā angļu valodā atdzejotas 50 viņa poēmas. Šis sējums ir manā mazajā bibliotēkā! Bez tam viņš man solīja dot personīgu ieteikšanas vēstuli tādām vietām, kas esot visraksturīgākās senai velsiešu civilizācijai un kuras parastie tūristi neredzot. Brīnīšķīgas perspektīvas, kurām tomēr diemžēl nebija lemts realizēties. Lieta tā, ka taisni toreiz, kad man bija plānots brauciens uz Zviedriju, kur tautieši jau bija nolikuši manu lekciju sarakstu dažādās pilsētās un vietās, un kad bija ieplānots mans brauciens pa Velsas senajām vietām, pienāca ziņa no Vašingtonas, ka mana iecelšana par sūtniecības vadītāju Vašingtonā esot noticis fakts un ka amerikāņu kungi mani aicinot pasteidzināt manu ierašanos Z. A. S. Valstīs. Žēl, bet neko darīt. Man paliek vēlēties, lai kāds no mūsu jaunākās paaudzes, kam arī sirsnīgi rūpētu "mazo tautu" gods un cilvēcīgā cienība, uzņemtu par jaunu tos sakarus, kurus esmu centies ievadīt, kā redzams, tik maz labvēlīgos apstākļos. Un vēl viena gaužām sentimentāla piezīme par Velsas minēto dzejnieku, kuru mēdz salīdzināt ar Francijas slaveno *enfant terrible*¹, F. Vijonu. Lūgums nesminēt, ja šī mana piezīme iznāktu pārāk sentimentāla. Šis Velsas Dāvids daudz dzied par savas

¹ Briesmīgais (nemīlamais) bērns. (*Franču val.*)

zemes bērziem, pavasaros tik dievišķīgi caurspīdīgi zaļiem, rudenos tik degoši krāsainiem kā pēdējās ardievas no Dieva saulē pavadītiem laikiem — mēnešiem? Visu cienību Velsas dzejnieka talantam, bet mūsu bērzi tomēr izauguši mūsu dzejnieku fantāzijā fināki, smalkāki, es teiktu, cilvēcīgi trauslāki, un, ja nu tiem nav gadu simtu, tā sacīt, sankcijas, kāda tā nāk Velsas bērzu birzēm no viņu senā dzejnieka, tiem viņu priekšstatos ir tas apbrīnojamais smalkjūtības *toucher*¹, kuru nebeidzam apbrīnot mūsu senajās dainās. Tās ir lietas, kuras mēs neatrodam rakstītas vareno un iedomīgi lepno uzvarētāju kultūras nesēju karogos. *Sorry, very sorry.*²

Jau daudzo sarunu un vērojumu gadījumos manā prātā allaž bija cēlies jautājums, kāds īsti varētu izskatīties tas Velsas garīgais centrs, pilsēta ar mums maz parasto nosaukumu Eberistvita (*Aberystwyth*) (nozīmējot — divu ūdeņu saplūšana: resp. upītes, kas ietek jūrā, Džordža kanālā, kas Velsu šķir no Īrijas), kurā atrodas Velsas Centrālā bibliotēka un viņas Nacionālā universitāte. Iespēja apmeklēt šo centru man radās, kad 1964. gada rudenī mums, vēl palikušajiem Latvijas diplomātiem, bija nolikta sanāksme Londonā. Kad nu ilgā un laikiem grūtā sēdēšana bija cauri, es aizbraucu uz šo pašu Eberistvitu no Londonas (8 stundu braucienā) uz pāris dienām. Bija vērts: tas bija man, latvietim, rets, teikšu, vienreizējs pārdzīvojums.

Jau pats brauciens deva zināmā mērā pienācīgo ievadu tālākajam. Pa Anglijas vidieni vilciens drāzās kā negudrs, sliedes kauca straujajos ceļa pagriezienos. Fabriku skursteņi malu malās, pilsētu robežas grūti noteicamas: kur sākās priekšpilsētas, kur kādas jaunās *etc.* Reti avju bari nokvēpuši pelēki utt. Kad nu puslaikā apstājāmie Šrūsberi (*Shrewsbury*) dzelzceļa mezglā un sākām nogriezties uz vakariem, vilciena temps palika mierīgāks, teiksim, provinciālāks, lielā steiga bija beigusies. Pa malām bija redzamas pilsētas, kuru vārdi pazīstami no Anglijas iekšējo revolūciju gadu simtiem. To robežas bija skaidras, tīri vai jāsaka: kārtīgas, plašie atstatumi no vienas uz otru bija pildīti paretām fermām, tik saprotamām mums, latviešiem, laukos ganījās lieli avju bari (Velsa jau no viduslaikiem pazīstama ar savu tekstilrūpniecību), bet vairs nenokvēpuši Anglijas industriālajos dūmos, bet tīri balti. Dažos vilciena lēnākos kāpienos bija iespēja ieskatīties fermu intīmajos sētsvidu stūrīšos. Mans Dievs, cik radniecīgi mums rādījās šie stūrīši! Lai saprastu šo ļaužu psiholoģiju, mums tiešām neliekas vajadzīgi ne garāki paskaidrojumi, nedz, modernā valodā runājot, jebkādi attaisnojumi

¹ Saskare? — kā to pārtulkot?* (*Angļu val.*)

² Žēl, patiešām žēl. (*Angļu val.*)

par atpalikšanu "progresā", kas tomēr — ar atvainošanos sakot — diezin vai pats zina, kur un kāds būs viņa gals.

Gala stacijā mani sagaidīja kāda sirma dāma, kas bijusi Eberistvitas universitātē pasniedzēja viduslaiku literatūrā un tagad dzīvo kaut kur tuvumā no savas pensijas. Viņu bija informējuši par manu braucienu kādi Londonas latviešu paziņas, ar kuriem tā pazīstama jau daudzus gadus. Tas nu bija laimīgs gadījums, jo labāku pavadoni man būtu grūti iedomāties. Viņa mani novietoja kādā viesnīcā uz jūras krasta un es nu varēju, vakariņas ēzdams, novērot man maz parasto anturāžu. Pati pilsētiņa ir maza, ap 10 000 iedzīvotāju, bet pazīstama ar abām tām institūcijām, kuru dēļ biju braucis. Klejojot pa galveno ielu, kas gāja paralēli piekrastes ielai, varēju gūt provinciālas angļu pilsētiņas iespaidu, kurā manis meklētie eksotiskie elementi nebūt nelēca acīs. Bet arī neslēpās: bija šur un tur redzami kimriski uzraksti, bija atrodami arī daži vietējie suvenīri, kaut gan ļoti niecīgos apmēros. Šī provinces pilsētiņa t. s. lielai angļu publikai vasaras mēnešos noderot kā jūras peldes vieta, kādēļ arī krastmalas ielā atrodami vairāki hoteli. Cenas ļoti pieticīgas un ēdieni visumā rūpīgi gatavoti.

Otrā dienā mana laipnā pavadone bija klāt jau no rīta un mēs sākām savus apgājienus. Universitāte mitinājās kādas diezgan šauras "pils" telpās, kas celta nesen senajiem stilu imitējumiem par godu. Studentu bija daudz, jo tā taisni bija gadījusies pirmā diena jaunā semestra sākumam (reģistrācijas u. tml. formalitātes). Iespaidi no tiem diezgan godīgs: netrūka, protams, bīkšainu jaunkundzišu un dažu paspūrušu jauniešu, bet uzvedība pieklājīga, visa iznešanās tāda, kāda tā var būt diezgan nabadzīgu vai, teikšu labāk: ne pārāk pārtikušu ģimeņu locekļiem, kas sagādājušas bērniem studiju iespējas, lai tie vēlāk dzīvē varētu iegūt iztiekamu vietu savai dzīvošanai šai lielvalsts nomaļus novadā.

Pirmā mana vizīte bija Filoloģijas fakultātes administratoram (neatceros, kā viņu un viņa titulu sauc). Mans nolūks bija iegūt viņu mācību plānu, no kuriem tūdaļ varētu saprast, kas šai mācību iestādē notiek un kā. Lai vēlāk pie tā neatgrieztos, tūdaļ man šeit jāpasaka, ka šie plāni uzrādīja ļoti pienācīgu kultūras pakāpi, kas citādi arī nemaz nedrīkstēja būt, jo pavisam netālu atrodas visslavenā Oksfordas universitāte, un tā nu šim Velsas centram bija jādara iespējama, lai turētos iespējami augstā līmenī un lai nekristu mazvērtīgas provinces garīgā centra nenožīmīgumā. Bet kas nu it sevišķi uzkrīta un kas bija galvenais iemesls, kādēļ turpu biju braucis, tā bija atsevišķā sekcija filoloģijas mācību plānā, nodrukāta kimru valodā un veltīta velsiešu un vispārīgi senķeltu civilizācijai un tās agrākajiem pieminekļiem.

Senās ķeltu valodas ir gaužām grūta būšana, bet tikdaudz nu varēju saprast no īpašvārdiem un paralēlām formām, ka te ir darišana ar ļoti nopietnu senatnes un arī jaunāko gadu simtu pieminējumu pētīšanu un ka šis centrs ir viena no tām nedaudzajām vietām, kur ķeltoloģija ieņem to cienījamo vietu pasaulē, kāda tai pienākas seno civilizāciju rindā. Varu atzīties, ka šī nodaļa universitātes mācību plānos atstāja uz mani dziļu iespaidu, un es varēju saprast, ka, lai nu kā iekarotāji angļi pie reizes apstrādājuši savus "uzticamos" pavalstniekus (Velsas strēlniekiem angļu armijā ir redzams vārds), tomēr garīgās kultūras laukā tie ir tiem devuši iespējas un zināmu brīvību. Nāca tūdaļ prātā paralēles no mūsu dzimtenes, un šīs paralēles nu bija noteikti nelabvēlīgas mums. Toties politikā, tautas iekšējās kustībās, mēs, baltieši, laikiem esam velsiešiem labu gabalu priekšā.

Mūsu zemē nav zemnieku, kas vairs nerunā savas tautas valodu (Velsā to ir zināms daudzums), un, kad mana pavadone man vaļsirdīgi stāstīja, ka viņi tagad cenšoties iedabūt Anglijas parlamentā vienu īstu velsieti, man bija jāklusē, lai viņu nesāpinātu: mums Pirmajā Krievijas Valsts domē bija pieci pārstāvji. No šī konstatējuma varētu izrietēt tāli secinājumi, bet tos nevaru taisīt šeit bez dziļākām studijām par angļu un vācu, un krievu imperiālisma veidiem, par ģeogrāfisko apstākļu dažādību u. tml.

Universitātē mani mana pavadone ierāva pašas studentu reģistrācijas laikā. Tieši pie viņu vēstures seniora, kunga Deivida Viljamsa (*David Williams*), jau veca vīra, kam jau nervozi drebēja rokas. Mums tur nu liela runāšana neiznāca, jo daudz bija studentu gaidītāju, viņš mani nodeva sava asistenta (vārdu precīzi neatceros) rokās, kas mani uzveda augšā savā kabinetā, un tur nu varējām apmainīties dažādiem vērojumiem attiecībā uz mūsu tautām un tās vēstures studijām. Saruna bija ļoti atklāta. Tā nu nemaz nebija, ka viņam būtu pārāk svešas mūsu lietas, un es no savas puses nekautrējos viņam uzstādīt dažus jautājumus, par kuriem pats vēlāk spriedu, ka tie nebūs bijuši pārāk viegli atbildami. Prasīju, kādēļ tāda starpība Velsas un Īrijas vēstures rakstīšanā, pirmā ir visumā rāma un mierīga, otra vaidu un moku pilna. Īrijas krastu taču skaidrā laikā var saredzēt no viesnīcas balkona. Viņš man palika atbildi parādā, un ko viņš lai būtu teicis šim uzmācīgajam ārzemniekam? Vai to, ka velsieši ātrāk pieraduši angļu kalpibai, ka viņos vairāk tā saucamā konformisma utt.? Viņš no savas puses nevarēja beigt brīnīties, ka mēs visas vai vismaz gandrīz visas lekcijas savā universitātē varam lasīt latviešu valodā. Viņi to domāt nevarot, un te bija skaidrs tas angļu spēks, kas galu galā var apspiestai tautai iznākt bīstamāks nekā krievu "čīnavnieku" maz diferencētais, kā mēdz teikt, garīgais līmenis, kā

baltvācu bezmērīgā uzpūtība, kas mums, latviešiem, laikam palīdzējis uzturēt vai noturēt mūsu pozīcijas. Netiku nekur atradis — daudz par maz pazīstu visas sakarības — norādījumus uz parādībām, kā, piemēram, mūsu kārkļuvācu aprindām un uz mūsu, jāsaka, vienreizējo, “Dinakant vācu” valodu. — Līdzīgas grimases laikam neiederas Oksfordas relatīvā tuvumā. Interesantas bija man šīs sarunas, nezinu kā kungiem. Bet garām man viņiem arī nebija viegli tikt: “ambasadors” no Vašingtonas, kas pārstāv neeksisistējošu valsti un kura papiros rēgojas Ziemeļamerikas krāsainās vīzas! Sarežģīta būšana acīmredzot.

Mana nākamā vizīte, manas pavadones sagādātā, bija Velsas Nacionālā bibliotēkā. Bija jābrauc apmēram 1 kilometrs ārpus pilsētas, diezgan straujā uzkalnā, no kura plešas brīnišķīgs skats uz pilsētu, apkārtni un jūru. Tur nu runāšana iznāca daudz garāka un ne mazāk interesanta. Pats direktors bija komandējumā, runāja viņa palīgs. Pieteiktās pusstundas vietā iznāca divas un pus, un mans taksītis bija tā pārskaities, mani gaidot, ka bija aizbraucis mājās. Man nu vēlāk, pamatojoties uz manu redzes atmiņu, bija viņš jāmeklē rokā, lai samaksātu rēķinu, jo nevēlējos atstāt šo Velsas metropoli ar nenolidzinātu parādu aiz muguras. Sarunas iesākās, kā vācu mūziķi saka, *mit einem hohen Auftakt*¹. Es pavisam atklāti deklarēju šim simpātiskajam kungam, ka esmu šurp braucis, lai redzētu, kādi viņi, t. i., velsieši, izskatās pēc tik daudzu gadu simtu angļu kundzības. Kungs to uzņēma kā sirsnības žestu, un tā jo drīz mēs nonācām pie temata par mazo tautu saprašanās un par visām lietām iepazīšanās nepieciešamību. Biju starp citu pārsteigts atrast viņa plašajā bibliotēkā dažas savas jaunākās grāmatas. Nebija ērti prasīt, vai tās pirkusi viņi paši, vai kāds tās dāvinājis. Solīju atsūtīt trūkstošās, ko arī izdariju, mājās pārbraucis. Kungs mani rūpīgi izvadāja pa savu krātuvi un man maz pamazām uzausa skaidrība, ka šī bibliotēka ir ne tik vien grāmatu un manuskriptu krātuve, bet arī sava veida tautas tradīciju centrs, kurā nepārtraukti saplūst visādas ziņas no malu malām, no ģimeņu arhīviem, no privātām rokām. Saplūst arī dāvinājumi uzturēt visu diezgan prāvo ierēdņu skaitu, izdot tā saucamās nekomerciālās grāmatas utt. Bija atkal ko pamācīties no šīs tālās tautas pieredzes, no viņas tieksmēm būt un pastāvēt. Un vēl piedevām vienu piezīmi. Kungs man iedāvināja visādus sanāksmju (t. i., pārvaldes) protokolus un citus vērtīgus administratīvus izdevumus un arī nelielu grāmatiņu ar ilustrācijām, pa daļai krāsainām, par Velsas tautas kostīmiem, kas ir gaužām īpatnēji, kā zināms, bet kas visumā ir nabadzīgāki

¹ No augsta torņa. (*Vācu val.*)

par mūsējo krāsu un formu tīri vai eksotisko bagātību. Braucot mājās, t. i., atpakaļ uz Londonu, man bija daudz ko domāt par redzēto un dzirdēto. Biju uz mirkli uzšķīris kādu lapaspusi lielajā pasaules atlantā, kas man deva līdzības un apgaismojumus manas cietējas tautas vēsturei un pastāvīgajām, nekad nebeidzamajām cīņām par savu eksistenci, par saviem mājas dieviem — penatiem. Šīs īsās, tūristiskās atmiņu lapaspuses neko nevēlas pierādīt vai apgalvot, viņu nolūks, ja vispārīgi kāds, ir ierosināt vēl citus nogriezties pie Šrūsberi (*Shrewsbury*) mezgla uz rietumiem un paskatīties, kā citi ļaudis cīnās par savu eksistenci šai skaistajā Dieva pasaulē, kas tomēr tik nebeidzami pilna cīņām un cilvēcīgām mocībām pastāvēt visādu varbūtību iespējās. Un ja nu šim braucējam citās sakarībās gadās būt Ziemeļvelsā, pie slavenā Snovdona, lai viņš piemin Velsas pēdējo karali Levelinu Lielo, kam tā bija jāzaudē taisni tai pašā laikā kā mūsu Zemgales valdniekiem viņu valsts. Un ja nu šis ziņkārīgais tūrists vērotu senos velsiešu izdevumus, lai viņš pabrīnās par to faktu, ka Velsā atkal taisni tai pašā gadu simtenī un laikā iznāca Svēto Rakstu pirmais velsiešu izdevums, kad mūsu mājās nāca redzami pirmie mūsu garīgie raksti latviešu valodā. Un kad beidzot šis ceļotājs sāk domāt par laikiem, kad radās mūsu tautiskā atmoda, lai viņš ir laipns pāršķirstīt augšā minētā profesora Viljamsa grāmatas, kurās aprakstītas līdzīgas parādības un notikumi Eiropas kontinenta otrā pusē, tālu uz rietumiem no Eirāzijas plašuma robežu zemēm. Vēstures likumi? Vai nu likumi vai ne, bet gan plaša vēriena pamācības, un par visām lietām kādas gara brīvības iegūšana, kuras dēļ vērts dzīvot šai Dieva pasaulē.

*From twilight into twilight
Goes the celestial gleam.
Body says: Fancy, be silent,
Things are as they seem.
But the wild inconsequent Fancy
Moves to her dream.*

(Dafydd ap Gwilym)

[No (izplatījuma) krēslas uz krēslu
Raisās debesu mirdzums.
Ķermenis saka: izdoma (fantāzija), liecies mierā:
(Pasaules) lietas ir tādas, kādas tās (mums) rādās,
Bet nevaldāmi neizrēķināmā izdoma
Traucas pretim savam sapnim.

Velsas Dāvids]

Pēcvārds

Manu atmiņu grāmata. Visupirms, tā nemaz nav grāmata ar loģiski uzmontētu saturu, faktu un ideju attīstību, ar sentimentālu ievadijumu un svinīgu noslēgumu. Tā ir atsevišķu, bieži savā starpā maz sakarīgu atmiņu stāsts, it kā gaismas plankumi aizgājušās dzīves tumsā, franči teiktu, *feuilles détachés*¹. Otrām kārtām man jāatzīstas, ka diezin vai es vispārīgi to uzrakstītu, kāda nu tā iznākusi, ja mani allaž un reizēm diezgan neatlaidīgi neuzmudinātu cilvēki, kam bijis pret mani laipns prāts. Sākumā tie bija neilgi arhibīskaps T. Grīnbergs un prāvests E. Rozītis, kas mani vairākkārt lūdza uzrakstīt kaut ko viņu izdodamam Baznīcas Kalendāram. Tur tad nu parādījās šis kaut kas, kas man katru reizi ienāca prātā, kad pienāca rakstīšanas termiņš. Daži atmiņu raksti radušies kādas atpūtas vietas klusumā, tā vienkārši skatoties pa logu Dieva pasaulē. Beidzot tas bija mans mīļais izdevējs Goppers, kas bija daudzu gadu līdzgaitnieks grūtajā, reizēm izmisīgajā ceļā dot svešiem ļaudīm pasaulē *mūsu* ziņas par mums un mūsu darbiem. Šis pirmais sistemātiskais ielaušanās mēģinājums angļu-sakšu grāmatu pasaulē, tas mums abiem maksājis daudz ir naudā, ir nervos, un, ja tagad skatos atpakaļ, nevaru saprast, kur un kā mums radās līdzīga dūša, kuru atkārtot gan mēs vairs nevarētu. Viņš bija tas, kas panāca, ka šie — izkaisītie un pat aizmirstie raksti tika sameklēti, izrediģēti un šur tur papildināti, tāpat pūlējās sadzīt malu malās attiecīgās ilustratīvās mantas. Es pēc dabas sevišķi paklausīgs neesmu, pacietīgs gan, bet šai gadījumā jūtu un zinu, ka visi norādījumi bija nākuši no sirsnīgāko jušanu avotiem, un tur nu tādēļ nav un nevar būt vietas citam kam, kā šo jušanu respektēšanai un arī sirsnīgai pateicībai.

Dažs lasītājs varbūt būs neapmierināts, ka manās lapaspusēs viņš atradīs maz, pavisam maz politiskās stājas un, protams, citu kritizēšanas, par brīvās Latvijas sabrukuma laiku un gaužām grūtajiem emigrācijas gadiem.

¹ Atsevišķas lapas. (*Franču val.*)

Lepnus un dokumentālus pierādījums tam, kas vainīgs un kādēļ, kas vēstures tiesu namā pienaglojams un kur īsti, šis lasītājs meklēs veltīgi. Bet man manā pašreizējā tik atbildīgajā amatā taču katrā ziņā būtu "jāieņem stāvoklis", tāds un ne citāds, man teiks. Es nu gaužām cienījamiem līdzīgu uzskatu tautiešiem gribu atbildēt vispirms ar to, ka uzskatu savu amatu, kā tiešu turpinājumu pēdējai, starptautiski atzītai brīvās Latvijas valdībai, un savu gaužām ierobežoto iespēju apvāršņos cenšos darīt to, ko viņa darītu nesalīdzināmi plašākā vērienā, ja spētu aizstāvēt un celt latviešu tautas tiesības un godu citu ļaužu priekšā. Mūsmāju iekšējās cīņas un būšanas lai paliek mūsu pašu zināšanai, jo aplaimot ar tām svešus ļaudis mūsdienu pasaules neizbrienamā notikumu jucekli mums tik un tā neizdotos. Mēs tikai apnīktu šiem svešajiem ļaudīm. Ar to es nebūt negribu teikt, ka man nebūtu personīgu ieskatu par mūsu nesenās pagātnes notikumiem. Bet es nu reiz nemīlu mētāties akmeņiem citu cilvēku dārzos, un tā vareno žestu "pie-naglošana", tā man ir vienkārši pretīga. Darīsim, ko varēsim, *let us make the best of it*¹, kā skan gudrais angļu teiciens.

Istenībā pats galvenais, kas man visā šai sakarībā jāpasaka, nu tikai nāks. Pirmā mana doma, kad mani izmeta no sūtniecības Romā, bija tāda, ka nu ir īstais, lai neteiktu pēdējais laiks, mēģināt aizstāvēt plašajā pasaules forumā mūsu lietu, likt svešiem ļaudīm pareizi saprast, kas mēs esam un kādēļ mums nodarītā pārestība jālabo, jo mēs esam to pelnījuši savas tautas izturības, tās inteliģences un neatlaidīgo cīņu dēļ pēc brīvības. Lai to panāktu, bija jāsāk no pašas apakšas, bija jāgriež otrādi visa tā mizerablā celtne, lai neteiktu būda, kas bija pasaules acīs mūsu pagātne, kādu to šai pasaulei bija rādījuši Livonijas valdnieki, caur netīrām koloniālām brillēm skatītu. Baigas pretenzijas, kāds teiktu, bet tām jau bija brīvās Latvijas laikos sacelti augsti pamati. Vai atceraties Heines dzejoli? Viņš jau manas jaunības gados bija pielūdzamo rindā:

*Anfangs wollt' ich fast verzagen,
Und ich dacht ich werd's nicht tragen,
Und ich hab'es doch getragen,
Aber fragt mich nur nicht, wie?*²

¹ Darīsim to labāko. (*Angļu val.*)

² Sākumā es izsamīsu,

Domāju, kā nest to visu,

Un es panesu to visu,

Tikai nevaicājiet, kā. (No vācu valodas tulkojis Valdis Bisenieks)

Lai nu spriež citi, kas no visa tā iznācis.

Šeit man jāpiemin mana studiju biedra E. Krieviņa grāmata "Viņās dienās". Dramatiskie stāsti par amata izdarībām un ciņām tik smagos laikos, tie jau ir vēsturiski dokumenti par sevi, no mūsu viedokļa vērtēti, bez lielo kungu interpretācijas žēlastības, un tur nu, protams, netrūkst vielas ir mierīgām diskusijām, ir animētiem stridiem, bet nodaļas par laikiem universitātē, tās nu ir mūsu abu, un laikam neviena cita. Paldies autoram par to mūžības tumsā jau izplēnējušu tēlu atdzīvināšanu. Un ja nu autoram labpaticis veltīt man tik daudz labu vārdu, tad nu jāredz, kur beidzas mana iespēšana un kur sākas viņa laipnība.

Par manām politiskām gaitām jau daudz gadu desmitu laikā man pašam bieži jābrīnās. Pārmaiņas, ja tās lai būtu bijušas pārmaiņas, manā dabā vai raksturā, es pats nesaprotu, ar citiem vārdiem, nemāku izskaidrot līdzīgu evolūciju, ja tā būtu nosauicama šai vārdā. Jau vidusskolas pēdējos gados un it sevišķi visā manā studiju laikā man politiskās ciņas un toreiz tik iecienītās politiskās teorijas neinteresēja nemaz, biju dedzīgi pieķēries mākslas un tās teorijas, estētikas un arī lingvistikas problēmām. Uz manas studentu istabiņas sienas bija ar kritu uzrakstīts grieķu burtiem morālfilozofa Epikūra teiciens: *krūpte ton bion*¹. Īsi sakot: cienījamā pasaule, liec mani mierā, man pašam ir tik daudz darīšanu ar savām tieksmēm un jušanām. Un tagad?! Esmu izstumts emigrācijas ciņas frontes pašā priekšā un maniem pretiniekiem Rīgā un Maskavā ir acīmredzot stipri nepatīkama noņemšanās ap manu personu, kā var spriest no uzbrukumu bieži atkārtotās rindas un no to asuma. Tieku izsmiets, zobots, apvainots visādos noziegumos utt. Pāris reizes šie uzbrukumi ir bijuši sevišķi rupji un prasti, pat pilni draudu, laikam uz mājieniem no augšas, un noticis tas, kad es savās runās un rakstos esmu aizskāris lielniķu koloniālās varmācības visvārīgākās vietas, tās, kurās visredzamāki saskatāmi viņu "lielie meli" (*big lies*), kā skan mūsdienu termins. Būtu vajadzējis šo lādēšanas literatūru uzkrāt, tā būtu vēlākiem laikiem gaužām interesanta lasāmā viela, bet tas nu izdarīts nav. Kā tas notika, ka man no manu kluso refleksiju un pārdzīvojumu stūrīša bija jānonāks nikno vēju ārdītā un aprautā vietā, par to šis un tas lasāms šai grāmatā.

Ne tikvien lielniķi ir mani "svētījuši", kā mācēdami, ar to acīmredzot sevi izceļot un sajūtot jo varenus un viņu tā saucamā taisnībā nepārspējamus, arī vienam otram mūsmāju baltvācu kungam ir niknas jušanas pret mani. Arī par to šis un tas ir lasāms iepriekšējās lapaspusēs. Šie kungi,

¹ Apslēpj savu dzīvi.*

protams, nelamājas, bet cenšas mani iznīcināt ar savu glumos teikumos formulēto nicināšanu: neprašā, diletants, diezgan čakls seno mantu krājējs, kas iedomājies ķerties pie Baltijas vēstures — ai nelaime! — rakstīšanas. Būtu nu palicis pie savas romānistikas, kurā viņš it kā kaut ko saprot utt.

Kas te nu atkal noticis? It nekas sevišķs, vienīgi tas, ka esmu centies parādīt, ka arī latviešiem ir savs, vēstures gadu simtos lauzīts un mocīts, lepnums un ka viņiem ir sava vērtīga pagātne, kuras eksistenci var nojaust no nedaudzajām gan, bet izteismēm diezgan spilgtām vēstures liecībām. Ka latviešu vēsture nesākās ar ambiciozā bīskapa Alberta “uzzēģelēšanu” un nebeidzās ar pustrakā Hitlera “mājās” saukto vāciešu aizzēģelēšanu. Bet līdzīgas lietas jau nav retas mūsu pasaulē asajā lūzuma laikmetā no koloniālās domāšanas veidiem uz mūsdienu tautu pašnoteikšanās aksiomām. Lai atceramies norises modernajā Īrijā. Liktenim ir labpaticis mani iespēlēt šī mūsu laikmeta nežēlīgajās sudmalās. Mana personīgā vaina acīmredzot ir tā, ka nevaru noturēt kabatā savu spalvu.

Šīs politiskās un nacionālās cīņas mani aizrāvušas tālu pasaulē un laikam tās arī mani atstājušas pie dzīvības, lai nu kādos apstākļos, tai negantajā latviešu slaktiņa laikā, bērnu bērniem pieminēšanai, Otrā pasaules kara nogalē.

Reiz nu man manā jaunībā bija lemts kāpt pāri tām ideoloģijas kalnu grēdām, vācu un krievu, kas paaudžu paaudzēm bija aizklājušas latviešu garīgos apvāršņus, ko tad es īsti būtu atradis viņpus šīm pašlepnajām kalnu rindām? Tagad, masīvās latviešu emigrācijas laikos, līdzīgs jautājums skan tīri vai naivi, bet toreiz, kad es augu, mana gaužām grūtā tikšana uz Maskavu bija ceļojums plašajā pasaulē. Skats no turienes uz dzimtenes vācu *Gebildeten*¹ (kā viņi toreiz sevi sauca lepnā vārdā) un krievu “činavnieku” garīgām kustībām, cik to nu bija, bija savā ziņā līdzīgs skatam no lidmašīnas uz pārlidojamo peizāžu. Lauzts bija, un uz visiem laikiem, lokālo apvāršņu reizēm smacējošais iespaids, šo apvāršņu it kā nepārspējamais *nec plus ultra*².

Mētājos pa pasauli jau no 1932. gada, ja neskaita manu agrāko lekciju rindu pa vairākām Eiropas pilsētām; šai gadā aizbraucu Rokfelleru stipendijas svētībā uz Poliju un Itāliju. Kad man vēl bija sasniedzama dzimtene, ikvasaras tajā atgriezās; beidzamo reizi tur biju 1939. gada vasarā. Svešumā mani allaž vadījis un devis spēku mana tēva projektu un izdarību

¹ Izglītotajiem. (*Vācu val.*)

² Līdz galējai robežai; pats labākais, nepārspētais. (*Latīņu val.*)

vēriens, kāds tas viņam viņa laikos varēja būt, un mātes sastrādātās rokas siltais glāsts: *Mein Sohn, deine Ruhe wird dich weit bringen*¹ (tāda toreiz bija mode: reizreizēm izrunāties vāciski). Esmu centies darīt, kas manos spēkos, lai istenotu šo manas dzimtenes svētības spēku un lai novāktu netīrumus no manas tautas goda. Un, pavisam atklāti pasakot, man tiešām ir gaužām vienaldzīgi, vai nu dažam labam biedram vai kungam tas patīk vai nepatīk.

Plašajā pasaulē man bijusi laime sastapt daudzus sirsnīgus un gudrus cilvēkus. Arī dažu labu tā saucamo lielo garu, no kura esmu varējis mācīties. Nav to sevišķi daudz, jo neskaitāmās ļaužu masas parasti pārtiek no sloganiem, no virsrakstiem. Bet ar to nemaz nav teikts, ka viņu vērtēšanas un kritizēšanas spējas būtu sikas un niecīgas. Katra uzstāšanās svešas auditorijas priekšā prasa garīgu spriegumu, intelektuālu bruņošanos visdažādāk iedomājamajos virzienos, prasa sevis paša totālu mobilizāciju. It sevišķi tematos un matērijās, kurās jācinās pret paaudžu paaudzēs iesakņotiem aizspriedumiem, elementāru nezināšanu, un — nedod Dievs — izdzīvotu un patmīlībā ielolotu uzskatu un ieskatu kompleksiem. Un tādu tematu latvietim šai pasaulē, vēl pašreiz vismaz, ir allaž vairāk, nekā viņš tos būtu spējīgs saskaitīt.

Bet lai nu kā klab un šņāc propagandas un naida dzirnavu spārni — vēl jau kara nav —, katram cilvēkam lai paliek viņa klusās stundas, tās, kurās, apkārtnes netraucēts vai nesatraukts, viņš varētu citiem nedzirdot sarunas vest ar saviem labiem gariem, ar iedomu tēliem, kas tam mīļi. Nelaiķis draugs Švābe reiz rakstīja par manu grāmatu "Latvieši un Livonija 16. gs.", ka humānisms esot tas zelta tilts, pa kuru es no romānistikas esot pārnācis latviešu vēsturē. Bezgalīgi mīļi un jauki domāts, bet nežēlīgais laiks nograuz tik daudzus zeltījumus. Arī šo. Reiz lietojam oficiālo terminu pseidoklasicisms, netrūksimies pievienot arī Livonijas humānismam šo pašu pseido, — tā paša viņa koloniālā rakstura dēļ. Mākslīgs tilts, nav šaubu, bezgalīgi sarežģītu izrotājumu — klasisko un neoklasisko aizguvumu — greznots, bet distances viņā no svešām pilīm līdz dzimtajām būdīnām ir tik lielas un nepārejamās, kā, piemēram, Stefenhāgena trejos skaistajos Livonijas bilžu sējumos, kas iznāca 19. gs. 60. gados. Visiem šiem koloniālajiem humānismiem trūkst, vienkārši trūkst īsti cilvēcīga pamata. Un kas tad humānisms īsti grib būt?

Un šis nebūt nav vienīgais tilts, pa kuru no agrākā vēsturē neiedomātiem vai vismaz nepieminētiem pasaules kultūras novadiem esmu centies nonākt mūsu dzimtenes apvāršņos. Lielie pasaules karšu atlanti mani noveda pie pamalēs un nostūros atstātās, ja vispārīgi atzīmētās, Baltijas jūras,

¹ Mans dēls, ar savu mieru tu dzīvē tiksi tālu. (*Vācu val.*)

kas, manuprāt, ir viena no interesantākām kulturāli ģeogrāfiskām “personībām” pasaules vēsturē. Un pa laiku laikos sairusām vai vismaz neganti izkaisītām vēsturisko liecību laipām esmu mēģinājis nonākt pie tiem baltiešu kultūras un sakaru laikiem, kurus pazīstamā lietuviešu arheoloģe M. Gimbutas kundze nav trūkusies nosaukt par baltu civilizācijas zelta laikmetu.

Kas nu no visa tā izrādītos aplams, to jau ar laiku atmetīs vai izlabos, bet tomēr seno liecību tekstus tik vienkārši pamest vai ignorēt nevar, var gan censties tos visādi interpretēt vai arī “nevaļīgi” aizmirst, kad jāizceļ citas, svarīgākas, proti, politiskas un militāras lietas. Gribu cerēt, ka manis pasāktos ceļus pārstaigās arī citi, kā tas jau notiek poļu zinātnieku pusē attiecībā uz seno jātvingu likteņiem. Šie citi tad nu varēs pārliecināt citus, ka mūsu dzimtene nav no baigas tumsas glābjama mežoņu zeme (tie nav mani vārdi, tie ir citāti), bet gan aktīvs senās Eiropas loceklis. Un tad nu mūsu mīļā, tik daudz cietusi zemīte atplauks savu seno ticējumu, savu seno sakaru vīzijās.

Slavenā Bizantijas princese Anna Komnēna sava tēva imperatora Aleksija vēstures ievadā saka, ka viņa aprakstāmos notikumus gribējusi paglābt, “lai laiku straumes tos neaiznestu aizmirstības jūrā”. Klasiskās grieķu retoriskās tradīcijas cienījams paraugs. Tā nu arī es visā pazemībā savās atmiņās esmu centies paglābt vienu otru faktu no pazušanas mūžības zilgmē, — cik nu šiem faktiem gaužām satrauktajos laikos piesaistāmas manas dzīves gaitas. Daudz laipnu cilvēku man nācies sastapt, kas man centušies pastiept palīdzīgu roku, kad kaut kur bija jāpieķeras, lai nepazustu, bijis arī savs skaits pretinieku, īpaši sirdīgu politiskajās cīņās, daudz kas redzēts un pieredzēts, bet to jau visu paredzamā laikā pārklās aizmirstības klajs. Vienu lietu, laikmetīgu un raksturīgu, es tomēr gribētu atzīmēt jeb, kā sacīts, paglābt. Proti, to, ka man bijusi laime dzīvot un darboties laikos, kad pie vārda un jauna radišanas prieka nākušas un nāk tās tautas un tautiņas, kuras agrākie varenie un gudrie vai nu vienkārši ignorēja, vai, kāda vēlo gadu simtu Romas imperatora uzskatus izteicot, apzīmēja par “cilvēces papildu sektoru”, kas pie gadījuma tomēr arī esot — pie gadījuma — jāņem vērā.

Ja nu man būtu bijis lemts kaut ko veikt manas tautas goda un vērtību izcelšanā, būtu man tas lielākais gandarījums.

PIELIKUMS

sastādīts trimdas apstākļos un uzskatāms tikai par mēģinājumu
savākt un parādīt vienkopus atsevišķam lasītājam grūtāk pieejamas ziņas
par autora zinātnisko un literāro darbību.

AtBr — Atmiņu Briži; FFB — LU Filol. un Filos. Fak. Bibliogrāfisks Pārskats;
LZL — Latviešu Zinātne un Literatūra. Izdošanas vietas minētas tikai ārzemēs izdotām
grāmatām un period. izd. un sērijām; pēdējiem tad, kad tie nāk priekšā pirmo reizi.

IMM — Izglītības Ministrijas Mēnešraksts; BrZ — Brīvā Zeme; Dg — Daugava;
Un — Universitāte; CZ — Ceļa Zīmes; BK — Baznīcas Kalendārs; Ietp. — ietilpst;
iepr. — iepriekš; nod. — nodaļa.

Man./man. — manuskripts; Iev. — ievads; Rkr./rkr. — rakstu krājums; Ats./ats. —
atsauksme; Tlk./tlk. — tulkojums.

Arnolda Spekkes darbi

Izraksts no A. Spekkes 1.6.67. vēstules: "Līdz 1920. gadam rakstīju tikai Universi-
tātei krievu valodā visādus darbus (kandidāta darbu divos biezos manuskriptos par
Servantesu un bez tam vairākas atskaites (*Otčot*) Mācītai Komitejai Pēterburgas
ministerijā, uz kuru pamata man tika turpināta kroņa stipendija, kas toreiz bija 100
rubļu mēnesī, mīnus 4 rubļus pensiju fondam). Nedomāju, ka kaut kas kaut kur no
visa tā būtu iespiests, vismaz man nav par to ziņu."

1920. Latvijas Kareivis 4–9: *Jaunās Spānijas iekarošana, Bernal Diaz del Castillo
kronika. Iev. un tlk.*

1921. *Marie de France, Laisi. Iev. un tlk. no vecfranču val. Vidus laiku vizionari un
Dante. "Dante" Rkr.*

1922. IMM 10–12: *Italiešu vienpadsmitzibnieks. Rītums: Aizmirsta renesanses po-
ēma. J. Sannazaro, De partu virginis.*

Latvis 172–174, 176–177, 180–181: *Romāņu literatūru nozīme.*

1923. Fil. B-bas Raksti 4: *Ercoles Strozzi, Andu Nimfas. Rītums 3–5: Vecfranču
bruņinieku romāni. Chrétien de Troyes.*

Latvju Grāmata: *Jaunākās rokas grāmatas romāņu filoloģijā.*

1924. IMM 1–2: Kalderona drāmas “Dzīve — sapnis” kompozīcija un stils. — 2: Vidusskolotāju kongress Prāgā. [Pēc FFB; LZL: “Starptautiskais vidusskolu skolotāju kongress Prāgā (1923) g.”]

Ritums 3: Lodovico Ariosto. — 6–8: Miguel de Cervantes Saavedra. — 10: Rīgas humānista S. Frencēļa poēma “Par īsto dižciltību un zinību cieņu”. — Arī 1925: Filologu B-bas Raksti 5. [LZL sniegti arī poēmas autora pilns vārds: “(Frencel von Fridenthal, Salomon) Frencelijs, Salomons” un veltījums: “Jānim Gothardam no Tizenhauzenu (cilts) Livonijas muižniekam”]; tlk.

Latvju Grāmata 4–5: Rīgas humānista Basīlija Plīnija poēma “Par vējiem”.

Dailes Teātris 4: Camacho Manuel Beneytez, Fantastika un īstenība. Tlk. no spāniešu val.

BrZ 68, 74, 80, 86, 89, 90: Fragmenti no 1595. gadā izdotās Rīgas slavināšanas poēmas. Tlk. [Pēc LZL; FFB uzdod arī Nr. 62, bet tur trūkst Nr. 89.]

1925. Vidus laiki un renesanse. (“Visp. liter. vēst.” 2). [Pēc FFB; LZL: “Vispārējās literatūras vēsture skolai un pašmācībai. II Viduslaiki un renesanse. (Kretjens, Ariosts, Servantess, Kalderons.)”]

IMM 11: Lodovico Ariosto Jelgavā. [LZL; FFB ir arī apakšvirsraksts: “Kāds epizods no Jelgavas skolu dzīves XVIII gs.”]

Latv. Univ. Raksti 12 [LZL; FFB uzdod Nr. 11]: Livonijas dzejnieka-humānista Eicedija poēma “Danubius” (Augustinus Eucaedius. Danubius.)

Skola un Zinātne 1: Vidusskolotāju kongress Varšavā. [Tā tituls uzdots FFB I (žurnāls te nosaukts “Dzīve un Zinātne”!); FFB II jau ir “Sestais starptautiskais vidusskolu kongress Varšavā 27–30 VIII 1924”, bet LZL — “Sestais starptautiskais vidusskolu skolotāju kongress Varšavā 27.–30. augustā 1924. g.”]

Latvis 1017, 1020: Izglītības un audzināšanas problemas Latvijā. Arī brošūrā: “Izglītības un audzināšanas problemas Latvijā. Nazionalà Zentra isd.”

BrZ 7: Luis de Camôes.

1926. IMM 11: Rīga XVI gs. latīņu slavinājuma dzejoļu un runu aprakstā.

Latvijas Skola: Latvijas vidusskolas uzdevumi.

Latvis 1469: Romāņu filoloģija Latvijas Universitatē.

BrZ 286: Pārdomas Ziemas svētkos. BrZ Liter. pielikums 10, 12–14: Dažas XVI un XVII gs. liecības par krievu kariem Livonijā Jāņa Briesmīgā laikā.

1927. Alt-Riga im Lichte eines humanistischen Lobgedichts vom Jahre 1595. Bas. Plinius, Encomium Rigae.

Burtnieks 5–6: Dažas 16. gs. liecības par Livonijas zemnieku stāvokli, parašām un kultiem.

BrZ 120–125: Miguel de Unamuno, Marķīzs de Lumbria. Tlk. no spāniešu val. [Arī 1928: Dg 12]. — 225: Mūsu jaunatnes uzdevumi.

1928. IMM 11: Pārskats par Latvijas Universitātes darbību Latvijas valsts pastāvēšanas pirmajā gadu desmitā.

Aizsargs 10/11: 1928. gada 18. novembrī.

BrZ 13: Latviešu nacionālā pašapziņa. — 114: J. Velmi pieminot. — 156: Pirmā

mātes diena Latvijā [FFB]. Arī Jaunais Madonas Vēstnesis 18 (šeit LZL iekavās uzdod arī saturu: "Bērnu pienākumi pret vecakiem"); Jēkabpils Vēstnesis 29, Kurzemes Vārds 180, Pļaviņu Ziņas 4, Zemgales Balss 166.

Zemes Spēks 5: Lauku māja — mūsu kulturas pamats.

1929. Dg 9: No Parīzes uz Tuluzu. — 12: Jaunākie pētījumi Spānijas literatūras un valodas vēsturē. [LZL; pēc FFB: "Jaunākie pētījumi spāniešu literatūrā un valodā."] Jaunatne 6: Latviešu tautas likteņi gadu simteņu maiņā. Arī 1930: Zemnieka Gada Grāmatā.

BrZ 54: Kalderons. Latv. Zemnieku Sav-bas Akadēm. Sekc., Zemnieku Balss: Pārdomas par mūsu nacionālo apziņu.

Kurzemes Balss 13: Vecā un jaunā paaudze.

1930. Livonijas kultura pēc ārzemju chroniku, ceļojumu aprakstu un dzejas darbu liecībām. Rkr. "Latvieši". — Die Kultur Livoniens nach den Zeugnissen ausländischer Chroniken, Reisebeschreibungen, Gedichte u. a. Werke. Rkr. "Die Letten".

IMM 5/6: Daži poļu 16. gs. avoti par mūsu senču ticējumiem. — 11: Vergilius Publius Maro.

Un 1: Polijas augstskolas. [FFB]

Dg 6: Poļu laika Livonijas apstākļi dažu jaunu avotu gaismā.

BrZ 202: Konkursa eksāmeni universitatē un mūsu skolu sistēma. — 287: Lielās politikas jautājumi vēstures gaismā. (Iespaidi un vērojumi vēsturnieku kongresā, 1930. g. dec. Varšavā.) — 290: Kādas senas slavas riets. (Krasinsku ģimene nodod savu muzeju poļu valstij.) [LZL]

Zemgales Balss 73: Nacionālās cīņas Livonijā. (Referāta atstāstījums). [LZL]

1931. Dg 7–8: Livonijas zemnieku kustības un nemieri 16. gs. otrā pusē.

BrZ 44: Stērstes Andrejs. 107–108: Edvartam Virzam. [Šāds virsraksts ir autora at-sūtītā norakstā un datumi — 16. un 18. maijs. Tā ir runa, kuru autors turējis "baltu nodaļas studentu aicināts kādā nelielā auditorijā, un bez manis vēl bija otrs runātājs, toreizējais students Jānis Bičolis (minētās studentu biedrības pārstāvis)".] [AtBr 6. nod. beigās ir šā raksta fragments]. — 137–138: Starptautiskās zinātniskās un politis-kās sanāksmes Budapeštā. — 205–206: Mūsu tauta cīņā par savu nākotni. — 269: Ir ne-pareizi jaunatnei atnest ar roku savu tēvu mājām un meklēt vieglāku, labāku dzīvi.

Zemes Spēks 10–11: Latvju sievietes nacionāli uzdevumi. (Sakarā ar audzināšanu.) [LZL]

1932. Latv. Univ. Raksti, Filoloģijas fak. serija 2: Quelques nouveaux matériaux pour l'histoire de la cartographie et de l'iconographie de l'Ancienne Livonie. (Ar kop-savilk. latv. val.)

IMM 2–3: Daži veci tiesu protokoli par zemnieku nemieriem. (1586. un 1587. g.)

Dg 2–3: Kēniņa Stefana ienākšana Rīgā un cīņas par Doma baznīcu. Arī atsevišķā brošūrā. [Sk. arī 1965]. — 5: Latvieši, rakstu krājums. [LZL, ats.]

Zemnieka Gada Grāmata: Mūsu nacionālā apziņa. [Sal. ar 1929]

BrZ 96: Jānis Misiņš. — 117, 123: Itālijas kulturas loma pasaules kulturā. — 181: Baltijas valstu starptautiskais stāvoklis.

1933. Dg 7: *Degošie lauki. Neapoles atmiņas.*

Un 1: *Baltijas jautājums sešpadsmitā gadu simtenī.* [Sk. arī — 8: Ratniece E. *Latīņu centri tagadnes vērojumā.* Pēc prof. A. Spekkes priekšlasījuma.]

Ceļi 3: *Kāds no lielās politikas epizodiem mūsu dzimtenes vēsturē.*

Latv.-Ig. Mēnešraksts 1: *Kāda izskatījies mūsu kopīgā dzimtene vidus laiku ģeografiem?* (Latvijas—Igaunijas) (Tas pats arī igauņu valodā.) [LZL]

BrZ 99: *Mūsu dzimtene vecos zīmējumos un kartēs.* — 101: *Iespaidi ārzemēs.* — 127, 133, 154, 160: *Mūsu dzimtenes senā seja.* — 193: *Par iespaidiem Varšavas vēsturnieku kongresā.* — 260: *Mēs zinām, ko mēs varam.* (Sakarā ar Latvijas tapšanas vēsturi.) [LZL]

Le Monde Slave 5: *La Côte Orientale de la Baltique et le Peuple Letton.*

Prace Polskiego Towarzystwa dla Badan Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu, IV, Kraków: *Die humanistische Literatur in Livonien zu polnischer Zeit.*

[IMM 2: B(lesse?), Prof. Arnolda Spekkes lekcijas Parīzē un Strasburgā].

Latvijas Bibliotēku Gada Grāmata: *Lateinische Literatur im XVI Jh. in Livonien.* [LZL]

1934. *Vecākie latvju tautas apģērbi zīmējumi.*

Latviešu Konversācijas Vārdnīca. V, 9156–9170: *Franču literatūra* (daļa par vecāko franču literatūru); — VI, 11163–11180: *Ģeografiskās kartes (Livonijas)*; 12233–12239: *Humānisms*; 12239–12242: *Humānisms (Livonijas)*; — VII, 13250–13260: *Itāliešu literatūra*; 14189–14192: *Jaunlatīņu literatūra*; — XI, 21621–21642: *Latvju kultūras vēsture.* [XI sēj. iznācis 1934/1935, bet redaktoru un līdzstrādnieku sarakstā A. Spekke minēts IV–XVI sēj., t. i., 1929–1938].

1935. *Latvieši un Livonija* 16. gs.

Acta Universitatis Latviensis: *L'influence italienne sur la côte orientale de la Baltique avant et pendant la Renaissance.*

Montekasino klosteris — Sv. Benedikta mītne. Eseja; man., 12. lpp. (sk. lpp. 336).

1936. Senatne un Māksla IV: *Tā saucamās angļu-sakšu pasaules kartes ziņas par Baltijas jūras zemēm.*

Sējējs 1: *Izvilcumi no grāmatas "Latvieši un Livonija 16. gs."*

Apokalipsa sala. Eseja; sarakstīta pēc atgriešanās no brauciena pa grieķu salām; man., 10 lpp. (sk. lpp. 336).

1937. Latv. Vēstures Instituta Žurnāls 3: *Dažas agro vidus laiku arābu ģeografu ziņas par baltu tautām.*

Congressus Historicorum Balticorum. Rigae: *Point de vue letton sur la question Baltique au XVIe siècle.*

Iev. grāmatā: Migels de Servantess Sāveda, "Lamančas atjautīgais idalgo Don Kichots", I.

Valsts prezidenta Dr. K. Ulmaņa dzimšanas dienā. Rkr. Kārļa Ulmaņa 60 gadi; arī Rīts 242.

1938. Senatne un Māksla 1: *Senās Ģeografiskās leģendas par Baltijas jūras zemēm.*

Baltic and Scandinavian Countries (Gdynia), IV, 2(9): *Arabian Geographers and the Early Baltic Peoples*.

I Popoli Baltici nel primo millennio dell'era cristiana. Roma. (Conferenza Tenuta All'Istituto di Studi Romani il 3 marzo 1938). — *Baltu tautas kristīgas eras pirmajā gadu tūkstoī*. Tautas vēsturei, veltījums prof. A. Švābem; rkr. [Par šīm publikācijām autors (27.10.1967. vēstulē) saka: “1938. g. sākumā tiku uzaicināts nolasīt lekciju par Baltijas senatni toreiz slavenajā Romas *Istituto di Studi Romani*. To arī izdariju un, tā kā lekcijai bija zināma piekrišana, un galvenām kārtām tādēļ, ka visa šī matērija baltiskā skatījumā likās jauna, nodomāju izdot lekciju atsevišķā brošūrā (seko tituls). Vienu eksemplāru līdz ar attiecīgo pavadvēstuli nosūtīju prezidentam Ulmanim. Viņam esot viss tas pasākums gājis pie sirds, un viņš par to speciāli ziņojis ministru kabinetam oficiālā sēdē: lūk, latvietis redzamā Romas institūtā itāliešu valodā lasot par baltiešu senatni (tā man visu atstāstīja ministrs V. Gulbis). Tad mans teksts ticis nodots izglītības ministram A. Tentelim, lai to latviskotu. Tas arī tika izdarīts, un tā tas nonāca beidzot rakstu krājumā par godu profesoram A. Švābem. Man mana eksemplāra (latviskā) vairs nav, to nosūtīju Švābem, kas savējo bēgļu laikos bija pazaudējis. Ir man vēl viens itāliešu eksemplārs, kuru atradu pēc niknas meklēšanas.”]

1939. *Aistu sūtņi pie Teodorika Ravennā*. Veltījums prof. R. Viperam; rkr.

Enciclopedia Italiana 20, 998–999: *Lettonia, Literature*. [Sm.; sk. arī interviju “Sevodņa” 255 (1933).]

1940. *Atmiņu Briži* [Autora 14.7.1947. atzīme *man.* noraksta stūrī: “Rakstīts dažus mēnešus pēc Virzas nāves.” AtBr ietp. 15. nod.; šo pašu virsrakstu autors devis savām atmiņām par K. Zariņu (sk. 1959) un tagad paturējis visai savai atmiņu grāmatai.]

Ravenna Felix (Ravenna) [nr. nav zināms; sk. lpp. 230 un 1939. gadu šajā pielikumā]: Galvenie izvilkumi no lekcijas par aistiem un gotu ķēniņu Teodoriku, kas nolasīta *Studi Romani* ciklā 1938. gadā. [Autora vēstulēs — (6.11.1967.): “Viss, kas man no laipnajiem Ravennas kungiem kādreiz bija (tie bija speciāli ieradušies uz manu lekciju, divi), bija kāds izgriezts izvilkums no viņu žurnāla, kuru pat neesmu acīs dabūjis redzēt.” — (23.4.1968.): “Ja nu tā *Ravenna Felix* vēl nedod mieru, tad lūdzu pieņemiet kā substitūtu īstai informācijai šē klāt pievienoto bildīti, kuru nupat izgatavojusi šejienes Arheologu biedrība, un arī izrakstu no mana artiķeļa “Aistu sūtņi pie Teodorika Ravennā”. (Veltījums profesoram R. Viperam), kur 300. lpp. lasāms: “Sikā stilistiskā un materiālā analīze... pierādījusi, ka šie trīs Bizantijas mākslas šedevri... pieder drusku vēlākam laikam, resp. 6. gs. vidum... Trīs austrumu gudrie, kas nes dāvanas Dievmātes klēpī sēdošam Kristus bērnam, ir it kā trīs sūtņi, kas svinīgā ceremoniālā, lielas procesijas priekšgalā, pasniedz savas veltes tam, pie kā tie sūtīti. Un ja nu vēl šē fantāzijā pievienojam pils fasādes zīmējumu, kādu mums to uzglabājusi šī brīnīšķā baznīca, tad tomēr varam sev stādīties priekšā, gan miglaini un konfuži, arī aistu sūtņu pieņemšanas ceremoniju. Vēsturisks dokuments gan neiznāks, bet toties vēsturiska vizija, kurai samērā solida bāze.”]

1941.–1943. *Politica*, martā 1941: *Il dramma dell'Europa Orientale*; arī atsev. brošūrā, sērijā Estratto di *Politica*, — XIX, 1941; pseidonīms *Magister Peregrinus*. [Kādā

tās eksemplārā šāds autora ieraksts: "...Izdzīts no savas sūtniecības, šis Peregrinus pātvērās pie pazīstamiem Toskānas kalnājos. Tur viņš uzrakstīja šo savu skici. Ievadu šejienes draugi vēl ilgi citēja, tas tiem ļoti patika, bet Epilogs, viņi teica, esot par daudz bēdīgs. Izdevēji pielika Peregrinusa vārdam priekšā Magister, aiz tīras milības. Tika iespiests vācu-krievu vislielākās "draudzības" laikos, 1941. g. sākumā!"]

Il Baltico; mann; sarakstīts Milānā 1941–1942, apm. 100 lpp., politisku apstākļu dēļ palika neizdots. Saturs: ģeogrāfija, etnogrāfija, vēsture, saimniecība. Izlietots daļēji, sk. [x] un [xx].

L'Europa Orientale, I–II, 1943: I problemi demografici e etnici dei paesi del bacino Baltico. [x] iepr. minētā *man.* 2. nod.

Relazioni Internazionali no 1941. g. rudens līdz 1942. g. rudenim iespiesta rakstu virkne par Baltijas sektora un Krievijas problēmām. Sevišķi atzīmējams tajā *I Paesi Nordici nell'Economia Europea (I tre Paesi Scandinavi, Finlandia, i tre Paesi Baltici)*. [xx] iepr. minētā *man.* 5. nod.

Un popolo all'incrocio dei grandi destini storici. Saggi e Visioni sulla storia lettone. Tas ir pirmajos trīs emigrācijas gados sarakstītās Latvijas vēstures oriģinālmanskrīpts. Izņemot 2. un 4. nod. palika neizdots, sk. zemāk [°] un [°°], tāpat 1948. un 1951.

Studi Baltici, VIII–XI, 1941–1942: Vichingi e Lettoni [sk. °].

L'Europe Orientale, 1943, V–VI: I popoli baltici nel primo millenio della nostra era. — XI–XII: Appunti storici e metodologici sulla poesia popolare dei popoli Baltici. [Sk. °°].

Bollettino di Legislazione Scolastica Comparata (Roma) 1943, 2: Relazioni e contatti tra l'Italia e la Livonia nel Cinquecento. [Kādā eksemplārā autora piezīme: "Kā vēlāk bija dzirdams, Gestapo esot sīki pētījusi šīs rindiņas."]. — 6–7: *Lettere e storia lettone e l'Università di Riga.*

1944. Orzel Bialy [— Baltais Ērglis, Ģenerāļa Andersa poļu armijas žurnāls-avīze Romā]. — 23(113) 30. jūl. *Lotwa od 1939 do 1944 roku.* — 30(120) 17. sept.: *Inflanty a Moskwa.* Abi ar pseidonīmu Janis Cirulis. — 36–37 (125–127) 5. nov.: *Ci, o ktorych sie milczy.* Pseidonīms K. Raudsepp. [Šā raksta versija franču val. — *Ceux dont on ne parle pas* — izplatīta kā *man.*] — 40(130) 26. nov.: *Prusy — tragiczne qui pro quo historii.* Šim diviem sekojošiem rakstiem (1945) ir pseidonīms A. Skomanty.

Varsavia non esiste più, Riga brucia. *Man.*, izplatīts 3.–5. okt. mašīnraksta kopijās.

La Repubblica sovietica Nr. 14. *Man.* izplatīts 13.–14. okt. mašīnraksta kopijās.

Historiographie lettone d'hier et de demain. *Man.*

Latvian historiography of yesterday and of to morrow. *Tlk.* no franču oriģināla, sk. augšā. [Šo rakstu bija pasūtījis "Journal of Central European Affairs", Colorado Springs (University of Colorado), bet kaut kādu iemeslu dēļ tas palicis neiespiests. Autora piezīme par šo gadījumu: "Tā nav bijusi pirmā un pēdējā reize manā rakstīšanas dzīvē, kad esmu izstrādājis par velti."]

1945. Orzel Bialy, 12(147) 23. martā: *Trzy rewolucje — trzy dyktatury.* — 20(155) 20. maijā: *Refleksje o pewnem ukladzie.*

La Polemica, 8. maijā: *Riflessioni aggiornate sul patto russo-tedesco del 23 agosto 1939.* — 5. jūn.: *Gli accordi anglo-russi,* — 19. jūn.: *L'espansionismo slavo.*

La Cultura nel Mondo, jūl.: *Les chansons populaires lettonnes*. — Nov.—dec.: *I piccoli popoli del continente europeo*.

Politica Estera 8–9: *La Russia e i mari*.

Na Szlaku Kresowej 9: *Dwie konferencje, Berlin 1878–Poczdam 1945*.

I "Demonii" di Dostojewski e la loro progenie. Man., izplatīts sept. mašīnraksta kopijās.

1946. Dg (Stokholmā), 6: *Eiropas kontinenta mazas tautas. Dainas un mūsu vēsture*. Iev. grāmatā "Māras laiva", Latviešu tautas dziesmas. Stockholm.

Rêveries grecques. Man. I–II (6+8, kopā 14 mašīnraksta lpp.).

Jaunatnei Svešumā (pielikums Latvju Vārdam, Stokholmā), 15: *Latvju kulturas vēsture*, (1).

1947. Jaunatnei Svešumā 1–4 (17–20): *Latvju kulturas vēsture*, (2–5).

1948. *Latvijas vēsture, Latvju tautas likteņcīņas Eiropas krustceļos*. Ar pseidonīmu: [Baltijas Komitejas protektorātā] *Profesors N. N.* [Tlk. no itāliešu man.; sk. iep.]. Stokholmā.

Imago Mundi (Stockholm), V: *A Brief Cartographic-Iconographic View of the Eastern Baltic Coast up to the 16th Century*.

Sauksme (Kempten, Allgäu, Vācijā) 1/2 (44/45): *Likteņīgie gadu simti*.

Latvju Vārds (Stokholmā) 31(305)–33(307): *Vēstures lielceļu malās*.

1949. CZ (Stokholmā), 2: *Kā angļu vēsturnieki spriež par Baltijas vēsturi*.

Latvju Vārds 52 (426): *Latvijas vēsture*.

1950. CZ 3(7): *Novados, ko mīl dievi un dzejnieki*.

1951. *History of Latvia. An Outline*. Stockholm. 2. iesp. 1957.

1952. *La Lettonie et le problème Baltique*. Paris.

Studi Baltici (Firenze), IX: *I lavori filologici e storici degli scienziati lettoni all'Estero*.

Latvju Enciklopēdija (Stokholmā). — II, 989–991: *Kartografija (Baltijas)* [daļa par senajām kartēm]; — III: 2099–2100: *Rīfeju kalni*.

Latvju Vārds 1(548): *Vēstule no Romas*. — 27(574): *Vasarīgas pārdomas*.

1953. CZ (Londonā), 11: *Kas ir Eiropa? Dažas laikmetīgas pārdomas par prof. Haļeckā grāmatu "Borderlands of Western Civilization"*. — 12: *Jūras un Eiropas mazas tautas*. — 16: *Kā daudzas Eiropas senās civilizācijas pārvērtās šā kontinenta mazajās tautās*.

1954. *Latvia and the Baltic Problem*. [Tlk. no franču oriģ., sk. 1952]. London.

Introductory words to well-disposed but very busy reader. Iev. grāmatā "Latvian Literature", Essays by J. Andrupis and V. Kalve. [Tlk. latv. oriģ. pirmpublicējums AtBr 18. nod. sākumā.] Stockholm.

Antemurale (Institutum Historicum Polonicum Romae, I: *La così detta preistoria Baltica*.

CZ 17: *Ats. par Arveds Schwabe, Histoire du Peuple Letton*. — 18: *Tikai dzejnieku izmisums*. [AtBr 17. nod. noslēgums ir šīs esejas fragments]. — 21: *Historiografiju kari; Kā Eiropas mazajām tautām jācīnās par savu vēsturi*.

Un (Stuttgart — Bad Cannstatt), rudens nr.: *intervija Mazo valšķu loma nākotnes*

Eiropā. [Interv., jubileju raksti utt., tāpat *ats.* latviešu izdevumos šajā AtBr pielikumā gan vispārīgi nav ietp., bet šeit būs vietā atzīmēt starptautiskās vārdnīcas. Savā laikā sakarā ar mēģinājumu dabūt *History of Latvia* par izplatītāju kādu pasaules slavenu apgādu (tas neizdevās) A. Spekke bija atsūtījis man izrakstu no *The International Who's Who*, Fifth Edition (1940, izdošanas vieta izrakstā trūkst). Jautāts tagad, vai viņš ir minēts vēl kādos tml. izdevumos, autors 6.10.1967. atbildēja: "Starptautiskie un speciālie *Who's Who* mani visu laiku citē, t. i., dod īsas bibliogrāfiskas ziņas un uzskaita galvenos darbus. Pēdējie, kas man ir: *The International Year Book and Statesmen's Who's Who*, 1960, Londonas izdevums (ik gadus to nevar nopirkt, jo dārgs), tur esmu atrodams 1428. lpp., un *Who's Who in America*, 1966–67, Čikāgas izdevums, 2012. lpp.". Šeit jāatzīmē tas *Reale Accademia d'Italia* sējums 1940 (*Sm.*), kas pieņemts AtBr 16. nod. un kur ir *event.* viena no pirmajām atzīmēm par A. Spekki starptautiskā uztverē, bet autors (šajā pašā vēstulē) saka: "Man *abu* šo sējumu vairs nav, nevaru uzdot lapaspuses"; nav izdevies tos dabūt arī citur (to dariju cerībā, ka atradīsies kādi *Convegno Volta* foto), bet laika meklēt vēlreiz, caur valsts bibliotēku savstarpējo apmaiņas tīklu, vairs nebija, jo šis ceļš ir diezgan lēns; (jāpiebilst, ka no krievu okupētām zemēm gandrīz nekā nevar dabūt pat šādā veidā.)]

Latvju Vārds 38(685): Prof. Arnolds Spekke (turp. tekstā): "parakstīdamies kā Latvijas Chargē d'Affairs, "The New York Times" 11. okt. numurā publicējis..." Seko satura atstāstījums — par Višinska lomu Latvijas okupēšanā. [Apzināt šos, amerikāņu periodikā izkaisītus, *iesniegumu rakstus*, kā tos apzīmē A. Spekke, kas pēc viņa vārdiem "lielajās šejienes avīzēs parādās bez jebkāda virsraksta, pietiek ar parakstu", nebija iespējams un tie šeit diemžēl nav parādīti, un nav ietp. arī latviešu laikrakstu atzīmes par šādiem iesniegumiem, resp., atreferējumi. Tie atrodami Latvijas sūtniecības arhīvā Vašingtonā.]

1955. Latvijas Brīvībai (New York, N. Y.), 1(7): *Ciņa par latviešu vēsturi.*

1956. *Senie dzintara ceļi un Austrumbaltijas ģeogrāfiskā atklāšana.* — 2. izd. (angļu val.) sk. 1957; 3. izd. (latv. val.) 1962 [iespiests tikai 1964].

Un 3: *Padomju Krievijas kolonālā imperija.*

CZ 29: *Eiropas senās mazās tautas; iedomātās grāmatiņas pagaidu kopsavilkumi.*

1957. *The Ancient Amber Routes and the Geographical Discovery of the Eastern Baltic.* [Tlk. no iepr. gadā iznākušās latv. grāmatas, kas skaitās kā tās 2. papild. izd.]

Trimdas Skola (Solna, Zviedrijā), 12: *Mūsu valoda, I.* [Tā ir īsa nodaļa — ievads šajā vairāku autoru rakstā, izcelta vēl ar salikumu (pustrekniem) un A. Spekkes vārdu minot tikai tekstā; (citām nod. ir arī virsraksti).]

1958. CZ 37: *Meklējot seno baltiešu pēdas.* [Daļēji ietp. AtBr 21. nod.]

Un 5: *Latvijas valsts 40 gadi.*

1959. *Baltijas jūra senajās kartēs.* Stokholmā.

Atmiņu brīži. Raksts grāmatā [resp. tās pielikumā] A. Bērziņš "Kārlis Zariņš dzīvē un darbā". Londonā.

BK: *Manas bērnības atmiņas.* [izd. un iesp. vietas BK nav uzdotas, izņemot 1966.; visas 1959–1963, 1966. iesp. A. Spekkes atmiņas ietp. AtBr.]

Trimdas Skola 16: Dr. phil. A. Spekkes — monografijas *Baltijas jūra senajās kartēs* fragmenti. [Šāds virsraksts ir saturā, burtnīcas vākā, bet attiecīgā lpp. 612 raksts nosaukts: "Mūsu tēvzemes un tautas meklēšana pasaules visvecākajās kartēs". (Tālāk seko A. Kurmjā raksts-konspekts stundai skolā par šo tematu.)]

1960. BK: *Manas lekcijas ārzemēs.*

Minutes of the Baltic Conference. Held at Bulduri in Latvia in 1920. Washington.

1961. *The Baltic Sea in Ancient Maps.* Stockholm.

BK: *Daži atmiņu stāsti no aizgājušiem laikiem.*

1962. *Some Problems of Baltic-Slavic Relations in Prehistoric and Early Historical Times.* Milwaukee, Wisconsin. (Marquette University Slavic Institute Papers, 15; t. i. kā atsevišķa broš. šajā sērijā).

The Polish Review (New York, N. Y.). VII, 3: *Poland's Place in the Baltic Region.* (Conference held on March 5, 1960, at Columbia University).

Un 9: *Baltijas jūra.*

BK: *Daži atmiņu stāsti no aizgājušiem laikiem.*

Laiks (New York, N. Y.), 22. dec.: *Leonardo da Vinči; Mona Liza Amerikā.*

Journal of Central European Affairs, University of Colorado, Janv.: ats. par *Istoriya Latviyskoy SSR*, I-III. Apr.: ats. par *Walter, Freiherr v. Ungern-Sternberg, Geschichte der Baltischen Ritterschaften.*

1963. Encyclopaedia Britannica (Chicago, III.) — III:51, 2: *Balodis Jānis*; — IV:658: 1: *Courland*; — IV:590. 1: *Čakste Jānis*. — XIV, 157: *Livonia*; — XXII, 477: *Ulmanis Karlis*; [2 pēdējie Sm.]

BK: *Daži atmiņu stāsti no aizgājušiem laikiem.*

Journal of Central European Affairs. — Janv.: ats. par J. Paul, *Europa im Ostsee-raum*; — okt. ats. par Goppers M., ed., *The Fallacy of Collective Farming.*

1964. *Latvija svešu novērotāju skatījumā un Latviešu garīgā pasaule.* Divas nod. [posmā par kultūras vēsturi] grāmatā: Edgars Dunsdorfs un Arnolds Spekke, "Latvijas Vēsture 1500–1600". Stokholmā.

The Slavonic and East European Review (London), dec.: ats. par Donnert E., *Der livländische Ordensritterstaat und Russland. Der livländische Krieg und die baltische Frage in der europäischen Politik 1558–1583.* [Par to autora 3.12.1967. vēstulē: "Pagaidām šie klāt kādu manu recenziju (laikam labāko, kādu esmu uzrakstījis), tās nav Jūsu sarakstā; pats žurnāla redaktors mani apciemoja Londonā 1964. gada rudenī; acimredzot viņiem recenzija bija svarīga." Lai atļauts tad šajā pēdējā piezīmē AtBr sleju korektūrā izdevējam vēl tikai izteikt cerību, ka lasītājs, protams, tas, kas lasa arī petitā saliktos daiļliteratūras grāmatu pielikumus u. c. tml. "balastu", būs uztvērīgs, ka šis te taču nepavisam nevar pretendēt nedz uz pilnību, nedz precizitāti, kas nepieciešama īstām bibliogrāfijām, un patiesībā, liekas, pat īsti negrib kļūt pedantiski sauss, un nav arī šeit tā nosaukts. Vēl tikai ar pateicību jāpiemin KB (stokholmiešiem tik parastais Karaliskās bibliotēkas apzīmējums), kur atrodas mūsu Valsts bibliotēkas LZL, par cik tos paguva līdz okupācijai iespiest, un kas bija viens no galveniem avotiem šim pielikumam, resp. tā pirmajai pusei. Citi lielākoties bija gadījuma materiāli, lai gan

starp tiem daži tāpat ļoti vērtīgi, piemēram, FFB (1925 un 1930); tikai retumis varēja izmantot pašas publikācijas. Tāpat robi, liekas, būs arī otrajā pusē — atsauksmēs sveštautiešu izdevumos, jo tās nav tikušas sistemātiski apzinātas un krātas. Klinten'ā, 5.6.1968. M. G.]

Mazputniņš (Toronto), 71: *Vēstule latviešu bērniem*.

1965. Labietis (Chicago, III), 30: *Baltijas dzintara tirdzniecība antikajā pasaulē*.

Ķēniņa Stefana ienākšana Rīgā un ciņas par Doma baznīcu. [Pārspiedums (ofsetā) no Dg 2–3, sk. 1932]. Lincoln, Nebraska.

Balts and Slavs. Their Early Relations, Washington.

Daugavas Vanagu Mēnešraksts (Toronto, Ont.), 3(101): *Pieredze Balkanos*. [Ietp. AtBr 12. nod.]

Latvija (Amerikā) (Toronto, Ont.), 9. janv. Nr. 3: *Mani studiju gadi Maskavā* [pārspiests no "Latviešu Akadēmiskās Ziņas", New York, N. Y.].

1966. Mare Balticum (Hamburg), 3/4: *Baltic amber Trade in the Ancient World*.

The Baltic Review (New York, N. Y.), 32: *The Baltic Problem Today*. — Paralēls izd. Revista Baltica (Buenos Aires), 16: *El Problema Báltico en la Actualidad*.

BK (iesp. Schwäbisch Gmünd, Vācijā): *Mani braucieni uz Albāniju*.

Un 17: *Atmiņas par Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes sāku-
miem un izveidošanos*. — 18: *Ķēniņa Stefana ienākšana Rīgā un ciņas par Doma
baznīcu*. [Ietp. AtBr 8. nod.]

Labietis 32: *Jatvingi*.

Vēstule [izraksts] Eiropas latviešu kultūras darbinieku kongresa [Stokholmā 1966. gadā] Rīcības komitejai. Prospekts (ar programmu).

Beveronijas Ziņotājs (Filadelfijā, ASV), 32: *Pro memoria*. [Sk. iepriekš — Un 18 — *Ķēniņa...*, resp. šis ir tas pats raksts ar citu nosaukumu]. Bez tam šajā nr. ir ziņas (angļu un franču valodā) par A. Spekkes publikācijām, kas jau agrāk daļēji bija atzi-
mētas Un u. c., ar autora komentāru, kā arī 4 attēli, kuros redzams A. Spekke.

1967. Daugavas Vanagu Mēnešraksts 1(111); *Kā Italijā sabruka fašisms*. [Daļēji ietp. AtBr 12. un 16. nod.]

History and the Latvian people. Rkr.. "Latvia; Country and people", ed. J. Rutkis, Stockholm.

Atsauksmes sveštautiešu izdevumos

BALTISCHE MONATSSCHRIFT, Rīga, 1928. Grāmatu apskatā 5. burtn. 307.–311. lpp. te atrodama Dr. A. Bauera atsauksme par ALT-RIGA IM LICHT EINES HUMANISTISCHEN LOBGEDICHTES VOM JAHRE 1595 (BAS. PLINIUS ENCOMIUM RIGAE). Pēc A. Spekkes vārda atzīmēts: *Professor der lettländischen Hochschule zu Riga*, bet pēc grāmatas nosaukuma vēl minēts, ka tā izdota ar Kultūras fonda atbalstu Rīgā, bez gada [tā ir iznākusi 1927.] un lpp. skaits 264.

16. gs. otrā puse un 17. gs. sākums Livonijas vēsturniekam ir Jāņa Briesmīgā, lauztās *Privilegium Sigismundi Augusti*, kalendāru nemieru un zviedru-poļu karu laiki. Šis valstiskās un konfesionālās sakarības ieņem jaunākajos vēstures, mūsu vēstures apcerējumos ne tik vien plašu, bet pilnīgi visu vietu. Ir, protams, zināms, ka tajos laikos bija arī humānisti, un pie tam ne tik vien mācīto vīru studiju istabās un skolās, bet arī pilsētas vecāko un diplomātu starpā. Livonijas humānistiskā literatūra ir arī guvusi savu bibliogrāfisku reģistrāciju. Tomēr humānisma vēsturei mūsu dzimtenes vēsturē nav pašai savas pienācīgas nodaļas; tā drīzāk vēl pieder antikvitātēm, nevis vēsturei. Iemesli visam tam tomēr mazāk meklējami nelabvēlībā apgūt šo garīgo kustību, bet gan tīri politisku interešu dominācijā šī laika vēstures apcerēšanā, kas, protams, nozīmē zināmas literārās attīstības nepienācīgu novērtēšanu. Ka šai ziņā te ir konstatējams prāvs robs, to jau vairāk kā pirms četrdesmit gadiem bija pamanījis Teodors Šimans (*Th. Schiemann*), un viņš arī bija mēģinājis novērst šo trūkumu. Bet pats Šimans bija tomēr pārāk politiķis, lai viņam šis mēģinājums būtu varējis izdoties; viņš apzīmē šo robu šādiem vārdiem: “vēsturiskā pētišana līdz šim laikam nav atradusi vaļas brīdi apskatīt šī laikmeta zinātnisko artistiski-intīmo lauku (*das wissenschaftliche Stilleben*)” (Livonijas humānista Daniela Hermana biogrāfiskajā skicē, 1886), un tajā ir labi sadzirdams spriedums, ka īstenībā tikai atpūtai lemtais pētnieks ir tiesīgs nodarboties ar līdzīgām sīkām mantām (*Belanglosigkeiten*); un tādā kārtā arī viņa paša tēlojuma galvenais temats nav vis minētā dzejnieka darbi, bet gan viņa personīgais dzīves ritums, pie kam politiskie notikumi, kas risinājušies Hermana laikā, kad viņš bija sūtnis pie Polijas galma, ir jo redzami izbīdīti priekšējā plānā. Tā nu tas izrādījās esam tas pats vecais ceļš, pa kuru gāja Šimans, un vēlākie — visi bez izņēmuma — viņam sekoja.

Tagad nu, pirms nedaudziem gadiem, profesors Spekke uzsācis sistematisku Livonijas humānisma zinātnisko un literāro izpauzumu pētišanu. Par savu tuvāko uzdevumu Spekke apzīmē Livonijas izcelsmes humānistisko tekstu iesaistišanu literatūras sakarībās, kādas tās raisījās 16. gs. vidus un otrās puses Vakareiropas garīgos strāvojumos; par savu tālāko uzdevumu — vēlās humānistiskās literatūras koptēlojumu Vidus- un Austrumeiropā (sk.: *Alt-Riga im Lichte* utt. ievadu). Tā nu ir programma, kas pirmajā acu uzmetienā varētu likties drusku par plašu, bet ir tomēr pilnīgi attaisnojama, ņemot vērā pētāmā objekta raksturu: mēs taču nevarēsim pienācīgi novērtēt Livonijā šos garīgās dzīves un radišanas veidus, ja mēs gribētu aprobežoties ar attiecīgās parādības pētišanu vienīgi šīs zemes iekšējās robežās. Spekkes pētījumi vēl šodien ir priekšdarba stāvoklī, proti, viņš cenšas savākt un izdot Livonijas izcelsmes humānistiskos tekstus. Līdz šim ir iespiesti: Rīgas humānista Salomona Frencela dzeja *De vera nobilitate et litterarum dignitate* ar komentāru, iekš: Filologu Biedribas Raksti V, 1925 (latviešu valodā), tad Livonijas humānista Eicedija dzeja *Danubius*; ar ievadu, iekš: Latvijas Universitātes Raksti, XII, 1925 (latviešu valodā), — un beidzot, pagājušā gada beigās, Basilija Plīnija dzejolis *Encomium Rigae*, ar ievadu un plašu komentāru vācu valodā. Spekke neaprobežojas, kā redzams no minētiem citējumiem, vienīgi ar tekstu publicēšanu: viņa “priekšdarbi” ievirza lasītāju ar saviem ievadiem un

komentāriem vēsturisko un literāro problēmu pašā dziļumā un sniedz tam jau skaidru ainu par to, ko varēs dot kādreiz gaidāmais plašais pārskats. Jo izcilā kārtā tas zīmējas uz viņa pēdējo darbu, *Encomium Rigae* izdevumu, kas ir mūsu pašreizējās atsauksmes objekts.

Grāmatas *Ievads* satur savā pirmajā daļā svarīgāko Livonijas 16. gs. otrās puses un 17. gs. sākuma humānistiskās literatūras darbu hronoloģisko pārskatu, kas izdarīts īsu piezīmju veidā par attiecīgo darbu stilu un saturu. Lai arī cik īsas, gandrīz gribētos teikt lakoniskas, ir šīs autora piezīmes, tomēr lasītājam no tām rodas skaidrs priekšstats par Livonijas humānisma būtību un attīstību. Pēc būtības šis humānisms sastādās no ļoti noteiktu priekšstatu, problēmu un stila paraugu cikla, kurus, nākot no Vakareiropas, uzņēmuši Livonijas rakstnieki un to sakausējuši ar vietējās izcelšanās problēmām; tā nu ir radusies livoniskā literārā tradīcija; šis process izveidojies ar svešo iespaidu pastiprināšanos un Livonijas dzejnieku tēlošanas pieaugumu. Šis attīstības pieaugošā līnija sākas ar Rotgeru Bekeru (*Rotger Becker*) (ap 16. gs. vidu) un, iesaistot sevi Henriku Montanusu (*Henricus Montanus*), Anselmu Trāgusu (*Anselm Tragus*) un Eicediju (*Eucaedius*), dod savu augstāko sasniegumu vietu Daniela Hermana (*Daniel Hermann*), Salomona Frenzela (*Salomon Frenzel*) un Bas. Plīnija darbos gadu simteņa pēdējā trešdaļā. Tad, pēc pirmajiem 17. gs. 10 gadiem, tā ātri sairst.

Šis grāmatas ievads, no vienas puses, ir labi izdevies pasākums attēlot humānistisko kustību Livonijā un līdz ar to uzskatāms par pamatu, no kura būs jāiziet turpmākiem pētījumiem šīnī laukā, — tāds ir viņa patstāvīgais nozīmīgums; no otras puses, šis ievads sniedz arī ļoti vēlamu papildinājumu komentāram, kas bieži iet ļoti daudz atsevišķo problēmu sīkumos.

Metode, kuru autors lietojis, sastādot savu komentāru, ir vēsturiskā: dzejnieka teksta atraisīšana (*Auflösung*) atsevišķos formu un motīvu elementos, un bez tam tā ceļa uzrādīšana, pa kuriem tie no saviem izejas avotiem nonākuši dzejnieka zināšanā un uztverē. Un te nu arvien ar jaunu prieku grāmatu pētīt var redzēt, ka autoram — un tas taču ir priekšnoteikums minētās metodes pienācīgai lietošanai — ir viņa rīcībā plašas un pamatīgas zināšanas ne tik vien par antīko un Vakareiropas humānistisko literatūru, bet arī par visu mūsu dzimtenes literāro un vēstures avotu materiālu.

Komentārs, pilnā mērā atbilstot savam uzdevumam, sniedz ne tikai bibliogrāfiskos norādījumus uz literāriem faktiem, kas stilistiski un arī pēc satura ir radniecīgi Plīnija tekstam, bet dod arī paralēlus tekstus, ja vajadzīgs *in extenso*¹, cik tas nu pašreizējā attiecīgajā pētniecības laukā iespējams, un pie tam tādā skaitā, ka liek saprast, kādā veidā Livonijas dzejiskās tradīcijas motīvi atrodami savos pirmveidos un izplatījumā arī ārpus dzimtās zemes robežām. Pieskarties visiem komentārā sniegtajiem faktiem nav mūsu atsauksmes iespējās, nav arī viņas uzdevums. Es izmeklēšu tikai dažus faktus, lai parādītu autora paņēmienus un tai pašā laikā nostādītu autora darbu tādā gaismā, kas man, visu pārējo neminot, jo ievērojamā kārtā padara bagātākas mūsu zināšanas attiecībā uz Livonijas vēsturi.

¹ Pilnībā. (*Latīņu val.*)

Viens no Plinija gandrīz 900 distihus aptverošās slavinājuma poēmas iemīļotiem motīviem ir lielas un bagātas tirdzniecības pilsētas Rīgas izcelšana. Tā kādā vietā tā tiek salīdzināta ar antīkās un modernās tirdzniecības centriem: Temesu¹, Korintu, Lisabonu, Kalkutu, Nirnbergu un Libeku; sīkā aprakstā dzejnieks slavina baznīcu, laicīgo iestāžu celtni, kā arī privāto māju skaistumu, bruģēto ielu tīrību. Šai vietā komentārs uzrāda paralēles ar Ovidiju, Liviju un Horāciju, kā arīdzan ar Bušiju (*Buschius*) un Eobana Hesa (*Eobanus Hessus*) pilsētas poēmām par Leipcigu un Nirnbergu, un pat tālāk mūsu Enkomija radniecību ar Damjano de Goešu (*Damiano de Goes*) Lisabonas aprakstu; kā tiešākais paraugs tiek pieņemta Sebastjana Minstera *Kosmogrāfija* un pierādījumi par Rīgas kā ievērojama tirdzniecības centra novērtēšanu nāk beidzot no Rusova hronikas, no Heinriha fon Ulenbroka *Encomium Urbis Rigae* un no paša Plinija poēmas *Par vējiem*. Šā paša motīva gaužām pievilcīgs variants ir tēlojums par vietējo zemnieku, lietuviešu un krievu preču pievedumiem ziemas laikā pa Daugavu; šai gadījumā stilistiski piepalīdzējuši Vergilijs, Klaudians un Ovidijs (gotu zemes ziemas apraksts!), un kā paralēli no tā paša laika tekstiem autors dod izsvilkumus no Seb. Minstera, R. Bekera (*Becker*), no Paula Jovija Maskavas apraksta, kā arī atsevišķus izrakstus no Laurentija Millera *Septentrionalische Historien* par Līvōnijas tirdzniecību ar Pleskavu. Un vēl tālākais variants: pirmo kuģu ierašanās pēc tam, kad osta atbrīvojusies no ledus, satur atskaņas, neskaitot antīkos autorus, no poļu dzejnieka Radvana *Radivilias* un no Heinriha Mollera elēģijas, sarakstītas Zviedrijas ķēniņa Jāņa ierašanās gadījumā Dancigā. Šai dzejiskajā variantā stāstīts, kā garā karavānā kuģi ar vēja piepūstām burām lēni slid pa Daugavu uz pilsētu, kā atskan mūzika un kā, lielgabalu šāvieniem dārdot, kuģi liek krist enkuriem pie pilsētas mūriem viens otram blakus. Šis pats motīvs par ostā iebrāucošu floti atkārtojas Plinija tekstā arī kādā citā gaužām interesantā vietā, proti, Līvōnijas atklāšanā, kuru veikuši Brēmenes ļaudis (*Aufseglung Livlands durch die Bremer*). Šo 16. gs. izplatīto leģendu Plinijs izveidoja par veselu romānu. Likteņa atdzītais vācu kuģis Daugavas grīvā rada savā mierā iztraucētā Daugavas dievā (*Dünagott*) milzīgu satraukumu, jo viņš paredz brīvo lībju neciešamu verdzināšanu. Viņš tomēr beidzot samierinās ar to domu palīdzību, ka iedzimtie, reiz tiem pret savu brīvību jāiemaina rietumu tikumi, baznīca un tiesības, nebūs izdarijuši nekādu ļaunu apmaiņu. Jaunatnācēji toties priecājas par skaistās un auglīgās zemes izskatu; viņi dodas uz priekšu līdz lībju apdzīvotām vietām, bet tie, šausmu pārņemti, meklē patvērumu savās būdās un ir nomierināmi tikai ar ilgām zīmju valodā vestām sarunām un pēc dāvanu saņemšanas, utt. Lai apgaismotu Daugavas dieva dzejisko tēlu, autors dod skaidrojumus par tā saucamo "upju dieva žanru" ar prāvu materiālu paralēlēm no antīkajiem un humānistiskajiem autoriem (arī dažiem līvōniešiem to skaitā). Bet galvenā tēma, proti, pirmā vāciešu satikšanās ar lībjiem, nav nekas cits, kā Minstera *Kosmogrāfijā* atstāstītie Kolumba un Amerigo Vespuči ceļojuma apraksti (attiecīgi citāti, cik tālu tie raksturīgi Plinijam, tiek sniegti

¹ Žurnālā ir iespiests *Themegos*, kas ir acīm redzama iespieduma kļūda; jābūt *Temesos*; tā ir slavena vecu laiku pilsēta Dienviditālijā, kas minēta Plinija poēmas 1167. rindiņā.*

komentārā). Tātad tīri eksotisks motīvs, kura atrašanās Plīnija tekstā mums dod tiešu ilustrāciju dzejnieka lielai mīlestībai uz tirdzniecību un kuģniecību: Plīnija laiks taču ir lielo atklāšanu un ģeogrāfijas zinātnes izveidošanās laikmets.

Otrais, arī stipri izceltais un bieži visādos variantos atkārtotais motīvs ir tehnika. Plīnijs, aprakstot baznīcu iekšējo iekārtojumu, tikai pavirši uzskaita šo baznīcu mākslas priekšmetus, altārus, sēdekļu iekārtojumu, u. tml., bet attiecībā uz ērģelēm sniedz pamatīgāku, sīkumos precīzu aprakstu. Ar tādu pašu patiku viņš kavējas pie kuģu iekārtas apraksta. Bet pārāk par visu mūsu dzejnieku aizgrābj pilsētas apcietinājumi. Ar mīlestību un sīku precizitāti viņš apraksta mūrus, torņus, vārtus, vaļņus, aizsargu redutes (*Vorwerke*), ieroču noliktavas, pulvera pagrabus, lielgabalus ar plašo un ar šauro stobru; viņš ir sajūsmā, aprakstot sprāgstošā pulvera troksni. Arī šai poēmas daļai autors sniedz rindu paraugu un paralēļu; papriekš Ariosto, tad Kamoīšu, arī dažus poļu dzejniekus. Arī Rīgas apcietinājumi izrādās bijusi bieži livoniešu un svešinieku aprakstu objekts.

Abi izceltie motīvi, tirdzniecība un tehnika, tātad izrādās esam svešas izcelšanās. Tomēr nav mums tiesību tos noraidīt ar nicīgu plecu paraustišanu kā importētu dzejas modi. Tieši Livonijā šie motīvi gūst īsto pamatu, kas bija radīts to uzņemšanai un sagādājis ar to intensīvas iedarbības apstākļus. Livonija bija pārvērtusies kolonija, tādēļ livoniešiem varēja būt tuva vēlēšanās kosmogrāfiju lasīšanā gūtos kairinošos iespaidus pārnest savas dzimtenes vēsturē un tādā kārtā dot lasītāju publikai Vācijā ne tikvien interesantu lasāmo vielu, bet arī pārdzīvot lepnas domas būt pašam kolonistam un, vērojot Rīgas torņus, apzināties savu iespēšanu būt par kultūras pionieri. Dziļas un spēcīgas izjūtas, kas izpaužas mūsu poēmas ikkatrā vārdā, neapšaubāmi pierāda, ka sveša literāra mode ir pārvērtusies personīgu pārdzīvojumu izpausmē. Un arī zem cietokšņa artilērijas sajūsmīgošā apraksta jūt rēgojamies nopietnu īstenību. Ar pateicību jāapsveic, ka autors neaprobežojas uzrādīt varbūtējus paraugus Plīnija niknajiem uzbrukumiem "Sarmatijas hiēnai" un "Basiliskam"¹, kas bija izpostījis Livoniju, bet no Rīgas mūriem ar kājstarpē iekniebtu asti griezās atpakaļ, bet arī dod lasītājam iespēju gūt spēcīgu iespaidu par krieviem un viņu barbarisko kara vešanu no veselās to laiku ziņojumu rindas. Tādu iespaidu bija atstājis livoniešos Jāņa IV iebrukums, un tādā kārtā varam saprast dzejnieka īstās jušanas, kas izpaužas minētos nievājošos epitetos. Tāpat nav vienīgi retorisks greznojums tā vieta poēmā, kurā Plīnijs, kā jau pirms viņa livonietis Eicedijs, piešķir Rīgai vietu blakus Vinei Eiropas aizstāvēšanas cīņā pret Āziju; tā ir tā pati doma — gan izteikta citādā veidā —, kuru izteic H. Montanus 1557. gadā, pielīdzinot krievu uzvarētāju Pletenbergu grieķim Temistoklam.

Pēc poēmas galveno motīvu apskata mums rodas neapšaubāma pārliecība, ka ar humānisma iespīēšanos Livonijā ir pastiprināta apziņa (varbūt pat pirmo reizi radīta?) par mūsu dzimtenes neatraisāmām saistībām ar Eiropu, sakarībām pašā vēsturiskajā norisē un kultūras mērķos. "Dzejniecīpi" un "skribenti", līdz šim tādēļ vien nicinātie, ka viņu darbi neatbilst mūsu gaumei un bez tam it kā nedod arī nekādas

¹ Pēc to laiku priekšstatiem briesmīgs un indīgs pūķis.*

lietojamas liecības vēsturiskai pētišanai, līdz ar šo viņu izcelšanu iestājas vēsturisko faktoru rindā. Mēs viņos atzīstam vismaz to spēku daļas paudējus, kas Livonijai bija bijuši vajadzīgi, lai pārciestu krievu karu katastrofu un tai sekojošo poļu apspiešanu, pārciest nevis daudzos atsevišķos notikumu faktos, bet gan kā kulturāli politiskai vienībai. Tas pētnieks, kas nu turpmāk izvēlēsies savam darbam apstākļus Livonijas 16. gs., vairs nedrīkstēs ignorēt “zinātnieku intīmos pārdzīvojumus” (*Stilleben der Gelehrten*).

Pašreiz mums tas ir mazs pulciņš, kas pēti humānisma izpausmes 16. gs. 90. gados un 17. gs. pirmajā gadu desmitā. Bet profesora Spekkes darbs ļauj cerēt — un tas ir pamats turpmākiem pētījumiem —, ka šis pulciņš pieaugs skaitā: biogrāfiskās piezīmes par Pliniju ievada otrajā nodalījumā (lielāko tiesu līdz šim nepazīstamas arhīvu ziņas ar mag. A. Feiereizena kunga laipnību nodotas autora rīcībā) dod mums veselu rindu mūsu dzejnieka draugu un uzskatu līdzgaitnieku. Šo jauno materiālu sagādāšana visus tos ir pievedusi tuvāk mūsu redzes laukam.

Mūsu spriedums par Spekkes grāmatu, kopā saņemot, var vienīgi būt vislabvēlīgākais: pateicoties tam vēsturiskajam materiālam, kas ir apstrādāts, un pateicoties autora izcilajām īpašībām (*ausgezeichneten Qualität*), šī grāmata ir vērtējama kā viena no visievērojamākām publikācijām mūsu vēstures literatūrā visā pēckara laikā.

JUTRO [— Rīts, laikraksts slovēņu valodā Dienvidslāvijā]; Ljubljana, 2.3.1940., Nr. 51, lpp. 3; raksta “Kultūras apskats, Latvija” sākums.

“Edizioni Roma” izdod sēriju “Il Mondo d’oggi”, kuras uzdevums ir sniegt iespēju pamatīgāk iepazīties ar dažādām valstīm un tautām. Pēdējā laikā tajā iznākuši trīs krājumi: *Bulgaria*, *Ungheria d’oggi* un *Lettonia*. Ievadu visiem trim rakstījis mūsu cienījamais draugs un slovēņu dzejas tulkotājs profesors Dr. Luidži Salvīni (*Luigi Salvini*), kas veltī savas plašās zināšanas kultūras sakaru izveidošanai un svešu tautu iepazīšanai. Pirmās divas grāmatas jau tika apskatītas, šodien pakavēsimies pie krājuma LETTONIA, kas mūs iepazīstinās ar vienu no [mums] vismazāk zināmām Baltijas valstīm. Starp visām šīs dienas mazo tautu ciņām par brīvības saglabāšanu un netraucētas nacionālās attīstības iespējām Latvijai jāpievērš sevišķa ievēriba. Ievadā L. Salvīni uzsver, ka krājuma līdzstrādnieki kondensējuši savos rakstos kā atsevišķo pētījumu, tā moderno teoriju jaunākos atzinumus par tām problēmām, kas viņus nodarbinājušas, un tādā kārtā tās ir viegli pārskatāmas šajā itāliešu grāmatā — “visjaunāko un pilnīgāko darbu apvienojumā, kāds vien par Latviju līdz šim ir iznācis”.

Grāmatas *Lettonia* pirmajā vietā liekams raksts “Latviešu tautas vēstures sintēze”, kas pieder Arnolda Spekkes spalvai. Sava apcerējuma ievadā autors iztīrā Baltijas vēstures problēmu attīstības kompleksu, kas ir diezgan tumšs un samezglots, jo sadalģkots ir senā vēsture tām tautām, par kurām spriež, ka tās ir “atliekas no senajām rasēm, kas kādreiz apdzīvojušas daudz lielākus plašumus... Tās ir vissenāko civilizāciju atliekas, kas stāsta mums par nezināmām gadsimtu drāmām, liecina par plašām un

milzīgām cilšu un tautu kustībām un vēstures asiņainām konvulsijām, kur citādi mums bieži nav nekādu ziņu, vai arī ir tikai taisāmi ģeogrāfiski slēdzieni. Kā tad ir sevi pasargājušas šīs samērā mazās atliekas un saglabājušas veselas savas izteiktās etniskās īpatnības, kamēr pagājušos gadu tūkstošos ir pilnīgi sabrukušas tik daudzas valstis un impērijas?” Problēma par šīm senajām ciltīm pie Baltijas jūras ir neapšaubāmi ievērojama, un autors pūlējies, cik vien iespējams, skaisti attēlot svešajam lasītājam vienas no tām — latviešu — vēstures liktenīgo attīstību, [to], kas saglabājuši sevi līdz mūsu dienām, neraugoties uz gadsimtiem [ilgo] te poļu, te vāciešu vai krievu apspiešanu un uzkundzēšanos. Neraugoties uz visu, latviešu tauta tomēr varējusi nevis tikai paturēt savu īpatnējo savdabību, bet pat aktīvi attīstīties kopš deviņpadsmitā gadu simta sākuma līdz mūsu dienām, tātad — vairāk kā vienu gadu simteni. Šisdiens Latvijas valsts ir loģiskas sekas daudzu paaudžu sīkstam darbam. Vajadzīgs tikai pieminēt latviešu mitoloģijas mūžseno tradīciju, kas saglabājusi sevi visu tautasdziesmās līdz mūsu dienām tā, kā tās dzied vēl joprojām...”

TULIMULD [— Degošā Zeme, žurnāls igauņu literatūrai un kultūrai], Lund (Zviedrijā), 1951, Nr. 2, lpp. 151–153, K. Draviņa rakstā “Latviešu literatūra trimdā”.

...Tāpat arī latviešu grāmatu izdošana Zviedrijā ir saistīta ar lielām grūtībām. Neraugoties uz to, tiek turpināta veselas rindas grāmatu iespiešana. Starp tām no jauna arī profesora A. Spekkes aptverošais darbs “Latvijas Vēsture”. Darbā ir tā jaunizdevums angļu valodā.

SVENSKA DAGBLADET, lielajā zviedru konservatīvo laikrakstā Stokholmā, precīzāk, tā literārajā pielikumā (Bokbilaga) 10.11.1951. g. Nr. 305 parādījās pirmā atsauksme par HISTORY OF LATVIA, An Outline. Virsraksts: “Latviešu Vēsture” (*Lettisk Historia*), kas iet pāri divām slejām; virs tā Rīgas attēls ar zviedru floti Daugavā 1656. g. no šīs grāmatas 225. lpp. Autors: Ādolfs Šīks (*Adolf Schück*) (sk. piezīmi atsauksmes beigās).

Latviešu un igauņu trimdinieki, kas tagad ved skarbu eksistences cīņu rietumu zemēs, ir vairākkārt pierādījuši savu gatavību nest patriotiskus upurus. Šīni sakarībā gribu pieminēt plašo jubilejas izdevumu, ar kuru igauņu zinātnieki 1949. gadā atzīmēja Tērbatas universitātes atjaunošanas 30 gadu piemiņu, kā arī Latviešu enciklopēdiju, ko pašreiz Stokholmā rediģē un izdod profesors A. Švābe. Šīnis dienās Zviedrijā iespiests un izdots angļu valodā pārskats par Latvijas vēsturi, kas aptver ne mazāk kā 436 lpp. un ir bagātīgi apgādāts attēliem un paskaidrojošām kartēm. Autors ir pēdējais Latvijas Republikas sūtnis Romā Arnolds Spekke, kas agrāk darbojies kā profesors romāņu valodās Rīgas universitātē. Viņa darbam svarīga misija — noskaidrot rietumu pasaulei,

ka latviešu tauta var atskatīties uz senu kultūru un vēsturi un ka viņa nu jau vienpadsmit gadus izcieš smagāko likteņa piemeklējumu, kopš viņa 13. gadu simtenī bija zaudējusi savu nacionālu patstāvību.

Šo rindu rakstītājam jēdziens "Latvija" pirms 1918. g. bija nepazīstams, tik vāji priekšstati par to toreiz bijuši ārzemēs. Vēstures stundās mēs iepazīnāties ar apzīmējumiem Igaunija, Vidzeme un Kurzeme (*Estland, Livland och Kurland*), bet neviens mums nepaskaidroja, ka vairāk kā pusi no Vidzemes un visu Kurzemi apdzīvo latvieši (*letternas folkstam*). Lībieši un kurši jau kopš viduslaikiem, praktiski ņemot, bija izmirušas tautas, kas saplūdušas vienā lielākā. Jau 13. gadsimtā kā latviešus, tā arī kuršus un lībiešus bija sev pakļāvuši vācu ordeņa bruņinieki, kas par savu oficiālo uzdevumu bija sprauduši iznīdēt pagānu ticību baltiešu zemēs. Tāds Baltijas vēsturē bijis ievadijums nozīmīgajam laikmetam (*den märkliga period*), kas galīgi noslēdzies 1939. g. rudenī, kad Hitlers noslēdza savu draudzības līgumu ar Staļinu un sauca tās [Baltijas] iedzīvotāju vācu tautības minoritāti "*heim ins Reich*"¹. Pusgadu vēlāk brīvās Latvijas Republikas pastāvēšana, kas bija ilgusi mazliet pāri par divdesmit gadiem, izbeidzās ar krievu okupāciju, un Latvija tika pārvērsta par vienu no Padomju Savienības tautas republikām.

Apmēram 700 gadus latviešu tautai bija jādzīvo politiskā nebrīvībā — vispirms zem savdabīgās (*sāregna*) vācu ordeņa valsts, vēlāk sadalītai poļu un zviedru valstu starpā, un, beidzot, pievienotai Pētera Lielā pārveidotai Krievijai. Neraugoties uz šiem mainīgiem likteņiem, latviešiem ir laimējies tiktāl saglabāt savu nacionālo īpatnību, savu valodu un savu zemnieku tautas kultūru (*allmoge kultur*), ka pēc krievu ķēizārvalsts sabrukuma viņi spēja nodibināt savu patstāvīgu republiku.

Latvijas vēsturi var rakstīt divos atšķirīgos skatījumos: vai nu valdošās baltvācu kārtas, vai arī tās varai pakļautās latviešu zemniecības. Tā ir kā drānas gabals ar vienu spožo labo un otru neizskatīgo kreiso pusi. Spekke dara pareizi, pasvitrodams, ka abi šie skatījumi apvienojami un ka latviešu vēsturi ir nepieciešams skatīt tās atkarībā no pasaules vēstures. Autora nacionālā nostāja tomēr liek viņam stipri iesaistīties savu tautiešu polemikā pret baltvācu vēsturnieku darbiem. Tas ir pašsaprotams, ka ārpusstāvošam ir grūti spriest, cik tālu tā ir pamatota. Tomēr jāaizrāda, ka baltvācu vēsturnieki nekad nav tiekušies apskatīt latviešu tautas likteņus laikiem cauri, viņu nolūks bijis tēlot to Baltiju, kas vairāk nekā pus gadu tūkstoši saņēma savas politiskās un kulturālās savdabības zīmogu (*särpregel*) no vāciskiem dižciltīgiem, vāciskās lielpilsonības un no galvenā kārtā vāciski ievirzītās garīdzniecības.

Vācu feodālo kundzību, kas bija Baltijā (tātad ne vien tikai Latvijā, bet arī Igaunijā), tomēr nevar vienmēr pielīdzināt patvaļai, apspiešanai, izsūkšanai un zemnieku mocīšanai (*bondplågeri*). Paceļas jautājums, vai citās zemēs Eiropā tajā pašā laikā vienkāršiem ļaudīm apstākļi bija daudz labāki? Domas denacionalizēt savus "nevācu" dzimtļaudis baltvācu baroni atbīdīja tālu, latviešu zemnieku pūliņi darbā veidoja pamatus viņu valdošajam stāvoklim. Tikai vācu kultūras caurstrāvētās pilsētās —

¹ "Mājup uz Vāciju". (*Vācu val.*)

pirmā kartā dominējošā Rīgā — latviešu amatniekiem bija izdevība mainīt valodu un tautību.

Būtu grūti noliegt to, ka rietumzemju kultūra, kuru vācu iekarotāji ievadīja Baltijā, līdzī nesot gan labu, gan ļaunu, tomēr ilgi ir pasargājuši latviešus un igauņus no tā, ka viņi tiktu iesūkti krievu tautas jūrā. Bet nenormāli un liktenīgi bija tas, ka šī feudālā kundzība savā būtībā pastāvēja vēl 19. gadu simtenī, tātad laikmetā pēc Franču revolūcijas un zemnieku brīvlaišanas, kas bija šīs revolūcijas paliekošais iznākums. Tamdēļ agrārie apstākļi Baltijā rāda anomāliju tādā apgabalā, kas, neskatoties uz piederību krievu ķeizārvalstij, tomēr skaitījās sevi par rietumzemju kultūras loka sastāvdaļu. Latviešu nacionālā apziņa uzdīga pamazām, vispirms starp nedaudzajiem intelektuāļiem un zemniecībā, pēc tam pieaugošajā strādnieku šķirā pilsētās.

Tā latviešu nacionālā kustībā izveidojās divi šķirti novirzieni, kas noteica tautas vēlākos likteņus. Viens, pamatā konservatīvs — laucinieki, kuru vienīgā vēlēšanās bija būt par sava paša zemes stūrīša īpašniekiem, un otrs — radikālā strādnieku šķira ar marksistiskiem ideāliem. Abus apvienoja kopējā vēlēšanās likvidēt baltvācu minoritāti [t. i., viņas noteicošo lomu, tulk.] Latvijā. Tas piepildījās, kad pēc Latvijas atbrīvošanas baltvācu dižciltīgie pazaudēja savus milzu īpašumus, bet tā vietā ar gadiem arvien stiprākas pieauga pretrīķības starp zemniekiem un strādniekiem. Kā trūkumu Spekkes grāmatā varētu atzīmēt to, ka viņš tik maz apskata sešgadīgo posmu brīvās Latvijas vēsturē, kad zemnieku līderis Kārlis Ulmanis bija republikas diktators. Mūsu priekšā te ir skaidra paralēle tā laika Dolfusa režīmam Austrijā ar tās fronti pret "austromarksismu". Nekas nav pastāstīts par Ulmaņa mēģinājumu gādāt par korporatīvu sabiedrisku iekārtu un ierobežot saimnieciskās dzīves brīvību ar jauniem valsts monopoliem. Ka idejām visai nabadzīgais Ulmanis uzskatīja fašistisko Itāliju par paraugvalsti, to nevarētu noliegt. Bet neapstrīdams ir tas, ka viņa diktatūras režīms piederēja pie vismaigākajiem 1930. gadu Eiropā — to vistuvāk varētu salīdzināt ar režīmu, kādu Salazars joprojām uztur Portugālē.

Latviešu traģiskais liktenis ir tas, ka viņu zeme atrodas ģeopolitiski apdraudētā joslā. Kopš viduslaikiem Latvija tāpēc ir bijusi rietumu un austrumu zemēm par kara lauku viņu strīdos. Nepelnīti viņas iedzīvotājiem tad gadu simtu tecējumā nācies izciest nedzirdētas mokas. Un pēc 1940. g. padomju-krievu okupācijas, ar plašajām aizvešanām uz austrumu un vistālāko ziemeļapgabalu (*arktiska*) koncentrācijas nometnēm, uz spēles ir likta visa latviešu tautas eksistences turpināšanās. To visu Spekke ir skaidri parādījis savā labi izveidotā (*vāldisponerade*) darbā, sniedzot pamācošu ieskatījumu arī mūsaiķu pasaules vēsturē. Viņa grāmata tādēļ ļoti jāieteic visiem tiem, kas interesējas par Austrumeiropas vēsturi. Sevišķi ieteicams šo grāmatu iegādāties publiskām bibliotēkām, kur sen jūtams modernās literatūras trūkums Baltijas vēsturē.

Izdevēja K. Gopera piezīme. Ā. Šīks (*A. Schük*) zviedru vēsturnieks un latviešu bēgļiem labā atmiņā palikušais, brīvvalsts gados vairākkārt bijis Latvijā, personīgi pazinis A. Spekki un arī Romā iebraucot allaž viņu apmeklējis. Augšējo atsauksmi papildina viņa tā paša laika apkārtraksts lielākām bibliotēkām Zviedrijā, Dānijā, Norvēģijā un Somijā: "Ar Padomju Krievijas okupāciju 1940. g. Baltijas republikām

tikušas nolaupītas viņu brīvība un patstāvība. Vienpadsmit aiztecējušos gados šī traģēdija devusi skaidru liecību tam, cik neaizsargātas ir mazās tautas pret lielas valsts uzbrukumu. Rietumu zemēs diemžēl pārāk maz zina Baltijas tautu pagājušo laiku vēsturi” ... “Latvija kopš neminamiem laikiem ir bijusi Baltijas centrs. Spekkes darbs tādēļ aptver ne tikai Latvijas vēsturi, bet apskata arī citu valstu tautu likteņus no pašiem sākumiem un līdz tagadējam laikam. Sevišķi vērtīgi ir Spekkes tēlojumi par vācu okupāciju viduslaikos, Zviedriju viņas lielvalsts laikā, un savdabīgo stāvokli, kādu Baltijas provinces ieņēma agrākajā krievu ķeizārvalstī, tāpat par divdesmitgadīgo patstāvības laiku. Tāpēc ļoti ieteicu šo izcilo apskatu (*unmärkta sammanfattning*), kas sniedz aptverošu pārskatu par rietumu lasītājam pa lielākai daļai nepieejamo vēsturisko literatūru.”

THE TIMES, Literary Supplement, No 2609. London, 1.2.1952. Virsraksts: “Viens Eiropas stūris” (*A Corner of Europe*). Recenzija iespiesta bez tās autora vārda, t. i., kā redakcijas atsauksme. Ši ir viena no tām (divām), kurām A. Spekke pieskāries savās atmiņās, sk. 220. lpp.

Dr. Spekke savu grāmatu iesāka rakstīt Romā, kur viņš bija Latvijas sūtnis, 1940. gadā, “kad viņš pazaudēja savu dzimteni”. Reiz nu grāmatas publicēšana Itālijā tapa neiespējama tās sabrukumā, itāliešu valodas oriģinālais manuskripts tika pārtulkots latviešu valodā, un tam tika pievienots tāds skaits papildinājumu no redzamu Latvijas bēgļu puses, ka jaunais teksts, paša autora spriedumā, var tikt uzskatīts “par otro oriģinālu”. Apskatāmais angļu izdevums, kas ir bagāts labām un skaitliski daudzām ilustrācijām, sevi ietver arī vairāk no zinātnisko atziņu pulka, kas atrodams latviešu kolonijas locekļos Skandināvijā. Līdzīgi visām vēstures grāmatām, kam ir paliekoša vērtība (*all histories that count*), šis izdevums ir kaut kas vairāk nekā zinātniska pētījuma darbs, jo nelīdzīgi to vairumam, iespējami sasniedzamā šīs nācijas zinātnieku un mākslinieku daļa šķiet esam zināmā mērā piedalījušies grāmatas sagatavošanā, nemaz jau nerunājot par tiem latviešu patriotiem, kas, neraugoties “uz baltiešu bēgļu bēdīgajiem finansiālajiem apstākļiem”, ir piedalījušies latviešu un angļu izdevuma segšanā.

Grāmatā ir vēstures formā izteiktais apgalvojums ka “tie gadu tūkstoši, kurus mēs uzticīgi nodzīvojam un izturējam Baltijas jūras krastos, ir, galu galā, vairojuši mūsu spēkus”. Tai pašā laikā tā ir arī visnobriedušākais un reprezentatīvākais jaunās Latvijas skolas auglis Latvijas vēstures pētišanā, tās skolas, kas izauga [iznira] šai gadu simtenī un sāka aizvietot vācu skolu gadu simta 30. gados. Šīs abas skolas, starp citu, šķiras arī tai ziņā, ka latviešu vēsturnieki piegriež lielāku uzmanību arheoloģijas un folkloras datiem savā centībā ievietot vēstures ainā arī “drēbes kreiso pusi”, t. i., pašu zemnieku tautu, kuru vācu skola ignorēja lielākā vai mazākā mērā.

Dr. Spekkes uzsvars uz savas zemes vienkāršiem ļaudīm ir tipisks nacionālajām historiogrāfijām, kas tagad parādās zemēs, lielākās nekā viņa zeme, kas vēlāk pacēlās

no politiskās un kultūras atkarības. Lai kādas būtu šo vēsturisko nacionālismu vājās puses, tie acīmredzot vairo mūsu zināšanas, kā to dara arī šī grāmata, jo izvelk gaismā visus vietējo attīstību datus, kādus tie var atrast. Tas ar laiku var sniegt vairāk liecību svāra tām pašu zemē konstatējamām sociālām un idejiskām pārmaiņām, kā noteicošiem vēsturiskiem faktoriem, pretēji migrāciju, iekarojumu un ārējo kulturālo iespaidu aprakstiem. Šāda veida apsvērumi tomēr neattiecas uz apskatāmo darbu, kas nelāgo (*is innocent*) par zemes sociālo struktūru, lai gan apskata to Eiropas stūrī, kurā cilšu institūcijas turējās ilgi un kur kristiānisms kā pārejas līdzeklis no cilšu organizācijas formām uz plašākām formām nāca ļoti vēlu. Dr. Spekke nav arī palīdzīgs vēsturniekiem, kad īsti lokāli piemēri šai vēsturiskai drāmai (*crux*) ir meklējami viņa paša zemē. Tā uzstādīts jautājums varētu likties naivs, bet ne vairāk, kā Dr. Spekkes stāsts par komunistu valdību un tās gāšanu 1919. gadā, par politiskiem apstākļiem neatkarības laikā, par Latvijas uzsūkšanu Padomijā 1940. un par krievu atgriešanos 1944. gadā. Latviešu vēstures skolai ir pašai savas drēbes kreisā puse.

Liberālas kultūras piekritēji, līdz šim laimīgāki nekā autors ar (savas zemes) ģeogrāfiju, neizbēgtu savai dvēseļu šķīstīšanai, ja viņu priekšā noliktu tos pēdējo divu nodaļu bezcerību murgus, kurus rada sarkanie un brūnie iznīcinātāji, kā tas jāpiedzīvo Dr. Spekkem un viņa līdzstrādniekiem. Viņa piezīme: "Tāda ir dzīve tautu un impēriju krustceļos", sniegta attiecībā uz Livoniju divu lielo tās kaimiņu karu gadījumā pirms diviem gadu simtiem, radās īsti lokālu obertoņu [vispārinājumu] veidā. Un to pašu var teikt par latviešu karavīru apbrīnojamo varonību Kurzemē Otrā pasaules kara pēdējās dienās, ar ko noslēdzas grāmata. Bet tomēr nav izdarīts mēģinājums nolikt istā fokusā vācu un latviešu karavīru elementu proporciju šai izturības cīņā, nav pat speciāli pieminēti pirmie. Tā nu ir dabīga un attaisnojama lieta tādā darbā, kas rakstīts tik traģiskos (*bitter*) apstākļos un kam ir tik augsts nacionāls uzdevums (tautas) vēsturē, bet šī faktu izlase ir arī tipiska, tāpat kā attiecīgais emfatiskais uzsvārs grāmatas pēdējās trīs nodaļās. Ārpusē stāvošam vērotājam ir svarīgi arī sīkie fakti.

THE SCOTSMAN. Edinburgh; atsauksme parādījās 27.3.1952. (tā saņemta norakstā, kamdēļ te nav uzdots laikraksta nr.). Virsraksts: *Latvian History*, un tad seko nosaukums *History of Latvia* un citi dati. Tāpat kā iepriekšējai, recenzenta vārds trūkst.

Skotijas vēsture, kuru būtu uzrakstījis anglis karaļa Edvarda I vai Edvarda III valdīšanas laikos, nebūtu pieņemama skotiem kā pienācīgs neatkarības kara apraksts. Tā to latvieši sajūt attiecībā uz tām viņu zemes vēsturēm, kas sarakstītas vācu iespaidā. Arī krieviskā versija būtu nepieņemama. Tādēļ radies šis sējums. Tas ir mēģinājums uzvest Latvijas vēsturi no latviešu viedokļa. Tas skaisti izdots un smalki veidotām tautas mākslas ilustrācijām, senu karšu reprodukcijām un attēliem, kā arī jaunāko laiku fotogrāfijām izgreznots.

Apmēram pēdējās simt lapaspuses apskata nacionālo kustību, kas arī noveda pie

Latvijas kā neatkarīgas valsts rašanās 1918. gada novembrī. Vēlāk, 1939. gadā, Hitlers atsauca apmēram 90 procentus no Baltijas vāciešiem, kurus pa daļai iespaidoja vācu iebaidīšana, ka Latvijai paredzama sovjetizācija. Tas arī notika 1940. gadā, un viena no šīs grāmatas nodaļām apraksta desmit svešas okupācijas gadus — papriekš krievu, tad vācu, tad atkal krievu.

Nacionālā kultūra

Šīs grāmatas nozīme tomēr galvenām kārtām meklējama nevis jaunāko laiku, bet gan Latvijas senajā vēsturē. Protams, ka nacionālās vēstures tendencē ir drusku tiek-smes glorificēt pagātņi, parādīt, ka šīs tautas senči nevar tikt uzskatīti par barbariem, ka viņu civilizācijas līmenis bijis vērtīgs (*interesting*) indoeiropiešu tradīcijas ietvaros un ka cauri visām vēstures pārmaiņām šī nacionālā kultūra ir varējusi pastāvēt. Tas tiek izcelts latviešu tautai kā cerību pamats. Neraugoties uz gadu simtu ilgo apspie-šanu, pati tauta, tā tas tiek pateikts, ir bijusi spējīga saglabāt neatkarīgās kultūras pamatus. Un klāt tiek pievienots uzmodinošs apalvojums, ka daudzas impērijas ir kā milži uz māla kājām.

Ir vācu, ir krievu vēsturniekiem ir tendence noliegt vai ignorēt faktu, ka 11. gad-simtā latviešiem būtu pastāvējusi jebkāda politiska vai nacionāla organizācija. Tie, piemēram, ir vienis prātis apgalvot, ka Jersika Daugavas (*Dvina*) krastā ir, bez šau-bām, kādas senās krievu prinča valsts galvaspilsēta. Bet šai grāmatā nu ir parādīts, ka bagātais arheoloģiskais mantu klāsts, tur atrastais nesen izdarītos izrakumos, ir tīri latvisks, datējams ar 10. līdz 13. gadu simtu. Vienīgi divos kapos ir konstatējams daļējs lietuviešu iespaids. Kā tad nu šī “neapšaubāmi krieviskā valstiņa” varēja tā pazust? Tas ir tipisks piemērs, kā šai vēstures grāmatā tiek analizētas attiecīgas problēmas.

Latvija bija eksponēta vikingu, vācu, zviedru un krievu iebrukumiem. Šīs mūsu zemes lasītājiem pienāktos apsveikt apskatāmo sējumu kā ievadu Baltijas sektora sa-režģītajā vēsturē. Maz grāmatām pasaulē ir bijis tik raibi sarežģīts liktenis, iekams tās par tādu tika, kā šai. Pirmsākumā sarakstīta itāliešu valodā 1940.–43. gadā ar cerībām to publicēt Itālijā, tā palika neiespiesta līdz 1946. gadam, kad manuskripts tika pār-tulkots latviešu valodā. Tagad nupat tā ir pārtulkota no latviešu angļu valodā un visā šai starplaikā ir izdarīti plašāki labojumi.

INTERNATIONAL AFFAIRS, Vol. XXVIII, No. 2, April 1952. Published quarterly by the Royal Institute of International Affairs. Page 243: *History of Latvia* utt. [Tulkots no atsauksmes noraksta, kas toreiz saņemts no Romas grāmatas autora rokrakstā un ar viņa piezīmi lapas apakšā: “Tāpat kultūras nešana pārvērtusies par *marauding expeditions*!! Tā sagrūst veco uzskatu pilis.”]

¹ Laupītāju karagājieni. (*Angļu val.*)

Dr. Spekkes grāmata sedz daudz plašāku lauku, nekā min virsraksts, jo tā apskata ne tikai Latviju, kas sasniegusi savu nacionālo patstāvību 1918. gadā, bet vispār Baltijas novadu vēsturi no visagrākiem laikiem līdz mūsu dienām. Pateicoties savam ģeogrāfiskam stāvoklim, šie novadi ir bijuši avots mūžīgiem stridiem, un to vēsture tāpēc ir apkārtējo vikingu, slāvu un teitoņu laupīšanas (*marauding expeditions*) vēsture un vēsture tiem ekspansiju spiedieniem, kurus radīja ģermāņu, Livonijas ordeņa un beidzot zviedru, poļu-leišu un krievu valstis. Visu šo varu jūklī, kas pūlējušās pārvaldīt Baltijas novadus, Spekke atrod — neatlaidīgā cīņā par iespēju pārdzīvot, neraugoties uz visām grūtībām — to etnogrāfisko grupu, ko sauc par latviešiem. Kad Franču revolūcijas lozungi bija devuši nacionālo atdzimšanu visā Eiropā, arī Latvija radīja pati savu nacionālo kustību, savu pašas nacionālo inteliģenci, literatūru un politiskus grupējumus, neskatoties uz vācu virsšķiras un krievu pārvaldes divkāršo spiedienu. Tikai pēc Krievijas lielinieku revolūcijas Latvija beidzot ieguva nacionālo neatkarību.

Tiešais kara lauks Pirmā pasaules kara laikā un tūlīt pēc tā, jaundibinātā valsts tomēr parādīja labu saimniecisku progresu, lai gan Otrā pasaules kara priekšvakarā zeme sasniedza tikai 16. vietu dzīves standarta ziņā starp citām Eiropas zemēm.

Posms abu karu starpā un notikumi pēc tam aizņem pēdējo un mazāko daļu grāmatā, kas ir zinātniska un labi dokumentēta, lai gan lasīšanai tās stils vietām ir diezgan smags. To atsvaidzina daudzas noderīgas kartes un pārskati, lieliski attēli, indekss un bibliogrāfija uz astoņām lappusēm.

Margaret Dewar

IL MESSAGGERO DI ROMA, 9.7.1952.

“Baltijas zemju vēsture, kas apcer šīs zemes, novietotās dažādu tautu lielo migrāciju krustceļos, ir austrumu, ir rietumu virzienā, parasti ieņem vispārīgi lietojamās vēstures rokasgrāmatās tikai dažas lapaspuses. Vācieši, krievi, poļi, zviedri un dāņi, savstarpējo rivalitātu dzīti, ir to notikumu protagonisti, kas norisinās šajā Ziemeļeiropas stratēģiskajā zemes stūrī. Ir tādēļ ar apbrīnošanu jālasa šī “Latvijas vēsture”, kompaktais sējums ar vairāk kā 400 lapaspusēm, kuru prof. Arnold(s) Spekke, bijušais Latvijas ministrs Romā, ir publicējis angļu valodā pie izdevēja Gopera Stokholmā. Šī ir grāmata, kas (mums) rāda ievērojamu zinātnieku un vispirmās šķiras vēsturisku erudīciju (kultūru) un it sevišķi ar izņēmuma kompetenci apceramā priekšmetā, kā tas redzams sīkā retu, maz pazīstamu un grūti pieejamu avotu izmantošanā. Šī grāmata tiešām ir monumentāla aina Baltijas jūras austrumu krastu tautu vēsturei, sākot ar 2000 gadiem pr. Kr. līdz mūsu dienām, — mazo tautu izmisuma cīņas vēsturei, lai iespētu dzīvot brīvām un neļaut sevi apņemt (*assorbire*) no spēcīgo austrumu un rietumu kaimiņu pusēs. Bēdīgs, starp citu, ir liktenis Latvijai, kas pēc varonīgas pretestības reizreizēm ir padota bijusi vispirms Teitoņu ordenim, tad zviedriem, beidzot

krieviem, un pēc īsas neatkarības laika parentēzes, pēc Pirmā pasaules kara atkal no jauna iesaistīta Padomju Krievijā. Grāmata, rakstīta pievilcīgā stilā, kas neļauj plašai erudīcijai palikt smagai, apgaismo pēc kārtas vispārīgos baltu tautu sākumus, it sevišķi latviešu tautas sākumus, tad mitoloģiju, arheoloģiju, paražas, pirmo politisko vienību rašanos, slāvu un vāciešu ekspansiju, beidzot Reformācijas un Pretreformācijas, un Franču revolūcijas iespaidus. Beigās grāmata sniedz detaljētu jaunāko notikumu hroniku, sākot ar faktiem, kas seko Molotova–fon Ribentropa līgumam 1939. gadā, un kas vispirms rada krievu okupāciju Baltijas valstīs un kara beigās to inkorporāciju Krievijā. Ļoti bagātā bibliogrāfija noslēdz grāmatu, kas ir bagātīgi ilustrēta un papildināta ar daudzām kartēm, kam ir nolūks izskaidrot gadu simtu laikos notikušās teritoriālās pārmaiņas. (o. b.)

THE AMERICAN HISTORICAL REVIEW, A Quarterly. Vol. LVII, No 4, July 1952; pp. 973–975 ir ievietota kopīgā atsauksme par A. Bilmaņa *A History of Latvia* (to izdevis Prinstonas (Princeton) universitātes apgāds) un A. Spekkes *History of Latvia*; sniedzam otro pusi, kas attiecas uz A. Spekkes darbu. Šai atsauksmei viņš ir pieskāries atmiņu 220. lpp.

Spekkes sējums ir noteiktas taupības produkts; brošēts, iespiests prāvā formātā uz dzeltenīga papīra, toties ar 111 attēliem, kas sakopoti 60 tabulās; tās līdz ar rotājumiem — ilustrētiem iespraudumiem tekstā, sākuma un beigu vinjetēm — izceļ latviešu mākslu un kultūru. Sējumā 24 kartes (no tām tikai četras attiecas uz mūsdienu Latviju) un 72 attēli, latviešu un vācu upju un vietu vārdu saraksts, astoņas lappuses norādījumu, sešu lappušu indekss un bibliogrāfija uz astoņām lappusēm. Salikums un iespaidums labs, tulkojums adekvāts, korektūra izcila* (*excellent*), ir arī iespaidklūdu saraksts. Bet viss tas vēl ir tikai ārējā čaula.

Spekke tēlo mums ainu par agrajām baltu ciltīm, ko mēs par tām zinām un kā mēs to zinām, ko viņas zaudējušas, iebrucējiem uzmācoties no visām pusēm, un ko viņas paturējušas. Vikingi un slāvi rādīja ceļu vāciešiem, kas ievilkās zemē caur Rīgu 12. gadu simtenī. Trīs ciņu, slepkavību, laupīšanu un verdzības gadu simteņi piemeklēja latviešus, pirms nāca “modernie” laiki.

Vācu ordeņa bruņinieku valdīšanas sabrukums ievadīja laikmetu, kuru paši izmantotāji sauca par “bēdu laikiem” (*Time of Troubles*). Pēc 1500. g. latviešu dzimcilvēkiem pie viņu vācu kungu apspiešanas un izmantošanas klāt nāca vēl krievu

* Izdevēja K. Goppera piezīme pirmizdevumam. Šī uzslava pienākas Mirdzai Neretnieks, kura ne vien bija organizējusi tulkojuma pārrakstīšanu un sagatavojusi iespiešanai manuskriptu, sastādījusi rādītājus, bibliogrāfiju utt., bet pēc jau iespiestās grāmatas makulēšanas, ko A. Spekke garāmejot piemin atmiņu 230. lpp., ar lielu uzupurēšanos uzņēmusies vēl personīgi lasīt arī korektūru. Tikpat pašizliedzīgs un augsti vērtējams ir viņas darbs pie abām vēlāk iznākušām A. Spekkes grāmatām: *The Ancient Amber Routes and the Geographical Discovery of the Eastern Baltic* un *The Baltic Sea in Ancient Map*.

postījumi, poļu okupācija un zviedru iekarojumi. Ticību nemieri un saimnieciskais pagrimums skāra tos viens pēc otra. Taču pašiem dzimtilvēkiem viss tas nozīmēja pārmaiņas tikai moku un šausmu formā, ne saturā. Pēc 1600. g. apstākļi uzlabojās. Kurzemē kļaušu un nodevu patvaļa (*exactions*) bija smaga, bet ne graužoša; Zviedru Livonijā Vazas [dinastijas valdnieki] apgājās ar vienkāršajiem ļaudīm kā ar cilvēkiem, nevis kā ar zvēriem, kas izdod saprotamas skaņas.

Pēteru Lielā un Katrīnas laikos zemē iemītinājās krievi, un apstākļi, kas bija sākuši uzlaboties, vērsās no ļauna uz ļaunāku. Latvieši eksistēja vienīgi cara un Baltijas baronu vajadzībām, pie kam pēdējie zem cara valdīja, kā tiem patika. Viņu izpriecu dzīvē tiem nebija intereses par "iedzimtiem". Bet sākot ar Franču revolūcijas dienām lēnām atdzīvojās priekšstati par seno latviešu kultūru, un līdz ar tiem sāka attīstīties jauna latviešu pašapziņa (*consciousness*). Tā pārdzīvoja "rusifikāciju", vācu iekarojumus Pirmajā pasaules karā, revolūciju un pilsoņu karu un vainagojās atbrīvošanā.

Spekke liek augšāmcelties "Brīvai Latvijai" un lasītājs izprot, cik patiesi ir baltiešu sakāmvārds: "Bēdas nāk ar steigu, prieks ar gaidīšanu". Tikai divdesmit gadi, un sasniegumi tajos atnesa labu tiesu labklājības un progresā. Tad sekoja desmit ciešanu gadi, iekams Spekke nolika savu spalvu. Vispirms padomju okupācija, tad vācu, tad atkal sarkanās ordas. Liesmainiem vārdiem zinātnieks trimdā stāsta, ko viņa tauta izcietusi no teitoņu un slāvu rokām, ko viņa vēl joprojām cieš, gandrīz bez cerībām un pilnīgi bez bailēm. Edmunds Berks (*Burke*) reiz sacīja, ka viņš nezinot [veidu], kā varētu apsūdzēt veselu tautu; aprakstot vāciešu pirmo Latvijas iekarošanu (nodaļas VI–VII) un nodaļā XVIII par padomju valdīšanu [veidiem], Spekke atrisina Berka dilemmu. Šīs trīs nodaļas ierosināja recenzentu par jaunu pārlasīt Linkolna otrā amatā ieviešanas vēstījuma noslēgumu. *Sunt lacrimae rerum*¹. Autors cer, ka Latvija būs atkal brīva, jo tautai, kas izcietusi tik daudz tik daudzu gadu simtu laikā, jauna apspiešana ir tikai nelaimes gadījums, tikai starpgadījums laiku tecējumā — tautai, kura jūt, ka tajā dienā kad nolieši izputēs, tauta atkal atgūs to, kas pieder tautai.

University of Southern California

Francis J. Bowman

THE AGE, Melbourne (Austrālijā). 18. novembrī 1952., kā liekas, sakarā ar kādu sarikojumu, ir ievietots šis raksts ar virsrakstu: "Latvijas vēsture — liels sasniegums trimdā. Divi latviešu trimdinieki, viens zinātnieks, otrs izdevējs, kopīgi apgādājuši Latvijas vēsturi. Šis darbs bija iespējams tikai trimdā". Autors paraksta nav; te sniegtas tikai raksta beigas.

...Profesors Spekke savas tautas vēsturi iesāk tik sen atpakaļ, cik vien spēj sniegt arheoloģiskie pētījumi. Šis indoeiropiešu tautas sākumi un viņas valodas tuva saskare

¹ "Tās ir lietu asaras" — Vergilija slavenie vārdi.*

(*closely akin*) ar sanskritu ir miglā titi. Viņas jaunākā vēsture ir vienkārša. Tā ir mazas lepnas tautas vēsture, tautas, kas paliek uzticīga sev pašai kā Vakareuropas kultūras pēdējais postenis Baltijas jūras austrumu krastā.

Viņai bija jāpadodas pārmaiņus ģermāņu un slāvu ekspansijas spiedieniem. Pēc pilnīgas patstāvības iegūšanas 1920. g. divi gadu desmiti bija auglīgākie gadi, kādus latviešu tauta jebkad pazinusi.

Otrais pasaules karš izbeidza šo brīvās nacionālas attīstības laiku, bet latviešu tautas sasniegumi tagad bagātina daudzu zemju kultūras, starp tām arī Austrāliju.

RECENT BOOKS ON INTERNATIONAL RELATIONS: NEW YORK, January 1953. (Reprinted from FOREIGN AFFAIRS, An American Quarterly Review.) P.11: grāmatas nosaukums utt.

Ši ir otrā no angļu valodā nesen iznākušajām vispārīgām Latvijas vēsturēm, zinātniski nopietnāks darbs nekā A. Bīlmaņa *A History of Latvia* (atzīmēta šī izdevumā 1952. g. jūlijā). Autors ir bijušais Latvijas Universitātes profesors un prorektors. Oriģinālā [grāmata] ir sarakstīta itāliešu valodā 1940.–43. g., pēc tam tulkota latviešu valodā un beidzot dažu Zviedrijā dzīvojošu latviešu pārtulkota angļu valodā, tā nav sevišķi [viegli] lasāma.

THE RUSSIAN REVIEW, An American Quarterly Devoted to Russia Past and Present. New York, January 1953. Vol. 12, No 1, pp. 56–58: grāmatas nosaukums utt.

Vēl nesen angļiski runājošo tautu lasītāju vairums — ieskaitot arī to lasītāju daļu, kas labi pazīst vēsturi, — palika relatīvā neziņā par bagāto un augstākā mērā interesanto austrumu Baltijas novadu vēsturi. Maz darbi mūsu valodā ir izmantojuši bagātīgo vēsturiskās pētniecības materiālu par šo apvidu. Darbi, kurus mūsu vēsturnieki konsultējuši, parasti bija rakstīti vācu vai skandināvu valodās un atspoguļojuši attiecīgus nacionālus aizspriedumus. Mēs esam pa lielākai daļai palikuši neziņā par to augstākās pakāpes kompetenci, kādu attīstījuši somu, igauņu, latviešu un lietuviešu vēsturnieki un arheologi, un par viņu iespaidīgajiem sasniegumiem zinātniskā pētniecībā. Pēdējos gados šī tukšā vieta mūsu zināšanās pakāpeniski samazinājās. Uzmudinoša zīme ir tā, ka neviena no abām gandrīz vienlaicīgi izdotām pirmajām Latvijas vēsturēm angļu valodā — šīs recenzijas sējums un Alfreda Bīlmaņa *A History of Latvia* (Princeton University Press, 1951) — nepretendē uz pilnību.

Nav ne mazāko šaubu, ka no abiem sējumiem par apmierinošāku zinātnieki atzīs Dr. Spekkes darbu. Tas ir garāks, sikāk izstrādāts un bagātīgāk dokumentēts. Tas satur pārpilnīgu karšu krājumu, attēlus tekstā un tabulās — starp tiem seno zīmējumu un iespiedumu attēlus —, lai ilustrētu gandrīz visos skatījumos Latvijas vēstures un

kultūras attīstību. Šis darbs objektīvi un pilnīgi apskata apgabala (*region*) historio-grāfiju: tas ir mērens savā pieejā stridīgo problēmu lielajam vairumam. Šī sējuma bibliogrāfija ir daudz pilnīgāka un labāk līdzsvarota nekā tā, kuru sniedz Bilmanis. Īpaši jāuzsver, ka abi darbi uzrāda lielu starpību vispārējā noskaņojumā (*atmosphere*). Bilmanis ir vispirms un galvenā kārtā latviešu nacionālists, un bieži rodas jautājums, vai viņš ir vēsturnieks vai labā spārna politiķis. Dr. Spekke ir zinātnieks; un visā visumā viņam ir pietiekoši daudz ticības savai tautai, lai nevājinātu tās lietu ar pārspilētiem apgalvojumiem. Nenoliedzami, grāmatas pēdējās nodaļās parādās arī viņa politiskie aizspriedumi, bet tie nenoved pie tik smagiem sakropļojumiem (*distortions*), kādi, pēc recenzenta domām, sabojā (*mar*) Bilmaņa darbu, sākot ar laiku no Pirmā pasaules kara. Visam sējumam cauri, bet īpaši garajā nodaļā, kas apskata aizvēstures periodu, Dr. Spekke rāda latviešu tautas attīstību un likteņus viņu eiropeiskās, sevišķi austrumeiropiskās attīstības sakarā. Rezultāts dod skaidru pārskatu par Latvijas vietu visā ziemeļaustrumu Eiropas plašumā (*area*) vēsturē, un vēl skaidrāku to padara lielais skaits ļoti labu shematisku karšu.

Vairāk kā ceturtdaļa grāmatā ir veltīta periodam no ledus laikmeta līdz vāciešu ienākšanai 12. gadu simteņa beigās. Šī ir varbūt darba vislabākā daļa, kā arī vismazāk pazīstama amerikāņu caurmēra lasītājam. Vēlāko laiku Dr. Spekkes tēlojumus raksturo daudzu līdz šim maz izmantotu materiālu lietošana, sevišķi itāliešu ceļotāju aprakstu, un apbrīnojami sekmīgais mēģinājums atsegt (*rediscover*) latviešu tautas dzīvi un kultūru tajos ilgajos gadu simtos, kad viņa nesa svešas sociālās uzbūves un svešas varas nastu. Interesanti ir izsekota nacionālās literatūras un nacionālās apziņas lēnā attīstība, it īpaši deviņpadsmitā gadu simtenī. Nepārskatāmas cīņas (*confused struggle*) Pirmā pasaules kara beigās, kas novedušas pie Latvijas Republikas nodibināšanas, daudz skaidrāk apstrādātas Dr. Spekkes darbā nekā jebkurā citā, ko redzējis recenzents. Dažos lasītājos tomēr nenorims aizdomas, ka Stučka un citi dedzīgie un daudzie latviešu lielinieki — kuru režīmu galu galā galvenokārt gāza nevis latviešu nacionālisti, bet gan latviešu, igauņu, vācu un rietumu sabiedroto vienoti spēki — vēl nav saņēmuši savu spriedumu rietumu vēstures tiesā.

Dr. Spekke ir pietiekoši diskrets, lai ātri pārslidētu pāri Kārļa Ulmaņa 1934. gadā nodibinātai labā spārna diktatūrai, pretēji Bilmanim, kurš to sevišķi izcēlis. Tas fakts, ka mūsu autors ir bijis šī augstākā mērā neliberālā un nedemokrātiskā režīma darbinieks un ka viņš 20. gs. 40. gados uzturējās fašistiskajā Itālijā, kur viņš arī sarakstījis šo grāmatu, nav jāaizmirst, vērtējot viņa jaunāko laiku vēstures skaidrojumus. Bet, neraugoties uz šo iespējamo viņa vērtējuma nokrāsu, kā arī to apstākli, ka viņa informācija kopš 1940. g. ir bijusi sekundāra un kā aukstā, tā karstā kara emociju iekrāsota, viņa kara gadu pārskats ir interesants: sevišķi attiecībā uz tā latviešu leģiona veidošanos, kas cīnījās vāciešu pusē.

Nelaimīgā kārtā šī sējuma nopelnus lielā mērā vājina tieksme uz daudzrunību (*diffuseness*), nenoteikta un dažreiz diezgan neskaidra uzbūve un brīžiem nevienāds un neizdevies tulkojums — trūkumi, kādus nevar pierakstīt Bilmaņa sējumam. *Feuds* parādās 273. lpp., kur nepārprotami domāts *fiefs*; *calm and spiteful* (vai

nevajadzētu *calm and defiant?*) tabulā XXXB; *humanitarian education (liberal education vietā?)* 175. lpp.

Samērā maz ieviesušās faktu kļūdas. Tā bija Jaunā derība, nevis visa Bībele, kas iznāca igauņu tulkojumā 1686. g. (239. lpp.). Ir noteikti kļūdaini sacīt, ka "Hanzas savienības... ziedu laiki ilga no 12. līdz 14. gs." (156. lpp.). Bermonta-Avalova spēkus 1919. g. novembrī nebija vis "vadījis vācu ģenerālis fon der Golcs" (tabulā XVIII). Tomēr jāsaaka, ka galvenos vilcienos sīkā zinātniskā erudīcija ir ārpus katras kritikas.

Novērtējot šādu pilnīgu un plašu darbu kā šis, varētu likties nevietā nožēlot zināmu tematu nepieminēšanu (*omission*). Pēc recenzenta domām, saisinot zināmu nelatviešu jautājumu pārspriešanu dažos gadījumos tomēr būtu varēts atrast vietu kādiem Latvijas vēstures viedokļiem, kam mūsu autors ir nevērīgi pagājis garām (*neglected*). Tas ir attaisnojami un dabīgi, ka Dr. Spekki vairāk interesē latviešu tautas likteņi nekā tie vācu iekarotāji, kas viņu uzvarēja un apspieda, bet Zobenbrāļi un Vācu ordeņa bruņinieki tomēr nodibināja valsti, kas pārvaldīja šo apgabalu vairāk nekā trīs gadu simteņus, un jānožēlo, ka nav sniegts skaidrs pārskats par šo militāro veidojumu izcelšanos, uzbūvi un darbību. Tāpat zināmu uzmanību būtu vajadzējis veltīt tam, kā izveidojās bruņniecība un kā Livonijas konfederācija pārveidojās *Landesstaat* zviedru un krievu laikos. Nav pietiekoši apgaismota Livonijas pilsētu tirdznieciskā (*commercial*) attīstība un to iekšējās politiskās cīņas viduslaikos un agros modernos laikos. Tāpat nav skaidri parādīta Hanzas savienības iesaistīšanās Austrumbaltijas politikā un pieaugošo interešu sadursme Hanzas savienības kā tādas un Livonijas pilsētu starpā. Autors nav pieskāries arī sakarībai starp muižniecības izplešanos (*growth of manorialism*) un pieaugošiem labības tirgiem ārzemēs. Jānožēlo, ka Dr. Spekkē citādi labi pamatota paskaidrota pievēršanās ziemeļaustrumu Eiropas vispārīgai politikai neietver sevī arī trīspadsmitā gadu simteņa vidu. Autors nemaz nepiemin pāvesta lielisko stratēģiju pret sašķelto Krieviju Somijas–Livonijas frontē, tikko pieminēts Modenas Vilhelms, neapšaubāms šīs stratēģijas koordinators un viena no viszīmīgākām politiskām figūrām tā gadu simta Livonijas un arī Ziemeļeiropas vēsturē vispār. Tādā tekstā sakarībā Ledus kauja 1242. g. un Aleksandra Ņevska karjera tad iegūtu daudz lielāku nozīmi, nekā tam veltīts šajās lappusēs. Kas attiecas uz 19. gadsimtu, tad varētu vēlēties kādu iztirzājumu par ticības maiņas kustību 19. gs. 40. gados un par nacionālā nemiera uzliesmojumiem (*more radical manifestations*) gadsimta beigās, sevišķi par zemnieku naidu pret baznīcas kārtību. Savādi, ka arī Bilmanis ir pametis novārtā lielu daļu no šiem punktiem.

Acimredzot tātad skaidrs, ka pat šis apbrīnojamais kopsavilkums un iztulkojums (*admirable compendium and interpretation*) atstāj vietu zinātniskai pētniecībai un izdevumiem angļu valodā Austrumbaltijas vēstures novadā. Atliek tikai cerēt, ka Dr. Spekkē pamudinošais pētnieciskais ievadijums ierosinās kādus mūsu jaunākos zinātniekus pievērst savu uzmanību šim laukam un iegūt tam nepieciešamo lingvistisko kompetenci.

Indiana University

C. Leonard Lundin

THE BALTIC REVIEW, New York. December 1953, No 1, pp. 70–72. Izraksti no kopīgās atsauksmes par četrām grāmatām: A. Spekkes un A. Bilmaņa Latvijas vēsturēm angļu valodā, Clarence A. Manning, *The Forgotten Republics* un Oskar Halecki, *Borderlands of Western Civilization* (abas pēdējās New York, 1952). Virsraksts: *History of Latvia — Four New English Versions*.

...Triju Baltijas valstu teritorija... atrodas starptautiski kritiskā novadā. Šo faktu pierāda neskaitāmi vēsturiski notikumi. Tieši to izceļ arī nesen angļu valodā publicētie augšā minēto autoru darbi... Šie fakti nostiprina Baltijas tautu stratēģisko, politisko un kulturālo nozīmi. To neatkarība vai to pakļaušana svešām varām neizbēgami iespaidojusi apkārtējo tautu un valstu likteņus. Kad Zviedrija pazaudēja Krievijai Baltijas provinces, viņa līdz ar to pazaudēja arī savu lielvalsts stāvokli... Spekke pareizi novērtē Baltijas tautu nozīmi Baltijas jūras krastā, "neviens tauta, kas dzīvo jūras krastā, nav maza tauta" [seko vēl citi piemēri]... No šiem četriem autoriem profesora A. Spekkes darbs ir labākais zinātniskais devums. Kaut gan jāpiemin, ka viņa ārkārtīgā interese antikvitātēs, vecajos tekstos, filoloģiskie ekskursi un *opinio doctorum* padara viņa sacerējumu dažreiz sarežģītu un pagrūtu lasītājam, kuram nav speciālās izglītības vēsturē.

B. S—nieks

HANSISCHE GESCHICHTSBLÄTTER, Herausgegeben von Verein für Hansische Geschichte, 1953. g. Nr. 71 piesūtītajās lpp. 203–204 rūpīgajā apskatā (*Hansische Umschau: Osteuropa*) sacīts.

Aptverošu Latvijas vēsturi angļu valodā ir klajā laidis agrākais profesors romāņu valodās Rīgā Arnolds Spekke (*History of Latvia, an outline, publ. by M. Goppers, Stockholm 1951, 436 S.*). Grāmata ir skaisti ilustrēta un to interesanti lasīt, kaut gan varētu daudz ko vairāk vēlēties sistematiskā, jo dažādie laikmeti apskatīti stipri nevienmērīgi. Zinātnieks (*der gelehrte Verfasser*) pie tam šad un tad iztaisa vienu otru sāņu lēcienus, piemēram, viņa paša sevišķi kultivētos kartogrāfijas vai humānistiskās literatūras novados. Skaidrs, tīri ekonomiskiem jautājumiem tādēļ iznāk mazāk vietas. Tā arī nodaļa par Hanzu iznāk stipri paplāna (156./157. lpp.) un tikai garāmejot apskata pilsētu attīstīšanās lielo nozīmi Baltijai, jo sevišķi Rīgas izcilo stāvokli. Autors nopietni cenšas būt objektīvs un bieži citē arī vācu literatūru. Bet tas, ka līdzās sīkākām kļūdām (*Irrtumern*), visa viņa koncepcija varētu būt kļūdaina (*an sich schon falsch ist*), tas neienāk viņam prātā. Ap 1200. g. nebija tādas Latvijas šīsdienas nozīmē, bet gan tikai mazu cilšu un valstiņu (*Herrschaftgebiete*) jūklis, pie kam libiešiem, krieviņiem un lietuviešiem piederēja galvenā loma. Tas, ka no šā dažādu valodu un kultūru jūklā radās vienveidīga Latvija, ir 700 gadīgās vācu kundzības iznākums. Nevien nopietni nemams zinātnieks netiks pāri šim elementāram faktam. Katrā Latvijas vēsturē tādēļ

ir jādod pietiekoši vietas tieši šai svarīgai notikumu gaitai, kas sakausējusi daudzas mazas ciltis vienveidīgā latviešu tautā.

Ievadā, kā arī šur tur tekstā arvien atsvaidzinātā vecā polemika ar baltvācu vēsturniekiem ir jau sen pārdzīvota. Būtu laiks, pēc tam kad Latvija kā brīvvalsts ir ieguvusi tik slavējamu vārdu, izzust šai ļauno atmiņu glabāšanai (*Ressentiments*) par labu īsti eiropēiskai apziņai. Dīglus tam, starp citu, var atrast, un pie tam lielā mērā, Spekkes aktuālajā darbā un mēs gribam cerēt, ka arī jaunā latviešu paaudze turpinās iet pa savstarpējās saprašanās ceļu.

BULLETIN OF THE INTERNATIONAL INSTITUTE OF SOCIAL HISTORY
AMSTERDAM, Leiden 1954, Nr. 1, p. 86: grāmatas nosaukums utt.

Prof. Spekke tēlo Latvijas vēsturi, sākot ar apmēram 2000. g. pr. Kr., noliekot tās fonā notikumus Eiropā, kuriem bijis tik liels, bieži ļoti postošs iespāids uz tās gaitu. Grāmata, kas balstās uz plašiem avotu pētījumiem un autora dziļajām lietpratēja zināšanām šajā laukā, ar savu vielu ceļ pieminēkli apspiestai latviešu tautai. Ilustrācijas ir ļoti labi izvēlētas.

ZEITSCHRIFT FÜR OSTFORSCHUNG, Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa. 1954, Heft 2, pp. 285–286: grāmatas nosaukums utt.

Šī grāmata acīmredzot pieder tai literatūrai, kurai ir uzdevums angļiski runājošā pasaulē radīt interesi par latviešu tautas likteņiem. Autors tādēļ izvēlējis tādu metodi, kā noliikt Latvijas vēsturi vispārējo notikumu Austrumeiropas pēdējā plānā (*Hintergrund*). Bet viņš nav varējis izvairīties no tā, ka pārāk plaši izplestais pēdējais plāns formāli nospiež (iznīcina) priekšējo plānu. Šai nelaimei nāk klāt vēl kas cits. Autors pastāvīgi atkārto, ka Latvija atrodoties vēstures varas liniju krustojumā un ka sekām smagie atrisinājumi notikuši uz Latvijas zemes. Bet viņš nekādā ziņā nevar pierādīt, kādas sakarības īsti ir šo Eiropas lielo notikumu un latviešu tautas (likteņu) starpā. Jo, galu galā, viņam viņa tauta ir pilnīgi bezvēsturiska. Viņš stāv taisni tai pašā viedoklī, kā pirms pusotra gadu simteņa Garlibs Merķelis: pa to starpu nekas nav noticis, jo nekas nav mainījies. Tādā gadījumā visi kari poļu, zviedru un krievu starpā zemniekam ir pilnīgi bez nozīmes, un tā nu nevar saprast, kādēļ tas vispār tiek pieminēts. Autors citē latviešu vēsturnieka J. Krodzenieka teikumu: "Vācu muižniecība un mūsu zemnieki ir nešķirami un tie pieder kopā kā svārku ārējā un iekšējā puse", jo "latviešiem ir zināma, kauču arī pasīva loma (spēlējama) zemes likteņu noteikšanā. Ir mūsu uzdevums un pienākums noteikt šo lomu". Vērodams šo teikumu, autors gan būtu varējis nākt pie atziņas, ka nav diezgan pagriezīt iekšpusi uz ārieni, lai rakstītu vēsturi. Tagad nu iznāk, ka iekšējās puses ir mazāk kā jebkad. Autors domā, ka baltvācu vēsturnieki rakstījuši (vienīgi) vāciešu un muižniecības vēsturi šai zemē. Vai

tad kļūda ir izlabota ar to, ka tiek rakstīta vienīgi zemnieku vēsture? Bez tam: rinda sūdzību par zemnieku postu vēl nav vēsture. Un bez tam, neraugoties uz visiem avotu citātiem vai taisni šo citātu dēļ, autoram trūkst īstas saprašanas par notikumiem. Un dažreiz pat vienkārši elementāru zināšanu. Tā, piemēram, redukcijas attēlojums ir tik trūcīgs, ka nevar saprast, kas īsti noticis. Autoram, protams, pietiek ar to, ka viņš to uzslavē, jo tā ir vērsta pret muižniecību.

Bad Herzfeld,
Heinrich Laakmann

THE TIMES, Literary Supplement. London 1957 (11. oktobri), p. 614: THE ANCIENT AMBER ROUTES AND THE GEOGRAPHICAL DISCOVERY OF THE EASTERN BALTIC (formāts u. c. ziņas).

Šai interesantajā darbā Dr. Arnolds Spekke, latviešu diplomāts, vēsturnieks un filologs, cenšas ar trūcīgo arheoloģisku, vēsturisku un kartogrāfisku ziņu saskaņošanu izraisīt no leģendu miglas Baltijas austrumu agro vēsturi. Viņa temats ir dzintars un šajā vārdā nosaukta tirdzniecība, kas radīja sakarus Baltijas un Adrijas jūras starpā pirmā un otrā gadu simtā pēc Kr., dodot tādā kārtā pirmajai [no tām] pienācīgu vietu ģeogrāfijā (*geographical status*). Dr. Spekkes patīkamajā rakstīšanas veidā (*pleasant style of writing*), bez šaubām, smalki apvienotas ir zinātniskā interese, ir estētiskā patika, kādu viņš pārdzīvo, pētot vēsturi no šīs ļoti pieprasītās "saules substances" viedokļa. Grāmata ir labi pārtulkota, un tie, kas to lasīs kritiski, būs pateicīgi par avotu ziņām un avotu materiāliem, kādus tā sniedz.

DRAUGAS, Amerikas lietuviešu laikraksta Čikāgā, 6. un 13. janvāra 1958. gada divi raksti: (1) "Baltijas dzintars. Arnolda Spekkes grāmata" un (2) "Trīs dzintara ceļi. Romas impērija un Baltija". Paraksts V. Bgd. [mariaņu priesteris Bogdanovičs].

(1) Latvijas sūtnis Vašingtonā Arnolds Spekke sarakstījis grāmatu par dzintara ceļiem Baltijas aizvēsturiskajā senatnē un Romas laikos. Grāmata sarakstīta latviešu valodā, un šogad iznācis tās angļu izdevums.

Dzintars, šis apbrīnojamais Baltijas produkts, reizē ir arī varens starpnieks. Tas savienoja Baltiju dažādos laikos ar pārējo pasauli; tas arī tagad palīdz mums izprast visai seno un miklaino Baltijas vēsturi. Kas šodien var iedomāties tos īpatnējos gaišos laikus, kad Baltijā izauga dzintars? Pēc Spekkes Baltijas jūra ir jaunāka par visām citām jūrām. Kaut kad, kaut kādā veidā šeit izauga dzintars, kas tagad ir pārakmeņojies jūras dibenā un turklāt vēl brūnās ogles kārtas pārklāts.

Atstājot malā šos neapmierīgos laikus, varam pievērsties ar sūtni Spekki dzintara

pirmajiem kultūras apstrādājumiem, kas veikti vismaz 2000 gadu pr. Kr. Grāmatā atrodams visai vērtīgs šo visās pasaules malās izkaisīto atradumu krājums. Samērā daudz gaismu par dzintaru sniedz Romas kultūras laiki.

Grāmatas autors grib no baltiešu viedokļa apskatīt dzintara tirdzniecības ceļus, kas tik nozīmīgi senajai Baltijas kultūras vēsturei. Šim nolūkam viņš ir savācis veselu rindu grieķu un latīņu ģeogrāfu tekstu. Pie tās pašas izdevības viņš sniedz vērtīgas ziņas par Baltijas kultūras ceļiem.

Lieki teikt, ka šis darbs ir visai interesants ne tikai latvietim vien. Ar tādu pašu entuziasmu ar šiem jautājumiem nodarbojas dažs labs lietuvietis un ir pateicīgs sūtnim Spekkem par viņa pūlēm.

Elektrības simbols

Dzintars bija labi pazīstams jau vecajam Grieķijas filozofijas tēvam Talesam, kas dzīvoja Miletā, Mazāzijā, 7. gs. pr. Kr. Viņš saka, ka dzintaram esot dvēsele. Visai interesants ir apstāklis, ka tādas modernās parādības kā elektrība apzīmēšanai izmantots dzintara grieķiskais vārds. Grieķiski dzintaru sauc *elektron*, kas nozīmē saules vielu. Spekke saka, ka vārda "elektrība" izgudrotājs, 17. gadsimta anglis V. Džilberts, esot zinājis, ka grieķiski šis vārds apzīmē dzintaru.

Spekke stāsta, ka Homēra un citu autoru darbos dzintara vārds spēlē zināmu lomu kā daiļuma izteiksmes līdzeklis. Un "profesoram Šturmam, balstoties uz Jodkrantes dzintara atradumiem, bija iespējams savākt daudz interesantu faktu par seno kultu un daiļuma izteiksmes līdzekļiem". Viņš domā, ka dzintars jau akmens laikmetā ir bijis dārga sievietes galvas rota. H. Šlimans (*H. Schliemann*), Mikēnu kultūras pētnētājs, saka, ka Agamemnona pils galma dāmas, tāpat kā Mikēnu, Argosas un Tēbu dāmas, esot greznojušās dzintara rotām.

Dzintara nozīme dziedniecībā sniedzas līdz Grieķijas lielo ārstu Hipokrata un Galēna laikiem. Dzintaru uzskatīja par līdzekli pret reimatismu, diloni, zobu sāpēm, kakla iekaisumiem un citām kaitēm.

Dzintara teiksmainā izcelšanās

Kā dzintars nonāca no Baltijas līdz Dienvideiropas kultūras zemēm? Tas ir jautājums, pie kura sūtnis Spekke pakavējas ilgāk. Šiem ceļiem vajadzēja eksistēt jau bronzas kultūras laikos, t. i., trešajā gadu tūkstoši pr. Kr. Tie taču ir veiksmīgi appīti teikām, tāpat kā zelta, sidraba un alvas ceļi.

Bija zināms, ka dzintars nāk kaut kur no mežonīgajiem rietumiem. Teica, ka kaut kur tālajos rietumos esot Eridanas upe, no kuras iegūstot dzintaru. Meklējot šo Eridanas upi, pētnieki nonāca tik tālu, ka domāja, ka tā esot Itālijas upe Po. Tas varbūt notika tādēļ, ka dzintars nonāca Itālijā pāri venetiem, no Alpu otrās puses.

Citēdams dažādus seno laiku autorus, Spekke atstāsta veselu rindu teiksmainu teoriju, ar kurām tanīs laikos tika izskaidrota dzintara izcelšanās. Kāds Teomens domājis, ka dzintars cēlies no Hesperidu dārziem, kur tas ābolu veidā audzis papeļu galotnēs Elektras ezera krastā. Āboli iekrituši ezera dzelmē, no kurienes tos dzintara veidā izcēlušas jaunavas—hesperidas. Šī ziņa atrodama Plinija darbā.

Sicīlijas Diodors ir atstāstījis ziņu, ka dzintars esot iegūstams kaut kur citur Skitijas pusē. Tur jūrā esot sala, vārdā Bazileja. Jūras viļņi esot izmetuši tai salā lielus dzintara daudzumus. Daudzi pētnieki pielīdzina šo salu tagadējai Prūsijas pussalai.

Svētais ceļš

Pāriedami pie dzintara izcelšanās reālākiem avotiem, varam apstāties pie divu ceļu aprakstiem. Tie ir t. s. Svētais ceļš un Nerona laika dižciltīgā ceļojums uz dzintara zemēm.

Svētais ceļš ir minēts t. s. Aristoteļa grāmatā “Par dzirdētām brīnumainām lietām”. Tur šis Svētais ceļš uz Elektrīdu salām ir šādi aprakstīts: “Viņi saka, ka ceļš, kas saukts Herakla vārdā, ved no Itālijas tālu līdz ķeltiem, ķelto-liguriem un iberiem. Ja pa šo ceļu ceļo grieķis vai vietējais, tad vietējie iedzīvotāji viņu aizsargā, lai viņam notiktu kas ļauns. Iedzīvotāji paši soda tos, kas ko ļaunu nodara ceļiniekiem.”

Tiesa, šai ziņojumā ir samaisītas dažas lietas. Te tiek iejaukti hispaņi (iberi) un Elektrīdu salas tiek pārceltas uz Adrijas jūru, taču varam piekrist Spekkem, ka šis visai maz pazīstamais avots savā kodolā slēpj īsto ceļu uz Baltiju. Tas tika uzskatīts par visai drošu un varbūt tādēļ to arī sauca par Svēto ceļu. Jādomā, ka t. s. Aristoteļa grāmata, lai gan tā nemaz nav viņa paša sarakstīta, taču būs radusies kaut kad pēc viņa laika. Tā tomēr nebūs sarakstīta vēlāk par 3. vai 5. gs. pr. Kr. Tādā gadījumā tā būtu mums kāda no vecākām ziņām par ceļu uz Baltiju.

Citu ceļu, pie kura mēs gribētu pakavēties Spekkes grāmatā, ir aprakstījis Plinijs, šis lielais ne tik vien visu dārgakmeņu, bet arī dzintara pazinējs. Viņš stāsta, ka Nerona gladiatoru spēļu vadītājs Juliāns bija aizsūtījis dižciltīgo uz tām zemēm, kur iegūstams dzintars, lai pārvestu dzintaru. Plinijs piemin, ka šis vīrs vēl esot dzīvs. Viņš esot izceļojis visai daudz zemju un pārvedis tik daudz dzintara, ka visa Roma ar to izpušķota. Viens viņa pārvestais dzintara gabals esot svēris 13 mārciņas. Šā vīra mērotā ceļa garums esot bijis 600 jūdzes, sākot skaitīt no Alpiem.

Spekkes grāmatā varam atrast vēl daudzas interesantas lietas. Tās lielākā vērtība varbūt atrodama dažādos muzejos savāktajā dzintara apstrādājumu krājumā [attēlos]. Šeit ir fotogrāfijas no daudziem dzintara darinājumiem, kur ar ķīmiskas analīzes palīdzību var pierādīt, ka tie ir no tā paša veida dzintara, kāds ir Baltijas dzintars.

(2) Nav tik viegli šķirties no A. Spekkes grāmatas, kuru apskatījām pagājušo pirmdien. Šis grāmatas autors visai labi iepazīnis ar grieķu un romiešu rakstiem, kas

attiecas uz Baltiju, un spēj tos ar modernu pētījumu palīdzību pienācīgi izvērtēt. Viņa grāmata atver jaunus apvāršņus, izraisa daudz atmiņu un uzstāda jautājumus. Galvenā atziņa, kas rodas šīs grāmatas lietuviešu lasītājam, ir tā, ka Romas impērijas attiecības ar Baltiju ir bijušas plašākas nekā līdz šim pieņemts.

Spekke norāda uz to, ka dzintars bijis viena no piecām lielām Romas impērijas importa precēm. Šīs preces bija dzintars, ziloņkauls, vīraks, pipari un zīds. Tas nozīmē, ka saskare ar Baltiju nebija gadījuma parādība. Spekke tāpat ievēro arī to, ka 200 gadu laikā veseli pieci lieli grieķu un latīņu autori veltī savos rakstos nodaļas dzintaram.

Tas nozīmē, ka attiecības starp Romu un Baltiju 1. un 2. gs. pēc Kr. galvenokārt bijušas tirdznieciskas, bet varbūt arī politiskas dabas. Nav iemesla skatīties uz to laiku Baltiju kā uz kulturāli atpalikušu apgabalu. Balstīdamies uz dažiem pētniekiem, Spekke domā, ka Ziemeļeiropas tautas jau labu laiku pirms mūsu ēras bija sasniegušas augstu kultūras līmeni.

Dienvidu ceļš

Nerona dižciltīgā ceļojumā Spekke nesaredz kādu divainību, bet gan tirdzniecības sakaru padziļināšanu. Šis ceļojums nozīmē mēģinājumu iztikt dzintara tirdzniecībā bez starpniekiem. Savu uzskatu Spekke pamato ar arheoloģiskiem faktiem. To laiku romiešu monētu izrakumi Baltijā ir tādos vairumos, ka varam runāt pat par īpatnēju Baltijas atzišanu tanīs laikos. Izrakumi rāda, ka šeit romiešu nauda dažreiz tikusi lietota kā rotaslietas. Taču dažreiz tā ielikta mirušiem starp lūpām, lai viņiem būtu ko samaksāt nāves upes pārcelšam Haronam par pārcelšanu uz mirušo valstību. (Tas nozīmē, ka mēs šeit reliģiskos ticējumus sastopam kultūras kopību klasiskās sfēras un Baltijas cilvēku starpā.) Balstīdamies uz plašajiem romiešu monētu izrakumiem Baltijā, autors veiksmīgi atspēko Tacita tendenciozo uzskatu par Baltiju.

Romas tuvināšanos Baltijai Spekke aplūko ar oficiāliem vēstures faktiem. Starp 12.–9. gadu pr. Kr. romiešu ekspedīcija Druza vadībā sasniedza Elbas lejteci un Ziemeļjūru. 7. gadā pr. Kr. Nerona vectēvs Domicijs Ahenobarbs sasniedza zemes austrumos no Elbas. 5. gadā pr. Kr. romieši mēģināja sasniegt Skandināviju, 5.–6. gadā pēc Kr., kad ģermāņi starp Elbu un Reinu bija sacēlušies, romiešu flote pa Elbas upi aizbrauca līdz Jitlandes pussalai un nodibināja tur Romas virskundzību. 56. gadā pēc Kr. romieši atrada Baltijas jūru, 84. gadā pēc Kr. Tacita sievastēvs Agrikola nonāca pat līdz Orkneju salām, kas atrodas ziemeļos no Skotijas.

Taču pēc kāda laika romieši tikuši atspiesti no Elbas, kurai tie bija pietuvojušies ar tik lielām cerībām. Tas traucēja arī dzintara tirdzniecību, un ar 3. gs. pēc Kr. dzintara tirdzniecība pārtrūkst pavisam.

Par dzintara ceļa rosigumu liecina arī plašie dzintara izrakumi, kas vēl šodien atrodami šī ceļa malā. 1936. gadā pie Breslavas tika atrasti divi dzintara mantu krājumi, no kuriem viens svēra 550 kg un otrs pat 1200 kg. Pirms tam atrasti tūkstošiem dzintara gabaliņu Čehijā pie Brinas.

Dzintara ceļš nebija tikai tirdzniecības ceļš vien. Tas reizē bijis arī tautu un tradīciju ceļš. A. Spekke norāda, ka vēlāk pa šo ceļu gāja goti, lai ieņemtu Romas impēriju.

Austrumu ceļš

Cits dzintara ceļš iet no Baltijas uz austrumiem, līdz Azovās un Melnās jūras krastiem. Var būt, ka tas ir tas īstais senais dzintara ceļš un tas īstais, lielais tradīciju savienotājs, kas tomēr nav vēl pietiekoši iztirzāts.

Vispirms A. Spekke apliecina šī ceļa esamību. Pamatodamies uz plašiem romiešu monētu atradumiem pie Daugavpils, kas datējami Konstantina Lielā laikā, viņš visai pamatoti norāda, ka šī nauda sasniegusi Latviju no Konstantinopoles pa Dņepru un Daugavu. Balstīdamies uz vairākiem moderniem pētniekiem, viņš secina, ka bronzas kultūras laikā šķērsām pāri Eiropai no Baltijas līdz Melnajai jūrai ir gājis plats ceļš, kuram raksturīgas bija Vislas un Dņestrās ielejas. Pa šo ceļu Prūsijas dzintars sasniedza Melno un Egejas jūru. Ir zināms, ka 5. gs. pēc Kr. pie šī ceļa tika piesaistīta arī Skandināvija.

Šeit minētus ceļus jāiztēlojas savādākus nekā mūsdienu ceļus. Tas bija vairāk politisks un starptautisks nekā tehnisks veidojums. Tas deva tautām iespēju satikties. Zinām arī, ka 4. gs. pēc Kr. pazīstamais gotu karalis Hermanariks nodibināja plašu impēriju Dienvidkrievijas līdzenumos.

Sakarā ar Spekkes grāmatu varam secināt, ka Ģedimina un Vitauta impērija nebija tik daudz gadijuma parādība, bet gan beidzamā austrumu ceļa izpausme. Vēlāk, kad tautu staigāšanas veidi mainījās, šī impērija vairs nebija vajadzīga.

Nebūtu brīnums, ja lietuvieši būtu kādu laiku dominējuši šo ceļu. Zinām, ka dienvidu dzintara ceļu līdz pat Venēcijai dominēja rietumu slāvi. Vēl šodien par to liecina gar šo ceļu dzīvojošās poļu, čehu, slovēņu un kroātu tautas. Par seno venetu slāviskumu liecina šā gadsimta lielais etnologs pāters Šmits.

Rietumu ceļš

Ir vēl viens ceļš, kura pēdas varam novērot. Tas droši vien nav mazāk vecs kā dienvidu ceļš, bet tas varbūt ir notrūcis visai sen. Tas ir feniķiešu ceļš. Tā centrs bija Marseļas pilsēta Dienvidfrancijā. Ronas upei, kas ietek Vidusjūrā, jau no aizvēsturiskiem laikiem ir dzintara upes vārds. Humbolts domā, ka feniķiešu jūrnieki bija sasnieguši Jitlandes pussalu.

Šī ceļa lielais ziņotājs ir Marseļas tirgotājs Pitejs, kas esot sasniedzis Baltiju 4. gs. pr. Kr. Viņš ir sniedzis par Baltiju dažas ģeogrāfiskās ziņas. Dažas no tām vēlāk apstiprinātas, citas atmestas. Diemžēl šā ceļotāja slava ir visai cietusi no tā, ka lielais vēsturnieks Strabons nosaucis viņu par meli.

Mūsdienu zinātnieki tiecas atjaunot šā fenīķieša ceļotāja godu, lai gan ne visi tic, ka viņš pats būtu sasniedzis Baltiju. Arī A. Spekke nesaprot, kāpēc Strabons tik briesmīgi noķengā šo fenīķieti. Viņš pielaiž varbūtību, ka Pitejam bijuši sakari ar dzintara ceļiem pa Ronu un Reinu.

GREECE & ROME. Oxford. October 1958, Vol. V, No 2, p. 203.

...Nākošā ģeogrāfiski vēsturiskā grāmata (nosaukums ar visiem datiem un cenām likts apakšā piezīmē) ir kāda latviešu zinātnieka sarakstīta. — Spekke, kas piemin, ka Vilera (*Wheeler*) grāmata *Rome beyond the Imperial Frontiers* viņu lielā mērā pamudinājusi rakstīt, mēģina identificēt aistus (*Aestii*). Viņa pētījumi pa lielākai daļai aprobežojas ar kristīgās ēras diviem pirmajiem gadu simtiem, bet grāmata ir ļoti plaša un klasiskie autori sniegti pilnīgi (*in extenso*). Ilustrācijas (uzņēmumi, zīmējumi un kartes) ir labas. Faktiski viņam ir izdevies radīt pirmklasīgu monogrāfiju, kas ļoti interesanta klasiskiem zinātniekiem vispārīgi un Tacita lasītājiem it sevišķi.

THE AMERICAN SLAVIC AND EAST EUROPEAN REVIEW, December 1958, pp. 571–572: no šīs atsauksmes saņemts tikai izraksts, kas zemāk sniegts tulkojumā.

...skaistā grāmatiņā autors skicē dzintara tirdzniecību mūsu ēras divos pirmajos gadu simtos. Viņš īsumā piemin dzintara tirdzniecību arī aizvēstures laikos. Galvenā kārtā darbs pamatojas uz vēstures dokumentiem — grieķu un latīņu autoru tekstiem. Pietiekoši uzskatāmi autors centrē lasītāja uzmanību arī uz ļaudīm, kas mituši Baltijas ziemeļaustrumu novados — baltiem vai senajiem *Aestii*, seno prūšu priekštečiem, kas vienīgie pārvaldījuši šo tirgu, *solī omnium*, citējot Tacita vārdus. Šis apgabals deva 88 procentus no visā pasaulē pieejamā dzintara... Dzintara tirdzniecības ceļi Romas impērijas laikā ir izsmēloši aprakstīti, ilustrējot tos ar piemēriem no romiešu autoru tekstiem. Tādā veidā mēs atklājam, cik spīdošs veikals bijusi dzintara tirdzniecība un cik daudz vērības veltīja tai Romas impērijas ļaudis... Grāmata skaisti ilustrēta ar dzintara mākslas darbiem no dienviņdastrumu Baltijas, Centrālās Eiropas, Itālijas un Asīrijas. Romiešu daiļamatnieku darinājumu — dzintara figūriņu un rotaslietu — attēli no Feraras un Akvilejas muzejiem padara šo grāmatu pievilcīgu un saistošu pat nespeciālistam.

Marija Gimbutas

ARCHAEOLOGY, A Magazine dealing with the Antiquity of the World. Published by the Archaeological Institute of America. New York 1959. Vol. 12. No 4, pp. 291–292; grāmatas nosaukums utt.

Dzintara tirdzniecība ir viens no grūtākiem tematiem. Dzintars, grieķiski *elektron* (nozīmē “saules substance”) ir bijis visas pasaules intereses lokā gadu simtiem cauri. Liela mēroga tirgošanās ar dzintaru sākās jau neolīta laikmetā, turpinājās cauri bronzas un agrajam dzelzs laikmetam un savu kalngalu sasniedza Romas laikā. Dzintars ceļoja tūkstošiem jūdžu cauri Eiropai un Tuvajiem Austrumiem, savienodams Baltijas krastus ar augstākām kultūrām dienvidos.

Šajā skaistajā grāmatā, tulkotā no latviešu valodas, autors sniedz pārskatu par dzintara tirdzniecību mūsu ēras divos pirmajos gadu simtos, balstoties galvenokārt uz grieķu un latīņu literatūru. Tāpat viņš piemin dzintara tirdzniecību aizvēstures laikos. Viņš nostāda lasītāja uzmanības degpunktā ļaudis Baltijas novadu dienvidaustrumos — baltus vai senos aistus (*Aestii*), seno prūšu priekštečus, kas bija vienīgie noteicēji šajā tirdzniecībā. Lielākā daļa no pasaulē pieejamā dzintara ir savākta šajā apgabalā.

Vispirms Dr. Spekke dod īsu dzintara vēsturi: izcelšanos no “dzintara priedēm”, kas auga priekš 40–50 miljoniem gadu, pārsveķošanas, tā nokļūšanu Baltijas un Ziemeļu jūrā. Stāsts par to, kā šo ziemeļu zeltu atklāja, novērtēja un izlietoja gadu simteņu gājumā, lasītāju var tiešām apburt. Pēc tam viņš sniedz izrakstus no grieķu un romiešu autoriem, sākot ar Hērodotu, kas zinājis, ka dzintars nāk “no apgabaliem, kas atrodas ļoti tālu”. Ir minēti arī Polibija, Sicīlijas Diodora, Strabona un Plinija teksti, un Plinija *Pytheas* ceļojums uz Baltijas jūru ap 320 g. pr. Kr., bet sevišķa uzmanība veltīta darbiem: Plinija *Historia Naturalis* un Tacita *Germania*.

Apcerot dzintara tirdzniecības ceļus bronzas un agrajā dzelzs laikmetā autors pamatojas uz H. M. de Navarro un E. Šturmu. Vēsturnieks būdams, viņš nav pūlējies meklēt datus tālāk priekšvēsturē, kas joprojām vēl ir lauks mūsdienu pētniekam. Toties ceļi, ko lietoja Romas laikos, aprakstīti, citējot romiešu autorus. Pievienotās kartes rāda kā Romas monētu, tā trauku izplatību dienvidaustrumu Baltijas novados.

Šādā veidā ir parādīts, kā satiksme pāri kontinentam izcēlusi noslēpumainos “Ziemeļu okeāna” krastus no priekšvēstures miglas Vidusjūras civilizācijas gaismā. Daudzas detaļas, kas skar seno baltu dzīvi, kļūst pazīstamas Vidusjūras pasaulē. Cilšu un upju vārdi tiek parādīti Ptolemaja kartēs un uzzīmēti viņa tekstos no otrā gadsimta pr. Kr.

Beigās autors aplūko ģeogrāfiskās leģendas par Rifeju kalniem, hiperborejiešiem, amazonēm un citas, kas saistās ar Austrumbaltijas atklāšanu.

Grāmata skaisti ilustrēta ar dzintara mākslas priekšmetiem no dienvidaustrumu Baltijas, Viduseiropas, Itālijas un Asīrijas. Labi romiešu figūriņu un dzintara rotu attēli padara grāmatu pievilcīgu un saistošu.

Marija Gimbutas

HANSISCHE GESCHICHTSBLÄTTER, Herausgegeben von Hansischen Geschichtsverein, Köln–Graz 1961. Nr. 79, lpp. 228 — *Hansische Umschau, Osteuropa*.

Arnolds Spekke ir laidis klajā Baltijas [jūras] krastu vēsturiskās kartes BALTIJAS JŪRA SENAJĀS KARTĒ, Stokholmā 1959. Lielāko 16. gs. kartogrāfijas darbu izgriezumi parādīti daļēji labos reproducējumos un sniedz tiešām interesantus norādījumus par zemi un tautu.

H. W. [Weczerka, Dr. Hugo]

ANNUAL BULLETIN OF HISTORICAL LITERATURE, The Historical Association, London, 1963; No XLVII, Publications of the Year 1961, p.8.

...Arnolds Spekke, THE BALTIC SEA IN ANCIENT MAPS (izdevējs utt.) ir izcilā latviešu vēsturnieka [sarakstīta] un aptver [laika posmu] no Ptolemaja līdz Merkatoram.

HISTORY, London 1961. Review and Short Notices: Medieval; pp. 180–181: grāmatas nosaukums utt.

...ir Baltijas jūras kartogrāfijas vēsture, centrēta uz tās austrumu krastu, bijušā Latvijas Universitātes profesora skatījumā. Grāmatai divas galvenās daļas — Austrumu jūras viduslaiku apraksts, ko var raksturot ar Džordža Kimbla (*Georg Kimble*) apzīmējumu “dogmatiski tvertas ilustrācijas” un kartogrāfiski attēli, kas ir koriģēti saskaņā ar vairāk zinātniski veidotām Renesanses laika projekcijām.

Baltijas krastu līniju agrīnā attīstība izsekota, pētot Ptolemaja, anglosakšu, arābu, krusta karu, klosteru un katalāņu kartes. Vēlākā attīstība atklāj ģeogrāfisko koordināšu precīzijas nemitīgu uzlabošanos, kam var izsekot ar lielisko Olava Magna *Carta Marina*, cauri holandiešu kartogrāfu darbiem, un līdz Ortelijs un Merkatora kartēm. Ar sevišķu atzinību Dr. Spekke, kas ir autoritāte Austrumbaltijas apgabalu ģeogrāfiskos atklājumos, piemin poli Lelevelu un Zviedrijas somu Nordenšeldu, kuru kolekcijas ir šī pētījuma pamatā. Mazliet sarežģītais stāstījums un vietām kokains tulkojums ne vienmēr atbilst pievilcīgajam formātam un labi apstrādātām attēlu tabulām skaistā, kaut arī dārgā sējumā.

University College, London

W. R. Mead

THE LIBRARY OF CONGRESS, Washington, Special Libraries Association, Geography and Map Division Bulletin; No 47, February, 1962, p. 21: grāmatas nosaukums utt.

Šis grāmatas nozīme un interešu laiks ir plašāki, nekā to izteic viņas virsraksts. Autors, pašlaik Latvijas sūtnis un *Charge d'Affaires* Savienotās Valstīs, pavadījis daudzus gadus, iedziļinādamies Eiropas svarīgāko arhīvu seno karšu *folio* izdevumos. Studiju gados pirms Pirmā pasaules kara viņā pamodās dziļa interese kā par kartogrāfiju, tā vēsturi. No tā izriet, ka šī grāmata pirmām kārtām veltīta kartogrāfiskām studijām, kas ir interesantas un ierosinošas jau pašas par sevi un turklāt vēl ilustrē Baltijas vēsturi. Seno karšu vai to daļu attēli redzami 14 tabulās un uz apvāka, bet deviņas ņemtas no pasaules vai apgabalu kartēm, kas pievienotā tekstā ir aprakstītas un izvērtētas no vēsturiskā un valodnieciskā viedokļa. Karšu attēli sākas ar vecāko Ptolemaja grieķu karti (Nezināmā okeāna Sarmatijas krasts) un turpinās līdz attiecīgiem Merkatora un Hondija darbiem 17. gadu simteni. Šo grāmatu papildina Dr. Spekkes darbs *The Ancient Amber Routes and the Geographical Discovery of the Eastern Baltic*.

Arch. C. Gerlach

DER EUROPÄISCHE OSTEN, Nr. 88/89, München, Juli/August 1962, S. 316: grāmatas nosaukums utt.

Agrāk latviešu valodā izdotai grāmatai šeit pievienojas tās angļu izdevums, papildināts ar jaunu pētījumu devumu. Anglosakšu kultūras novadā senā kartogrāfija ir augstā cieņā, tādēļ šis izdevums atklāj plašām aprindām jaunu ceļu uz interesantu nozari. Daļēji lielā formāta karšu pielikumi dod izmeklētus piemērus tam, kā maz pamazām, gadu simtiem cauri, veidojās šodienas kartēs mums ierastais Baltijas jūras krastu siluets (*Kartenbild der Ostseeküsten*). Teksts sniedz saistošu aprakstu par ģeogrāfiskiem priekšstatiem un robežu pārmaiņām, it sevišķi Baltijas apgabalā (recenzijā: *Raum*). Izdevuma ārējais ietērps un saturs turpina jau kopš 1935. gada Latvijā pazīstamā apgāda labās tradīcijas.

Otto Bong

CANADIAN GEOGRAPHICAL JOURNAL. Published by the Royal Canadian Geographical Society. July 1963, Vol. LXVII No 1, p. VIII-IX: grāmatas nosaukums utt.

Dr. Spekke ir atzīta autoritāte Baltijas apgabala vēsturē, un viņa grāmata ir turpinājums darbam, kas izdots 1957. g. ar nosaukumu *The Ancient Amber Routes and the Geographical Discovery of the Eastern Baltic*.

Grāmatas noslēgumā Dr. Spekke izteic domu, ka "šīs kartogrāfiskās studijas ne-nozīmē, ka ar tām būtu kas neapgāzami pierādīts — tās ierosina un ir interesantas pašas par sevi". Tas ir pārāk pieticīgs vērtējums, jo darbā sniegts vērtīgs un nozīmīgs pārskats par vēstures un kartogrāfijas attīstību Baltijā, sākot ar otro un beidzot ar sešpadsmito gadu simteni. Analizējams sadursmju gadus, kuru centrā ir bijusi Baltijas

jūra, Dr. Spekke parāda, kā humanitārā ģeogrāfija, ģeogrāfiskā vieta un tās ģeopolitiskā nozīme ir izveidojusi mūsdienu stāvokli.

Grāmata ir zinātniskās erudīcijas piesātināta, bet ļoti labi lasāma. Autors izvada lasītāju cauri daudzajām apgabala kartēm, sākot ar Ptolemaju un beidzot ar Merkatoru, un parāda, kā no antikās pasaules dūmakas lēnām iznirst Baltijas jūra un zemes tās krastos. Grāmatā 14 tabulas, no kurām dažas ir liela formāta un atveramas, kā arī vairākas kartes, kas reproducētas tekstā. Šo karšu vēsturiskie un filoloģiskie komentāri, tāpat attiecīgo materiālu novērtējums atklāj apbrīnojami plašas un dziļas zināšanas.

A. Sprudzes

HANSISCHE GESCHICHTSBLÄTTER, 1964, Nr. 82, lpp. 115 — *Allgemeines und Hansische Gesamtgeschichte.*

Jaunizdevumā angļu valodā tagad ir iznākusi jau agrāk mūsu atzīmētā (HGbl. 79, 228) Arnolda Spekkes latviešu karšu grāmata ar virsrakstu *The Baltic Sea in Ancient Maps*; (seko ziņas). Ievēribu pelna Mārtiņa Valdzemillera 1516. gada kartes austrumbaltiskā nomenklatūra (lpp. 44) un kāds līdz šim nepazīstams 1627. gada Livonijas apraksts franču valodā (lpp. 59–65).

P. J. [Johansen, Paul]

MARE BALTICUM, Zeitschrift der Ostseegesellschaft [iznāk sadarbībā ar interešantiem Skandināvijas valstis; šī *ats.* ir zviedru valodā]. Hamburg, Jahrgang 1965/66 Heft 1, lpp. 60: nosaukums, izdevējs.

Profesors Dr. A. Spekke ir viens no redzamākiem Baltijas senās un jaunās vēstures pazinējiem mūsu dienās. Ar savu grāmatu viņš griežas pie lasītājiem, kuriem ir interese par Ptolemaja un tā sekotāju pūlēm ierādīt “Dzintarzemei” vietu konkrētā ģeogrāfiskā kopsakarībā.

Kādā agrāk sarakstītā darbā — *Senie dzintara ceļi.* Dr. A. Spekke atgādina, ka ciltis pie “Dzintarjūras” jau sensenos laikos uzturējušas tirdznieciskus sakarus ar kultūras tautām dienvidos. Dzintars, kas bija visai iekārta tirgus prece jau bronzas laikmetā, palielināja grieķu interesi par visu svešo aiz ziemeļu horizonta, un pats vēstures tēvs teicās zinām, ka tieši no turienes šī iekārotā “substance” esot atradusi ceļu uz viņa pasauli.

Četrus gadsimtus vēlāk Tacīts sarakstīja savu lielo darbu etnogrāfijā, kas joprojām nebeidz saistīt pētnieku interesi. Apstākļus Ģermānijā personīgi iepazīinis, Tacīts bez tam varēja balstīties uz ziņām tagad pazudušās Poseidonija grāmatās, kā arī uz Livija, Plīnija Vecākā, romiešu virsnieku, tirgotāju un svešu zemju sūtņu dotām liecībām.

Sagūstītie un brīvie ģermāņu karotāji tāpat būs devuši datus grāmatas *Germania* 45. nod., kurā atrodamas pirmās rakstiskās ziņas par aistiem, kas “seklās vietās un krastā salasīja dzintaru”.

Pēc Tacita avotu materiāls kļūst plašāks, un otrā gadu simtenī Ptolemajs, gan atsaukdamies uz leģendām, mēģina kodificēt sengrieķu zināšanas ģeogrāfijā. Ptolemaja kartē, kas ievada Dr. A. Spekkes jaunāko devumu, sastopam divas vēsturē pazīstamas pirmsaltu ciltis, galindus un sudinus, kas gadu tūkstoti vēlāk kļuva slavenas ar brīvības karu pret krusta bruņiniekiem. Ptolemaja karte, kurā atrodam lielu skaitu tagad svešu vietu un tautu vārdu, rāda, cik grūti viņam bija tikt galā ar pieaugušo faktu materiālu. Nav brīnums tādēļ, ka gotu vēsturniekam Jordanam (ap 500. g. pēc Kr.), kurš pamatoja savu *Getica* arī uz pazudušiem Kasiodora darbiem, nācās gaidīt desmit gadsimtus, līdz zviedrs Olavs Magnuss savā *Carta Marina* iezīmēja gan *Codanus Sinus* un *Skandzā*, gan arī *Vistula* grīvas, aiz kurām dzīvojusi miermīlīga aistu tauta.

Pēc Ptolemaja sekoja garš pagrimuma periods, ko ievadīja tautu staigāšana. Leģendas, kuru dzīvība bija sīksta, aizpildīja robu zināšanās par ģeogrāfisko īstenību.

Arāba Idrīzi ap 1100. gadu sniegtais pasaules apraksts iezīmē lielu soli uz priekšu. Pateicoties vikingsiem, arī Somija un Igaunija nu kļūst par vairāk vai mazāk konkrētiem jēdzieniem izglītotu ļaužu uztverē. Šai sakarā gribētu ievērot formulējumu *muttasil ard mağūs* (16. lpp.), kas liek atminēt Brēmenes Ādama stāstu par kuršiem, kuri bijuši meistari kā melnajās mākslās, tā karošanā.

Pēc rietumu sekmīgās ekspansijas senās Baltijas telpā, konkrētā ģeogrāfiskā informācija kļūst vēl plašāka, un 1445. gadā Fra Mauro nodod atklātībai kontūras, kas it labi atbilst pareizajām. Nevar noliegt tomēr, ka teorētiskās zināšanas par vietām un tautām šai Eiropas daļā joprojām ir lielākas par prasmi parādīt šīs zināšanas kartē.

Atskaitot dažas nepareizības, Olava Magnusa trimdā zīmētā *Carta Marina* (Venēcijā 1539) ir ceļa zīme kartogrāfijas attīstībā. Reizē ar to *Carta Marina*, tāpat kā pēc autora nāves izdotā *Vēsture par ziemeļu tautām*, ir tā laika ievērojamākais devums Baltijas jūras telpas kartogrāfijā. Te arī jāpiezīmē, ka *Carta Marina* ir asi kontrastējusi pret toreiz bijušiem pieņēmumiem, kas izriet no salīdzinājuma ar 1592. gadā izdoto Vagenera (*Waghenaer*) *Thresoor Zeevaert*. Minētā jūras karte, kuras uzdevums bija rādīt jūrniekiem ceļu uz zviedru rietumkrastu, drīzāk lika viņiem nomaldīties!

The Baltic Sea in Ancient Maps A-4 formātā satur 22 labas, tikai vietumis neskaidras reprodukcijas, 74 teksta lpp. un plašu bibliogrāfiju. (Seko īss teksts no grāmatas beigām angļu valodā.)

Jānis Zalčmanis

ZEITSCHRIFT FÜR OSTFORSCHUNG, Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa. 1966; pp. 750–754; Jürgen von Hehn, “Latviešu tautas liktenis reformācijas laikmetā” (te sniegts tikai atsauksmes sākums un viens fragments).

Ir iznācis latviešu emigrācijas pasāktā Latvijas vēstures sakopojuma trešais sējums. Tas apskata 16. gs. Kā autori parakstās Edgars Dunsdorfs un Arnolds Spekke, lai gan pēdējais piedalījies tikai posmā par kultūras vēsturi ar nodaļām "Latvija svešu vērotāju skatījumā" un "Latviešu garīgā pasaule". Tēlojuma (*Darstellung*) iedalījums, metode un forma visā visumā ir tāds pats kā iepriekšējos sējumos, sevišķi kā Dunsdorfa sarakstītā 17. gs. vēsturē. Atkal te centrā ir latviešu tautas liktenis. Politiskā vēsture iznākusi drusku par īsu, gan ne tikvien šā iemesla dēļ — latviešu tauta jau nebija toreiz politiskās attīstības aktīva nesēja — bet arī tādēļ, ka pats Dunsdorfs galvenokārt ir tautsaimniecības vēsturnieks un līdz šim ar šo laikmetu ir tikai nedaudz nodarbojies...

...Kultūras vēstures posms iesākts ar abām jau augšā pieminētām Spekkes nodaļām. Tikai tās nepietiekoši iekļaujas kopdarbā (*Gesamtwerk*) kā savas tematikas, tā arī apcerējuma veida dēļ. Cieš stāstījuma viengabalainība. Patiesībā tie ir patstāvīgi divu, neapšaubāmi interesantu tematu iztirzājumi. Bet visnožēlojamākais ir tas, ka vietām vēl stipri skaidri spīd cauri pretvāciski aizspriedumi. Negatīvi laikmetīgi spriedumi par latviešiem redzami izsauc Spekkem īgnumu un nepatiku, kamēr kritiskas un nicinošas piezīmes par toreiz valdošo vācu virsšķiru viņš pieved ar gandarījumu. Viņš gan norobežojas no 1930. gadu latviešu vēstures aprakstu nacionālajiem pārspīlējumiem kā "bērnu slimībām", bet uzsver, ka viņš grib attēlot un aprakstīt pagātni "latviešu skatījumā" (633. lpp.). Šajā "latviešu skatījumā" Spekke arī saskata kopdarba "Latvijas vēsture" īsto jēgu un mērķi. Liekas, ka Spekke savu uzdevuma aplūkojis vairāk no politiska nekā zinātniska viedokļa. Tā kā viņš, kā Latvijas sūtnis Vašingtonā, ir viens no svarīgākiem latvietības pārstāvjiem brīvajā pasaulē, tas varbūt arī saprotams.

Jaunas ievērojamas atziņas no Spekkes apcerējumiem neizriet. Nodaļā "Latviešu garīgā pasaule", apskatot latviešu attiecības pret reformāciju, viņš raksta, ka rodoties iespāids, ka konfesionālās sadursmes un kari šai zemē, izņemot Rīgu, latviešiem it kā paejot garām, ka viņi "uzskatot šos karus par kungu darišanu izkārtot savus dogmatiski konfesionālos strīdus, un ka latviešu reliģiskie piedzīvojumi no visa tā paliek malā" (601. lpp.). Seko īss pārskats par latviešu rakstniecības izcelšanos un pirmajiem latviešu iespieddarbiem...

Arnolds Spekke, vēsturnieks, literatūrvēsturnieks, tulkotājs, diplomāts

1887. gada 14. jūnijā dzimis Vecmuižā

1906.–1907. — studējis Rīgas Politehniskajā institūtā

1915. — beidzis Maskavas universitātes Romāņu filoloģijas fakultāti

Nodibinājis Liepājas reālģimnāziju

1920.–1922. — Rīgas 1. valsts ģimnāzijas direktors

No 1922. gada Latvijas Universitātes romāņu filoloģijas profesors

No 1933. gada Latvijas sūtnis Itālijā, Bulgārijā, Grieķijā un Albānijā

1940.–1954. — politiskā bēgļa statusā, strādājis par valodas skolotāju,

reportieri, bibliotekāru

1954. gadā Latvijas sūtnis un pilnvarotais ministrs ASV, vēlāk Latvijas diplomātiskā dienesta vadītājs

1972. gada 27. jūlijā miris Vašingtonā (ASV)

Arnolda Spekkes grāmatas

“Kēniņa Stefana ienākšana Rīgā un cīņas par Doma baznīcu” (1932)

“Latvieši un Livonija 16. gs.” (1935)

“Latvijas vēsture” (1948)

“Senie dzintara ceļi un Austrum-Baltijas ģeogrāfiskā atklāšana” (1956)

“Baltijas jūra senajās kartēs” (1959)

“Atmiņu briži” (1967)

“Privātas vēstules un dokumenti” (1968)

Izdevējs — apgāds «Jumava», Dzirnau ielā 73, Rīgā LV 1011.

Reģistrācijas apl. Nr. 2-1012.

Iespiests un iesiets SIA «Apgāds Jāņa sēta», Elizabetes ielā 83/85, Rīgā LV 1050.

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

3,50

Vija

ISBN 9984-05-311-3

9 789984 053110

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0300034578

2000-5
L 101